

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

***25 РОКІВ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»***

ПРАВА ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

**Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Одеса, 18 листопада 2022 року)**

2022

*Друкується за наказом ректора Національного університету
«Одеська юридична академія» В. Є. Загороднього
(наказ № 2641-41 від 10.10.2022 року)*

Відповідальний редактор – президент Національного університету «Одеська юридична академія», академік НАПрН України, академік НАПН України, д.ю.н., професор, заслужений юрист України **Ківалов С. В.**

Заступник відповідального ректора – перший проректор Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., професор, заслужений юрист України **Аракелян М.Р.**

Укладачі:

Бехруз Хашматулла Набієвич – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»;

Мануїлова Катерина Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»;

Грушко Мальвіна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»;

Димов Кирило Борисович – аспірант кафедри міжнародного та європейського права НУ «ОЮА».

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Адреса редколегії:

Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, м. Одеса, 65009, вул. Фонтанська дорога, 23.

Тел. +38(048)719 8685

«Права людини в період збройних конфліктів»: Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція, присвячена 25-річчю Національному університету «Одеська юридична академія», 18 листопада 2022 року, м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2022. 665 с.

© НУ «Одеська юридична академія», 2022

© Кафедра міжнародного та європейського права НУ «ОЮА»

ПРИВІТАННЯ
ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
С. В. КІВАЛОВА

Шановні учасники!

Міжнародної науково-практичної конференції «Права людини в період збройних конфліктів», яка присвячена 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія».

Дозвольте привітати Вас з початком роботи Конференції. Важливою науковою подією є проведення Міжнародної науково-практичної конференції, оскільки даний захід присвячений Міжнародному дню прав людини, який цьогогоріч співпадає з святкуванням 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія». Конференція має стати основою для співробітництва та комунікації вітчизняних та зарубіжних вчених на шляху європейського вибору України.

У такий надзвичайно важкий час, час змін, коли ситуація навколо змінюється з кожним днем, а міжнародне право не стоїть на місці, нам, науковцям, як ніколи варто включитися в процеси осмислення життя, про яке ми навіть не думали, але яке стало реальністю у 2022 році.

Міжнародна науково-практична конференція «Права людини в період збройних конфліктів» стане квінтесенцією міжнародно-правової науки та продемонструє науковій спільноті найбільші виклики, а також шляхи їх вирішення, що виникають під час збройних конфліктів в Україні та у всьому світі. Ключовим об'єктом дослідження є питання, які відображаються в контексті збройного конфлікту та стають об'єктом обговорення прав людини, що не дивно, адже зовсім скоро ми будемо відзначати Міжнародний день прав людини.

10 грудня 1948 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну декларацію прав людини. Ця декларація стала найпершим універсальним міжнародним документом, який захищає права людини. Декларація встановлює, що права людини – це один з ключових елементів людського співіснування та буття. Загальною декларацією прав людини започатковано процес створення системи міжнародних стандартів у галузі прав людини. Вона стала базою для подальшого створення та підписання багатьох міжнародних договорів, конвенцій, декларацій та національних законодавств.

Збройний конфлікт в Україні та інших регіонах світу, зокрема на Близькому Сході, в країнах Африки надзвичайно впливають на формування та трансформацію міжнародного законодавства в тому числі у сфері прав людини. Це, передусім, міжнародно-правові акти, які регулюють право збройних конфліктів, статус та права жертв збройних конфліктів, міжнародні механізми забезпечення правопорядку на тимчасово окупованих територіях тощо, адже зрозуміло, що саме в умовах інтенсивних бойових дій, активної фази ведення військових дій, насамперед страждає цивільне населення, порушуються права військовополонених, поранених та хворих.

Варто звернути увагу на необхідність забезпечення захистом прав біженців та внутрішньо переміщених осіб, які вимушено переселяються з зони ведення бойових дій. У зв'язку з цим необхідна активізація діяльності міжнародних організацій у сфері забезпечення прав людини та багато інших заходів як міжнародних, так і національних структур.

Протягом останніх років трансформується сама природа збройних конфліктів. Декілька століть тому в основному конфлікти відбуваються між державами та називалися «війною». На сьогоднішній час збройні конфлікти частіше набувають гібридного формату: можуть бути міжнародними, при цьому одна із сторін не визнає наявного конфлікту; можуть бути внутрішньодержавними, але з втручанням іноземних збройних сил (інтернаціоналізований); конфлікти за участі приватних військових корпорацій; конфлікти, учасниками яких можуть бути міжнародні

терористичні організації тощо. Відповідно міжнародно-правова кваліфікація, а також правове регулювання таких конфліктів може бути ускладнено.

В Національному університеті «Одеська юридична академія» відповідно до традицій Одеської школи міжнародного права вже багато років кафедра міжнародного та європейського права є платформою обговорення та проведення різноманітних наукових заходів, місцем для продуктивних дискусій, наукових відкриттів, знайомств та плідної роботи. Учасники заходів, які організовуються на базі кафедр університету, беруть активну участь у розбудові та вдосконаленні сучасного національного та міжнародного права.

Бажаю всім учасникам конференції професійних успіхів, натхнення та плідної наукової діяльності, адже саме ви створюєте майбутнє!

Сергій КІВАЛОВ
Президент Національного університету
«Одеська юридична академія»
академік НАПрН України,
академік НАПН України,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Секція № 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Аракелян Мінас Рамзесович

перший проректор Національного університету «Одеська юридична академія», д. ю. н., професор, Заслужений юрист України

ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Дослідження міжнародно-правових засад діяльності української адвокатури у контексті становлення демократичного громадянського суспільства та правової держави пов'язане з пошуком шляхів її подальшої оптимізації. Дослідження всього цього комплексу питань з позиції вітчизняного права та досвіду демократичних держав, їх оцінка юридичною наукою представляє безперечну актуальність. Ця проблематика набуває особливої значущості у контексті зближення правового життя з конституційною вимогою забезпечення населенню кваліфікованою юридичною допомогою.

Не існує єдиних загальновизнаних міжнародно-правових стандартів функціонування адвокатури, цей інститут у рамках окремих національних правових систем орієнтується на історичні традиції правозахисної діяльності та місце адвокатури у цій системі, а також на розроблені міжнародно-універсальні та міжнародно-регіональні правові акти з урегулювання цих питань. Українська держава як суб'єкт міжнародних відносин бере на себе зобов'язання реформувати національне законодавство відповідно до вищевказаних міжнародно-правових документів, визнаних світовим співтовариством.

Нині сформовано міжнародно-правову базу, яка визначає міжнародно-правові стандарти, що оптимізують діяльність інституту адвокатури.

Основними міжнародно-універсальними правовими документами з урегулювання цієї сфери є:

Статут Організації Об'єднаних Націй, ухвалений 26 червня 1945 р., у якому закріплено право усіх людей на створення умов, при яких законність буде дотримуватися, а також визначено одну із головних цілей цієї інституції – співпраця у створенні та підтримці поваги до прав людини і основних свобод без поділу за ознаками раси, статі, мови й релігії;

Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 р. [1] – міжнародно-правовий акт універсального характеру в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина, у якому закріплено, зокрема, принципи рівності всіх перед законом, презумпцію невинуватості, право на неупереджений і відкритий розгляд справи незалежним і справедливим судом і, найголовніше, гарантії захисту прав будь-якої особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального діяння;

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий 19 грудня 1966 р., у якому проголошено право бути вислуханим і право на неупереджене і відкрите слухання справи компетентним, незалежним і справедливим судом, передбачене законом [2]; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий 19 грудня 1966 р. [3], який закріплює обов'язки держав сприяти загальній повазі й дотриманню прав людини і основних свобод відповідно до Статуту ООН; Декларація про основні принципи юстиції для жертв злочину і перевищення влади, прийнята 29 листопада 1985 р., яка рекомендує вжити заходів на міжнародному і національному рівні для поліпшення доступу до юстиції й справедливого ставлення, відшкодування шкоди, компенсації і допомоги жертвам злочину; Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі, затверджений Резолюцією № 43/173 Генеральної Асамблеї ООН 9 грудня 1988 р., містить 39 основних принципів, які передбачають, зокрема, що кожній затриманій особі надається право на допомогу, консультацію з адвокатом і можливість спілкуватися з ним [4]; Основні

принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті на VIII Конгресі ООН із запобігання злочинам у 1990 р., виходять з предметного підходу до регулювання адвокатської діяльності. У цьому документі значну увагу приділено правам та обов'язкам адвоката, правилам отримання статусу адвоката, його кваліфікації та підготовці, а також заходам відповідальності. До безперечних переваг цього міжнародно-правового акту слід віднести його універсальність, сучасність і демократичність. Цей документ набув широкого застосування і визнання, що проявилось в закріпленні на національному рівні його основних положень. Необхідно відзначити, що Основні принципи, які стосуються ролі юристів, встановлюють мінімальні стандарти для країн у процесі розвитку національного законодавства з урегулювання питань становлення, організації та функціонування адвокатської професії.

Основні положення про роль адвокатів справедливо вважають першим міжнародно-правовим актом, що закріплює публічне значення адвокатури. Цей акт містить найважливіші положення про роль адвокатів, гарантії їх діяльності, функції, обов'язки держави щодо забезпечення юридичної допомоги. Так, у преамбулі Положень записано: «Адвокат дбає про забезпечення прав людини та основних свобод та вимагає, щоб усі люди мали можливість користуватися юридичною допомогою, здійснюваною незалежною юридичною професією». У цьому документі також підкреслюється, що адвокатські асоціації проводять свою діяльність самостійно, без втручання ззовні, порядок та процедури вирішення внутрішніх питань повинні залишатися у компетенції органів самоврядування адвокатури, а не держави. Нав'язування адвокатам стандартів поведінки при наданні правової допомоги розцінюється як «недоречне втручання» з боку держави.

Правила адвокатської етики Міжнародної Співдружності адвокатів встановлюють, що у професійній діяльності адвокат є незалежним. Це також передбачено Правилами адвокатської етики в Україні, які вимагають від адвоката максимальної незалежності при виконанні професійних прав і

обов'язків, зобов'язують протистояти будь-яким спробам замаху на його незалежність [5].

Крім міжнародно-універсальних правових актів, ці питання регулюються міжнародно-регіональними нормативно-правовими документами. Європейські стандарти адвокатської діяльності відображають європейське бачення механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті правозахисної діяльності і знайшли відображення у різних нормативно-правових документах, прийнятих Радою Європи, Європейським Союзом та іншими інституціями.

Серед цих нормативно-правових актів особливо вирізняється Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод людини 1950 р. [6] – найважливіший міжнародно-правовий акт регіонального рівня у сфері формування основ адвокатської діяльності. Держави, які ратифікували Конвенцію, автоматично визнають контрольний механізм Європейського суду з прав людини, що надає право потерпілим звернутися за захистом у зазначену міжнародну судову інстанцію. Процесуальні засади участі адвоката в Європейському суді з прав людини передбачені Регламентом Європейського суду з прав людини, прийнятим 4 листопада 1998 р., що містить положення про те, що кожна сторона має право отримувати допомогу від адвокатів і радників. Україна ратифікувала цей документ Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР, а також протоколи до нього № 2, 4, 6, 7, 9–11, 10–16.

Важливим міжнародно-регіональним актом у цій сфері є Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [7], розроблений Радою адвокатури та юридичних товариств Європи і прийнятий делегацією двадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. Згідно з цим документом, одним з першочергових завдань. Цей Кодекс враховується при розробці рамкових документів, що регулюють діяльність адвокатів та їх об'єднань. Його дотримання є обов'язковою умовою для усіх адвокатів держав-членів Ради адвокатури та юридичних товариств Європи, включаючи адвокатів, які є громадянами держав Європейського

Союзу, а також і адвокатів з інших європейських держав, що мають статус спостерігача у Раді адвокатури, юридичних асоціаціях та правничих співтовариствах Європи.

Європейські стандарти адвокатської діяльності знайшли відображення також у Рекомендації № Rec (2000) 21 «Про свободу застосування професії адвоката» [8], прийнятої Комітетом міністрів Ради Європи 25 жовтня 2000 р. Прийняття цього документа було реакцією на потребу в загальноєвропейському консенсусі щодо розуміння суттєвої ролі адвокатів у демократичному суспільстві, діяльність яких базується на верховенстві права. Рада Європи визначила наявність висококваліфікованих і незалежних адвокатів, доступ до послуг яких відкритий усьому суспільству, одним з фундаментальних елементів верховенства права.

Україна отримала статус країни-спостерігача у Раді адвокатури та юридичних суспільствах Європи, де представлена Спілкою адвокатів України. Відповідно до Статуту, головною метою Ради є представлення адвокатів і юридичних товариств перед колективними суб'єктами (тобто Європейським Союзом та Швейцарською Конфедерацією) з усіх питань, що становлять взаємний інтерес і стосуються реалізації професії адвоката, удосконалення законодавства і практики, спрямованої на здійснення верховенства права і правосуддя (ст. 1). У зв'язку з цим, Рада адвокатури та юридичних суспільств Європи є офіційним представником адвокатів і юридичних товариств, які становлять близько одного мільйона європейських юристів.

Джерела:

1. Всеобщая декларация прав человека : принятая и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеей ООН от 10 дек. 1948 г. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_120805/ (дата звернення: 10.04.2019).
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та

політичні права / відп. за вип. С. Головатий. Київ : Укр. Правнича Фундація :
Право

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 10.04.2019).

4. Свод принципов защиты всех лиц, подвергаемых задержанию или заключению в какой бы то ни было форме : принят Резолюцией 43/173 Генеральной Ассамблеи ООН 9 дек. 1988 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/detent.shtml.

5. Правила адвокатської етики : затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 9 черв. 2017 р. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/3ae9a115a40b9a5bc04f_file.pdf (дата звернення: 10.04.2019).

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.04.2019).

7. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (Страсбург, 1988 р.), з поправками від 28 листопада 1988 р., 6 грудня 2002 р., 19 травня 2006 р. / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_343 (дата звернення: 10.04.2019).

8. О свободе осуществления профессии адвоката : Рекомендация № Res (2000) 21, принятая Комитетом министров Совета Европы 25 октября 2000 г. Адвокат. 2010. № 11. С. 11–12.

Рабінович Петро Мойсєєвич

*д.ю.н., професор, професор кафедри теорії та філософії права
юридичного факультету*

*Львівського національного університету імені Івана Франка,
завідувач Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ
державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України*

ВНЕСОК ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ПРОТИДІЯННЯ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Практично відразу після агресивного вторгнення військ Російської Федерації в Україну 2 березня 2022 року Генеральна Асамблея ООН на спеціальній позачерговій сесії ухвалила Резолюцію ES-11/1 щодо агресії проти України. У цій Резолюції Генеральна Асамблея ООН висловила вимогу Російській Федерації залишити визнану суверенну територію України й висловила серйозну стурбованість і засудила напади на цивільне населення та інфраструктуру.

Далі узагальнимо основні міркування, що їх висловила Рада ООН з прав людини у Резолюціях від 4 березня 2022 року 49/1 «Становище у сфері прав людини в Україні внаслідок російської агресії» та від 12 травня 2022 року S-34/1 «Погіршення ситуації з правами людини в Україні викликане російською агресією».

Щодо агресії. Рада ООН з прав людини (далі – Рада) рішуче засудила агресію проти України, вчинену РФ, а також порушення та утиски прав людини і порушення міжнародного гуманітарного права внаслідок цієї агресії. Вона підтвердила свою рішучу відданість суверенітету, політичній незалежності, територіальній цілісності та єдності України в межах її міжнародно визнаних кордонів і знову нагадала про невідкладну необхідність російській Федерації негайно припинити свою агресію проти України та вивести свої війська.

Щодо порушення прав людини. Рада висловила серйозну стурбованість

з приводу документально підтвердженої шкоди реалізації багатьох прав людини, включаючи права на життя, на освіту та найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, завданої російськими обстрілами та бомбардуваннями населених пунктів. Вона підкреслила важливість збереження вільного, відкритого, функціонально сумісного, надійного та безпечного доступу до Інтернету та беззастережно засудила будь-які заходи, які заважають людині або позбавляють її можливості отримувати або розповсюджувати інформацію онлайн або офлайн, включаючи часткове або повне відключення Інтернету.

Рада висловлюючи глибоку стурбованість такою кількістю жертв серед цивільного населення, що викликає тривогу, спричинених агресією проти України, та рішуче засудила напади на мирне населення та цивільні об'єкти, включаючи напади на житлові квартали, школи, дитячі садки та медичні заклади, а так само ті, що здійснюються з використанням кластерних боєприпасів, авіаударів та артилерії, а також застосування катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність поводження, свавільні та позасудові страти, насильницькі зникнення, статеве та гендерне насильство, насильницьке виселення та примусове переміщення населення, а також правопорушення та утиски, вчинені щодо дітей.

Рада рішуче засудила повідомлення про порушення та утиски прав людини та серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, задокументовані Верховним Комісаром ООН з прав людини, які були скоєні на території Київської, Чернігівської, Харківської та Сумської областей, підконтрольної збройним силам РФ наприкінці лютого та у березні 2022 року, включаючи велику кількість зафіксованих випадків позасудових вбивств чоловіків, жінок і дітей, сексуального та гендерно зумовленого насильства, застосування катувань та інших жорстоких, нелюдських та таких, що принижують гідність видів поводження та інших правопорушень, які можуть бути прирівняні до злочинів проти людяності, воєнних злочинів та пов'язаних з ними злочинів.

Рада наголосила на необхідності утримуватися від будь-якої фінансованої державою дезінформації, пропаганди війни або пропаганди національної, расової чи релігійної ворожнечі, що становить підбурювання до дискримінації, ворожнечі чи насильства, пов'язаних з агресією проти України.

Щодо розслідування. Рада ухвалила невідкладно заснувати незалежну міжнародну слідчу комісію, у складі трьох експертів з прав людини, призначуваних Головою Ради на первинний термін на один рік, яка б доповнила, узагальнила та спиралася на підсумки роботи Моніторингової місії з прав людини в Україні, у тісній координації з Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини, з таких мандатом:

- розслідувати всі можливі порушення і утиски прав людини і порушення міжнародного гуманітарного права і пов'язані з ними злочини в контексті агресії РФ проти України, і встановити факти, обставини та корінні причини будь-яких таких порушень та утисків;
- здійснювати збирання, узагальнення та аналіз доказів таких порушень і утисків, включаючи їх гендерний вимір, і забезпечувати систематичну реєстрацію та зберігання усіх відомостей, документів та доказів, включаючи записи опитувань, показання свідків та матеріали судової експертизи, відповідно до стандартів міжнародного права, на випадок будь-яких майбутніх судових процесів;
- документувати і перевіряти відповідні відомості і докази, у тому числі за допомогою налагодження діяльності на місцях, та співпрацювати з судовими та іншими органами, в залежності від необхідності;
- виявляти, тією мірою, наскільки це можливо, осіб і структури, які несуть відповідальність за порушення або утиски прав людини або порушення міжнародного гуманітарного права або інші пов'язані з ними злочини в Україні, з метою забезпечення притягнення винних до відповідальності;
- виносити рекомендації, зокрема, щодо заходів щодо притягнення винних до відповідальності, з тим щоб покласти кінець безкарності і

забезпечити притягнення винних до відповідальності, в тому числі, при необхідності, до індивідуальної кримінальної відповідальності, а також доступ жертв до правосуддя.

Рада підтвердила потребу швидкого, незалежного та неупередженого національного та міжнародного розслідування ймовірних порушень та утисків прав людини, порушень міжнародного гуманітарного права та пов'язаних з ними злочинів з метою притягнення винних до відповідальності, в тому числі за ті правопорушення, які можуть бути злочинами проти гуманності, воєнними злочинами та іншими злочинами згідно з міжнародним правом, а також сприяння ефективній та дієвій координації між усіма відповідними сторонами, які беруть участь у зборі, зведенні та аналізі доказів.

Kutluhan Bozkurt

Assoc. Prof. Dr., LL.M. Eur., Istanbul Gedik University, Faculty of Law

THE EU–TURKEY RELATIONSHIPS AND EVALUATION OF HUMAN RIGHTS AXIS OF THE RELATIONSHIP

Turkey has a complicated sensitive relationship which causes major challenges between the relationship of Turkey and the EU (European Union). Due to these challenges, it is not easy for Turkey to become a participating member in the European Union. This effort has been ongoing due to Turkey position and policies for over a span of half century.¹ Turkey has been a state candidate to join the EU member states since the year 2004 after finishing the whole accession process, which covers the prior historical background of relations between the parties from the year 1950 when the European Economic Community (EEC) was setup in the year 1958. Turkey moved its first application in July, 1959 to join the EU. Later based on

¹ Bozkurt K. Turkey- EU Relations: A short Overview and Impact of the Refuges Crisis on the EU-Turkey Accession Negotiations, *Revista Akademike*, V:2, Issue: 2017/1. p. 41, Adaman F. is corruption a Drawback to Turkey's Accession to the European Union? *South –European Society and Politics*, 16(2), pp.309-312, doi:10.1080/13608746.2011.577952, 2011. p. 309-312, Bozkurt K. & Lombaerde P. The Causes and Consequences of the Hybrid EU – Turkey Trade Regime, a draft paper, 2022.

negotiations, an agreement was signed on September 12, 1963, known as the Ankara (Association) Agreement which came into force on December 1, 1964. One of the fundamental aims of the Agreements was creating an association between Turkey and EEC. Later, the Ankara Association Agreement was supplemented by an additional protocol signed in the year November 1970.² Based on several meetings between the parties, follow up and as a result of the approval in the Helsinki Summit, Turkey got eligible and got approval status as a candidate. The approval of Turkey as a “candidate status” was an important step and relation development between Turkey and Heads of State and Government in Helsinki on December 10-11, 1999.³ Furthermore, at the Brussels Summit on December 16-17, 2004, the decisions taken in the year 1999 Helsinki Summit were reaffirmed, as the European Council recognized that Turkey sufficiently fulfilled the political criteria.⁴ As a result, European Council defined the conditions for the opening of accession negotiations in December 2004 and decided to open accession negotiations with Turkey on October 3, 2005.⁵

Above all, the Commission adopted a Communication on the civil-society dialogue between EU and candidate countries which sets out a general framework on how to create and reinforce link between civil society in the EU and other candidate countries. Absolutely, this communication was also important for Turkey and it must be taken into account for the accession process.⁶ Consequently in the same year, October 2005, was the start of the screening process concerning the analytical examination of the *acquis*. Moreover, the Council adopted a Negotiating Framework which sets out the principles governing the negotiations followed by the formal opening of accession negotiations with Turkey and in the year December

² Bozkurt K. & Lombaerde, P. D. The Causes and Consequences of the Hybrid EU – Turkey Trade Regime, a draft paper, 2002.

³ Brochart K. D. the ABC of European Union Law, European Union, 2010. p. 21-22.

⁴ Bozkurt & Lombaerde.

⁵ Brochart K. D. The ABC of European Union Law, European Union, 2017. p. 21-22, Bozkurt. 2017b, p. 24.

⁶ Bozkurt & Lombaerde.

2005 the Council adopted a revised Accession Partnership for Turkey.⁷ As a result, negotiations were opened in June 2006 and it must be said that accession negotiation process has stopped since 2017.⁸

1. The Challenges of the EU-Turkey Relations

Turkey is a key strategic partner of the EU on issues such as migration, security, counter-terrorism, and the economy, as stated by the European Commission; however Turkey has been backsliding in the areas of democracy, rule of law and fundamental rights and human rights principles.⁹ Because of this, the relations between the parties are not stable and they have unfortunately some breakpoints and conflicts. These breakpoints and conflicts are also reflected in to the accession negotiation process. The stress and tensions in the parties' relations can be divided into 5 areas: (i)- accession negotiations, (ii)- refugee crises, (iii)- visa-free regime, (iv)- Custom union issue and finally (v)- fundamental and human rights issues.¹⁰

2. 1. Accession Negotiations Aspect

One of the important breakpoint between parties' relations, as stated before, is the accession negotiations process which has been stopped since 2016, however, accession negotiations process started in the year 2005, but the Commission decided that until Turkey agrees to apply the Additional Protocol, which was accepted as an essential part of the Ankara Association Agreement to Cyprus, eight negotiation chapters will not be opened and no chapter will be provisionally closed.¹¹ Obviously, in the accession negotiations process, 16 processes have been opened to negotiations so far only one of them, which is chapter 25 Science and Research, has been

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Commission Staff Working Document Turkey 2021 Report, SWD(2021)290 final, Commission Staff Working Document Turkey 2020 Report, SWD(2020) 355 final.

¹⁰ Bozkurt K. Immigration law with recent developments refugee status and asylum within the scope of European Union policies and regulations, 2022. p. 179.

¹¹ Commission Staff Working Document Turkey 2021 Report, SWD(2021)290 final, Commission Staff Working Document Turkey 2020 Report, SWD(2020) 355 final. Please see also; Bozkurt. 2022, p. 178-179.

provisionally closed. Therefore, it can be said that this process creates negative effects on the parties' relationship.¹²

2. 2. Refugee Crises Aspect

Since civil war in Syria, Turkey is home to many Syrians and according to the latest data of the UNHCR, there are more than 3,763,565 registered Syrian refugees in Turkey.¹³ Of course, the number of Syrian refugees can be much higher than UNHCR's data in reality. Turkey is the state in the world hosting the highest number of refugees and has already spent significant financial resources on addressing this crisis.¹⁴ Clearly, the civil war in Syria does not affect only Turkey, but also it has directly afflicted Europe in terms of political, legal and to a certain degree, economical terms. The consequences of such exposure and transition have shaped the relations between the EU and Turkey. The latest influx and the new waves of immigrants and refugees have become a principal cause of a new political and legal process with respect to Turkey and the EU.¹⁵

2. 3. Visa-Free Regime Aspect

In the parties' relations, one of the critical point is visa-free regime. It can be said that strikingly, Turkey is among EU candidate countries the only country whose citizens face visa obligations.¹⁶ The EU launched the Visa Liberalisation Dialogue with Turkey on December 16, 2013, in parallel with the signing of the EU-Turkey Readmission Agreement.¹⁷ Later, in the "Third Report on progress by Turkey in fulfilling the requirements of its visa liberalisation roadmap" the Commission stated that the Visa Liberalisation Dialogue is based on the Roadmap towards a visa free

¹² Bozkurt & Lombaerde.

¹³ UNHCR 2022. <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>

¹⁴ Bozkurt K. Geri Kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması, TBB Dergisi, 2016. p. 388, please see also; Bozkurt. 2022. p.181.

¹⁵ Bozkurt K. & Rottmann S. Legal and anthropological Approaches to Migration Policy in Turkey and Europe, Researches on Science and Art in 21st Century Turkey, Ed. Arapgirlioğlu, Atik, Elliot, Turgeon, Gece Kitaplığı, 2017b. p. 1590.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ <https://www.mfa.gov.tr/turkey-and-the-european-union-have-launched-a-dialogue-on-visa-liberalisation-and-signed-the-readmission-agreement.en.mfa>

regime with Turkey which is a document setting out the requirements that Turkey needs to meet in order to enable the Commission to propose to the European Parliament and the Council for an amendment to Regulation (EC) No 539/2001 which would allow Turkish citizens to travel without a visa for short stays of 90 days within any 180-day period for business, touristic or family purposes, in the Schengen area.¹⁸

The Commission settled the 72 requirements regarding the EU-Turkey Readmission Agreement, which are listed in the Roadmap and are organised in five thematic groups: document security; migration management; public order and security; fundamental rights, human rights, and readmission of irregular migrants.¹⁹

2. 4. Custom Union Aspect

Custom union aspect issue that contains very technical and comprehensive aspects looks at another stress point in the parties' relation. Regarding a better understanding of the legal background of the CU between the parties, a close look at the Ankara Agreement of 12.09.1963²⁰ and its Additional Protocol of 23.11.1970²¹ is necessary and important, as well. These two documents define the scope and content of the association relationship absolutely, while the final phase of the customs union is defined in Decision 1/95 of the Association Council of 22.12.1995²². Further, it has also taken into account that the decision No 1/2001 of the EC-Turkey Customs Co-operation Committee of 28.03.2001²³ sets out implementing customs provisions of Decision No 1/95, applicable to trade in goods between the two parts of the customs union and with third countries which was amended by Decision No 1/2003 of 30.01.2003.²⁴

¹⁸ COM(2016) 278, {SWD(2016) 161 final, please see also; Bozkurt K. Fighting corruption in the EU and impact of the policy on the accession negotiations with Turkey, 5th Traditional Law Conference of the University of Ljubljana, Faculty of Law, Ed. Kralic S. University of Maribor Press, 2017b. p. 48.

¹⁹ Bozkurt & Lombaerde.

²⁰ OJ L 217, 29.12.1964.

²¹ OJ L 293, 29.12.1972.

²² OJ L 35, 13.02.1996.

²³ OJ L 98, 7.04.2001.

²⁴ OJ L 28, 4.02.2003 - corrigendum OJ L 74, 20.03.2003, EU Commission, 2020.

2. 5. Other Problem Issues

Obviously, EU-Turkey relations have various dimensions, including: (geo-) political, economic, and legal issues which create other problems in the relation. As highlighted in the latest progress report, Turkey 2022 Report, it is stated that Turkey's repeated commitment to the objective of EU accession has not been matched by corresponding measures and reforms, and the EU's serious concerns on continued deterioration of democracy, the rule of law, fundamental rights and the independence of the judiciary have not been addressed with further backsliding in many areas.²⁵ Furthermore, the EU emphasized that the relations between parties worsened due to the developments in Greece including repeated violations of Greek airspace by Turkish fighter jets in the Aegean region and threatening Turkish statements regarding the sovereignty of Greek islands, and against Cyprus.²⁶ Moreover, the Commission stated that Turkey continued to carry out military exercises in the maritime zones of Cyprus, and Turkish warships illegally obstructed survey activities in the Cypriot Exclusive Economic Zone (EEZ). Despite international condemnation, Turkey continued with its plan to open the fenced-off area of Varosha.²⁷ Additionally, the Commission explained that tensions in the Aegean Sea and Eastern Mediterranean were not conducive to good neighbourly relations and undermined regional stability and security.²⁸ However, Turkey does not accept objections and evaluations of the EU that the activities of Greece and Cyprus are illegal regarding Turkey's policy in the Aegean Sea and Eastern Mediterranean. Therefore, it is seen that relations between the parties are going on still in a tense and a turbulent route currently.

3- The EU's Approach to Human Rights and Fundamental Rights

3. 1. An Overall Assessment

²⁵ Commission Staff Working Document Turkey Report, 2022. p. 3. Please see; Commission Staff Working Document 2022 Report, SWD(2022) 333 final.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

The phenomenon of human rights draws attention to an extremely important concept in the 20th and 21st centuries. The concept is of great significance for international law and national law, as well. It should be noted that the concept, human rights, is a very special area of critical concern under international law, its regulations and instruments which regulate rights of individuals even if it is through the responsibility of states. It must be emphasized that this is an essential area of interest in international community rather international relations and law since protection of human rights is closely connected to the protection of international peace. Moreover, the international community has a major role that it has more interest in the rights of other people as a result of internationalization.²⁹

Today international law of human rights and its principles regulate two important aspects of human rights which are identifying of human rights and protecting of these rights through international measures and entities.³⁰ Of course these two important aspects and related issues are regulated by special rules of international treaties³¹ as well as by customary rules of international law to a limited extent.³² Human rights and protection mechanisms are undoubtedly an important concept within the EU. Human rights and protection mechanisms both in the TEU³³ and TFEU³⁴ and Charter of Fundamental Rights of the European Union³⁵ are constitutionally defined and protected at the highest level. Another important regulation for candidate countries in the context of human rights and protection mechanisms is Copenhagen criteria which is called accession criteria. One of the most important breaking and discussion points in EU-Turkey relations is the issue

²⁹ Acer Y. & Kaya I. Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı 2014. p. 315.

³⁰ Ibid.

³¹ E. g. The UN Universal Declaration on Human Rights, UN International Covenant on Civil and Political Rights, UN International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the European Convention on Human Rights, as a regional human rights conventions, etc.

³² Acer & Kaya 2014. p. 315

³³ The Treaty on European Union, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF

³⁴ Treaty on the Functioning of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>

³⁵ 2012/C 326/02, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>

of human rights and Turkey's human rights violations. Especially in the last six (6) years, this issue, rather fundamental rights are problematic and Turkey's examination with human rights has been particularly examined and criticized by the Commission in the progress reports. It is clear that Turkey does not like interference in its internal affairs with regard to human rights and claims that are present on human rights records and files, and practices are unblemished, which is highly questionable and violative of the current enforced Human rights treaties internationally and should in line with line with the European Convention on Human Rights (ECHR) and the European Court of Human Rights (ECtHR) case-laws. Lastly, this stance brought criticism from concerned EU officials, albeit in a rather slow manner. It should be noted that figures such as Kati Piri, European Parliament's rapporteur for Turkey's EU candidacy, decried such brazen anti-democratic attitude among government (the government in power during that period) and pro-government quarters which called for an eventual freeze in Turkey-EU relations, leading to an official Turkish government boycott against Turkey by November 2016.³⁶ These assessments and approaches are still valid today.

3. 2. The Fundamental Rights Dimension of Human Rights

The EU defines its human rights approach (and perspective) and its assessments of human rights violations in terms of fundamental rights which are based on Charter of Fundamental Rights of the European Union basically. Therefore, in the progress reports of the Commission, human rights violations and problems have been and are evaluated in terms of fundamental rights and related violations. Undoubtedly, fundamental rights and freedoms are indispensable and inalienable elements of human rights. This is because, in domestic laws, the violation of fundamental rights and freedoms constitutes a concrete violation of human rights as well. For this reason, human rights problems and violations in the EU-Turkey relationships should be addressed in the context and axis of fundamental rights. The EU also perceives

³⁶ Sencer E. Self-Image, Legality, and History in AKP Turkey, in: International Congress of European Law, Odessa 2017. p. 136.

the rule of law and judicial independence to be enforced strictly, which are essential parameters of human rights protection mechanisms, as important levels in relation to human rights.

4- Human Rights and Fundamental Rights Axes in the Progress Reports

Human rights and fundamental rights axes are pretty important concepts for the EU and its enlargement policy. The EU maintains this approach for candidate countries as well. When the Commission's last couple of year's progress reports for Turkey is examined, it is seen that assessments on fundamental rights and human rights issues are emphasized. According to the progress report 2018 the following points are particularly emphasized: «Civil society came under increasing pressure, notably in the face of a large number of arrests of activists, including human rights defenders, and the recurrent use of bans of demonstrations and other types of gatherings, leading to a rapid shrinking space for fundamental rights and freedoms. Many rights-based organisations remained closed as part of the measures under the state of emergency and an effective legal remedy has not been available with respect to confiscations.»³⁷ Furthermore, the Commission emphasized that while the government has a legitimate right to fight against terrorism; it is also responsible for ensuring that this is done in accordance with the rule of law, human rights, and fundamental freedoms. As a result, the Commission stated anti-terror measures need to be proportionate. With these findings, Turkey was criticized by the Commission. In the progress report of 2019, the Commission explained following findings regarding human rights and fundamental rights: «Fundamental rights have been considerably curtailed under the state of emergency and pursuant to the decrees and legislation adopted during and after it. This has led to very limited progress on the outstanding issues identified in previous reports, namely the termination of the state of emergency. Nevertheless, further backsliding continued in all areas of human

³⁷ Commission Staff Working Document Turkey 2018 Report, p. 4.
<https://www.ab.gov.tr/siteimages/kapbtblolar/20180417-turkey-report.pdf>

rights, most notably on freedom of expression including freedom of press, freedom of assembly and association, protection of human rights defenders, property rights and procedural rights».³⁸ In this report, the Commission also listed Turkey's obligations and responsibilities. So Turkey should be as follows:³⁹ (i)-revise and improve the legislation so that it is compatible with the ECHR and the ECtHR case law, (ii)- reconstitute the necessary conditions to ensure the independence, impartiality, accountability, quality, efficiency and professionalism of the judiciary, (iii)- guarantee and ensure that its international responsibilities and liability are respected in relation to fundamental rights and freedoms, and effectively address serious human rights violations, including respecting the right to a fair trial and effectively investigating allegations of violations of the ECHR and other international Conventions to which it is a party.⁴⁰ The Commission in the progress report of 2020 identified and emphasized that the constitutional architecture continued centralizing powers at the level of the Presidency without ensuring a sound and effective separation of powers between the executive, legislative and the judiciary. Moreover, the Commission has drawn attention that in the absence of an effective checks and balances mechanism, the democratic accountability of the executive branch remains limited to elections. Similarly the Commission noticed that under these conditions, the serious backsliding of the respect for democratic standards, the rule of law, and fundamental freedoms continued.⁴¹ The Commission explained in the same report that political polarization continued to prevent constructive parliamentary and emphasized also that despite the lifting of the state of emergency in July 2018, the adverse impacts of the two-year long emergency ruling continued to significantly impact on democracy and fundamental rights.⁴²

³⁸ Commission Staff Working Document Turkey 2019 Report, p. 22.
[https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/20190529-turkey-report\(1\).pdf](https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/20190529-turkey-report(1).pdf)

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Commission Staff Working Document Turkey 2020 Report, p. 4-5.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_2020.pdf

⁴² Ibid.

Lastly, the Commission stated that the deterioration of human and fundamental rights continued and stated additionally that many of the measures introduced during the state of emergency remained in force and continued to have a profound and devastating impact. Further, the Commission said that the legal framework includes general guarantees of respect for human and fundamental rights but the legislation and practice still need to be brought into line with the European Convention on Human Rights (ECHR) and with the European Court of Human Rights (ECtHR) case-law.⁴³ Looking at the 2021 report, the Commission stated that there are serious deficiencies in the functioning of Turkey's democratic institutions and democratic backsliding continued during the reporting period.⁴⁴ In the report it is seen and disclosed that the deterioration of human and fundamental rights continued and a lot of the measures brought in during the state of emergency remain in force. Moreover, it is understood in the same report that the legal framework includes general guarantees of respect for human and fundamental rights but the legislation and practice still need to be brought into line with the European Convention on Human Rights (ECHR) and the European Court of Human Rights (ECtHR) case-law. The Commission stated that legislation and its implementation, especially national security and anti-terrorism provisions, continued to contravene the European Convention on Human Rights and other international standards and to diverge from ECtHR case laws and lastly explained the Commission that serious backsliding continued on freedom of expression.⁴⁵

Recently, the last progress report of the Commission on Turkey was published which contained similar content of the report 2021 regarding human and fundamental rights violations. In the final and latest report emphasized the following findings by the Commission: "The deterioration of human and fundamental rights continued. Many of the measures introduced during the state of emergency remain

⁴³ Ibid, p. 6.

⁴⁴ Commission Staff Working Document Turkey 2021 Report, p. 3-5.
<https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/turkey-report-2021-v2.pdf>

⁴⁵ Ibid.

in force. The legal framework includes general guarantees of respect for human and fundamental rights, but the legislation and its implementation need to be brought into line with the European Convention on Human Rights (ECHR) and the European Court of Human Rights (ECtHR) case-laws, acting as enforced precedents. The Council of Europe's Parliamentary Assembly continued to monitor Türkiye's respect for human rights, democracy, and the rule of law. Türkiye's continued refusal to implement certain ECtHR rulings, notably in the cases of Selahattin Demirtaş and Osman Kavala, is a source of serious concern regarding the judiciary's adherence to international and European standards and Türkiye's commitment to promote the rule of law and respect for fundamental rights".⁴⁶ When all reports are evaluated together, it is seen that the axis of human and fundamental rights is an important problem in the relationship between the parties. While there are differences in approach and perception between the parties, Turkey's approach to human and fundamental rights is highly problematic and contradictory. For full membership, it is important for Turkey to change this approach and policies and make the changes and improvements requested by the Commission regarding human and fundamental rights matters. Under current conditions and looking at the developments of the last (six) 6 years, this will not be easy and Turkey has a lot to cover with respect to Human Right and Fundamental right violation and show compliance with demonstrable cases and examples.

5- Conclusion

It would not be wrong to say that legal, economic, political factors and problems which are to be considered in the partnership relation between the EU and Turkey related to full membership which has several years of history and frequently faced problems on non-compliance and has been suspended or even stopped from time to time. In recent years, the area of human and fundamental rights has been one of the most debated issues between the EU and Turkey, which has been evaluated differently by the parties. Progress reports also contain criticisms in other areas and

⁴⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/country_22_6088

issues. In the light of all these severe and comprehensive criticisms and findings, Turkey's path to full membership is highly problematic and challenging unless serious rectification measures are implemented to follow and comply with European Convention on Human Rights (ECHR) and the European Court of Human Rights (ECtHR) case-laws. However, if Turkey can change its understanding and approaches and practices of human and fundamental rights and can make improvements within the scope of the EU's criticisms, the membership process may gain a positive momentum and will be required steps further. Perhaps this change could bring to Turkey an important gain on the full membership process. However, it would be too optimistic to be hopeful under the current circumstances with all rampant human rights violations.

References:

Acer Y. & Kaya I. Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı 2014.

Adaman F. Is corruption a Drawback to Turkey's Accession to the European Union? South –European Society and Politics, 16(2), doi:10.1080/13608746.2011.577952, 2011.

Bozkurt K. Geri Kabul ve Vize Serbestisi Anlaşması, TBB Dergisi, 2016.

Bozkurt K. Turkey- EU Relations: A short Overview and Impact of the Refuges Crisis on the EU-Turkey Accession Negotiations, Revista Akademike, V:2, Issue: 2017/1.

Bozkurt K. & Lombaerde P. The Causes and Consequences of the Hybrid EU – Turkey Trade Regime, a draft paper, 2022.

Bozkurt K. & Rottmann S. Legal and anthropological Approaches to Migration Policy in Turkey and Europe, Researches on Science and Art in 21st Century Turkey, Ed. Arapgirlioğlu, Atik, Elliot, Turgeon, Gece Kitaplığı, 2017b.

Bozkurt K. Fighting corruption in the EU and impact of the policy on the accession negotiations with Turkey, 5th Traditional Law Conference of the University of Ljubljana, Faculty of Law, Ed. Kralic S. University of Maribor Press, 2017b.

Bozkurt K. Immigration law with recent developments refugee status and asylum within the scope of European Union policies and regulations, 2022.

Brochardt K. D. The ABC of European Union Law, European Union, 2017.

Brochardt. K. D. the ABC of European Union Law, European Union, 2010.

Sencer E. Self-Image, Legality, and History in AKP Turkey, in: International Congress of European Law, Odessa 2017.

OJ L 217, 29.12.1964

OJ L 293, 29.12.1972

OJ L 35, 13.02.1996

OJ L 98, 7.04.2001

OJ L 28, 4.02.2003 - corrigendum OJ L 74, 20.03.2003

SWD(2020) 355 final

SWD(2021)290 final

SWD(2022) 333 final

COM(2016) 278, {SWD(2016) 161 final

The Treaty on European Union, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF

Treaty on the Functioning of the European Union, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>

Commission Staff Working Document Turkey 2018 Report

Commission Staff Working Document Turkey 2019 Report

Commission Staff Working Document Turkey 2020 Report

Commission Staff Working Document Turkey 2021 Report

Commission Staff Working Document Turkey Report 2022

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/country_22_6088

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>

UNHCR 2022. <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>

<https://www.mfa.gov.tr/turkey-and-the-european-union-have-launched-a-dialogue-on-visa-liberalisation-and-signed-the-readmission-agreement.en.mfa>
<https://www.ab.gov.tr/siteimages/kapbtablolar/20180417-turkey-report.pdf>
[https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/20190529-turkey-report\(1\).pdf](https://www.ab.gov.tr/siteimages/resimler/20190529-turkey-report(1).pdf)
https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_2020.pdf
<https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/turkey-report-2021-v2.pdf>

Ariel Bergner

Judge of Municipal Court of Petah-Tikva (Israel)

VIOLATIONS OF HUMAN RIGHTS IN SITUATIONS OF CONFLICT AND INSECURITY

The maintenance of international peace and security is one of the purposes of the United Nations Charter. Violence and conflict undermine sustainable development. Human rights violations are at the root causes of conflict and insecurity which, in turn, invariably result in further violations of human rights. As such, action to protect and promote human rights has inherent preventive power while rights-based approaches to peace and security bring this power to efforts for sustainable peace.

The human rights normative framework also provides a sound basis for addressing issues of serious concern within or between countries that, if left unaddressed, may lead to conflict. Human rights information and analysis is a tool for early warning and early targeted action that has not yet been used to its full potential.

Failure to adhere to international human rights standards and protect human rights weakens peace-making, peacekeeping and peacebuilding efforts. Global efforts to counter terrorism and prevent the spread of violent extremism suffer from this failure.

The UN's renewed focus on prevention and sustaining peace is key to both this and the previous pillar on advancing sustainable development. It can help to sustain both peace and development by showing how applying human rights norms can address grievances, reduce inequality and build resilience. This pillar also addresses potential threats posed by new technologies in a security context [1].

An understanding of the links between human rights, war, and conflict can begin with conflict analysis, as human rights violations can be both cause and consequence of conflict. In the most general sense, grievances over the denial or perceived denial of rights can generate social conflict.

This may be the case where there is systematic discrimination based upon race, ethnicity, caste, religion, language, gender, or other characteristics. Alternatively, human rights abuses can emerge as a result of violent conflict.

A conflict may have been undertaken by the parties primarily out of concern to promote a political or ideological agenda, or to promote the welfare of one or more identity group(s), or over access to resources.

Human rights are also potentially transformative of conflicts and may make their resolution a greater challenge. Thus, conflicts that begin as conflicts over resources, religion, or ethnic or territorial claims, may, as they progress, create new grievances through the real and perceived violation of human rights by one or more parties to the conflict.

Local context is key. None of them by themselves is likely to have a decisive impact on conflict. They need to be part of a broader strategy involving action by other national, regional and international partners, and reinforced by action at the international and multilateral level. The entry points identified in this paper are not an exhaustive description of human rights activity that could be undertaken in conflict environments [2].

There are lots of other possible human rights activities that can be undertaken for good human rights or other policy reasons, but which may not have a significant effect on conflict. And lots of other non-human rights activities that could reduce

the likelihood of conflict, reduce conflict, consolidate peace or reduce the human impact of conflict and strengthen the protection of civilians.

References:

1. Preventing violations and strengthening protection of human rights, including in situations of conflict and insecurity. URL: <https://www.ohchr.org/en/about-us/what-we-do/our-roadmap/preventing-violations-and-strengthening-protection-human-rights-including-situations-conflict-and>.
2. Chandra Lekha Sriram, Olga Martin-Ortega and Johanna Herman. War, Conflict, and Human Rights. URL: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.494>.

Пархоменко Наталія Миколаївна

д.ю.н., професор, член-кор. НАН України,

*завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Дотримання і захист конституційних прав і свобод людини, особи, громадянина є юридичним обов'язком та одним із напрямів діяльності держави як суб'єкта публічної влади. З метою виконання цього завдання держава створює організаційно-правові та інституційні механізми, за ефективну роботу яких несе відповідальність як перед суспільством, так і перед окремою особою. Саме тому суб'єкти державної влади мають діяти виключно в межах правового поля та відповідно до принципів права.

Важливою передумовою захисту прав людини і громадянина в демократичному суспільстві є забезпечення і дотримання принципу правової визначеності в діяльності правотворчих та правозастосовних органів державної влади. Наразі зазначений принцип безпосередньо не закріплений у

законодавстві України, втім знайшов широке застосування у практиці ЄСПЛ, Конституційного Суду України та Верховного Суду, правовій доктрині.

У національній правовій доктрині принцип правової визначеності розглядається як одна із складових принципу верховенства права, що має низку характерних конкретизуючих вимог до якості правових актів та правозастосовної практики. Зокрема, це: непорушність і нескасовуваність набутих законних прав (vested rights); законні очікування (legitimate expectations) – право особи розраховувати на сталість законодавства; незворотність закону й неможливість застосування закону до особи, яка не могла знати про його існування (non-retroactivity) [1].

Втім, визначальну роль у формулюванні сутності та змісту принципу правової визначеності мала діяльність Європейського суду з прав людини під час розгляду конкретних справ та тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Саме завдяки цій діяльності ЄСПЛ зазначений принцип набув міжнародного та національного статусу. Саме в одному з рішень ЄСПЛ зазначено, що норма не може вважатися законом у розумінні положень п. 2 ст. 10 Конвенції, якщо вона не сформульована з точністю, достатньою для того, щоб громадянин міг регулювати свої дії; він має бути здатен, якщо це необхідно, за допомогою відповідної консультації передбачати в розумній за тих чи інших обставин мірі наслідки, до яких може призвести та чи інша дія [2, п. 41].

Відповідно до статті 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», прийнятого у 2006 році, рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції.

Із конституційних принципів рівності й справедливості виводить вимогу правової визначеності Конституційний Суд України. Зокрема, у своєму рішенні від 22 вересня 2005 р. Суд зазначив, що саме вимога визначеності, ясності й недвозначності правової норми, може забезпечити її однакове

застосування, виключити необмеженість трактування в правозастосовній практиці, що у протилежному випадку неминуче призводить до сваволі [3].

З огляду на це слід вважати, що забезпечення ясності та доступності законодавства є можливим за умов чіткого розподілу державно-владних повноважень, діяльності органів державної влади виключно в межах наданих і конституційно закріплених повноважень та дотримання принципів права у цій діяльності. Відповідно неабиякої актуальності набуває питання відповідальності держави та її органів влади за реалізацію конституційно визначених повноважень, адже неналежна діяльність владних суб'єктів є загрозою порушення прав і свобод громадян, завдання шкоди їх законним інтересам. Особливостями такої відповідальності є те, що суб'єкт відповідальності представляє державу; заподіяна в результаті неналежної діяльності шкода відшкодовується не конкретним суб'єктом – органом влади, а державою загалом. Держава, формуючи органи влади, призначаючи посадових осіб, які діють від її імені, створює умови та запроваджує правові механізми забезпечення конституційних прав і свобод, виступає гарантом їх ефективної діяльності і тому зобов'язана нести відповідальність.

Така відповідальність публічних суб'єктів за неналежну діяльність, невиконання покладених завдань і повноважень має бути складовою їх конституційно-правового статусу.

Особливо важливим є забезпечення принципу правової визначеності в діяльності органів державної влади за умов надзвичайних правових режимів, як от воєнний стан, коли відбувається обмеження прав і свобод громадян або неможливість їх забезпечення; відсутність засобів відновлення порушених прав; коли йдеться про масові злочини проти мирного населення зі сторони агресора і окупанта, і навіть фізичне виживання та ін. Саме за таких умов держава має створити всі необхідні умови для належної діяльності апарату держави, відновлення правопорядку і забезпечення прав громадян. Відповідно акти надзвичайної правотворчості мають містити доступні та зрозумілі для сприйняття пересічних громадян положення; бути оприлюднені і доведені до

відома населення; забезпечені організаційно-фінансовими механізмами реалізації. Зазначене сприятиме формуванню свідомої та прогнозованої правомірної поведінки, розуміння наслідків реалізації норм права, відчуття довіри і поваги до органів влади та держави загалом, формуванню партнерських відносин між державою та громадянським суспільством. Зазначене стосується і діяльності судової гілки влади і забезпечення справедливого та неупередженого судочинства.

Наразі проблема полягає першочергово в тому, що частина території України тимчасово окупована, ведуться активні бойові дії та періодичні обстріли всієї території України, частина територій деокупована, але зазнала матеріальних та людських втрат; майно розграбовано, приміщення органів влади іноді зруйновані чи зазнали ушкоджень; подекуди періодично відсутнє світло, зв'язок та інтернет, що значно ускладнює роботу всіх органів влади. З огляду на це їх діяльність на окупованих територіях призупинена, а на деокупованих лише поступово починає відновлюватися. За таких обставин громадяни часто не мають доступу до інформації про особливості правового регулювання трудових, господарських, фінансових відносин, соціального забезпечення, організації освіти та виховання, судочинства (про стан розгляду справи, зміну територіальної підсудності справ чи процесуальних строків та ін.) за умов воєнного стану. Таким чином держава не в змозі забезпечити правопорядок на частині власної території, що унеможлиблює забезпечення принципу правової визначеності та доступності в діяльності органів влади.

За таких умов особливо важливим є обізнаність громадян із змінами у правовому полі, зумовленими війною. Зокрема йдеться про посилення кримінальної відповідальності за окремі види злочинів. До прикладу, 15 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 3.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», який спрямований на врегулювання одного з найважливіших питань, яке наразі гостро постало перед Україною – питання заборони колабораціонізму.

Змінами, внесеними до статті 55 Кримінального кодексу України, передбачено покарання, яке полягає у позбавленні права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

Крім цього, Кримінальний кодекс України доповнено статтею 111-1, де визначено поняття колабораціонізму та його форми, а також відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, визначеного цією статтею. Не вдаючись до глибокого аналізу цих змін, зазначимо, що в якості колабораціонізму визнається: публічне заперечення громадянином України здійснення, поширення закликів або висловлення заперечення збройної агресії проти України; здійснення пропаганди у закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України; передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням; добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади; добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах та ін. З 24 лютого відкрито понад 1600 кримінальних проваджень за фактами колабораційної діяльності [4].

Втім, на думку фахівців, введені парламентом нові законодавчі норми є занадто широкими й порушують принцип юридичної визначеності [5]. «Деякі норми мають подвійне чи потрійне тлумачення. Якщо цього не розуміють експерти, які мають юридичну освіту, цього не розуміють і прості громадяни. Тож люди просто боятимуться деокупації, адже їх притягнуть до відповідальності» [6]. Наразі ускладненим є розуміння і розмежування таких правопорушень, як «Державна зрада», «Колабораційна діяльність», «Пособництво державі-агресору» і «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» КК України. Зазначене також зумовить

неоднозначність судової практики, порушить принцип її єдності, а в підсумку – спровокує зневіру громадян у справедливість закону та рівність перед законом, легітимність державної влади.

Тому термінових роз'яснень та їх оприлюднення вимагає проблема визначення тих чи інших дій як фізичних, так і юридичних осіб на окупованих територіях як таких, що підпадають під дію Кримінального кодексу України.

Зазначене підтверджує вагомість та важливість дотримання принципу правової визначеності в діяльності органів державної влади, особливо за умов воєнного стану для захисту прав, свобод та забезпечення безпеки суб'єктів суспільних відносин.

Джерела:

1. Магрело М. Концепт «законних очікувань» і принцип юридичної визначеності: причинно-наслідковий чи симбіотичний зв'язок? / М. Магрело // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 3. С. 130; Матвєєва Ю. Принцип правової визначеності як один із аспектів верховенства права / Ю. Матвєєва // *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку* : збірник статей. К., 2010. С. 153.

2. П. 41 рішення ЄСПЛ від 22 жовтня 2007 р. у справі «Лендон, ОчаковськіЛоран і Жюлі проти Франції» (заява № 21279/02) [Електронний ресурс]. Режим доступу :<https://www.article19.org/resources.php/resource/2585/en/ecthr:-london,-otchakovsky-laurens-and-july-v.-france>.

3. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>.

4. Смірнов Р. Після початку війни поліція відкрила понад 38 тис. справ, пов'язаних з війною - з них 30 тис. за статтею про порушення правил і звичаїв ведення війни. Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://espreso.tv/z-24->

5. Мирний М. Розпливчасті межі колабораціонізму. Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zmina.info/articles/yak-ukrayinczyam-na-okupovanyh-terytoriyah-ne-potrapyty-pid-stattyu-pro-kolaboraczionizm/>

6. Авдєєва Т. Розпливчасті межі колабораціонізму. Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zmina.info/articles/yak-ukrayinczyam-na-okupovanyh-terytoriyah-ne-potrapyty-pid-stattyu-pro-kolaboraczionizm/>

Магновський Ігор Йосифович

*д.ю.н, професор кафедри теорії та філософії права
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПТУ ПРИРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ПРИРОДНОГО ПРАВА

Ураховуючи, що Україна завжди була і є частиною європейського територіального простору, теперішні пошуки власного місця у сім'ї європейських народів хоча й обумовлює, серед іншого, необхідність урахування правового досвіду інших європейських держав, утім значимим видається і належне опрацювання та використання наукового надбання представників української наукової думки щодо становлення ідеї природного права, виокремлення й обґрунтування наявності природних прав людини.

Тому важливість і доцільність даного дослідження викликана сьогоденням та актуалізує дану проблематику й потребує відповідних напрацювань.

Учений Ренді Барнетт зазначає, коли професори права обговорюють природні права, вони звичайно викладають цей концепт разом із природним правом і хоча ці дві ідеї тісно пов'язані, вони не є тотожними [1, с. 655].

Оскільки в історії теоретичного обґрунтування феномену людини не

існувало одного погляду щодо неї, констатує Д. А. Гудима, то за логікою не може бути сформульовано уніфікованого антропологічного підходу щодо дослідження індивіда та його прав [2, с. 84].

При цьому наголошує В. М. Горбаль, важливим є критичне осмислення концепцій попередніх століть, сприйняття та використання тих, які відповідають сучасній правовій культурі українського народу, рівневі його правосвідомості. Вивчення концепцій мислителів попередніх епох надає можливості апелювати до авторитету минулого, спертися на вітчизняну інтелектуальну традицію, яка несе на собі відбиток як своєрідності власної історії, так й ознаки загальноцивілізаційних процесів [3, с. 2].

Як справедливо підмічає Ю. М. Рижук, природні права належать людині від її народження уже тому, що вона – людина, впливають із природи людини й пов'язані з нею, тобто є особистими правами (наприклад, право на життя або право на повагу до людської гідності – ст.ст. 27 на 28 Конституції України) й у цьому сенсі є невідчужуваними та невід'ємними протягом життя людини: вона не може бути позбавлена цих прав та свавільно (диспропорційно) обмежена державою щодо їх реалізації. Окрім того, природні права (права людини), на від мінус від позитивних прав, є правами (вимогами), що їх заявляють державі [4, с. 27].

Своєю чергою норми природного права, засвідчує Р. П. Луцький, маючи максимально широке, універсальне значення, адресовані до всіх без винятку правоздатних суб'єктів і закликають дотримуватися закріплених у них приписів, тому що, останні відповідають вимогам вищої, абсолютної справедливості. Ці вимоги категоричні у тому сенсі, що не залишають можливості для сумнівів і вагань. Вони гарантують індивідуальній правосвідомості вищу правоту, якщо її власник діятиме у правовому полі. Веління природно-правових імперативів далеко не завжди відповідають життєвим інтересам, кон'юнктурним розумінням соціальних суб'єктів, між якими постійно виникають загострення та суперечності. Наша дійсність найчастіше дуже важко знаходить спільні точки дотику і пункти обопільної

згоди між своїми потребами та вимогами вищої справедливості. На ґрунті цих розбіжностей виникають практичні й духовні колізії, що становлять зміст світової релігійно-етичної та теоретико-правової думки протягом ось уже двох із половиною тисячоліть [5, с. 39].

Цілком об'єктивно зауважує Ренді Барнетт, що природне право направляє нас як використовувати свободу, котра визначена та захищена природними правами [1, с. 680].

Вітчизняний теоретик права П. М. Рабінович зазначає, що природне право – це певні можливості учасників суспільного життя, які є необхідними для задоволення їхніх біологічно й соціально обґрунтованих – за певних історичних умов – потреб, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути забезпечені кожному з усіх суб'єктів одного й того самого виду відповідними обов'язками інших суб'єктів і суспільства загалом та збалансовані з потребами останніх, а також зумовлювані такими можливостями принципи й соціальні норми [6, с. 66].

На думку О. Л. Львової, природне право незмінне у часі, тоді, як позитивне право може мати мінливий та непостійний характер, залежно від різноманітних факторів (політичних, економічних, культурних тощо). Природне право також не має просторових обмежень свого існування та дії. Однак істинно-моральний зміст природного права, для того щоб набути чинності, гарантованості та реалізації у межах певного державно-правового простору, має набути визначеної форми, якою є позитивне право у вигляді законодавства [7, с. 106].

На погляд Ю. М. Рижуга, природне право – це сукупність основних закономірностей, положень та засад, які визначають поведінку людей у соціумі незалежно від позитивного права. Водночас, природні права – це законодавчо закріплені, визначені й гарантовані державою закономірності, які відображають волю людини діяти на власний розсуд та на своє переконання з метою задоволення власних інтересів і потреб [4, с. 27].

П. Д. Лодій засвідчує необхідність виокремлення важливих елементів

концепту природних прав і його взаємодії з ідеями конституціоналізму. Так, мислитель чітко позиціонує відмінності природних та позитивних законів: «як і у всякому суспільстві, так і в державі мають існувати закони, права та відповідні їм обов'язки, котрі необхідно виводити із мети держави та державних велінь. Якщо ці закони витікають із сутності держави й одним розумом усвідомлюються, то носять назву природних; якщо ж витікають від волі Верховного Правителя, то будуть позитивними» [8, с. 94]. Визначене усвідомлення розумом людини природних прав, стверджує вчений, свідчить про чітке позиціонування дослідника стосовно наявності та пріоритетності таких прав. Адже те, що людина розуміє, – те і є реальним регулятором суспільних відносин. Натомість те, що витікає від волі правлячого класу, – позитивне право, воно є до певної міри менш природним, більш штучним, мінливим та, як наслідок, другорядним порівняно з природним [8, с. 101].

Як свідчить В. П. Культенко, історія багато в чому надає відповіді на питання сьогодення. Із часу здобуття незалежності України активно опрацьовуються питання розбудови сильної, процвітаючої держави, де права і свободи людини визначали б спрямованість дій держави. Ми сприймаємо сьогодення як свого роду перехідний період. Осмислення специфіки втілення концепції природного права в умовах перехідного періоду становить глибинну філософську сутність правового державобудування в країні. Концепція та породжуваний нею принцип взаємної відповідальності держави, суспільства й особи один перед одним сприяють узгодженню ідеї сильної міцної державності із принципами самоцінності, свободи й недоторканності особи [9, с. 4].

О. В. Патлайчук, досліджуючи відродження ідеї природного права, зазначає, що нею доведено, що значущою основою усіх уявлень про природне право (його ідеєю) є принцип протиставлення природного права позитивному, який включає у себе їхню ціннісну оцінку і пріоритет першого над другим; основними ціннісними складовими природного права можна визначити справедливість, рівність, свободу, гідність особистості, права людини, правове

обмеження влади [10, с. 5].

У площині природно-правового світосприйняття вважається, зауважує М. Г. Братасюк, що оскільки, індивід є частиною природи, у якій все живе має право бути, то відповідно людина, як і все інше живе, має природні права: бути, володіти, користуватися, втілювати, уберігати себе, відстоювати свої права тощо. Тому що, без повноцінної реалізації цих прав особа як істинна жива істота, більше того як феноменальне творіння не відбудеться [11, с. 38].

Таким чином, підсумовуючи загальнотеоретичні аспекти концепту природних прав людини в контексті природного права крізь призму творчого доробку окремих вітчизняних постатей та дослідників юридичної наукової думки, слід наголосити на їх унікальності, що обумовлені особливою роллю – продиктованих самою природою людини, а звідси і їх значимістю, яку вони складають та відіграють у становленні, формуванні й розвитку людини – особистості. Природно-правові концепції характеризують загалом права людини як вияв цінностей людського буття та прояв об'єктивних потреб, неподільно пов'язаних із її існуванням та розвитком, де справедливість соціальних законів і публічних інституцій залежить від їх відповідності певним універсальним законам природи.

Джерела:

1. Barnett Randy E. Guide to Natural Law and Natural Rights. *Georgetown Law Faculty Publications and Other Works*. 1997. pp. 655–681.
2. Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження: дис. ... кан. юрид. наук : 12.00.12 / Львів, 2007. 288 с.
3. Рижук Ю. М. Філософія природного права в системі загально-правових засад доктрини прав людини. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017

Вавженчук Сергій Ярославович

*д.ю.н., професор кафедри трудового права та права соціального
забезпечення Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Гришина Юлія Миколаївна

*д.ю.н., професор кафедри трудового права та права соціального
забезпечення Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Мидель Андрій Михайлович

*аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОНОВЛЕННЯ НА РОБОТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Згідно із законодавством України поновлення на роботі вважається провідним засобом захисту працівника у разі неправомірного звільнення. Зазначене, загалом, слідує із формулювання частини 1 статті 235 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України), відповідно до якої у разі звільнення без законної підстави або незаконного переведення на іншу роботу, у тому числі у зв’язку з повідомленням про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою, працівник повинен бути поновлений на попередній роботі органом, який розглядає трудовий спір. В цьому аспекті необхідно зауважити, що законодавець вказує саме на необхідність поновлення працівника на роботі, що дозволяє зробити висновок про універсальність цього засобу захисту від неправомірного звільнення у вітчизняному правопорядку.

Водночас, незважаючи на широку та тривалу практику застосування поновлення на роботі, питання, пов’язані із юридичним механізмом реалізації цього заходу захисту та його кваліфікацією з точки зору юридичної догматики,

залишаються, на наше переконання, актуальними. Передусім, аналізуючи правову природу поновлення на роботі, необхідно уточнити, що розуміється під звільненням. В контексті інтерпретації частини 1 статті 235 КЗпП України, слід погодитись із домінуючим в науці підходом, згідно з яким звільнення тлумачиться як синонім до терміну «припинення трудового договору», який вживається щодо працівника [1, с. 136]. Окрім того, слід також зауважити, що поновлення на роботі розглядається в якості одного із засобів захисту трудових прав працівника – дозволених або не заборонених законом діянь (дій або пасивної поведінки), способів конкретного діяння, що впливає на правове становище правопорушника; метою реалізації яких є відновлення права працівника на працю або ж поновлення правового становища працівника [2, с. 223]. Оскільки при поновленні на роботі мова йде про припинення трудових правовідносин, то закономірно буде висунути гіпотезу, що захист від неправомірного звільнення (від неправомірного припинення трудових правовідносин) може полягати в деякому впливі правової системи на відповідний правоприпиняючий факт.

Для розкриття сутності поновлення на роботі як засобу захисту від неправомірного звільнення необхідно проаналізувати наслідки, які має застосування цього засобу захисту на права та обов'язки сторін трудового договору. Як стверджується в літературі, поновлення на роботі має на меті поставити працівника саме в те становище, яке працівник мав би, якби не були порушені його (її) права [3, с. 108]. Однією із моделей, за якою можна досягнути зазначеного результату є «видалення» юридичного факту, який призвів до звільнення, з правової дійсності, це можна також описати формулою «зробити так, ніби неправомірного звільнення не було». На наше переконання, ознаки такої моделі поновлення на роботі прослідковуються в трудовому законодавстві України, зокрема в аспекті прав та обов'язків сторін трудового договору, що виникають внаслідок прийняття рішення про поновлення на роботі.

Для обґрунтування зазначеної тези видається доцільним проаналізувати частину 2 статті 235 КЗпП України. Згідно з цією нормою при поновленні на роботі працівнику виплачується середній заробіток за час вимушеного прогулу, але не більш як за один рік. Якщо заява про поновлення на роботі розглядається більше одного року, не з вини працівника, орган, який розглядає трудовий спір, виносить рішення про виплату середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу. Аналізуючи цей припис, необхідно зауважити два ключові (в контексті цього дослідження) аспекти: по-перше, час між днем звільнення та днем поновлення іменується «вимушеним прогулом» та, по-друге, сума, яку роботодавець повинен виплатити працівнику, розраховується, виходячи із середнього заробітку.

Стосовно змісту терміну «вимушений прогул» необхідно погодитись із визначенням, вказаним Верховним Судом: під вимушеним прогулом розуміється «період часу, з якого почалось порушення трудових прав працівника (незаконне звільнення або переведення на іншу роботу, неправильне зазначення формулювання причин звільнення або затримки видачі трудової книжки при звільненні) до моменту поновлення таких прав, тобто ухвалення рішення про поновлення працівника на роботі чи визнання судом факту того, що неправильне формулювання причин звільнення в трудовій книжці перешкоджало працевлаштуванню працівника» [4]. Що важливо, для позначення часу, коли працівник був неправомірно звільнений, використовується родове поняття прогулу, яке в українській мові має значення неявки, невиходу на роботу [5]. Оскільки неявка на роботу з юридичної точки зору можлива лише в рамках трудових правовідносин, то очевидно, що законодавець, вказуючи, що період час від неправомірного звільнення до поновлення є прогулом, тим самим стверджує що трудові правовідносини існували в цей період. Важливо також зауважити, що розмір виплати працівнику при неправомірному звільненні дорівнює саме відповідному середньому заробітку, тобто нібито як за виконувану працівником роботу за трудовою функцією.

Зазначені наслідки застосування такого засобу захисту як поновлення на роботі свідчать про те, що поновлення на роботі покликане не просто повернути трудові правовідносини на відповідних умовах (поновлення на майбутнє), однак зробити так, ніби неправомірного звільнення не існувало для цілей трудового договору між працівником та роботодавцем. Така точка зору дозволяє пояснити, чому період часу між неправомірним звільненням та поновленням на роботі законодавець називає «вимушеним прогулом», за який роботодавець повинен виплатити середній заробіток. Оскільки вважається, що трудові правовідносини не припинялись, то цілком закономірно, що роботодавець повинен виконувати свій обов'язок за трудовим договором. З точки зору теорії юридичних фактів досягнення такого правового результату можливе шляхом визнання юридичного факту, що призвів до звільнення (припинення трудових правовідносин) неіснуючим для цілей правовідносин між роботодавцем та працівником. В свою чергу, оскільки правоприпиняючого факту не було і трудові правовідносини не припинялись, то сторони трудового договору зобов'язані виконувати його умови.

Джерела:

1. Трудове право України: підручник (за ред. проф. О. М. Ярошенко). Харків : Вид-во, 2022. 376 с.
2. Вавженчук С. Я. Охорона та захист трудових прав працівників: підручник. 3-тє вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 592 с.
3. Flaherty M. Reinstatement as a Human Rights Remedy: When Jurisdictions Collide. Windsor Review Legal & Social Issues. 2015. Vol. 36. P. 101-122.
4. Постанова Верховного Суду від 26 серпня 2020 року у справі № 501/2316/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91186241> (Дата звернення: 10.11.2022)
5. Словник української мови: в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua/s/proghul> (Дата звернення: 10.11.2022)

Турченко Ольга Григорівна

*к.ю.н., доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного і
кримінального права*

Донецького національного університету імені Василя Стуса

БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Цінності - категорія, насамперед, моральна, що відбиває загальнолюдську сутність основних моральних принципів та настанов. «За Кантом абсолютною найвищою цінністю та проявом благ є свобода, яка утверджує абсолютну цінність людини, при цьому існують відносні цінності – цінності для нас», речі, які співвідносяться з суб'єктивними цілями.

В сучасній науці напрацьовано велику кількість підходів до тлумачення поняття цінностей, ця категорія вивчається багатьма науками, дослідники висвітлюють різні аспекти цієї проблематики. Узагальнюючи, Л. Протосавицька вказує, що цінності розглядаються: як ідеал, до якого прагне людина; як норма, якої необхідно дотримуватися; як предмет, який має певну вартість, користь і який здатний задовольнити ті чи інші потреби людини або як значущість для окремої особистості та/або цілої групи [1, с.48].

Витоки цінностей, будучи тісно пов'язаними з суспільними явищами, розповсюджуються далеко за межі того чи іншого суспільного середовища, формують загальну картину світу. При цьому загальнолюдський характер не означає «наднаціональний», або «позанаціональний», загальнолюдський зміст завжди має конкретне національне втілення. Не можна не погодитися з М. Вебером, що цінності, хоча і є установками певної історичної епохи, виступають векторами напряму руху та розвитку суспільства [2, с.46].

Традиційно до загальнолюдських цінностей відносять цінність людського життя, його недоторканість, повагу до людини, добро, милосердя, справедливість, щастя, свободу, власність - згадаємо тріаду природних прав людини Дж. Локка (життя-свобода-власність), або її інтерпретацію Т. Джефферсоном (життя-свобода-прагнення до щастя). Особливий інтерес

представляє втілення локківської тріади в Декларації прав людини і громадянина 1789 року, як чотирьох складових: «свобода, власність, безпека, опір гнобленню».

З позиції демократії, на думку Н. Чорної, до загальнолюдських цінностей треба відносити свободу, індивідуалізм, власність, повагу до законності, толерантність, помірність орієнтацій, тобто неприйняття екстремістських та революційних елементів у міжнародній комунікації [3, с.73].

Як представляється, безпеку треба розглядати саме в якості однієї з загальнолюдських цінностей. Ще в вересні 2017 року директор Ingibjörg Sólrún Gísladóttir на засіданні БДПЛ ОБСЄ наголосив, що права людини є невіддільними від поняття безпеки, не може бути жорсткої безпеки без поваги до прав людини та стійких демократичних інститутів, оскільки культура демократії зрештою є культурою миру.

Одним з головним критерієм цінностей у сфері поведінки, як правило, розглядається корисність» (І. Бентам, Дж.- С. Мілля), тобто досягнення найбільшого задоволення» для максимальної кількості осіб, уникнення неприємних хвилювань і страждань, відповідно, метою запровадження правил поведінки (тобто права) є приведення до найбільшого щастя для найбільшої кількості людей».

Держава мусить забезпечити гідне існування людини, її свободу, безпеку, оскільки вона є тією структурою, яка дозволяє особі затвердити цінність своїх прав і реалізувати їх. Приймаючи правові закони, держава примушує всіх дотримуватися прав кожного індивіда, встановлює взаємні обмеження цих прав і поєднує ідею прав з ідеєю обов'язків. При цьому за Р. Нозіком до задач мінімальної держави входить при утвердженні непорушних прав індивідів захищати громадян як від насильства ззовні, так і від втручання самої держави в їхні справи, від використання апарату примусу для заборони будь-якої діяльності осіб заради самозахисту власних інтересів [4, с. 38-52].

Людська безпека передусім відрізняється тим, що в якості об'єкта аналізу виступає не захист держави, а захист особистості, тим фактом, що загрози

походять як ззовні, так і зсередини держав (урядовий крах слабких держав, пандемія, кліматичні зміни, бідність, поширення ядерної зброї, тероризм і т.д.).

При цьому виникає парадоксальна ситуація: суб'єктом безпеки стає людина, але основним гарантом такої безпеки залишається держава, яка в тому числі може застосовувати і примусові заходи для забезпечення людської безпеки (наприклад, в рамках гуманітарної інтервенції). З іншого боку, таке зміщення суб'єктів дозволяє об'єднати основні сфери і акторів безпеки, посилити координацію між ними.

На підставі проведених раніше досліджень можна стверджувати, що у сучасних умовах має місце переорієнтація вектору безпеки, зокрема, відбувається перехід від традиційного одностороннього сприйняття феномену безпеки до розуміння його як складного і багаторівневого процесу, основним змістом безпеки стає не стільки захист держави як основного актору міжнародних відносин, скільки захист людини і суспільства, основною стає проблема соціальної безпеки у широкому розумінні, проблема забезпечення безпеки як загальнолюдської цінності. На думку основоположнику і першого президенту Римського клубу Ауреліо Печчеї, «якість людини», що входить до складної системи «природа - людина - суспільство – людство», є головним фактором виживання цивілізації.

Як представляється, певне вираження розуміння безпеки як загальнолюдської цінності міститься в так званому застереженні Мартенса, вперше закріпленому у Преамбулі Конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1899 р. та відтворене в Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року до них (стаття 63 Женевської конвенції I, стаття 62 Женевської конвенції II, стаття 142 Женевської конвенції III, стаття 158 Женевської конвенції IV, стаття 1(2) Додаткового протоколу I, абз. 4 Преамбули Додаткового протоколу I), яке відсилає при захисті осіб до визнаних звичаїв, що встановилися між народами, принципу гуманності, законів людяності та вимог суспільної свідомості.

Треба вказати і на «елементарні міркування гуманності», сформульовані Міжнародним судом ООН у рішенні за справою про протоку Корфу (Corfu Channel case): «такі зобов'язання засновані ... на деяких загальних і широко визнаних принципах, а саме: елементарних міркуваннях гуманності, навіть настійніших у мирний час, ніж у війні ...», які згодом підтвердив у рішенні у справі військова та воєнізована діяльність у Нікарагуа та проти Нікарагуа.

Таким чином, цінності, сформувавшись та існуючи в системі міжсуб'єктних відносин, виступають певними ідеалами, нормами, цілями, впливають на всі сфери суспільного життя. Загальнолюдський зміст цінностей має конкретне національне втілення.

Джерела:

1. Протосавицька Л.С. Теоретико-правові аспекти дослідження цінностей. Часопис Київського університету права. 2020. №2. С.48-51.
2. Вебер М. Критические исследования в области наук о культуре. Культурология: XX в. Москва, 1995. 703с.
3. Чорна Н.В. Ліберальні цінності як фактор політичної культури сучасного українського суспільства. Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія. Педагогіка. Психологія. 2002. Вип. 9. С. 71-75.
4. Nosich R. Anarchi, State und Utopia. Oxford, 1998. 340 p.

Смазнова Ірина Сергіївна

д.ю.н., завідувачка кафедри філософії

Національного університету «Одеська юридична академія»

ТОЛЕРАНТНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Досліджуючи будь-який соціальний феномен у правовій реальності, не можна оминати філософсько-правовий аналіз такого загального та принципового філософського питання, як сутність людини, тобто природа людини та природні права людини, які впливають із цієї природи. Природне

ж право означає сукупність принципів і прав, які випливають з природи людини та є незалежними від соціальних умов. Природні права людини виглядають абстрактно, коли їх просто перелічують: право на життя, право на свободу, право на власність тощо. Конкретно ж ці права повинні виглядати як право на благо, щасливе життя, як право на свободу від усіх форм відчуження та свободу для творчого, вільного розвитку, як право на духовну, інтелектуальну власність, а також і на матеріальну власність як умову здійснення духовної власності, тобто внутрішнього світу людини. 24 лютого 2022 року з початку збройного вторгнення життя українців кардинально змінилось. Уявляється, що стверджувати права і свободи в реаліях війни складно. Не менше важко досягнути місце толерантності у якості методологічного принципу і цінності як у формалізованому, так і у реальному бутті. Але спробуємо обґрунтувати необхідність дотримання толерантності у ці буремні часи.

Першим джерелом, який живила науку про міжнародне право, стала війна, тому в перших працях, спеціально присвячених міжнародно-правовим питанням, що з'явилися ще у XIV ст. (хоча окремі згадки даної теми зустрічаються набагато раніше) звернення до війни незалежно від її цілей традиційно розглядалось як невід'ємне право кожної держави (*jus ad bellum*), як вищий прояв її суверенітету в міжнародних відносинах. Це право охоронялося всією системою принципів і норм міжнародного права. За допомогою агресії, часто пов'язаної з вбивствами, людство постійно вирішувало такі свої важливі проблеми, як засвоєння нових земель і місць проживання, тобто здійснювали захоплення чужих земель.

Війна – всього лише одне з проявів агресії, тим не менш, у спробах ввести визначенні правила, «етикет» ведення війни зародилися і шліфувалися такі соціальні цінності як віротерпимість (свобода совісті), милосердя, плюралізм. Одночасно почала поширюватися і закріплюватися думка, що міжнародна агресія – це кримінальний злочин. Так, Ж. Кальвін у своєї головній праці «Наставляння в християнській вірі» писав: «і неважливо, хто саме – монарх чи

простолюдін – неправоможно посягає на чужу територію, задля здійснення на ній грабежів і вбивств. Всі люди такого сорту повинні вважатися розбійниками і каратися як розбійники» [3]. Все це стало підґрунтям для формування ключового морального принципу сучасного суспільства – толерантності. Як важливий елемент культури толерантність стала ключовою категорією, навколо якої було побудоване міжнародне право.

Категорія толерантності має широкий діапазон від визнання її соціальною цінністю, що забезпечує права людини, свободу і безпеку, до її повного заперечення. В юриспруденції значення категорії толерантності розглядається як вимога побудови товариства не на загальнообов'язковій ідеології, а на мінімумі загальнообов'язкових правил співжиття (на праві).

Першим міжнародно-правовим документом, в якому розкривається суть толерантності, є проголошена та підписана Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. В Декларації зафіксовані головні рівні упровадження принципів толерантності: особистісний, державний, соціальний. Особливе значення авторами Декларації надається функціонуванню принципів толерантності на рівні держави. Тут толерантність означає дотримання неупередженого законодавства, правопорядку і судово-процесуальних та адміністративних норм. Крім того, толерантність також вимагає надання кожній людині можливостей для економічного і соціального розвитку без будь-якої дискримінації. В Декларації запропоновані і шляхи досягнення поставлених перед державою завдань. Це – ратифікація і виконання існуючих міжнародних конвенцій про права людини; розробка законодавства, здатного забезпечити в суспільстві рівноправні підходи і рівність можливостей для всіх груп і окремих людей.

Відповідно до пункту 1.2 ст. 1. Декларації, толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання. Це насамперед активна позиція, що формується на основі визначення універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у будь-якому разі не може слугувати виправданням порушення

цих основних цінностей, терпимість повинні проявляти окремі люди, групи і держави.

Пункт 1.4 статті 1 Декларації принципів толерантності підкреслює, що прояв терпимості, який співзвучний до поваги прав людини, не значить терпимого відношення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або поступки чужим переконанням. Це означає, що кожен вільний дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими. Це означає визнання того, що люди за своєю природою розрізняються за зовнішнім виглядом, положенням, мовою, поведінкою і цінностями і мають право жити у мирі і зберігати свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

Принцип толерантності закріплений у Загальній декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р., Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань 1981 р., Декларації принципів терпимості 1995 р., а також заходить своє відображення у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Рамочній конвенції про захист національних меншин 1995 р., Постановах Європейського парламенту про секти у Європі 1996 р., Рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи «Релігія і зміни у Центральній і Східній Європі» 2002 р., актах Організації про безпеку і співробітництво в Європі та інших. Крім того, Європейський Суд з прав людини надає практичну важливість принципу толерантності, посиляючись на наявність цього принципу як на ознаку «демократичного суспільства».

Пошук оптимальних шляхів вирішення багатогранної проблеми толерантності повинен вестися одночасно на двох рівнях: індивідуальному і суспільному. Толерантність на індивідуальному рівні означає, що кожен є вільним у вираженні і дотриманні своїх переконань і визнає таке ж право за іншими. Це означає визнання того, що люди за своєю природою розрізняються за виглядом, положенням, мовою, поведінкою і цінностям, мають право жити у мирі і зберігати свою індивідуальність. Суспільний рівень толерантності

стосується процедури і характеру спілкування: напрацювання технології толерантної поведінки, розробки правової бази, етикету [6, с. 101]. Соціальна толерантність полягає в усвідомленні і наданні іншим їх права жити відповідно до власного світогляду і служити цінностям їх самобутньої культури. Соціальна толерантність означає прийняття, правильне розуміння і повагу до інших культур, способів самовираження і прояву людської індивідуальності. Толерантне відношення розглядається як соціальна цінність, що забезпечує права людини, свободу і безпеку.

Без сумніву зв'язок між правом і толерантністю виявляється в цьому сенсі глибоко субстантивним, бо вони апелюють до спільних культурних кодів. Право, орієнтоване на права людини, так само як і толерантність, є можливими лише в культурі, яка несе в собі ідеї толерантності. І навпаки: толерантність можлива лише в тих спільнотах, де повага до прав людини є соціальною максимою, яку неможливо ставити під сумнів. В основі такої культури, де право і толерантність взаємно зумовлюють один одного, має лежати повага та іронія. Щойно суспільство втрачає можливість сміятися над собою, воно втрачає повагу до Іншого.

Оскільки «результуючим вектором» нинішнього праворозуміння (попри строкатість форм його теоретичних реконструкцій) можна вважати спрямованість на досягнення якомога більшої міри гармонійності (а, отже, несилового варіанта) взаємоузгодження особистого «права на індивідуальність» з комунітарними правами держави та суспільства, основні права людини й громадянина не повинні обґрунтовуватись виключно персоналістськими аргументами, колективними інтересами чи механізмами реалізації влади. Тож, дедалі актуальнішою проблемою сучасної правової науки та практики стає розроблення інтегративної філософсько-правової методології синтезу зазначених підвалин права [4, с. 165.].

Без сумніву потенціал який можна отримати із дослідження методологічного принципу толерантності, полягає в можливості досліджувати за допомогою отриманих знань безліч явищ, в тому числі, агресії, насильства,

війни, збройного конфлікту тощо. Толерантність для права є не тільки виявом міри свободи, а й гарантом її забезпечення і водночас обмежувачем, адже абсолютна свобода суперечить сутності права і може, замість універсального примирення, призвести до тотальної війни. Толерантність у культурному аспекті – це відмова від абсолютизації власної істини, усвідомлення багатоманітності особистих правд, знаходження найоптимальніших умов співіснування їхніх носіїв.

Парадигма толерантності включає в себе її національну орієнтованість, тобто ствердження пріоритету законів, порядків і традицій власної країни (об'єднання країн). Національно орієнтована толерантність не заперечує порядки і традиції Іншого, але допускає їх лише тією мірою, якою вони не порушують законів країни перебування. Норми поведінки Іншого, якими б прадавніми традиціями вони не обумовлювалися, неприпустимі і мають бути припинені, якщо вони порушують національне законодавство та місцеві морально-етичні закони [1, с. 862].

Європейська ідеологія мультикультуралізму базується на толерантності, саме вона здатна подолати антикультуру мілітаризму як пережиток минулого. Нам доведеться змінитися або зникнути. Оскільки впертість і недалекоглядність людства може привести його до самознищення. Прихильники толерантності побудують світ, що ґрунтується на принципах толерантності, а хто виступає проти – задихнеться у своїй злості й ненависті [2, с. 79].

Хочеться наголосити на положенні у Статуті ООН: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості врятувати прийдешні покоління від лиха війни... знову утвердити віру в основні права людини, у гідність та цінність людської особистості... і з цією метою виявляти терпимість і жити разом, у мирі одне з одним, як добрі сусіди» [5].

Джерела:

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України;

Ин-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017.

2. Гюлен Ф. Діалог і толерантність / з тур. пер. О. Зубань, В. Підвойний. Київ : Вид-во Жупанського, 2012. 376 с.

3. Кальвін Ж. Наставление в христіанской вере. Т.4. URL: <http://you-books.com/book/Zh-Kalvin/Nastavlenie-v-hristianskoj-vere-t4>. (дата звернення : 08 вересня 2022 р.)

4. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право : монографія. Київ : Атіка, 2009. 284 с.

5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення : 23.02.2022).

6. Чернушенко Д. А. Толерантність як світоглядна основа правосвідомості в умовах інформаційного суспільства. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2013. № 1-2.

Грень Наталія Михайлівна

к.ю.н, суддя Львівського окружного адміністративного суду

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗА ВІКОМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасний світ трансформується. Вагомими змінами життя кожної людини не залежно від місця проживання стали питання сучасних трансформацій, такі виклики в соціальній сфері характеризуються чотирьома напрямками: значне старіння населення, збільшення чисельності населення непропорційно на землі, питання урбанізації міграції.

Права людини є основою функціонування держави та правової системи. Порушення прав людини можуть виступати у формі дискримінації. Про це поняття часто ведуться дискусії в наукових колах, його застосовують науковці для висвітлення своєї позиції, проте єдиної наукової сутності вказане поняття не знайшло. М.Ю. Осипов визначає дискримінацію суб'єкта як протиправне

погіршення його правового положення порівняно з іншими суб'єктами, які знаходяться в аналогічній правовій ситуації [1, с. 26-27]. Саме вказану дефініцію визначаємо науково-прийнятною.

Мадридський міжнародний план дій щодо старіння та політична Декларація, прийнята на Другій світовій асамблеї щодо старіння у квітні 2002 року ознаменували переломний момент у тому, як світ вирішує ключовий виклик створення суспільства для всіх віків.

Мадридська декларація зосереджена на трьох пріоритетних сферах: сила та розвиток; просування здоров'я та добробуту до старості; і забезпечення сприятливих та підтримуючих середовищ. Вказаний документ є ключовим з трьох підстав:

по-перше, він заклав нову ідеологію рівності для всіх, у тому числі з акцентом на осіб старшої вікової групи як повноцінних членів суспільства;

по-друге, він вперше репрезентував практично світову домовленість у потребі вирішення проблеми;

по-третє, він пов'язав питання старіння з іншими соціальними рамками економічного розвитку та прав людини.

Ст. 2 Мадридської декларації вказує, що демографічна трансформація є викликом, що «змушує всі наші суспільства сприяти збільшенню можливостей, зокрема можливостей спільнот для людей похилого віку, щоб реалізувати свій потенціал повноцінно брати участь у всіх аспектах життя» [2].

Практично кожен з визначених попередньо складних трансформаційних напрямків значно ускладнився у зв'язку з військовими діями. 4 лютого 2022 року змінило не тільки Україну, але й світ. Повномаштабна війна потребу соціально-політичного та правового аналізу становища окремих жертв збройного конфлікту. Завжди соціально не захищені верстви першочергово відчують негативні наслідки коливань.

Зруйновані міста, знищена інфраструктура, військові злочини, захоплення території – це все суттєво впливає на осіб літнього віку та дітей. Превентивні дії тут можуть бути неефективними, оскільки стрімкість

військової агресії поширюється дуже миттєво. Коли молодь та середньовікове покоління схильні бути більш мобільними та швидше реагувати на загрози, то люди літнього віку залишаються заручниками ситуації.

Тому захист осіб літнього віку в час військових загроз першочергово складається з трьохрівневого механізму, до якого мають бути долучені як органи державної влади так і органи місцевого самоврядування. На останніх, до речі, лягає прерогативний тягар запобігання порушенню прав людини та убезпечення їх в разі порушення. До таких рівнів віднесемо: по- перше, потребу захисту особи фізично шляхом збереження її життя; по-друге – забезпечення фінансового спрямування; по третє – захист соціальних прав людей літнього віку.

Також питання посилюється у зв'язку з тим, що багато літніх людей вимушені втікати з країни. За даними Міністерства соціальної політики України більше 500 тисяч людей старших за 60 років перемістились за кордон [3]. Вони потребують особливого ставлення часто додаткових засобів для пересування, методів забезпечення мобільності. Особливості старшого покоління в Україні ще й в тому, що вони мають ускладнену комунікацію, оскільки зазвичай відсоток з цієї групи гірше володіє мовами міжнародного спілкування ніж молодь.

Джерела:

1. Захист прав літніх людей під час війни. 15 червня 2022 р. URL: <https://koda.gov.ua/zahyst-prav-litnih-lyudej-pid-chas-vijny/>
2. Осипов М. Ю. Принципы правового регулирования и их социальноюридическая обусловленность *Право и государство: теория и практика*. 2006. № 12 (24). С. 24-30.
3. Political Declaration and Madrid International Plan of Action of Ageing. Madrid. Spain. 8-12 April 2002. URL: https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Madrid_plan.pdf

Стасів Оксана Василівна

*к.ю.н, доцент кафедри соціального права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ДОТРИМАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКА ПІД ЧАС РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

У березні Міністерством економіки України було ініційовано програму з релокації виробничих об'єктів. Для усіх підприємств, які подали заявку, Міністерство створило умови для забезпечення безкоштовного переїзду до місця тимчасового переміщення, а також для підбору відповідних площ для розміщення виробництва; переміщення та розселення персоналу; підбору працівників в місці дислокації після переїзду.

Наразі станом на кінець жовтня 2022 року, за даними міністерства економіки, в Україні від початку дії програми релокації переміщено 761 підприємство, 80% з них вже відновили роботу на новому місці [1]. Для того, щоб належним чином організувати цей процес 15 березня 2022 року прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [2], відповідно до якого на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 цього Закону у період дії воєнного стану повідомлення працівника про зміну істотних умов праці та зміну умов оплати праці, передбачених ч.3 ст. 32 та ст. 103 Кодексу законів про працю України, здійснюється не пізніше як до запровадження таких умов.

У випадку, якщо підприємство, установа, організація разом з персоналом вимушені у зв'язку з воєнними діями продовжувати свою роботу в іншій місцевості, усі його працівники вважаються такими, у яких змінилися істотні умови праці.

У зв'язку із змінами в організації виробництва і праці відповідно до частини третьої статті 32 КЗпП допускається зміна істотних умов праці при

продовженні роботи за тією ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою. Про зміну істотних умов праці — систем та розмірів оплати праці, пільг, режиму роботи, встановлення або скасування неповного робочого часу, суміщення професій, зміну розрядів і найменування посад тощо — працівник повинен бути повідомлений не пізніше ніж за два місяці. Хоча Закон № 2136 «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [2] і відмінив норму в ч.2 ст. 32 КЗпП стосовно повідомлення працівників про зміну істотних умов праці за два місяці, керівництво має повідомити працівників про рішення щодо переїзду підприємства. Мінекономіки у своєму роз'ясненні зазначає, що повідомити працівників необхідно не пізніше допуску до роботи зі зміненими умовами праці.

Переведення до іншої місцевості в тому числі разом з підприємством також має свою специфіку. Адже якщо при цьому роботодавець переїжджає до іншої місцевості і працівник дає свою згоду на переїзд, то трудовий договір не припиняється. Інша місцевість це як правило місцевість, розташована поза межами відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Натомість, якщо трудовим договором обумовлено, що працівник буде виконувати роботи на об'єктах розташованих у декількох населених пунктах, то доручення роботи на об'єктах, розміщених в іншій місцевості, не буде вважатися переведенням. Особливістю такого переведення є те, що при відмові працівника від нього трудовий договір з ним припиняється.

Тому у разі погодження на переведення працівник має право на відшкодування витрат та одержання інших компенсацій відповідно до ст. 120 КЗпП та Постанови КМ України «Про гарантії та компенсації при переїзді на роботу в іншу місцевість» від 2 березня 1998 р. № 255 [3].

Працівникам при переведенні на іншу роботу, коли це пов'язано з переїздом в іншу місцевість, виплачуються вартість проїзду працівника і членів його сім'ї; витрати по перевезенню майна; добові за час перебування в дорозі; одноразова допомога на працівника і на кожного члена сім'ї, який переїжджає; заробітна плата за дні збирання в дорогу і влаштування на новому

місці проживання, але не більше шести днів, а також за час перебування в дорозі.

Отже, дотримання трудових прав працівника під час релокації підприємства зберігається в умовах війни, проте роботодавець наразі не має обов'язку повідомляти працівника про зміну таких умов за 2 місяці до переїзду. Повідомити працівників необхідно не пізніше допуску до роботи зі зміненими умовами праці. Разом з тим, наголошуємо, що після закінчення воєнного стану релоковані підприємства можуть повернутися

Джерела:

1. Дані Міністерства економіки України станом на кінець жовтня 2022. URL : https://news.dtki.ua/society/economics/79506-programa-relokaciyi-761-pidprijemstvo-peremishhenno-u-bezpecnisi-regioni?fbclid=IwAR3sThu5eRKJoJ7RsYvGnjZDCcXb0tQr08RNgChMbAoq6NNtM5rD2e_KZsc
2. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» 15 березня 2022 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
3. Постанови КМ України «Про гарантії та компенсації при переїзді на роботу в іншу місцевість» від 2 березня 1998 р. № 255. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255-98-%D0%BF#Text>

Чопко Христина Ігорівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри соціального права
юридичного факультету*

Львівського національного університету імені Івана Франка

МЕДИЧНІ ВІДХОДИ ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Погіршення екологічної ситуації можливе як внаслідок техногенних аварій чи катастроф, так і від антропогенних дій, зокрема через стрімке забруднення довкілля медичними відходами. Відходи, що утворені в процесі

медичної діяльності несуть потенційно високу небезпеку для людства ніж деякі інші види відходів. Медичні відходи наносять шкоду довкіллю шляхом забруднення навколишнього природного середовища через викиди лікарських препаратів у атмосферне повітря, забруднення ними земель чи стічних вод. Актуальність питання зумовлена ще й стрімким накопиченням медичних відходів через виникнувши як в Україні, так і у світі загалом пандемію COVID. Водночас, питання поводження з медичними відходами врегульовано на національному законодавчому рівні опосередковано. Як приклад відсутнє на законодавче визначення поняття «медичних відходів». Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про відходи» [1] відходи – це будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення. Отже взявши за основу визначення «відходів» загалом і враховуючи джерело походження та особливості медичних відходів можна визначити як речовини, матеріали та предмети, що утворилися в процесі медичних маніпуляцій, фармацевтичного виробництва чи власного споживання, а також товари (медичні препарати), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості та не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких власник (заклад охорони здоров'я, фармацевтичне підприємство чи фізична особа) позбувається, має намір або повинен позбутися.

Водночас, зв'язок предмета, речовини чи матеріалу із фармацевтичною діяльністю, лікувальною справою чи власним споживання у медичних цілях і відсутність можливості його використання в подальшому є не єдиними ознаками для визнання їх відходами медичними. У Державному класифікаторі відходів України УДК 005-1996 відходами визнається будь-яка речовина та предмети, що створюються в процесі виробництва та життєдіяльності людини або внаслідок природних і техногенних катастроф, які не мають свого

подальшого призначення за місцем утворення та підлягають видаленню чи переробці з метою забезпечення захисту навколишнього природного середовища і здоров'я людей або з метою повторного залучення в господарську діяльність як матеріально-сировинних чи енергетичних ресурсів [2]. Характерними рисами такого підходу є створення відходів у будь-яких процесах, у тому числі внаслідок природних та техногенних катастроф, тобто враховується наявність ризиків виникнення катастроф і відходів. Тобто, медичні відходи можуть виникнути і внаслідок природних чи техногенних катастроф.

Зважаючи на потенційну небезпеку медичних відходів досі відсутній чіткий алгоритм дій із поводження з ними. Технології знешкодження більшості відходів, що утворені в медичній сфері не відповідають міжнародним стандартам, що в свою чергу зумовлює велику кількість правопорушень у вказаній сфері.

Джерела:

1. Про відходи: в ред. від 16.10.2020 № 187/98-ВР. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Класифікатор відходів ДК 005-96, затверджений наказом Держстату України від 29.02.1996 № 89. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0089217-96#Text>

Марущак Анна Валеріївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права Чернівецького юридичного інституту
Національного Університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВО ПЕРЕСУВАННЯ ТА ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ У ПЕРІОД ДІЇ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України питання обмеження прав людини набуло величезної актуальності. Особливо гостро це питання торкнулось права на свободу пересування.

Питання обмежень у реалізації особистих прав і свобод людини та громадянина зі сторони державних інституцій залишається одним із найактуальніших у конституційному праві. Особливо значення та актуальності воно набуває в умовах військового стану.

Обмеження прав обов'язково повинно бути правовим, а його основна ціль – охорона та захист суспільних відносин, що встановлюють конституційний лад, громадський порядок, моральність, забезпечують оборону країни та захист держави тощо.

Привертає увагу той факт, що, незважаючи на уже давно встановлену норму щодо вільного пересування в західній політичній і філософській думці, на практиці це право завжди підлягало державним обмеженням.

Для позначення явища обмеження прав використовується термін «дерогація» – призупинення або припинення дії закону за певних обставин. У міжнародному праві деякі основні акти містять положення про відступ, які дозволяють державі призупинити або обмежити реалізацію певних прав у надзвичайних ситуаціях.

Вся філософія відступів базується на принципі суверенітету, оскільки він дає державам можливість «повернути» частину своїх суверенних прав за обставин, коли існування їхньої нації є загрозою.

Так, без сумнівів, цей термін широко вживається у контексті міжнародного права, але, у той же час, не можна не акцентувати увагу на його важливості для внутрішнього права кожної країни, оскільки можна стверджувати про значний вплив міжнародного права на національне законодавство.

Концепція, за якої основним є дотримання прав і свобод людини і громадянина, що стала розвиватись у післявоєнний період, відіграла вирішальну генеруючу роль у трансформації гуманітарного права, тим самим створивши важливий «спадок» для сучасного розуміння міжнародного права та конституційного права у збройних конфліктах.

Варто зазначити, що більшість ключових документів з прав людини допускають тимчасове відступлення від певних зобов'язань щодо прав людини в умовах надзвичайної ситуації в країні.

Свобода пересування закріплена в регіональних положеннях про права людини. Ці положення в основному розрізняють зовнішній вимір щодо перетину міжнародних кордонів і внутрішній вимір подорожі всередині території країни.

На міжнародно-правовому рівні можливість обмеження прав та свобод ще у 1948 році була закріплена у Загальній декларації прав людини. Загальна декларація встановила, що громадяни можуть бути правомірно обмежені у своїх правах і свободах, якщо умови такого правомірного обмеження встановлені законом і якщо вони забезпечують належне визнання та повагу до прав інших осіб, а також якщо вони спрямовані на задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту у демократичному суспільстві [1].

До необхідності закріплення та захист основних прав людини у міжнародному середовищі прийшли після настання руйнівних наслідків Другої Світової Війни.

Право на свободу пересування має природно-правового походження і є одним із основоположних прав. Розглядаючи та аналізуючи право на

пересування можна виділити три основні його складові: право фізичної особи на в'їзд і на виїзд з території країни у цілому; право вільного пересування у межах цієї території своєї країни; право на вільний вибір місця проживання.

Тобто, можна виділити внутрішній та зовнішній аспекти, де перший стосується свободи пересування особи в середині країни, а другий – виїзд за її межі.

Загальна Декларація прав людини у статті 13 також встановлює окремо свободу особи вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави і право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повернутись у свою країну.

Право на свободу пересування відіграє істотну роль у кожному демократичному суспільстві. Воно є важливим елементом особистих прав. Свобода пересування це і право, і гарантія, і навіть передумова реалізації інших прав. До прикладу, свобода пересування може бути тією необхідною підставою, завдяки якій можлива ефективна реалізація права на освіту, права на працю, права на шлюб та сім'ю тощо.

Стаття 33 Конституції України встановлює, що кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [2]. Зокрема, частина 2 ст. 64 вказує на умови за яких можуть встановлюватись окремі обмеження прав людини – воєнний або надзвичайний стани.

Така стаття повністю відповідає Загальній Декларації прав людини і громадянина, а саме ст.29 : При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [1].

Міжнародний суд ООН, посилаючись на коментар загального порядку № 27 (1999) Комітету з прав людини щодо свободи пересування, зазначив, що

обмеження прав людини «мають відповідати принципу пропорційності» і «мають бути найменш втручальним інструментом серед тих, які можуть досягти бажаного результату» [3].

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. веб-сайт. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015. (дата звернення: 12.10.2022).
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. International legal protection of human rights in armed conflict.. UN. Office of the High Commissioner for Human Rights. 2011. Веб-сайт. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf (дата звернення: 12.10.2022).

Руданецька Оксана Стефанівна

к.ю.н., доцент, доцент кафедри права

факультету управління економіки та права

Львівського національного університету природокористування

ДЕОНТОЛОГІЧНІ ПРОЯВИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ЮРИСТА

Правова свідомість визначається як процес, за допомогою якого люди осмислюють свій досвід, спираючись на правові категорії та концепції. Її в наукових колах прийнято розуміти як форму відображення правових явищ, яка включає психічні, інтелектуальні, емоційні й вольові процеси та стани. Узагальнюють, що «специфічною формою свідомості є правова свідомість (правосвідомість) – система відбиття правової реальності в поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце та роль щодо забезпечення свободи особи й інших загальнолюдських цінностей» [1].

У свою чергу, «деонтологічна сфера представляє собою складну сітку взаємних вимог та зобов'язань особистості й суспільства, суспільства і колективу, колективу й особистості. Ці відносини мають належний характер, тобто вимагають від особистості способу життя, який відповідав би потребам суспільства. У загальному вираженні деонтологічні цінності є особливим видом духовних явищ, які задовольняють потреби культури в регулюванні соціальних відносин і вчинків людей» [2].

Юридична професія, з нормативної точки зору, повинна полягати в оволодінні нормативно-правовою інформацією та передбачати можливість застосування знань на практиці. Проте сучасне суспільство не може існувати в таких вузьких рамках. Право – це лише один з можливих регуляторів суспільних відносин. Не можна «ідкидати і додаткові норми, принципи, правила поведінки, що існують у соціумі, зокрема мораль, релігію, корпоративні норми, культурні парадигми тощо. Отож нині слід говорити про відхід від «сухого» нормативного легістського підходу у професії юриста і розширення її шляхом імплементації морально-ціннісних досягнень людства. Саме такий процес може забезпечити деонтологічне спрямування правосвідомості.

Як стверджують В. Д. Гапотій, О. Г. Мінкова, «деонтологічна правосвідомість — це інтелектуальна власність юриста, оскільки вона пов'язана з інтелектом та моральними принципами; це конкретизація його правосвідомості, що відповідає одній із функцій юридичної деонтології» [3, с.31].

Деонтологічна правосвідомість формується шляхом накопичення та функціональної взаємодії багатьох елементів. Більшість науковців погоджуються з тим, що обов'язковими складовими її повинні бути: правові знання, високий рівень поваги до права, політико-правова та соціальна активність особи. Вказані елементи забезпечується через суб'єктивні індивідуальні виміри інтелектуальних та емоційних процесів і станів.

Деякі науковці розширюють склад елементів, зокрема, В. М. Кравчук до них відносить деонтологічні принципи, які розуміє як «вихідні аксіоматичні вимоги до професійної діяльності юриста, що виконують функції соціальних орієнтирів його поведінки в різноманітних ситуаціях. Принципи юридичної практичної діяльності у концентрованому вигляді визначають її основні властивості, є похідними від принципів права, конкретизують і деталізують їх. Вони конкретизуються у нормативно-правових актах, професійних деонтологічних кодексах, правосвідомості юристів і суспільства в цілому; є критеріями оцінки власне самої діяльності, її результатів, рівня професійної культури юристів, основою їх юридичного професійного практичного мислення; забезпечують ціннісноорієнтаційний, результативний, психологічний, інформаційний вплив на взаємовідносини юристів з іншими суб'єктами, ведення юридичних справ, прийняття рішень, особливо у випадках, не врегульованих правовими, корпоративними, деонтологічними та іншими професійними нормами» [4].

Первинним серед елементів усе ж залишається правове знання та правове мислення. Чупринський Б. О. мотивує, що «юрист зобов'язаний володіти високорозвиненим правовим мисленням, бути здатним до швидкого аналізу, логічного виведення суджень, потрібних для прийняття правильних правових рішень. Розвинуте теоретичне мислення – це здатність особистості до засвоєння на високому рівні правових знань, узагальнення, розуміння наукових основ і принципів розвитку тих чи тих правових знань; уміння передбачати залежність і закономірність існування суттєвих зв'язків між правовими явищами» [5, с. 65].

Найважливішу роль у розвитку правової свідомості юристів відіграє раціонально побудована система етичного, правового виховання, що здатна забезпечити формування в майбутніх фахівців активного життєстверджуючого менталітету.

Джерела:

1. Большакова О. В. Тенденції трансформації правосвідомості громадян у період перехідного розвитку українського суспільства: соціально-філософський аспект «Перспективи». Соціально-політичний журнал. 2020. № 3. С. 37-43.
2. Гладчук Д. І. Деонтологічні засади поліцейської діяльності: зміст, сучасні вітчизняні стандарти Juris Europensis Scientia. 2020. № 4. С. 10-14
3. Гапотій В.Д., Мінкова О.Г. Юридична деонтологія: навчальний посібник Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2018. 146 с.
4. Кравчук В. М. Верховенство права як деонтологічний принцип юридичної практичної діяльності. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: [Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 16-17 квітня 2021 р.]. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 269 с.
5. Чупринський Б. О. Правова культура як основний складник професійної культури юриста. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2013. № 2. С.65- 70.

Макарчук Віталій Володимирович

*к.ю.н, доцент кафедри конституційного права та
теоретико-правових дисциплін*

Білоцерківського національного аграрного університету

ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК МЕТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Актуальним на даний час є питання правового регулювання суспільних відносин державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо

розгляду і вирішення адміністративних справ, враховуючи обов'язок держави щодо реалізації прав, свобод та законних інтересів осіб. Доцільно також проаналізувати особливості адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони.

Поняття адміністративної процедури вчені формують у вузькому та широкому розумінні. Згідно з першим, адміністративна процедура – це порядок розгляду та вирішення уповноваженим органом державної влади (переважно органом виконавчої влади або органами публічної влади) конкретних індивідуальних справ, пов'язаних зі зверненнями громадян та організацій до відповідного органу з метою реалізації чи захисту своїх прав і законних інтересів. Адміністративна процедура регулюється законом або підзаконним нормативним актом (порядок розгляду скарг громадян, правила реєстрації юридичних осіб, правила видачі ліцензій, дозволу на носіння, зберігання, перевезення зброї тощо). У більш широкому розумінні адміністративна процедура є порядком здійснення органом виконавчої влади, посадовою особою встановлених для них повноважень (порядок розроблення, обговорення й прийняття правового акта, оформлення документа, що має юридичне значення, порядок прийняття особи на державну службу, проходження атестації та оформлення відповідних документів, порядок розгляду матеріалів про заохочення службовців, про притягнення до дисциплінарної відповідальності; порядок оформлення контрольно-наглядової діяльності тощо) [1, с. 131; 2, с. 29].

Окремо зазначимо, що метою проведення адміністративної процедури більшість авторів називають захист та відновлення прав, свобод та законних інтересів окремих осіб та суспільства [3, с. 290-291]. Але, що стосується адміністративних процедур реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони, то ключовою особливістю такої діяльності є охорона та захист національних інтересів та цінностей. Адже, як зазначається в Законі України «Про національну безпеку України», основним пріоритетом при визначенні та реалізації державної політики у сфері національної безпеки

і оборони є захист: 1) людини і громадянина – їхні життя і гідність, конституційні права і свободи, безпечні умови життєдіяльності; 2) суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; 3) держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; 4) території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій. Своєю чергою аналізований закон визначив фундаментальні національні інтереси України, ними є: 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; 2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; 3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [4].

Група контрольно-наглядових процедур, що можуть здійснювати правоохоронні органи при реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони складають процедури, які спрямовані на забезпечення режиму воєнного та надзвичайного стану в разі їх оголошення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій. Відразу зауважимо, що зазначені контрольно-наглядові процедури в цьому напрямку діяльності є правообмежувальними. Контрольно-наглядові правообмежувальні процедури нині визначені чинним законодавством. Звернення до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», свідчить, що він містить норми здійснення контрольно-наглядової діяльності, спрямовані на зменшення загроз та наслідків для громадян, а правоохоронні органи як суб'єкти захисту об'єктів національної безпеки і оборони можуть залучатися до їх здійснення. Особливість зазначених контрольно-наглядових процедур проявляються в тому, що останні не мають стадійності, приймаються в оперативному порядку

і тимчасово обмежують як право окремого індивідуума, так і групи індивідумів [5, с. 150]. Так, в разі введення надзвичайного стану можуть проводитися додаткові контрольно-наглядові заходи. Наприклад, під час запровадження комендантської години контролювати перебування на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень особи у встановлені години доби [6], а в разі порушення встановлених заборон – застосовувати заходи примусового характеру.

Отже, захист прав, свобод та законних інтересів при реалізації адміністративної процедури у сфері національної безпеки і оборони має за мету, з одного боку забезпечити охорону та здійснити захист національних інтересів та цінностей, а з іншого – врегулювати службові та організаційні відносини. Варто зазначити, що адміністративні процедури реалізації державної політики у сфері національної безпеки та оборони, на відміну від загального поняття адміністративних процедур, обумовлюються діяльністю правоохоронних органів.

Джерела:

1. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 495 с.
2. Ігонін Р. В., Вікторчук М. В. Поняття та особливості адміністративних процедур. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2. С. 182-190.
3. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII : станом на 15 черв. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 28.10.2022).
5. Безпалова О., Осипчук І. Сутність адміністративних процедур в діяльності Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення критичної

інфраструктури. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 2(16). С. 143-156.

6. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III : станом на 16 черв. 2022 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 28.10.2022)

Грабинський Михайло Ігорович

к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВ ЛЮДИНИ У НОВОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВОПОРЯДКУ

Інтенсивний розвиток інформаційних технологій сприяє моделюванню нового формату поведінки людини та її соціокультурних зв'язків, і тому права людини потребують постійного уточнення та доповнення. Якщо 50 років тому не кожен знав про існування інтернету, то вже сьогодні «право на доступ до інтернету (також відоме як право на широкосмуговий зв'язок)» вважають одним з невід'ємних прав людини [1].

Достатньо дослідженими вважаються громадянські та політичні права (права першого покоління, що почали формуватися протягом 17-18 століть). Досі актуальним та найбільш досліджуваним залишається друге покоління прав людини (соціальні, економічні та культурні права, що визначені в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, а також в Європейській соціальній хартії Ради Європи) [2], хоча науковцями вже напрацьовуються обґрунтування, третього (колективні права: право на розвиток, мир, право на безпечне навколишнє середовище, право на участь у користуванні спільною культурною спадщиною людства, право на інформацію та гуманітарну допомогу тощо), четвертого [3] та навіть п'ятого [4] покоління прав людини.

Нові підходи пояснюють необхідність виділення прав людини, спрямованих на захист середовища та сутності буття такої людини: екологію, гендерну політику, право на смерть та інформаційні (цифрові) права.

Попередні покоління прав людини відображали сутність людського буття, його необхідну соціальну роль, але світ породжує сучасні виклики для дослідників прав людини. Донедавна Україна була однією з останніх європейських держав, що імплементувала та закріплювала в національному законодавстві ті права та свободи людини, які вже давно були апробовані світовою спільнотою, і станом на 23 лютого 2022 року не всі права людини третього та четвертого покоління отримали український законодавчий захист та закріплення.

Проте сьогодні все змінюється: російсько-українська війна сколихнула весь світ, суб'єкти міжнародного права з острахом обговорюють можливий новий міжнародний правопорядок, а Україна виступає власне тим локомотивом та генератором позитивних змін у міжнародному праві в цілому, та надіємось у праві прав людини зокрема, адже світ потребує якнайшвидшого запровадження оновленої системи прав людини, що відповідає сьогоденню.

У 21 столітті людина живе в інтернеті. Лівову частку свого часу вона приділяє веденню соціальних мереж, контактуванню з віртуальними друзями, створенню образу («альтер-его») тощо. Комп'ютерні мережі та сучасне програмне забезпечення дозволяє створити персонажа, що повністю тебе задовольнятиме — з ідеальною фігурою та спортивною формою, рівнем ерудиції та колом інтересів тощо. Персонаж завжди показує лише найкращі ретушовані фото, публікує цитати з книг та авторів, яких ніколи не читав і напевно не прочитає, використовує весь арсенал штучного інтелекту, користується криптовалютою та смартконтрактами, працює та відпочиває, розважається, кохає, ображає та спілкується з іншими персонажами тощо.

Найцікавішим є те, що при цьому в реальному житті така людина є беззаперечним інтровертом та не може заговорити з незнайомцем. Інтернет дає можливість вести такий спосіб життя, на який поза мережею людина не

може наважитися. Найактивніші персонажі стають героями свого часу – інфлюенсерами (лідерами громадської думки).

Однак таке «альтер-его» не можна вважати вигаданим персонажем, бо вся діяльність пов'язана з почуттями та переживаннями людини, що по той бік екрану. Але звісно цей образ теж потребує захисту прав, свобод та законних інтересів: захист інтелектуальної власності, честі, гідності, можливості спадкування віртуальних та інформаційних активів тощо. Тому п'яте покоління прав людини (тут мова йде про наступне покоління, без прив'язки до конкретного числа) має бути пов'язаним з цією стороною життя людини.

Буде доречним згадати спільну заяву, викладену у Віденській декларації та Програмі дій, у п'ятому параграфі якої визнано: «Всі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні і взаємозв'язані. Міжнародне співтовариство повинне ставитися до прав людини глобально, на справедливій та рівній основі, з однаковим підходом і увагою» [5].

І дійсно, можна простежити певну аналогію пропонованих прав людини з уже усталеними та сформованими у теоретико-правових дослідженнях. Вищезгадане «право на доступ до інтернету» має схожості з «правом на життя», оскільки віртуальний персонаж людини не зможе існувати, якщо автор не матиме доступу до інтернету. «Право на забуття» корелює з правом на евтаназію (право бути забутим – це право людини, що дозволяє їй вимагати за певних умов видалення своїх особових даних із загального доступу через пошукові системи, тобто посилань на ті дані, які, на її думку, можуть завдати їй шкоди; зараз пов'язують з гучною справою Костехи 2014 року і рішенням Європейського суду у цій справі).

Відкритим залишається питання, чи можна продати, заповісти, отримати в спадок віртуального персонажа, чи можна продавати своїх підписників, чи можна захиститися від порушення прав інфлюенсером-зловмисником, та що робити з образами, домаганнями та іншим насильством від персонажа, якого неможливо персоніфікувати.

Щодо смерті власника сторінки в соціальній мережі є цікавий кейс: спосіб, який запропонувала мережа Facebook, полягає у переведенні сторінки померлого у режим «пам'яті про померлого», таким чином зберігаючи після смерті реальної людини її віртуального персонажа у формі, що продовжує існувати та перестає здійснювати будь-яку діяльність.

Таким чином, науково-технічний прогрес, розвиток віртуального простору, метавсесвіту та інших форм віртуального життя людини спричиняє необхідність закріплення та опрацювання нових прав людини, об'єднання їх у систему нового покоління, а також свідчить, що дослідження прав людини найближчим часом жодним чином не може бути зупинене, оскільки є актуальним не лише для дослідження, але і для правозастосування.

Джерела:

1. Lucchi N. Access to Network Services and Protection of Constitutional Rights: Recognizing the Essential Role of Internet Access for the Freedom of Expression. *Cardozo Journal of International and Comparative Law (JICL)*, Vol. 19, No. 3, 2011.

2. Мінакова А. Б. Аналіз Європейської соціальної хартії (переглянутої) та її значення для України. Становлення громадянського суспільства: нормативно-правове підґрунтя. Матеріали науково практичної конференції (м. Київ, 22-23 жовтня 2021 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2021. С. 43-47.

3. Корнієнко І. В. Історичні етапи розвитку поколінь прав людини / І. В. Корнієнко. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 136-138.

4. Кофман Б. Я. Покоління прав людини та їх вплив на становлення і трансформацію конституційно-правового статусу людини і громадянина

[Електронний ресурс]. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 5. С. 29-37. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2019_5_5

5. КОМПАС. Посібник з освіти з прав людини за участю молоді / [Електронний ресурс]. Council of Europe, 2020. 490 с. Режим доступу: <https://rm.coe.int/compass-2020-ukr-yfdua/1680a23873>

Ковний Юрій Євгенович

к.ю.н, адвокат

**ПРАВО НА УЧАСТЬ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ
ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЯК ЗАПОРУКА
ЗНИЖЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ У СУСПІЛЬСТВІ**

Війна змінила соціально-політичне життя українського суспільства. Тому правова доктрина сучасності потребує додаткового аналізу проблем, що по'язані з військовими діями, однак поряд з цим слід розглядати питання протидії, тобто превенції допущення військових дій в майбутньому. І тут вагомим предметом для аналізу виступає державна етнонаціональна політика.

Для членів етнокультурних меншин право на участь у політичному житті означає більше, ніж право намагатися вплинути на результат процесу, спрямованого на об'єднання індивідуальних уподобань для пошуку рішення, прийнятного для більшості громадян. Ефективна участь національних меншин у суспільному житті потребує спеціальних механізмів, щоб сприяти включенню меншин у державу та дозволяти меншинам зберігати свою власну ідентичність та характеристики, сприяючи таким чином належному управлінню та цілісності держави.

Ліберальна демократія сьогодні є формою суспільного ладу, що заснований насамперед на індивідуальних громадянських правах, і таким чином фактично обмежує сферу захисту національних меншин. Через це у сучасних ліберальних демократіях немає єдиної моделі щодо того, як

захищати національні меншини і як забезпечити їх виживання в етнічно мажоритарному середовищі, яке часто є ворожим до всіх або деяких національних меншин.

Пункт (ix) ст. 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації вимагає з метою запобігання дискримінації гарантувати право на свободу мирних зборів та асоціацій кожної людини. Особливий акцент тут проводиться на особах, що можуть стати жертвами расової дискримінації, котра у свою чергу включає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, оснований на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження. Отож міжнародне право тлумачить термін широко не зводячи його виключно до раси, а акцентуючи увагу на всіх етнонаціональних суб'єктах.

Значення громадських об'єднань у суспільному житті дуже вагоме. Верховним комісаром ОБСЄ у справах національних меншин разом з колективом провідних експертів узгодили Лундські рекомендації про ефективної участі національних меншин у суспільно-політичному житті у 1999 році. Вони мали на меті стимулювати та полегшити прийняття державами конкретних заходів, що послаблюють напруженість у відносинах з національними меншинами і тим самим сприяти запобіганню конфліктам. Зокрема Загальні принципи визначають юридичне значення забезпечення політичних прав національним меншинам «Ефективна участь національних меншин у суспільно-політичному житті є однією з найважливіших складових мирного демократичного суспільства» [1, с. 9]

Свобода асоціацій дозволяє людям різної етнічної приналежності вільно прийняти спосіб життя. Кожен може вільно приєднуватися до різних асоціацій. Їх роль є затребуваною, що підтверджується практикою іноземних держав. Зокрема значний перехідний етап зроблено Хорватією, розглянемо її досвід. Перед тим зазначемо, що за декілька років крахні вдалося розробити належне законодавство в цій сфері, яке позитивно оцінено експертами, а також досягти реального забезпечення прав цієї групи. Імплементация європейських

стандартів у всіх сферах дозволила Хорватії у 2013 році стати державою-членом Європейського союзу. Досвід цієї держави є цінний з двох підстав: євроінтеграційні прагнення України та історично схожі проблеми щодо національних меншин. Так кінець XX століття позначену війною проти Югославської народної армії та місцевих повсталих сербів, питання міжетнічних відносин у Хорватії є досить непростим. Ця держава використовує модель культурної автономії, що сприяє інтеграції національних меншин, а не їх асиміляції в хорватське суспільство. Ця модель гарантує національним меншинам збереження та просування своєї ідентичності (етнічної, культурної, мовної, релігійної), індивідуально чи колективно.

Відповідно до прийнятої моделі культурної автономії, більшість прав етнонаціональних меншин (освіта, наука, бібліотеки, охорона пам'яток) забезпечуються через інституції, що професійно та адміністративно відповідальні за певні сфери суспільного життя, що дозволяє реалізувати принцип інтеграції національних меншин у хорватське суспільство. Тобто тут йдеться мова про належне функціонування державного механізму, що для суспільства гарантує захист їх культурної та етнічної ідентичності.

Другий аспект етнічних прав (інформаційні, видавничі, культурні, мистецькі) реалізують через діяльність неурядових організації національних меншин, тим самим додатково забезпечуючи захист від асиміляції. Модель дозволяє та сприяє розвиток відносин національних меншин з державами, взаємодіяти титульній нації та національній меншині для сприяння їхньому культурному та мовному розвитку [2, с. 46].

Отож Україні післявоєнного часу потрібно буде проводити оновлену політику у сфері захисту суб'єктів етнонаціональної політики. Закон України «Про захист національних меншин в Україні» має тридцятилітню історію і вже не відповідає сучасним аспектам міжнародних стандартів, оновленій парадигмі конституціоналізму та потребує суттєвого удосконалення.

Джерела:

1. The Lund Recommendations on the Effective Participation of National

Minorities in Public Life & Explanatory. OSCE High Commissioner on National Minorities Note September 1999 URL:
<https://www.osce.org/files/f/documents/0/9/32240.pdf>

2. Tatalovic S. National Minorities and Croatian Democracy Politička misao, Vol. XLIII, 2006, N. 5, P. 45–59

Баликіна-Галанець Людмила Ігорівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК»*

Баликін Іван Ігорович

*к.і.н., доцент, завідувач кафедри інформаційної, бібліотечної, архівної
справи та соціально-політичних і гуманітарних дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»*

МИРНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Почнемо представивши деякі статистичні дані, які наявні на даний момент. Згідно звіту за 2021 рік Інституту з дослідження міжнародних конфліктів у Гейдельберзі, Німеччина, у світі налічувалося 355 конфліктів. Біля 60%, а саме – 204, вирішуються насильницьким шляхом, а 151 – мирним. Порівняно з 2020 роком, кількість повномасштабних війн знизилася з 21 до 20, а кількість обмежених війн зросла з 19 до 20. [1, р. 15] У ХХІ столітті засобів для мирного врегулювання конфліктів достатньо, однак, питання залишається актуальним. Чи можливо вирішувати виникаючі конфлікти мирним шляхом не застосовуючи зброю?

Після Другої світової війни, був прийнятий Устав ООН з метою «проявляти терпимість і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди, об'єднавши наші сили підтримки міжнародного миру та безпеки» [2], задля уникнення у подальшому страждань, руйнувань та смертей, які зазнали учасники війни. Не дивлячись на це, локальні військові конфлікти виникають

постійно. У тому числі не стала винятком територія України, де з 2014 року тривають військові дії на сході, а з 24 лютого 2022 року почалося повномасштабне вторгнення. Агресором є Російська Федерація. І знову постає питання чи можливо зупинити цю війну мирним дипломатичним шляхом?

Цивільне населення України розділилося на тих хто допомагає військовим боронити нашу країну шляхом бойових дій, та на тих хто хоче досягнути миру дипломатичним шляхом. Водночас, світова спільнота закликає до мирного врегулювання. Однак, у зв'язку з відсутністю компромісу між двома конфліктуючими сторонами, допомагає Україні гуманітарно та рядом прийнятих санкцій стосовно Російської Федерації. Зокрема, Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята резолюція «Агресія проти України» від 1 березня 2022 року, яку підтримали 141 держава, 35 держав утримались та 5 – проголосували проти. Даною резолюцією Генеральна Асамблея ООН засудила агресію, здійснену Російською Федерацією проти України у порушенні статті 2 Уставу ООН, та вимагає негайний вивід військ з території України; негайно припинити застосування сили проти України та в подальшому утриматися від будь-якої загрози силою чи її застосуванню проти будь-якої держави-члена ООН; та негайно і беззастережно відмінити своє рішення по статусу окремих районів Донецької та Луганської областей [3]. Наступними діями Генеральної Асамблеї ООН було прийняття проекту резолюції про виплати Росією репарацій Україні. Щодо даної резолюції, «за» проголосувало 94 держави, «проти» – 14, «утрималися» – 73. Країни-члени ООН визнали, що Російська Федерація повинна понести відповідальність за порушення міжнародного права, в тому числі за вторгнення на територію України, також міжнародного гуманітарного права та прав людини [4].

На сьогоднішній день, є загроза, що конфлікт на території України затягнеться не на місяці, а на роки, що призведе до загибелі десятків тисяч українців, руйнуванню великої кількості міст, та загостренню гуманітарної кризи. Щодо населення, яке залишилося на території України, то скрута зростає: велика інфляція, значні руйнування інфраструктурних об'єктів, як

результат відсутність електро та водо-постачання (на всій території країни діють екстрені відключення електроенергії), проблеми зі зв'язком.

Щодо вирішення війни шляхом конференційної дипломатії у міжнародному гуманітарному праві виділяють три типи конференцій. Перший – мирна конференція з участю політичних і військових керівників, яка скликається одразу після закінчення конфлікту, чи з метою припинити конфронтацію.

Другий – неофіційний діалог та діяльність щодо встановлення та підтримки всезагального миру на землі, чи за для зниження наявної напруги з метою вирішення проблеми, а також контролювати кількість назріваючих конфліктів. І третій – «всесвітня конференція», яка сприяє виконанню як основних, так і другорядних цілей щодо усунення корінних причин конфліктів, таких як проблеми довкілля, бідності і відсутності взаєморозуміння між представниками різних культур [5]. Після 24 лютого проводилися мирні переговори з метою припинити військові дії (перший тип конференції), однак, згоди між двома сторонами не було досягнуто.

Представимо декілька пропонованих варіантів досягнення мирного розв'язання цього військового конфлікту. Наприклад, американський журнал «The National Interest» у червні місяці запропонував наступний план врегулювання конфлікту. У цьому плані 15 пунктів, в яких величезний список умов до України, які послаблять її обороноздатність, водночас, підтримка заяви щодо вступу у ЄС, відновлення дипломатичних стосунків з Росією, та згода США та ЄС на надання великої економічної допомоги на відновлення України. Відносно Росії наявна вимога щодо відведення усіх своїх військових сил з території України, крім Донбасу; проведення на Донбасі легітимного референдуму; Росія залишає у своєму складі Крим; відсутність будь-яких репарацій, та відновлення та зміцнення міжнародних стосунків [6].

Наступний план на початку жовтня 2022 р. запропонував Ілон Маск. Умови мирної угоди Росії та України: 1. Провести нове (законне) голосування на занятих Росією територіях України під наглядом ООН. Росія покидає ці

райони, «якщо так вирішить народ». 2. Крим «формально входить до складу Росії, як це було з 1783 року – до помилки Хрущова». 3. Гарантуються поставки води у Крим. 4. Україна залишається нейтральною державою [7]. Запропонований план дуже критично сприйняв офіційний Київ. Розглянемо наступні пропозиції щодо утвердження миру.

Звертаючись до інтерв'ю, яке також відбулося на початку жовтня, координатора з питань стратегічних комунікацій Ради національної безпеки США Джона Кірбі ABC News, вбачаємо стурбованість та позицію США щодо військового конфлікту в Україні. Він підкреслив важливість вирішення конфлікту переговорним шляхом, мирно та дипломатично. «Пан Путін розпочав цю війну, та пан Путін міг би закінчити її сьогодні, просто вивівши свої війська з країни» [8]. Дане висловлювання не можна не підтримати. Зокрема, у травні Канцлер Німеччини Олаф Шольц оголосив Президенту Російської Федерації, що мирне врегулювання конфлікту на території України можливе лише шляхом виводу військ Росії з території України та припинення «імперіалізму, тобто використання сили для перекроювання кордонів» [9].

Водночас, на початку травня офіційні Київ та Москва заявляли, що переговори зайшли в тупий кут, ні одна, ні інша сторона не приймають запропоновані пропозиції щодо миру. Продовжуються військові дії на території України.

Таким чином, виходячи із вище написаного, у XXI сторіччі продовжують виникати, як повномасштабні, так і обмежені військові конфлікти. На території України з 24 лютого 2022 року триває повномасштабна війна. Після вторгнення Російської Федерації на нашу територію, країні були завдані великі збитки. Світова спільнота засуджує агресора, закликає до вирішення конфлікту мирним шляхом. Однак, у зв'язку з тим, що неможливо наразі використати інструменти конференційної дипломатії, багато країн надають Україні фінансову, економічну, гуманітарну, політичну підтримку. В межах даних тез ми представили окремі запропоновані плани мирного вирішення конфлікту, і вбачаємо, що в них багато

суперечливих моментів. Незважаючи на це, в усіх наявний беззаперечний пункт: вивід військ Росії з території України. Автори тез підтримують його, і також, вважають, що лише після цих дій можливі мирні переговори задля припинення цієї жорстокої та нищівної сили – війни.

Джерела:

1. Conflict Barometer 2021 // Heidelberg Institute for International Conflict Research. – P. 15. URL: https://hiik.de/wp-content/uploads/2022/10/CoBa_2021_03.pdf
2. United Nations Charter (full text). URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
3. United Nations General Assembly resolution ES-11/1. URL: https://en.wikisource.org/wiki/United_Nations_General_Assembly_resolution_ES-11/1
4. General Assembly adopts resolution on Russian reparations for Ukraine. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/11/1130587>
5. The Use of Conference Diplomacy in Conflict Prevention // December 2014, No. 3 Vol. LI, Conference Diplomacy / Abiodun Williams. URL: <https://www.un.org/en/chronicle/article/use-conference-diplomacy-conflict-prevention>
6. A Proposed Peace Plan to End the Russo-Ukrainian War // The National Interest / David T. Pyne. June 18, 2022. URL: <https://nationalinterest.org/feature/proposed-peace-plan-end-russo-ukrainian-war-203009>
7. Ілон Маск відвернувся від України: що стоїть за скандальним "мирним планом" і проблемами зі Starlink // ТСН. URL: <https://tsn.ua/svit/ilon-mask-vidvernuvsya-vid-ukrayini-scho-stoyit-za-skandalnim-mirnim-planom-i-problemami-zi-starlink-2179834.html>
8. Biden's warning of nuclear 'Armageddon' reflects the 'stakes' with Russia, not an imminent threat: Kirby / Tal Axelrod. URL:

<https://abcnews.go.com/Politics/bidens-warning-nuclear-armageddon-reflects-stakes-russia-imminent/story?id=91211670>

9. Росія не зможе диктувати Україні умови миру — Шольц / Олег Павлюк // СУСПІЛЬНЕ. НОВИНИ. URL: <https://suspilne.media/244950-rosia-ne-zmoze-diktuvati-ukraini-umovi-miru-solc/>

Краковська Анжеліка Євгеніївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Пазевич Тетяна Романівна

*здобувачка юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ВИДИ МОДЕЛЕЙ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

З урахуванням останніх змін, воєнного стану, отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС, досліджуючи питання права громадян України на публічну службу, варто звернути увагу на реформи країн-членів ЄС у сфері публічної служби, дослідити існуючі види моделей публічної служби та визначити доцільність запозичення позитивного іноземного досвіду для України.

Питання публічної служби розглядали такі науковці як Я. Буряк, Н. Гончарук, К. Ващенко, І. Грицяк, А. Илишева, Ю. Ковбасюк, С. Сприндис, М. Пипяк та інші. Однак, з урахуванням умов сьогодення та курсом на євроінтеграцію, дуже актуальним є питання щодо порівняння існуючих видів моделей публічної служби, виокремлення їх ознак та можливості запозичення позитивного досвіду для удосконалення публічної служби в Україні.

Публічна служба проходить довгий процес виникнення, становлення, змін та шліфується під впливом історичних та зовнішніх подій, завдяки чому формуються моделі, притаманні кожній країні. Серед багатьох існуючих класифікацій, виділяють такі моделі: континентальну, що відповідає кар'єрній

(закритій) моделі публічної служби; англосаксонську, що відповідає посадовій (відкритій) моделі, та змішану, що поєднує елементи цих двох моделей [1, с. 112].

До країн з кар'єрною моделлю відносяться Франція, Німеччина, Іспанія, Данія, Болгарія, Румунія, Кіпр, Словаччина, Словенія, Японія тощо.

Франція перша наприкінці 1940-х років почала реформування державної (публічної) служби, і її досвід є одним з найуспішніших серед країн з кар'єрною моделлю, тому розглянувши систему публічної влади Франції, можемо прийти до ознак цієї моделі. Для будь-якої публічної служби цієї моделі притаманні три базові принципи: безперервності функціонування публічної служби; мінливості; нейтралітету і рівності [2, с. 11]. Усі публічні службовці розділені вертикаллю на чотири категорії – А, В, С і D, згідно з рівнем адміністративно-управлінської відповідальності при прийнятті рішень. Категорія А – це директора управлінь і департаментів, В – начальники відділів і підвідділів, С – виконавці, D – штатний технічний персонал [3, с. 95]. Категорії поділяються на ранги, що діляться на класи. Підвищити клас можна завдяки вислугі та професійним якостям. Висока оцінка роботи прискорить підвищення класу, а низька сповільнить. Посадовий оклад зростає з підвищенням класу. Щоб стати публічним службовцем, потрібно пройти конкурс з письмових іспитів та усної співбесіди, після чого визначається рейтинг кандидатів, з переліку яких призначають на посаду. Від 6 місяців до 2-ох років кандидат проходить випробувальний термін і потім отримує статус чиновника [1, с. 111]. Внутрішній конкурс дає можливість публічним службовцям, які не мають відповідного освітнього рівня, брати участь у конкурсних іспитах для одержання вищої категорії, за умови присутності вислуги років на публічній службі. Реформування публічної служби відбулось і за рахунок децентралізації. Так, основним суб'єктом місцевої публічної влади стали територіальні колективи, і для кращого правового регулювання місцевого самоврядування був створений адміністративний кодекс, який об'єднав всі закони, що регулювали питання організації та діяльності органів

місцевого самоврядування [3, с. 95]. В кожному департаменті є представник від уряду – префект, що контролює дотримання національних інтересів та є посередником між центральними та місцевими органами.

Отже, можна виокремити такі ознаки, притаманні кар'єрній моделі публічної служби: вступ на публічну службу на весь період професійної кар'єри; гарантія роботи протягом життя; певним чином обмежує можливість вільного переміщення персоналу між державним і приватним секторами; наявність спеціальних статутних вимог щодо освіти; статутно (або нормативно) закріплений кодекс поведінки публічних службовців; чітко визначений принцип субординації; призначення на найнижчі посади службовців; визначений ієрархічний характер, що забезпечує автоматичне просування у кар'єрі за вислугою років; обмеження визнання професійного досвіду роботи у приватному секторі; результати конкурсів дозволяють просуватись по службі більш здібним; оцінювання кандидата не тільки за кваліфікацією, а й додатковими навичками; поєднання державного управління та місцевого; адміністративний контроль рішень органів місцевого самоврядування.

Друга модель, посадова, діє в Швеції, Нідерландах, Естонії, а також США та інших країнах. У країнах, де домінує посадова (за контрактом) модель публічної служби, є свої відмінні риси. Так, наприклад, їй притаманний інший порядок конкурсного відбору. Будь-яка особа, що відповідає умовам вступу на публічну службу та вимогам для певної посади, може брати участь у конкурсі на зайняття будь-якої посади (незалежно від того, чи працювала вона у приватному секторі чи у державному). Публічні службовці призначаються на посаду на умовах строкового договору (контракту). Автоматичного просування по службі немає. Також важливо, що створюється своєрідна «спеціалізація» саме для конкретної посади [4]. Притаманний акцент на New public management. Система прийому, навчання і просування по службі вирощує публічних управлінців широкого профілю; є особлива мотивація: оплата здійснюється за оцінкою ефективності і досягнутих цілей роботи.

Також є система премій і бонусів. Для просування по службі відбирають найкращих кандидатів на підвищення по результатам конкурсного іспиту та щорічної оцінки їх діяльності. Всі країни посадової моделі публічної служби діють за принципом відкритості. Так як ця система виникла з англосаксонської моделі права, варто розглянути досвід США.

Професійна підготовка посадової (відкритої) публічної служби відбувається у трьох напрямках: на рівні вищих навчальних закладів та закладів освіти, спеціалізованих інституцій з організації тренінгів із підвищення кваліфікації для публічних службовців та приватних ініціатив професійного навчання в різних напрямках, для службовців різних сфер та рівнів. Інституції є в кожному штаті, вони навчають публічних службовців за акредитованими державними програмами з переліку Національної асоціації шкіл із державних відносин та управління (NASPAA). Бюро з управління персоналу координує роботу спеціалізованих інституцій з підготовки публічних службовців. Школи післядипломного навчання пропонують службовцям різні тренінги: від основ податкової політики до адміністративних послуг. На місцевому рівні функціонує Міжнародна асоціація з управління містом та районом (ISMA) для підтримки місцевого управління. Це забезпечує різнобічність у якісній підготовці публічних службовців [5, с. 115]. Конкурсний іспит у США потрібний для вступу, просування і призначення на публічну службу. Їх розробляють наукові центри, університети, кваліфіковані фахівці у відповідних сферах життєдіяльності, а вимоги готує Служба управління персоналом. Іспити складають письмово, у вигляді тестів, та в усній формі через бесіду чи розгляд науково змодельованих ситуацій.

Отже, можна виокремити такі ознаки, притаманні посадові моделі публічної служби: службовці за контрактом наймаються на посади відповідно до професійних навичок та освітнього рівня; проходження публічної служби визначається каталогом посад, в якому містяться умови для зайняття кожної з них; службовці наймаються на конкретну посаду за конкретними вимогами до цієї спеціалізації; автоматичного просування по службі немає; можна вступити

на будь-який рівень публічної служби; підвищення відбувається серед тих, хто найкраще склав іспит та показав високу ефективність; якісна різнобічна підготовка публічних службовців.

Змішану модель публічної служби має Мальта, Латвія, Литва, Угорщина, Чехія, Польща та інші країни. Показовими тут є реформи у Польщі. Початі у 90-х роках реформи децентралізації публічної влади, створили три рівні незалежного самоврядування з чітким поділом повноважень та окремим бюджетами, де державна влада має свої представництва для контролювання органів місцевої влади [6, с. 70]. Створено два типи територіальної адміністрації: на принципі централізації (урядовий) і другий тип - на принципі децентралізації. Так, воєводства реалізують завдання центральної влади, а гміни стали опорою місцевих органів самоврядування. Програма «приязна адміністрація» була створена для поширення інформації щодо дій адміністрації, удосконалення надання послуг та покращення роботи. Вона ініціює зміни в адміністраціях щодо поширення досвіду відкритості дій та надає громадянам інформацію про найважливіші адміністративні процедури [7, с. 246].

Що стосується формування державної влади, то у Польщі використовується поняття публічна та громадянська (цивільна) служба. До публічної служби відносять посади державної адміністрації, а до цивільної служби – посади, створені для забезпечення професійного, неупередженого та політично нейтрального виконання державних рішень в установах державної адміністрації. Зайняти посаду в публічній або цивільній службі кандидат може тільки після проходження процедури: призначення на посаду на тимчасовій контрактній основі (до 3 років), 6-місячне стажування, початкова професійна підготовка, здача іспиту, який приймає екзаменаційна комісія. При наявності потрібних умов кандидат отримує контракт на роботу на невизначений термін [3, с. 96]. Також пропонується необхідна підготовка для осіб, які планують зайняти керівну, експертну або управлінську посаду в польській державній службі на центральному й регіональному рівнях. Слід зазначити, що

Національна школа публічного адміністрування займається й підвищенням професійної кваліфікації осіб, що працюють в органах публічної адміністрації.

Отже, змішана модель поєднує ознаки посадової та кар'єрної моделі публічної служби. На частину посад можуть претендувати будь-які особи, в тому числі поза межами публічної служби, але на окремі посади можна претендувати, лише маючи певний досвід публічної служби. В результаті реформ та модернізації, велика кількість країн мають змішану модель публічної служби і знаходяться посередині між кар'єрною та посадовою моделями. На сьогодні, в класичному чистому вигляді кар'єрної чи посадової моделі публічної служби не існує. Не виключення і Україна. Ознаки змішаної моделі публічної служби помітні і в нашій державі: поділ посад на категорії А, Б та В, відповідно до Закону України «Про державну службу» [8] (ознака кар'єрної моделі); можливість підписання контракту на проходження державної служби (ознака посадової моделі); передача Національної академії державного управління при Президенті України до компетенції Міністерства освіти і науки, відповідно до Указу Президента 2020 року [9] (ознака кар'єрної моделі) тощо. Через реформування та децентралізацію публічна служба поступово модернізується, орієнтується на захист інтересів громадян з урахування змін до стратегії реформування державного управління України на 2022-2025 роки [10] та Європейських стандартів. Слід зазначити, що Україна активно працює над вдосконаленням системи публічної служби на користь європейської інтеграції.

Розглянувши іноземний досвід побудови моделей публічної служби, варто зазначити, що у країн-членів ЄС немає єдиної системи. Кожна з них використовує різні моделі, а організації вдалих систем відбувається внаслідок довгого реформування. Україна, як сучасна правова держава, наближена до змішаної моделі публічної служби, і хоча фундамент для удосконалення публічної служби вже закладений, вона все ще на шляху до створення свого підходу, саме тому варто звернути увагу на позитивні аспекти у досвіді реформування моделей інших країн.

Джерела:

1. Пипяк М. І. Наближення правового статусу державного службовця в Україні до стандартів Європейського Союзу. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 57. С. 109 – 116. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/18975.pdf>.
2. Буряк Я. Я. Доктрина публічних послуг в адміністративному праві Франції. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 8 (22). С. 9-13. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15790890947004.pdf>.
3. Сприндис С. І. Організація місцевого самоврядування у країнах ЄС, спираючись на досвід Франції та Польщі. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 91 – 100. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/6_2020/16.pdf.
4. Прийняття на державну службу у країнах Європейського Союзу. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28975.pdf>.
5. Корнута Л. М., Неугодніков А. О. Окремі аспекти професійної підготовки публічних службовців: зарубіжний досвід Великобританії та США. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 5 (40). С. 113-118. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/947/1313>.
6. Магновський І. Й. Зарубіжний досвід децентралізації публічної влади: теоретико-правовий аспект. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2021. № 4 (96). С.68-77. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua>.
7. Микієвич М., Сенік С. Особливості розвитку державної служби в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правова характеристика. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*. 2019. № 46. С.241–251. URL:<http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/10375/10503>.

8. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 07.11.2022).

9. Про впорядкування використання об'єктів державної власності, що перебувають в управлінні Державного управління справами: Указ Президента України від 05.11.2020 року № 487. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2020#Text> (дата звернення: 07.11.2022).

10. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 року № 831. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 07.11.2022.).

Акіменко Юлія Юріївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Белогубова Оксана Олександрівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ВЕРСАЛЬСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ – НОВИЙ ЕТАП У ЗОВНІШНІЙ
ПОЛІТИЦІ ТА ПОЛІТИЦІ БЕЗПЕКИ ЄС**

11 березня 2022 року президент Франції Еммануель Макрон прийняв 27 голів держав і урядів Європейського союзу (надалі – ЄС) у Версальському палаці для обговорення європейської безпеки, результатом якої є Версальська декларація. Версальська декларація є орієнтиром для формування майбутніх реформуваль у внутрішньо інституційній системі та новою стратегією для змін у зовнішній політиці та політиці безпеки. Лідери ЄС назвали вторгнення Росії в Україну «тектонічним зрушенням в європейській історії» [1].

Версальська декларація закликає до спільної відповідальності за «захист громадян ЄС, цінностей, демократії та європейської моделі», одночасно

«зміцнюючи обороноздатність ЄС, зменшуючи енергетичної залежності та створення більш міцної економічної бази» [1]. Шарль Мішель, президент Європейської Ради, назвав Версальську декларацію «початком» європейської оборони.

Версальська декларація, на нашу думку, є тим документом, що знаменує новий етап у відносинах між Україною та ЄС, та є відправною точкою для створення нових механізмів та інструментів з потенційними членами ЄС та третіми країнами, які залишаються партнерами ЄС.

Відносини між ЄС та Україною незважаючи на менш ніж тридцятирічну історію насичені яскравими подіями політичного, економічного та культурного характеру, які пов'язані як з регіональним та і глобальним контекстом світової історії. Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, яка набула чинності після ратифікації усіма країнами-членами ЄС у 1998 р., чітко визначила механізм співробітництва, консультативні механізми та партнерство у економічній сфері, проте без жодних посилянь або зауважень майбутнього членства або обговорення зміни правового статусу України по відношенню до ЄС.

Започаткована в 2004 р. Європейська політика сусідства (ЄПС), мала на меті досягнення якомога тіснішої політичної асоціації з максимально можливим ступенем економічної інтеграції. До участі у ЄПС запрошувались 16 найближчих сусідів ЄС – Алжиру, Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Єгипту, Грузії, Ізраїлю, Йорданії, Лівану, Лівії, Молдові, Марокко, Палестині, Сирії, Тунісу та Україні. На підставі цього із зазначеними країнам узгоджувався План дій з ЄС, спрямований на сприяння внутрішнім реформам у політичній, економічній та адміністративній сферах, а в обмін на це країни отримують фінансову підтримку у вигляді кредитів; економічну інтеграцію з ЄС у формі доступу до ринків ЄС, спрощення візового режиму, технічну та політичну підтримку. В рамках ЄПС необхідно було розділити країни за механізмами та інструментами взаємодії, оскільки очевидно, що розбіжності між країнами вимагали перегляду ЄПС у бік регіоналізації.

Ініціатива Східного партнерства була започаткована у 2009 р. та спрямована на шість пострадянських країн Східної Європи та Кавказу — Вірменію, Азербайджан, Білорусь, Грузію, Молдову та Україну. Вважалося, що Східне партнерство буде сприяти розвитку демократії та належного управління; зміцнить енергетичну безпеку; буде сприяти реформуванню галузі та захисту навколишнього середовища; заохотить контакти між людьми; буде підтримувати економічний і соціальний розвиток через додаткове фінансування для проектів, спрямованих на зменшення соціальної нерівності та підвищення стабільності у регіоні. Однак, на сьогодні лише половина цих країн продовжує свій шлях і напрямку взаємодії із ЄС. Зовнішня політика ЄС саме у Європейській політиці сусідства та ініціативі Східного партнерства не досягла заявлених результатів через низку факторів: конституційна криза, фінансова криза та політична розрізненість країн-членів ЄС.

Підписання Плану дій Україна-ЄС у 2005 р. ознаменував початок нового трирічного етапу розвитку відносини між ЄС та Україною. Метою як зазначено у документі було посилення інтеграції між Україною та ЄС, включаючи участь у внутрішньому ринку ЄС та участь в політиках і програмах ЄС. Однак такі перспективні цілі як створення зони вільної торгівлі із можливим доступом до Внутрішнього ринку ЄС, запровадження безвізового режиму вимагали чітких та навіть жорстких реформ, які не були проведені через об'єктивні та суб'єктивні обставини. У цей момент вихід з глухого кута невиконаних обіцянок з обох боків було знайдено через політичне рішення — укладання Порядку денного асоціації Україна-ЄС у 2009 р. Межі нового документу були визначені як Угода про асоціацію, яка включала б посилене політичне та економічне співробітництво між сторонами, створення зони вільної торгівлі без винятків і винятків між ЄС і Україною. Обом сторонам знадобились внутрішні політичні зміни для узгодження нових цілей щодо досягнення етапу підписання Угоди про асоціацію.

У відповідь на військове вторгнення РФ в Україну ЄС зазнав нового виклику і мусив почати переосмислення власної зовнішньої політики та політики безпеки. Знаковим новим етапом став 2014 р. у відносинах між Україною та ЄС, де була не тільки підписана Угода про асоціацію, а й країни-члени ЄС та їхні партнери об'єдналися навколо сильного політичного гасла про підтримку територіальної цілісності України та засудження анексії Криму [2].

20 березня 2014 року Європейська Рада дійшла висновку: «Європейський Союз залишається відданим дотриманню суверенітету і територіальної цілісності України. Європейська рада визнає незаконним референдум у Криму, який є явним порушенням Конституції України. ЄС рішуче засуджує незаконну анексію Криму та Севастополя до Російської Федерації і не буде визнати це» [3].

Саме через події пов'язані із Україною було ухвалено рішення у 2017 р. про можливість третім країнам долучатись до Програми постійного структурованого співробітництва (PESCO) [4]. На нашу думку, саме шляхом надання доступу диференційовано до проектів ЄС щодо інтеграції та співпраці у сфері оборони та безпеки для третіх країн, PESCO plus, ЄС демонструє перші ознаки адаптації до середовища безпеки, яке швидко змінюється. Як зазначається у Версальській декларації «неспровокована та невиправдана військова агресія Росії проти України грубо порушує міжнародне право та принципи Статуту ООН, а також підриває європейську та глобальну безпеку і стабільність», що на думку вчених призведе до усвідомлення необхідності бути повноправною жорсткою силою серед акторів на міжнародній арені, при чому ця сила буде побудована на створенні інституцій спільної оборони у ЄС.

У відповідь на офіційні заяви РФ про приєднання території України та вторгнення РФ в Україну в 2022 р. ЄС вдається до рішучих закликів та дій від спроб посередництва та врегулювання мирним шляхом до накладання санкцій та розриву багатьох програм співробітництва. Перший пакет санкцій ЄС був запроваджений 23 лютого 2022 року і потім поступово відповідаючи на

ескалацію військової агресії 25 лютого, 28 лютого, 15 березня, 8 квітня, 3 червня та 21-22 липня були прийняті нові пакети все більш жорстких санкцій [5]. Восьмий пакет був ухвалений 6 жовтня 2022 року як пряма відповідь на незаконну анексію Росією Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей України. Спільний ефект від санкцій є безпрецедентним за масштабом і характером у міжнародному праві, включаючи санкції проти фізичних та юридичних осіб, жорсткі фінансові та торговельні обмеження, спрямовані на особливо чутливі сектори, такі як авіація, енергетика та високі технології, а також обмеження на мовлення російських ЗМІ.

Інституції Європейського Союзу та багато держав-членів давно обговорюють питаннями чи підтримувати військові дії – чи то з власної ініціативи, чи то спільно – з державами-партнерами. Але після вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року ідея надання прямої військової підтримки, включаючи зброю сусіднім країнам швидко стає частиною публічних дебатів про те як само вже існуючі правовідносини вписати у систему установчих договорів.

Версальська декларація, прийнята главами держав і урядів Європейського союзу 10 і 11 березня визнає, що Україна належить до «європейської сім'ї» без прямої згадки статус кандидата країни, однак Європейській Комісії пропонується подати свій висновок відповідно до статті 49 ДЄС щодо відповіді на заявку України щодо членства у ЄС. Таким чином, Версальська декларація виступає рушієм і у питаннях обговорення не тільки розвитку зовнішньої політики і політики безпеки, а й можливого членства України. Окрім цього важливим ефектом Версальської декларації є започаткований механізм застосування рекомендації щодо застосування законодавства ЄС про зовнішні кордони. Відповідно до Рішення прийнятого на підставі рекомендації Версальської декларації право на тимчасовий захист поширюються на такі категорії осіб, які були вимушені виїхати з України 24 лютого 2022 року або після цієї дати внаслідок військового вторгнення російських збройних сил [6].

Найближчі місяці визначатимуть, чи готовий ЄС до найсерйознішого виклику, з яким він коли-небудь стикався. Мова йде про військову, фінансову та політичну допомога Україні, а поряд з цим є потреба повного перегляду зовнішньої політики та політики безпеки, необхідність прийняття нової програми політики сусідства та розширення, або зміна існуючих механізмів та прилаштування їх до сьогоденних реалій. Сьогодні очевидно, що вказані інструменти ЄПС та Ініціатива Східного партнерства ЄС не можуть існувати без загального реформування або ліквідації та створення на їх базі нових.

Геополітично вразливі країни, які прагнуть вступити до ЄС, – трійка асоційовані країни та держави Західних Балкан – вимагають нового підходу, аби закріпитись у системі європейських цінностей. Незважаючи на рішучу підтримку асоційованих країн, мова не буде йти про розширення ЄС, проте аби втриматись та стати тією жорсткою силою, ЄС має запропонувати ефективні програми взаємодії, підтримки не лише у економічному та соціальному аспекті, а й у військовому. Метою нової зовнішньої політики ЄС та політики безпеки можливо буде нова інтегрована спільнота країн, які поділяють спільні цінності та принципи, приймають участь у безпекових проектах та є заінтересованими у співробітництві із НАТО. Лише поєднання трьох елементів – переосмислення власної зовнішньої політики та політики безпеки, реформування наявних політик та створення нових ефективних механізмів у військовій та оборонній сферах із залученням третіх країн може принести стратегічно важливий ефект для майбутнього ЄС.

Джерела:

1 European Council, Statement of the heads of state or government, meeting in Versailles, on the Russian military aggression against Ukraine, 10 March 2022, para.4. Versailles Declaration 10 and 11 March 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.consilium.europa.eu/media/54773/20220311-versailles-declaration-en.pdf>

2 Council Decision 2014/145/CFSP of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial

integrity, sovereignty and independence of Ukraine, Official Journal, L 78, - 17.3.2014, p. 16–21.

3 European Council 20/21 March 2014, Council Conclusions (21 March 2014): [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/141749.pdf

4 Council Decision (CFSP) 2017/2315 of 11 December 2017 establishing permanent structured cooperation (PESCO) and determining the list of participating Member States Official Journal, L 331, 14.12.2017, p. 57–77

5 Council Decision (CFSP) 2022/327 of 25 February 2022 amending Decision 2014/512/CFSP concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine, Official Journal, L 48, 25.2.2022, p. 1–16

6 Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection Official Journal, L 71, 4.3.2022, p. 1-6

Войтович Павло Петрович

*доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доктор філософії в галузі права, професор МКА*

ПРАВА ЛЮДИНИ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВИ ЗА КОНЦЕПЦІЄЮ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Відомо, що держава являє собою політичну форму організації правління, яка характеризується суверенною владою, політичним і публічним характером, системою спеціально створених органів, які здійснюють на певній території політичне, ідеологічне та економічне управління суспільством. Держави є суб'єктами міжнародного права і акторами світової політики.

Питання специфіки держави як актора світової політики актуалізується через зміни, що відбуваються у сучасній політичній системі світу. Очевидно, що сучасна система міжнародних відносин трансформується, світ став складнішим і взаємозалежнішим. Різноманіття держав створює додаткові проблеми (питання) для координації їх політики та вироблення загального бачення та засобів вирішення глобальних проблем, адже глобальні проблеми набули загальнолюдського значення і вийшли за межі інтересів окремих груп, народів та держав. Від вирішення проблем управління світовими процесами, від засобів і методів, що застосовуються, залежить збереження сучасної цивілізації і виживання людства.

Держави змушені реагувати на зміни, що відбуваються, але не всі держави реагують на них однаково та адекватно. Вони можуть або чинити опір змінам, або підлаштовуватись під них, або намагатися задавати змінам певний вектор розвитку. Це залежить як від певних можливостей і реалій держави, так і від вибору, який здійснюється її лідерами чи групами від імені держави.

Саме можливість вільно приймати правові рішення, тобто здійснювати свій правовий вибір, у тому числі на міжнародній арені, а також виконувати ці рішення, характеризує суб'єкта права як волю. Такою здатністю володіє держава (через уповноважених суб'єктів) як суб'єкт міжнародного права.

Але хто репрезентує державу, хто стоїть за загальним курсом держави у міжнародних справах (це і є зовнішньою політикою), хто його визначає? Чи обирають насправді держави мирне співіснування і міжнародну співпрацю, чи обирають держави розвиток, чи має міжнародне право за мету розвиток людства?

Дослідження таких питань є актуально відкритим, незавершеним, адже в пошуках істини варто знову повернутися до феномену людини - творця і творіння.

Відомо, що зміст політики обумовлений волею народу, фактично опосередковується його повноважним інституційним представником — державою.

З плином часу склалося непорушне правило: зовнішня політика – справа уряду, який здійснює її за власним розумінням і під власну відповідальність. Протягом століть зовнішня політика «робилася» у тиші урядових кабінетів методами так званої традиційної дипломатії, що забезпечує таємницю дипломатичних зносин, повну закритість цієї сфери суспільного життя від очей широкого загалу. Сьогодні ж уявлення про те, що історія в першу чергу визначається діями «царів та героїв» виглядають архаїчно. Проте особа політичного лідера була і залишається однією з важливих змінних при аналізі зовнішньої політики.

Основними завданнями зовнішньої політики є зміцнення суспільного устрою держави шляхом зміцнення її положення в системі держав, а також захист на міжнародній арені інтересів всього народу.

Рівень розвитку міжнародних відносин характеризують відповідні наміри держав щодо розвитку у тому числі в питаннях забезпечення і захисту прав людини. Такі наміри держав реалізуються і шляхом реалізації їх зовнішньої політики, оскільки зовнішня політика – це спроба адаптувати національну суспільно-політичну систему до міжнародної.

Отже, розвиток сучасної політики неможливий без звернення до проблеми свободи особистості, адже уявити політику без особистості неможливо [1]. Політика будь-якої держави в першу чергу повинна бути орієнтована на особистість, створення умов для її розвитку і існування, забезпечення прав і свобод людини. Наголосимо, що все в політиці починається з людини. Все, що ми робимо, всі політичні успіхи та невдачі у своїй основі мають загальну головну передумову – людський фактор, незалежно від того, чи йде мова про одну людину чи про мільйони людей. Адже людський інтелект – це та точка опори і той важіль, який дозволяє йому перевертати світ міжнародної політики [1]. До того ж, вплив звичайних громадян на формування і реалізацію зовнішніх зносин (що ми можемо бачити особливо сьогодні) є тим більш відчутним, чим більш розвинутою є

демократія у державі. [1]. Знов і знов повторюємо: у демократичному суспільстві політика здійснюється для людей і через людей.

Демократія в ідеалі – це єдність відповідним чином побудованих свобод і політичних інститутів, примат особи над державою, а найголовніше – це люди, для яких демократія стала внутрішньою потребою, звичкою [2]. Звичайно, закономірно постає питання про те, наскільки наше суспільство готове до демократії. Зрозуміло, що недостатньо готове. Однак іншого суспільства у нас немає.

Суспільство - це багатогранний механізм, який функціонує за певними законами, нормами, моральними критеріями, писаними і неписаними правилами поведінки. У суспільному житті індивідуальна воля проявляється у процесі її зіткнення з волею інших осіб у формі свободи або обмеження волі. Свобода волі є сутнісною ознакою права. З точки зору права свободу волі можна визначити як здатність і можливість особи робити власний вибір і поводити себе відповідно до власних інтересів та цілей за умови визначеності відповідних прав, обов'язків, відповідальності та гарантій [3].

Людина завжди, а особливо в умовах швидкого темпу сучасного життя і стрімких соціальних змін, постає перед необхідністю вибору. Вибір займає важливе місце в житті людини і суспільства, він багато в чому залежить не лише від внутрішньої мотивації, але й від зовнішніх факторів.

Слід акцентувати увагу на тому, що за державою, за діями держави як суб'єкта міжнародного права завжди стоїть людина, її вибір, воля, процес прийняття нею рішень [4].

При суспільному виборі, що здійснюється представниками держави від імені усієї держави, реалізуючи її свободу волі, приймаються політичні рішення, за яких найчастіше все суспільство складає латентну групу. При цьому латентна група повинна домовитися щодо правил суспільного вибору і забезпечення його реалізації.

Зовнішня політика завжди відображає у постановці своїх цілей, у виборі засобів та методів, внутрішньополітичну ситуацію у державі. Вона спирається на ресурси, наявні у державі, на її кадровий потенціал.

Зауважимо, що політика – це процес, розвиток, розвиток суспільства, перш за все; тому є надія, що за державно-правовими інститутами завжди стоять люди, які враховують загальні інтереси держави, керуються загальнолюдськими цінностями і приймають рішення так, щоб не зашкодити правам інших людей. Переосмислення ролі індивіду у процесі розвитку припускає істотне зрушення – з пасивних реципієнтів допомоги розвитку люди стають «агентами змін» [5]. Якщо сама людина не перейметься своїми правами і свободами, не буде їх відстоювати, то державні органи навряд що зроблять в цій сфері.

На цьому, зокрема, засновується і концепція «розвитку людини», яка своєю появою і популяризацією зобов'язана щорічним Доповідям про розвиток людини, що видаються під егідою ПРООН, починаючи з 1990 року. Поняття людського розвитку було сформульовано у першій Доповіді про розвиток людини наступним чином: Розвиток людини є процесом розширення спектру вибору. Найважливіші елементи вибору – жити довгим та здоровим життям, отримувати освіту та мати гідний рівень життя. Додаткові елементи вибору включають в себе політичну свободу, гарантовані права людини та самоповагу [6]. Згідно концепції людського розвитку в центрі розвитку суспільства має бути людина, а не просто економічні показники. Ця концепція стала міжнародною загальноприйнятою парадигмою суспільного прогресу, вона є найціліснішою концепцією розвитку суспільства.

За концепцією людського розвитку завдання суспільства – забезпечити безперервність розвитку, його стійкий характер. Варто підкреслити, що рівень людського розвитку визначається і тим, наскільки людина сама бере участь у вирішенні питань розвитку, адже суспільний прогрес здійснюється не тільки в інтересах людей, але й самими людьми.

Людський розвиток – процес зростання людських можливостей, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості, а також правом вибору людини.

Зрозуміло, що вибір держави має формуватися з урахуванням безлічі аспектів внутрішнього і зовнішнього характеру. Втім за державою, за діями держави як суб'єкта міжнародного права завжди стоїть людина, її вибір, воля, процес прийняття нею рішень. Саме людина є джерелом і носієм усієї правової реальності. Так, досить часто у світовій політиці вирішальну роль грали і грають політичні діячі, приймаючи на себе відповідальність за доленосні рішення як для своїх країн, так і для усього світу. Велику роль в процесі цього вибору грають моделі міждержавної взаємодії, а також лобізм, який перетворився у глобальну політичну практику, а також активність груп інтересів. У такій чисельності координат можливість приймати рішення зі знанням справи, є дійсно свободою волі, адже вибір є самою суттю вольового акту.

Джерела:

1. Зленко А.М. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамических геополитических перемен / Харьков: Фолио, 2004. 559 с.
2. Димитров Ю. Правова держава: перспектива чи сьогоднішній день? *Право України*. 1995. № 5-6. С. 12 – 16.
3. Селіванов В. Право як сфера свободи. *Вісник Академії правових наук України*. № 1(24). С. 17 – 32.
4. Тарасов О.В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві: Автореферат дисертації... д.ю.н. Харків, 2015. 40 с.
5. Sen A. Development as Freedom / Sen A. Oxford: Oxford University Press, 1990. p. xii.
6. Human development report 1990, Concept and Measurement of Human Development. Published for the United Nations Development Programme. Oxford University Press, 1990. p.1.

Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СТАНОВЛЕННЯ ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Україна, що розвивається як самостійна, суверенна держава, активно розширює свої міжнародні зв'язки, використовуючи при цьому засоби і способи, регламентовані міжнародним правом. В свою чергу, міжнародне право можна визначити як особливу правову систему, що регулює міжнародні відносини між його суб'єктами за допомогою юридичних норм, що створюються шляхом фіксованої (договір) або мовчазної вираженої (звичай) домовленості між ними, які забезпечуються примусом, форми, характер та межі якого визначаються в міждержавних угодах.

Певний період історія розвитку міжнародного права зводилась до історії становлення і розвитку джерел міжнародного права. Цей факт є цілком обґрунтованим, адже зміна поглядів науковців на джерела ставала підставою зміни поглядів і на саме міжнародне право.

Перші звичаєві норми зароджувалися ще в період первіснообщинного ладу, до становлення державності. Поява ж міжнародного права в сучасному його розумінні як права міждержавного прямо пов'язано з процесами становлення державності.

На сьогоднішній час, немає єдиного загальновизнаного правового акту який б встановлював перелік джерел міжнародного права та давав чітке розуміння їх суті та змісту. При визначенні кола джерел слід також звернути увагу на статтю 38 Статуту Міжнародного Суду ООН де, як вважає ряд науковців, міститься перелік джерел міжнародного права, в якій виділяють основні, похідні та допоміжні джерела міжнародного права. В даному випадку до основних джерел зазвичай відносять договори, звичаї та загальні принципи права. До похідних, і рішення міжнародних організацій. Допоміжними джерелами вважають судові рішення та доктрини [1].

Звичаї, не оформляються певним актом у письмовому вигляді, а отже, їх досить тяжко встановити. Для цього використовують допоміжні засоби - судові рішення та доктрини, які в певних випадках сприяють встановленню звичайної норми, з'ясуванню окремих міжнародно-правових положень, міжнародно-правових позицій держав [5, с. 32].

Досліджуючи питання становлення та розвитку джерел міжнародного права встановлюється поступова зміна значущості для врегулювання міжнародних відносин окремих джерел, а саме міжнародного звичаю та міжнародного договору. Стародавній період розвитку міжнародного права характеризується значним впливом релігійних вірувань і переважна родб серед джерел має саме міжнародний звича й, який мав «казуїстичний» характер змінювався згодом на договірні норми. Договірні норми того часу регулювали конкретні, часто «моментні» відносини між сторонами, мали низький рівень систематизації. Переважно договірному врегулюванню притаманно вирішення конкретних міжнародних ситуацій, а саме встановлення кордонів, взаємна видача злочинців, вирішення воєнних чи політичних конфліктів, надання військової допомоги, установлення режиму торгівлі, тощо. Середньовіччя характеризується збільшенням кількості міжнародних договорів та зростанням ролі міжнародного договору в якості основоположного джерела середньовічного міжнародного права. Період класичного міжнародного права формує і закріплює вже єдину систему договірної процедури для всіх двосторонніх міжнародних договорів. Саме в цей період міжнародно-правова практика і доктрина стали суттєвим підґрунтям для формування галузі захисту прав людини [3, с. 386-387].

Для сучасного періоду розвитку міжнародного права треба зазначити фіксується зростання значення впливу рішень міжнародних судових організацій в регулюванні різного роду міжнародних відносин, особливо це стосується рішень міжнародних судових установ у галузі захисту прав людини [4, с. 84]. На сьогодні, Європейський Суд з прав людини виносить рішення об'єктом яких були раніше питання інших галузей права. Саме для сучасного

періоду розвитку міжнародного права притаманним є те що поява великої кількості міжнародних організацій, які пов'язані саме з захистом прав людини, дітей, жінок, вразливих верств населення є ознакою актуальності цього питання та є дійсно проблемою, яка потребує вирішення та вироблення ефективних механізмів врегулювання як підтвердження головних завдань міжнародного права а саме забезпечення міжнародного правопорядку, міжнародної законності та мирного співіснування [2, с. 55]. Саме ХХІ ст. є періодом сталого розвитку інституту міжнародного захисту прав людини. Гуманність стає основним принципом-ідеєю сучасного міжнародного права, яка повинна вплинути перш за все на його джерела, функції, завдання та принципи. Тому з практичної точки зору зростає морально-політична, нормативна роль рішень міжнародних організацій, активне застосування норм «м'якого» права. Також слід зазначити зростання ролі судових рішень міжнародних судових установ, які на сьогодні мають вплив на розвиток сучасного міжнародного права в цілому, наприклад МС ООН зобов'язаний вирішувати спори на основі міжнародного права і застосовувати доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з проблем публічного права як допоміжного засобу для визначення правових норм.

Отже, закріплена норма Статуту Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй вказує, що перелік джерел міжнародного права, який був зафіксований в 1945 році, на сьогодні з практичної точки зору не є вичерпним. Встановлено, що є і інші засоби міжнародного права які мають значний вплив на розвиток ефективних механізмів врегулювання сучасних міжнародних відносин, а саме «м'яке» право, судові рішення, односторонні акти держав та рішення міжнародних організацій.

Джерела:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010

2. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній; за ред. В. Г. Буткевича. К.: Либідь, 2002. 608 с.
3. Буткевич О. В. Історія міжнародного права. – К.: Ліра-К, 2022. – 416 с.
4. Гавриленко О. А. Історія міжнародного права: хрестоматія-практикум / О. А. Гавриленко, Л. В. Новікова, Т. Л. Сироїд. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 676 с.
5. Історія міжнародних відносин: підруч. / І. В. Алексєєнко, А. Х. Маргулов, І. А. Єремєєва, М. В. Несправа.- Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020.- 228 с.

Моніч Богдан Сильвестрович

*аспірант кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Стаття 55 Конституції України закріплює фундаментальний принцип судового захисту всіх порушених прав людини і громадянина, загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод (п.2.1 Рішення Конституційного Суду № 9-зп від 25.12.97 року).

Надання громадянам права на судовий захист порушених конституційних прав є невід’ємним елементом забезпечення принципу верховенства права, законності в державі.

Особливе місце у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина займає Конституційний Суд України, покликаний забезпечувати верховенство

та стабільність Конституції, гарантувати стабільність конституційного ладу і його засад, захист прав і свобод людини і громадянина

Вирішуючи питання щодо конституційності законів, інших правових актів або їх окремих положень, здійснюючи офіційне тлумачення Конституції та законів України, розглядаючи конституційні скарги, Конституційний Суд акцентує увагу на питаннях забезпечення верховенства права, правової визначеності, питаннях, які прямо чи опосередковано пов'язані із забезпеченням, обмеженням прав і свобод людини і громадянина.

Існування конституційного судочинства, реалізація його завдань і функцій через процесуальний порядок здійснення є гарантією конституційної законності у державі. Зважаючи на те, що принцип конституціоналізму потребує обмеження державної влади і забезпечення недоторканності прав і свобод людини і громадянина, конституційне судочинство належить визначати як «...превентивний засіб, тобто як засіб обмеження влади» [1, с.15-16].

Законом України № 1401-VIII від 02.06.2016 року статтю 55 Конституції України доповнено новою частиною, якою гарантовано право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом.

До Основного закону також було додано статтю 151-1, згідно якої Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

Слід зазначити, що запроваджений в Конституції України інститут конституційної скарги не обумовлює можливість звернення особи з конституційною скаргою обов'язковою наявністю факту порушення гарантованих Конституцією України прав людини внаслідок застосування закону. Вищевказаним законом передбачено як вимогу прийнятності конституційної скарги не лише «обґрунтування тверджень щодо

неконституційності закону України (його окремих положень)», але й обов'язкове зазначення того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (пункт 6 частини другої статті 55, стаття 77 Закону України «Про Конституційний Суд України»), що звужує право на звернення з конституційною скаргою.

Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юстиції в Україні характеризується особливим характером формального закріплення положень в Основному Законі, водночас класифікація його актів в основному співвідноситься із зарубіжним досвідом, – має місце безпосередня перевірка конституційності нормативно-правових актів окремих органів влади, що викладено у рішеннях суду; процесуальна перевірка – в ухвалях; альтернативний зміст рішень – в окремих думках суддів. Особливе місце відведено правовій позиції Конституційного Суду України, що є формою інтерпретації Конституційного Суду України окремих норм права.

Щодо справ за конституційними скаргами, то відкриття конституційного провадження у справі за конституційною скаргою здійснюється шляхом постановлення ухвали Колегією (п. 1 ч. 3 статті 61 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Якщо Колегія не одностайно постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження, то питання щодо відкриття або відмови у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою розглядається на засіданні Сенату (ч. 1 статті 67 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Відповідно до ч. 1 статті 78 Закону України «Про Конституційний Суд України» виключно Велика палата з власної ініціативи може вжити заходів щодо забезпечення конституційної скарги шляхом встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію, видавши забезпечувальний наказ, який є виконавчим документом. Підставою для забезпечення конституційної скарги є необхідність запобігти незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку

з виконанням остаточного судового рішення. Забезпечувальний наказ втрачає чинність з дня ухвалення рішення або постановлення ухвали про закриття конституційного провадження у справі.

Аналіз законодавства європейських держав свідчить, що основним способом забезпечення конституційної скарги є призупинення виконання оспорюваного судового рішення [2, с. 38].

Наприклад, за Законом Республіки Польща «Про організацію Конституційного Трибуналу та форми проваджень у Конституційному Трибуналі» Трибунал може винести проміжне рішення про призупинення виконання рішення у справі, у зв'язку з яким до Трибуналу було подано конституційну скаргу, якщо виконання такого рішення може спричинити безповоротні наслідки, які полягають у заподіянні скажнику значної шкоди, або якщо таке призупинення є виправданим через важливий суспільний інтерес чи інший важливий інтерес скажника; якщо Трибунал вирішить, що оспорюваний нормативний акт чи його частина не відповідає Конституції, проміжне рішення втрачає свою силу після спливу трьох місяців з дати набрання сили остаточним рішенням за конституційною скаргою [3].

За Законом Республіки Сербія «Про Конституційний Суд», діючи за клопотанням скажника, Конституційний Суд рішенням Великої палати у складі Голови та семи суддів Конституційного Суду (якщо це рішення буде ухвалене одностайно) або на засіданні Суду у повному складі може призупинити виконання індивідуального акта, якщо його виконання завдасть непоправної шкоди скажнику за умов, що таке призупинення не суперечить суспільному інтересу та не заподіє істотної шкоди третій стороні [4]. Аналогічні положення містяться у Законі «Про Конституційний Суд Республіки Хорватія» [5].

Відповідно до Закону Чеської Республіки «Про Конституційний Суд» за клопотанням скажника Суд також може призупинити виконання оспорюваного рішення, якщо це не суперечитиме важливим суспільним інтересам і настільки довго, наскільки скажник страждатиме від виконання

рішення чи реалізації права третьою особою внаслідок цього рішення, допоки значно більша шкода не буде заподіяна іншим особам через призупинення виконання рішення [6].

За результатами розгляду індивідуальної конституційної скарги ухвалюється рішення Конституційного Суду України:

1) Великою палатою – за результатами розгляду справ за конституційними скаргами у разі відмови Сенату в розгляді справи за конституційною скаргою на розсуд Великої палати;

2) Сенатом – за результатами розгляду справ за конституційними скаргами (п. 2 статті 84 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Крім цього, частиною 3 статті 89 Закону України «Про Конституційний Суд України» передбачено, що якщо Конституційний Суд України, розглядаючи справу за конституційною скаргою, визнав закон України (його положення) таким, що відповідає Конституції України, але одночасно виявив, що Суд застосував закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, то останній вказує на це у резолютивній частині рішення.

Підсумовуючи, хотілось би підтримати пропозицію, висловлену В. Крижановським ще у 2013 році [7, с.5], щодо необхідності підкреслення ролі Конституційного Суду України в процесі захисту прав людини і доповнення частини 2 статті 147 Конституції України положенням, що він «є складовою загальнодержавного механізму захисту прав і свобод людини і громадянина».

Джерела:

1. Портнов А. Сутність правових позицій Конституційного Суду України. *Юридична Україна*. 2009. № 3. С. 15-20.

2. Литвинов О. М., Богуш В. В. Інституційний механізм забезпечення конституційної скарги в Україні: концептуальні проблеми. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 141. С.34-42.

3. The Act of the Republic of Poland on the Organisation of the Constitutional Tribunal and the Mode of Proceedings Before the Constitutional Tribunal, articles 37, 61, 77, 79. URL: http://trybunal.gov.pl/fileadmin/content/dokumenty/Akty_normatywne/The_Act_on_the_Organisation_of_the_Constitutional_Tribunal_and_the_Mode_of_Proceedings_Before_the_Constitutional_Tribunal_en.pdf.

4. Law on the Constitutional Court of the Republic of Serbia, articles 42b, 46, 86. URL: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/en-GB/237-100030/law-on-the-constitutional-court/>.

5. The Constitutional Act on the Constitutional Court of the Republic of Croatia, articles 67, 68. URL: https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/The_Constitutional_Act_on_the_Constitutional_Court_of_the_Republic_of_Croatia_consolidated_text_Official_Gazette_No_49-02.pdf.

6. Constitutional Court Act of the Czech Republic, paragraphs 11, 15, 8, 79. URL: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Constitutional_court_act_182_1993.pdf.

7. Крижановський В.Я. Конституційно-правові засади судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Автореферат канд. юрид. наук / Спеціальність: 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Одеса: НУ «Одеська юридична академія», 2013. 22с.

Науковий керівник: Турченко Ольга Григорівна к.ю.н., доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Горбаченко Ерік Сергійович

*аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПОНЯТТЯ РОБОТОДАВЦЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Право на працю – одне з найважливіших соціальних прав, що закріплене у ст. 43 Конституції України. Воно, як і багато інших прав, є невід’ємною складовою правового статусу особи, який забезпечує цілісність та непорушність взаємовідносин між суспільством та державою. Реалізуючи права, людина вступає в різноманітні соціальні відносини, які, відповідно до сфери реалізації, мають свої особливості. А тому особа при цьому набуває певного особливого статусу, що допомагає ідентифікувати її як учасника тих чи інших відносин, визначити її права та обов’язки. У сфері праці, що регулюється нормами трудового законодавства, особа може набувати різного статусу. Одним із них є статус роботодавця.

Правова доктрина та чинне законодавство України містять кілька варіантів дефініції поняття «роботодавець». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року, «роботодавець – власник підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності, галузевої належності або уповноважений ним орган (керівник) чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю» [4].

Однак, якщо ознайомитися з іншими нормативно-правовими актами, можна зустріти інші визначення стосовно того, хто такий роботодавець. Так, у ст. 1 Закону України «Про організації роботодавців, їх об’єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22 червня 2012 року термін роботодавець вживається в наступному значенні: «роботодавець - юридична особа (підприємство, установа, організація) або фізична особа - підприємець, яка в межах трудових відносин використовує працю фізичних осіб» [3].

Регламентация статусу роботодавця відбувається і на міжнародному рівні. 7 грудня 2018 року було підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Литовської Республіки про працевлаштування та співробітництво у сфері трудової міграції. Відповідно до ст. 2 Угоди, «роботодавець - особа, на користь якої фізична особа зобов'язалась за трудовим договором виконати роботу за плату» [5].

Багато країн європейського простору притримуються стратегії, відповідно до якої доцільно закріплювати термінологію важливих понять та основних категорій не у законах, тим паче у великій їх кількості, а в єдиному кодифікованому нормативно-правовому акті на рівні певної галузі чи підгалузі права, що вичерпно регулює крізь призму системності певну сферу суспільних відносин.

Відповідно до ч. 3 ст. 21 Трудового кодексу Литовської Республіки, роботодавцем слід вважати «особу, на користь якої та знаходячись у підпорядкуванні якої відповідно до трудового договору фізична особа зобов'язалась виконати трудову функцію за винагороду». Роботодавцем може бути фізична особа, що знаходиться під юрисдикцією Литовської Республіки та має трудову правоздатність і дієздатність, а також підрозділ (філіал чи представництво) зареєстрований на території Литовської Республіки, що знаходиться під юрисдикцією іноземної держави, юридичної особи або іншої організації, або фізична чи юридична особа, що знаходяться під юрисдикцією іноземної держави, або група таких осіб [2].

У Трудовому кодексі Литовської Республіки сказано, що «дієздатність та правоздатність роботодавця, як фізичної особи, регламентується нормами Цивільного кодексу Литовської Республіки. Якщо роботодавцем виступає юридична особа, вона набуває правоздатність та дієздатність з моменту свого заснування, якщо інше не встановлено правовими актами, що регулюють діяльність такої особи. Роботодавці можуть здійснювати свої права та обов'язки перед працівниками через законних представників чи уповноважених на те осіб» [2, ст. 21].

Регламентация статусу роботодавця як особливого учасника трудових відносин здійснюється як на рівні вітчизняного законодавства України, на рівні міжнародних угод, так і на рівні національного законодавства іноземних держав. Однак характер такої регламентації відповідно до причин, обумовлених історичним розвитком та особливостями правової культури, на різних рівнях є неоднаковим. Чинним законодавством України передбачено кілька визначень поняття роботодавця, що містяться в різних нормативно-правових актах. Їх аналіз показує, що вони не є тотожними. А це викликає певні суперечності при практичній реалізації трудових відносин, прав та обов'язків різними суб'єктами у випадку, якщо одним із учасників таких відносин виступає роботодавець. Досвід зарубіжних країн, зокрема Литовської Республіки, показує, що таких практичних ускладнень можна уникнути шляхом проведення належної кодифікації чинних нормативно-правових актів та, як результат, прийняття Трудового кодексу, що міститиме єдині системні вичерпні поняття, притаманні для сфери праці, існування якої базується на принципах та приписах трудового законодавства.

Отже, чинне законодавство України має певні неточності та суперечності у визначенні роботодавця як особливого учасника трудових відносин. У чинному Кодексі законів про працю України поняття роботодавця взагалі не закріплене. Ці недоліки можна усунути шляхом прийняття Трудового кодексу України, що підтверджується досвідом зарубіжних країн. Розумне та рівномірне поєднання такого досвіду з надбанням національної правової культури забезпечить створення та існування потужної правової бази, що буде міцним фундаментом України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави.

Джерела:

1. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141.
2. Трудовий кодекс Литовської Республіки: Закон Литовської Республіки від 14.09.2016 р. № XII-2603. Вільнюс.

3. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 року. Відомості Верховної Ради України. 2013 року. № 22. ст.216.

4. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 45. ст.397.

5. Про працевлаштування та співробітництво у сфері трудової міграції: Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Литовської Республіки від 07.12.2018 р. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 34. ст.239.

Науковий керівник: Чанишева Галина Іванівна д.ю.н., професор, завідувачка кафедри трудового права та соціального забезпечення, член-кореспондент Національної академії правових наук України.

Білявський Дмитро Сергійович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Гібридну війну в загальному вигляді розуміють як воєнні дії, що здійснюють шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей [1, с. 19]. В даній науковій роботі фокус буде спрямовано саме в бік проблеми співвідношення між впливом на державу та суспільство інформаційних засобів ведення гібридної війни, які агресор використовує для досягнення своїх цілей та обмеження свободи слова, яке реалізовується для протидії такому негативному інформаційному впливу.

Так, гібридна війна являє собою комплекс засобів, які покликані тим чи іншим чином схилити об'єкта агресії до виконання волі агресора. Під волею агресора потрібно розуміти широке розмаїття політичних цілей.

Визначальним для сьогодення є те, що в умовах глобалізації та високого розвитку інформаційних технологій найбільш дієвими та такими, що не викликають однозначно негативну реакцію міжнародної спільноти, стають саме інформаційні засоби впливу.

Інформаційні засоби впливу (засоби інформаційного впливу) – це сукупність методів впливу на інформаційний простір об'єкта такого впливу в сфері інформаційної діяльності, які направлені на досягнення певної мети. Інтерпретуючи ст. 9 ЗУ «Про інформацію» під інформаційною діяльністю розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації [2]. В свою чергу, створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації є видами інформаційної діяльності.

Таким чином, агресор, який використовує інформаційні засоби впливу, під час провадження інформаційної діяльності, формально діючи в межах норм, встановлених національним законодавством певної країни, здійснює маніпулювання інформацією спотворюючи існуючу дійсність з метою досягнення певних політичних цілей.

На думку автора, пропаганда – є одним з головних методів інформаційного впливу на об'єкт агресії. Під пропагандою необхідно розуміти сукупність заходів, які направлені на активне просування та засвоєння ідей (ідеологій), поглядів, міркувань в певному суспільстві. Не дивлячись на те, що термін «пропаганда» має негативну конотацію, але це явище не завжди потрібно тлумачити як таке, що має шкідливі наслідки. Головним в даному контексті є поєднання пропаганди та мети агресора – примушення до виконання об'єктом агресії волі агресора, а роль об'єкта агресії та агресора в даному випадку виконує держава. Презумуючи, що за існуючої системи міжнародних відносин примус будь-якої держави до виконання волі іншої держави є неприпустимим та таким, що суперечить духу сьогоденної концепції міжнародного права, за виключенням тих випадків, коли такий примус здійснюється для притягнення держави як суб'єкта міжнародних

відносин до відповідальності з дотриманням норм міжнародного права та якщо такий примус здійснюється через легітимну процедуру. Таким чином, пропаганда в поєднанні з агресивними політичними цілями тягне за собою спотворення фактів для створення уявлення в інформаційному просторі об'єкта агресії, що вигідний агресору стан інформаційного порядку денного нібито відповідає дійсності, що призводить до негативних наслідків для об'єкта агресії. Формалізуючи наведене у вигляді прикладу з українсько-російських відносин, необхідно згадати довготривалу кампанію, яка розпочалася після президентських виборів в Україні 2004 року, з дискредитації української влади в російських ЗМІ, з просування ідей єдності українського та російського народів та інших шкідливих для української державності наративів, які мали наслідком трансформацію суспільної свідомості України в бік інтеграційних процесів з Російською Федерацією та ностальгії за періодом існування СРСР, що створювало в Україні суспільний запит на наділення владою проросійських політичних діячів, які є загрозою для української державності через те, що пропагують ідеї надто тісної інтеграції або об'єднання з РФ, що потенційно позбавить Україну суверенітету.

Отже, інформаційна діяльність стає інструментом для реалізації агресивних політичних цілей, що створює загрозу для миру та гармонії в міжнародних відносинах. За таких обставин органічним кроком здається обмеження впливу шкідливої інформації, яку генерує агресор, на інформаційний простір, але це є прямим обмеженням свободи слова. В даній дилемі і є проблематика, яку автор намагається висвітлити в даній науковій роботі.

Право на свободу думки та право на вільне вираження свого погляду знайшли своє закріплення в преамбулі, ст. 18 та 19 Загальної декларації прав людини, в ст. 18 та 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, в ст. 9 та 10 Європейської конвенції з прав людини та інших актах. Що стосується безпосередньо України, то відповідно до ст. 34 Конституції

України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [3].

Таким чином, свобода слова є фундаментальним правом людини, яке закріплене найвищими за ієрархією нормативно-правовими актами як міжнародними, так і українськими та яке може обмежуватись тільки у виключних випадках. Але постає питання, який ступінь обмеження права людини на свободу думки та її вираження є допустимим та яким чином таке обмеження буде реалізовано? На думку автора, неприпустимо вдаватися до узагальнюючих механізмів обмеження згаданого права. Справедливим та в дусі вищезгаданих норм міжнародного права, на думку автора, може бути лише механізм притягнення конкретних осіб, які вчинили діяння, яке відповідає певному складу злочину, до відповідальності, а розглядати подібні справи із подальшим винесенням рішення має тільки суд. В іншому випадку існує ризик того, що обмеження права на свободу думки тими органами, для яких таке повноваження не є органічним та таким, що знаходиться в балансі з повноваженнями інших гілок влади в межах системи стримувань та противаг, може призвести до консолідації влади та інформаційного ресурсу в одному центрі, що потенційно стане причиною узурпації влади в державі певним органом або особою. Прикладом такої узурпації влади є Російська Федерація за часів президенства Володимира Путіна, який за допомогою апарату пропаганди та апарату державного примусу перетворив демократичну державу, хоча й з багатьма інституційними вадами, на інформаційну автократію з незмінною монолітною в політичному сенсі владою.

Особливої уваги з огляду на вищезазначене заслуговує Указ Президента України № 43/2021 «Про рішення РНБО від 02.02.2021 року, Про застосування персональних, спеціальних, економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», яким було введено в дію рішення РНБО від 02.02.2021 року, «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». Після введення санкцій, які передбачені в рішенні РНБО, було припинено мовлення трьох українських ЗМІ. Обґрунтування необхідності та підстави для введення таких санкцій викладені в Постанові Верховної Ради України «Про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», але діям власників та працівників згаданих ЗМІ не було надано правової оцінки, а відповідне закриття засобів масової інформації проводилось без судового розгляду та, відповідно, за відсутності можливості представників ЗМІ захистити свої права на свободу слова. Таким чином, РНБО реалізувало повноваження, яке притаманне судовій гілці влади, що є порушення законодавства України. Варто зауважити, що в умовах гібридної війни такий крок був доцільним, але досягнення ситуативної мети тягне за собою розбалансування системи розподілу влади, що небезпечно для інституційної стійкості держави.

Підсумовуючи, на думку автора, право людини на свободу слова (в широкому розумінні цього терміну) завжди має більш значну роль, ніж національні інтереси держави, адже держава створена для забезпечення добробуту людини, а не навпаки, а боротьба з інформаційним впливом агресора має відбуватись не шляхом реалізації обмежувальних заходів, які вводяться в дію в «ручному» режимі, а шляхом побудови конкурентного інформаційного простору та залученням до мовлення державних ЗМІ, які будуть просувати ідеї, що узгоджуються з інформаційною політикою діючої влади для збалансування інтересів приватних ЗМІ та держави. Що стосується заходів примусу та обмеження до суб'єктів інформаційної діяльності, які покликані захистити суверенітет та територіальну цілісність держави, то та

такі заходи можуть бути застосовані тільки за умови проведення кваліфікації відповідно до кримінального законодавства дій таких осіб, які підозрюються в зазіханнях на суверенітет та територіальну цілісність держави із подальшою передачею таких кримінальних справ до суду для їх розгляду та винесення справедливого рішення.

Джерела:

1. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. – 496 с.
2. Про інформацію // Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
3. Конституція України // Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
Науковий керівник: Мануїлова Катерина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Степанова Сніжана Петрівна

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ МІЖНАРОДНИХ ВОЛОНТЕРІВ

Історія виникнення та розвитку волонтерства на теренах України сягає часів Київської Русі, однак формування саме масового українського легіону добровольців стало реакцією на анексію Автономної республіки Крим та окупації східних областей. Силами волонтерів надавалася допомога особам, що залишилися на окупованих територіях, здійснювалася поставка гуманітарних вантажів, створювалися центри з надання допомоги внутрішньо

переміщеним особам тощо. Подальший розвиток волонтерства відбувався й під час спалаху пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19), протягом періоду якого силами добровольців забезпечувалося надання висококваліфікованої медичної допомоги, створення матеріальної бази, необхідної для попередження та лікування захворювання населення. Новий поштовх до розширення волонтерства у 2022 році стала повномасштабна війна. Саме ця деструктивна подія запустила механізм усвідомленості людства в необхідності взаємодопомоги. Тому наразі спостерігається тенденція зростання кількості волонтерів, рівня їх організованості та якості надання волонтерської допомоги як в тилу, так і на фронті.

Волонтери є активними учасниками боротьби за нашу незалежність, окрім того, на сьогоднішній день на території України надають волонтерську допомогу й громадяни інших країн, які є міжнародними волонтерами, проте незважаючи на це та на всесвітнє визнання вкладу добровільництва в суспільний добробут, принципово важливим питанням залишається захист прав добровольців, як національних, так і міжнародних. За загальним правилом законодавство країни повинно гарантувати захист прав волонтерів, створювати умови для нормального та ефективного здійснення волонтерської діяльності та виконання покладених на добровольців та волонтерські організації обов'язків. За даними інфографіки, яка міститься на сайті програми Волонтерів ООН лише у 85 країн світу є закони, яке регулюють питання волонтерства, та ще менше міжнародних актів, які б закріплювали гарантії захисту та безпосередньо механізм захисту прав міжнародних волонтерів.

Перш за все, волонтер – це фізична особа, яка індивідуально чи в межах організації (волонтерської, благодійної тощо) здійснює добровільну, неоплачувану волонтерську допомогу. Серед представників яких є різні категорії осіб, включаючи жінок та молодь. Тому, розглядаючи питання захисту прав міжнародних волонтерів, необхідно звернути увагу на нормативні акти, в яких закріплені права та основоположні свободи людини, а також акти, які стосуються окремих категорій людей або направлені на

запобігання та усунення окремих видів правопорушень, та не менш важливі акти, які закріплюють права та свободи саме волонтерів.

Без сумніву, якщо казати про права добровольців, то до них в першу чергу відносяться права, які мають всі без виключення люди, закріплені в міжнародних актах, є базовими та підлягають захисту. При цьому, як проголошує Загальна декларація прав людини, всі люди від самого народження є вільними та рівними та повинні мати всі права, передбачені Декларацією, незалежно від будь-якого їх походження та становища. Крім, Загальної декларації прав людини, до групи широко визнаних міжнародних документів, що заклали основу в закріпленні прав людей, входять Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейська конвенція з прав людини – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами).

Для захисту прав волонтерів необхідно також враховувати Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують людську гідність, видів поводження і покарання та ін. В даному випадку подібного роду міжнародні документи слугують підґрунтям безпеки діяльності волонтерів під час допуску їх до місії та виконання завдань.

Спеціальним документом, який звертає увагу суспільства на значення добровільництва, в якому міститься заклик до урядів забезпечити всім людям право на волонтерство та належний захист від ризиків для волонтерів і тих, кому вони служать, є Загальна декларація про волонтерство, прийнята XVI-й Всесвітній конференції волонтерів, проведеної в Амстердамі в січні 2001 році, Міжнародною радою директорів IAVE. Проте, головним недоліком вказаної Декларація залишається її спонукальний, а не регулятивний характер, оскільки вона не містить прямого визначення та закріплення прав волонтерів, перекладаючи такі повноваження на уряди та міжнародні організації. В свою

чергу, зазначена Декларація, підтримує право кожної жінки, чоловіка та дитини на вільне об'єднання та волонтерську діяльність незалежно від їхнього культурного та етнічного походження, релігії, віку, статі та фізичного, соціального чи економічного стану. На відміну від попереднього документу, Європейська Хартія прав та обов'язків волонтерів залишається чи не єдиним загальним міжнародним актом, що чітко визначає перелік прав та обов'язків добровольців, при цьому закріплює, що волонтери мають право на повний захист своїх прав людини при здійсненні волонтерської діяльності, та окреслює специфічні права, що стосуються такої діяльності, як наприклад, право на розумне відшкодування витрат, на спрощену процедуру відкриття віз, на підтримку керівництва, на опис з чіткими цілями та завданнями волонтерської місії тощо.

Наступним важливим питанням щодо захисту прав волонтерів, є розуміння того, які саме дії можуть порушувати їх права. Групи правопорушень, які можуть зачіпати права та законні інтереси волонтерів, в тому числі міжнародних, можна умовно поділити на три групи за суб'єктним критерієм.

Перша група правопорушень стосується дій, які вчиняються організаціями, які залучають добровольців до волонтерської діяльності; приймаючими організаціями; організаціями, які займаються підбором волонтерів під поставлене завдання та інші спілки, організації, в тому числі держави як замовники волонтерських послуг та стосуються безпосередньо організації та здійснення волонтерської діяльності. Такими правопорушеннями, є наприклад, дискримінація щодо доступу та несправедливих умов служби (через формальні процеси, організаційну культуру: активна дискримінація – відмова особі прийняти її волонтером на основі конкретних характеристик; пасивна – ненадання інвалідам належного доступу до громадських будівель), пов'язані з невиконанням умов страхування, нездійснення відшкодування витрат волонтера, зловживання службовими обов'язками керівників та кураторів волонтерів тощо.

Друга група правопорушень вчиняється волонтерами, які є колегами на місці служби (в волонтерському таборі, місії): крадіжки та шахрайства, будь-які форми сексуальної експлуатації, в тому числі домагання, принизлива поведінка та насильство, неправдиві звинувачення та поширення неправдивих чуток, напад, переслідування, дискримінація (через поведінку окремих осіб).

Третя група правопорушень вчинюється особами, які не стосуються процесу організації та здійснення волонтерської діяльності. Це сторонні особи, які не мають жодного відношення до організації та здійснення волонтерської діяльності, виконання поставленого перед волонтером завдання.

Крім зазначених складових, система захисту прав волонтерів включає в себе процедуру вирішення справ про їх порушення. Загальною декларацією волонтерства визначено, що насамперед організації та спільноти, яким служать волонтери, несуть спільну відповідальність за забезпечення належного захисту від ризиків для волонтерів і тих, кому вони служать. Дійсно, на прикладі Програми Волонтерів Організації Об'єднаних Націй (ООН), сформувалася практика, що для належного реагування та швидкого усунення порушення прав, волонтери зобов'язані повідомляти про будь-які порушення положень і правил організації, яка залучає добровольців, чи приймаючої організації, а також про будь-які дії та звинувачення в неправомірній поведінці. Тому, в рамках Програми Волонтерів ООН первинним елементом системи захисту прав волонтерів є безпосередньо органи ООН. Для належного вирішення справ в системі органів ООН діє Консультативна група Волонтерів ООН з питань дисциплінарних заходів та позовів, крім того в посадові обов'язки Виконавчого координатора Волонтерів ООН, Адміністратора Програми розвитку ООН входить розгляд справ та винесення рішень по суті. Такі рішення можна оскаржити лише до арбітражу, призначеного за згодою сторін, та який проводиться за правилами UNCITRAL. Крім того, у випадку, коли права волонтера було порушено іншим волонтером, під час їх сумісного виконання місії, та є достовірні твердження про те, що

волонтер порушив національне законодавство країни свого громадянства або країни, де відбулися відповідні правомірні події, розгляд такої справи може бути переданий національним органам будь-якої країни. Проте, вказані процедури можуть бути прийнятними лише до перших двох груп правопорушень, зазначених вище. В ту же чергу, якщо розглянути приклад діяльності Міжнародного Руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця (МРЧХЧП), то згідно з Волонтерською політикою від 2022 року, захист прав волонтерів, в тому числі міжнародних, покладено на національні товариства МРЧХЧП, які впроваджують стандарти безпеки та добробуту волонтерів.

Таким чином, права волонтера як і будь-якої іншої людини захищаються. Але у зв'язку зі специфікою їх діяльності: відповідності з обставинами служби, виду порушеного права, залежно від суб'єкта такого порушення, відносно міжнародних та національних добровольців можуть застосовуватися різні процедури захисту їх прав. Таке варіативне вирішення справ сформувалося головним чином через відсутність єдиного акту, який би закріплював стандартний для всіх волонтерських організацій та волонтерів механізм захисту прав добровольців. У зв'язку з чим, вирішення даного питання здійснюється організаціями на власний розсуд. І хоча, закріплення механізму захисту прав волонтерів у внутрішніх політиках, умовах служби, кодексах поведінки хоча є альтернативним вирішенням проблеми, проте залишається недостатнім.

Джерела:

1. Мазій І. В. Аналіз міжнародних документів у сфері волонтерського руху. Інвестиції: практика та досвід, 2018. № 8. – С. 114-117.
2. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. Volunteering policy of the International Federation Red Cross and Red Crescent Movement. Geneva, 2022. – 10 с. URL: <https://www.ifrc.org/document/volunteering-policy> (дата звернення 11.11.2022).
3. The United Nations Volunteers programme. Unified Conditions of Service for UN Volunteers. 2021. – 98 с. URL:

https://www.unv.org/sites/default/files/unvpf/UNVcos2021%20Complete%20hi-res-final_compressed_30.08.2021.pdf (дата звернення 11.11.2022).

Науковий керівник: Бехруз Хашматулла Набієвич д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Марченко Дмитро Вікторович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

На сучасному розвитку міжнародного приватного права ми можемо спостерігати глобалізацію міжнародного економічного та культурного співробітництва, також відбувається постійний зріст міжнародної торгівлі, сумісна господарська діяльність суб'єктів з різних країн.

Також одним з важливих факторів, які впливають на глобалізацію міжнародного економічного співробітництва є міграція населення, саме вона зумовила певні тенденції у розвитку міжнародних приватно-правових відносин та поставила питання розвитку процесу уніфікації певних правил регулювання даних відносин. Такі правила створюються у формі міжнародних договорів.

Особливістю міжнародного приватного права (МПП) є те, що це право немає власних джерел. Норми МПП закріплюються у джерелах міжнародного та національного права. У МПП відносини, що є предмет міжнародного приватного права, регулюються за допомогою двох груп правових норм:

- норм прямої дії – безпосередньо регулюють поведінку, встановлюють права та обов'язки учасників цих відносин;

- колізійні – не встановлюють прав та обов’язків, лише вказують, право якої держави має бути застосовано для врегулювання правовідносин у даному конкретному випадку.

Таким чином, матеріально-правові та колізійні норми, що регулюють відносини приватно-правового характеру, ускладнені іноземним елементом, є нормами міжнародного приватного права. Отже форми, у яких виражаються ці норми і є джерелами МПП. З урахуванням даних тверджень міжнародного приватного права джерела МПП можна визначити як виражені у міжнародних договорах та звичаях, актах внутрішнього законодавства матеріально-правові та колізійні норми права, що регулюють та спрямовані на регулювання ускладнених іноземним елементом відносин приватноправового характеру.

Міжнародний договір – це угода двох і більше держав, яка встановлює у певних відносинах права та обов’язки цих держав. Міжнародні договори встановлюють загальні норми міжнародного приватного права, тобто, матеріальні норми, обов’язкові для всіх держав, що беруть участь у договорі, і таким чином попереджають виникнення колізій між законами цих держав або містять правила дозволу цих колізій, тобто колізійні норми.

Міжнародний договір являє собою результат процесу узгодження свобод суб’єктів міжнародного права. Міжнародні договори, що регулюють питання міжнародного приватного права, становлять у міжнародному праві цілу систему. Основна кількість таких договорів – двосторонні (договори про правову допомогу у цивільних, сімейних та кримінальних справах, консульські конвенції, договори про торгівлю та мореплавство, торгове судноплавство).

Найбільш важливе значення для міжнародного співробітництва мають універсальні міжнародні угоди, які встановлюють однакове правове регулювання на глобальному рівні. З початку XX ст. наразі в рамках різних міжнародних організацій (Гаазькі конференції з міжнародного приватного права, УНІДРУА, МОП) вживаються різні спроби універсальної кодифікації міжнародного приватного права.

На сьогоднішній день розроблено систему універсальних Гаазьких, Брюссельських, Віденських та Женевських конвенцій, що регулюють відносини практично у всіх галузях міжнародного приватного права. Укладено, та набули чинності і діють універсальні міжнародні угоди про захист іноземних інвестицій, про регулювання міжнародної купівлі-продажу та інших зовнішньоторговельних угод, про право інтелектуальної власності, вексельне та чекове право з питань міжнародного цивільного процесу.

Основний недолік більшості таких угод - їх недостатньо представницький характер (наприклад, у Конвенції Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року беруть участь менше 100 держав) [1]. Багато універсальних міжнародних угод у сфері МПП, прийняті на початку ХХ ст., так і не набули чинності, оскільки не набрали необхідної кількості учасників.

Значно успішніша кодифікація міжнародного приватного права відбувалася через укладання міжнародних конвенцій регіонального характеру. У світі існує єдина міждержавна кодифікація міжнародного приватного права на регіональному рівні - Конвенція про міжнародне приватне право 1928 року, Кодекс Бустаманте, учасники - держави Центральної та Південної Америки. Кодекс Бустаманте – це повномасштабна кодифікація уніфікованих регіональних колізійних норм, що діють та застосовуються судами всіх держав-учасниць. Кодекс Бустаманте є досі неперевершеною міждержавною кодифікацією колізійного права. У 1960 х роках було створено Міжнародний симпозіум з Кодексу Бустаманте – універсальна міжурядова міжнародна організація, членами якої є держави різних регіонів (Польща, Австрія, Єгипет та ін.) [2].

Отже, так як міжнародне приватне право це галузь права, що динамічно розвивається, питання її джерел є надзвичайно важливими та дискусійними. Міжнародний договір є невід'ємною частиною джерел міжнародного приватного права, який регулює правовідносини на міжнародному рівні, що ускладнені іноземним елементом.

Джерела:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text

2. Кодекс міжнародного приватного права. Кодекс Бустаманте 1928 року. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006714&show_di=1
Науковий керівник: Ківалова Тетяна Сергіївна д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Рудецька Поліна Андріївна

*здобувач вищої освіти факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

НОРМАТИВНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Перш за все, варто сказати про те, що нормативні засоби правового захисту прав дітей на міжнародному рівні забезпечуються низкою міжнародних організаційно-правових механізмів судового та несудового характеру.

Проблема захисту прав дитини є однією з основоположних у діяльності Європейського Союзу та ООН, адже турбота про дітей означає турботу про майбутні покоління – продовження існування людської цивілізації. За останні роки міжнародним співтовариством розроблено та прийнято значну кількість договорів, які стосуються захисту прав і законних інтересів дітей, що дає підстави стверджувати про певну стабільність міжнародної системи стандартів у цій сфері [1, с.110].

Як складова частина захисту прав людини система міжнародного захисту прав дитини сформувалася лише після Другої світової війни в рамках

ООН, одним із основоположних принципів якої було проголошення поваги до прав і свобод людини без будь-якої дискримінації. Цей принцип був закріплений у преамбулі Статуту цієї організації.

Після Другої світової війни ООН (після її створення в 1945 році) прийняла в 1948 році Загальну декларацію прав людини, в якій говорилося, що діти повинні бути об'єктом особливого нагляду і допомоги. Нарешті в 1959 році ООН прийняла Декларацію прав дитини [2, с. 245]. Декларація прав дитини 1959 року мала 10 коротких декларативних статей, програмних положень, які закликали батьків, громадян, державні органи, місцеву владу та уряд визнавати та дотримуватись закріплених у ній прав на свобод. Це були 10 соціальних і правових принципів, які мали значний вплив на політику та справи уряду та людей у всьому світі.

Інституції системи ООН, які найбільше беруть участь у захисті прав дітей та підлітків в Україні:

- ЮНІСЕФ;
- Моніторингова місія ООН з прав людини;
- УВКБ ООН;
- ВООЗ;
- ЮНЕСКО.

У сучасному світі існує розгалужена система міжнародних механізмів захисту прав людини, що представляють собою кілька десятків універсальних і регіональних правозахисних органів з різними рівнями компетенції. Це дає можливість класифікувати ці органи з метою кращого розуміння особливостей їх діяльності.

Універсальні міжнародні інституційно-правові механізми захисту прав людини мають компетенцію, яка поширюється на значну кількість держав світу і, як правило, виключно на ті держави, які є учасниками відповідного універсального міжнародного договору з прав людини (Комітет з прав людини, Комітет з прав дитини та ін.). Для обмеженої кількості міжнародних

правозахисних органів контрольні повноваження не обов'язково пов'язані з участю держави в міжнародному договорі (Комісія з прав людини) [3, с.180].

Універсальні органи з прав людини можуть бути квазісудовими та звичайними. До квазісудових належать органи, створені на основі міжнародних договорів для контролю за дотриманням цих договорів державами-учасниками та діють за процедурою, що нагадує судову (Комітет з прав людини).

Конвенційні органи включають органи, створені на основі міжнародних договорів для контролю за дотриманням цих договорів державами-членами (Комітет з прав дитини) - відповідно до Конвенції про права дитини. Органи Конвенції мають переважно політичний і правовий характер.

Підсумовуючи, слід зауважити про те, що однією з основних складових державної політики України у сфері охорони дитинства є вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема імплементація норм міжнародного права та міжнародних механізмів захисту прав дитини.

Результатом цієї діяльності є те, що сьогодні Україна є учасницею прийняття низки міжнародних документів у сфері забезпечення прав дитини. Слід також зазначити, що в Україні за останні роки суттєво змінилися основні підходи до розуміння та реалізації прав дитини, визначені міжнародним та вітчизняним законодавством. Це зумовлено підвищеною увагою з боку держави до інтересів дітей, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства.

Джерела:

1. Антонова О. Міжнародно - правові стандарти у сфері сім'ї, дитинства, материнства і батьківства. Альманах міжнародного права. 2017. Вип. 18. С. 103—112.
2. Дрозд О., Хуторянська Т. Міжнародні стандарти забезпечення прав і законних інтересів дитини та їх імплементація в законодавство України. Актуальні проблеми держави і права. 2015. Вип. 75. С. 255—261.

3. Шульц О. Становлення міжнародних стандартів прав дитини. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. 2012. Вип. 1. С. 178-186.

Науковий керівник: Мануїлова Катерина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Середенко Марина Петрівна

*здобувач вищої освіти факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЛОБІЮВАННЯ

Становлення сучасної демократичної моделі держави, розвиток громадянського суспільства вимагають системних зусиль щодо реалізації принципу верховенства права, ключову роль в забезпеченні якого відіграють права і свободи людини, вироблення дієвих, доступних механізмів їх здійснення. Професор В. Ковальчук звертає увагу, що головним критерієм існування легітимної влади в конституційній демократичній державі є ступінь захищеності основних прав та свобод людини і громадянина. Вчений зазначає, що лише та державна влада, яка поважає невід'ємні права людини, створює умови для реалізації її інтересів та потреб, має усі підстави отримати суспільну підтримку та визнання.

Тому сьогодні не можна державу та суспільство в цілому назвати демократичними, якщо в них не відбувається вираження волі більшості через демократичні інститути. Серед суб'єктів, які виражають інтереси певних груп є і такі об'єднання громадян, як групи лобіювання. Поняття лобіювання є міжнародним явищем, проте дане поняття не розкрито в повній мірі в законодавстві та науці в цілому. З початком глобалізації лобізм перетворився на інструмент просування політичних та економічних інтересів за межі однієї країни. Питанням лобізму й ефективності діяльності громадських організацій

присвячені праці таких провідних українських та закордонних вчених, зокрема: Н. Гнатенко, Е. Джордан, Ю. Левенець, К. Одарченко, Р. Радейко, Ю. Шаповал та інші. В даних наукових працях характеризується використання механізму лобізму в системі державного управління, а також їхньому впливу на розвиток суспільства й економіки країн в цілому.

Термін «лобізм» в законодавстві України не закріплений, проте визначається як особлива система і практика організації окремих груп суспільства шляхом цілеспрямованого впливу на органи законодавчої та виконавчої влади. Іншими словами, лобізм – це тиск, так зване проштовхування інтересів, а об'єктом лобізму постає влада. Тобто, можна сказати, що лобіст є посередником між впливовими зацікавленими групами, громадськими об'єднаннями й організаціями. Проте, законодавство США має нормативне врегулювання, де лобістська діяльність регулюється федеративним законом.

Варто зазначити, що діяльність лобістів знаходить своє нормативне відображення у ряді країн та має значний вплив на формування політики. Відповідно можна зробити умовний поділ країн залежно від рівня регулювання лобістської діяльності. Перша група держав характеризується законодавчим регулюванням терміну, яке знайшло своє місце у США, Японії та Канаді. Для другої групи країн є наявні закони, що регулюють лише певні аспекти лобістської діяльності (наприклад, Кодекс етики лобістів у Франції чи Положення «Про реєстрацію союзів та їх представників у Бундестазі» і Німеччині). В Австрії, Франції, Голландії навіть створені структури із спеціальним статусом – «соціально-економічні ради», які маючи чітко юридичний статус, виконують роль своєрідного «лобістського парламенту». Вони можуть виступати і як консультативно-дорадчі органи, а можуть володіти й правом вирішального голосу в законотворчому процесі. До третьої групи відносяться країни, в яких немає відповідного правового регулювання, але тривають активні дискусії чи обговорюються проекти законодавчих актів (наприклад, активно обговорюється ця проблема в Італії, Швеції, Польщі,

Казахстані та ряді інших держав). Четверту групу складають країни, що не приділяють належної уваги до регулювання лобістської діяльності, прикладом може слугувати Україна [1].

Варто розглянути можливості лобізму в розвинених країнах. Згідно з першою поправкою Конституції США, громадянин має право на звернення до органів державної влади з петиціями про задоволення скарг. У статті 17 Конституції ФРН визначено, що кожен має право самостійно або в групі з іншими громадянами звернутися із проханням чи скаргою. У статті 4 Конституції Франції встановлено, що політичні партії та групи сприяють реалізації принципу загального виборчого права.

Інститути лобіювання функціонують, виходячи з єдиного для всіх зазначених країн принципу, який проголошує право громадян брати участь у державних процесах. Спільною для країн також є наявність механізмів покарання за порушення законів, що регулюють процеси лобіювання. Усі системи намагаються забезпечити прозорість лобістської діяльності [2, ст. 90].

Отже, можна зробити висновок, що лобіювання – це дуже важливий процес, що є рушійною силою розвитку співпраці майже у всіх сферах людської взаємодії та має вплив на прийняття рішень не лише на національному рівні, але й міжнародному та глобальному рівнях.

Джерела:

1. Крупник А. Законодавче регулювання лобізму в Україні: у чому загроза для громадянського суспільства, [Електронний ресурс] - <https://uplan.org.ua/analytics/zakonodavche-rehuliuivannia-lobizmu-v-ukraini-u-chomu-zahroza-dlia-hromadianskoho-suspilstva/>

2. Мареніченко В. В., Сичова М. О., Гаркавий В. В. Механізми лобізму в системі державного управління. Науковий вісник: Публічне управління та митне адміністрування, 2016. Вип. №1 (18), с. 88-92

Науковий керівник: Мануїлова Катерина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Секція № 2.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Бехруз Хашматулла Набієвич

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного та
європейського права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ВІЙНА» У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Проблема визначення поняття «війна» та його розрізнення із суміжними поняттями знаходиться у центрі наукового дискурсу, її вирішення має не лише теоретичне, але й практичне значення. Оскільки його єдиного, узгодженого юридичного визначення не існує, це ускладнює кваліфікацію тих чи інших подій чи дій, а також породжує багато їх тлумачень.

Існують різні концепції до тлумачення поняття «війна», розроблені в рамках політичної, соціологічної, правової наук.

За формулюванням прусського воєначальника, відомого розробника теорії війни Карла фона Клаузевиця «війна є продовженням політики іншими, насильницькими засобами, спрямованими на те, щоб примусити супротивника виконати свою волю [1, с. 75]. Це визначення, сформульоване близько 200 років тому, що є прикладом його політичного тлумачення, не втрачає актуальності та є основою багатьох сучасних доктрин щодо війни та воєнних конфліктів. Г. Сорель визначав війну як «політичний акт, за допомогою якого держави, нездатні врегулювати суперечку щодо своїх зобов'язань, прав чи інтересів, вдаються до збройної сили, щоб вирішити, хто з них сильніший, і тому можуть нав'язати свою волю іншому [2]. На думку Г. М. Каллена, війна – це збройне протистояння між двома або більше суверенними інститутами,

які використовують організовані збройні сили для досягнення конкретних цілей [3].

Саме політика визначає стратегію, тактику, цілі, способи та засоби оголошення та введення війни. Від політичних цілей та можливостей їх досягнення залежить характер війни, з якою інтенсивністю вона ведеться, умови досягнення застосування та укладання мирного договору. Від політичного керівництва також залежить залучення союзників, створення коаліцій.

Концепція тлумачення війни крізь призму юридичної науки тісно пов'язана з політичною концепцією. Зокрема, війна розглядається як «правова умова, яка рівною мірою дозволяє двом або більше ворогуючим сторонам вести конфлікт із застосуванням збройної сили» [4]. Г. Кельзен, розмірковуючи над правовим статусом війни, у своїй роботі «Про і мир у міжнародних відносинах» (1942) наводить дві її інтерпретації. Відповідно до першої інтерпретації, війна не є правопорушенням чи санкцією. Це не правопорушення, тому що вона не заборонена жодним спільним міжнародно-правовим актом. Звідси випливає, що будь-яка держава може воювати проти будь-якої іншої держави, не порушуючи закону. Також війна не може бути санкцією, оскільки немає міжнародного права, що дозволяє війну. У той час, як кожна держава санкціонує свої війни та засуджує своїх ворогів, навряд чи такий стан справ є законним. Таким чином, війна не може бути ні похвалою, ні засудженням з боку закону. Відповідно до іншої інтерпретації війни, існує загальне міжнародне право, що забороняє війну в принципі, за винятком випадків скоєння незаконних дій, правопорушень. Тому війна або засуджується, тому що є правопорушенням, або схвалюється, тому що є санкцією [5]. Отже, кожна із наведених інтерпретацій війни передбачає, що її існування є предметом об'єктивної детермінації [6, с. 7].

Згідно з міжнародним правом, війна в принципі може мати місце лише між суверенними політичними утвореннями, тобто державами. Таким чином, війна є засобом вирішення розбіжностей між одиницями найвищого рівня

політичної організації. Для того, щоб конфлікт міг називатися війною, згідно з нормами міжнародного права, одна з його сторін має виступити з офіційним оголошенням війни. Оскільки багато конфліктів проходили без оголошення війни, вони де-юре не кваліфікувалися як війна і, відповідно, практично поняття «воєнний конфлікт» замінив поняття «війна».

Значна кількість питань, пов'язаних з міжнародно-правовим регулюванням війни та воєнного конфлікту, закріплені у міжнародних актах та угодах, зокрема: III Гаазькій Конвенції про відкриття військових дій (1907), Гаазьких конвенціях (1899, 1907), Женевських конвенціях (1864, 1906 і 1929), Договорі про відмову від війни як знаряддя національної політики (1928), Статуті Ліги Націй (1920), Статуті ООН (1945), Женевській конвенції про захист жертв війни (1949) та ін. Ці міжнародно-правові акти містять також комплекс норм міжнародного гуманітарного права, які передбачають низку обмежень щодо способів її ведення, передбачають заходи, спрямовані на захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях.

До Першої світової війни «війна», в основному, кваліфікувалася як конфлікт між державами, при цьому вона охоплювала усі форми та види проявів воєнних конфліктів та зіткнень. Міжнародне право безпосередньо не регламентувало конфлікти, які були офіційно оголошені війнами. У разі оголошення війни, конфлікти не визнавалися війною і не потрапляли у сферу регулювання норм міжнародного права. Однак докорінна трансформація міжнародних відносин після Першої світової війни і, особливо, після Другої світової війни, трансформує й норми міжнародного права щодо формального підходу до визначення поняття «війна».

Слід зазначити, що термін «війна» міститься в усіх вищеназваних міжнародно-правових документах як захід, до якого не повинні вдатися держави. Якщо держави оголошують війну і відбуваються військові дії, то норми міжнародного права регламентували порядок ведення війни, правила поведінки комбатантів, порядок укладання миру тощо. Таким чином, сфера регулювання норм міжнародного права охоплює питання, пов'язані з різними

воєнними конфліктами та застосуванням військової сили, вже без урахування самого факту відсутності оголошення війни, зокрема, Женевська конвенція та додаткові протоколи до них (1949, 1977). Так, Перший Протокол Женевської конвенції, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, закріпив поняття «збройний конфлікт міжнародного характеру» [7]. У результаті термін «збройний конфлікт» повністю замінив термін «війна», він став вживатися в усіх міжнародно-правових актах.

Необхідно розмежовувати поняття «війна» та «воєнний конфлікт». Війна є різновидом воєнного конфлікту у його найбільш інтенсивній формі. У разі війни застосовуються кардинально відмінні заходи та правові документи, аніж під час інших воєнних збройних конфліктів. При війні між державами усі дипломатичні, політичні та економічні, навіть гуманітарні відносини, можуть бути розірвані, а при інших формах воєнних конфліктів вони зберігаються. Це спричиняє велику кількість наслідків, пов'язаних, перш за все, зі ст. 15 Конвенції із захисту прав людини та основних свобод (1950), яка містить положення, що «у разі війни або за інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації, будь-яка держава може вживати заходів щодо відступу від її зобов'язань» [8]. Ці наслідки пов'язані із скасуванням деяких зобов'язань щодо захисту прав людини, у тому числі право на життя. Ще одним важливим моментом, через який важливе розмежування в поняттях «війна», «воєнний конфлікт» чи «збройний конфлікт», є причини початку воєнних дій, адже саме від цього залежить застосування ефективних заходів щодо їх припинення. Крім того, розмежування цих понять має політичну значущість як усередині країни, так і в масштабах усієї світової спільноти.

Джерела :

1. Clausewitz Carl. On War. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1989. 732 p.
2. Sorel G. Réflexions sur la violence. 2e éd. Paris : Rivière, 1910. 412 p.
3. Kallen H. M. Of war and peace. Social Research. 361 p.

4. Wright Q. A Study of War. 2nd ed. University of Chicago Press, 1983. 474 p.
5. Kelsen H. Law and peace in international relations. Harvard Univ. Press, Cambridge, 1942. 181 p.
6. Dennen J. V. D. On war: Concepts, Definitions, Research Data: A short literature review and bibliography. 2005. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12857871.pdf>
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів 1,4,6,7,11–16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Сінькевич Олена Василівна

д.ю.н., доцент, професор кафедри конституційного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МОВНИЙ ЧИННИК ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Дев'ять місяців повномасштабної війни росії проти України спричинили масові порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права, за цей час виявлено переконливі докази систематичних порушень права на життя, на повагу до гідності людини, на свободу та особисту недоторканність, права на власність, тощо. Завдаючи удари по цивільній інфраструктурі, здійснюючи примусову депортацію на тимчасово окупованих територіях, масові страти та зґвалтування, розлучаючи сім'ї, вбиваючи та катуючи проукраїнських

громадян, знищуючи бібліотеки та українську літературу в школах, росія чинить в Україні геноцид.

16 березня 2022 року Міжнародний Суд ООН виніс знакове рішення у справі України проти росії про порушення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього щодо застосування негайних проміжних заходів, в якому містяться вимоги до росії негайно припинити військову агресію, що почалась 24 лютого 2022 року на території України.

Спільнота українських юристів, серед яких Асоціація правників України, Українська асоціація міжнародного права, Українська арбітражна асоціація, Асоціація адвокатів України та інші, апелюючи до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, звернулася до міжнародного співтовариства із закликом вжити негайних і рішучих заходів для припинення геноциду Українського народу та забезпечити відповідальність за вже скоєні порушення [1].

Геноцид, як визначено в статті 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду і покарання за нього, включає дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) вбивство членів групи; б) заподіяння тяжкої тілесної або психічної шкоди членам групи; в) навмисне створення для групи умов життя, розрахованих на те, щоб забезпечити її фізичне знищення повністю або частково; г) вжиття заходів, спрямованих на запобігання народженню всередині групи; ґ) примусове переведення дітей з групи в іншу групу [2].

«Окупувавши частину нашої території, російські військові злочинці, ставши на шлях геноциду проти українського народу, перейшли і до лінгвоциду - витіснення української мови з усіх сфер суспільного життя. Передовсім – це вилучення або спалення книжок, перепідготовка педагогічних працівників, нав'язування шкільних програм відповідно до російського освітнього законодавства. Це проведення так званих «уроків миру», де вже 1 вересня розповідали про «денацифікацію», про те, що України не існує та багато інших російських наративів. Це – злочини проти громадян України!» -

про це сказав Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень в ефірі загальнонаціонального марафону на «Суспільному» [3].

Лінгвоцид української мови — це один із параметрів геноциду, явище, що пов'язане зі спотворенням та витісненням мови на окупованих територіях. Вже задокументовано та підтверджено незалежними спостерігачами низка фактів умисного або свідомого невивіркового знищення української культурної спадщини: зазнали ушкоджень або повністю зруйновано 500 об'єктів (музеї, театри, історичні будівлі, пам'ятники і релігійні споруди), знищення української літератури, особливо книг з історії України та боротьби за незалежність, також є факти викрадень і вбивств учителів і священників православної церкви України.

У відповідності до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який був прийнятий в квітні 2019 року та набрав чинності 16 липня 2019 року, єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська — вона обов'язкова для органів державної влади і публічних сфер на всій території держави. Публічне приниження чи зневаження української мови може бути підставою для притягнення до юридичної відповідальності. За навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах або створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови також настає юридична відповідальність [4].

16 липня 2022 року набрала чинності ще низка норм цього закону, зокрема стаття 27, яка в умовах війни особливо підкреслює значення української мови та захищає права громадян України, незалежно від території України, на якій вони знаходяться. Від 16 липня 2022 року інтернет-представництва (в тому числі вебсайти, вебсторінки в соціальних мережах) органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, засобів масової інформації, зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні, виконуються державною мовою.

Важливим у розбудові та утвердженні української мови як державної стало Рішення Конституційного Суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Виходячи з об'єктивного стану, в якому перебуває Україна з 2014 року у зв'язку з військовою агресією з боку російської федерації й використанням нею «мовного питання» як одного з інструментів своєї геополітичної експансії, Конституційний Суд України наголошує, що загроза українській мові рівнозначно є загрозою національній безпеці України. У рішенні Конституційний Суд визначив, що українська мова є невіддільним атрибутом української державності, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокіївської доби. Українська мова – доконечна умова (*conditio sine qua non*) державності України та її соборності [5].

Аналізуючи функціонування нашої мови в умовах широкомасштабної агресії російської федерації проти України, зазначимо, що, на жаль, українська мова належним чином не популяризувалась на територіях, які зараз є окупованими, а активно стверджувався пострадянський проросійський наратив.

Поділяємо думку Павла Гай-Нижника про те, що посиленню проросійської регіональної ідентичності в АР Крим сприяв також і недостатній рівень поширення української мови в інформаційному просторі Криму, в ЗМІ, в вищих та загальноосвітніх навчальних закладах АР Крим. Цьому сприяла також діяльність філій російських закладів вищої освіти в Криму, що здійснюють очне навчання. Вони представлені переважно у м. Севастополі. У цьому місті, зокрема, працювала філія Московського державного університету імені М. Ломоносова, Інститут економіки і права (філія Московської академії праці та соціальних відносин), Кримська філія Новоросійської державної морської академії, Севастопольська філія Санкт-Петербурзького гуманітарного університету профспілок, Севастопольська

філія Саратовського державного соціально-економічного університету [6, с. 547].

На жаль, явище лінгвоциду на окупованих територіях України стосується не лише дошкільної, шкільної та вищої освіти, а воно пронизує й культурну та інформаційну сфери, адже оголошення, реклама та різного роду інформування населення здійснюється мовою окупанта.

Враховуючи, що утиски українців за мовною ознакою на тимчасово окупованих територіях України, порушення мовних прав є складовою геноциду Українського народу з боку росії, вважаємо, що в повоєнний період особливі завдання стоятиме перед органами публічної влади, зокрема перед Уповноваженим із захисту державної мови, адже важливо всі факти мовного геноциду долучити до справи на судовому процесі після створення спеціального трибуналу для розслідування злочинів росії проти України.

Джерела:

1. Спільнота українських юристів закликає Договірні сторони Конвенції про геноцид запобігти геноциду населення України. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/spilnota-ukrayinskih-yuristiv-zaklikae-dogovirni-storoni-konvenciyi-pro-genocid-zapobigti-genocidu-n.html>

2. Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 р. Документ ратифіковано від 18.03.1954 № 995_155 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

3. Російські військові на захоплених територіях чинять лінгвоцид. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3569540-rosijski-vijskovi-na-zahoplenih-teritoriah-cinat-lingvocid-kremin.html>

4. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

5. Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 № 1-п/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>

6. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізняк, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. – К.: «МП Леся», 2016. – 586 с.

Дуюнова Тетяна Василівна

*д. екон. н., к.ю.н., доцент, завідувач кафедри державно-правових
дисциплін та міжнародного права
Державного біотехнологічного університету*

СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВПО

Україна вперше, ще вісім років тому, через початок військових дій на Сході нашої держави, зіткнулася із низкою викликів, пов'язаних із захистом прав внутрішньо переміщених осіб, які переміщувалися у межах країни через збройний конфлікт та насильство. Повномасштабна війна, яку підступно розпочала російська федерація в Україні 24 лютого увірвалася у життя українців, одномоментно змінивши пріоритети, плани, цілі та саме буття і призвела до того, що мільйони українців були змушені залишити свої домівки в пошуках більш безпечного середовища не тільки в межах нашої країни, а і за кордоном.

На сьогодні за даними Міжнародної організації з міграції ООН (МОМ) кількість біженців з України, які внаслідок російського вторгнення змушені були покинути свої домівки та поїхати за кордон, перевищила 5,6 мільйона осіб. Ще, приблизно 7,7 мільйона громадян України змушені були виїхати із місць постійного проживання до інших, більш безпечних регіонів країни [1].

Як правило, більшість із тих людей, які змушені були втікати із місць постійного проживання, стикаються з величезною кількістю проблем в усіх сферах життя, починаючи з питань матеріального забезпечення, забезпечення

житлом, охорони здоров'я, визначенням громадянського стану, виходом на пенсію тощо. Для можливості отримання відповідного захисту своїх прав з боку держави, такі особи мають отримати офіційний статус ВПО (внутрішньо-переміщеної особи).

Тож, спершу необхідно з'ясувати, хто такі внутрішньо-переміщені особи (ВПО).

Згідно до Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення [2] - внутрішньо переміщені особи – це особи або групи осіб, які вимушені були або яких примусили покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуацій загального насильства, порушень прав людини або стихійних лих чи антропогенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаного державного кордону країни.

Легальне визначення ВПО в національному законодавстві України міститься у Законі «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [3, ст. 1]. Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Адресою покинутого місця проживання внутрішньо переміщеної особи в розумінні Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визнається адреса місця проживання особи на момент виникнення обставин, через які така особа була змушена була залишити або покинути своє місце проживання.

Таким чином, юридичне визначення осіб які підпадають під можливість отримання статусу ВПО є ідентичним міжнародному визначенню таких осіб. Але, все ж таки, у питанні визначення статусу ВПО дещо бракує ясності. Не

зрозумілим залишається, наприклад, питання, чи вважати дітей, які народилися у таких осіб вже після того як вони покинули своє постійне місце проживання також внутрішньо переміщеними особами. внутрішньо переміщених осіб внутрішньо переміщених осіб До того ж, необхідно ще з'ясувати, до якого терміну такі особи можуть перебувати у статусі ВПО... І багато інших питань, які будуть деталізувати окремі аспекти захисту прав таких осіб.

Окрім цього, складності для осіб, які змушені були стати ВПО додає ще й той факт, що міжнародна спільнота зазвичай має дуже обмежений вплив на гарантії захисту їх прав. Такі особи залишаються під юрисдикцією їх рідної країни, а міжнародна спільнота на підставі застосування статті 2 Статуту ООН [4], яка забороняє загрозу або застосування сили проти політичної або територіальної цілісності держави, та втручання у внутрішні справи, має доволі обмежений вплив на статус таких осіб. Тож, основний обов'язок та відповідальність за надання підтримки внутрішньо переміщеним особам покладається на органи державної влади тієї країни, резидентами якої вони є. І саме це є головною відмінністю між внутрішньо переміщеними особами та біженцями.

Однією із провідних світових організацій, які уповноважені здійснювати заходи у сфері захисту прав людини є Рада Європи. Тож, Радою Європи було розроблено і прийнято низку тематичних документів і моніторингових механізмів, які стосуються спеціальних потреб, вразливостей та потенційних порушень прав ВПО. Це такі документи, як: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (СДСЕ № 210) [5]; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (СДСЕ № 197) [6]; Рамкова конвенція про захист національних меншин [7]; Європейська хартія регіональних мов та мов меншин [8] тощо.

До того, Комітетом міністрів Ради Європи було прийнято Рекомендації про внутрішньо переміщених осіб [9]. Дані Рекомендації є вже більш

деталізованим та всеохоплюючим документом порівняно із Керівними принципами, тому що вони підкреслюють рівень зобов'язань, визначених в Керівних положеннях. Так, вони фактично не створюють будь яких нових правових обов'язків, але вже беззаперечно демонструють прагнення країн-членів працювати з метою подальшого всебічного захисту прав ВПО.

Не менш важливим органом у системі міжнародних інституцій, які займаються вирішенням питань захисту прав ВПО, виступає Європейський комітет з соціальних прав, який є уповноваженим органом із спостереження за дотриманням Європейської соціальної Хартії [10]. Здійснює свої повноваження в даній сфері Європейський комітет через процедуру розгляду періодичних доповідей держав-країн учасниць, а також шляхом розгляду колективних скарг.

Питання міжнародних механізмів захисту прав ВПО, не залишає по за увагою і такий поважний міжнародний орган, як Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ). Загально-визнаною та закріпленою у Статуті ООН [4] місією ПАРЄ є охорона спільних цінностей прав людини, демократії та верховенства права, що є «спільним надбанням» людей в Європі. Саме ПАРЄ у Рекомендаціях 1877 (2009) [11] закликає країни, члени Ради Європи підтримати міжнародні стандарти, які стосуються захисту прав ВПО, в тому рахунку й Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення.

Також, повноваження в сфері захисту прав ВПО має Комісар з прав людини. Загалом його робота зосереджена на заохоченні до реформ для досягнення відчутних покращень в сфері просування та захисту прав людини, а отже і як складовою, захисту прав ВПО. Комісар з прав людини уповноважений оприлюднювати висновки, а до того ж й застосовувати більш широкі ініціативи, ґрунтуючись на достовірній інформації, яка стосується порушень прав людини.

Не менш важливий вплив на міжнародний аспект захисту прав ВПО має і Європейська конвенція з прав людини [12]. Зокрема, ст.1 Конвенції

передбачає, що держави гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в Конвенції.

Органом, на який покладено повноваження вирішувати індивідуальні або державні позови, які стосуються громадянських та політичних прав, що закріплені в Європейській конвенції з прав людини, а отже і позови стосовно порушення прав ВПО, виступає Європейський суд з прав людини. За 63 роки свого існування даний суд видав уже понад 10000 рішень, які до того ж є обов'язковими для країн, яких стосуються такі рішення. Відповідно, такі рішення призводять до зміни їх національних законодавств, і відповідно, адміністративної практики у багатьох сферах. Тож, можна зробити висновок, що практика Європейського суду робить Європейську конвенцію з прав людини потужним, діючим, живим механізмом для відповіді на нові виклики сьогодення, та й звичайно, консолідації верховенства права і демократії в Європі.

Найефективнішим інструментом захисту прав ВПО на сьогодні визнають згадувану нами вже вище Європейська конвенція з прав людини [12], або скорочено ЄКПЛ. Окрім зазначеної вже ст. 1 ЄКПЛ, Конвенція регламентує і інші, не менш важливі аспекти забезпечення дотримання прав ВПО.

Зокрема. Ст.14 ЄКПЛ забороняє дискримінацію, наголошуючи, що користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою. Ст.8 ЄКПЛ захищає сімейне життя, гарантуючи, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Ст.ст. 3 та 8 ЄКПЛ гарантують свободу пересування, ЄКПЛ не гарантує вільного та безумовного доступу до правосуддя, проте держава все ж може мати зобов'язання надавати безоплату правову допомогу за певних обставин. В Україні, зокрема, за для забезпечення цього права було прийнято Закон «Про безоплату правову допомогу» [13],

який забезпечує можливість отримати в повному обсязі гарантовану Конституцією України безоплатну правову допомогу кожній особі, яка цього потребує.

Аналізуючи вище викладене, можна констатувати, що на сьогодні, існує широке коло як міжнародних так національних нормативно-правових актів, які закріплюють основні гарантії забезпечення прав людини взагалі, та прав внутрішньо переміщених осіб зокрема. З огляду на надзвичайно велику кількість осіб, які змушені були стати ВПО через збройний напад РФ – вже відпрацьовані правові механізми, завдяки яким такі особи не залишаються без допомоги, яка гарантована їм низкою міжнародних документів та національним законодавством України. Єдиною перепорою на сьогодні для таких осіб може стати лише відсутність відповідної реєстрації в якості ВПО, через те, що багато осіб, які змушені були залишити місця свого постійного проживання та переїхати в більш безпечні місця, з різних підстав не намагаються отримати відповідну реєстрацію свого статусу внутрішньо переміщеної особи.

Джерела:

1. OPERATIONAL DATA PORTAL. UKRAINE REFUGEE SITUATION. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення 05.11.2022)

2. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни (документ ООН E/CN.4/1998/53/Add/2 F) ратифіковано Україною 17.04.1998. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 05.11.2022)

4. Статут від 26.06.1945, «Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду». URL:

https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

5. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=210> (дата звернення 05.11.2022)

6. Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (CETS No. 197). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=197> (дата звернення 05.11.2022)

7. Framework Convention for the Protection of National Minorities. URL: <https://rm.coe.int/090000168094b19b> (дата звернення 05.11.2022)

8. European Charter for Regional and Minority Languages. URL: <https://www.communities-ni.gov.uk/articles/european-charter-regional-and-minority-languages> (дата звернення 05.11.2022)

9. COUNCIL OF EUROPE. COMMITTEE OF MINISTERS. Recommendation Rec(2006)6 of the Committee of Ministers to member states on internally displaced persons (Adopted by the Committee of Ministers on 5 April 2006 at the 961st meeting of the Ministers 'Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8265 (дата звернення 05.11.2022)

10. Європейська соціальна хартія (переглянута). Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення 05.11.2022)

11. Recommendation 1877 (2009). Europe's forgotten people: protecting the human rights of long-term displaced persons. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17759&lang=en#> (дата звернення 05.11.2022)

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Рада Європи;

Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 05.11.2022)

13. Про безоплатну правову допомогу. Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення 05.11.2022)

Дракохруст Тетяна Вікторівна

*д.ю.н, доцент, професор кафедри міжнародного права та
міграційної політики*

Західноукраїнського національного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРИМУСОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ РОСІЄЮ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТЕРИТОРІЇ ОРДЛО

Як і за будь-якої війни, внаслідок бойових дій між російською армією і Збройними силами України (далі – ЗСУ) солдати обох сторін потрапляють у полон супротивника. Офіційні дані щодо кількості військовослужбовців РФ (у тому числі, і солдатів «народної міліції» т.зв. «ЛНР» та «ДНР»), які перебувають в українському полоні, відсутні. Останні цифри були озвучені 12 березня Президентом України Володимиром Зеленським і становили близько 500-600 осіб.

З 1929 року військовополонені перебувають під захистом третьої Женевської конвенції та трьох додаткових протоколів до неї. Женевську конвенцію підписали 196 країн, серед яких Україна та Росія. При цьому у 2019 році РФ денонсувала 1-й та 2-й протоколи щодо захисту жертв під час міжнародних збройних конфліктів та збройних конфліктів неміжнародного характеру.

Проте, Росія має виконувати принципи, викладені у тексті Конвенції. Женевська конвенція передбачає гуманне поводження з військовополоненими, їх захист від актів насильства чи залякування,

дотримання права на повагу до них особистості та честі, надання безкоштовної медичної допомоги.

19 лютого 2022 року на території т.зв. «ДНР» та «ЛНР» було оголошено загальну мобілізацію. Відповідні укази підписали «глави республіки», у яких серед іншого було зазначено, що чоловікам віком 18 – 55 років заборонено залишати територію регіону, а виконавчій владі вкотре вирішено вилучати у громадян та підприємств транспортні засоби та майно, «необхідні потреб оборони».

У перші тижні людей збирали за списками комунальних служб, шахт, металургійних заводів та інших «державних» структур, тобто всіх, хто був якимось чином зареєстрований у самопроголошених республіках.

В основному, говорили, що мобілізація буде на 90 днів і основними функціями призовників буде охорона об'єктів, чергування на блокпостах, тобто. Несення служби не на передових позиціях. Іноді на війну відправляли під виглядом проходження щорічних військових зборів. Часто примусово мобілізованим взагалі нічого не пояснювали.

Пізніше, в умовах гострої нестачі людських ресурсів військові патрулі стали забирати чоловіків з вулиць, діставали їх з громадського транспорту, приходили до них додому для вручення повісток. Коли стало зрозуміло, що закликають масово і примусово всіх чоловіків, крім тих, кому було видано броню або на підприємствах, або «за гроші», багато хто почав ховатися, покидати роботу і не виходити з дому. Чоловікам старше 55 років стало легше влаштуватися на роботу, на деяких традиційно чоловічих роботах працювати жінки.

Мобілізація проходила без проходження призовниками медичних комісій, без урахування наявності «білого» квитка та соціальних «особливостей» конкретної людини — наприклад, наявність трьох і більше дітей, перебування на утриманні у громадянина осіб з інвалідністю тощо. Мобілізованим людям з «білим квитком» говорили, що стан здоров'я не

важливий, що вони для картинки охоронятимуть стратегічні об'єкти. За фактом такі обіцянки не відповідали дійсності.

Якщо російське командування хоч якось намагається мінімізувати свої втрати, щоб не викликати в РФ відкритого суспільного невдоволення, і в той же час не платити по 7 млн рублів як компенсацію за загиблих російських солдатів, то втрати т.зв. «ДНР» і «ЛНР» ніхто не вважає, життя їхніх солдатів не намагаються зберегти. Самопроголошені республіки - це неіснуюча сіра зона, де люди позбавлені прав, а значить, і звітувати про тисячі смертей не потрібно.

Звичайно, ніякі компенсації за загибель військового там не передбачені. Максимум, на що можуть розраховувати родичі, це на виплату одноразової суми 10 тисяч рублів.

Серед примусово мобілізованих солдатів були студенти з Донецька. Частина з них потрапили в український полон та виступили 31 березня на прес-конференції. Докладніше про умови їхньої військової служби описано в розділі «Прес-конференції військовослужбовців РФ».

Варто зазначити, що у обмінні списки жителі т.зв. «ДНР» та «ЛНР» не попадають. Поки що в українському полоні утримуються солдати російської армії, які є набагато більшою цінністю, ніж невідомі шахтарі та слюсарі з т.зв. «ДНР», полонені чоловіки «республік» невизначений час будуть у невіданні щодо своєї подальшої долі [1].

Тобто відбувається тотальне нівелювання прав військовополонених з вищевказаних територій, бо ні міжнародне право, ні українське законодавство, ні Мінські домовленості не визнають існування квазідержавних утворень «ДНР» та «ЛНР». Отже, рішення цих самопроголошених утворень щодо «паспортизації» осіб, які проживають на відповідних територіях, «документами ДНР/ЛНР» є юридично нікчемними [2].

Росія офіційно визнала дані республіки, проте знову ж таки питання громадянства залишається відкритим. Дана країна вважає своїми громадянами тільки громадян Росії, а останні такими не являються.

Де-юре вони є громадянами України. Навіть якщо в деяких з них і є російські паспорти, то як показала практика, для військово-політичного командування РФ їх власники не є повноцінними громадянами РФ.

Джерела:

1. Можливі наслідки «паспортизації» мешканців тимчасово непідконтрольних територій України «документами ДНР/ЛНР» для національної безпеки України. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/mozhlivi-naslidki-pasportizacii-meshkanciv-timchasovo>.

2. Пребывание украинских солдат в украинском плену. Правозахисний центр «Альтернатва». Луганськ. 2022. 42 с.

Гулевська Ганна Юрївна

*к.ю.н., доц., завідувачка кафедри права та публічного управління
Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій*

Захаров Кирило Сергійович

*Здобувач вищої освіти освіти фінансово-економічного факультету
Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

Відповідно до міжнародного та європейського права з прав людини поняття доступу до правосуддя зобов'язує держави гарантувати право кожної особи на звернення до суду (за певних обставин, до альтернативного органу вирішення спорів), з метою отримання юридичного захисту, у разі якщо права особи були порушені. Таким чином, це також право, яке допомагає особі домогтися реалізації своїх прав. Права доступу до правосуддя в Хартії основних прав ЄС можуть кореспондуватися з тими, що передбачені в ЄКПЛ. Тому судова практика ЄСПЛ є важливою для тлумачення прав Хартії. Доступ

до правосуддя має враховувати наступні складові: I. Справедливий і публічний розгляд справи незалежним і безстороннім судом та іншими органами; II. Правову допомогу; III. Право на юридичну консультацію, захист і представництво; IV. Право на ефективний засіб правового захисту [1]. Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини щодо України можна зробити висновок, що причини порушення прав людини частіше за все полягають у недосконалому законодавстві нашої держави або в його практичному застосуванні державними органами та судовими інстанціями. 30 березня 2006 року набув чинності Закон України „Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини". Зазначений Закон встановлює обов'язкове здійснення юридичної експертизи всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації. Також Законом передбачено здійснення перевірки чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Суду. Важливо підкреслити, що відповідно до вказаного Закону суди України при розгляді справ повинні застосовувати Конвенцію та практику Суду як джерело права [2].

Право людини на судовий захист не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану. Слід звернути увагу, що під час війни: суди працюють у штатному режимі з певними особливостями; допускається створення надзвичайних, особливих або будь-яких інших судів; забороняються скорочені чи прискорені процедури; територіальна підсудність справ або місцезнаходження судів може змінюватись; розгляд справ може бути призупинено до усунення обставин, за яких наявна загроза життю, здоров'ю та безпеці осіб ;проведення судових розглядів можливе у режимі відеоконференції; розгляд справ може бути відкладено чи справи знято з розгляду до закінчення воєнного стану [3].

Отже, у період воєнного стану, відповідно до статті 10 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26 зазначеного Закону передбачає, що

скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Проте, до діяльності судової гілки влади було внесено багато корективів. Частина судових установ призупинили свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. Внаслідок чого відповідними розпорядженнями Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану», беручи до уваги відсутність можливості судами здійснювати свої функції під час воєнного стану, територіальну підсудність судових справ, що розглядались в таких судах, було змінено. Реалізація таких повноважень Головою Верховного Суду стала можлива завдяки прийнятими на початку березня законодавчими змінами до частини сьомої статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів". Дана стаття в редакції чинній станом на сьогодні передбачає, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється. Таким чином, частина повноважень непрацюючої наразі Вищої ради правосуддя передано Голові Верховного Суду [4].

Зараз же суди, які знаходяться на деокупованих територіях, поступово починають відновлювати свою роботу. Так, відповідно до розпорядження Голови Верховного Суду від 22.04.2022 № 25/0/9-22 відновлено територіальну підсудність судових справ двох господарських судів, у яких є належні умови

для здійснення правосуддя: Господарського суду Сумської області та Господарського суду Чернігівської області. Також відновили свою діяльність низка судів Житомирської, Київської, Чернігівської, Сумської областей. Зокрема, розпорядженням Голови Верховного Суду від 4 травня 2022 року № 27/0/9-22 відновлено територіальну підсудність судових справ 25 судів Чернігівської області, які вже 5 травня мали розпочати здійснення правосуддя. Разом з тим, суди, які раніше розглядали справи, підсудні зазначеним судам Чернігівщини, мають забезпечити розгляд справ, що надійшли на їх розгляд до 4 травня 2022 року. Проте не все так просто з початком відновлення роботи в цих судах, оскільки, за повідомленням повідомляє Голови Верховного Суду Всеволод Князева «... залишається чимало проблем, адже понад півсотні приміщень судів зазнали пошкоджень, а деякі з них - повністю зруйновані. Деякі суди розграбовані - зникла комп'ютерна техніка та інші матеріальні цінності» [4].

Аналіз практики здійснення правосуддя у період воєнного стану свідчить про наступні зміни у судочинстві: питання підсудності справ, поновлення процесуальних строків, продовження строків загальної та спеціальної позовної давності, актуалізація онлайн судочинства та ін. Слід зауважити, що більшість заходів, які наразі впроваджуються у судовій системі, «мають на меті забезпечити можливість розгляду судових справ і не наражати на небезпеку життя та здоров'я учасників судового процесу» [5], отже, спрямовані на забезпечення права на доступ до правосуддя, що закріплене на міжнародному та національному рівні як одне із визначальних прав людини.

Джерела:

1. Дроздов О. Європейські основи доступу до правосуддя URL: <https://unba.org.ua/publications/print/6654-evropejs-ki-osnovi-dostupu-do-pravosuddya.html>
2. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474

3. Про доступ до суду та правову допомогу в умовах воєнного стану URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/681>

4. Чернілевська К. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu

5. Ніколенко А. Судочинство під час війни: як воєнний стан вплинув на розгляд судових справ URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/sudochinstvo-pid-chas-vijni-yak-voyennij-stan-vplinu-na-rozglyad-sudovih-sprav/>

Тарасова Ірина Вікторівна

к.ю.н., доцент, доцент кафедри права

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Питання захисту прав людини в кримінальному судочинстві завжди є актуальними, оскільки дотримання прав людини здійснюється на межі правомірності застосування примусу, його законності та допустимим. Маємо відзначити, що а ні повномасштабна війна, а ні введення режиму воєнного стану по всій Україні не змінили завдання кримінального судочинства. Враховуючи, що завданням є, окрім захисту особи від кримінальних правопорушень, ще і охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, слід, на наш погляд, звернути увагу на зміну в повноваженнях дізнавача, слідчого, прокурора щодо правомірності обмежень прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану.

Не зважаючи на те, що країна з 2014 року відчуває на собі прояви прямої збройної агресії з боку Російської Федерації та того факту, що 26 листопада 2018 р. вже було введено воєнний стан в Україні [1], однак кримінальне процесуальне законодавство зазнало цілу низку змін, тільки після введення

воєнного стану 24 лютого 2022 р. та продовжує змінюватись протягом всього часу воєнного стану. Наскільки виправданими є такі зміни; чи не звужується обсяг прав потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, чи осіб, які можуть стати об'єктами кримінального переслідування; чи достатньо цих змін для ефективності здійснення кримінального провадження під час війни? Ці питання постають сьогодні перед нами. Однак, в цих тезах не можливо відповісти на всі питання, тому маємо можливість окреслити лише окремі аспекти.

Одним з питань, що значно впливає на захист прав людини у кримінальному судочинстві є дотримання строків здійснення кримінального провадження. Забезпечення чіткого дотримання положень щодо строків кримінального провадження зачіпає як права підозрюваного, обвинуваченого так і потерпілого на справедливий суд.

Проблематика дотримання строків включає, як проблеми у дотриманні імперативних норм щодо строків, так і питання забезпечення розумності строків кримінального провадження, як загальної засади кримінального провадження. Наразі, дане питання має два аспекти: не порушення вимог щодо строків вже розпочатих проваджень та дотримання строків розслідування кримінальних правопорушень, які було виявлено та розпочато провадження після 24 лютого 2022 р. Зміни, котрі були внесені у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, а саме: Розділ IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» у Кримінальному процесуальному кодексі України, в більшості стосуються саме особливостей строків проведення окремих процедур та процесуальних дій, включаючи застосування запобіжних заходів, у тих провадженнях, які були розпочати після початку повномасштабного вторгнення росії.

Маємо відзначити, що введення на території України воєнного стану не зупинило перебіг процесуальних строків, але відбулись зміни у характері норм. Наприклад, норма щодо початку досудового розслідування була імперативною, але на разі, якщо дізнавач, слідчий, прокурор не мають

технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, то посадовою особою вноситься постанова про початок досудового розслідування, яка має містити у собі ту саму інформацію, що вноситься до реєстру. За першої можливості інформація щодо розпочатого кримінального провадження має бути внесена до ЄРДР. Таким чином, сама вимога щодо внесення інформації до ЄРДР протягом 24 годин, набула характеру диспозитивності. Після внесення змін до Кодексу, у березні 2022 р., якщо дізнавач, слідчий, прокурор був позбавлений технічної можливості доступу до Реєстру, то обчислення строків досудового розслідування починається з дати винесення постанови про початок досудового розслідування [2], але інші учасники кримінального провадження не мають змоги ознайомитись з датою початку провадження. Це стосується строків розслідування тих кримінальних правопорушень, які було виявлено та розпочато провадження після 24 лютого 2022 р.

Як це впливає на дотримання загальних засад кримінального провадження та прав особи? Відповідь залежить від того, яким чином можна переконатися у тому, що дізнавач, слідчий, прокурор дійсно не мали технічної можливості внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і що такі відомості дійсно були внесені за першої можливості. Таким чином, послаблення щодо виконання обов'язку реєструвати інформацію у ЄРДР, на наш погляд, зменшує можливість потерпілого слідкувати за термінами кримінального провадження. Для особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, це пов'язане з визначенням законності проведення досудового розслідування й належності та допустимості зібраних доказів органами досудового розслідування, а також можливістю вчасно звернутись за правничою допомогою. В той же час, як зазначає Ніколенко А., аналіз судової практики засвідчує, що посилення на факт впровадження на території України воєнного стану не є безумовною підставою для зміни процесуальних строків [3].

Що стосується вже розпочатих проваджень, та також можемо навести приклад зміни у законодавстві щодо необхідності дотримання розумності строків. Так, положення ч. 8 ст. 615 КПК щодо неврахування в загальний строк досудового розслідування часу з дати введення воєнного стану до дати його скасування, у тих провадженнях, де жодній особі не повідомлено про підозру [2], на наш погляд, порушує загальний принцип кримінального процесу – розумність строків. Це звичайно полегшає роботу слідчих органів, але порушує права потерпілого. В даній нормі не іде мова про наявність чи відсутність у дізнавача, слідчого, прокурора об'єктивної чи технічної можливості здійснювати кримінальне провадження. Ця норма узагальнює можливість здійснювати (не здійснювати) досудове розслідування як на територіях де ідуть активні бойові дії, так і територіях де не ведеться жодних бойових дій.

Також викликає сумнів обґрунтованість введення положення п. 13 ст. 615 КПК, в якому говориться про те, що строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури, визначеним пунктом 9 частини першої ст. 3 Кодексу, за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або прокурора [2]. Але, враховуючи вразливість даній категорії учасників кримінального провадження та вікові психологічні особливості, вплив війни на їх стан чи дійсно було необхідно для забезпечення ефективності кримінального провадження обмежувати судовий контроль за дотриманням прав неповнолітніх в кримінальному провадженні?

За час від початку повномасштабного вторгнення росії суспільство в Україні поділилось на тих хто отримав досвід та навички організації роботи у містах де ведуться активні бойові дії, тих хто живе в окупованих містах, а також на тих хто живе та працює у містах, які перебувають в правовому режимі воєнного стану поза активними бойовими діями. Однак, на сьогодні законодавець не враховує цих розбіжностей в умовах та можливостях життя у нормах Кримінального процесуального кодексу, що призводить до

необґрунтованих порушень принципу розумності строків та порушень прав учасників кримінального провадження, в тому числі і потерпілих, на територіях, які перебувають в умовах правового режиму воєнного стану поза активними бойовими діями. Окреслені питання у даних тезах є питаннями для наукового обговорення, але чи виправдані зміни у кримінальному процесуальному законодавстві в умовах воєнного часу покаже життя після закінчення війни та перемоги України.

Джерела:

1. Про введення воєнного стану в Україні/ Указ. Президент України, затверджено Законом № 2630-VIII від 26.11.2018р./ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-19#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Ніколенко А. Судочинство під час війни: як воєнний стан вплинув на розгляд судових справ? <https://golaw.ua/ua/insights/publication/sudochinstvo-pid-chas-vijni-yak-voyennij-stand-vplivuv-na-rozglyad-sudovih-sprav/>

Лазар Уляна Олександрівна

*к.ю.н., доцент кафедри конституційного, адміністративного і
фінансового права Чернівецького навчально-наукового
юридичного інституту*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА СУДОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В результаті повномасштабного військового вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року нашій країні довелося стикнутися з великою кількістю випробувань та вирішенням завдань, які стосуються всіх сфер людського життя. Безпосередньо введення воєнного стану на всій території

України поставило перед органами державної влади та суспільства в цілому ряд викликів, на які потрібно було швидко реагувати. Для кожної людини, для кожного громадянина нашої держави в такій ситуації дуже важливим є те, щоб механізм захисту їх прав та свобод продовжував працювати. Адже, як ніколи сьогодні ми стикаємось з постійним порушенням прав та свобод, з вчиненням правопорушень по відношенню до громадян, посяганням на життя і здоров'я, честь і гідність, свободу та особисту недоторканість, недоторканість житла тощо.

З запровадженням воєнного стану конституційні права і свободи людини та громадянина певною мірою були обмежені. Однак, Конституцією України гарантується право на захист прав і свобод у суді. Так, відповідно до ст. 55 Конституції України: «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [2, ст.55].

Також варто зазначити, що в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», а саме в ст. 26 врегульовано питання правосуддя в умовах воєнного стану. Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя

судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається [4, ст.26].

Отже, правосуддя в Україні продовжує працювати і забезпечувати можливість громадян звертатись за захистом своїх порушених прав та свобод. Якщо розглядати правосуддя як функцію судової гілки влади, то можна з впевненістю сказати, що дана функція посідає вагоме місце серед гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина, а надання можливості доступу до нього сприяє ефективній реалізації на практиці.

Окрім Конституції України, також в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» а саме в ст. 2 зазначається: «Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [3, ст. 2]. Право на судовий захист деталізується у ст. 7 зазначеного Закону: «Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи мають право на судовий захист в Україні нарівні з громадянами і юридичними особами України. Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України» [3, ст. 7].

Однак, варто також зазначити, що звісно захист прав судом гарантовано державою і законодавством, однак на практиці, на жаль у зв'язку з тимчасовою окупацією деяких територій, а також активними бойовими діями було припинено діяльність судів в деяких областях. Саме тому з метою забезпечення функціонування судових органів, було прийнято ряд змін та

доповнень до чинного законодавства, що дає можливість забезпечувати роботу судової влади.

Підсумовуючи, варто відмітити, що Україна достойно приймає і справляється з суворими реаліями сьогодення, які впливають на всі сфери життя суспільства. Також, всі органи державної влади в тому числі і судової гілки влади для забезпечення гарантування захисту прав і свобод громадян є незамінними. Саме тому судова влада повинна реагувати на всі виклики швидко та мати можливість працювати безперервно особливо в умовах воєнного стану.

Джерела:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Чурилова Тетяна Миколаївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного,
європейського права та порівняльного правознавства
Сумського державного університету*

Мурач Дмитро Васильович

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА В УКРАЇНІ

Війна, яку розв'язала РФ проти України, суспільно-політичні процеси в Україні та Збройних Силах посилюють пошук внутрішньої опори, що дає

активна віра. За таких умов військове душпастирство як ніколи стає потрібним окремому військовослужбовцю та армії загалом. Попри тривалу історію існування військового капеланства в Україні, на законодавчому рівні така діяльність ніколи не була врегульована. З 2014 року військові капелани здійснюють моральну та духовну підтримку військовослужбовців, спочатку в зоні проведення антитерористичної операції, далі, на території проведення Операції об'єднаних сил, та в умовах широкомасштабного вторгнення в Україну російських військ.

Конституція України у ст. 35 проголошує, кожен має право на свободу світогляду й віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Враховуючи, що стаття 17 Конституції забороняє використовувати Збройні Сили та інші військові формування для обмеження прав і свобод громадян, відсутні перешкоди для законодавчого унормування духовної опіки військових [1].

Важливість релігії як складової життя спостерігається через призму соціальної ідентичності. Так, згідно соціологічного дослідження «Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2021 рр. (Інформаційні матеріали)», упродовж усього періоду 2000-2021 рр. українське суспільство демонструє досить високий рівень релігійності: зокрема, станом на кінець 2010 р., порівняно з 2000 р., число громадян, які визнають себе віруючими, зросло з 58% до 71%. Надалі, впродовж 2010-2020 рр. частка віруючих серед дорослих громадян України становила в середньому 70% [2, с. 3]. Подібні показники підкріплюються суміжними статистичними даними: кількість релігійних організацій в Україні (без тимчасово окупованих Автономної Республіки Крим та міста Севастополь) станом на 20.10.2022 року становить 25 652 одиниць [3]; міра диверсифікації релігійних конфесій в Україні сягає 97 різних автономних одиниць без врахування окремих нових релігійних організацій [4]. Наведені

статистичні дані можуть виступати корелятами релігійності» » населення України, що дозволяє нам висунути тезу щодо важливого місця релігії в житті абсолютної більшості громадян України, і, відповідно визнати її у якості чинника соціальної ідентичності (приналежності), що опосередковано задовольняє потребу особистості до афіліації [5, с. 106].

Наприкінці минулого року, правовий статус військового капелана був закріплений на законодавчому рівні. Так, з 1 липня 2022 року набрав чинності Закон України «Про Службу військового капеланства» [6]. Він врегулював відносини у сфері реалізації конституційного права на свободу світогляду та віросповідання військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Державної прикордонної служби України, а також визначив правові та організаційні засади і принципи діяльності Служби військового капеланства.

Згідно пункту 2 частини 1 статті 1 зазначеного Закону, військовий капелан – це особа, яка в установленому порядку отримала мандат на право здійснення військової капеланської діяльності, уклала контракт про проходження військової служби на посадах осіб офіцерського складу (виключно на посадах Служби військового капеланства) та здійснює військову капеланську діяльність у підрозділах Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України на підставах та в порядку, передбачених цим Законом [6].

Мандат на право здійснення військової капеланської діяльності - документ державного зразка, який надає священнослужителю право здійснювати військову капеланську діяльність та буде виготовлятися Державною службою з етнополітики та свободи совісті. Обов'язковою вимогою для зайняття посади військового капелана є наявність вищої богословської освіти. Підготовка військових капеланів передбачає проходження курсу за спеціальною програмою підготовки в кожному окремо

навчальному центрі Збройних Сил, Нацгвардії, Держприкордонслужби України. Видача зброї та боєприпасів військовим капеланам забороняється. Військові капелани також не можуть бути залучені до чергувань, нарядів, проведення службових розслідувань та інших дій, несумісних з їхніми посадовими обов'язками та статусом священнослужителя [6].

Основним завданням військового капелана є задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців шляхом проведення дій релігійного характеру зі спільнотою (релігійні обряди, урочисті та поминальні заходи) та індивідуально (сповідь). Повний спектр законодавчо визначених обов'язків військового капелана налічує також морально-етичне виховання та участь в психологічній реабілітації військовослужбовців. Їх практичне втілення передбачає тісну професійну взаємодію капелана з військовим лікарем. У своєму дослідженні, Р. Седон, Е. Джонс та Н. Грінберг, акцентують увагу на важливості такої взаємодії та приходять до висновків, що за умови правильного навчання і достатнього взаєморозуміння ролей один одного, співпраця капеланів та військових лікарів, ймовірно, матиме позитивні наслідки для психологічного здоров'я військовослужбовців [7, с. 1360].

Характер взаємодії капелана та військового лікаря безумовно впливає на психологічне здоров'я військовослужбовця, але попри це не варто забувати про специфіку канонічної діяльності, що і обумовлює індивідуальний вплив капелана на особу. Суб'єктивне сприйняття капелана та лікаря з боку особи диференціюється: лікар турбується про загальне здоров'я, а капелан опікується лише однією зі складових психічного здоров'я, на якій виключно він і спеціалізується. Відповідно в діяльності військового капелана присутня певна самість, а отже він є автономною, в певній мірі незамінною ланкою військово-медичної служби, реалізація повноважень якої прямо чи опосередковано покращує психологічний стан військовослужбовців.

Доцільність законодавчого врегулювання інституту військового капеланства в Україні не викликає жодних сумнівів. Зазначений інститут є одним із стандартів НАТО [8]. Отже, його відновлення та правове

регулювання є важливим кроком не тільки для реалізації курсу на євроатлантичну інтеграцію, але й в напрямку удосконалення системи підтримання високої боєздатності, патріотичного й духовно-морального потенціалу українського війська.

Джерела:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 04.11.2022).

2. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000-2021рр. (Інформаційні матеріали). Центр Разумкова: Київ, 2021. 172 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_Religiya.pdf.

3. Зареєстровані юридичні особи за областями станом на 20.10.2022 з кодом організаційно-правової форми 825 «Релігійна організація» (РО), наявні в Єдиному державному реєстрі фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (ЄДР): у порядку від найменшої кількості осіб на одну РО до найбільшої. Державна служба статистики України. URL: <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/2022.10.20-REL-data-public.xlsx> (дата звернення: 07.11.2022).

4. Звіт про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2021 року. Державна служба статистики України. URL: <https://dess.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/Form1-2021-public3.xls>. (дата звернення: 07.11.2022).

5. Горностай П. П. Групова ідентичність як предмет психології малих груп. Наукові студії з соціальної та політичної психології. Вип. 24 (27). К., 2010. С. 105-113.

6. Про Службу військового капеланства : Закон України від 30.11.2021 р. № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text> (дата звернення: 05.11.2022).

7. Rachel L. Seddon, E. Jones, N. Greenberg. The Role of Chaplains in Maintaining the Psychological Health of Military Personnel: An Historical and

Contemporary Perspective, Military Medicine, Volume 176, Issue 12. 2011. Pp. 1357–1361. DOI: <https://doi.org/10.7205/MILMED-D-10-00124>.

8. NATO approaches, practices, principles and standards in the security and defence sector of Ukraine. Key achievements as of September 2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/2022/09.2022/broshura_EN.pdf

Ракіпова Інна Василівна

*к.ю.н, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та
оперативно розшукової діяльності*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Черноморченко Костянтин Володимирович

*аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема доступу до безоплатної правничої допомоги має важливе значення для захисту прав та законних інтересів потерпілого в кримінальному провадженні. Особливої актуальності така проблема набуває сьогодні в умовах дії воєнного стану в Україні.

Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, передбачений розділом IX-1 КПК України, безумовно є винятком із загального порядку здійснення кримінального провадження та має відноситися до форми судочинства з посиленими процесуальними гарантіями, в тому числі відповідні гарантії повинні мати місце і в аспекті захисту прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. Можливе змінення територіальної підсудності у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану, доступність/недоступність технічних засобів

відеозв'язку чи відсутність інтернет-зв'язку взагалі, перебування на окупованій території та психологічний стан потерпілого у зв'язку з подіями, продиктованими воєнним станом, інші особливості процедурного характеру можуть значно ускладнювати або й унеможливлювати реалізацію потерпілим своїх прав, передбачених кримінальним процесуальним законом. Наприклад, занепокоєння викликають:

- оскарження потерпілим у строк, передбачений КПК, постанови про зупинення досудового розслідування у випадку, якщо «наявні об'єктивні обставини, що унеможливлюють подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану» (п. 4 ч. 1 ст. 280 КПК України);
- неможливість оскарження потерпілим постанови про зупинення досудового розслідування у випадку, якщо «уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну» (п. 5 ч. 1 ст. 280 КПК України);
- розгляд клопотання потерпілого про виконання будь-яких процесуальних дій під час досудового розслідування у строки, передбачені КПК України (ст. 220 КПК України);
- право потерпілого на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення, можливість робити необхідні виписки та копії (ст. 221 КПК України);
- право подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора у строки, передбачені КПК України, та відповідно право потерпілого на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді про відмову у відкритті провадження або ухвали про повернення скарги (ст. 304 КПК України);
- право потерпілого оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування та бути повідомленим про результати розгляду його скарги у строк, передбачений КПК (ст. 308 КПК України);

- право потерпілого на апеляційне оскарження судового рішення у строки, передбачені КПК України (ст. 395 КПК України);
- право потерпілого на касаційне оскарження судового рішення у строки, передбачені КПК України (ст. 426 КПК України);
- права потерпілого під час дистанційного розгляду («із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку») клопотання про обрання запобіжного заходу в умовах воєнного стану (зокрема, право брати участь у розгляді такого клопотання, ставити питання і отримувати відповіді, доступність/недоступність технічних засобів відеозв'язку) (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України).

З травня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до частини першої статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо розширення переліку осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу» [1]. Згідно даного Закону потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту отримали право на безоплатну вторинну правову допомогу в кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення таких кримінальних правопорушень (п. 13-1 ч. 1 ст. 14 Закону). Слід зазначити, що правнича допомога потерпілим, коло яких визначене у вищевказаному Законі, охоплює такі види юридичних послуг, як здійснення представництва в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складення документів процесуального характеру (п. 2, 3 ч. 2 ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»).

Вважаємо, що, по-перше, гостра необхідність доступу потерпілих від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту до безоплатної правничої допомоги виникла зараз тому, що до сьогодні Кримінальний процесуальний кодекс України взагалі не передбачає випадків обов'язкової участі представника потерпілого в

кримінальному провадженні. По-друге, вищевказаних змін до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», на нашу думку, буде недостатньо, оскільки вони не враховують усі складові представництва потерпілого в кримінальному провадженні, що є важливими на усіх стадіях кримінального процесу, починаючи з досудового розслідування.

Зокрема, Верховний Суд вказує на те, що показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Разом з тим, Верховний Суд також зауважує, що показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник [2].

Вважаємо, що для здійснення потерпілим своїх прав як під час досудового, так і під час судового провадження, що здійснюється в умовах воєнного стану, слід передбачити також участь його представника. Тому, враховуючи вищевикладене, пропонуємо внести відповідні зміни до чинної редакції Кримінального процесуального кодексу України та окремою статтею передбачити обов'язкову участь представника потерпілого (фізичної особи) у кримінальному провадженні, вказавши, зокрема, що участь представника потерпілого (фізичної особи) у кримінальному провадженні є обов'язковою: 1) щодо осіб, які потерпіли від кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, кримінального правопорушення, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) у разі здійснення особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Джерела:

1. Про внесення змін до частини першої статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» щодо розширення переліку осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу: Закон України від 3 травня 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-20#Text>
2. Постанова ВС ККС від 02.06.2022 р. у справі №571/1436/15-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104667108>

Павловська Леся Володимирівна

*к.ю.н., доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Українське законодавство, яке в основному було орієнтоване на мирний час, після 24 лютого 2022 року потребувало оновлення для усунення прогалин у нормативному регулюванні в умовах воєнного часу. Одним із першочергових завдань законодавців після запровадження воєнного стану стало прийняття нормативних актів, які б визначали порядок забезпечення прав та основоположних свобод людини і громадянина в умовах особливого періоду нашої держави. У зв'язку з цим, Верховною Радою України оперативно 15 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX, який визначає особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану. Вказаним нормативним актом вводяться обмеження права на працю та інших основоположних конституційних прав, які з ним тісно пов'язані. Окрім особливостей трудових

відносин на час воєнного стану, законодавцем сформульоване нове для вітчизняного трудового права поняття - призупинення дії трудового договору, яке потребує окремої уваги.

Частиною першою статті 13 закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX визначено, що у зв'язку з військовою агресією проти України, що виключає можливість надання та виконання роботи, дія трудового договору може бути призупинена [1]. В подальшому, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» №2352-IX від 1 липня 2022р., законодавцем запропоновано нову редакцію зазначеної вище статті 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», якою удосконалено процедуру призупинення дії трудового договору, застосування якої на практиці зараз є досить поширеною.

Як впливає із законодавчого визначення поняття призупинення дії трудового договору, це тимчасове припинення попередньо узгодженої між працівником і роботодавцем та визначеної у договорі трудової функції працівника у зв'язку із унеможливленням її забезпечення роботодавцем через збройну агресію проти України.

Призупинення трудового договору є тимчасовим, тобто може тривати лише на період запровадженого в країні воєнного стану. Після припинення чи скасування воєнного стану, трудовий договір продовжує свою дію. Тимчасовий характер призупинення дії трудового договору визначений лише воєнним станом. Тобто це єдина підстава для його застосування. Це відрізняє його від інших понять, які визначені у трудовому законодавстві, наприклад простою, що може мати місце не лише у разі введення воєнного стану, а й через організаційні, технічні умови чи інші обставини (ст. 32 КЗпП України) [2].

Призупинення дії трудового договору передбачає повне припинення виконання працівником своїх трудових обов'язків, але воно не тягне за собою припинення трудових відносин, тобто за особою зберігається статус

працівника. Чинний КЗпП України не містить поняття «працівник» та критеріїв визначення його статусу. Попри виділення наукою трудового права вікового, вольового і навіть психологічного критеріїв правового статусу працівника, важливим є факт особистого виконання трудової функції [3, с.100]. Невиконання працівником безпосередньо власною працею трудової функції ставить під сумнів набуття ним статусу працівника. Однак з вказаного правила є винятки, які пов'язані з непередбаченими чи іншими обставинами. Так, призупинення дії трудового договору зумовлене введенням воєнного стану в країні та неможливістю роботодавцем забезпечити працівника роботою в першу чергу через перебування підприємства, установи, організації у зоні бойових дій та загрозу життю працівника. Наявність загрози для життя за здоров'я працівника, відсутність можливості виконувати вказану роботу дистанційно – є підставою для призупинення дії трудового договору навіть при наявності бажання працівника і далі продовжувати працювати. Тобто право роботодавця призупиняти трудовий договір з працівниками не є абсолютним, умовою призупинення дії трудового договору є неможливість роботодавця надати роботу, а працівника - виконувати її.

Слід зазначити, що відповідно до роз'яснення Міністерства економіки України щодо деяких питань трудового законодавства від 09.05.2022 р. № 4712-06/22838-09, під абсолютною неможливістю надання роботодавцем та виконання працівником роботи в контексті призупинення дії трудового договору слід розуміти випадки неможливості забезпечувати працівникові умови праці, внаслідок того, що необхідні для виконання роботи зазначеним працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва або майно роботодавця знищені в результаті бойових дій або їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим, а переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливе у зв'язку з відсутністю на це його згоди, зокрема, з причин переміщення його з території, де ведуться активні бойові дії. За умови, що працівник бажає та може

виконувати роботу, або роботодавець може надавати роботу, призупиняти дію трудового договору не можливо [4].

Частина 2 ст. 13 закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» зазначає, що призупинення дії трудового договору має здійснюватися з ініціативи однієї із сторін. Така ініціатива проявляється у поданні працівником заяви та у виданні роботодавцем наказу, в якому, зокрема, зазначається інформація про причини призупинення, у тому числі про неможливість обох сторін виконувати свої обов'язки та спосіб обміну інформацією, строк призупинення дії трудового договору, кількість, категорії і прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку у паспорті) відповідних працівників, умови відновлення дії трудового договору [1].

Призупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин, тобто як було зазначено вище, статус працівника у особи зберігається, а отже й юридичні гарантії забезпечення прав та обов'язків працівника, передбачених у нормах трудового законодавства.

Однак в умовах нових реалій, коли першочерговим завданням держави є захист територіальної цілісності країни, життя та здоров'я громадян, положення «мирного» трудового законодавства є дещо обмеженими, це стосується права на відпочинок, на оплату праці та інших прав. На час воєнного стану пріоритетним є застосування положень закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», якщо його норми регулюють деякі аспекти трудових правовідносин інакше, ніж норми КЗпП України. У разі невиконання працівником своїх безпосередніх трудових обов'язків, роботодавець позбавляється й обов'язку виплачувати йому заробітну плату. Тому за ч. 4 ст. 13 вказаного закону, відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час

призупинення дії трудового договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію проти України.

Таким чином, проаналізувавши поняття та зміст призупинення дії трудового договору, слід виділити такі його ознаки: 1) носить тимчасовий характер, який визначений часовими рамками особливого воєнного періоду; 2) передбачає повне припинення виконання працівником своїх трудових обов'язків із збереженням чинності трудового договору; 3) головною умовою для призупинення дії трудового договору є абсолютна неможливість надання роботодавцем та виконання працівником відповідної роботи; 4) заробітна плата працівнику з яким призупинений трудовий договір не виплачується, однак це не виключає її компенсацію у майбутньому за рахунок держави-агресора.

Джерела:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Голос України від 23 березня 2022р. №64.
2. Кодекс законів про працю. Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71р. ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.
3. Трудове право України [текст] підручник / За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 472 с.
4. Про надання роз'яснень щодо деяких питань трудового законодавства. Лист Міністерства економіки України від 09.05.2022 р. № 4712-06/22838-09 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME220198> (дата звернення 23.10.2022р.)

Славко Анна Сергіївна

асистент кафедри міжнародного, європейського права

та порівняльного правознавства

Сумського державного університету

ПРИМУСОВЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ МИРНОГО НАСЕЛЕННЯ:

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

Масштабні переміщення населення певних територій не є новим явищем у світовій історії. Так зване «велике переселення народів» засвідчує, що міграція є невід’ємною складовою процесу формування людського суспільства. Проте, не у всіх випадках така міграція є добровільною. Воєнні конфлікти та катастрофи майже завжди призводять до значної міграції населення. Цілком зрозумілим видається бажання людей зберегти своє життя, здоров’я чи добробут, перемістившись від лінії зіткнення воюючих сторін чи епіцентру техногенного чи природного лиха. У 2022 році кількість осіб, які були змушені залишити свої домівки і шукати прихистку закордоном, за даними ООН перевищила 100 мільйонів осіб [1]. На жаль, досягнення цього 100-мільйонного рубежу стало можливим, у тому числі, завдяки переселенцям з України.

Ймовірно, доволі очевидно чому зростання кількості біженців та / або внутрішньо переміщених осіб є негативним явищем. Крім страждань, яких зазнають переміщені особи через те, що були змушені покинути домівку, звичне коло спілкування, іноді – професію або розлучитись з рідними, облаштування побуту і інтеграції у суспільство переміщених осіб потребує значних ресурсів. Тому в окремих збройних конфліктах створення тиску на мирне населення для його переміщення може використовуватись як одна із стратегій сторони конфлікту. Зокрема, дослідники переконані, що переміщення є більш ніж ненавмисним наслідком збройного конфлікту. Це все частіше стає навмисною метою озброєних груп. Наприклад, у середині 1990-х років ворогуючі сторони на Балканах свідомо намагалися змусити

представників окремих етнічних груп покинути свої громади [2]. Окремі держави, в тому числі – Росія, свідомо чи несвідомо вдаються до тактики залякування мирного населення під час конфліктів для провокації міграційних криз. В умовах поточного конфлікту між Україною та Росією вже неодноразово фіксувались випадки примусового переміщення населення з територій, тимчасово окупованих Російською Федерацією.

Переміщення населення в ході збройного конфлікту є предметом регулювання, у тому числі, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Таким ситуаціям присвячено велику кількість документів як ООН, так і регіональних організацій, які спрямовують свою діяльність на захист прав людини. У глобальному сенсі тематика примусового переміщення є відносно добре дослідженою. Проте, варто зауважити, що тема є практично недослідженою в українській правничій науці.

Як зауважує Р. Дікі, примусове переселення – це вимушене переміщення людей із їх домівок [3]. Переміщенням населення під час збройного конфлікту варто вважати діяльність однієї зі сторін конфлікту, спрямовану на залишення свого постійного місця перебування мирним населенням. Такі дії можуть включати як безпосередню затримку і депортацію населення, так і створення умов, неможливих для проживання мирного населення на певній території. Звичаєве міжнародне гуманітарне право містить правило 129, яке передбачає:

А. Сторони міжнародного збройного конфлікту не можуть депортувати або примусово переміщувати цивільне населення окупованої території повністю або частково, якщо цього не вимагають безпека залучених цивільних осіб або настійні військові причини.

В. Сторони неміжнародного збройного конфлікту не можуть віддавати наказ про переміщення цивільного населення, повністю або частково, з причин, пов'язаних з конфліктом, якщо цього не вимагають безпека залучених цивільних осіб або настійні військові причини [4].

Ця норма сформувалась на основі попередніх права і практики. Наприклад, стаття 6 Угоди про кримінальне переслідування та покарання основних військових злочинців країн Європейської Осі (Статут Нюрнберзького трибуналу) називає «депортація на рабську працю або з будь-якою іншою метою цивільного населення окупованої території або на окупованій території» воєнним злочином [5].

Так само, стаття 49 Конвенції (IV) стосовно захисту мирного населення під час війни (1949) забороняє, незалежно від їх мотивів «індивідуальне або масове примусове переміщення, а також депортацію осіб, які перебувають під захистом, з окупованої території на територію держави-окупанта або на територію будь-якої іншої країни, окупованої чи ні». У той же час, міжнародне гуманітарне право дозволяє «евакуацію», якщо того вимагають «безпека населення або імперативні військові потреби» [6].

На думку В. Кольвін та Ф. Орчада, примусове переміщення саме по собі може становити масовий злочин, причому як примусові депортації через кордони, так і примусові переміщення всередині них тепер потенційно розглядаються як злочини проти людяності [7].

Міжнародне право чітко розрізняє примусовий трансфер та депортацію та примусове переміщення мирного населення. Перші два заборонені IV Женевською конвенцією і вважаються воєнними злочинами за умови їх вчинення в ході міжнародного збройного конфлікту. Натомість, примусове переміщення цивільних заборонене статтею 17 Додаткового протоколу. Воно відбувається в умовах неміжнародного збройного конфлікту.

У свою чергу, Міжнародний кримінальний суд послуговується терміном «deportation or forcible transfer of population» (депортація або примусове переселення населення), що означає примусове переміщення відповідних осіб шляхом вигнання або інших примусових дій із території, де вони законно перебувають, без підстав, дозволених міжнародним правом. Надалі стаття 8 (2) (e) (viii) Римського статуту Міжнародного кримінального суду також називає наказ про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних з

«конфліктом» воєнним злочином [8], а стаття 7 (1) (d) передбачає злочин проти людяності у вигляді депортації чи примусового переміщення населення. Відповідно до Елементів злочинів, воєнний злочин переміщення цивільного населення включає такі елементи: а) Злочинець віддав наказ про переміщення цивільного населення; б) Такий наказ не був виправданий безпекою залучених цивільних осіб або військовою необхідністю; в) Винуватець мав змогу здійснити таке переміщення, віддавши такий наказ; г) Дії мали місце в контексті збройного конфлікту міжнародного характеру та були пов'язані з ним; д) Зловмиснику були відомі фактичні обставини, які встановлюють наявність збройного конфлікту [9].

Натомість, злочин, передбачений статтею 7 (1) (d) Римського статуту міжнародного кримінального суду передбачає усвідомлення особою таких фактів: а) Цивільне населення перебуває на певній території правомірно і немає законних підстав для його переміщення; б) Переміщення цивільного населення є частиною більш широкої політики поширених чи систематичних атак на цивільне населення.

Із наведеного випливає, що переміщення мирного населення в умовах збройного конфлікту може становити міжнародний злочин. Проте, попередня правозастосовна практика вказує на те, що у випадку кримінального переслідування за переміщення мирного населення варто врахувати декілька нюансів. Зокрема, існують випадки, коли переміщення населення може бути виправданим з точки зору міжнародного права. Зокрема, такими міркуваннями, відповідно до IV Женевської конвенції, є:

- а) безпека мирного населення;
- б) імперативні військові причини.

Отже, підсумовуючи, зауважимо, що примусове переміщення мирного населення є одним із видів воєнних злочинів або злочинів проти людяності (залежно від статусу конфлікту). Окремі держави використовують переміщення населення як важіль у військових діях, що видається нам неприйнятною практикою. Видається, з огляду на діяльність держави-агресора

на тимчасово окупованих, що проблематика притягнення до відповідальності за примусове переселення населення потребує додаткового вивчення.

Джерела:

1. UNHCR: Global displacement hits another record, capping decade-long rising trend. United Nations. URL: <https://www.unhcr.org/news/press/2022/6/62a9d2b04/unhcr-global-displacement-hits-record-capping-decade-long-rising-trend.html>
2. Weerasinghe S., Elizabeth Ferris E. Security Council, Internal Displacement and Protection: Recommendations for Strengthening Action Through Resolutions. The Brookings Institution – London School of Economics, 2011. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Security_Council_ID_Protection.pdf
3. Dickey R. The Evolution of Forced Displacement in International Criminal Law. Global Justice Journal, 2019. URL: <https://globaljustice.queenslaw.ca/news/the-evolution-of-forced-displacement-in-international-criminal-law>
4. Rule 129. The Act of Displacement. Customary IHL. URL: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule129
5. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal (1945). United Nations. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf
6. Конвенція (IV) стосовно захисту мирного населення під час війни (1949). Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
7. Colvin V., Orchard Ph. Chapter 23 Forced Migrants and Atrocity Crimes // Hola B., Brehm H.N., Weerdesteijn M.(eds) Oxford Handbook on Atrocity Crimes. Oxford University Press, 2022. URL:

https://www.researchgate.net/publication/353117329_CHAPTER_23_Forced_Migrants_and_Atrocity_Crimes

8. Rome Statute of the International Criminal Court. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

9. Elements of Crimes. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>

Мелех Богдан Володимирович

*кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри права
Львівського національного університету ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. З. Гжицького*

Коваль Ростислав Ігорович

*здобувач вищої освіти факультету громадського розвитку та здоров'я
Львівського національного університету ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С. З. Гжицького*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Повномасштабна війна, яку розв'язала російська федерація на території незалежної України 24 лютого 2022 року внесла свої корективи у життя кожного українця. Серед цивільного населення все більше набуло актуальності питання щодо захисту життя, здоров'я себе і своїх близьких. Зросла увага населення щодо прийняття закону про легалізацію зброї. Так, 23 травня 2022 року Соціологічна група «Рейтинг» оприлюднила результати одинадцятого загальнонаціонального опитування «Особиста свобода, безпека та питання зброї». Головний висновок — під час війни кількість громадян, які підтримують надання цивільному населенню права на володіння вогнепальною зброєю, зросла вдвічі [2].

Міністерство внутрішніх справ ініціювало опитування через застосунок Дія щодо обігу зброї в Україні. У голосуванні взяло участь понад 1,7 мільйона осіб, з яких: 59% - за те, що пістолети можуть мати всі громадяни, які

дотримуються вимог закону, та можуть вільно носити їх у громадських місцях; 22% - за те, що пістолети категорично не мають бути в обігу серед цивільного населення; 19% - за те, що пістолети можуть мати всі громадяни, які дотримуються вимог закону, але використовувати їх можуть лише в тирах чи на стрільбищах (носити зброю з собою заборонено) [1].

В Україні, проблема легалізації зброї в науковій літературі ґрунтовно розглянута. Цьому питанню присвятили, зокрема такі вчені: О. Бокій, А. Благів, В. Гуменюк, А. Долгополов, Д. Корецький, А. Корнієць, А. Кофанов, І. Кузнєцова, О. Піджаренко, Б. Ринажевський, М. Федоров, О. Фролов, Е. Шелковникова. Особливу увагу цій проблематиці приділена увага в монографії С. Діденко «Адміністративно-правове забезпечення обігу і застосування зброї в Україні» [4].

Як відомо, питання легалізації зброї підіймалось не одне десятиліття. Так, дискусія про те, кому та за яких умов можна дозволяти використання вогнепальної зброї активно розпочалась після 2014 року, коли росія розпочала свою загарбницьку війну проти України, і, відповідно, збільшилась кількість нелегальної зброї, яка розповсюдилась серед цивільного населення.

У лютому 2021 року, Центр безпекових досліджень «СЕНСС» опублікував промовисті результати дослідження «Незаконний обіг і використання зброї в Україні у 2020». Дослідники проаналізували 1591 подію, пов'язану з незаконним обігом та використанням зброї. У 93% випадків дослідники змогли ідентифікувати зброю та/або її кількість за повідомленнями з відкритих джерел. У звіті вони наголошують, що незаконну зброю переважно виявляють під час розслідувань злочинів. Найчастіше незареєстровану зброю використовують під час конфліктів на дорогах, а також у родинних чи між сусідами [2].

Перед повномасштабним вторгненням РФ, 23 лютого 2022 року Верховна Рада України ухвалила проєкт Закону України «Про обіг цивільної вогнепальної зброї» та пов'язаний із ним проєкт закону про внесення змін до Кримінального кодексу України і Кодексу України про адміністративні

правопорушення. Однак, на думку багатьох правників, даний проєкт є дуже суперечливим та не відповідає сподіванням суспільства. Зокрема, законопроєктом, з одного боку, надається право на придбання у власність короткоствольної вогнепальної зброї (пістолетів, оскільки придбання та використання револьверів забороняється), але з іншого – такі можливості надані лише обмеженій групі громадян (спортсменів) і фактично лише для використання для занять спортом, а не для самозахисту, оскільки зберігання такої зброї передбачено лише в стрілецькому тирі або на стрільбищі; надання травматичної зброї пропонується обмежити; транспортування зброї має відбуватися з розрядженими магазинами, що унеможливило застосування зброї під час необхідної оборони. Однак, все ще існує сподівання, що не зважаючи на це, до другого читання законопроєкт зміниться в умовах воєнного стану і законодавець внесе зміни, яких очікує суспільство.

Як показує міжнародний досвід легалізації зброї, попри усі побоювання у настроях суспільства легалізації зброї несе позитивний результат, оскільки злочинці бояться ризикувати та нападати на інших осіб, адже не впевнені у відсутності в них зброї для самозахисту. Світовими лідерами у володінні населенням вогнепальною зброєю є такі спокійні країни, як Швейцарія та Фінляндія з показником від 45 до 88 одиниць цивільної вогнепальної зброї на 100 осіб. Так, після впровадження права на носіння цивільної зброї у Прибалтиці, Грузії та Молдові вулична злочинність впала на 50-70% лише протягом року. Водночас введення обмежень у Великій Британії призвело до збільшення кількості злочинів на 88 % [5, С. 76].

Ті ж, хто проти легалізації зброї в Україні, аргументують це тим фактом, що народ України просто не готовий: ні морально, ні фізично. Однак, останні події показали у розсудливості українського народу та здатності до раціонального використання зброї задля захисту своєї Батьківщини. Варто пригадати початок повномасштабної агресії РФ, коли влада України вдалась до радикальних, раніше не використовуваних засобів, а саме роздала вогнепальну зброю цивільному населенню у межах реалізації положень ст. 65

Конституції України, згідно з якими захист Батьківщини, її незалежності та територіальної цілісності є обов'язком громадян України [3].

У перші дні повномасштабної війни МВС спільно з членами профільного парламентського комітету розробили законопроект «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», який надалі був ухвалений Верховною Радою України та набрав чинності 7 березня 2022 року.

Законом передбачено право цивільним особам у період дії воєнного стану отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї для відсічі та стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав, а також обов'язок повернути таку зброю органам поліції впродовж 10 днів після припинення або скасування воєнного стану. Важливою нормою закону є те, що цивільні особи не несуть відповідальності за застосування отриманої вогнепальної зброї проти осіб, які чинять збройну агресію проти України. Суть законопроекту цілком відповідає умовам воєнного стану, інтересам українського народу, суверенітету України та ґрунтується на загальновизнаних принципах міжнародного права.

Таким чином, варто зазначити, що державне регулювання легалізації зброї та її науковий супровід є актуальним питанням, враховуючи сумні реалії сьогодення. Досить дивним є те, що в Україна, яка понад вісім років воює за свою незалежність залишається фактично єдиною державою в Європі, де відсутній спеціальний нормативно-правовий акт, який буде регулювати доступ цивільного населення до вогнепальної зброї. Законодавець повинен привести вітчизняне законодавство до норм міжнародного права, зокрема, до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї.

Джерела:

1. Драп'ятий Б. Чого очікувати від ухвалення законопроекту про зброю?. Дзеркало тижня / Mirror Weekly. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/chohochekati-vid-ukhvalennja-zakonoproektu-pro-zbroju.html> (дата звернення: 10.11.2022).

2. Зброя для українців: кризь тривалу дискусію до виваженого рішення. VoxUkraine Вокс Україна» » – більше ніж найкраща аналітика про Україну. URL: <https://voxukraine.org/zbroya-dlya-ukrayintsiv-kriz-tryvalu-dyskusiyyu-do-yyvazhenogo-rishennya/> (дата звернення: 10.11.2022).

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (дата звернення: 10.11.2022).

4. Правові аспекти легалізації обігу та застосування цивільними особами вогнепальної зброї для відсічі збройної агресії Російської Федерації. Зарубіжний науковий журнал «Krakowskie Studia Małopolskie». 2022, № 3 (35). С. 102-121.

5. Публічна адміністрація та адміністративне право в сучасних умовах : матеріали круглого столу (23 квітня 2014 р.) [Текст]. – К. : Нац. акад. внутр. справ. 2014. 92 с.

Veronica Horielova

associate professor, associate professor of the Department of State and Legal Disciplines «KROK» University of Economics and Law

MORAL AND LEGAL FIELD OF ADVOCACY IN CONDITIONS OF ARMED CONFLICT

Advocacy represents two interconnected and indivisible spheres of moral and legal. If the legal basis for the activities of the Ukrainian Bar is several normative legal acts, where, under the Constitution of Ukraine [1], the Law of Ukraine «On Advocacy and Bar Activities» [2] serves as a special source, then in the field of moral norms and prescriptions, the Rules of Bar Ethics, which establish the system of evaluation criteria, are in force ethical aspects of a lawyer's behavior [3]. But can there be any exceptions in conditions of armed conflict?

Here we will look at two criteria: on the one hand, there are no «special requirements» in the activities of a lawyer in the conditions of an armed conflict, but

at the same time, the lawyer remains a party to the armed conflict as a citizen whose duty is to protect his state. Yes, one of the moral requirements for a lawyer is to preserve the client's lawyer's secret, however, in the conditions of an armed conflict, concealing information that was obtained confidentially, but which directly poses a threat to the life, health and safety of people, will be considered a crime and contradict the requirements of morality. With this in mind, it is important to understand.

On the other hand, Laws No. 2108-IX and No. 2107-IX introduced the responsibility of every citizen of Ukraine to cooperate law with the aggressor state in the informational, educational, political, military, administrative, economic and labour spheres. According to the content of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine [4], the legislator, among other things, defines as a crime such actions as: transfer of material resources to illegal armed or paramilitary formations of the aggressor state; carrying out economic activities in cooperation with the aggressor state and illegal bodies, etc. This raises the question: if a business entity registered in Ukraine provides information to a lawyer regarding any of its own business activities in cooperation with the occupation authorities and any residents of the aggressor state, is such information subject to preservation? According to Art. 111 1 of the Criminal Code of Ukraine, all natural persons, citizens of Ukraine, without exception, bear criminal responsibility for carrying out collaborative activities. The law does not provide and does not obligate a lawyer to disclose and inform law enforcement agencies of information constituting the content of the crime provided for in Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. At the same time, if such «silence» leads to the death of people or the occurrence of other serious consequences, then it can be considered a moral evil and a moral crime.

Therefore, the following conclusion can be drawn: the independence of the lawyer is not eliminated or reduced during the period of armed conflict and remains guaranteed by the legislation; concealment of information that was received confidentially, but which directly poses a threat to life, health and safety of people

may be considered a crime under certain conditions, but will always contradict the requirements of morality.

References:

1. Конституція України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
3. Правила адвокатської етики. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
4. Кримінальний кодекс України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Толкачова Ірина Анатоліївна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін
Київського університету права НАН України*

Матвєєв Сергій Васильович

*к.ю.н., доцент, завідувач кафедри загальнотеоретичних правових і соціально-гуманітарних дисциплін
Київського університету права НАН України*

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Права людини і громадянина, закріплені в Основному Законі нашої держави відображають принципи гуманізму, рівності та свободи. Так, відповідно до ч. 1 ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

До основних прав людини можна віднести: на життя; на недоторканність особи, житла, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та

іншої кореспонденції; на вибір місця проживання, свободу пересування, на вільне залишення території України та повернення будь-коли в Україну; на свободу власної думки і слова, на вільне виявлення своїх поглядів і переконань та ін. Вже 141 країна підтримала резолюцію Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 «Агресія проти України». Так, на думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця, починаючи з 2014 року Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні виконує надважливу роботу та ретельно слідкує за дотриманням прав людини та випадками порушення норм міжнародного права, допомагаючи органам державної влади в Україні мати надійне джерело перевіреної інформації. Ґрунтуючись на їхніх доповідях, країна має політичну підтримку країн-учасниць ООН, що відображено у щорічних та тематичних резолюціях Генеральної Асамблеї [2].

В умовах війни, на жаль, ми бачимо систематичне порушення основних прав людини, не дивлячись на те, що відповідно до Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та інших міжнародних актів заборонені будь-які напади на цивільних осіб.

Ще влітку місія ООН з прав людини зібрала докази тисяч порушень міжнародного гуманітарного права. Комісія ООН виявила різні військові злочини, які вчинені росією в Україні. Серед іншого йдеться про сексуальне та гендерне насильство з боку російських солдатів. Вік жертв цих злочинів варіювався від 4 до 82 років. Як повідомляє агентство Deutsche Presse-Agentur GmbH, розслідування, проведене експертами з прав людини, було зосереджено насамперед на початковій фазі російського вторгнення у лютому-березні 2022 року, а також у Київській, Чернігівській, Харківській та Сумській областях. Під час візитів до регіонів, звільнених від російської окупації, експерти виявили велику кількість випадків розправ над мирними жителями [3]. Те, що відбулося в Бучі, Ірпені, Гостомелі та Ізюмі свідчить про систематичне жорстоке порушення прав людини. Можна стверджувати, що дії РФ стосовно України є грубим порушенням міжнародного права. Будемо

сподіватися, що відповідальність за порушення правил ведення бойових дій повинна бути адекватною і співвідноситися із вчиненими правопорушеннями.

Важливим механізмом захисту прав і свобод для постраждалих від дій рф українців, є звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Але реальність стикається з певними проблемами у реалізації цієї можливості.

По-перше, постраждалий повинен спочатку звернутися до національних правозахисних інституцій та органів, і лише в разі їхньої недієвості, треба звертатися до ЄСПЛ. Причому зробити це треба в чотиримісячний строк з того моменту як людина дізналась про порушене право. Звісно ж, що військові злочини не мають строків давності.

По-друге, при тому, що вже існує безліч відеодоказів і свідків, рф цинічно не визнає майже всі злочини проти цивільних: від зґвалтувань, вбивств до руйнування цивільної інфраструктури тощо. Доходить до того, що голова МЗС росії закидає Україні ведення подвійної гри відносно інциденту у Бучі» » (масове вбивство цивільного населення) тому що досі не опубліковано прізвищ загиблих [4].

По-третє, ситуація ускладнюється ще тим, що росія як і Україна підписала Європейську конвенцію з прав людини але робить все можливе, щоб її не виконувати. Навіть приймають внутрішні закони, які дозволяють їм не виконувати рішення ЄСПЛ, тим самим порушуючи навіть фундаментальні принципи міжнародного права.

Враховуючи вищенаведені моменти, слід визнати, що захист порушених прав у результаті повномасштабної агресії росії проти України, це дуже складна справа, але треба звернути увагу на важливість фіксування всіх злочинів, які рф скоїла проти України хоча б для майбутнього міжнародного спеціального трибуналу щодо осіб винуватих у військових злочинах рф.

Сьогодні ми бачимо вчинення рф геноциду, військових злочинів та злочинів проти людяності. Світова спільнота повинна вжити всіх можливих засобів, аби покарати винних та послабити країну-агресора. Тільки сумісними,

злагодженими зусиллями можливо зупинити терор українського народу та посягання країни-агресора на демократію, незалежність, територіальну цілісність України.

Джерела:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-prokomentuvav-dopovid-mm-oon-z-prav-lyudini-v-ukrayini-za-period-vid-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rf-v-ukrayinu-24-lyutogo-do-15-travnja-2022-roku
3. Комиссия ООН заявила о военных преступлениях РФ в Украине. URL: <https://www.dw.com/ru/komissia-oon-zaavila-o-voennyh-prestupleniah-rf-v-ukraine/a-63219107>
4. Брехня лаврова, про те, що Україна досі приховує прізвища загиблих у Бучі. URL: <https://without-lie.info/factcheck/brekhnia-lavrova-pro-te-shcho-ukraina-dosi-prykhovuie-prizvyshcha-zahyblykh-u-buchi/>

Казанчук Ірина Дмитрівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ*

СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В СФЕРУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Попри бойові дії в Україні та складні економічні, соціальні та екологічні умови 23 червня 2022 року Україні був наданий статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, що вкотре юридично закріпило на загальноєвропейському рівні євроінтеграційний вибір Українського народу,

який він продовжує відстоювати. В результаті чого наша країна взяла на себе ряд зобов'язань країн Співдружності, однією з яких є адаптація норм законодавства України до норм права Євросоюзу у пріоритетних сферах суспільного життя [1]. Однією з таких сфер висунуто екологічну безпеку, яка є важливою складовою національної безпеки України. В результаті чого, основою природоохоронної діяльності уповноважених державних органів у сфері управління природними ресурсами є впровадження в Україні європейської моделі забезпечення прав людини на сприятливе навколишнє природне середовище, та оцінки впливу державних проєктів на довкілля. Звісно в умовах дії правового режиму воєнного стану зробити це дуже складно. Адже через бойові дії на території нашої держави під загрозою знищення опинилися близько 687 видів тварин, 857 видів рослин. Понад 2,4 млн гектарів лісів зазнали значних пошкоджень, частина або спалена або перекопана окопами. І на відновлення екосистеми знадобляться десятки років.

Втім, згідно з Директивою 2011/92/ЄС оцінка впливу на довкілля (ОВД) повинна визначати, описувати та оцінювати прямий та непрямий значний вплив проєкту на безпечність життєдіяльності людей та їхнє здоров'я, навколишнє природне середовище та його елементи, природні території та об'єкти, історичні пам'ятки та інші матеріальні об'єкти, культурну спадщину [2]. Крім того, відповідно до ст. 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки на своїй території є обов'язком держави [3]. І саме держава через уповноважені владні органи має розробляти за запроваджувати правові механізми, які б гарантували конституційне право громадянина на безпечне навколишнє природне середовище. І якщо національна екологічна безпека забезпечується комплексом організаційних, економічних, правових, технічних та інших заходів, але саме від якості інтеграції нормативно-правового забезпечення загальноєвропейської екологічної безпеки залежить рівень розв'язання в Україні екологічних проблем, які є транснаціональними, та розвиток соціальної сфери загалом.

Розвиток суспільства на сьогодні характеризується посиленням процесів урбанізації. Враховуючи це, загрози екологічній безпеці можуть виникати не тільки від природних (стихійні лиха, природні процеси) факторів, але й в результаті техногенних дій. Інколи між цими факторами є взаємодія у вигляді синергії – посилення дії одного фактора від дії іншого [4, с. 95]. Проте, слід зауважити, що найбільший негативний вплив на стан екології наносять техногенні загрози, які в повній мірі залежать від поведінки суб'єктів правового поля. А тому саме завдяки юридичним вимогам та обмеженням, закріпленим в нормативно-правових актах України, в достатній мірі можливо забезпечити мінімізацію негативного впливу факторів техногенних дій на стан екологічної безпеки.

Відповідно, досить гостро постають проблеми забезпечення екологічної безпеки людини в умовах перевантаженого природного середовища, природні резерви самоочищення не можуть впоратися із надмірним навантаженням і довкілля змінюється. Однією з найбільших проблем в містах є забезпечення якості атмосферного повітря, при цьому найбільшим джерелом забруднення повітря є автомобільний транспорт. У всьому світі досить прискіплива увага громадських і державних інституцій прикута до якісних та кількісних показників викидів автомобілів. Країни ЄС уже тривалий час використовують механізми правового та економічного характеру для оновлення та екологізації автомобільного транспорту. Основним елементом таких механізмів є створення умов для збільшення фінансового навантаження на власників більш старіших автомобілів, здебільшого запроваджуються прогресивні ставки податків з власників транспортних засобів. Україна такі обмеження запроваджує досить повільно. І все частіше звучать заклики до зменшення вартості «розмитнення» авто, що є шляхом діаметрально протилежним тим тенденціям які спостерігаються в країнах ЄС. Більше того, ситуація яка склалася із автомобілями з іноземною реєстрацією ще більше нівелює навіть ті недолугі заходи які ще діють. Таким чином в Україні практично відсутній

механізм правового впливу на власників транспортних засобів задля зменшення забруднення довкілля.

Зауважимо, що зусилля України щодо адаптації законодавства до права навколишнього середовища ЄС останніми роками зумовили перегляд ряду підходів до правового регулювання сфери забезпечення екологічної безпеки та раціонального природокористування, а також переосмислення змісту діяльності органів державної влади у цьому напрямку. Втім слід враховувати, що у випадку внесення змін до законодавства України під кутом наближення його до європейського, лише формальне перенесення в національне адміністративне законодавство європейських вимог визнається недостатнім для позитивного висновку про те, що гармонізувала чи ні держава свою правову систему з європейською. Потрібно, щоб відповідні правові норми були впроваджені на практиці. Тобто, необхідно продемонструвати, що Україна має управлінські можливості для застосування європейських норм і стандартів.

Висновки. Таким чином, за сучасних умов наближення законодавства України до європейського законодавства напрямами оптимізації правового механізму забезпечення екологічної складової національної безпеки визначимо:

1) удосконалення системи адміністративно-примусових заходів впливу на правопорушників (фізичних і юридичних осіб) за незаконне використання природних ресурсів, а також – механізму відновлення порушених екологічних прав громадян і захисту природоохоронних об'єктів, що, у свою чергу, вимагає внесення змін і доповнень до Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», Кодексу України про адміністративні правопорушення, ряду інших законодавчих та підзаконних нормативних актів;

2) перегляд системи державного управління у галузі природокористування з чітким окресленням повноважень кожного з суб'єктів цієї системи; застосування провідних форм і методів природоохоронної діяльності;

3) розвиток громадського контролю шляхом забезпечення реальної участі громадськості в прийнятті управлінських рішень з питань захисту природного середовища та забезпечення екологічної безпеки;

4) внести зміни до Правил дорожнього руху, якими розширити перелік підстав, за яких заборонено експлуатацію транспортного засобу, включивши до цього переліку несплату вказаного «експлуатаційного збору». В цьому аспекті для ефективного використання об'єднати бази даних фіскальних, прикордонних та поліцейських органів для автоматичного контролю сплати всіх податків за автомобільний транспорт його власником. При цьому саме заходи контролю з боку органів Національної поліції за дотриманням правил дорожнього руху допоможе забезпечити дієву систему державного контролю за дотриманням обов'язку сплати експлуатаційного збору;

5) покращення природоохоронної діяльності правоохоронних органів України, що вказує на необхідність більш чіткої конкретизації їх правового статусу та відповідного закріплення у діючому законодавстві України чіткого розмежування владних повноважень кожного з них в природоохоронній сфері;

6) на підставі указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» було скасовано терміни надання адміністративних послуг суб'єктами їх надання та терміни видачі дозвільними органами документів дозвільного характеру на час воєнного стану в Україні. Між тим, реалії часу доводять про необхідність поновлення цього процесу.

Джерела:

1 [Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу](#) : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №29. ст.367.

2. Законодавство ЄС з оцінки впливу на довкілля не має виключень щодо війни. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/zakonodavstvo-yes-shchodo-otsinky-vplyvu-na-dovkillia-ne-maie-vykliuchen-shchodo-viiny>

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (в ред. від 03.03.2022). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України* Законодавство України» ». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

4. Теорія систем в екології : підручник / Ю. Г. Масікевич, О. В. Шестопапов, А. А. Негадайло та ін. Суми : Сумський державний університет, 2015. 330 с.

Мельниченко Наталія Олександрівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та
комерційного права*

Державного торговельно-економічного університету

ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

В Україні з ескалацією збройного конфлікту, завданням ударів по об'єктах критичної інфраструктури, плановими та аварійними вимкненнями електроенергії, навчання в дистанційному форматі забезпечення освітнього процесу у закладах освіти на належному рівні є непростим завданням як для учителів чи викладачів, так і для здобувачів освіти.

Нормативне закріплення права на освіту має місце як на міжнародному, так і на національному рівнях. Ст. 26 Загальної декларації прав людини 1948 р. визначає, що «кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безоплатною, хоча ю початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Вища освіта повинна бути однаково доступною» [1]. Ст. 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. передбачає, що «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод».

Відповідно до положень цього договору початкова освіта повинна бути обов'язкова та безплатна для всіх, середня освіта повинна бути доступною і держави прагнуть забезпечити безоплатність середньої освіти. Вища освіта також повинна бути доступною для всіх на основі здібностей кожного [2].

Є також низка спеціальних міжнародних договорів, які регулюють окремі аспекти забезпечення права на освіту. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р. забороняє надання переваг чи запровадження обмежень у відносинах в галузі освіти «за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, економічного становища або народження» [3]. Не може бути відмовлено в доступі до освіти будь-якій особі чи групі осіб за певними ознаками. Ст. 28 Конвенції про права дитини 1989 р. закріплює, що держави-учасниці забезпечують безоплатну та обов'язкову початкову освіту, забезпечують доступність середньої та вищої освіти, доступність інформації у галузі освіти, вживають заходів щодо регулярного відвідування шкіл [4].

На регіональному рівні це право закріплене у Протоколі № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Відповідно до ст. 2 «нікому не може бути відмовлено у праві на освіту». Держава повинна поважати «право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їх релігійних і світоглядних переконань» [5]. У справі «Катан та інші проти Молдови та Росії» 2012 р. заявники скаржилися на те, що на території Придністров'я влада закриває школи, які використовують латинські букви, залякує учнів, поліція зупиняє та обшукує учнів, здійснює переслідування. Європейський суд з прав людини постановив, що закриття шкіл та залякування учнів є порушенням права отримувати освіту своєю рідною мовою [6]. Ч. 2 ст. 17 Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 р. у переліку прав дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист окремо визначає також і необхідність надання «догляду, допомоги, освіти та підготовки, яких вони потребують» [7].

Національне законодавство України закріплює найкращі стандарти забезпечення права на освіту. Зокрема, відповідно до положень ст. 53 Конституції України кожен має право на освіту, повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність та безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах. Громадяни України мають право безоплатно здобути вищу освіту на конкурсній основі. Ст. 64 Конституції України визначає перелік прав та свобод людини і громадянина, які не можуть бути обмежені. До цього переліку не входить ст. 53, відповідно, деякі обмеження щодо права на освіту можуть встановлюватись в умовах воєнного стану [8].

Закон України «Про освіту» 2017 р. закріплює, що «Кожен має право на якісну та доступну освіту... В Україні створюються рівні умови доступу до освіти». Забороняється будь-яка дискримінація у цій сфері [9]. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або стану» від 15.03.2022 р. до Закону України «Про освіту» було додано ст. 57-1 Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації, надзвичайного стану. Цими положеннями здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, які були вимушені змінити місце проживання, гарантується організація освітнього процесу в дистанційній формі або будь-якій іншій формі, що є безпечною для його учасників, збереження місця роботи, середнього заробітку, виплата стипендій, забезпечення місцем проживання.

Ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. гарантує зареєстрованим внутрішньо переміщеним право на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту. Здобувачі освіти мають «право на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України» [10].

Уряд унормував питання атестації здобувачів фахової передвищої та вищої освіти: 27 березня 2022 р. Кабінет Міністрів України прийняв рішення, що запровадження ЄДКІ в умовах воєнного стану є недоцільним, тому освітнім закладам надано право присвоювати кваліфікацію та видавати дипломи без складання ЄДКІ. Міністерство освіти і науки України затвердило Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 р., за яким зовнішнє незалежне оцінювання було замінене мультипредметним тестом.

Незважаючи на складні умови, наша держава вносить відповідні зміни до нормативно-правових актів із метою забезпечення всіх основних прав людини. Освітні заклади намагаються забезпечити реалізацію права на освіту на належному рівні та організацію освітнього процесу у безпечній для його учасників формі. В умовах воєнного стану право на освіту, попри все, забезпечується через доступність освіти, поінформованість, рівність учасників цих відносин.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 14.11.2022)
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 14.11.2022)
3. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р. URL: https://docs.dtkr.ua/doc/995_174 (дата звернення: 14.11.2022)
4. Конвенція про права дитини 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 14.11.2022)
5. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 14.11.2022)

6. Справа «Катан та інші проти Молдови та Росії» 2012 р. URL: <https://precedent.in.ua/2016/02/09/katan-ta-inshi-proty-moldovy-ta-rosiyi/> (дата звернення: 14.11.2022)
7. Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 14.11.2022)
8. Конституція України 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.11.2022)
9. Закон України «Про освіту» 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 14.11.2022)
10. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 14.11.2022)

Bolshakova Olga

*Ph.D in Philosophy, associate Professor of the Department journalism,
political science and social communications State University of Intellectual
Technologies and Communication*

Polykha Yulia

*Graduate of the Faculty of Economics and Law
International Humanitarian University*

**ON THE ISSUE OF LIMITATION OF HUMAN RIGHTS UNDER THE
CONDITIONS OF MARITAL STATE ACCORDING TO THE
LEGISLATION OF UKRAINE**

Limiting the rights and freedoms of a person and a citizen is permissible only if it is directly provided for by the Basic Law of the state and does not contradict the

norms of international law. If the specified requirements are met, restrictions of rights and freedoms are considered legitimate. Yes, Art. 3 of the Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022 «On the introduction of martial law in Ukraine», approved by the Law of Ukraine dated February 24, 2022 No. 2102-IX, it is established that in connection with the introduction of martial law in Ukraine temporarily, on during the legal regime of martial law, the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen, provided for in Articles 30-34, 38, 39, 41-44, 53 of the Constitution of Ukraine [1], may be limited, as well as temporary restrictions on the rights and legal interests of legal entities in to the extent and scope necessary to ensure the possibility of introducing and carrying out measures of the legal regime of martial law, which are provided for in Part 1 of Art. 8 of the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law» [2].

Accordingly, all other constitutional rights and freedoms of a person and a citizen, which are not specified in the above list and provided for by the Constitution of Ukraine (these are such rights as: the right of a person to freedom of movement, free choice of place residence; property right; the right to conduct strikes; freedom of thought and speech, free expression of one's views and beliefs, etc.), may be restricted during the period of martial law, but only to the extent that it is necessary to ensure the defense of the country and the security of the state, and within the limits required by the existing situation. The measures adopted in this regard, taking into account international legal norms, should not cause any discrimination of individuals or population groups on the basis of gender, race, nationality, language, origin, property and position, place of residence, relationship to religion, beliefs , belonging to public associations, as well as on other grounds.

The Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law» provides a whole a number of measures to ensure this administrative and legal regime, among which there is a list of restrictions on the rights and freedoms of a person and a citizen, in particular: 1) introduce labor obligation for able-bodied persons not involved in work in the defense sphere and the sphere of ensuring the vital activities of the population for the purpose of performing works of a defensive nature, as well as for

socially useful works performed to meet the needs of the Armed Forces of Ukraine. For employees involved in the performance of socially useful works, the previous place of work (position) is kept during the performance of such works; 2) forcibly expropriate property that is in private or communal ownership, seize property of state enterprises, state economic associations for the needs of the state and issue relevant documents of the prescribed format; 3) introduce a curfew (prohibition of being on the streets and other public places during a certain period of the day without specially issued passes and certificates), as well as establish a special mode of light masking; 4) establish a special entry and exit regime, limit the freedom of movement of citizens, as well as the movement of vehicles; 5) check documents of persons and, if necessary, conduct an inspection of things, vehicles, luggage and cargo, office premises and citizens' homes, with the exception of restrictions established by the Constitution of Ukraine; 6) prohibit the holding of peaceful meetings, rallies, marches and demonstrations, other mass events; 7) raise the issue of banning the activities of political parties and public associations, if it is aimed at eliminating the independence of Ukraine, changing the constitutional order by violent means, violating the sovereignty and territorial integrity of the state, undermining its security, illegal seizure of state power, propaganda of war, violence, inciting interethnic, racial, religious enmity, encroachment on human rights and freedoms, public health; 8) establish a ban or restrictions on the choice of the place of stay or the place of residence of persons in the territory where martial law is in effect; 9) prohibit citizens who are on military or special registration with the Ministry of Defense of Ukraine, the Security Service of Ukraine or the Foreign Intelligence Service of Ukraine to change their place of residence (place of stay) without the permission of the military commissar or the head of the relevant body, etc. [2].

Scientists, during the study of constitutional provisions that regulate restrictions on the rights of individuals during the period of special legal regimes, propose to divide the specified restrictions into the following categories: restrictions on basic rights and freedoms under special legal regimes, restrictions on basic rights and freedoms within the criminal process, restrictions on basic rights and freedoms

in the election process [3, p. 382-383]. In turn, Wealthy M.I. proposes to distinguish two groups of restrictions on human rights and freedoms under martial law conditions - general restrictions (applicable to all individuals and legal entities) and criminal procedural restrictions [4, p. 15].

Analysis of current legislation and international acts allows us to conclude that the list of rights that the Ukrainian state undertakes to guarantee under the state of emergency does not contradict the minimum requirements established by the European community. Yes, Art. 15 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms contains an indication of the prohibition of retreat under the conditions of an emergency situation from the following obligations of the state: guaranteeing the right to life (Article 2 of the Convention), prohibition of torture or inhumane treatment (Article 3), prohibition of slavery or servitude (Part 1, Article 4) and the prohibition of punishment without an indication of this in the law (Article 7 of the Convention).

It is worth noting that the German Constitution, among the rights and freedoms of a person and a citizen, which are subject to restrictions under the condition of martial law, defines, for example, the following:: 1) prohibition of forced labor; 2) freedom of association; 3) confidentiality of correspondence, telephone conversations and other correspondence; 4) freedom of movement, etc. [5]. However, the German Constitution contains several provisions that protect citizens from the arbitrariness of the state in the event of martial law. So, as the ultima ratio of Art. 20 of the Basic Law of the Federal Republic of Germany enshrines the right of citizens to resist, including armed resistance, to those who attempt to illegally change the constitutional order [5].

Thus, the basic rights and freedoms that must be guaranteed by the state are the right to life and bodily integrity, the right to a fair trial and the principle of the presumption of innocence, the equality of citizens before the law and the right not to be discriminated against. Restriction of the remaining rights and freedoms in one form or another is allowed by the legislation of foreign countries. In this area, the legislation of Ukraine corresponds to world practice. The legislation of Ukraine

provides for the possibility of limiting the rights and freedoms of citizens only during the period of martial law to the extent that it is necessary to ensure the defense of the country and the security of the state, and within the limits required by the urgency of the situation.

References:

1. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний*
2. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 381-384.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
4. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
5. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: Zugang : <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>

Красун Анастасія Юріївна

*прокурор відділу нагляду за додержанням законів
органами СБУ та Державної прикордонної служби
Дніпропетровської обласної прокуратури*

ЗАСТОСУВАННЯ АМНІСТІЇ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНILI ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ ТА ДИВЕРСІЮ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України спонукало законодавця посилити відповідальність та кримінально-правові наслідки від вчинення злочинів особами, які незважаючи на зовнішню агресію проти нашої держави, співпрацюють із загарбником, вчинюють дії з метою її ослаблення, надають допомогу в проведенні підривної діяльності проти

України, діють на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці.

Одним із нормативно-правових актів, який направлений на посилення відповідальності за вищевказані дії, став Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» №2113-IX, що був прийнятий Верховною Радою України 3 березня 2022 року (далі – Закон України №2113-IX).

Відповідно до пояснювальної записки до проекту Закону «останній розроблений з метою забезпечення максимального та справедливого покарання тих громадян України, які в умовах воєнного стану вчинять дії направлені на послаблення нашої обороноздатності, посягають на суверенітет, або спричинять будь-яку шкоду цивільному населенню України» [1].

В загальній характеристиці та основних положення законопроекту народні депутати зазначають, що, крім посилення покарання, пропонується заборонити будь-яку амністію до осіб, які скоїли державну зраду та диверсію [1].

Проте законодавець замість заявлених дій прийняттям відповідного Закону робить діаметрально протилежні – пом'якшує кримінально-правові наслідки вчинення цих двох злочинів проти основ національної України.

Так, амністія – це повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визнаних винних у вчиненні кримінального правопорушення, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вирoki стосовно цих осіб не набрали законної сили [2].

Таке визначення вищевказаного інституту дає Закон від 01.10.1996 № 392/96-ВР «Про застосування амністії в Україні». Стаття 4 в частині 1 пункті «г» цього ж Закону вказує, що амністія не може бути застосована до осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України [2].

Таким чином, до прийняття Закону України № 2113-IX застосування будь-якої амністії до осіб, які вчинили державну зраду чи диверсію, що є злочинами проти основ національної безпеки України, було суворо заборонено.

Законом України №2113-IX Верховна Рада України доповнює словами «державної зради, диверсії» після слів «визнані винними у вчиненні» частину 4 статті 86 Кримінального кодексу України (далі – КК України), яка забороняє повне звільнення законом про амністію від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні певних злочинів, вказаних в ній, проте дозволяє таке звільнення після фактичного відбуття ними певних строків, передбачених частиною 3 статті 81 КК України [3].

У такий спосіб законодавець створює колізію між пунктом «г» частини 1 статті 4 Закону України «Про застосування амністії в Україні», яка не зазнає змін та зазначає що до осіб, визнаних винними у вчиненні державної зради та диверсії взагалі не може бути застосована амністія, та частиною 4 статті 86 КК України, яка дозволяє звільнення таких осіб після відбуття ними певних строків покарання.

Для подолання відповідної колізії у правозастосовній діяльності слід використовувати частину 4 статті 86 КК України, яка є спеціальною по відношенню до норми Закону України «Про застосування амністії в Україні» та надавати можливість особам, що засуджені за ст.111 та ст.113 КК України бути звільненими законом про амністію після відбуття ними відповідних строків покарання.

У зв'язку з чим залишається відкритим питання, навіщо законодавець в період дії воєнного стану в Україні та повномасштабної агресії російської федерації проти України, заохочує агентів держави-агресора шляхом пом'якшення кримінально-правових наслідків вчинення злочинів, передбачених ст.111 та ст.113 КК України, хоча заявляє зовсім протилежні цілі та завдання законопроекту. Та чому держзрадник та диверсант має «певні

привілеї» перед особами, що вчинили інші злочини передбачені розділом I Особливої частини КК України.

З метою усунення вищевказаної колізії та досягнення цілей, які ставила Верховна Рада України приймаючи Закон України № 2113-IX, пропонуємо повернутися до старої редакції частини 4 статті 86 КК України.

Джерела:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243400>

2. Закон «Про застосування амністії в Україні» від 01.10.1996 № 392/96-ВР». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-vr#Text>

3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» №2113-IX від 03.03.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>

Олійник Світлана Юрївна

аспірантка відділу правових проблем політології

Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Як свідчать результати опитування в липні 2022 року, про погіршення свого рівня соціально-економічного добробуту заявили 74% громадян України, тоді як у січні – 52% [1]. Після 24 лютого близько 20% змінило своє місце проживання, серед них найбільша частка мешканців сходу – 58%. При цьому зростає кількість тих, хто немає наміру повертатися додому – 10% (у квітні – 3%, у червні – 8%). Проте 50% опитаних зазначили, що мають намір

повернутися, але лише за умови закінчення війни, а їх кількість поступово зростає.

Основну загрозу гарантуванню соціальних прав громадян України в умовах воєнного стану несуть людський та матеріальний (інфраструктурний) чинники.

Людський чинник представлений переміщенням великої кількості осіб, як в межах території України, так і міграцією за її межі, а також втратою робочих місць. Війна призвела до різкого збільшення кількості внутрішнього переміщення в межах території України. Якщо до 24 лютого 2022 в Єдиній інформаційній базі ВПО обліковувалося майже 1,47 млн осіб, то станом на 20.06.2022 їх кількість зросла до 4, 253 млн осіб. Водночас за оцінками Міжнародної організації з міграції кількість ВПО сягає понад 6,275 млн осіб. Прийнятий в 2014 році Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» дав змогу на законодавчому рівні визначити і гарантувати права цих осіб, однак масштаби нинішньої міграції зумовлюють необхідність його постійного удосконалення.

Згідно з даними Мінсоцполітики, станом на початок червня 2022 року близько 35% працівників, тобто майже кожен третій, її втратили. Найбільш серйозна ситуація у працівників великих промислових підприємств, розташованих у південно-східному та північно-східному регіонах. Найбільший занепад ділової активності спостерігається у Сумській, Миколаївській та Херсонській областях, значний – у Чернігівській, Запорізькій, Харківській, Одеській. Водночас у західних областях і центральних областях України впродовж травня-червня спостерігалось відновлення і пожвавлення економічної активності насамперед завдяки релокації підприємств та притоку нової робочої сили.

Війна посилює вразливість насамперед найбільш незахищених груп населення, а відсутність механізмів оскарження випадків порушень їхніх прав, зокрема, дискримінації, поглиблює нерівність та виключає можливість

відновлення прав для певних груп населення (наприклад, ромів, осіб з інвалідністю тощо).

Матеріальний чинник представлений масштабними руйнуваннями інфраструктури у результаті збройного протистояння. Спроможність гарантування соціальних прав громадянам України значно ослабла в результаті збитків, завданих війною, матеріальній базі. Значних втрат завдано соціальній інфраструктурі (станом на червень 2022 року):

- з майже 30 тис. закладів дошкільної та загальної середньої освіти пошкоджено та зруйновано понад 1000 закладів загальної середньої освіти та понад 600 закладів дошкільної освіти.

- з майже 19 тис. закладів охорони здоров'я пошкоджено та зруйновано понад 700;

- з майже 34 тис. закладів культури налічує пошкоджено 255 та зруйновано 295 об'єктів;

- з майже 1800 закладів соціального захисту населення пошкоджено 41 та зруйновано 30;

- з майже 58 тис. об'єктів спортивної інфраструктури пошкоджено 35 та повністю зруйновано 60;

- з понад 1000 центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) 17 повністю зруйновано; 117 пошкоджено, з них 13 приміщень непридатні для подальшого використання.

Відповідно, одними з першочергових завдань для гарантування соціальних прав громадян України є:

- забезпечення громадян тимчасовим житлом та відновлення зруйнованого/пошкодженого житла;

- працевлаштування осіб, які змінюють громаду проживання, повертаються до громад, з яких виїхали з причин війни та міркувань безпеки;

- надання соціальної підтримки;

- відновлення соціальної, освітньої, культурної, оздоровчої інфраструктури та послуг у цих сферах;

– удосконалення нормативно-правової бази. Зокрема у законодавстві потрібно закріпити визначення особи, постраждалої від збройного конфлікту, що дасть змогу впроваджувати інструменти захисту та відновлення прав таких осіб, розробки відповідних механізмів компенсації шкоди, завданої в ході збройного конфлікту (у тому числі під час тимчасової окупації) тощо. Доцільним видається розробка цілісної концепції гарантування та відновлення прав людини, порушених у зв'язку з окупацією, яка б пропонувала механізми компенсації постраждалим.

Також необхідно внести зміни до Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб [2], які б враховували масштаби руйнівних наслідків збройного конфлікту після 24 лютого 2022 року.

Доцільним є внесення змін до підзаконних нормативно-правових актів щодо удосконалення обліку внутрішньо переміщених осіб та системи оцінки потреб, у тому числі потреби у створенні умов для повернення до покинутого місця проживання.

Джерела:

1. Україна під час війни. Зайнятість і доходи (23-24 липня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voyny_zanyatost_i_dohody_23-24_iyulya_2022_goda.html

2. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2021 р. № 1364-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2021-%D1%80#Text>

Науковий керівник: Кресіна Ірина Олексіївна д.пол.н., професор, Віце-президент Академії політичних наук, академік Академії політичних наук, завідувач відділу правових проблем політології Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України.

Полешко Андрій Володимирович

*аспірант відділу конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ:
АНАЛІЗ ОКРЕМИХ РІШЕНЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

Напруженість у суспільстві, викликана військовою загрозою, зумовлює поляризацію поглядів щодо вирішення соціально значущих проблем й оцінки пов'язаних з ними явищ. Усе більш поширеним стає підхід, за яким можливо й, більш того, слід через *ad hoc* рішучі дії швидко досягти бажаного політичного результату, незважаючи на можливі загрози для стабільності правової системи. Це знаходить своє відображення й у царині захисту права на свободу віросповідання.

Низкою органів місцевого самоврядування (зокрема, Львівською [1], Золочівською, Бориславською, Бориспільською районними радами; Броварською, Конотопською, Переяславською міськими радами [2] у зв'язку з правовим режимом воєнного стану було ухвалено рішення, покликані запровадити обмеження здійснення права на свободу віросповідання. Аналіз наведених рішень, на наш погляд, становить значний інтерес у контексті забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану; недопущення їхнього свавільного обмеження. Оскільки частина згаданих актів не було опубліковано в онлайн-джерелах, ми здійснюватимемо подальший аналіз на основі рішення Львівської районної ради Львівської області від 28.06.2022 № 176 [1] (надалі – «Рішення»).

Правовий режим воєнного стану передбачає обмеження здійснення громадянами й юридичними особами окремих прав і свобод з одночасним наданням органам держави додаткових специфічних повноважень задля забезпечення ефективної відсічі наявній екзистенційній загрозі.

Положення Конституції України (статті 19 і 64) передбачають запровадження таких обмежень виключно на основі спеціально-дозвільного

типу правового регулювання, тобто, зокрема, можуть бути обмежені тільки прямо визначені права та свободи; такі права та свободи обмежуються, а органи влади діють – виключно у спосіб, передбачений законом. Подібним чином Конституційний Суд України обґрунтовує, що обмеження конституційних прав і свобод має бути зумовленим суспільною необхідністю досягнення легітимної мети, пропорційним та обґрунтованим; у разі обмеження права законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію відповідного права [3].

Отже, обмеження здійснення прав і свобод у рамках правового режиму воєнного стану мають відповідати меті, що їх зумовила, і бути пропорційними відносно неї; запроваджуватися з *de minimis* державним втручанням; застосовуватися в передбачений законом спосіб. Ці засади закладають основу для унеможливлення свавільного обмеження прав і свобод громадян та їхнього ефективного захисту.

Відповідно до Рішення (пункт 1) передбачено *«заборонити на території Львівського району Львівської області діяльність <...> Української православної церкви»*. Як підстави для такої заборони в мотивувальній частині Рішення серед іншого згадуються *«захист національної безпеки»* та *«припинення <...> дестабілізації релігійного середовища»*.

Передусім зазначимо, що діяльність релігійних організацій і участь у них громадян є невід'ємною складовою здійснення права на свободу віросповідання (детальніше ми обґрунтували це раніше [4]). За Рішенням передбачено припинення («заборону») діяльності одного з релігійних центрів, тобто мережі релігійних організацій. Отже, наведена частина Рішення запроваджує обмеження здійснення права на свободу віросповідання.

Ні при введенні 2022 року воєнного стану за Указом Президента України [5], ані в подальшому не було запроваджено жодних обмежень здійснення права на свободу віросповідання. Ця обставина нівелює можливість посилатися в Рішенні на положення Закону України «Про правовий режим

воєнного стану», як це було зроблено в мотивувальній частині. Навіть без урахування цього згадані в Рішенні норми цього закону не передбачають повноважень районної ради щодо заборони діяльності релігійних організацій (статті 8 і 9) або ж очевидно не задовольняють вимогам пропорційності (стаття 13). Посилання в Рішенні на п. 39 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування» (здійснення заходів щодо підготовки населення України до участі в русі національного спротиву) також позбавлене зв'язку зі змістом Рішення. Зауважимо, що інакших правових підстав для обґрунтування Рішення не наведено.

Припинення діяльності релігійної організації з ініціативи органів влади можливе тільки в судовому порядку. До того ж, законодавець обмежує підстави для цього виключно мотивами захисту (охорони) громадської (суспільної) безпеки, порядку, життя, здоров'я і моралі, прав і свобод інших осіб. Відповідні положення закріплено у стаття 35 Конституції України; статтях 3, 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (надалі – «Закон про РО»).

Таким чином, ухваливши Рішення, відповідна рада здійснювала не властиві їй повноваження, передбачені виключно для суду. Крім цього, у законодавстві не передбачається можливість припинити діяльність релігійної організації виключно в межах певної адміністративно-територіальної одиниці. Здійснюючи без належних підстав такі повноваження, органи місцевого самоврядування *de facto* частково привласнюють собі суверенні повноваження держави.

До того ж, наведений перелік підстав для припинення діяльності релігійних організацій є вичерпним. Окрім застосовного для цього випадку спеціально-дозвільного методу (статті 19, 35, 64 Конституції України), така позиція прямо обґрунтовується ЄСПЛ у справі *Nolan and K. v. Russia* [6], при чому покликання на захист національної безпеки» » (прямо наведене в Рішенні) прямо забороняється. Таким чином, застосування розширеного переліку підстав для припинення діяльності релігійного центру відповідно до

Рішення не відповідає ні законодавству України, ані практиці ЄСПЛ.

Пункти 2-4 Рішення спонукають визначені в Рішенні релігійні організації змінити підлеглисть («конфесію») на інший, прямо вказаний релігійний центр – Православну церкву України. При цьому застосування положення Рішення щодо припинення діяльності релігійної організації безпосередньо залежить від згоди чи незгоди релігійної організації на таку зміну підлеглості.

Такі положення Рішення, окрім наведеного вище, означають безпосереднє втручання в автономію релігійної організації щодо визначення власної підлеглості всупереч положенням ч. 4 ст. 5, ст. 7, ч. 3 ст. 8 Закону про РО.

Більш того, рада, що ухвалила Рішення, не просто змушує (під загрозою припинення діяльності) релігійні організації змінити підлеглисть, а і прямо вказує на інший релігійний центр (ПЦУ), підпорядкування якому вони мають обрати. Таким чином, за Рішенням відповідна рада фактично виступає в інтересах одного з релігійних центрів, що прямо суперечить положенням законодавства, що гарантують відокремлення релігійних організацій від держави (ч. 3 ст. 35 Конституції України), недопустимість переваг або обмежень одних релігійних організацій перед іншими (ч. 5 ст. 5 Закону про РО).

Крім цього, за пунктом 4 Рішення передбачено безвідплатне примусове відчуження («вилучення») майна релігійних організацій, що не погодилися на зміну підлеглості, на користь місцевої громади. Таке положення Рішення прямо суперечить положенню ч. 5 ст. 41 Конституції України (відповідно до якого примусове відчуження об'єктів права приватної власності є можливим виключно за умови відшкодування їхньої власності, попереднього чи наступного), а також положенням чч. 1,9 статті 18 Закону про РО.

Також пункт 4 Рішення передбачає розірвання на підставі Рішення договорів про користування майном, укладених з приватними власниками, що нівелює їхню майнову самостійність у відповідних відносинах (ч. 1 ст. 1 Цивільного кодексу України); позбавлене правових підстав (будь-яких

посилань не наводиться) й фактично надає Рішенню статусу судового рішення.

Як продемонстровано вище, за Рішенням безпідставно, з необґрунтованим покликанням на правовий режим воєнного стану, застосовуються обмеження здійснення права на свободу віросповідання, при чому положення Рішення не узгоджуються з положеннями Конституції України й законодавства України, практики ЄСПЛ, а відповідна рада безпідставно здійснює не властиві їй повноваження без належної легітимної мети.

Наразі не відомо, чи було реально виконано Рішення (відповідна інформація до цього часу не опублікована). Тим не менш, ухвалення Рішення *ipso facto*, а також відсутність належного реагування на цю обставину з боку держави зумовлює істотні ризики для забезпечення верховенства права (зокрема, законності та правової визначеності) в Україні; належного розподілу влади; недискримінаційної політики у сфері державно-конфесійних взаємин.

Джерела:

1. Рішення Львівської районної ради Львівської області від 28.06.2022 № 176. URL: <https://www.lvivskaraya-rada.gov.ua/RADA/rish/2022/11-ses.pdf> (Дата звернення: 11.11.2022).
2. Райрада на Київщині заборонила Московську церкву. URL: <https://glavcom.ua/kyiv/news/rayrada-na-kijivshchini-zaboronila-moskovsku-cerkvu-853785.html> (Дата звернення: 11.11.2022).
3. Рішення Конституційного Суду України від 08.04.2015 № 3-рп/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> (Дата звернення: 11.11.2022).
4. Полешко А.В. Окремі аспекти обмеження здійснення права на свободу віросповідання в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 88-92. URL: http://lsej.org.ua/4_2022/18.pdf (Дата звернення: 11.11.2022).
5. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення

воєнного стану в Україні». URL:
<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (Дата звернення:
11.11.2022).

6. Рішення ЄСПЛ у справі Nolan and K. v. Russia. URL:
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-91303> (Дата
звернення: 11.11.2022).

*Науковий керівник: Батанов Олександр Васильович провідний науковий
співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН
України, д.ю.н., професор.*

Пателіна Анастасія Анатоліївна

*аспірант кафедри фінансового та адміністративного права
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

СУДОВА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року Указом Президента України по всій території України було введено правовий режим воєнного стану [1], у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України. Відповідно до ст. 55 Конституції України визначено, що права, свободи людини і громадянина захищаються судом. А в ст. 64 серед конституційних прав і свобод людини і громадянина, що не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану визначено і право особи звернутися до суду [2].

З такою метою, Верховною Радою України в перші дні війни було прийнято нормативно-правовий акт, спрямований на забезпечення здійснення правосуддя в умовах війни та воєнного стану. Відповідно до цього Закону, Верховна Рада України визначила, що «У разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути

змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, що не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебувають на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється» [3].

Таким чином, частина справ, що за територіальною підсудністю належали до судів, що тимчасово перебували/ перебувають чи на території яких велися активні бойові дії були передані до судів на території яких не велися активні бойові дії. Конституційні державні інституції в умовах введення такого правового режиму як воєнний стан, незважаючи на загрози та небезпеку, зобов'язані функціонувати. До того ж, функціональна діяльність цих інституцій задля забезпечення і захисту національних інтересів і безпеки України та її народу має бути максимально цілеспрямованою, раціонально дієвою, безперервною і такою, що відповідає концентрованим, нагальним викликам військового часу.

При цьому слід зазначити, в ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що у період воєнного стану можуть вводиться певні обмеження прав людини, зокрема: права на працю та права вільно обирати місце роботи; права власності; свободи пересування; права зборів і маніфестацій; права створювати політичні партії та мати в них членство; часткове обмеження свободи слова; свободи підприємництва; права на житло; права на достатній життєвий рівень (п. 20 ч. 1) [4].

Закріплення переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть у час дії воєнного стану, є конституційною гарантією прав людини і громадянина. Так, у разі дії воєнного чи надзвичайного стану це не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність

поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод, прийнятому в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права й у законах України. А будь-які спроби використати введення воєнного або надзвичайного стану для захоплення влади чи зловживання нею тягнуть за собою визначену законом відповідальність.

З перших днів війни суди, на територіях, де це було можливо розглядали термінові справи (насамперед кримінальні) і лише в порядку письмового провадження. Більшість же справ, що стосувалися цивільного, адміністративного чи господарського судочинства переносилися на два-три місяці вперед. При цьому, слід зауважити, що з перших днів війни Рада суддів ухвалила рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Серед основних рекомендацій щодо розгляду судових справ можливо виділити наступні: - суди по можливості мають відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів); - суди мають розглядати справи, які не є невідкладними, за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження; - суди мають виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням процесуальних документів, залишенням їх без руху тощо; - суди мають продовжувати процесуальні строки щонайменше до закінчення воєнного стану [5].

Враховуючи викладене вище, можливо аргументувати що нормативно-правове забезпечення діяльності судів в умовах воєнного стану дозволяє повноцінно здійснювати правосуддя щодо захисту прав людини. При цьому законодавством України враховано особливості здійснення правосуддя судами, що тимчасово знаходяться в зоні активних бойових дій чи перебувають в окупації.

Висновки. Права людини в умовах воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим. У Конституції України й відповідних законах України передбачений механізм, що дає змогу обмежити реалізацію певних прав. Особлива відповідальність у процесі захисту прав

людини, особливо в умовах протистояння військовій агресії РФ, покладена на державу в особі уповноважених Конституцією та законами органів державної влади. При цьому, слід зазначити, що суди в умовах воєнного стану забезпечують безперервний розгляд справ, з метою захисту прав людини.

Джерела:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20220224#Text>
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96 ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 09.03.2022 р. № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
5. РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Офіційний сайт Ради суддів України. 02.03.2022. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>

Науковий керівник: Артеменко Олена Вікторівна к.ю.н., професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Зурнаджи Євген Євгенович
аспірант кафедри менеджменту та
іноваційних технологій соціокультурної діяльності
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В більше восьми місяців Україна живе в умовах постійної військової загрози та в правовому режимі воєнного стану [1]. Відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2] в Указі Президента України про запровадження воєнного стану «визначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень». У ст. 20 цього ж Закону визначено, що в умовах воєнного стану не можуть обмежуватися права, що передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України.

Аналізуючи ч. 2 ст. 64 Конституції України можливо виділити такі ключові права, що не можуть бути обмежені: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; неможливість позбавлення громадянства; право особи на життя; право особи на повагу до її гідності; право особи на житло; право особи на вільний шлюб; право особи на судовий захист свого порушеного права; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; право не виконувати явно злочинні розпорядження та накази тощо [3]. Отже, проаналізувавши положення Конституції України можна дійти висновку, що перелік прав і свобод людини та громадянина, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або

надзвичайного стану, є вичерпним. Всі інші права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України, можуть бути обмежені за умови введення воєнного стану.

Щодо безпосереднього аналізу захисту органами державної влади, прав особи, під час дії правового режиму воєнного стану, слід зазначити, наступне. Одночасно із введення воєнного стану Указом Президента України № 68/2022 було утворено 24 обласних та одну місцеву військову адміністрацію на базі обласних адміністрацій та Київської міської адміністрації [4]. Також на територіях де велися, або ведуться активні бойові дії було створено військові адміністрації на базі місцевих органів виконавчої влади чи військові-цивільні адміністрації, що виконували чи виконують функції органу місцевого самоврядування.

Таким чином, можливо констатувати, що поряд із загальними органами державної влади, в період дії правового режиму воєнного стану ще можуть бути створені спеціальні органи з військовими повноваженнями.

Відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військові адміністрації мають вживати заходів щодо охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [2]. Згадані вище військово-цивільні адміністрації відповідно до спеціального законодавчого акту - Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» [5] також наділені повноваженнями щодо охорони та захисту прав і свобод людини і громадянина.

При цьому, звичайно, слід пам'ятати про те, що захист прав людини органами державної влади, в тому числі, з військовими повноваженнями буде залежати від ситуації, що відбувається в межах окремо взятої територіальної одиниці. Адже забезпечувати охорону та захист прав і свобод людини в умовах активних бойових дій складніше, ніж на територіях, де не ведуться активні бойові дії.

Втім слід зазначити, що в умовах воєнного стану на перше місце звичайно виходить захист державного суверенітету та територіальної цілісності держави. Хоча це й не призводить до того, що права людини певним чином

пригнічуються чи зовсім не забезпечуються. В першу чергу це стосується тези, що заради захисту держави, інтереси держави мають переваги над інтересами людини, що на цей час можуть обмежуватися (мова йде лише про ті, що не визначені ч. 2 ст. 64 Конституції України).

М. Басовий справедливо зауважує, що обмеження – це юридичні та фактичні наслідки діяльності уповноважених органів державної влади, що заснована на законі та направлена на досягнення відповідних цілей, в результаті якої зменшуються варіанти дозволеної нормами права поведінки фізичних та юридичних осіб шляхом встановлення різного роду меж такої поведінки, що в обов'язковому порядку мають тимчасовий, просторовий та суб'єктивний характер [6, с. 32].

Хоча, виходячи з позиції науковця можливо припустити, що мова йде не стільки про обмеження прав людини і громадянина, як про певні зусилля, що має кожен громадянин України докласти з метою захисту нашої України. Також слід відмітити, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає ряд гарантій, що спрямовані на забезпечення законності в державі та унеможливлення протиправного обмеження прав людини. Зокрема, слід вказати на те, що однією з гарантій забезпечення прав людини під час воєнного стану є підвищення міра юридичної відповідальності за вчинення певних правопорушень.

Таким чином можливо підсумувати, що в захист прав людини в умовах воєнного стану може забезпечуватися як загальними органами державної влади так і спеціальними органами державної влади з військовими повноваженнями (військові адміністрації та військово-цивільні адміністрації). А рівень захисту прав та свобод особи, буде залежати від ситуації, що відбувається в межах окремої адміністративної одиниці.

Джерела:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20220224#Text>

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України № 68/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>
5. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03.02.2015 р. № 141-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>
6. Басов А. В. Поняття “обмеження” як юридична категорія: теоретичний аспект. Адміністративне-право і процес. 2013. № 1. С. 27-33.
Науковий керівник: Вишневська Юлія Володимирівна к.ю.н., доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Манчул Марія-Діана Дмитрівна

*аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Не встигла економіка України, що зазнала значного удару ще під час COVID-19, відновитись, як нове вкрай важке випробовування для неї завдало вторгнення росії, що спричинило повну руйнацію. Наслідком військових дій росії стало знищення та зупинка діяльності підприємств, інфраструктури та виробництв. І тому, навіть після початку відновлювальних заходів економіки після пандемії COVID-19, які дали свій позитивний результат (річні темпи зростання досягли 3,4% у 2021 році, посилення монетарної політики для

збереження рівня зростання інфляції під контролем), за місяці повномасштабної війни збитки вже становлять сотні мільярдів доларів.

Це спонукає державу в особі її органів ставити перед собою непосильні цілі та досягати здавалось би нереальних завдань. Наразі основними з них є забезпечення поточних потреб держави: від армії та соціальних виплат до медицини та бюджетників. А в майбутньому – повна відбудова України. Відповідно, усе це вимагає використання неабияких коштів. Тому одним із сьогоднішніх викликів для влади є вирішення проблеми джерела фінансування. Але при цьому, варто зважати на те, що використання державою коштів у період воєнного стану суттєво відрізняється від управління публічними фінансами за звичайних умов, коли не існує необхідності постійного перерозподілу фінансових ресурсів на потреби війни.

Основною відмінністю управління публічними фінансами у мирний та військовий час є процедура внесення змін до бюджету, що за умов існування військового стану є значно простішою.

У мирний час відповідно до бюджетного законодавства, щоб змінити суму видатків і доходів, доводилося вносити зміни у відповідні нормативні акти, і ця процедура тривала дні або й місяці. Проте функціонування економіки країни в умовах воєнного стану передбачає реалізацію низки невідкладних заходів, які стосуються розширення повноважень органів місцевого самоврядування, прийняття відповідних нормативно-правових актів та перерозподілу публічних фінансів відповідно до пріоритетності їх використання.

У воєнний час для перерозподілу коштів у бюджеті рішення парламенту не потрібні. Бюджетний кодекс надає уряду право на власний розсуд розпоряджатися коштами, спрямовуючи їх на найбільш необхідні потреби [1, С. 63].

Так, виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві адміністрації та військові адміністрації приймають внесення змін до місцевого бюджету за поданням місцевих фінансових органів без ухвалення відповідного рішення

Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідною місцевою радою [3].

За звичайних обставин, відповідно до Бюджетного кодексу України у випадку певних змін у процесі виконання бюджету, що вимагають бюджетних асигнувань менших за своїм розміром – Міністерство фінансів України готує пропозиції про зменшення відповідного бюджетного призначення Державного бюджету України або місцевого бюджету.

А Кабінет Міністрів України (Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцева державна адміністрація, виконавчий орган відповідної місцевої ради) у двотижневий строк подає до Верховної Ради України (Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної місцевої ради) у встановленому порядку пропозиції про зменшення відповідних бюджетних призначень Державного бюджету України (місцевого бюджету), які розглядаються у порядку, встановленому для складання проекту бюджету [2].

Іншим нововведенням у фінансовому законодавстві, викликаним війною, стало те, що виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації зможуть здійснювати без погодження з відповідною комісією місцевої ради передачу бюджетних призначень, перерозподіл видатків бюджету і надання кредитів з бюджету за бюджетними програмами, включаючи резервний фонд бюджету, додаткові дотації та субвенції, у межах загального обсягу бюджетних призначень головного розпорядника бюджетних коштів, а також збільшення видатків розвитку за рахунок зменшення інших видатків (окремо за загальним та спеціальним фондами бюджету) за бюджетною програмою [3].

Як видно, у період воєнного стану значно розширились рамки повноважень виконавчих комітетів відповідних місцевих рад, місцевих державних адміністрацій, військово-цивільних адміністрацій. Зокрема, за їх рішенням може також відбуватись і виділення коштів з резервного фонду бюджету. А після прийняття рішення про виділення коштів з резервного фонду бюджету головний розпорядник бюджетних коштів повідомляє Міністерству

фінансів (місцевому фінансовому органу) коди економічної класифікації видатків та кредитування державного бюджету і відповідні обсяги коштів згідно із зазначеним рішенням [4].

Основну частину законодавства, що регулює зміни до процесу публічного адміністрування фінансових ресурсів держави складають постанови Кабінету Міністрів України. Однією з них є Постанова КМУ «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» від 11 березня 2022 р. № 252. Даний нормативно-правовий акт регламентує ще одне важливе нововведення – заборона та зупинка проведення перевірок Державною аудиторською службою що стосуються виконання місцевих бюджетів (на період існування воєнного стану).

Важливо пам'ятати що ще одним викликом, спричиненим введенням військового стану, є збереження рівня довіри населення по відношенню до органів державної влади. Це у першу чергу стосується використання бюджетних коштів, особливо у той період, коли процеси здійснення такого використання суттєво відрізняються від звичних населенню.

Джерела:

1. Бліщук, К. М. Особливості управління публічними фінансами у воєнний період. Ефективність державного управління. 2022. 70/71. С. 62–67.
2. Бюджетний кодекс України : Закон України від від 08.07.2010 № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України, 2010, № 50-51, ст.572.
3. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 252. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-formuvannya-ta-vikonannya-miscevih-byudzhativ-u-period-voyennogo-stanu-252>
4. Тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від від 01 березня 2022 р. № 175. . URL :

<https://www.kmu.gov.ua/npas/timchasovij-poryadok-vidilennya-ta-vikoristannya-koshtiv-z-rezervnogo-fondu-byudzhetu-v-umovah-voyennogo-stanu-175>

Науковий керівник: Латковська Тамара Анатоліївна д.ю.н., професор, завідувачка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія».

Стоян Анна Василівна

*аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «БАЛАНС ВІРОГІДНОСТЕЙ» У АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Президент України В. Зеленський 12 травня 2022 року підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб», що набув чинності 24.05.2022 року [1]. Даний нормативно-правовий акт (далі – НПА) вніс зміни до ст.20 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ), визначивши підсудність Вищому Антикорупційному суду (далі – ВАСУ) справ про застосування санкцій передбачених п.1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції». Також ст.22 КАСУ була доповнена ч. 5, яка уповноважила ВАСУ вирішувати адміністративні справи щодо застосування санкцій як суд першої інстанції. Було встановлено правила перегляду судових рішень Вищого Антикорупційного суду Апеляційною палатою ВАСУ як судом апеляційної інстанції. Поміж іншого, вищезгаданий НПА доповнив другий розділ Кодексу адміністративного судочинства України статтею 2831 «Особливості провадження у справах про застосування санкцій», встановивши правила розгляду окремої категорії термінових адміністративних справ.

Перш ніж перейти до аналізу вищезазначеної статті, варто більш детально розглянути Закон України «Про санкції» (далі – Закон, НПА) в редакції від

24.05.2022 року. Історично даний правовий акт був підписаний колишнім Президентом України П. Порошенко 14 серпня 2014 року в умовах незаконної анексії АР Крим та початком Антитерористичної операції на сході України. Санкції, що відповідно до ст. 1 Закону включають у себе спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, стали необхідним інструментом для реагування на наявні та потенційні загрози національним інтересам та національній безпеці України. Відповідно до ст. 3 Закону однією з підстав застосування санкцій є «дії іноземної держави, іноземних юридичних чи фізичних осіб, які створили реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України» [2]. Наразі ж введення режиму воєнного стану в Україні у зв'язку із збройною агресією РФ створило нагальну потребу більш детального врегулювання процесуальної реалізації наявних приписів позитивного права, що власне і призвело до ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб».

Отже, розуміючи конкретні політичні передумови стає очевидним бажання законодавця вдосконалити процесуальний аспект санкційного законодавства, що знайшло вияв у ст. 283-1 КАСУ «Особливості провадження у справах про застосування санкцій» [3]. Дана стаття визначає порядок подання і зміст позовної заяви щодо санкцій, порядок та строки розгляду судом відповідної категорії справ. Проте, важливою новелою в контексті досліджуваної проблематики є ч. 6 ст. 283-1, яка містить наступне правило: «суд ухвалює рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно із сукупністю доказів іншої сторони». Формулювання «більш переконливою» є аналогом стандарту доказування «баланс вірогідностей», що зародився у країнах англо-американської системи права, а до українського правового поля проник разом із визнанням обов'язковою до врахування Практики Європейського Суду з прав людини, що, власне, і послуговується ними у своїй діяльності [4].

Використовуючи «баланс вірогідностей» суд порівнює «якісну та кількісну» [5] сукупність доказів представлених кожною стороною на предмет виявлення більш переконливої версії подій, що й є передумовою ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Формулювання «більш переконливо» слугує індикатором мінімальних доказових зусиль зі сторони держави або іншої сторони аби довести наявність (відсутність) підстав для прийняття відповідного рішення.

Опираючись на вищезазначене важливо проаналізувати обрання законодавцем саме найнижчого стандарту доказування «баланс вірогідностей» відносно санкційної категорії справ. Вбачається щонайменше 2 причини такого вибору: одна – політична, інша – правова. Так, в першому випадку вибір такого низького стандарту доказування пов'язується із введенням на території України режиму воєнного стану під час якого рішення щодо накладення санкцій шляхом стягнення майна або конфіскації активів на користь держави може наповнити державний бюджет та послабити ворога, а тому не повинно вимагати більше, аніж мінімально необхідних доказових зусиль. З точки зору правової доктрини обрання найнижчого стандарту доказування можливо пояснити за допомогою використання «теорії аналізу потенційних наслідків» [6].

Так, апробовуючи дану теорію принагідно санкційних справ, які відносяться до категорії термінових адміністративних проваджень видається можливим осмислити вибір законодавця щодо найнижчого стандарту доказування. У санкційній категорії адміністративних справ відповідачем є іноземна держава, юридична або фізична особа (як резиденти, так і нерезиденти), інші суб'єкти, майно (активи) яких може бути конфісковане (стягнене) на користь держави, наприклад, у зв'язку з посяганням на національні інтереси України. Розглянемо з позицій аналізу охоронюваних цінностей наступну ситуацію. У разі накладання необґрунтованих санкцій фізична або юридична особа (як резидент, так і не резидент) може залишитися без значного масиву засобів для існування або втратити змогу продовжувати

свою діяльність – конституційно-правова цінність на право власності може бути незаконно порушена. В той же час, навпаки, якщо рішення судді не накладати санкції буде помилковим, то це становитиме загрозу національній безпеці та територіальній цілісності країни, а також Україна втратить додаткове джерело фінансових надходжень до державного бюджету, що знизить рівень обороноздатності країни та не допоможе мінімізувати збитки завдані країною-агресором. Так, в рамках поточної статті на ваги правосуддя покладаються з однієї сторони цінності у вигляді «національної безпеки» та «територіальної цілісності держави», а з іншої «індивідуальне право власності».

За загальним правилом обрання стандарту доказування залежить від того чи конкретне суспільство оцінює цінності як тотожні чи відмінні за шкалою важливості. Для порівняння, у кримінальному процесі завжди вимагається довести винуватість особи «поза розумним сумнівом», так як потенційна можливість незаконного позбавлення волі особи і пов'язані з цим наслідки ставляться суспільством на вищий щабель, аніж перемога у судовому процесі сторони обвинувачення. Якщо ж соціум однаково оцінює цінності, то законодавчо закріплюється стандарт доказування «баланс вірогідностей», що превалює у цивільних спорах.

Однак чому ж законодавець обрав найнижчий стандарт доказування для санкційної категорії справ, де здавалося б все таки відчутна різниця цінностей, адже навіть пооб'єктна структура Кримінального кодексу України демонструє домінування інтересів держави над приватною власністю? Як видається, таким чином зафіксована важливість кожної із цінностей навіть в умовах дії режиму воєнного стану [7].

Інакше кажучи попри пріоритетність питання державної безпеки та територіальної цілісності, нехтування правом приватної власності не відбувається, що яскраво демонструє дотримання прав людини під час дії режиму воєнного стану.

Видається, що більш детальне врегулювання категорії «стандартів доказування» у КАСУ як важливого інструмент захисту прав і свобод людини в частині утвердження справедливого правосуддя, очікується після перемоги України.

Джерела:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України від 12.05.2022 № 2257-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-20#Text> (дата звернення: 22.07.2022)
2. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1644-18>. (дата звернення: 24.07.2022)
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06. 07. 2005 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР).2005. № 35-36, № 37, ст.446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2747-15>. (дата звернення: 27.07.2022)
4. Пільков К.М. Стандарт доказування як складова забезпечення права на справедливий суд. 2019. Юрліга. Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/816559/>. (дата звернення: 02.08.2022)
5. Слюсарчук Х.Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів. 2017. 25 с. (дата звернення: 05.08.2022)
6. Redmayne M. Standards of Proof in Civil Litigation. The Modern Law Review. 1999. Vol. 62(2), P. 167-195. URL: <http://www.jstor.org/stable/1097022>. (дата звернення: 10.08.2022)

7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 19.07. 2022)

Науковий керівник: Осадчий Анатолій Юрійович к.ю.н., доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія».

Шевченко Валентина Сергіївна

*здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»*

ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ст. 21 Сімейного кодексу України (далі – СК України) шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, що зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану (далі – ДРАЦС) [1]. Порядок державної реєстрації актів цивільного стану закріплений у самому Сімейному кодексі, а також у Законі України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01.07.2010 року [2].

Однак з 24 лютого 2022 року, коли указом Президента України № 64/2022 [3] було введено воєнний стан в Україні, інститут шлюбу зазнав певних змін. Відповідно до цього указу Кабінет Міністрів України постановою від 7 березня 2022 р. № 213 [4] (далі – Постанова) запровадив певні особливості щодо укладення шлюбу під час війни.

По-перше, змінилося положення щодо обов'язкової присутності нареченого або нареченої в момент реєстрації їхнього шлюбу. За загальних умов шлюб є неукладеним, якщо він зареєстрований за відсутності нареченого та (або) нареченої (ст. 48 СК України) [1]. Постановою передбачено певні зміни порядку укладення шлюбу для деяких груп осіб, якщо ця особа – це:

військовослужбовець Збройних Сил, Служби зовнішньої розвідки, Служби безпеки, Управління державної охорони, Державної прикордонної служби, Національної гвардії, іншого утвореного відповідно до чинного законодавства України військового формування;

поліцейський;

особа рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Державної кримінально-виконавчої служби, Державного бюро розслідувань;

особа начальницького складу Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки;

працівник закладу охорони здоров'я (далі – спеціальні суб'єкти) [4].

У Постанові визначено два порядки реєстрації шлюбу для даних категорій осіб: перший, що зазначений в СК України – реєстрація шлюбу в органах ДРАЦСу, другий – складання акту про укладання шлюбу.

За першим порядком укладення шлюбу відбувається в органах ДРАЦСу. Цей порядок відрізняється від загального порядку реєстрації шлюбу відсутністю в момент реєстрації шлюбу нареченого чи нареченої. Одноосібна заява особи, що належить до спеціальних суб'єктів, є підставою державної реєстрації шлюбу за цим порядком. Дана заява є підтвердженням факту надання згоди нареченим (нареченою) на шлюб, що забезпечує реалізацію одного з принципів укладення шлюбу – добровільність.

Одноосібна заява нареченого (нареченої) має подаватися безпосередньому командиру (керівнику), котрий засвідчує справжність підпису на відповідній заяві та забезпечує передачу (надсилання) цієї заяви до відділу ДРАЦСу, до якого подано особисто нареченим (нареченою) заяву про державну реєстрацію шлюбу.

У заяві особи, що належить до групи спеціальних суб'єктів, про державну реєстрацію шлюбу обов'язково має бути присутня інформація про цю особу та про особу, з якою він (вона) бажає зареєструвати шлюб: прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), громадянство та дата народження. Якщо наречений (наречена) обирають прізвище особи, з якою бажає зареєструвати шлюб, або

приєднують прізвище нареченого (нареченої) до власного прізвища – заява має містити інформацію про обране прізвище [4].

Другий порядок державної реєстрації шлюбу передбачає складання акту про укладання шлюбу. Цей акт складає безпосередній командир (керівник) особи, що належить до категорії спеціальних суб'єктів. Також даний акт скріплюється гербовою печаткою відповідного органу чи військового формування.

Складання такого акту можливе без особистої присутності нареченого чи нареченої або обох наречених. Доступна можливість використання доступних засобів відеозв'язку з обома відсутніми нареченими або з тим із наречених, хто відсутній. Засобами відеозв'язку можуть бути веб-камери, відеофони та спеціальні системи відеоконференцзв'язку.

В акті про укладання шлюбу обов'язково має розміщуватися інформація про місце та дату складення такого акту, прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), громадянство та дату народження обох наречених. У випадку обрання прізвища одного із наречених або приєднання до свого прізвища прізвища іншого – акт має містити інформацію про обране прізвище.

Командир (керівник), котрий складав акт про укладання шлюбу, має передати (надіслати) цей акт до будь-якого відділу ДРАЦСу для складення актового запису про шлюб у паперовій формі та внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян [4].

Є певні особливості щодо складання акту про укладання шлюбу наречених, котрі є працівниками закладу охорони здоров'я. Такий акт складає керівник закладу охорони здоров'я, в якому один з наречених чи обое наречених працюють чи перебувають, та скріплюється печаткою (якщо вона наявна) цього закладу. Цей акт складається за участю двох свідків в присутності обох чи одного з наречених з допомогою використання засобів відеозв'язку з тим із них, хто відсутній. В акті має розміщуватися інформація про місце та дату складення цього акту, прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), громадянство та дату народження обох наречених, у випадку

обрання прізвища одного із них або приєднання до свого прізвища прізвища іншого – акт має містити інформацію про обране прізвище, а також відомості про прізвище, власне ім'я та по батькові (за наявності), дату народження двох свідків із проставленням останніми власних підписів. Керівник закладу охорони здоров'я, котрий складав акт про укладення шлюбу, має передати (надіслати) цей акт до будь-якого відділу ДРАЦСу для складення актового запису про шлюб у паперовій формі та внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян [4].

У ст. 32 СК України закріплено, що у випадку, якщо існує безпосередня загроза для життя одного з наречених, реєстрація шлюбу відбувається у день подання відповідної заяви або у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця [1].

Очевидним є те, що ситуація в Україні та воєнний стан можна віднести до таких загроз. Тому у Постанові зазначено, що актовий запис про шлюб складається органом ДРАЦСу в день отримання заяви про державну реєстрацію шлюбу, на підставі актового запису в цей день нареченим видається відповідне свідоцтво. Проведення перевірок відомостей про наречених, якщо відсутній доступ до Державного реєстру актів цивільного стану громадян, не відбувається. До речі, державне мито за державну реєстрацію шлюбу не справляється [4].

Таким чином, новели, що з'явилися в сімейному законодавстві, спростили порядок укладення шлюбу, особливо для певних категорій осіб. Проте кожні зміни мають свої плюси та мінуси. До плюсів можемо віднести зручність, швидкість укладення шлюбу, полегшення роботи органів ДРАЦСу, однак мінусом є те, що через швидку та часом необдуману реєстрацію шлюбу, може збільшитися кількість розлучень.

Джерела:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

2. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 1 липня 2010 року № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>.

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.

4. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від від 07.03.2022 р. № 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2022-%D0%BF#Text>.

Науковий керівник: Кочина Олександра Сергіївна к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права Національного університету «Чернігівська політехніка».

Павлюк Марія Михайлівна

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту міжнародних

відносин імені В. Д. Гаврилишина

Західноукраїнського національного університету

ГЕНОЦИД В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Протягом століть десятки народів і націй стикались із свавільними і жорстокими утисками з боку сильніших супротивників. Кривавими плямами помережані історії таких країн як Сполучені Штати (Каліфорнійський геноцид 1846-73 років, під час якого чисельність індіанського населення в Каліфорнії скоротилося на 80%), Туреччина (Геноцид вірмен здійснюваний у 1915-1917 роках Османами, під час якого було знищено близько 90% вірменського населення імперії), Японії (Різанина в Нанкіні або геноцид китайського населення 1935-45 років, що здійснюваний японцями в ході Японсько-Китайської війни і забрав життя від 250 до 300 тисяч китайців), Росії (Голодомор або геноцид українського населення 1932-33 років в рамках програми масового голоду, розробленої СРСР, який позбавив життя від трьох до семи мільйонів українців; Депортація чеченців та інгушів 1944-48 років,

втрата внаслідок якої оцінюють від 25 до 50% всього населення Чечні) і, звичайно, Німеччина (Голокост - наймасштабніший відомий історії геноцид, що забрав життя від 4 до 7 мільйонів євреїв у період правління Третього Рейху; Генеральний план Ост, що передбачав систематичне знищення населення центральної та східної Європи, а зокрема поляків та представників СРСР у рамках так званої етнічної чистки, жертвами якої стали від п'яти до семи мільйонів людей) [1].

Саме звірства і тваринний гонор арійців у часи Другої світової сколихнули світову спільноту до рішучих дій щодо окреслення самої суті такого масового злочину, надання йому особливого терміну Геноцид (поєднання грецьке слово *genos* або *раса, народ*» » із латинським суфіксом - *caedo* або «акт вбивства») і створення відповідних умов для недопущення подібних злочинів у майбутньому.

У результаті у 1946 році Генеральною Асамблеєю ООН геноцид було визнано злочином, а вже у 1948 році за сприяння тієї ж Асамблеї було розроблено Конвенцію про попередження злочину геноциду та покарання за нього (CPRPG), або Конвенцію про геноцид. Документ, до якого приєдналися або ратифікували 152 країни покликаний визнавати геноцидом будь які з п'яти дій, вчинених з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку.

До переліку таких дій належить:

- вбивство членів групи;
- заподіяння тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам групи;
- умисне створення для групи життєвих умов, розрахованих на її фізичне знищення, повністю або частково;
- вжиття заходів, спрямованих на запобігання народжуваності в групі;
- примусове переведення дітей групи в іншу групу.

Підбурювання до геноциду визнається окремим злочином згідно з міжнародним правом і ідентифікується як незавершений злочин, який не вимагає наявності геноциду, щоб підлягати судовому переслідуванню [2].

Цікавим фактом є те, що ще до підписання Конвенції геноцид вважався суверенним правом кожної держави і навіть після набуття чинності Конвенції у 1952 році багато світових лідерів усе ще «вважали, що держави мають право здійснювати геноцид проти людей у межах своїх кордонів».

Важливим фактором до визнання геноциду є наявність докорінно доведеного наміру знищити певну групу чи етнос саме у фізичному вимірі, що означає недостатність культурного геноциду або ідеї розпорошити групу без її фізичного знищення.

До того ж, злочин може вважатися геноцидом лише у тому випадку, коли кількість жертв суттєва і ті в свою чергу терплять утиски виключно через свою расову, етнічну чи релігійну приналежність, без додаткових на те причин. При цьому, всі положення даної конвенції є обов'язкові до виконання навіть тими державами, що не ратифікували її і ніяким чином не приєдналися.

Проблема із дотримання даної Конвенції полягає в недосконало продуманій системі запобігання та правозастосування до злочину геноциду. Більшість положень є надто поверхневими і не пропонують конкретних дій держав у випадку геноциду. Стаття 8 Конвенції голосить, що «Усі держави-учасниці можуть закликати компетентні органи ООН вжити таких заходів, які вони вважають доцільними для запобігання та припинення геноциду», а в статті 6 говориться, що «юрисдикцією щодо злочину геноциду є суди держави, на території якої було вчинено діяння», що є саме по собі абсурдним.

Таким чином ми бачимо, що чітко сформульованого положення про покарання держави, що вчиняє злочин, немає, тож це і є причиною безкарності більшості агресорів. Саме тому через історичну неспроможність будь-яких національних судів покарати осіб, які вчиняють акти геноциду, було вкрай важливо створити інститут, який стежив за виконанням всіх положень Конвенції і здійснював покарання відповідальних за злочини.

У 1993 році комітетом ООН було створено спеціальний Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії, що була відповідальна за масові злочини щодо населення Хорватії, Боснії і Герцеговини, під час яких

тисячі мирних жителів були вбиті та поранені, піддані тортурам і сексуальному насильству в таборах для ув'язнених, позбавлені своїх домівок тощо [3].

Головною метою даного трибуналу було покарання найбільш відповідальних за вчинений геноцид осіб. Тож у період з 1994 по 2003 в Гаазі було висунуто обвинувачення 160 особам, серед яких глави держав, прем'єр-міністри та інші високопосадовці, що брали безпосередню участь до підбурювання вчинення геноциду і здійснювали командування. Дії кожного з них були детально вивчені і на основі тяжкості обвинувачень більшість злочинців була притягнута до відповідальності шляхом позбавлення волі.

Даний трибунал безповоротно і цілковито змінив саме поняття міжнародного гуманітарного права і вже згодом, у 1994 році Радою Безпеки ООН був створений Міжнародний трибунал по геноциду в Руанді, що з 1995 року висунув звинувачення 93 особам найбільш відповідальним за вчинення етнічної чистки, під час якої загинуло від восьмисот тисяч до мільйона представників тутсі. Страхітливі тортури, до яких протягом ста днів вдавались військові, полісмени, політики і представники групи Хуту, підбурені пропагандистськими гаслами влади, шокували міжнародну спільноту, тож винних було суворо покарано [4].

У 1998 році в Римі був підписаний Римський статут міжнародного кримінального суду, договір, що зумовлює створення спеціальної установи - Міжнародного кримінального суду, який являє собою глобальну та масштабнішу версію описаних в попередніх абзацах трибуналів, завданням якого є попередження і покарання винних за вчинення геноциду [4].

Проте жоден трибунал, жоден вирок чи ув'язнення не перелине назад залиту кров'ю сторінку історії, не поверне до життя десятки тисяч дітей. Єдине, що ми можемо визнати, це бездарність міжнародного права, будь-яких конвенцій, трибуналів та й самої ООН щодо запобігання та припинення вбивств, зґвалтувань і тортур [5].

Адже геноцид не виникає вмить, передумови до його вчинення тліють роками, поодинокую жорстокістю вони підкидають в жевріюче багаття ненависті сухого моху безкарності і те розгорається, спалахує з небаченою силою, і зрештою спалює до тла. Жертв в Руанді можна було б уникнути, якби представники ООН не заплющили очі на представлені у 1993 році докази трагедії, що наближається, якби злочасного 7 квітня «охоплена жахом» і «надивовижу стурбована» світова спільнота зреагувала негайно, а не мовчки спостерігала за дев'ятьма колами пекла, що змусили б самого Данте збожеволіти [6].

Джерела:

1. М. С. Каменецький. Міжнародний трибунал для колишньої Югославії. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
2. Ackerman, J.E. and O'Sullivan, E.: *Practice and procedure of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: with selected materials for the International Criminal Tribunal for Rwanda*, The Hague, KLI, 2000.
3. ICTY. URL: <http://www.icty.org/action/cases/4>.
4. ICTR. URL: <http://www.unict.org/Cases/tabid/204/Default.aspx>.
5. Schabas, William. «The Crime of Genocide: Recent Problems of Interpretation.» *International Humanitarian Law* 1 (2003): 239–81.
6. *Genocide in International Law: The Crime of Crimes* . Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Науковий керівник: Дракохруст Тетяна Вікторівна д.ю.н., доцент, професор кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету.

Рожкова Світлана Олександрівна

здобувачка вищої освіти юридичного факультету

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРИНЦИП СВОБОДИ І ДОБРОВІЛЬНОСТІ ПРИ УКЛАДАННІ ШЛЮБУ ЯК ОДИН З ГОЛОВНИХ ПРИНЦИПІВ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Рішення про створення сім'ї є одним із найважливіших у житті людини як у юридичному, так і в суто практичному сенсі. Крім того, воно породжує численні правові наслідки для осіб, які його приймають тому інститут сім'ї є одним із найбільш відомих та обширних у цивільному праві та виділяється в окрему галузь - власне, у сімейне право.

Через це особи, які виявили намір вступити у шлюб, мають володіти відповідним бажанням та розуміти наслідки свого рішення – для забезпечення даного моменту у сімейне право було введено принцип свободи і добровільності при укладанні шлюбу. Цей принцип є прямим продовженням загальних прав та свобод людини, закріплених у Конституції, фактично забороняє примушування до шлюбу та надає людині право розпоряджатись власною можливістю створення сім'ї на свій розсуд.

Безпосередньо у Сімейному кодексі даний принцип сформульовано наступним чином, що шлюб базується на вільній згоді чоловіка та жінки та примушування жінки та чоловіка до шлюбу не припускається [1, ст. 24].

Стаття має відсилку на наслідки неправомірно зареєстрованого шлюбу, що виражаються у можливості його скасування, а також на таке поняття, як «примушування до шлюбу», яке є ключовим для визнання сімейного союзу неправомірним – у разі виявлення факту застосування примусу суд повинен розірвати шлюб з метою захисту прав постраждалої особи.

Неусвідомлення наслідків своїх дій у даному випадку означає перебування особи у стані алкогольного чи наркотичного або іншого сп'яніння, обмежену дієздатність тощо, тобто укладання шлюбу з особою, що

перебувала у такому стані, вважається використанням її безпорадного становища і також є недійсним.

Про ключову роль добровільності у сімейному праві свідчить також той факт, що примушування до шлюбу є кримінальним правопорушенням та карається у загальнокримінальному порядку. Дане правопорушення та покарання за його вчинення регламентується статтею 151-2 Кримінального кодексу України, а саме: змушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співіснування без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цим наміром особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк [2, ст. 151-2].

Із цього випливає, що добровільність шлюбу охороняється державою на двох рівнях – цивільно-правовому та кримінально-правовому. Зважаючи на те, що її відсутність ставить під сумнів легітимність акту створення сім'ї, добровільність можна вважати не просто одним із основних принципів сімейного права, а й найбільш фундаментальним.

Зважаючи на те, що розірвання сімейних відносин у нашому законодавстві є цілком можливим та підтверджується регулярною практикою, до характеристики принципу добровільності можна додати продовжуваність – це означає, що бажання особи перебувати у таких відносинах повинне проявлятися не тільки на стадії їх безпосереднього виникнення, а також упродовж всього їх існування, у іншому разі співмешкання та відносини з такою особою можуть бути прирівняні до примушування – наприклад, у разі, якщо одного з членів подружжя, яке виникло добровільно, силою утримує у сумісному житті інший всупереч бажанню першого, принцип добровільності буде порушено.

Таку думку підтверджує М. Меджул у своїй монографії та зазначає, що добровільність шлюбу є триваючою умовою, тобто має вирішальне значення

не тільки при укладенні шлюбу, але і під час всього періоду його дії. Адже жоден із подружжя не може бути примушений до продовження шлюбу, на гарантування цього і передбачено право розірвати шлюб [3, с. 359].

Також, варто зазначити думку С. Клименко, який каже, що коли один із подружжя наводить скасовувальну або відкладальну обставину, згода перетворюється на умову, що «є підставою для результативного наслідку від настання або ненастання якого буде залежати розвиток відносин» [4, с. 32]. Це означає те, що особи, які мають намір укласти шлюб, повинні заявити про це із власної волі і ця добровільна згода має бути безумовною, а також ці заяви не можуть бути зроблені з умовою або із зазначенням терміну.

Крім того, до порушника сімейного законодавства, дії якого визнаються кримінальним правопорушенням, у відповідності до законодавства судом будуть застосовані заборонні приписи, тобто заборона на контакт із постраждалою особою. Таким чином, принцип добровільності з точки зору законодавства є продовжуваним та охороняється протягом усього часу існування шлюбу цивільним і кримінально-правовим законодавством.

Отже, теоретичне законодавче забезпечення принципу добровільності у сімейному праві знаходиться на високому рівні. Щоб визначити рівень практичного забезпечення, необхідно звернутись до судової практики, яка хоч і не є безпосередньо джерелом права, але досить часто застосовується для вирішення завдань, подібних за своєю суттю.

У дослідженні принципу добровільності можна привести як приклад Постанову Верховного Суду України від 14 грудня 2021 року про визнання шлюбу недійсним. Дане рішення представляє недотримання принципу добровільності укладання шлюбу, адже він був укладений без вільної згоди чоловіка. А саме, заяву подала донька, про визнання недійсним і недобровільним шлюб між батьком та його дружиною. У позові донька зазначала, що на момент укладання шлюбу згідно з висновком комплексної судово-психіатричної експертизи її батько страждав хронічним психічним розладом у вигляді органічного ураження головного мозку судинного генезису

з інтелектуально-мнестичним зниженням та афатичними порушеннями. А тому, станом на 21 січня 2004 року він за своїм психічним станом не усвідомлював повністю значення своїх дій і не міг керувати ними. Таким чином, даний шлюб уже не може бути добровільним, а отже, підлягає розгляду в судовому порядку.

У розгляді цієї справи суди відмовили в задоволенні позову із виключних мотивів, а саме: суд першої інстанції вважав, що у висновку комплексної судово-психіатричної експертизи, яка була призначена в межах кримінального провадження не встановлено саме абсолютну неспроможність батька усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними в момент реєстрації шлюбу, а також вказано, що цей висновок не є допустимим доказом. Суд апеляційної інстанції, натомість, вважав, що рішення суду першої інстанції не в повній мірі відповідає закону, але при цьому не змінив рішення суду першої інстанції, і також підтвердив те, що висновок комплексної судово-психіатричної експертизи є недопустимим доказом.

Натомість, позиція Верховного Суду при виборі і використанні норми права до спірних правовідносин бере до уваги висновки щодо застосування відповідних норм права, викладених в постановках Верховного Суду і робить висновок, що доказами є будь-які фактичні відомості, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність фактів, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. І саме тому, висновок комплексної судово-психіатричної експертизи, який надала донька, є предметом доказування у цій справі. Через те, згідно з наведеним, колегія суддів вважає, що: касаційну скаргу необхідно задовольнити частково; оскаржені судові рішення скасувати та передати цю справу на новий розгляд до суду першої інстанції [5].

Таке рішення є досить типовим для сучасного сімейного права України, і саме на цьому прикладі можна чітко побачити, що процес доказування певних обставин, що слугують порушенням умов добровільності укладання шлюбу, не завжди є безсумнівним та простим процесом, але, натомість, суди є завжди

неупередженими та спрямовані на чітке встановлення фактів, через які могли б порушуватись або порушуються права людини.

За даним прикладом і враховуючи все вищезазначене можна дійти висновку, що українське сімейне право добре забезпечує принцип добровільності шлюбу та захист прав членів сім'ї як у теорії, причому на кількох рівнях – цивільному та кримінальному, так і на практиці. Дані властивості забезпечуються як національним законодавством, так і деякими міжнародно-правовими аспектами, що декларують зменшення втручання держави у приватне життя людини, зокрема сімейне, шляхом делегування судам суто організаційних повноважень і забезпечення кожному індивіду права вирішення власної долі у сімейному плані виключно за власною волею, що проявляється у посиленні захисту слабшого члена соціуму від посягань сильнішого та зменшенні бюрократизму з метою збереження доступу до правосуддя для кожного.

Джерела:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 31.10.2022).
2. Кримінальний кодекс України від 01.09.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 31.10.2022).
3. Менджул, Марія: Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування): монографія/Марія Василівна Менджул. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. – 420 с.
4. Клименко С. Особливості регламентації та визначення умов укладення шлюбу. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція» ». 2013. № 6-3. Т. 2. С. 31-34.

5. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Постанова Верховного Суду України від 14 грудня 2021 року.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102010360> (дата звернення 31.10.2022).

Науковий керівник: Кочина Олександра Сергіївна к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права Національного університету «Чернігівська політехніка».

Струнь Анастасія Олегівна

здобувач вищої освіти юридичного факультету

Хмельницького університету управління та правом

імені Леоніда Юзькова

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

У зв'язку з введенням воєнного стану, виникла нагальна потреба по забезпеченню прав людей, що вимагає активних дій з боку всіх органів публічної влади, особливо від ОМС, оскільки вони найбільш наближені до населення. Так, відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України. Також закон передбачає захист безпеки населення та інтересів держави.

Аналізуючи ситуацію, яка склалася, необхідно звернути окрему увагу на забезпечення прав і свобод людини, органами місцевого самоврядування. Питання є актуальним та безперечно важливим, адже під час воєнного стану, захист людини виступає найважливішою та найвищою цінністю. Тому варто дослідити як, якими методами, який процес здійснення захисту органами місцевого самоврядування; їх повноваження, реорганізацію та значення в залежності від регіону нашої держави.

Повномасштабне військове вторгнення росії стало серйозним викликом для реформи місцевого самоврядування, яка активно почала реалізовуватись з 2014 року. Процеси децентралізації сповільнились та в деяких регіонах взагалі припинили свій розвиток і опинились у кризовому стані.

У Раді Європи вважають, що ВВП України цьогоріч знизиться на 45 відсотків, а надходження з основних місцевих власних джерел (плата за землю, рента за землю тощо) скоротяться на 38 відсотків. Через це місцеві бюджети, які вчилися розраховувати на себе та самостійно заробляти, стали залежнішими від трансфертів з центрального бюджету, що вплине на реалізацію прав та свобод людини [1].

Також, відповідно до ч.1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану забороняються вибори до органів місцевого самоврядування. При цьому в умовах воєнного стану заборонено проведення будь-яких референдумів, у тому числі й щодо припинення повноважень відповідних органів місцевого самоврядування. Що ускладнює загальний процес розвитку владних повноважень на місцях, адже, таким чином, неможливо врегулюовувати та створювати нові ОТГ.

Слід зазначити, що на територіях, де введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян Президентом України можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації.

Військові адміністрації (ВА) населених пунктів утворюються в одному чи декількох населених пунктах (селах, селищах, містах), в яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень

згідно із законом.

Відповідно до ст. 8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану [2].

Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до Законів України «Про центральні органи виконавчої влади» та «Про правовий режим воєнного стану» щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану», який розмежовує повноваження ВА, вирішує ряд питань місцевих рад, спрощує процедуру працевлаштування, зазначає, що начальник Ва може бути голова громади.

Очільники цих адміністрацій — це колишні голови територіальних громад, свідчить про збереження кадрової стабільності у цих органах управління. Ніхто не впроваджує нових людей, окрім випадків, де фізично відсутній голова. Але, голова обласної військової адміністрації, може піддатися корупційним сферам, цим самим обмежуючи свободи. Бо закон дозволяє вже цим адміністраціям самостійно приймати рішення про зменшення прав і свобод громадян. Можна не виконувати вимоги закону про доступ до публічної інформації, можна займатися регуляторною діяльністю без дотримання процедур — приймати акти без оприлюднення проєктів, відстежування результативності, вносити зміни до бюджету.

Приміром, 13 військових адміністрацій створили на деокупованих територіях Харківщини, задля активнішого здійснення повноважень для захисту і допомоги населенню. Депутати міських селищних рад припинили свої повноваження, натомість, вони мають право здійснювати громадську діяльність. Повноваження ради перебрав у свої руки голова військової

адміністрації, який приймає рішення, акти та проекти без оприлюднення та відслідковування їх результативності.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» одним із чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини, є шкода, завдана бойовими діями, збройним конфліктом чи тимчасовою окупацією. У зв'язку з бойовими діями, які веде росія проти України, органи місцевого самоврядування зіткнулись з проблемою, в тому числі, забезпечення надання якісних соціальних послуг громадянам.

На думку голови правління ГО «Центр розвитку місцевого самоврядування», для ефективного забезпечення прав і свобод людини, держава та громадськість повинні думати насамперед про забезпечення безпеки населення, а саме будівництво та облаштування сучасних бомбосховищ, залучення дієвих систем ППО, що й активно здійснюється на Харківщині [3].

Керівники органів місцевого самоврядування звернулися з листом до Голови Харківської обласної військової адміністрації з пропозицією встановити порядок переправлення гуманітарних вантажів з вільних громад Чугуївського району до окупованих. Таким чином, ефективне регулювання ОВА здійснює допомогу для людей на окупованих територіях [4].

Також, варто підкреслити, що як тільки територія звільняється від ворожого війська, то військова адміністрація якнайшвидше відновлює свою роботу на тих територіях, задля забезпечення усіх прав і свобод людей. Наприклад, у звільненому Херсоні відновила свою роботу військова адміністрація на чолі з Ярославом Янушевичем.

Для допомоги органам місцевого самоврядування у забезпеченні послугами громадян, Міністерство соціальної політики України розробило методичні рекомендації щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. органи місцевого самоврядування в рамках законів України та Конституції України мають право самостійно визначати особливості організації та надання соціальних послуг, враховуючи наявний стан речей.

Відповідно до ЗУ «Про соціальні послуги», рішення про надання чи відмову у наданні соціальних послуг екстрено (кризово) приймається невідкладно, та надаються безкоштовно. Рекомендується органам місцевого самоврядування надати право приймати рішення безпосередньо надавачам таких послуг (центри соціальних служб, центри надання соціальних послуг, тощо) з подальшим інформуванням органів місцевого самоврядування про їх надання.

У період воєнного стану, зокрема на територіях ведення бойових дій, пропонується організовувати стаціонарний, паліативний догляд, підтримане проживання громадян похилого віку осіб з інвалідністю екстрено (кризово) за заявою цієї людини або її законного представника [5].

Важливим аспектом патріотизму та ефективного здійснення влади на місцях є налагодження належним чином скоординованих взаємодій між органами державної влади та місцевим самоврядуванням з урахуванням принципу субсидіарності.

Першочерговим завданням місцевої влади має стати формування дієвої системи моніторингу внутрішньо переміщених осіб та релокованих бізнесів, включаючи їх поділ на три основні категорії: транзитні особи; групи тимчасового перебування; переселенці. Кожна із цих трьох категорій громадян і підприємців має свої потреби та особливості, які органам місцевого самоврядування тих територіальних громад, в яких вони тимчасово перебувають, слід враховувати при вибудовуванні поточних планів та довгострокових стратегій розвитку.

Важлива функція територіальних громад та органів їх місцевого самоврядування, яка актуалізується в умовах воєнного стану, є посилення співпраці з донорськими організаціями європейських держав щодо розбудови та модернізації інфраструктури відповідних громад, а також підготовки до реалізації проєктів їх повоєнного соціально-економічного розвитку [6].

Активно здійснює захист свобод і прав людини Запорізька ОВА. Так, соціальний захист населення, система охорони здоров'я, сфера освіти та

захист дітей активно розвивається, забезпечуючи населення усім необхідним. Ряд алгоритмів висвітлено на офіційному сайті <https://www.zoda.gov.ua/news/62724/zaporizka-oblast---200-dniv-viyni.html>

Отже, безумовним пріоритетом сьогодення стає визначення першочергових завдань, які мають покладатися на органи місцевого самоврядування регіонів і територіальних громад, задля того, щоб забезпечити їх максимальну ефективність в управлінні ресурсним потенціалом відповідних територій, налагодити координацію діяльності всіх владних інституцій з метою своєчасного забезпечення нагальних потреб фронту, відновлення економіки та захисту прав та свобод людини.

Джерела:

1. Війна та децентралізація.
URL: https://news.informer.od.ua/viyna_ta_detsentralisatsia
2. Асоціація міст України: Місцеве самоврядування під час воєнного стану. URL: <https://auc.org.ua/novyna/misceve-samovryaduvannya-pid-chas-voyennogo-stanu>
3. Слобідський край: Війна та децентралізація: про життя громад Харківщини та виклики, пов'язані з російською агресією. URL: <https://www.slk.kh.ua/spec-proekti/zmini-sebe-zmini-gromadu/vijna-ta-decentralizacia-pro-zitta-gromad-harkivsini-ta-vikliki-povazani-z-rosijskou-agresieu.html>
4. Економічна правда: «Місцеве самоврядування під час окупації». URL: <https://www.epravda.com.ua/projects/hromady/6311dd65a4fb4/>
5. Соціальний захист: «Рекомендації громадам щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану» URL: <https://auc.org.ua/novyna/rekomendaciyi-gromadam-shchodo-organizaciyi-nadannya-socialnyh-poslug-v-umovah-voyennogo>
6. Громадський простір: «Територіальні громади в умовах воєнного стану». URL: <https://www.prostir.ua/?news=terytorialni-hromady-v-umovah->

Науковий керівник: Галус Олена Олександрівна доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, к.ю.н., доцент.

Драч Дмитро Леонідович

*здобувач вищої освіти факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема захисту прав та свобод людини має пріоритетний характер в умовах глобальних перетворень які відбуваються в сучасному світі. Права та свободи людини виступають тим засобом, за допомогою якого відбувається боротьба проти авторитарної влади. Ігнорування прав та свобод людини розглядається в сучасному світі як відкинення демократичних та правових цінностей. Через зростання збройних конфліктів протягом останніх двох десятиліть, набула розвитку концепція, що забезпечує безпеку особистості та яка носить назву human security. Дана концепція зайняла одне з центральних місць в міжнародному просторі, а використовувати її почали не тільки держави – члени ООН, але й деякі міжнародні організації, що носять як урядовий так і неурядовий характер [1].

Якщо говорити про сучасну міжнародно-правову систему, спрямовану на захист прав людини, то існує доволі широкий перелік міжнародно-правових актів, які у своєму змісті закріплюють універсальні права та свободи людини, які в будь якому випадку підлягають дотриманню. Проте, якщо говорити про проблеми, що виникають у зв'язку з військовими діями, то варто відзначити,

що дані процеси регулюються саме міжнародним правом, а регулювання даних проблем на національному рівні не завжди досить чітке. Тому, варто відзначити, що у зв'язку зі збройною агресією РФ проти нашої держави виникає нагальне питання у імплементації міжнародно-правових стандартів, якими врегульовані права та свободи людини в період збройних конфліктів в національну правову систему, що в свою чергу розвивало б правотворчий процес військового законодавства в Україні.

Розглядаючи особливості міжнародно-правових стандартів прав людини варто відзначити, що основою всього виступають міжнародні договори. Слід також звернутися до статті 9 Конституції України, де зазначається про те, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України є частиною національного законодавства [3].

Вчені, розглядаючи дію норм військового законодавства у часі умовно здійснюють їх поділ на два види, а саме:

1. Право мирного часу;
2. Право військового часу [2].

Тому, на основі даної класифікації, міжнародно-правові стандарти прав людини диференціюють залежно від мирного або воєнного стану. При цьому, основна частина правових норм, що регулюють особливості правового статусу людини в період війни встановлюються саме в період мирного часу, проте, дані норми знаходять свою реалізацію з моменту, коли було розпочато військові дії. Тобто, ключовим етапом у процесі встановлення спеціального правового статусу людини виступає саме запровадження воєнного стану. Запровадження воєнного стану досить часто залежить від кризових ситуацій, для яких характерним моментом є застосування зброї.

Якщо говорити власне про міжнародне військове право та міжнародно-правові стандарти прав людини, то варто відзначити, що особливу роль у даних галузях відведено саме праву воєнного стану. Під правом воєнного стану варто було б розуміти сукупність правових норм, якими врегульовуються особливості правомірної застосування зброї зі сторони

держави та власне захист жертв військових конфліктів (цивільного населення, військовополонених, хворих та поранених). При цьому, дія таких правових норм чітко обмежена в інтервалі, тобто, початком застосування такого права виступає початок збройного конфлікту, в той час як кінцевою точкою застосування даного права є закінчення збройного конфлікту та повне його врегулювання.

Що стосується специфіки права воєнного стану, то слід відзначити, що воно в першу чергу складається з норм міжнародного гуманітарного права та інших зобов'язань держав, які вони взяли на себе та які обмежують застосування насильства відносно інших держав. При цьому, якщо говорити про міжнародно-правове регулювання даної галузі, то в рамках міжнародного права воно містить лише основоположні норми, основними адресатами яких є держава, в той же час, такі норми знаходять своє формальне вираження в національних нормативно-правових актах, адресатами яких вже виступають фізичні та юридичні особи. Як вже відзначалося, початком використання таких норм виступає фактичний початок збройного конфлікту, тобто, момент, коли в державі виникло право на колективну або ж індивідуальну оборону, в порядку, визначеному Статутом Організації Об'єднаних Націй. Формами ж закінчення застосування такого права буде слугувати припинення активних бойових дій або припинення стану війни. Якщо говорити про припинення активних бойових дій, то під даним процесом можна розуміти будь які форми перемир'я або ж капітуляція однієї із сторін. Щодо припинення стану війни, то даний процес може виражатися у формі прийняття мирного договору, інших договорів про припинення бойових дій, односторонні декларацій держав тощо. Тому, якщо говорити про часову сферу дії міжнародно-правових стандартів прав людини в умовах воєнного стану, то вона є доволі специфічною та тісно залежить від обставин, які виникають в ході такого конфлікту [2].

Тому, можна зробити висновки про те, що основоположним елементом в процесі забезпечення прав та свобод людини є не тільки імплементація норм

міжнародного гуманітарного права в національне законодавства чи створення механізмів притягнення до відповідальності за такі дії, але й створення механізму, який би здійснював превентивну діяльність в даній сфері, оскільки війна – це негативне соціальне явище, яке з нищівною силою впливає на всі сфери життєдіяльності суспільства.

Джерела:

1. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини :навч.-метод.посібник / за ред. Завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с.

2. Кравцова М. О. Актуальні проблеми дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини в умовах дії військового стану / М. О. Кравцова, О. Г. Кравцов // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Т. 1. – С. 458-461.

3. Конституція України від 28.06.1996 року. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 16.11.2022).

Науковий керівник: Федорова Тетяна Сергіївна к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Малюта Владислав Васильович

*здобувач вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛОНЕНИХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ,
ПРИМУСОВО МОБІЛІЗОВАНИХ НА
ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ**

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена загостренням гуманітарної кризи, викликаним початком 24 лютого 2022 року повномасштабної військової агресії Російської Федерації на території України та вчиненням нею чисельних воєнних злочинів на тимчасово окупованих територіях. Однією з проблем, загострених війною, є проблема статусу громадян України, примусово мобілізованих на окупованих територіях, яка потребує окремого методологічного та нормативно-правового забезпечення.

На жаль, міжнародне гуманітарне право не містить окремого інституту захисту примусово мобілізованих осіб, та попри пряму заборону на залучення цивільного населення до служби в окупаційній армії це повсякчас відбувається. При потраплянні в полон примусово мобілізовані на окупованих територіях є однією з найбільш вразливих категорій суб'єктів у міжнародному гуманітарному праві, оскільки вони перестають користуватися захистом як цивільні особи через набуття статусу комбатантів, і при цьому правовий інститут військовополонених об'єктивно не відповідає викликам такого становища, бо він не пристосований для цієї категорії осіб.

Міжнародним гуманітарним правом встановлено імперативну заборону на мобілізацію цивільних осіб до збройних сил окупаційної держави. Статтею 51 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, зазначається, що державі, яка встановила окупацію на певній території забороняється залучати осіб з цих територій до військової служби. Як вбачається зі статті 47 цієї ж конвенції, навіть домовленості між властями окупованої території та властями держави-окупанта чи формальне приєднання

окупованих територій до окупаційної держави шляхом проведення псевдореферендумів або виданням законів про приєднання не позбавляє цивільних осіб захисту від примусової мобілізації до збройних сил окупаційної держави. В свою чергу, примусове залучення цивільного населення до збройних формувань є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права, а також воєнним злочином, відповідно до пп.V п. а) ч. 2 ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [1] [2].

Проблематика питання визначення статусу примусово мобілізованих на окупованих територіях цивільних осіб полягає у неоднозначності правової суб'єктності таких осіб: за формальними ознаками цивільні особи, примусово залучені до збройних сил, є комбатантами, оскільки беруть участь у воєнних діях, ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих, вони мають постійний відмітний знак та носять зброю відкрито, а за змістовними ознаками такі особи є цивільними особами, які зазнали неправомірного примусу від країни-окупанта до участі у збройних формуваннях, тобто є потерпілими від воєнного злочину. Ця подвійна правова природа дозволяє стверджувати, що мобілізовані на окупованих територіях не є ані цивільними особами, ані комбатантами у звичайному їх розумінні, і тому виникає потреба в окремому міжнародно-правовому регулюванні інституту захисту таких осіб.

За таких обставин постає питання правового статусу таких осіб та захисту їх прав при потраплянні в полон до українських військових. Через відсутність усталених критеріїв для надання захисту примусово мобілізованим на окупованих територіях особам як цивільним особам, визначення кола цих осіб потрібно здійснювати шляхом поетапного відсіювання з числа усіх військовополонених. Наслідком такої роботи має стати перелік критеріїв для визначення статусу такої особи.

Статтею 4 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни визначено, що особами, які перебувають під захистом цієї Конвенції, є ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної

держави, громадянами яких вони не є. При цьому, її дія не поширюється на осіб, які підпадають під захист інших трьох Женевських конвенцій. Системний аналіз положень статті 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими та статей 43-44 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол 1) приводить до висновку, що військовополоненими є особи з числа комбатантів, які потрапили в полон до супротивника [3] [4].

Статтею 45 Додаткового протоколу (I) зазначається, що особа, яка бере участь у воєнних діях і потрапляє під владу супротивної сторони, вважається військовополоненим, якщо вона претендує на статус військовополоненого або вважається, що вона має право на цей статус. Таким чином, у разі виявлення особою бажання набути статус військовополоненого та бути репатрійованою на вимогу окупаційної влади в рамках обміну полоненими або після завершення збройного конфлікту, таку особу у загальному розумінні слід вважати військовополоненим без врахування аспекту примусової мобілізації цієї цивільної особи.

Але у разі відсутності такого прагнення, застосування до особи правового режиму військового полону замість захисту такої особи як цивільної є вже небажаним, оскільки він обмежує права та свободи особи, не виконуючи основне призначення правового інституту військового полону, бо обмеження волі особи з метою недопущення її до участі у бойових діях є надлишковим, коли така особа стала комбатантом під примусом та не виявляє бажання повертатись у місцевість, де вона знову може бути піддана цьому примусу повторно.

За таких обставин особа може претендувати на захист її як примусово мобілізованої цивільної особи у разі відсутності фактів, що серйозно ставлять під сумнів її намір уникнути військової служби шляхом здачі в полон. Такими фактами, зокрема, можуть вважатися активна безпосередня участь у військових діях. Для того, щоб будь-яка дія могла кваліфікуватися як безпосередня участь у військових діях, вона повинна відповідати трьом

критеріям: 1) очікується, що дія нанесе шкоду воюючій стороні або особам чи об'єктам які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права; 2) наявний причинно-наслідковий зв'язок між дією та негативним наслідком для сторони проти якої вона застосована; 3) така дія проводиться з метою надання переваги одній зі сторін збройного конфлікту [5, с. 44-45].

З усього вищезазначеного випливає, що особу слід вважати примусово мобілізованою за наявності сукупності наступних ознак: 1) відсутність добровільної згоди на вступ до збройних сил окупаційної держави; 2) наявність непереборного примусу з боку окупаційної держави для залучення до її збройних формувань; 3) добровільна невідкладна здача в полон, за наявності об'єктивної можливості уникнення полонення чи вчинення опору; 4) невчинення особою воєнних злочинів; 5) ухилення від активної участі у здійсненні військових операцій; 6) відмова від статусу військовополоненого та подальшої репатріації до окупованих територій в рамках обміну полоненими. Сукупність цих ознак, встановлена належною правовою процедурою, є необхідною та достатньою для визнання такої особи цивільною особою, потерпілою від воєнного злочину примусової мобілізації на окупованих територіях із подальшим припиненням обмеження її волі та наданням відповідного захисту як внутрішньо переміщеній особі.

Джерела:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 13.11.2022)

2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Статут; Міжнародні суди від 17.07.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 13.11.2022)

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (укр/рос) : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство

України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153 (дата звернення: 13.11.2022)

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол; ООН від 08.06.1977 // База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_199 (дата звернення: 12.11.2022)

5. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – 136 с.

Науковий керівник: Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Лисенко Ангеліна Володимирівна

здобувачка вищої освіти факультету адвокатури

та антикорупційної діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МИРОТВОРЧИХ МІСІЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року Російська Федерація здійснила відкритий воєнний напад на Україну, тим самим не тільки зробила неможливим безпечне існування та життєдіяльність українців, а і поставила під серйозну небезпеку весь світ. У зв'язку з цим, як ніколи актуальним є питання способів та можливостей запобігання і протидії військовим конфліктам, одним з яких виступає миротворча діяльність.

Під миротворчими силами розуміють військовий контингент країн-членів ООН, виділені за її Статутом з метою запобігання або ліквідації загрози

миру і безпеки шляхом спільних примусових дій, якщо заходи економічного і політичного характеру виявляться або виявилися недостатніми [1].

Виділяють миротворчі місії чотирьох типів:

- моніторингові місії
- традиційні місії
- багатовимірні місії
- місії з примусу

Для прийняття рішення про розгортання нової операції з підтримання миру Організація Об'єднаних Націй проходить наступні обов'язкові процедурні стадії.

1. Проводиться серія початкових консультацій з усіма зацікавленими сторонами для вибору найбільш ефективних заходів реагування.

2. Надається технічна оцінка місцевості. Для цього Секретаріат направляє місію технічної оцінки на територію, де передбачається розгортання операції ООН. Місія готує висновки і рекомендації де представляє можливі варіанти для розгортання миротворчої операції з урахуванням її масштабів, ресурсів і рівня необхідного фінансування.

3. Отримання резолюція Ради Безпеки. Якщо Рада Безпеки приходить до висновку, що розгортання миротворчої операції ООН є найбільш адекватним заходом із підтримання миру, вона офіційно санкціонує її проведення, приймаючи відповідну резолюцію.

4. Призначення старших посадових осіб.

5. Планування операції.

6. Розгортання операції. Операція починається із висування передової групи для організації штаб-квартири місії і поступово розширюється, охоплюючи всі компоненти і регіони, передбачені мандатом ООН.

7. Набір персонального складу миротворців.

8. Підготовка доповідей для Ради Безпеки. Цей етап починається вже після розгортання нової миротворчої операції і триває до тих пір, поки існує обґрунтована необхідність застосування миротворчих сил ООН [2].

На сьогодні у миротворчих операціях ООН беруть участь представники 124 держав світу. Починаючи з 1992 року в військових операціях ООН взяло участь 44 тисячі українських військовослужбовців.

Миротворча діяльність ООН має добродійну мету і за десятки років свого існування допомогла вирішити чимало військових конфліктів. Але, враховуючи те, що зараз в Європі відбувається наймасштабніший військовий конфлікт 21 століття, який вже забрав і продовжує забирати життя десятків тисяч людей, а миротворців ООН на українській землі немає – можна зробити висновок, що покладати великі надії на миротворчі місії не можна, адже вони не завжди є дієвими.

Також потрібно розуміти: якщо держава-агресор вирішила здійснити військових напад і при цьому чітко усвідомлює, що своїми діями ставить під загрозу життя мільйонів людей, фактично самостійно «вбиває» свою економіку, погіршує або навіть повністю знищує шанси населення на нормальний рівень життя, втрачає свою репутацію у світовому просторі і тим самим ізолює себе від прогресивного і цивілізованого світу – вірогідність того, що миротворчі місії зможуть домовитись з верхівкою цієї країни та переконати відмовитись від своїх намірів і планів - низька.

Враховуючи вищезазначене, хочемо запропонувати наступні два варіанти розвитку дій, які є більш радикальними і кардинальними, але при цьому і значно ефективнішими для нашої держави. Перший полягає в тому, що Україна вступає в Північноатлантичний альянс, тим самим, у випадку військової агресії в її бік, автоматично отримує воєнну підтримку країн-членів НАТО. Але, враховуючи те, що процедура вступу є досить довготривалою і, якщо казати прямо, не всі країни-члени блоку підтримують ідею вступу України до Альянсу, пропонуємо другий варіант. Україна відмовляється від ідеї членства в НАТО і стає засновницею нового військово-політичного союзу. Одним з обов'язків держав, що вступили в цей союз буде створення спеціальних військ, у кількості не менш, ніж 30% від армії країни, які у випадку збройного конфлікту будуть зобов'язані воювати на боці держави-

учасниці альянсу, якщо вона звертається за допомогою. Також необхідно передбачити так званий «лендліз» між державами, але не внайми, а безоплатно. У кількості також не менш ніж 30% від загального обсягу боєприпасів, техніки, продовольства і стратегічної сировини, якими володіють країни.

Особливістю і головною відмінністю таких спеціальних військ від звичайної армії країни є те, що вони регулярно будуть відправлятися на воєнні навчання у дружні за союзом країни, щоб чітко знати обсяг і якість озброєння їх армій, ступінь військової підготовки солдатів з якими доведеться воювати пліч-о-пліч, оволоділи їх мовою, добре орієнтувалися на місцевості і знали особливості клімату, ландшафту та рельєфу держави на території якої у разі конфлікту будуть відбуватися військові дії.

Підсумовуючи, хочемо зазначити: внесок миротворців у безпеку світу справді є дуже потужним, але потрібно розуміти, що тих, хто прагне воювати, мир не цікавить і потрібні більш радикальні, рішучі та сміливі кроки. Як би парадоксально це не звучало, але інколи мир треба відвоювати та відстояти, і найефективніший спосіб - зробити це разом, об'єднаними силами.

Джерела:

1. Миротворчі сили ООН. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Миротворчі_сили_ООН
2. Правове регулювання миротворчих операцій ООН. URL: http://www.nbuv.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3719:pravove-regulyuvannya-mirotvorchikh-operatsij-oon-terra-incognita&catid=8&Itemid=350

Науковий керівник: Мануїлова Катерина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Грицай Інна В'ячеславівна

*здобувач вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА НА ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну призвело до зрушень на геополітичній арені, поставивши під питання актуальність чинного міжнародно-правового механізму захисту прав та свобод людини, особливо в умовах війни, а також системи запобігання та протидії військовим злочинам. Чи не вперше після Другої світової війни постало питання про перегляд всієї міжнародно-правової бази щодо запобігання та протидії війни та злочинам, що є її наслідками.

Міжнародне право залишається головним механізмом протидії злочинним діям держави-агресора, однак потребує актуалізації, зокрема, щодо практичних можливостей притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності. Питанням впливу міжнародного права на збройний конфлікт в Україні приділено багато уваги в напрацюваннях вітчизняних науковців, серед яких виділимо В. Давидюк, Т. Каменчук, О. Данильченко, О. Рябчинську, Л. Чулінду, П. Пацурківського та ін.

Попередження збройних конфліктів доцільно вважається одним із головних завдань міжнародного права. Після Другої світової війни посилились демократичні процеси в світі, життя людини назавжди стає найважливішою цінністю. Для протидії майбутнім збройним посяганням на здоров'я будь-якої особистості, приймалися декларації та пакти про права людини, створювався міжнародно-правовий базис для розвитку гуманітарного права [4, с. 154]. Подібні напрямки протидії військовим агресіям підтверджуються доповіддю Секретаря ООН К. Аннана: «Сьогодні, як і протягом всієї історії, збройні конфлікти продовжують наводити страх і жах людству, вимагаючи від нас прийняття невідкладних заходів, щоб запобігти, стримати і загасити їх».

Таким чином Організація Об'єднаних Націй із самого свого створення спрямовувала діяльність на протидію та запобігання збройним конфліктам [2, с. 12].

Однак великий масив міжнародно-правових норм не став перепорою для держави-агресора Російської Федерації. Наразі зафіксовано численні військові злочини в Україні, спричинені нехтуванням Росією постулатами міжнародного права. Таким чином виникає проблематика можливості впливу міжнародного права на війну в Україні. На нашу думку, вплив міжнародного права можливо розглядати або на стадії попередження військових агресій, або на стадії подолання негативних наслідків та самого факту війни. Головним фактором запобігання агресивним діям будь-якої держави є притягнення її до міжнародно-правової відповідальності за порушення правил ведення війни.

Вже сьогодні створено нормативну базу для подальшого притягнення Росії до відповідальності. Зокрема, членство Росії в міжнародних організаціях ставиться під сумнів, а Рада Європи та Парламентська асамблея взагалі виключили агресора зі свого складу. ЄСПЛ активізує роботу щодо розгляду заяв України про порушення прав людини під час збройного конфлікту, а Міжнародний кримінальний створив слідчу комісію щодо виявлення та надання оцінки злочинним діям Росії в суверенній Україні. Тільки створення дієвих гарантій безпеки, належного міжнародно-правового механізму притягнення держав-агресорів до відповідальності за військові злочини відкриває можливість реального впливу міжнародного права на збройні конфлікти.

Погоджуємось з думкою, що міжнародне право повинно відображати зростаючу взаємопов'язану глобальну економіку, яка перетворює двосторонні конфлікти на глобальні. На жаль, міжнародне право не визнає, що акт агресії може розглядатися як вчинений не лише проти держави-жертви, але й проти «міжнародного співтовариства в цілому», а треті держави мають право відповідати на таку агресію та зобов'язання «співпрацювати заради припинення» цього серйозного порушення [1].

При подоланні цієї проблематики Російська Федерація буде обмежена в прагненні до розширення власних злочинних посягань на території суверенних держав. Агресору доведеться враховувати прямо передбачену міжнародним правом можливість примусової реакції не тільки збоку потерпілої держави, а й третіх країн. Таким чином має виникнути поняття «колективної жертви» з правовою основою для застосування колективних контрзаходів.

Позитивним зрушенням в міжнародному праві вважаємо роботу Консультативної місії ЄС щодо реформи сектора цивільної безпеки в Україні (EUAM), яка надаватиме підтримку українській владі у розслідуванні та судовому переслідуванні будь-яких міжнародних злочинів, скоєних під час війни Росії проти України [3, с. 121]. Така Місія забезпечить тісне співробітництво з Міжнародним кримінальним судом та Євроюстом, а також із державами-членами, які надають безпосередню підтримку розслідуванню та судовому переслідуванню міжнародних злочинів в Україні.

Отже, реальний вплив міжнародного права на збройний конфлікт в Україні можливий за перегляду чинного міжнародного-правового базису притягнення держави-агресора до відповідальності. Залишається необхідність швидкого, незалежного та неупередженого міжнародного розслідування зафіксованих порушень прав людини, міжнародного гуманітарного права та пов'язаних з ними злочинів з метою притягнення винних до відповідальності. Міжнародні інституції повинні продовжувати боротьбу з проявами агресій до суверенних держав та активізувати зусилля для пошуку шляхів до протидії військовим злочинам.

Джерела:

1. Bargaining About War in the Shadow of International Law. 2022. URL: <https://www.justsecurity.org/80853/bargaining-about-war-in-the-shadow-of-international-law/> (дата звернення 08.11.2022).
2. Гнатовський М. М., Короткий Т. Р. Міжнародне гуманітарне право: довідник для юристів громадських приймалень. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.

3. Діденко Н. Г. *Порушення прав і свобод громадян у війні Росії проти України. Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в пост воєнний період в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 15-28 квітня 2022 року / ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. С. 119-123.

4. Чорний М. В. *Історичні аспекти міжнародного гуманітарного права. Російсько-українська війна: право, безпека, світ*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 року / Нац. акад. внутр. справ, 2022. 244 с.

Науковий керівник: Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Колеснікова Анастасія Андріївна

*здобувач вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Загальна концепція міжнародного публічного права трактує термін «прав людини», як такі права, що притаманні кожній людині в силу того, що вона є людиною; це природні можливості індивіда, що забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя. Таким чином, логічним є твердження, що права людини є невід'ємними від індивіда, вони є поза територією та нацією, а також є безпосереднім об'єктом міжнародно-правового регулювання і захисту.

На національному рівні права людини в Україні закріплені та гарантовані міжнародними угодами нашої країни, а також Конституцією. Зокрема, положення статті 21 Конституції України безпосередньо визначають, що всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Відповідно до приписів статті 22 Основного Закону держави, конституційні права і свободи гарантуються і не

можуть бути скасовані [1]. Разом з тим, у зв'язку з початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації на території України, забезпечення основоположних прав людини опинилося під загрозою. Оскільки права людини в умовах воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим, тема даного наукового дослідження наразі є вкрай важливою та актуальною.

Диспозицією статті 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [2], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

З аналізу можливих обмежень прав фізичних осіб в умовах воєнного стану можливо виокремити наступний перелік: 1) обмеження першочергово стосуються запровадження трудової повинності для окремих категорій працездатних осіб, які не залучені до роботи у сфері забезпечення життєдіяльності населення, оборонній сфері і не заброньовані за підприємствами, установами та організаціями. Порядок запровадження трудової повинності регламентовано безпосередньо Порядком залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану [4]. До суспільно корисних робіт можуть бути залучені виключно працездатні особи віком від 16 років, які не мають обмежень за станом здоров'я до роботи в умовах воєнного стану, а саме: безробітні та інші незайняті особи; працівники функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств (за погодженням з їх керівниками), - у порядку переведення; особи, зайняті в особистому селянському господарстві; студенти вищих, учні

та слухачі професійно-технічних навчальних закладів; особи, які забезпечують себе роботою самостійно.

2) запровадження комендантської години;

3) встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів;

4) перевірка документи в осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

5) встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

6) заборона торгівлі алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, а також зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами;

Під час дії правового режиму воєнного стану уповноважені органи мають право також забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів, а також регулювати роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації та забороняти передачу інформації через комп'ютерні мережі.

Тобто, запровадження воєнного стану в Україні значно ускладнює гарантування державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Водночас, положення частини 2 статті 64 Конституції України містять перелік прав і свобод людини, обмежувати які, навіть у воєнний час, забороняється. До них, зокрема, відносяться: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати

індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Наведені права є абсолютними, тобто неможливі жодні відступи та жодні обмеження у здійсненні цих прав, навіть при умові надзвичайного та воєнного стану.

Закріплення переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть у час дії воєнного стану, є конституційною гарантією прав людини і громадянина. Так, у разі дії воєнного чи надзвичайного стану це не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод, прийнятому в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права й у законах України.

Підсумовуючи все викладене вище, можна сформулювати наступні висновки: запровадження воєнного стану в Україні значно ускладнює гарантування державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Разом з тим, заходи, які обмежують права людини, мають бути проведені у відповідності із чинним законодавством і не можуть суттєво обмежувати основоположні права громадян. Крім цього, будь-які обмеження повинні бути співмірними з цілями, які вони переслідують.

Джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 року (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>).
2. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>).
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>)
4. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 р. № 753 (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text>).

Науковий керівник: Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Секція № 3.

РЕГІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Завгородній Віталій Анатолійович

д.ю.н, професор,

професор кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровського державного університету внутрішніх

УНІВЕРСАЛЬНІ ТА ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

ПРАВОІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ

ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Ключовим інструментарієм здійснення правоінтерпретаційної діяльності міжнародними судовими інстанціями є принципи тлумачення норм міжнародних договорів. Як наголошує з цього приводу Т. І. Дудаш, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Страсбурзький суд, Суд Ради Європи) протягом своєї діяльності із застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод виробив низку принципів тлумачення її норм, які визначають основні засади, вихідні ідеї розуміння їхнього змісту [1, с. 130]. Однак переконані, що думка вченого про досліджуване правове явища потребує уточнення в частині з'ясування універсальних та загальних принципів правотлумачної діяльності Суду Ради Європи.

Під принципами тлумачення в теорії права прийнято розуміти основні ідеї, вимоги, що ставляться до тлумачення як до процесу пізнання змісту норм права чи різноманітних юридичних документів (договорів, рішень судів та ін.) [2, с. 104], а отже принципи тлумачення конвенційних норм слід розглядати як фундаментальні та основоположні ідеї, засади, підвалини, на яких ґрунтується правоінтерпретаційна діяльність Страсбурзького суду.

Зважаючи на те, що тлумачення – це процес пізнання, якому властиві ознаки науковості, варто зауважити, що він, передусім, ґрунтується і на відповідних ідеях та вимогах наукового пізнання, серед яких: а) принцип

всебічності дослідження; б) принцип історизму; в) принципу комплексності; г) принцип об'єктивності; д) принцип конкретності [3].

Зазначений інструментарій широко використовується і у практиці Суду Ради Європи, на чому він сам неодноразово наголошував у своїх рішеннях.

Так, наприклад, у рішенні по справі «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21.02.1975 Страсбурзький суд зазначив, що Конвенція повинна тлумачитися об'єктивно, а не так, як могли розуміти сторони на момент її ратифікації. У справі «М проти Німеччини» від 17.12.2009 для формулювання власної правової позиції ЄСПЛ проаналізував законодавство держав членів Ради Європи, документи Європейського комітету з питань запобігання катування, Комісії з прав людини Ради Європи, Комітету з прав людини ООН, що вказує на дотримання Страсбурзьким судом принципу всебічності.

Про взяття за основу Страсбурзьким судом принципу конкретності можна дійти висновку за результатами аналізу рішення ЄСПЛ у справі «Вемхоф проти Німеччини» від 27.06.1968, в якому ЄСПЛ підкреслив, що питання про характер поведінки слід оцінювати у кожному конкретному випадку за його особливими обставинами, а також рішення Суду Ради Європи у справі «Лінгенс проти Австрії» від 08. 07. 1986, в якому Суд зазначив, що хоча захист від певних висловлювань поширюється і на політичних діячів, однак якщо потерпілий належить саме до них, тоді необхідність обмежувати вираження думок є менш гострою. Із зазначеного випливає, що Страсбурзьким судом ураховано конкретний правовий статус особи.

Яскравим прикладом використання ЄСПЛ історизму як принципу наукового пізнання є справа «Зданока проти Латвії» від 16. 03. 2006, в якій Страсбурзький суд дійшов висновку про відсутність порушення права скажника на вільні вибори та прийнятність застосування обмежувального заходу до скажника в Латвії, зважаючи на історично-політичний контекст, який обумовив законодавче закріплення такого заходу і його застосовність.

Важливим в рамках нашого дослідження вважаємо з'ясування притаманних правоінтерпретаційній діяльності ЄСПЛ існуючих загальних принципів тлумачення норм права, що виокремлюються в теорії права.

З цього приводу доречною є думка Ю. М. Тодики, який зазначає, що принципи тлумачення права становлять цілісну взаємопов'язану систему, застосування якої в сукупності дозволяє на високому рівні здійснювати офіційне та неофіційне тлумачення правових приписів. До таких принципів вчений відносить: демократизм (рівність), науковість, точність і ясність, єдність теорії та практики правоконкретизаційної діяльності (згідно з яким тлумачення юридичної норми виступає посередником» між такою нормою і дійсністю, до якої ця норма застосовується) [4, с. 80-86].

Водночас, твердження правника, що зазначені принципи одночасно притаманні як офіційному, так і неофіційному тлумаченню, вважаємо дискусійним, зважаючи на те, що неофіційне тлумачення, серед якого виокремлюють буденне (тлумачення не юристів), апріорі не може здійснюється на основі таких принципів, як науковість, точність чи ясність. У свою чергу, тлумачення конвенційних норм Страсбурзьким судом беззаперечно ґрунтується на принципах науковості та ясності, що тісно пов'язані з такими спеціальними принципами як об'єктивного та ефективного тлумачення.

Так, О. Ф. Черданцевим виокремлено дещо інші принципи тлумачення, а саме: а) безсторонність (відсутність в інтерпретатора власних інтересів стосовно результату тлумачення; відсутність впливу сторонніх осіб на цей процес; використання об'єктивних критеріїв оцінки); б) обґрунтованість (кожен висновок має бути обґрунтованим на підставі певних правил тлумачення); в) всебічність (використання всіх способів тлумачення); г) об'єктивність (об'єктивне віддзеркалення змісту юридичної норми в інтерпретаційному акті); д) одноманітність (забезпечення однакового тлумачення одних і тих самих юридичних норм у різноманітних справах); е) стабільність (відсутність змін норми права у процесі її тлумачення); ж)

визначеність (результат тлумачення повинен бути точним і визначеним) [2, с. 104-105].

Однак переконані, що більшість із зазначених вище керівних ідей є елементами попередньо вказаного принципу науковості. А такі принципи тлумачення, як одноманітність та стабільність, тісно пов'язані з існуючим в діяльності ЄСПЛ принципом правової визначеності, хоча Страсбурзький суд інколи відступає від нього, застосовуючи принцип еволютивного тлумачення.

Аналіз здійснюваної Страсбурзьким судом інтерпретації норм Конвенції дав змогу М. В. Мазуру, С. Р. Тагієву, А. С. Беніцькому та В. В. Кострицькому виокремити більш широкий перелік принципів тлумачення, а саме: 1) пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів; 2) ефективного та динамічного тлумачення; 3) забезпечення правової визначеності (принцип дотримання прецеденту); 4) забезпечення певної свободи національного розсуду; 5) автономного тлумачення; 6) врахування загальновизнаних міжнародних стандартів і принципів міжнародного права; 7) забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини [5, с. 131].

Осмислення зазначених принципів тлумачення конвенційних норм дає можливість стверджувати, що правоінтерпретаційна діяльність ЄСПЛ ґрунтується і на загальновизнаних принципах міжнародного права, на важливості яких неодноразово підкреслював у своїх постановах і сам Суд Ради Європи. Так, наприклад, у своєму рішенні у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21.02.1975 ЄСПЛ підкреслив необхідність використання у своїй діяльності положень статей 31-33 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23.05.1969 задля тлумачення Конвенції, які також слід віднести до керівних ідей його правотлумачної діяльності.

Отже, окрім вищеназваних принципів тлумачення, ЄСПЛ керується і такими загальновизнаними в міжнародному праві, як: добросовісність, відповідність цілям та об'єктам договору, єдність тексту договору та його додатків чи протоколів, урахування підготовчих матеріалів та ін.

Вищевикладене дає підстави для висновку про те, що в процесі здійснення правоінтерпретаційної діяльності Суд Ради Європи керується низкою принципів тлумачення, які слід розподілити на групи: 1) універсальні принципи пізнання (всебічність, історизм, комплексність, об'єктивність, конкретність); 2) загальні принципи тлумачення норм права (неупередженість, однозначність, системність, точність і ясність, несуперечність нормі тлумачення, справедливість); 3) загальні принципи тлумачення норм міжнародного права, що закріплені Віденською конвенцією (добросовісність, відповідність цілям та об'єктам договору, єдність тексту договору та його додатків чи протоколів, урахування підготовчих матеріалів, тлумачення двомовності договору з використанням значення, що найбільше сприяє досягненню його цілей тощо).

Принципам правотлумачної діяльності Страсбурзького суду притаманні такі риси: а) є основоположними, фундаментальними ідеями та вимогами, на яких ґрунтується тлумачення норм Конвенції як процесу; б) їх дотримання забезпечує якість правоінтерпретаційної діяльності ЄСПЛ, ефективність дії норм Конвенції, не ілюзорність прав і свобод людини; в) не мають часових меж існування та постійно розвиваються; г) взаємопов'язані між собою утворюючи систему; д) в основі загальних принципів тлумачення норм Конвенції лежать принципи наукового пізнання; е) спеціальні принципи тлумачення положень Конвенції ґрунтуються на загальних та загальновизнаних у міжнародному праві.

Джерела:

1. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч. посіб. 3-тє видання, стереотипне. Київ : Алерта, 2016. 488 с.
2. Черданцев А. Ф. Толкование права и договора : учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 381 с.
3. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part1/202.htm

4. Тодыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины. Харьков : Факт, 2003. 328 с.

5. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навч. посіб. / М. В. Мазур, С. Р. Тагієв, А. С. Беніцький, В. В. Кострицький ; відп. ред. В. М. Карпунов. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. 600 с.

Кузьма Вікторія Юріївна

к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

РОЛЬ РАДИ ЄВРОПИ У ПІДТРИМАННІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ І ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Активними учасниками сучасного міжнародного правопорядку окрім держав є і інші суб'єкти міжнародного права, а саме міжнародні міжурядові організації. В умовах російсько-української війни, регіональні інституції також підтверджують свої цілі створення і здійснюють беззаперечний вплив на забезпечення упорядкування суспільних відносин у сфері захисту прав людини.

Рада Європи (РЄ) є однією з міжурядових організацій, яка була заснована ще в 1949 р. з ціллю єднанням народів та співпраці європейських держав у різних сферах. Слід погодитись з науковцем В. Манукяном, що створення РЄ було захисною, «інстинктивною» реакцією Європи на величезні гуманітарні небезпеки другої пол. ХХ ст. – фашизму і комунізму [1, с. 84]. При цьому, саме ця інституція найшвидше відреагувала на виклики того періоду, та і надалі здійснює підтримку не тільки європейського, а й міжнародного правопорядку в умовах сьогодення.

Нещодавні події у зв'язку з нападом Росії на Україну, підняли знову гостру дискусію не тільки в науковій спільноті, а і в громадянському

суспільстві про неспроможність забезпечення миру і безпеки на рівні ООН та недовіра окремих інституцій, в тому числі спеціалізованих установ ООН і навіть неурядових організацій реагувати на загрози сучасності.

Відомо, що в основі міжнародного правового порядку лежать: погоджені міжнародним співтовариством права і основні свободи людини і громадянина, а також інші правила, що регулюють стосунки між суб'єктами міжнародного співтовариства (зокрема, державами) і прийняті у вигляді звичаїв або багатосторонніх міжнародних угод; стандарти, що встановлені двосторонніми або багатосторонніми угодами і регулюють взаємодію між державами, або принципи врегулювання суперечок, що виникають між ними; норми міжнародного права, що регулюють стосунки між державами і іншими суб'єктами, що становлять міжнародне співтовариство, як в мирний час, а так і під час війни [2, с. 4].

Сьогодні РЄ дійсно є тим форумом, що здатний відповідати на глобальні виклики третього тисячоліття. Функціонування інституцій РЄ протягом понад півстоліття з часу її заснування показало, що ця організація пішла значно далі, (а багато в чому і всупереч) цілей, викладених в її Статуті.

Агресія Росії проти України та анексія Криму показують: найбільш явні порушення, найбільш чіткі виклики міжнародному праву полягають саме у сфері прав людини, а врегулювання конфлікту більш-менш ефективно проявляється не у діяльності суто міждержавних форумів (таких як ООН), а у функціонуванні організацій, спрямованих на захист прав людини. Передусім тут слід відзначити роль РЄ та ЄСПЛ, які здатні реагувати на виклики правам людини, застосовуючи «європейський консенсус» – однозначно встановлений стандарт захисту основоположних прав, з урахуванням специфічних особливостей відповідної держави чи субрегіону [3, с. 305–308].

Отож варто поставити питання, які дії РЄ слід ж віднести до підтримки та забезпечення міжнародного правопорядку починаючи з 24 лютого 2022 р.?

По-перше, 16 березня 2022 р. Росію було вже виключено з Організації. Процес був запущений ще 25 лютого 2022 р. відповідно до ст. 8 Статуту Ради

Європи, Комітет Міністрів (КМРЄ) спочатку призупинив РФ її прав представництва в КМРЄ і Парламенській Асамблеї (ПАРЄ) з негайним набранням чинності в результаті збройного нападу РФ на Україну. А 15 березня 2022 р., ПАРЄ одноголосно прийняла висновок, згідно з яким РФ більше не може бути державою-членом Організації. Відповідно, внаслідок припинення членства РФ у РЄ для осіб під її юрисдикцією перестають діяти правові й політичні механізми РЄ [4]. Припиняються візити і відповідні звіти ПАРЄ, місії спостерігачів на виборах, візити та доповіді Комісара Ради Європи з прав людини і багато інших моніторингових механізмів [5]. Це безпрецедентна подія, яка сталася за більш як 70-річний період функціонування РЄ, виключення члена Організації за грубе порушення не тільки положень Статуту, агресії проти України, а й усіх засад мирного співіснування.

По-друге, ще 1 березня 2022 р, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) застосував тимчасові заходи відповідно до запиту від України (від 28.02.2022) у зв'язку з «масовими порушеннями прав людини, вчиненими російськими військами в ході агресії проти суверенної території України» і постановив указати Уряду РФ про утримання від нападів на цивільне населення та цивільні об'єкти [6]. Вдруге, 23 серпня 2022 р. Україна подала запит до ЄСПЛ щодо застосування тимчасових заходів у справі Україна проти Росії (X) (№ 11055/22) вже з метою забезпечення прав військовополонених (відповідно до ст. 2 і ст. 3 Європейської конвенції справ людини) та не судити їх жодним трибуналом. Суд, відзначив що питання, порушені у запиті, були охоплені його рішенням від 30 червня 2022 р. у справі «Олійніченко проти Росії та України» щодо іншого військовополоненого, який утримується російськими силами. У цій справі Суд зазначив, що ці тимчасові заходи поширюються на будь-які прохання від імені українських військовополонених, які перебувають у російській тюрмі [7].

По-третє, 13 жовтня 2022 р. ПАРЄ ухвалила безпрецедентну резолюцію «Подальша ескалація агресії Російської Федерації проти України», в якій

виділено ті питання, які практично не були зібрані в одному документі і не підтверджені іншими міжнародними інституціями. Варто зацентувати увагу на найбільш важливих положеннях, які підтверджує Організація, що:

1. вторгнення РФ в Україну – це жорстока та нелюдська агресія, яку необхідно однозначно засудити як злочин сам по собі, як порушення міжнародного права, та як серйозну загрозу міжнародному миру та безпеці;

2. проведені референдуми в Донецькій, Херсонській, Луганській та Запорізьких областях (23 та 27 вересня 2022 р.), повинні вважатися недійсними та не мати юридичних наслідків. Спроба анексії цих регіонів РФ є порушенням міжнародного права, так і як анексія Криму;

3. незаконна окупація та мілітаризація Запорізької АЕС РФ – це порушення міжнародного права та несумісне з обов'язками ядерної держави, яка має постійне місце в Раді Безпеки ООН (РБ). Генеральній Асамблеї (ГА) слід розглянути питання про місце РФ в РБ. Настала необхідність реформування РБ і посиленні ролі ГА, у питаннях, що стосуються підтримки міжнародного миру та безпеки;

4. військовополонені, які утримувані збройними силами РФ, зазнають тортур і жорстокого поводження;

5. нелегітимний режим Лукашенка сприяє агресії РФ проти України;

6. необхідно прискорити створення Спеціального (ad hoc) Міжнародного трибуналу для переслідування злочину агресії проти України;

7. необхідно створити комплексний міжнародний механізм компенсації, включаючи міжнародний реєстр збитків;

8. нинішній російський режим є терористичним;

9. необхідно провести четвертий саміт в історії Організації та поставити питання підзвітності РФ, а також підтримки України на порядок денний саміту;

10. РФ повинна негайно припинити агресію проти України, повністю та беззастережно вивести свої сили з її території, в межах її міжнародно визнаних

кордонів та також вивести свої війська з території Грузії та Республіки Молдова та ін.[8].

Отож, підсумовуючи, можемо зазначити, що в умовах сьогодення, тільки РЄ є тією однією регіональною організацією, яка виключила РФ за агресію проти України і діє найактивніше з по-між усіх міжнародних інституцій приймаючи важливі рішення для нашої держави. Водночас, ООН як гарант безпеки миру у світі, спеціалізовані установи ООН, МАГАТЕ, ОБСЄ, окремі міжнародні неурядові організації не повністю виконують свої поставленні завдання та в свою чергу показують свою неспроможність діяти в умовах сучасних викликів. Поки ООН і інші організації буде реорганізовано або переформатовано, припускаємо, що РЄ почне займатися питаннями безпеки і оборони на європейському континенті поряд з ЄС і НАТО. РЄ доказала, що виконує важливу місію в межах визначеною Статутом та рухається далі закріплюючи поступово нові сфери впливу на регіональному рівні.

Якщо початково, РЄ створювалась для протистояння фашизму і колоніалізму, то саме під час російської війни проти України ще раз підтверджено беззаперечну роль РЄ – як основного джерела стандартів у сфері захисту прав людини та на теперішньому етапі здійснює значний внесок у підтримку міжнародного правопорядку побудованого саме на європейських цінностях у боротьбі з «рашизмом» у ХХІ ст.

Джерела:

1. Манукян В. І. Страсбургское право. Европейский суд по правам человека. Право, практика, комментарий. Харьков: Право, 2017. 600 с.
2. Чайковський Ю. В. Держава і міжнародний правопорядок. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2011. № 2(4). С. 1–12. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11cyvimp.pdf>.
3. Буткевич О. В. Функціонування Ради Європи в ХХІ столітті: між європейським консенсусом» » і правовим плюралізмом. *Міжнародний конгрес європейського права: збірн. наук. праць* (м. Одеса, 21-22 квітня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. С. 305–308.

4. [CM/Del/Dec\(2022\)1428ter/2.3](https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a5d7d9). Consequences of the aggression of the Russian Federation against Ukraine. Procedure under Article 8 of the Statute. 1428ter meeting, 16 March 2022. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a5d7d9.
5. Анцупова Т. О. Наслідки виключення РФ з Ради Європи. *Закон і бізнес*. 17.03.2022. URL: <https://zib.com.ua/ua/150910.html>.
6. ECHR 068 (2022). The European Court grants urgent interim measures in application concerning Russian military operations on Ukrainian territory. Press release issued by the Registrar of the Court. 01.03.2022. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-7272764-9905947%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-7272764-9905947%22]}).
7. Request for urgent measures concerning Ukrainian prisoners of war. ECHR 256 (2022) 24.08.2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7411153-10142112>.
8. Resolution 2463 (2022). Further escalation in the Russian Federation's aggression against Ukraine. Text adopted by the Assembly on 13 October 2022 (32nd sitting). URL: <https://pace.coe.int/en/files/31390/html>.

Поляруш-Сафроненко Світлана Олександрівна

к.ю.н, доцент кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін Білоцерківського національного аграрного університету

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄДНАНОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ
ГРОМАДОЮ ПРАВА ОСОБИ ОБИРАТИ І БУТИ ОБРАНИМ**

Досліджуючи питання забезпечення об'єднаною територіальною громадою (ОТГ) прав людини, слід звернути увагу на механізм забезпечення саме конституційного права обирати і бути обраним за допомогою якого здійснюється формування органів і посадових осіб місцевого самоврядування в ОТГ.

Питання забезпечення ОТГ права члена територіальної громади обирати і бути обраним має теоретичне і практичне значення в конституційному праві. Теоретичне значення полягає в тому, що результати дослідження у вигляді висновків і рекомендацій є новими знаннями які сприяють розвитку науки конституційного права. Практичне значення такого дослідження є удосконалення практики обрання в місцеві органи депутатів відповідних рад та на одноосібні виборні посади голів рад і старост в об'єднані територіальні громади *Метою доповіді* є діяльність ОТГ щодо створення сприятливих умов для проведення виборів депутатів, голів рад та старости місцевих рад, охорони і захисту процесу проведення названих виборів та поновлення конституційного права члена територіальної громади у випадку його порушення. Для здійснення поставленої мети слід вирішити такі завдання: а) провести аналіз останніх наукових праць та законодавства щодо об'єднаних територіальних громад; б) сформулювати ознаки і дати визначення забезпечення об'єднаними територіальними громадами конституційного права члена територіальної громади обирати і бути обраним; в) запропонувати рекомендації щодо удосконалення законодавства з приводу реалізації названого права; г) надати висновки і рекомендації по предмету дослідження.

Аналіз останніх праць щодо об'єднаних територіальних громад передбачає чітке відмежування територіальної громади від об'єднаної територіальної громади. Відповідно до матеріалу вільної енциклопедії ОТГ слід розглядати як вид територіальних громад, які утворювалися в Україні під час реформи децентралізації у 2015—2020 роках шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст (відповідних сільських, селищних та міських рад) [1]. Реформа децентралізації в Україні, на думку В. Козіної, передбачає зміну системи місцевого самоврядування, її кардинальне зміцнення на засадах децентралізації та субсидіарності, визначення територіальної основи, наділення реальними правовими, організаційними, матеріально-фінансовими можливостями для здійснення органами і посадовими особами місцевого самоврядування ключових

повноважень та надання членам громади адміністративних послуг. В основу цієї реформи закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові практики її впровадження [2, с. 3]. Закон України від 5 лютого 2015 р. закріплює, що у разі прийняття сільськими, селищними, міськими радами рішень про добровільне об'єднання територіальних громад, а також у разі підтримки добровільного об'єднання територіальних громад на місцевому референдумі сільський, селищний, міський голова територіальної громади, в якій ініційовано питання про добровільне об'єднання територіальних громад, звертається до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласної державної адміністрації з пропозицією звернутися до Центральної виборчої комісії для прийняття нею рішення про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови в установленому законом порядку [3]. Пропонуємо до тексту після слів «міського голови» додати слова «старости» і далі по тексту. Перші вибори депутатів, сільських, селищних, міських голів призначаються у разі об'єднання територіальних громад [4].

Отже, перші вибори після об'єднання територіальних громад проводяться за рішенням ЦВК України до місцевих рад та голів названих рад. Старости можуть обиратися чи виконувати свої обов'язки до їх обрання після добровільного об'єднання територіальних громад чи приєднання до них.

Окремо слід зосередити увагу на проведенні виборів старост. 19 грудня 2019 року був прийнятий Виборчий кодекс (ВК) України в якому закріплюється і порядок проведення виборів старост сіл і селищ. О. Врублевський вважає, що з набуття чинності ВК України обрання старост на місцевих виборах повинно здійснюватися виключно на основі відповідних приписів чинного ВК України. О. Врублевський стверджує, що сьогодні в об'єднаних територіальних громадах свої повноваження здійснює три види осіб на посаді старости: а) старости, яких було обрано на перших виборах старост; б) виконувачі обов'язків старости, яких після завершення процедури

добровільного об'єднання було призначено новообраною радою ОТГ на строк до обрання на перших виборах старост; в) виконувачі обов'язків старости, яких після завершення процедури добровільного приєднання до об'єднаних громад було призначено відповідною радою ОТГ на період повноважень ради об'єднаної територіальної громади поточного скликання [5]. Порядок обрання та припинення повноважень старост закріплюється ВК України та Законом України від 14 липня 2015 року «Про місцеві вибори» в частині положень щодо організації та проведення повторних, проміжних, додаткових виборів і заміщення депутатів, обраних у багатомандатному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів депутатів місцевих рад [5]. Староста обирається в порядку, визначеному законом, на строк повноважень ради об'єднаної територіальної громади. Вибори старости (крім перших) відбуваються одночасно з виборами міського (селищного, сільського) голови, депутатів ради об'єднаної територіальної громади. Особа, що обирається на посаду старости, повинна бути громадянином України, мати право голосу відповідно до статті 70 Конституції України, не мати судимості за вчинення умисного злочину або ця судимість повинна бути погашена або знята в установленому законом порядку. Повноваження старости припиняються одночасно із припиненням повноважень міської (селищної, сільської) ради ОТГ [6].

Таким чином, ОТГ у відповідності з діючим законодавством має створювати умови для проведення місцевих виборів, слідкують за дотриманням законодавства щодо реалізації членами ОТГ активного і пасивного виборчого права і при необхідності через свої органи і посадових осіб звертатися до суду за поновленням порушеного права.

В результаті проведеного аналізу наукових праць і законодавства щодо забезпечення ОТГ конституційного права її членів обирати і бути обраним можемо сформулювати ознаки здійснення названої діяльності. Серед таких ознак : 1) створення ОТГ сприятливих умов для обрання її членами : а) депутатів місцевих рад ОТГ; б) голів місцевих рад ОТГ; в) старост сіл і селищ;

- 2) охорона і захист ОТГ права її членів обирати і бути обраними;
- 3) поновлення порушеного права членів ОТГ обирати і бути обраним.

Законодавство про децентралізацію з приводу реалізації конституційного права члена ОТГ обирати і бути обраним включає норми : 1) Конституції України; 2) ВК України; 3) законів України: а) Про добровільне об'єднання територіальних громад від 5 лютого 2015 р.; б) Про місцеві вибори від 14 липня 2015 р.; в) Про місцеве самоврядування в Україні від 21 травня 1997 р.; 4) постанови КМ України : а) Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад від 8 квітня 2015 р.; б) Концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні та інші джерела права [6]. Питання створення ОТГ сприятливих умов для обрання її членами депутатів місцевих рад, голів рад ОТГ та сільських і селищних старост регулюється діючими нормами законодавства України. Староста – це виборна посадова особа місцевого самоврядування. Він обирається жителями села, селища, міста (сіл, селищ, міст), розташованого на території відповідного старостинського округу, на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом [8].

Отже, ОТГ та її органи і посадові особи, створюючи сприятливі умови організують і контролюють процес проведення виборів депутатів місцевих рад, голів таких рад та старост сіл і селищ.

Охорона і захист ОТГ конституційного права її членів обирати і бути обраними та поновлення порушеного права членів ОТГ здійснюється шляхом застосування норм діючого законодавства. Виборці відповідно до ст.9 п. 5 ВК України мають право оскаржувати порушення власних виборчих прав, інших власних особистих прав та законних інтересів, пов'язаних з участю у виборчому процесі [4].

Підводячи підсумок, пропонуємо такі висновки і рекомендації по предмету дослідження. Забезпечення об'єднаною територіальною громадою конституційного права їх членів обирати і бути обраним передбачає створення

ними сприятливих умов для обрання депутатів, голів місцевих рад та старост сіл і селищ, охорону і захист названого конституційного права від правопорушень та поновлення порушеного виборчого права їх членів шляхом відшкодування збитків та притягнення до юридичної відповідальності винних. Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть удосконаленню законодавства і практики його застосування.

Джерела:

1. Виборчий кодекс України : Закон України від 19 грудня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48. Поточна редакція від 15.03.2022.
2. Об'єднана територіальна громада URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Об'єднана територіальна громада](https://uk.wikipedia.org/wiki/Об'єднана_територіальна_громада).
3. Козіна В. Реформа з децентралізації : перехід від добровільного об'єднання територіальних громад до адміністративного укрупнення територіальних громад та районів. Міністерство розвитку громад та територій України. Рада Європи, 2021. 42 с.
4. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 91. Поточна редакція від 14.05.2020 р.
5. Про обрання старост на цьогорічних місцевих виборах. Автор: Олександр Врублевський, експерт з питань діяльності старост та співробітництва територіальних громад / <https://decentralization.gov.ua/news/15383>
6. Староста об'єднаної територіальної громади: у матеріалі пропонуємо 10 питань – відповідей. <https://www.prostir.ua/?news=starosta-objednanoji-terytorialnoji-hromady-10-pytan-vidpovidej>

Бзова Лаура Георгіївна

*доктор філософії права, асистентка кафедри процесуального права
юридичного факультету*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Доголич Ірина Василівна

здобувачка вищої освіти юридичного факультету

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ

У зв'язку зі становленням і розвитком України як демократичної, правової та європейської держави, особливого значення набули механізми забезпечення і захисту основоположних прав людини та громадянина. Важливу роль в захисті прав та інтересів людини відіграють органи конституційної юстиції.

Відповідно до чинного законодавства, єдиним органом конституційної юстиції в Україні є Конституційний Суд України, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України [1].

Визначну роль в сфері конституційно-правового захисту відведено інституту конституційної скарги. Інститут конституційної скарги з'явився в Україні внаслідок внесення змін до статті 55 Конституції України, відповідно до яких, кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Проте, інститут конституційної скарги почав працювати 22 лютого 2018 року після прийняття Регламенту Конституційного Суду України.

П. Євграфов відзначав, що право громадян на конституційну скаргу виступає не тільки як правовий інструмент захисту конституційних прав і свобод, але й як орієнтир для держави, яка зобов'язана дбати про людину, сприяти формуванню громадянського суспільства і відповідати за його безпеку [2, с. 85].

Відповідно до чинного законодавства, конституційною скаргою є подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України [1].

Конституційний Суд України не уповноважений переглядати рішення галузевих національних судів, не може ухвалювати рішення про їх скасування або призначити особі відшкодування завданих збитків. Він виключно перевіряє на конституційність закон, який був застосований під час ухвалення цих рішень. Це впливає з положень глави 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» [3, с. 30].

Тобто, законодавчою системою України передбачена саме нормативна конституційна скарга, яка пов'язана з розглядом конкретної справи, проте оскарженню підлягає лише нормативний акт, покладений в основу ухвалення індивідуального акта, тоді як сам правозастосовний акт не підлягає оскарженню.

На думку В. Остапенка, значення конституційної скарги полягає в тому, що вона є додатковою важливою гарантією в механізмі судового захисту основних прав і свобод людини та громадянина. Змога осіб звертатися до органу конституційної юрисдикції сприяє зміцненню демократії та громадянського суспільства, адже цей інститут є однією з форм громадського контролю за владою, який дає змогу громадянинові бути не тільки спостерігачем, але й активним учасником формування правової політики

держави. Крім того, запровадження цього виду скарги є новим поштовхом у розвитку доктрини щодо майбутнього механізму її реалізації [4, с. 99].

Функціональним напрямом інституту конституційної скарги виступає значення цього інституту як інструменту впливу особи на систему права та державну політику, що зумовлює виняткову роль конституційної скарги у тріаді «особа, право, держава». У широкому розумінні конституційна скарга дає змогу особі «скерувати» діяльність держави у напрямі забезпечення суспільних потреб та інтересів, в основі яких лежать фундаментальні права і свободи, що веде до утвердження верховенства права. За своїми юридичними наслідками конституційна скарга виступає одним із засобів реалізації принципу взаємної відповідальності особи та держави [5, с. 188].

Фактично конституційна скарга є дієвим і ефективним процесуальним засобом для захисту основних прав і свобод громадян, оскільки унеможливорює особі безпосередній доступ до конституційного правосуддя. На відміну від інших скарг та позовів, рішення по конституційній скарзі має не індивідуальний характер, а загальний характер, тобто поширюється на всіх осіб, права яких можуть бути порушені дією неконституційного акту.

Таким чином, можна дійти висновку, що інститут конституційної скарги виступає однією з форм впливу особи на систему права та законодавства, адже за умови задоволення зазначеної скарги стає можливим вилучити з масиву юридичних норм, ті, які скасовують або обмежують права людини, тобто які за своїм змістом є неправовими та порушують принцип верховенства права.

Джерела:

1. Про Конституційний Суд України. Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-V URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19/conv#n38>
2. Селіванов А. О., Євграфов П. Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності. Право України. 2003. № 4. С. 80–85
3. Гультай М. Повна чи нормативна конституційна скарга: пошук національної моделі. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1. С. 24–33

4. Подорожна, Т. С., О. В. Білоскурська. «Конституційна скарга як форма судового захисту прав людини в Україні» Вісник НТУУ КПІ Політологія. Соціологія. Право 1 (41) (2019): С. 97-101.

5. Гультай М. М. Функціональні характеристики інституту конституційної скарги та модель його впровадження в Україні. Вісник Конституційного Суду України. 2011. № № 4–5 С. 185–193.

Димов Кирило Борисович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Грушко Мальвіна Валеріївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

UNITING FOR UKRAINE ЯК ЕФЕКТИВНА РЕГІОНАЛЬНА ПРОГРАМА ПРИЙОМУ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

2022 рік став визначальним та трансформаційним для багатьох відносин, які регулюються міжнародним правом. Події в Україні з 24 лютого 2022 р. стали випробуванням як принципу *pacta sunt servanda*, так і ефективності дії положень багатьох конвенцій, які становлять основу як міжнародного гуманітарного права, так і міжнародного права прав людини. Постулати регулювання статусу біженців, екологічних та інших вимушених переселенців, внутрішньо переміщених осіб, були випробувані на міцність наслідками міжнародного збройного конфлікту між Україною та російською федерацією. Мільйони людей скористались можливістю для отримання статусу біженця, а також різними регіональними програмами для вимушених переселенців, які були запроваджені державами у відповідь на російську агресію в Україні.

Серед таких регіональних програм слід виокремити програму «*Uniting for Ukraine*», яка була запущена Президентом Сполучених Штатів Америки Джоозефом Байденом з метою забезпечення виконання програми по запрошенню 100 тисяч громадян України, які були змушені бігти від війни в Україні. Закон про імміграцію та натуралізацію США надає міністру внутрішньої безпеки право дозволяти тимчасовий в'їзд на територію країни з різних причин (наприклад, невідкладних гуманітарних, якою є ситуація в Україні). На основі цього закону і була створена *Uniting for Ukraine* [2]. Загальний аналіз американського законодавства, а також веб-сторінок американських державних органів дозволяє виокремити такі основні положення вищезазначеної програми:

- учасники програми отримують гуманітарний пароль для спрощення перебування на території США та легалізації проживання на території цієї країни протягом двох років.

- право на участь у програмі мають громадяни України, або найближчі члени сім'ї громадян України, які станом на 11 лютого 2022 року (до початку повномасштабних бойових дій на території України), перебували в Україні та були переміщені внаслідок цих бойових дій.

- необхідно мати «спонсора» в США, який подає Декларацію про фінансову підтримку (форма I-134) до Служби громадянства та імміграції США.

- необхідно пройти біометричну, біографічну, медичну перевірку, а також перевірку безпеки [3].

поняття «спонсор» було створено спеціально для того, щоб різні категорії фізичних осіб в США мали можливість звернутися до Міністерства національної безпеки США та від імені українських громадян подати заявку на участі у програмі «*Uniting for Ukraine*».

«Спонсорами», згідно з інформацією, яка розміщена на ресурсах Служби громадянства та імміграції Сполучених Штатів Америки, можуть бути такі категорії осіб:

1. Громадяни США;
2. Особи, які мають дозвіл на постійне або тимчасове проживання на території США;
3. Неіммігранти із законним статусом (туристи, бізнесмени, студенти, фахівці певних галузей);
4. Шукачі притулку, особи зі статусом «parolee» та біженці;
5. Особи із тимчасовим захистом [1].

Неурядові організації не можуть набувати статусу «спонсора», проте вони можуть фінансувати потенційних «спонсорів», про що обов'язково зазначається у формі I-134 при подачі відповідної заявки. Це дає можливість для збільшення кола фізичних осіб, які потенційно мають бажання стати спонсором для переміщених українців, проте не завжди мають матеріальну можливість. Американське законодавство таким чином дозволило заручитися підтримкою неурядових організацій, багато з яких мають відповідні потужності для такої допомоги.

Служба громадянства та імміграції також зазначає, що усі спонсори проходять перевірку з метою запобігання експлуатації та торгівлі людьми, порушення громадської та національної безпеки.

Законодавство США накладає на «спонсорів» ряд певних обов'язків стосовно осіб, інформацію про яких вони подавали у формі I-134. Передусім, це:

- Прийом та допомога з транспортуванням даних осіб по території США;
- Допомога у пошуку безпечного та комфортного житла (або ж забезпечення житлом) та забезпечення базових потреб;
- Сприяння у оформленні ряду документів (дозвіл на роботу, картка соціального страхування тощо);
- Забезпечення можливості для отримання медичної допомоги;
- Забезпечення допомоги в отриманні освіти, вивченні англійської мови, реєстрації дітей до школи тощо [1].

Слід зауважити, що відповідні положення законодавства США, які стосуються реалізації програми *Uniting for Ukraine* були розроблені відповідно до міжнародного законодавства, а саме, наприклад, ст. 13 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, яка захищає права іноземців та дозволяє їх вислання за територію країни лише на виконання норм законодавства або згідно з імперативними міркуваннями державної безпеки і надає їм право на подання доводів проти свого вислання та на перегляд своєї справи компетентним державним органом чи особою або особами, спеціально призначеними компетентним державним органом [4].

Програма *Uniting for Ukraine* є надзвичайно ефективним регіональним механізмом забезпечення прав вимушених переселенців та у контексті подальшого міжнародно-правового досвіду дозволяє іншим державам використовувати деякі положення у якості базових при розробці подібних програм, адже з кожним роком проблема міждержавної міграції стає все більш актуальною та загрожує світовій безпеці.

Джерела:

1. Frequently Asked Questions About Uniting for Ukraine. URL: <https://www.uscis.gov/humanitarian/uniting-for-ukraine/frequently-asked-questions-about-uniting-for-ukraine>
2. Immigration and Nationality Act. US Citizenship and Immigration Services. URL: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>
3. Uniting For Ukraine: як податись на програму підтримки українських біженців у США? URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/342/uniting-for-ukraine-kak-podatsya-na-programmu-podderzki-ukrainskix-bezencev-v-ssa>
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Цибульська Ольга Юріївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

НЕДОГОВІРНІ КОНСТРУКЦІЇ В СПАДКОВОМУ ПРАВІ ОКРЕМИХ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Тенденції, що тривають останнім часом в Україні, мають вплив на вектор наукового дослідження в сфері юриспруденції, який спрямовано на правові системи держав, що входять до складу Європейського Союзу (далі - ЄС). Так, актуальність даної роботи обумовлена тим, що в сучасних політичній, соціальній та економічній ситуаціях в світі вивчення місця спадкового права досить важливо, так як має не тільки пізнавальний, академічний, але й політико-практичний характер, впливаючи на соціальну, економічну та інші складові держав, дозволяючи чіткіше визначати всі властиві функції і вплив даного виду прав на світове співтовариство, окреслити основні напрямки діяльності, точніше встановити місце і роль в житті всього суспільства, політичної, економічної і соціальної систем.

Станом на сьогодні дослідження в наукових колах проблеми, спрямованої на дослідження правового регулювання можливості розпоряджатись майном на випадок смерті за допомогою недоговірних конструкцій в правових системах держав, що є учасниками ЄС, має фрагментарний характер. В сфері наукових досліджень є чимало праць, в яких аналізуються аналогічні відносини, але в межах національного правового поля України. Серед авторів таких робіт, в частині характеристики схожого розпорядження заповідача, що називається заповідальний відказ» », передбаченого ст.ст. 1237-1239 ЦК України [1], доцільно відзначити В. В. Васильченко, Ю. О. Заїку, Є. О. Рябоконь, С. Я. Фурсу, Є. І. Фурсу, Є. О. Харитонova, В. Ю. Чуйкову, Л. В. Шевчук та ін. Разом із тим, як вже було зазначено, наукового аналізу встановленої проблеми на підставі дослідження норм чинного цивільного законодавства окремих держав-членів ЄС проведено не було, а проблема, що

є назвою роботи, станом на сьогодні залишається не розкритою, а отже, дає підстави стверджувати, що дослідження в межах цієї праці є своєчасним.

Сьогодні цивільне законодавство держав, що входять до складу ЄС, в сфері правового регулювання відносин спадкування закріплює конструкції, внаслідок яких виникають недоговірні зобов'язання між спадкоємцем та третіми особами – вигодонабувачами, що є аналогічними відказам, відомим римському праву [2]. Таке твердження базується на дослідженні норм спадкового права таких держав як Литовська Республіка (зокрема, ст.ст. 5.23- 5.25 ЦК Литви) [4], Республіка Польща (зокрема, ст.ст. 968-977, 981) [5], Чеська Республіка (§§ 1475, 1477, 1478, 1491, 1594, 1595, 1597-1599)) [6].

Спадкове право в кожній з обраних для дослідження країн надає можливість громадянинам таких держав розпорядитися своїм майном на випадок смерті, визначаючи у заповіті свою волю, що безпосередньо спрямована на захист особистих інтересів громадян, адже багатьом з них не байдуже, хто прийме в спадщину їх майно після смерті. Водночас, спадкове право також і захищає інтереси членів сім'ї померлого, що вбачається з регламентованого в кожній кодифікації з цивільного права порядку чергування, що, безумовно, сприяє зміцненню сім'ї.

Спадкування в усіх зазначених в дослідженні державах ЄС становить універсальну правонаступність. Й саме при спадкуванні яскраво відображається така особливість універсального правонаступництва, як одночасність переходу до правонаступника всіх прав та обов'язків, які належали спадкодавцю, де на момент відкриття спадщини визначається склад цих прав та обов'язків.

З огляду на наведений аналіз норм цивільного права обраних країн-членів ЄС, вбачається, що особливості недоговірних конструкцій в спадковому праві таких країн, пов'язані з видом прав, що успадковуються, і в кожному окремому випадку мають як схоже, так і відмінне - особливе, наприклад, відмінність місткості поняття кола «третіх осіб».

Разом з цим, завданням законодавців цих країн є створення такого правового механізму реалізації права на спадкування, який ефективно забезпечить можливість кожному спадкоємцю успадкувати будь-яке майно, або обов'язки із найменшими юридичними проблемами для нього.

Відповідно, необхідно врахувати деякі негативні моменти у національному законодавстві окремих країн ЄС, а також усунути деякі прогалини: на законодавчому рівні потрібно спростити оформлення прийняття спадщини, для цього потрібно реформувати спадкове законодавство, зокрема в рамках його недоговірних конструкцій; необхідно удосконалити та наблизити національне законодавство кожної окремої держави-члена ЄС до загальноєвропейських стандартів, а також ввести загальні та чіткі поняття, види та функції недоговірних конструкцій у спадковому праві ЄС загалом.

Отже, аналізуючи законодавство, що регулює недоговірні конструкції в спадковому праві держав-членів ЄС, варто зазначити, що охорона як особистих так і загальних інтересів та їхнього майна регулюється на найвищому рівні та великою кількістю нормативно-правових актів, коли як на загальноєвропейському (в рамках ЄС) рівні потребує більш сталого інституту спадкування та вирішення колізійних моментів, де загальний нормативно-правовий акт має відповідати всім вимогам нового суспільства, що стоїть на засадах ринкової економіки, адже DCFR не завжди зможе стати ефективним способом в площині пошуку компромісу та застосування його норм в якості стандарту щодо регулювання відносин, на які його норми не розповсюджуються.

Сьогодні за основу єдиних стандартів в галузі приватного права доцільно вважати Проект загальної довідникової схеми, що включає принципи, поняття та модельні норми європейського приватного права (Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (далі – DCFR)). Так, підтвердженням зазначеної позиції є пункт другий статті I.-1:101. Відповідно до змісту цієї норми зі сфери застосування акта виключені деякі

питання, зокрема, про статус і правосуб'єктність фізичних осіб, заповіти та спадкування, сімейні відносини, оборотоздатні інструменти, трудові відносини, правове регулювання нерухомого майна, положення про юридичних осіб, а також цивільний процес і виконавче провадження [7].

Разом із цим, детальний аналіз таких недоговірних правових конструкцій в спадковому праві, з огляду на небезпідставний інтерес, є можливим вже в межах подальших наукових праць.

Джерела :

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. No 435-IV. Відомості Верховної Ради України. Київ, 2003. № 40-44. – С. 356.
2. Покровский И. А. История римского права. / И. А. Покровский. – URL : <http://www.allpravo.ru/library/doc2527p0/instrum3503/item3635.htm>.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864. URL : <https://www.e-tar.lt/portal/ru/legalAct/TAR.8A39C83848CB/gPMmnMIfaR>.
4. Kodeks cywilny : USTAWA z dnia 23 kwietnia 1964 r. URL : <http://www.lex.pl/akt-prawny/-/akt/dz-u-2016-380-u>.
5. Закон № 89/2012 – Гражданский Кодекс Чешской Республики от 03 февраля 2012 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://anesro.com/download/zakon/89-2012_Sb.pdf.
6. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. URL: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf.

Vladyshevska Viktoriia

PhD, associate professor of the

Department of International and European Law

National University «Odesa Law Academy»

CONCERNING THE PROTECTION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The problem of protecting and ensuring the rights of internally displaced persons is currently quite relevant for every Ukrainian. In connection with the full-scale invasion of the Russian Federation on February 24, 2022, unfortunately, many of our fellow citizens lost their homes and were forced to seek protection both abroad and on the territory of our state. The rights and freedoms of citizens, their guarantees determine the content and direction of the activities of each state. Affirmation and protection of human rights, including in conditions of war, is the main duty of every state.

Ukrainians who, against their own will, were forced to leave their places of permanent residence as a result of active hostilities on their territory - the state provides an opportunity to obtain the status of an internally displaced person. Internally displaced persons belong to the economically, socially, and psychologically vulnerable population.

The term «internally displaced persons» was mentioned by the General Assembly for the first time in 1972, and it came into use only in the last decade of the last century, when the international community drew attention to this problem.

An internally displaced person, in accordance with the legislation of Ukraine, is a citizen of Ukraine, a foreigner or a stateless person who is in the territory of Ukraine on legal grounds and has the right to permanent residence in Ukraine, who was forced to leave or leave his place of residence as a result of or for the purpose of avoiding negative consequences of armed conflict, temporary occupation, widespread manifestations of violence, violations of human rights and emergency situations of a natural or man-made nature [1].

This category of persons, in accordance with the generally recognized principles of international law, enjoy the protection and assistance of their state.

Basic human rights have, in such a case, universal application, since when determining the scope of rights, one should refer to general norms - norms of international human rights protection law. Measures to ensure effective compliance with such norms belong to the sphere of human rights.

On behalf of the UN General Assembly and the Commission on Human Rights in 1998, the Guiding Principles on Internal Displacement were developed, which supplemented the existing norms of international law in the field of human rights and international humanitarian law. concerning IDPs.

According to this document, «IDPs are individuals or groups of individuals who have been forced to flee or who have been forced to leave their homes or places of habitual residence as a result of or to avoid the consequences of military conflict, mass violence, human rights violations, natural or man-made disasters, in particular , and which did not cross internationally recognized state borders» [2].

This document is not legally binding, but the Guidelines reflect the obligations of states under international treaties and customary law. They therefore represent the most authoritative statement of standards that governments and other actors, including UNHCR, should apply when responding to the plight of IDPs.

The rights and freedoms of IDPs can be conventionally divided into the following groups: 1) rights that ensure the normal physical existence of IDPs; 2) social rights; 3) rights in the field of administrative legal relations, electoral rights; 4) other rights.

The rights that ensure a normal physical existence include: the right to create appropriate conditions for the permanent or temporary residence of IDPs; the right to be provided by state executive authorities, local self-government bodies and private law subjects with the possibility of free temporary residence within six months from the moment the internally displaced person is registered, and for large families, disabled persons, persons of old age, this term can be extended.

The social rights of IDPs include: the right to receive material support; the right to pay the cost of utility services; the right to receive social services at the place of stay; receiving humanitarian and charitable aid.

The rights of IDPs in the field of administrative legal relations are: the right to apply for registration as an IDP; the right to terminate the self-employment of an IDP upon his application under a simplified procedure (without the requirements applicable under the normal procedure) at the place of residence of such a person in the relevant territorial body of the state executive power implementing state policy in the field of migration (immigration and emigration), on the basis of a certificate on registration of IDPs; the right to register as an IDP of a legal entity (provided that it is one of the founders of such a legal entity) or to register such a natural person-entrepreneur upon his application and a simplified procedure (without the requirements applicable under the normal procedure) at the place of residence of such a person in the relevant territorial body , authorized to carry out state registration of legal entities and individual entrepreneurs, on the basis of a certificate of registration of IDPs; the right to receive administrative services at the place of stay of the IDP.

As a result of the act of aggression of the Russian Federation against Ukraine and the external military conflict between them, more than 6.9 million people were forcibly given the status of internally displaced persons on the territory of Ukraine. They have the same rights and freedoms as other comparable categories of persons who are covered by the relevant legal guarantees of human rights and freedoms, but this category of persons is very vulnerable due to the unresolved nature of many issues.

References:

1. On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine dated October 20, 2014 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

2. Guiding Principles on Internal Displacement E/CN.4/1998/53/Add.2.
URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml

Гриб Анна Миколаївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ РАДИ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ В РЕЗУЛЬТАТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Результат глибинних правових перетворень на тлі Другої світової війни – укладання статуту «нової» глобальної міжнародної організації від 26.06.1945, зокрема, заснування ООН; сприяння міжнародному співробітництву у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру, в заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статті, мови та релігії (ст. 1 Статуту ООН).

Задля досягнення цілей у структурі ЕКОСОР (ст. 68 Статуту) 10.12.1946 створено функціональну Комісію ООН з прав людини – універсальний контролюючий орган у сфері захисту прав людини та основоположних свобод із широкими повноваженнями щодо контролю за дотриманням прав людини, проводити дослідження у сфері захисту прав людини та надавати рекомендації та пропозиції ЕКОСОР, готувати проекти міжнародних документів щодо прав людини, розглядати скарги про грубі та масові порушення прав людини згідно процедури 1503 резолюції ЕКОСОР (1); засновувати механізм спеціальних процедур та співпрацювати з іншими міжнародними органами у галузі захисту прав людини.

Роль та діяльність Комісії – значний внесок у розуміння прав людини, формування універсальних міжнародних стандартів прав людини та розвиток міжнародного співробітництва в окресленій сфері. Однак, окремо, діяльність

Комісії піддавалась критиці неодноразово, наголошувалось на надмірній заполітизованості, та необхідності реформування цього органу.

Результат реформи універсального контрольного механізму захисту прав людини – прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції про заснування Ради ООН з прав людини від 15.03.2006 60/251, що стала правонаступницею Комісії ООН з прав, та перейняла на себе частину її повноважень, виведена зі складу ЕКОСОР як функціональна комісія; набула статусу спеціального органу ООН, який покладено головну відповідальність організації за дотримання прав і свобод людини у світі.

Юристів-теоретиків, та практиків діяльності Комісії ООН з прав людини, та Ради ООН з прав людини приваблювала завжди, та науковими пошуками займалися, наприклад, М. Антонович, В. Манукян, С. Наливайко, М. Черкес, С. Асірян.

У працях вчених діяльність Комісії/Ради досліджена поверхово, та недостатньо повно. На тлі набуття формального наступництва членом-засновником ООН (постійним членом Ради Безпеки ООН) статусу країни-терорист, триваючої фактично не лише збройної агресії РФ проти України, виконані дослідження діяльності Ради ООН з прав людини потребують переосмислення.

Експертний корпус Ради ООН з прав людини включає 47 представників різних правових систем, обрані ГА ООН за справедливим географічним критерієм, та рівним представництвом.

Мета Ради ООН з прав людини – захист прав і основних свобод людини на справедливій та рівній основі, плекання поваги до громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав людини, незалежно від раси, статі, мови чи релігії, на основі принципів універсальності, об'єктивності, співробітництва, що корелюється із Статутом ООН, здійснення ефективної координації, інтеграційної діяльності щодо прав людини у системі ООН (співробітництво з УПВКЛ, та подача до ГА ООН щорічних звітів про результати діяльності).

Провідними механізмами діяльності Ради ООН з прав людини є спеціальні процедури ООН (тематичні та кранові мандати, надані спеціальним доповідачам, спеціальним представникам, незалежним експертам і робочим групам, які здійснюють моніторинг, проводять дослідження, консультації і представляють відкриті звіти за тематичними питань, що стосуються дотримання прав людини в конкретних країнах).

Наріжним стрижнем спеціальних процедур є незалежність та практичний досвід утримувачів мандатів спеціальних процедур та безпосередній доступ утримувачів мандатів до інформації через підтримання контактів з урядами та іншими зацікавленими сторонами, зокрема, у ході їх візитів до країн.

Станом на жовтень 2022 року під егідою Ради ООН з прав людини діють 45 тематичних та 14 країнових мандатів, завдяки яким вдалося вирішити низку проблем щодо порушень прав людини, з якими зіштовхнулися окремі особи чи групи осіб, та були прийняті відповідні заходи з покращення ситуації.

На рівні із спеціальними процедурами важливе місце займає універсальний періодичний огляд (УПО) – циклічний огляд виконання всіма країнами членами ООН їхніх зобов'язань у галузі прав людини відповідно до міжнародних угод та зробити оцінку обставин факту порушення прав людини з метою запобігання аналогічним випадкам в усіх державах-членах. УПО здійснюється робочою групою по універсальному періодичному огляду при Раді ООН з прав людини, а цикл проведення УПО складає 4,5 роки. За час функціонування Ради ООН з прав людини, УПО вже продемонстрував свою ефективність як справедливий, транспарентний механізм, який діє на основі принципу рівних підходів та критеріїв до усіх без винятку країн, а кінцевою ціллю УПО є покращення ситуації з правами людини у світі та усунення порушень прав людини у світі.

Акцентною є процедура подачі скарг, якою замінено процедуру 1503 і запроваджено нову процедури розгляду скарг щодо систематичних, грубих та достовірно підтверджених порушень всіх прав людини і основних свобод, що мали місце в будь якій точці світу (Резолюція Ради ООН з прав людини «Про

інституціональне будівництво Ради ООН з прав людини» від 16.06.2007 № 5/1). Порівнюючи процедуру 1503 та нову форму розгляду скарг, остання є безсторонньою, ефективною та більше орієнтована на жертв порушених прав.

Важлива форма діяльності Ради ООН з прав людини – повноваження ініціювати створення міжнародних незалежних комісій по розслідуванні фактів порушення прав людини, комісій по правам людини та місій по установленні фактів порушення прав людини у світі чи в певному регіоні світу, наряду із Радою Безпеки ООН та УПВКЛ.

Органи уповноваженні проводити розслідування створюються для реагування на ситуації серйозних порушень положень міжнародного гуманітарного права в галузі прав людини, збору та формуванню доказової бази для сприяння притягненню до відповідальності винних та боротьбі з безкарністю.

Зокрема, Радою ООН з прав людини у зв'язку із чисельними фактами порушення прав людини в Україні, та збройною агресією РФ проти України, ініційована Резолюція «Положення в галузі прав людини в Україні, що склалася в результаті російської агресії» від 04.03.2022 № 49/1. Засновано Незалежну комісію по розслідуванні злочинів агресії проти України в результаті збройної агресії РФ, та окреслені повноваження щодо збору, об'єднання та аналізу доказів порушень та зловживань, включаючи гендерний аспект, а також систематичного реагування і збереження інформації, документації і доказів, включаючи опитування і матеріали судово-медичної експертизи; встановлення фактів, обставин і першопричин будь яких порушень і зловживань, а також доповнення, консолідування і розвитку роботи моніторингової місії по правам людини в Україні в тісній координації з місією та УПВКЛ; за результатами діяльності звітування перед Радою ООН з прав людини та Генеральною Асамблеєю ООН.

Окреслене свідчить, що Рада ООН прав людини є спеціальним органом ООН у сфері захисту прав і свобод людей у світі, та від імені ООН без будь-

яких розрізень за забезпечення, сприяння дотриманню та захисту прав і свобод несе відповідальність

Цілі діяльності досягаються завдяки розгалуженому механізму роботи: механізму спеціальних процедур, універсального періодичного огляду, механізму подачі скарг та проведення розслідувань, шляхом створення спеціальних комісій.

Замість висновку. Для України участь у роботі Ради та членство в РПЛ, варто розглядати як важливий інструмент зовнішньої політики України, підтвердження дотримання основоположних принципів, закріплені Загальною декларацією прав людини, та готовності відігравати активну роль на міжнародній арені, забезпечення дотримання та захист прав людини та основоположних свобод в результаті збройної агресії РФ проти України, та налагодження ефективного міжнародного співробітництва в цій сфері, спрямованого, насамперед, на адаптацію норм та стандартів у сфері захисту прав людини до європейських у світлі курсу України на європейську інтеграцію.

Джерела:

1. Всеобщая декларация прав человека : принята Генеральной Ассамблеей ООН 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 08.11.2022).

2. Резолюция 1503 (XLVIII) Экономического и социального совета от 27 мая 1970 года с изменениями, внесенными в нее Резолюцией 2000/3 от 19 июня 2000 года. URL: <https://www.ohchr.org/ru/HRBodies/HRC/> (дата звернення: 08.11.2022).

3. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини : теорія і практика : монографія / М. Антонович. Київ : Києв.-Могилян. акад., 2007. 381 с.

4. Рада ООН з прав людини. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2602-human-rights> (дата звернення: 08.11.2022).

5. Створення та діяльність Комісії ООН з прав людини (1946-2006 рр.). *Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Юридичні науки*. Випуск 4. Том 2 (2013). С. 174-106.

Харитонов Роман Феліксович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Гроза Андрій Андрійович

*здобувач факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції)
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІСЦЕ РАДИ ЄВРОПИ В

МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

На сьогодні тема захисту прав людини є однією з найбільш актуальних в міжнародному праві, що зумовлено прагненням країн, не дивлячись на погіршення політичної, економічної, соціальної, гуманітарної, екологічної обстановки, вибудовувати політику співпраці у галузі захисту прав людини, сприяти узгодженню свого законодавства з європейськими нормами і стандартами, відповідно розділяючи європейські цінності, головними постулатами яких є повага до прав і свобод людини і громадянина, визнання принципу верховенства права, зміцнення демократії. Це явище обумовлюється, переважно, тим, що державам як суб'єктам міжнародного права буває досить складно кожній окремо забезпечувати права людини на гідному рівні. З огляду на це, особливу роль у вирішенні даної проблематики відіграє Рада Європи для якої підтримання міжнародних відносин і міжнародного співробітництва між державами в даній галузі є ключовим напрямом діяльності.

Говорячи про Раду Європи варто пам'ятати про той неоціненний внесок, який вона зробила для захисту прав людини в своїх державах-членах та в Європі загалом. Міжнародно-правовий механізм захисту прав людини, створений в її рамках, є одним з найкращих у світі [1, с. 439].

Рада Європи – міжнародна організація, заснована 5 травня 1949 року підписанням десятима країнами-засновниками Лондонської Угоди, зараз відомої як Статут Ради Європи. Штаб-квартира знаходиться в Страсбурзі. Членами Ради Європи на даний момент є 46 держав, в тому числі Україна.

Зараз Рада Європи є однією з найстарших та найавторитетніших повоєнних регіональних міжнародних міжурядових організацій, яка була створена під впливом кричущих випадків порушення прав людини, які відбувалися на Європейському континенті протягом Другої світової війни.

Згідно зі статутом, мета Ради Європи полягає у досягненні більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу. Ця мета досягається за допомогою органів Ради шляхом обговорення питань, що становлять спільний інтерес, шляхом укладання угод та здійснення спільних заходів в економічній, соціальній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також у галузі захисту та збереження і подальшого здійснення прав людини і основних свобод [2].

У рамках Ради Європи було опрацьовано та ухвалено чимало угод, які в подальшому заклали фундамент сучасної системи міжнародного захисту прав людини. Серед основних таких міжнародних угод велике значення має підписана 4 листопада 1950 року в Римі – Європейська конвенція з прав людини, головною метою якої було зобов'язати держав-учасниць гарантувати дотримання на своїх територіях прав та свобод людини. Крім широкого переліку прав та свобод, який гарантувала Конвенція, головною причиною її широкого визнання стало створення потужного механізму контролю за дотриманням її учасниками своїх зобов'язань. Такий механізм є унікальним,

оскільки не передбачений більше в жодному універсальному чи регіональному договорі у галузі прав людини, наприклад, в Американській конвенції про права людини 1969 р. та Африканській хартії прав людини і народів 1981 р. [3, с. 84]. Таким механізмом став Європейський суд з прав людини – перший міжнародний судовий орган, компетентний розглядати індивідуальні заяви за фактом порушень прав, закріплених у Конвенції.

Іншими міжнародно-правовими актами Ради Європи, які захищають права людини є: додаткові протоколи до Європейської конвенції з прав людини, Європейська культурна конвенція (1955), Європейська соціальна хартія (1961), Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995), Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1996), Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (2007) та ін.

Головні органи Ради Європи, що здійснюють свою діяльність в сфері захисту прав людини структурно слід розглядати у двох блоках: 1) статутні (керівні) органи, що здійснюють загальне керівництво Ради Європи та координують діяльність держав-членів в її рамках. До них відносяться: Комітет міністрів Ради Європи, Парламентська асамблея Ради Європи; 2) спеціалізовані (конвенційні) органи (інституції), засновані на основі міжнародних договорів або статутів та які виконують контрольні функції за дотриманням прав і свобод людини. Серед них: Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Комісар Ради Європи з прав людини.

Комітет Міністрів – вищий керівний орган Ради Європи, який складається з Міністри закордонних справ держав-членів Ради Європи. Відповідно до своїх повноважень КМ: розробляє та затверджує програму діяльності Ради Європи, бюджет Ради Європи, розглядає рекомендації Парламентської асамблеї та приймає відповідні рішення; здійснює нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ державами-відповідачами. Комітету міністрів Ради Європи дозволено оцінювати ситуацію, що існує в кожній державі-члені у

сфері демократії, прав людини та верховенства права. Така оцінка може бути зроблена на вимогу держави-члена або Генерального секретаря або за рекомендацією Парламентської асамблеї Ради Європи [4, с. 104].

Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ) – дорадчий орган, до складу якого входять по одному представнику держави-члена. Відповідно до Статуту ПАРЄ: визначає загальний напрямок діяльності КМ; проводить свою роботу у формі пленарних засідань, які проходять в Палаці Європи у Страсбурзі чотири рази на рік (січень, квітень, червень, вересень); розробляє і видає в межах своєї компетенції резолюції, висновки, рекомендації. Прийняті асамблеєю рішення мають рекомендаційний характер. Але, незважаючи на це, їх часто беруть за основу майбутніх міжнародних угод, так званих «європейських конвенцій». Саме вони формують правову базу Ради Європи [5, с. 16].

ЄСПЛ – міжнародна інституція, яка розглядає індивідуальні і міждержавні скарги стосовно порушень ЄКПЛ. За результатами розгляду Суд ухвалює рішення в яких викладає правові позиції, які в подальшому неодноразово використовуються судами національної юрисдикції як джерело права. Саме завдяки його практиці, стандарти Ради Європи набули такого значного поширення в Європі. Його обов’язкова юрисдикція, за допомогою якої забезпечується дотримання норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод виходить за рамки принципів добровільного виконання міжнародних зобов’язань та невтручання у внутрішні справи держави. Безперечно, цей контрольний механізм має ознаки наднаціональності [6, с. 573].

Серед основних органів Ради Європи, які діють в галузі прав людини, важливе місце займає Комісар Ради Європи з прав людини. 7 травня 1999 р. Комітет міністрів Ради Європи на своїй 104-й сесії в м. Будапешт (Угорщина) ухвалив Резолюцію (99) 50 про Комісара Ради Європи з прав людини. Таким чином, у рамках найавторитетнішої регіональної міжнародної міжурядової організації, якою є Рада Європи, з’явився новий інститут, незалежна посадова

особа, завдання якої сприяти повазі до прав людини та їх дотриманню в державах-членах Ради Європи. Комісар Ради Європи з прав людини є інститутом захисту прав людини превентивного характеру, несудовою інстанцією, що надає додаткову можливість посилити системний підхід до заохочення й захисту прав людини в рамках Ради Європи [7, с. 107, 109].

Таким чином, можна дійти висновку про те, що за 73 роки своєї діяльності Рада Європи розробила досить оптимальну систему захисту прав людини, шляхом створення органів та спеціалізованих інституцій, прийняттям загальноєвропейських договорів. Особливо слід відзначити контрольний механізм забезпечення захисту прав людини ЄКПЛ – ЄСПЛ, який зараз визнається найефективнішим в усьому світі та не має аналогів.

Джерела:

1. Аббакумова Д. В. Членство в Раді Європи та захист прав людини. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. С. 439–445.
2. Статут Ради Європи: Закон від 31.10.1995 № 994_001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#o14 (дата звернення: 11.11.2022).
3. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко, Є. М. Щербина. Дніпро: ДДУВС, 2020. 260 с.
4. Інституційні процеси в системі захисту прав людини ЄС як фактор підвищення ефективності функціонування публічного управління в умовах сучасних глобалізаційних викликів / І. Шаповалова // Актуальні проблеми державного управління. - 2019. - Вип. 4. - С. 101-107.
5. Участь Ради Європи в захисті прав людини в Україні / Б. В. Мелех // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2015. - Вип. 2. - С. 13-23.
6. Анцупова Т. О. Право Ради Європи як особлива підсистема міжнародного права / Т. О. Анцупова // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського : матер. третьої міжнар. наук. конф.

(м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.) / відп. за випуск М.І. Пашковський ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 571-574.

7. Права людини у міжнародному праві : підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків : ООО Планета- Принт» », 2021. 404 с.

Футорянська Катерина Павлівна

*аспірантка Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

**РОЛЬ ТИМЧАСОВИХ ЗАХОДІВ ЄСПЛ У СПРАВАХ ЩОДО
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ЗАХИСНИКІВ МАРІУПОЛЯ**

Під час збройного конфлікту питання захисту прав та свобод людини стає більш актуальним та наріжним через те, що гарантування та забезпечення ускладнюється фактором існування постійної загрози військових небезпек. Для України питання є нагальним ще з 2014 року, що набрало з 24 лютого 2022 року нового оберту внаслідок масових порушень в результаті широкомасштабної агресивної війни Росії проти України. Питання постає як щодо цивільного населення, так і щодо інших жертв війни, наприклад, комбатантів, які здалися або були захоплені в полон супротивником. Зокрема, у квітні - травні 2022 року в російський полон потрапило понад 2500 українських військових – захисників Маріуполя, які перебували на території металургійного комбінату «Азовсталь» [1]. Забезпечення їх основних прав, у тому числі як військовополонених, а також визволення з полону залишається актуальним питанням не лише для українського, але і для міжнародного правозахисного порядку денного.

Оскільки мова йде про захист прав однієї з категорій жертв збройного конфлікту, норми міжнародного гуманітарного права мають особливе

значення через свою предметну спрямованість. Так, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року передбачає, що за поводження з військовополоненими відповідає держава, яка тримає в полоні (ст. 12), з військовополоненими слід поводитися гуманно та надавати їм усебічний захист (ст. 13), військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі (ст. 14), їм повинна надаватися безоплатна медична допомога (ст. 15) та інше [2]. Разом з тим, фундаментальні права людини, у тому числі гарантовані Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (надалі – Європейська конвенція з прав людини) та відповідними Протоколами до неї, відхилення або відступ від яких є неможливим, продовжують поширюватись на всіх осіб без виключення, навіть в умовах збройного конфлікту.

Відповідно, Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ або Суд) приймає справи щодо порушення прав жертв збройного конфлікту до розгляду, але виключно в рамках Європейської конвенції з прав людини та осіб, які знаходяться під юрисдикцією держави-члена Ради Європи (прим. з 16 вересня 2022 року ЄСПЛ не приймає до розгляду справи проти Росії через виключення останньої з Ради Європи 16 березня 2022 року). Як стверджує відомий український вчений, діючий суддя ЄСПЛ М.М. Гнатовський, «сучасний підхід Європейського суду з прав людини дозволяє забезпечити юридичний результат, який відповідає Європейській конвенції та міжнародному гуманітарному праву, нехай і без прямої згадки останнього» [3, с. 98].

Враховуючи, що ЄСПЛ приймає до розгляду заяви щодо захисту прав такої категорії жертв збройного конфлікту як військовополонені, але розглядає їх виключно в рамках фундаментальних прав, та у разі існування на думку Суду «ризик заподіяння неминучої та невинуватної шкоди» заявнику/заявникам [4, п. 104], вкрай вірогідним є застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ, яким передбачені тимчасові заходи. Особливість цього правозахисного інструменту полягає у швидкості застосування – ЄСПЛ

приймає відповідну ухвалу в найкоротші терміни (питання кількох днів), а також у можливості визначити заходи, які є більш належним до тієї чи іншої ситуації, враховуючи індивідуальні обставини кожного запиту.

3 червня 2022 року Європейський суд з прав людини отримав низку індивідуальних заяв щодо порушення прав українських військовослужбовців, які обороняли Маріуполь та були взяті в полон РФ. За заявами було застосовано Правило 39 Регламенту Суду, що становить особливий інтерес з точки зору ефективності та необхідності тимчасових заходів за індивідуальними заявами, якщо має місце збройний конфлікт - війна.

Зокрема, за заявами по. 28944/22 Саадун проти Росії та України [5], по. 31217/22 Піннер проти Росії та України [6] та по. 31233/22 Еслін проти Росії та України [6], які стосувались українських військовополонених захисників Маріуполя, засуджених судом так званої «Донецької народної республіки» до смертної кари, Європейський суд з прав людини застосував наступні тимчасові заходи. Росія мала забезпечити невиконання рішень про застосування смертної кари, дотримання конвенційних прав заявників, зокрема щодо статті 2 (право на життя) та статті 3 (заборона нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) Європейської конвенції з прав людини, а також належні умови тримання в полоні та надання будь-якої необхідної медичної допомоги [5, 6].

Окрім того, важливо звернути увагу на тимчасові заходи, що були застосовані за заявою по. 31258/22 Олійниченко проти Росії та України, що стосувались українського військовослужбовця захисника Маріуполя, зареєстрованого українською владою як такий, хто був захоплений в полон Росією. Зокрема, жінка заявника надала свідчення очевидців про ймовірні тортури, що було застосовано до українських військовослужбовців під час утримання російськими військами в одному з таборів для військовополонених, де нібито перебуває пан Олійниченко. Жінка просила у якості тимчасових заходів встановити урядам РФ та України надання інформації про місце перебування її чоловіка, забезпечити йому безпечні умови та подальше

звільнення з полону. В ухвалі про застосування тимчасових заходів ЄСПЛ вказав уряду Росії на необхідність забезпечити дотримання конвенційних прав пана Олійніченка та надати необхідну медичну допомогу, якщо така буде потрібна. Також ЄСПЛ запросив Росію надати інформацію, чи перебуває пан Олійніченко у полоні та, якщо так, в яких умовах тримання. Уряд України також просили надати дотичну інформацію [7]. Тимчасові заходи за зазначеною заявою було поширено на всіх українських військових, які перебувають в полоні РФ та щодо яких існує достатньо доказів, що вони стикаються з серйозним і неминучим ризиком невинуватної шкоди фізичному здоров'ю чи праву на життя. Також ЄСПЛ підтвердив своє рішення про поширення тимчасових заходів на всіх українських військовополонених згодом в рамках розгляду запиту України у справі Україна проти Росії (X) (№ 11055/22), який було зроблено 23 серпня 2022 року [8].

Одразу після застосування Європейським судом з прав людини Правила 39 Регламенту Суду завжди постає питання щодо подальшого виконання таких заходів, що є логічним, оскільки має дійсно змінити ситуацію та зупинити порушення прав людини. Обов'язковість виконання ухвал про застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ прямо хоча і не закріплена, у судовій практиці ЄСПЛ відобразив свою позицію, що презюмує добросовісне виконання стороною/сторонами тимчасових заходів в силу зобов'язань за ст. 33, ст. 34 та ст. 46 Європейської конвенції з прав людини.

За заявами українських військовополонених – захисників Маріуполя тимчасові заходи ЄСПЛ не були виконані. Так, хоча заявників за вищезгаданими заявами, а саме Шона Піннера, Ейдена Есліна та Брагіма Саадуну і було звільнено з російського полону у кінці вересня 2022 року, тобто смертну кару не застосовано [9], малоімовірно що це є наслідком виконання тимчасових заходів, оскільки обмін мав місце при посередництві третьої сторони, яка не є навіть Договірною стороною Європейської конвенції з прав людини, - Саудівської Аравії. Пана Олійніченка станом на кінець жовтня 2022

року з полону звільнено так і не було, за інформацією його дружини, гідні умови тримання також не забезпечуються [10].

В доктрині існує думка, що найбільш ефективними є тимчасові заходи за Правилем 39 Регламенту, що застосовуються за індивідуальними заявами або коли є певна індивідуалізація. Так, професор Канстанцін Дзегцяров пропонує навіть зміни до Регламенту ЄСПЛ, «згідно з якими Суд мав би право вживати тимчасові заходи лише у випадках, коли жертви та необхідні дії можна чітко ідентифікувати» [11]. Однак, тимчасові заходи за заявами українських військовополонених вказують, що індивідуалізація та чітка ідентифікація не є фактором, який суттєво вплине на ефективність тимчасових заходів за Правилем 39 Регламенту Суду.

По – перше, виконання тимчасових заходів є питанням наявності на те волі держави виконувати такі заходи. Якщо питання насамперед пов'язано з державними інтересами, а збройний конфлікт – це завжди питання державних інтересів, у таких випадках договірні сторони схильні не виконувати тимчасові заходи. Так, професор Канстанцін Дзегцяров зазначає, що виконання ухвали щодо застосування тимчасових заходів в момент розгортання певних подій, може надто дорого коштувати Сторонам [11]. По – друге, існує фактор взаємодії та відношення самої РФ до Європейського суду з прав людини, що також робить тимчасові заходи неефективними.

Враховуючи вищезазначене можна дійти висновку, що тимчасові заходи, що застосовані за індивідуальними заявами українських військовополонених – захисників Маріуполя відповідно до Правил 39 Регламенту ЄСПЛ виявляються малоефективними в правозахисному розрізі через такі фактори як відсутність волі держави, пов'язаність з державними інтересами та суб'єктивне відношення держави - РФ - до ЄСПЛ та рішень/ухвал Суду. Більш ефективними такі заходи виявились з позиції можливості привернути увагу суспільства та міжнародного співтовариства до правопорушень, що мають місце, та винести питання додатково в публічну площину.

В той же час, незастосування ЄСПЛ тимчасових заходів за розглянутими заявами виявилось б таким, що виправдовує правопорушення щодо військовополонених. Отже, питання доцільності застосування Правила 39 за заявами, що пов'язані зі збройним конфліктом, є відкритим оскільки відсутність волі держави щодо виконання знецінює заходи як правозахисний інструмент. Повноцінний аналіз ефективності Правила 39 Регламенту ЄСПЛ та доцільності застосування тимчасових заходів у разі збройного конфлікту не може бути проведений базуючись на справах, де стороною є РФ, через те, що держава не визнає для себе авторитетність ЄСПЛ та Європейської конвенції з прав людини, на захисті якої стоїть ЄСПЛ.

Джерела:

1. Радіо Свобода. Зеленський: у російському полоні перебувають понад 2500 українських військових з «Азовсталі» / Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-hur-azovstal-obmin/31885973.html>
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
3. Гнатівський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя / Микола Миколайович Гнатівський. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 100 (Частина I). – 2011. – С. 95–99.
4. European Court of Human Rights. Mamatkulov and Askarov v. Turkey (applications nos. 46827/99 and 46951/99). 2005. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2246827/99%22\],%22itemid%22:\[%22001-68183%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2246827/99%22],%22itemid%22:[%22001-68183%22]}).
5. European Court of Human Rights. European Court grants urgent measures in case of prisoner of war sentenced to death in the so-called “Donetsk People’s Republic” / European Court of Human Rights. –16 June 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7361906-10058158>.

6. European Court of Human Rights. European Court grants urgent measures in cases lodged by two British prisoners of war sentenced to death in the so-called “Donetsk People’s Republic”/ European Court of Human Rights. – 30 June 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7374152-10078472>.

7. European Court of Human Rights. Interim measures concerning Ukrainian prisoners of war/ European Court of Human Rights. – 1 July 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7375654-10081123>.

8. European Court of Human Rights. Request for urgent measures concerning Ukrainian prisoners of war/ European Court of Human Rights. – 24 August 2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-7411153-10142112>.

9. Суспільне Новини. З полону РФ звільнили громадян Великої Британії та Марокко, яких суд так званої «ДНР» засудив до страти/ Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/284224-z-polonu-rf-zvilnili-inozemciv-akih-sud-tak-zvanoj-dnr-zasudiv-do-strati/>.

10. Укрінформ. Родичі українських військових — мами, дружини, сестри - закликали Раду Європи допомогти повернути їхніх близьких з російського полону/ Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3601040-rodici-ukrainskih-vijskovopolonenih-zaklikali-radu-evropi-dopomogti-povernuti-ihnih-blizkih.html>.

11. Kanstantsin Dzehtsiarou. Catch 22: The Interim Measures of the European Court of Human Rights in the Conflict between Armenia and Azerbaijan. 2020. URL: <https://strasbourgobservers.com/2020/10/09/catch-22-the-interim-measures-of-the-european-court-of-human-rights-in-the-conflict-between-armenia-and-azerbaijan/>.

Науковий керівник: Федорова Алла Леонідівна к.ю.н., доцент кафедри порівняльного та європейського права Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Матковський Анатолій Анатолійович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Під час збройної агресії однієї держави проти іншої, гостро постає питання щодо захисту прав, як населення, так і окремої людини, які були порушені, внаслідок таких дій. До порушуваних прав людини внаслідок збройної агресії можуть належати: право людини на життя, право людини на свободу та особисту недоторканність, право людини на повагу до приватного та сімейного життя, право людини на ефективний правовий захист, тощо. Перелік порушуваних прав людини під час збройного конфлікту не є та не може бути вичерпний, оскільки він цілком залежить від конкретної ситуації, сторін конфлікту, його мети, засобів та способів ведення бою.

Так за загальним правилом функцію захисту прав та свобод людини та громадянина бере на себе держава, на території якої така людина перебуває. Зокрема в Конституції України закріплено положення про те, що Кабінет міністрів України «вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина», а Президент України виступає гарантом таких прав [1, ст. 102, 116]. Щодо захисту прав людини в умовах збройної агресії, у тексті самої Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод викладене наступне: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [2, ст. 15], тобто передбачено можливість обмеження прав людини за умов, визначених у статті, що в свою чергу не розповсюджується на положення ст.ст. 2, 3, 4, 7. Вказані приклади стосуються

поведінки держави, у відношенні до свої громадян та осіб, що перебувають на її території. Однак, під час будь-якого конфлікту між державами, може виникнути ситуація, яка виражається у тривалому відведенні території держави, що обороняється до держави, що наступає, разом із населенням, що там перебуває, або віднесення території до так званої оспорюваної. Таким чином виникає колізія, яка виражається, у тому, що громадяни, які перебувають на такій території не можуть отримати належного захисту своїх основоположних прав, в тому числі виникає питання щодо суб'єкту, на якого покладається обов'язок відшкодування порушених прав людини.

Так, Міжнародний суд ООН, у своєму рішенні від 1986 року по справі «Нікарагуа проти США» розробив концепцію «ефективного контролю», яка виражається у відповідальності держави за дії осіб або групи осіб, якщо буде доведено, що вона здійснювала ефективний контроль над військовими або воєнізованими операціями, під час яких особи скоїли ці правопорушення.

В подальшому така концепція також застосовувалась Європейським судом у справі «Грузія проти Росії». У даній справі Грузія стверджувала, що в ході нападів російських військ та сил, що знаходились під їх контролем, сотні цивільних осіб були поранені, вбиті, затримані або зникли безвісти, майно та домівки тисячі цивільних осіб були знищені, а більше 300 000 осіб були змушені покинути Абхазію і Південну Осетію, що на думку заявника понесло за собою порушення ст.ст. 2, 3, 5, 8 і 13 Конвенції. Однак у даній справі вказана концепція «ефективного контролю» мала дещо територіальний характер, оскільки основним завданням заявника було доведення, що саме внаслідок контролю Росією територій Південної Осетії та Абхазії було порушено права людей. «У своїх зауваженнях Уряд-відповідач визнав значну російську військову присутність після припинення військових дій і представив численні свідчення, що вказують на масштаби економічної та фінансової підтримки, яку Російська Федерація надавала і продовжує надавати Південній Осетії та Абхазії. Місія ЄС зі встановлення фактів також вказала на відносини залежності не тільки в економічному і фінансовому плані, а й у військово-

політичному; надана нею інформація також свідчить про існуючі раніше відносини підпорядкування між сепаратистськими утвореннями і Російською Федерацією, які зберігалися протягом всієї активної фази бойових дій і після їх припинення. У своєму звіті місія ЄС зі встановлення фактів згадала про «повзучу анексію» Південної Осетії і Абхазії Російською Федерацією [3, с. 3].

За результатами чого, суд визначив, що Російська Федерація здійснювала «ефективний контроль» над Південною Осетією і Абхазією в період з 12 серпня по 10 жовтня 2008 року. Однак, незважаючи на даний висновок, на теперішній час остаточного рішення Суду по даній справі немає та слухання тривають.

Таким чином можна дійти до висновків, що механізм захисту прав людини, які було порушено внаслідок збройної агресії є питанням, що потребує подальшої розробки та дослідження. Даний факт обумовлюється тим, що на теперішній час не існує ефективного механізму, який у розумні строки міг би забезпечити певне відшкодування порушених прав. У зв'язку із чим на даний момент неможливо казати про повноту та своєчасність захисту порушених прав людини, внаслідок збройного конфлікту.

Джерела:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

2. Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. CASE Georgia v. Russia
URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:\[%22001-207757%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:[%22001-207757%22]%7D)

Науковий керівник: Сурілова Олена Олексіївна д.ю.н, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Малініна Єлизавета Русланівна

здобувач вищої освіти факультету менеджменту, адміністрування та права Державного біотехнологічного університету (м. Харків)

ЗАХИСТ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРАВА НА СВОБОДУ СЛОВА

Свобода вираження своєї думки є як самостійним правом, так і компонентом інших прав, що захищаються Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція) [1], як, наприклад, свобода зібрань. Разом з тим, свобода вираження думки може виступати у суперечливість з іншими правами, що охороняються Конвенцією, такими, як право на повагу до приватного життя, на вільний судовий розгляд, свободу совісті та релігії тощо.

Слід зазначити, що у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка була укладена в місті Рим 4 листопада 1950 році, так саме аналогічно, як і у статті 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2] закріплюється свобода думки. Згідно із ч.1 цієї статті Міжнародного пакту: Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії.

Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

Варто зауважити, що стаття 10 Конвенції [1] передбачає право кожного на свободу вираження поглядів. Зазначена Конвенція є міжнародним договором, який має особливу природу, оскільки утворює власний юридичний орган, Європейський суд з прав людини. Європейський Суд з прав людини – наддержавний механізм, контролюючий орган по відношенню до державних судових систем. Він є одним з найбільш авторитетних міжнародних органів

правосуддя [3].

Також необхідно наголосити, що у практиці Європейського Суду свобода політичної дискусії визначається як стрижень концепції демократичного суспільства. Неодноразово Європейський Суд вказував, і проте що, одна з найважливіших складових свободи слова – свобода друку, яка наділяє суспільство одним з найдосконаліших інструментів, що дозволяють отримати уявлення про ідеї та позиції політичних лідерів. Для політиків важливість свободи преси полягає у можливості висловлюватися з приводу того, що турбує громадську думку.

Крім того, ще Європейський Суд вказав, що свобода слова разом з вільними виборами засновує основу будь – якої демократичної системи й що обидва права взаємопов'язані і зміцнюють один одного.

Отже, це означає, що Європейський Суд включає свободу слова в число найважливіших політичних прав. Цей підхід сформульований на основі теорії природного права, яка становить собою торжество свободи слова в області політичної дискусії і демонструє незаперечну значимість цієї свободи саме для політичної сфери [3].

На сьогодні на європейському просторі розглядають Конвенцію в якості найважливішого та авторитетного джерела прав і свобод. Більшість дослідників вважають, що з моменту прийняття Конвенції європейські норми були відшліфовані настільки, що в даний час вельми точно і детально регулюють правовідносини в сфері основних прав і свобод. Як предмет аналізу цієї статті виступає практика розгляду справ Судом за статтею 10 Конвенції. Ця стаття складається з двох частин: у частині першій закріплені загальні положення, що стосується свободи слова. Так, ч.1 цієї статті передбачає, що «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає можливість дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від державних кордонів» [1]. З приводу, другої частини то вона повністю присвячена питанням обмежень.

Визначена в частині першій статті 10 норма гарантує і захищає свободу слова. Втім, в тлумаченнях Суду, її зміст розширюється, вона стає саме гарантією вільної комунікації. Виникає необхідність розглянути окремі правові позиції Суду, найбільш важливі з точки зору аргументації цього твердження.

Перш за все, Суд неодноразово заявляв правову позицію, відповідно до статті 10 Конвенції, що вона захищає не тільки зміст інформації та ідеї, але також спосіб їх вираження і форму їх передачі. Тому, дана правова позиція означає, що ст.10 гарантує свободу вибирати форму повідомлення, а також канал зв'язку та відповідний сигнал для їх поширення. Таким чином, ст.10 передбачає, що одну і ту ж інформацію людина має право представити у вигляді вербального або невербального повідомлення, у формі письмового повідомлення, за допомогою зоровим або звуковим способом.

Насамперед для ЗМІ це означає свободу вибору. Наприклад, між такими формами, як телесюжет, інтерв'ю у прямому ефірі чи репортаж з місця подій або свободу вибору між статтею та фоторепортаж, якщо мова йде про друкованій пресі.

Зокрема, кожен вільний вибирати канал зв'язку, тобто вирішувати без будь – якого втручання скористатися послугами радіозв'язку, поштовим зв'язком мережею Інтернет або кабельним телебаченням тощо.

По – друге, правова позиція Суду з приводу статті 10 полягає в тому, що ця стаття гарантує свободу думок будь – якій особі та не проводить відмінності в залежності від мети й ролі, яку відігравали фізичні або юридичні особи у здійсненні цієї свободи.

По – третє, Суд багаторазово вказував, що стаття 10 не тільки зобов'язує пресу повідомляти інформацію та ідеї, що представляють суспільний інтерес, а й гарантує право громадськості бути поінформованою належним чином.

Тим не менш, це право було пов'язано лише з повідомленнями, переданими засобами масової інформації. В одній із справ Суд вказав, що свобода вираження думки має значення також для адвокатів, які вільні

висловлюватися публічно про функціонування судової влади, а громадськість, в свою чергу, право на отримання інформації з питань, що зачіпають функціонування судової влади.

У справі *Observer and Guardian v. the United Kingdom* Суд визначив загальні принципи, що стосується свободи вираження своєї думки «Свобода вираження своєї думки становить одну з головних підвалин демократичного суспільства... Ці принципи особливо важливі щодо преси» [3]. В системі Конвенції, яка включає в себе перелік прав, що становлять основне ядро європейської конституційної законності, норма не є самоціллю. Вона необхідна для того,

щоб виявити суть права, яка впливає з судової інтерпретації. Права і свободи, гарантовані конвенцією, сформульовані щоб уникнути занадто точних визначень її змісту.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що свобода слова, закріплена у статті 10 Конвенції, розглядається в якості комплексного, центрального права. Свобода слова синтезує такі права, як право на свободу дотримуватись думок право на свободу поширювати інформацію та свободу отримувати інформацію та ідеї (ч.1 ст.10). Необхідно підкреслити, що дані права прагнуть розділити. Всі ці права, в розумінні Суду, складають правомочності в складі права на свободу слова.

Джерела:

1. Конвенція про захист людини і основоположних свобод: Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97- ВР від 17.07.97 [Електронне видання] – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. в редакції від 19.10.1973 р. [Електронне видання] – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
3. Де Сальвіа М. Прецеденти Європейського Суду з прав людини. Керівні принципи судової практики, які стосується Європейської конвенції

про захист прав і основоположних свобод. Судова практика з 1960 по 2002 р./СП6.,2004.

Науковий керівник: Глущенко Світлана Ігорівна к.е.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права Державного біотехнічного університету.

Голоха Аріна Романівна

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

ПРАВО НА ВІЛЬНІ ВИБОРИ У ПРАВІ РАДИ ЄВРОПИ

Право вибору є однією з фундаментальних засад демократії та її невід'ємною ознакою. Це пояснюється, тим що вільні та чесні вибори відіграють важливу роль у політичних перехідних процесах, сприяючи демократизації та заохочуючи політичну лібералізацію – допомагаючи сприяти мирним, демократичним політичним перетворенням, які призводять до підвищення стабільності та процвітання. Країна не може бути по-справжньому демократичною, доки її громадяни не мають можливості обрати своїх представників на вільних і чесних виборах.

Щоб вибори були вільними та чесними, необхідні певні громадянські свободи, такі як свобода слова, асоціації та зібрань. Вибори можуть бути основним інструментом для сприяння політичному відкриттю та розширення політичної участі. Виборчі процеси дають політичним партіям та громадським групам можливість мобілізувати та організувати прихильників та поділитися альтернативними платформами з громадськістю. Вибори також стимулюють політичні дебати та громадський діалог. Між Радою Європи та демократією існує нерозривний зв'язок, який виражається насамперед через проведення вільних виборів за умов які забезпечують демократичний характер цих виборів.

Передусім, нагадаємо, що право на вибори гарантоване у низці

міжнародних актів. Зокрема, у ст. 21 Загальної декларації прав людини, проголошено, що «воля народу має бути основою влади уряду: ця воля повинна знаходити своє відбиття в періодичних і не сфальсифікованих виборах, які мають проводитися за загального, рівного виборчого права шляхом таємного голосування або за допомогою інших рівнозначних форм, що забезпечують свободу голосування» [1].

У той же час, стаття 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права гарантує можливість «брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників» та «голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців» [2].

Загальний коментар до статті 25 визначає, що «громадяни можуть долучатись безпосередньо, беручи участь у народних зборах, які мають повноваження приймати рішення з місцевих питань або справ певної громади, а також в органах, створених для представництва громадян за погодженням з урядом» [3]. Право на вільні вибори гарантується також і правом Ради Європи, проте лише в аспекті обрання «законодавчих органів».

Право на вільні вибори передбачає запровадження виборчої системи, процедури та засобів захисту. Саме такі висновки випливають зі статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [4] – Право на вільні вибори:

«Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу».

Конвенція є одним з найважливіших та найефективніших міжнародних договорів, що забезпечує захист прав людини та основоположних свобод у Європі. Конвенцією було створено Європейський суд з прав людини, який наразі є ефективним механізмом для забезпечення дотримання усіма

державами-членами їх зобов'язань згідно з Конвенцією. Конвенція та практика Європейського суду з прав людини у виборчих справах стали беззаперечним правовим інструментом в Україні, який значною мірою вплинув як на її конституційне право, так і на національне виборче законодавство та національну судову практику.

Щодо характерних рис, притаманних виборам, текст статті 3 Протоколу № 1 говорить лише те, що вони повинні бути вільними та проходити шляхом таємного голосування, про що неодноразово наголошували і Європейська комісія з прав людини, і Суд. Далі положення уточнює, що вибори повинні проводитися з розумною періодичністю. З цього питання держави користуються широкою свободою розсуду.

Тим не менш, практика тлумачення Конвенції дає такі орієнтири: «Комісія вважає, що питання про те, чи проводяться вибори з розумним інтервалом, повинно визначатися відповідно до мети парламентських виборів. Ця мета полягає у забезпеченні того, щоб значні зміни в домінуючій громадській думці були відображені в думках представників народу. Парламент повинен в принципі мати можливість розробляти та втілювати в життя свої законодавчі ініціативи, включаючи довготривалі законодавчі плани. За короткий проміжок часу між виборами може ускладнити політичне планування для впровадження волі виборців, а завеликий проміжок може призвести до застою політичних груп у парламенті, що може більше не мати нічого спільного з домінуючою волею виборців» .

У Раді Європи спостерігається помітна тенденція до максимально можливого усунення будь-яких обмежень права на вільні вибори, особливо активного аспекту, а саме права голосу. У Рекомендації 1714 (2005) від 24 червня 2005 року Парламентська асамблея закликає країни-члени зняти решту обмежень на право голосу [5]. Також у 2005 р. у рішенні *Hirst v. the United Kingdom* (№ 2) Європейський суд з прав людини підкреслював, наскільки винятковими мають бути будь-які обмеження, тоді як у рішенні *Ždanoka v. Latvia* (2006), оцінювалася сумісність заходів люстрації з правом на вільні

вибори [6; 7].

Вільні вибори означають як можливість балотуватись, обирати будь-якого кандидата без тиску, так і не брати участі у виборах, якщо особа має таке бажання. Незважаючи на те, що участь у виборах є суспільно заохочуваною поведінкою (наприклад, автори Рекомендації Rec (2001) 19 Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті» проголошують, що варто «усіма засобами сприяти участі у виборах» [8]), громадяни не повинні нести відповідальність за неучасть у виборах.

Отже, рівень розвитку демократичного суспільства багато в чому залежить від можливості вільного волевиявлення. Тож невід’ємне право на вільні вибори є складовою розвиненого та демократичного суспільства. Це також одне з найбільш цінних прав в Раді Європи, тому що воно допомагає просувати «справжню демократію», яка лежить в основі Організації, поряд з верховенством права та пошаною основних свобод. Внесок Ради Європи у розвиток стандартів вільних виборів важко переоцінити, і ця організація продовжує працювати на теренах демократизації та контролю дотримання права на вільні вибори. Відповідно, це відкриває широкі перспективи для подальших наукових досліджень.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини / Законодавство України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 11.11.2022).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права /
Законодавство України. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 11.11.2022).
3. General Comment No. 25: The right to participate in public affairs, voting rights and the right of equal access to public service (Art. 25) : . 12/07/96. CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, General Comment No. 25. (General Comments) / Equal Right Trust. URL:

<https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/general%20comment%2025.pdf>
f (дата звернення: 11.11.2022).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.11.2022).

5. Parliamentary Assembly Recommendation 1714 (2005) on the Abolition of Restrictions on The Right to Vote. Council of Europe URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11334&lang=EN>

6. Case of Hirst v. the United Kingdom (no. 2), judgment of 6 October 2005. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C001-70442%5C%5D%7D> (дата звернення: 11.11.2022)

7. Case of Ždanoka v. Latvia, judgment of 16 March 2006. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5C001-72794%5C%5D%7D> (дата звернення: 11.11.2022)

8. Рекомендація Rec(2001) 19 Комітету міністрів Ради Європи «Про участь громадян у місцевому публічному житті». Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_739#Text (дата звернення: 11.11.2022)

Науковий керівник: Славко Анна Сергіївна асистент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства Сумського державного університету.

Секція № 4.

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стойко Олена Михайлівна

д.п.н., провідний науковий співробітник

Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

ПРАВО ЖЕРТВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА РЕПАРАЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Першу згадку про репарації у міжнародному гуманітарному праві можна знайти в ст. 3 Гаазької конвенції (1907): «Воююча сторона, яка порушує норми зазначеного Положення, підлягає відповідальності у формі відшкодування збитків, якщо для цього є підстави. Вона є відповідальною за всі дії, вчинені особами, які входять до складу її збройних сил» [1]. Це ж формулювання було повторене у ст. 91 Додаткового протоколу I до Женевської конвенції: «Сторона, що перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій або цього Протоколу, повинна відшкодовувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняються особами, які входять до складу її збройних сил» [2].

Офіційний коментар Додаткового протоколу уточнює деякі його положення, зокрема передбачається, що відшкодування збитків буде здійснюватися через внутрішньодержавний механізм [3]. Важливо зазначити, що у Коментарі підтверджується, що відповідальність держави може також наступати у випадку бездіяльності, коли не було продемонстровано належного бажання запобігти насильству, а після того, як воно відбулося, не було забезпечено припинення цих дій. Проте офіційний коментар не дає чіткого пояснення, чому використовується поняття компенсація, замість більш зрозумілого терміну «репарація», який би більше відповідав термінології Міжнародного суду. При цьому Коментар пояснює, що термін компенсації, що зазвичай стосується грошового відшкодування, у цьому контексті передбачає

зобов'язання забезпечити реституцію у максимально можливому обсязі, на додачу до фінансової компенсації.

Хоча консервативне тлумачення ст. 91 не визнає її як джерело права на користь індивідів, деякі дослідники доклали зусилля для її ширшого розуміння. Виходячи з аналізу підготовчих документів Гаазької конвенції 1907 року, вони доводили, що положення ст. 91 не повинно обмежуватися претензіями між державами, але повинно розумітися як безпосереднє право на компенсацію індивідам [4, р. 250; 5, р. 827, 830]. Дискусії щодо ширшого тлумачення ст. 91 частково пов'язані з рухом за відшкодування шкоди проти уряду Японії в 1990-х роках, в ході якого обидва вчених надавали юридичні консультації щодо права на репарацію [6, р. 189]. Також важливою віхою на цьому шляху стало створення Компенсаційної комісії ООН як допоміжного органу Ради Безпеки ООН для розгляду претензій та виплати компенсацій за втрати і збитки, завдані у результаті незаконної окупації Кувейту Іраком [7].

Хоча наслідки положень про відшкодування шкоди в гуманітарному праві все ще досліджуються, а їх застосування на практиці все ще залишається недостатнім, деякі вчені заявляють, що положення про репарації набули статусу широко визнаного права і відповідно держави не можуть звільнити себе або інші держави від відповідальності у випадку серйозних порушень. Зокрема «правило відповідальності, включаючи обов'язок виплачувати компенсацію, набуло значно ширшої сфери застосування. Хоча формально Конвенція і Протокол записані як договори, однак їх можна розглядати як такі, що можна застосовувати до всього міжнародного гуманітарного права, чи то писаного, чи звичаєвого» [8, р. 147].

Важливо, що Міжнародний Комітет Червоного Хреста у поглибленому вивченні звичаєвого міжнародного гуманітарного права в 2005 році підтвердив, що відповідальність держави за шкоду стала звичною правовою нормою, як у міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктах: «Держава, відповідальна за порушення міжнародного гуманітарного права, повинна повністю відшкодувати втрати чи шкоду, спричинені нею» [9]. Проте

слабким аспектом гуманітарного права є брак механізмів його застосування та моніторингу.

На відміну від гуманітарного права положення про інструменти правового захисту та репарацій є ключовими характеристиками у всіх міжнародно-правових документах про права людини, що встановлюють низку юридичних зобов'язуючих та квазісудових механізмів. Деякі вчені стверджують, що порушення гуманітарного права може розглядатися через механізми прав людини, враховуючи відсутність механізмів примусу в гуманітарному праві. Правова практика захисту прав людини відіграла важливу роль у визначенні різних форм репарацій та надала значні рекомендації щодо розвитку негрошових форм відшкодування збитків.

Джерела репарації в законодавстві про права людини можна знайти з моменту прийняття Загальної декларації прав людини (1948), ст. 8 якої закріпила за кожною людиною право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права повторює це положення, як юридично зобов'язуючу норму у ст. 2 (3а): «забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні». Крім того, ст. 9 (5) та 14 (6) передбачають право на компенсацію за незаконний арешт, утримання під вартою чи засудження.

В 2004 році Комітет з прав людини оприлюднив коментар про «Природу загального правового зобов'язання, накладеного на держави-сторони угоди», що значною мірою сприяло прийняттю Проєкту про відповідальність держав [10] в 2001 та проєкту «Основних принципів права на репарацію жертвам» [11] в 2005 роках.

Згаданий коментар встановлює чіткий зв'язок між поняттям «засіб правового захисту» та «репарація», заявляючи, що «ст. 2, параграф 3 вимагає, щоб держави учасниці здійснювали репарації індивідам, чиї права по Пакту

були порушені. Без репарацій індивідам, чий права були порушені, зобов'язання щодо надання ефективного засобу правового захисту, що є центральним для ефективності ст. 2, параграф 3, не виконується» [12]. Комітет відзначає, що у відповідних випадках репарації можуть включати реституцію, реабілітацію та сатисфакцію (у вигляді публічного вибачення та вшанування пам'яті), гарантії неповторення та зміни у відповідних законах та практиках, а також притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні прав людини.

Іншими положеннями угод про права людини, в яких згадується про репарації є:

- ст. 14 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: «Кожна держава-сторона забезпечує у своїй правовій системі одержання відшкодування жертвою катувань й підкріплене правовою санкцією право на справедливу й адекватну компенсацію, включаючи заходи для якомога повнішої реабілітації. У разі смерті жертви внаслідок катування право на компенсацію надається її утриманцям»;

- ст. 6 Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації: «Держави-учасниці забезпечують кожній людині, на яку поширюється їх юрисдикція, ефективний захист і засоби захисту через компетентні національні суди та інші державні інститути в разі будь-яких актів расової дискримінації, що посягають, порушуючи цю Конвенцію, на її права людини та основні свободи, а також права подавати в ці суди позов про справедливе й адекватне відшкодування чи оплату за всяку шкоду, якої завдано в результаті такої дискримінації»;

- ст. 39 Конвенції про права дитини «Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних

конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини»;

- ст. 24 (4) Міжнародної конвенції з захисту усіх осіб від примусового зникнення: «Кожна держава-учасниця забезпечує у своїй правовій системі для жертви насильницького зникнення право на отримання швидкого, справедливого та адекватного відшкодування завданої їй шкоди та компенсації». Це право на відшкодування шкоди охоплює відшкодування матеріальної та моральної шкоди, а також, у відповідних випадках, такі форми відшкодування, як: а) реституцію; б) реабілітацію; с) сатисфакцію, зокрема відновлення честі й доброго імені; d) гарантію неповторення.

Ці конвенції мають моніторингові механізми, що дають змогу здійснювати нагляд за країною-учасницею, і, за винятком Конвенції про права дитини, отримувати індивідуальні скарги та рекомендувати репарації.

Джерела:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 10 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

3. 1977 Protocol Additional I to the Geneva Conventions, ICRC Commentary to Article 91, paras 3645–61.

4. Greenwood C. International Humanitarian Law / Kalshoven F. The Centennial of the First International Peace Conference. The Hague: Kluwer Law, 2000. P. 161-259.

5. Kalshoven F. State Responsibility for Warlike Acts of the Armed Forces. International and Comparative Law Quarterly. 1991. Vol. 40. P. 825-836.

6. Hae Bong S. Compensation for Victims of Wartime Atrocities, Recent Developments in Japan's Case Law // Journal of International Criminal Justice.

2005. Vol. 3. P.189.

7. Gattini A. The UN Compensation Commission: Old Rules New Procedures on War Reparations // European Journal of International Law. 2002. Vol. 13. №1. P. 161–181.

8. Kalshoven F., Zegveld L. Constraints on the Waging of War. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 308 p.

9. International Committee of the Red Cross (ICRC), Customary International Humanitarian Law, 2005, Volume I: Rules. URL: <https://www.refworld.org/docid/5305e3de4.html>

10. International Law Commission, Articles on State Responsibility. URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/international-law-commission-articles-state-responsibility>

11. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-and-guidelines-right-remedy-and-reparation>

12. CCPR General Comment No. 31. The Nature of General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 2004, para. 16

Батюк Олег Володимирович

д.ю.н., доцент, професор кафедри державної безпеки

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ

Актуальність обраної теми визначається тим, що за офіційними даними управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй (ООН) з прав людини (УВКПЛ) 29 червня 2022 року оприлюднило спеціальну доповідь,

присвячену ситуації в Україні з початку повномасштабного російського вторгнення. Агресія РФ призвела до «руйнівного впливу» по всій країні. Дослідження, яке проводили з 24 лютого по 15 травня 2022 року, задокументувало тисячі порушень прав як цивільних громадян, так і комбатантів, зокрема, права на життя, свободу та особисту недоторканність. УВКПЛ перевірило численні твердження про вбивства та сумарні страти, свавільні затримання й насильницькі зникнення, катування та жорстоке поводження, а також про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом [1].

Міжнародне товариство в рамках ООН виробило ряд документів (декларації, акти, договори), які містять у собі норми, що стосуються питань захисту прав людини загалом та в умовах воєнного стану зокрема. До основних міжнародних нормативно-правових актів в положеннях яких передбачено захист прав людини та громадянина в період воєнних конфліктів варто віднести наступні:

Паризька декларація про морську війну 1856, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених на полі бою 1864, Санкт-Петербурзька декларація про заборону застосування розривних та запалювальних куль 1868, Гаазька конвенція про закони та звичаї сухопутної війни 1899, Гаазька конвенція про бомбардування морськими силами під час війни 1907, Лондонська декларація про право морської війни 1909 р. [2].

Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів прийнятий 1925 році [3]. До цієї ж категорії актів належать Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1929 року [4], Лондонський протокол про дії підводних човнів проти торговельних суден у воєнний час 1936 року [2] тощо.

Женевські конвенції, що стосуються поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях і потерпілих у корабельній аварії зі складу Збройних сил на морі, поводження з військовополоненими, захисту цивільного населення під час війни (1949) [4].

Варто зауважити, що важливе значення мають також Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954, Конвенція про заборону розробки, виробництва і нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення 1972 (в основу Конвенції покладено проект, поданий групою країн за участю України), Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976, Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що заподіюють надмірні пошкодження або діють невибірково, 1981. Ця Конвенція і протоколи до неї вступили в силу 1983. Україна бере участь у Конвенції. 16.07.1990 наказом Міністра оборони СРСР введено в дію «Керівництво по застосуванню Збройними силами норм міжнародного гуманітарного права». Цей документ є чинним у Збройних силах України [2].

Угоду про першочергові заходи, спрямовані на захист жертв збройних конфліктів від 24.09.1993 р [5].

Зауважимо, що відповідно до вимог Женевських конвенцій, до Кримінального кодексу України (ККУ) внесено норми про відповідальність за мародерство, погане поводження з військовополоненими, насильство над населенням у районі бойових дій, незаконне носіння знаків Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та зловживання ними. Саме Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», визначено мінімальний термін позбавлення волі за такий злочин збільшено до 5 років [6]. Саме положення даного нормативного акту посилив покарання не тільки за привласнення на полі бою майна поранених та вбитих (мародерство), а ще й за використання трагічних обставин, бойових дій для власної наживи, адже зміни до Кримінального кодексу України торкнулися й складу кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання), 191 (заволодіння майном шляхом зловживання

службовим становищем). Ці злочини доповнилися кваліфікуючою ознакою - скоєння в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Згідно зі ст. 438 ККУ, жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій, караються позбавленням волі на строк від 8 до 12 років. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством — позбавленням волі на строк від 10 до 15 років або довічно [7].

Як висновок зазначимо, що міжнародно-правовий захист дотримання прав людини в умовах воєнного стану варто розглядати як сукупність норм, положень та правил визначених міжнародними нормативно-правовими документами спрямованими на захист, під час ведення активних бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях, загально визнаних та найбільш важливі громадянських (особистих), політичних, економічних, соціальних, культурних та інші права і свободи від протиправних посягань у період дії воєнного стану.

Джерела:

1. Бурдига І. ООН: порушення прав людини на війні в Україні шокуючі. URL: <https://www.dw.com/uk/oon-viina-v-ukraini-pryzvela-do-shokuiuchykh-porushen-prav-liudyny/a-62302456> (дата звернення 10.11.2022 р.)
2. Семенов В.С. Закони та звичаї війни. URL: <http://surl.li/dqxyy> (дата звернення 10.11.2022 р.)
3. Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів прийнятий 1925 р. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/306/58/1/12/> (дата звернення 10.11.2022 р.)
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими

прийнята 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення 10.11.2022 р.)

5. Угоду про першочергові заходи, спрямовані на захист жертв збройних конфліктів. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_037#Text (дата звернення 10.11.2022 р.)

6. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 № 2117-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення 10.11.2022 р.)

7. Кримінальний Кодекс України 5 квітня 2001 року № 2341-III в редакції від 06.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 10.11.2022 р.)

Топоркова Марина Миколаївна

*доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права
Державного біотехнологічного університету*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Права людини у світі регулюються як внутрішньодержавним, так і міжнародним правом. Процес детальної розробки міжнародних принципів та норм, що стосуються прав людини, супроводжується створенням міжнародного механізму їх захисту.

Можливості міжнародного механізму захисту прав людини полягають у контролі за здійсненням державами загальновизнаних принципів та норм у цій галузі та у застосуванні примусових заходів за їх порушення.

Міжнародно-правовий контроль переважно виражений у перевірці втілення у життя зобов'язань, узятих державами, і застосовується у випадках,

коли іншими засобами неможливо встановити справжній стан справ у сфері прав людини.

Принципи міжнародного права, закріплені у ст. 2 Статуту ООН [5] більш розгорнуто визначено у Декларації про принципи міжнародного права [1], прийнятої ООН 1970 року. Декларація містить сім таких принципів: незастосування сили чи загрози силою; мирне вирішення міжнародних суперечок; невтручання у справи, що входять до внутрішньої компетенції держави; обов'язок держав співпрацювати одна з одною відповідно до Статуту ООН; рівноправність та самовизначення народів, суверенна рівність держав; сумлінне виконання державами зобов'язань, прийнятих ними відповідно до Статуту.

Заключний акт Гельсінської наради з безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.) додав до цих принципів ще три: непорушність кордонів; територіальна цілісність держав; повага до прав людини та основних свобод.

Необхідність вирішення глобальних проблем, що стоять перед світовим співтовариством, висуває новий принцип як обов'язок держав охороняти навколишнє середовище.

Говорячи про загальновизнані принципи міжнародного права слід пам'ятати передусім обов'язок їх неухильного дотримання саме державами-учасниками. Проте положення Декларації про принципи міжнародного права допускають і розширене їх тлумачення.

Основним актом, що має важливе практичне значення, є Міжнародний білль про права людини, ідея прийняття якого була висунута у 1945 році під час створення у Сан-Франциско Статуту ООН.

Загальна декларація прав людини проголошена Генеральною Асамблеєю ООН «в якості завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як

серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією» [2].

Положення Декларації знайшли своє відображення у багатьох міжнародно-правових актах, зокрема, таких як Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, Конвенція про політичні права жінок, Конвенція про статус біженців, Конвенція про статус апатридів, Європейська соціальна хартія, Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та інші нормативно-правові акти.

Визнання юрисдикції міждержавних органів із захисту прав людини та право кожного звертатися до них закріплено у Конституції України. Відповідно до ст. 55 Конституції України «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичної захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [3].

Таким чином, встановлено дві умови звернення громадян України до цих органів: перше, це має бути передбачено міжнародними договорами України, і, друге, мають бути вичерпані всі наявні внутрішньодержавні засоби правового захисту порушеного права.

Серед міждержавних органів захисту прав і свобод людини особливу роль відіграє Європейський Суд з прав людини при Раді Європи (Страсбург).

Цей суд базує свою діяльність на Європейській Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року. Він розглядає індивідуальні скарги громадян держав-учасниць на порушення їхніх прав, закріплених у Конвенції та протоколах, які її доповнюють, ратифіковані Україною.

Поява у другій половині 20 століття міжнародних органів захисту права і свобод людини – важлива тенденція у розвитку міжнародного права, у якому центральне місце посідає інститут права і свобод людини і громадянина.

Таке становище – результат міжнародного співробітництва держав у

рамках ООН, Ради Європи. Заснування міжнародного контрольного механізму зі спостереження за виконанням державами взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини є одним із найбільш значних досягнень у міжнародному регулюванні прав людини.

Певного поширення в ООН набула практика створення спеціальних комісій для вивчення конкретних ситуацій та проведення розслідувань грубих, масових та систематичних порушень прав людини, включаючи політику апартеїду та расової дискримінації.

Для сприяння загальній повазі та дотриманню прав людини держави відповідно до статті 56 Статуту ООН зобов'язуються вживати як спільних, так і «самостійних дій у співпраці з ООН». Під «самостійними діями» слід розуміти не лише можливість, а й обов'язок держави вживати заходів для захисту прав і свобод людини, співпрацюючи та консультуючись із ООН.

Для захисту прав та свобод людини велике значення має і діяльність конвенційних органів, створених виходячи з низки міжнародних угод.

Ст. 5 Загальної декларації прав людини та ст. 7 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права передбачають, що ніхто не може піддаватися катуванням або жорстоким, нелюдським або таким, що принижує його гідність, поводженню та покаранню. Наприклад, у Конвенціях про геноцид, апартеїд і рабство практику застосування тортур оголошено поза законом. 10 грудня 1984 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання. Стаття 4 Конвенції зобов'язує держави-учасниці розглядати всі акти тортур відповідно до їх кримінального законодавства як злочин.

У сучасних міжнародних відносинах практика надання громадянам права на прямий доступ до судових та несудових міжнародних органів – нове явище у міжнародному праві. Такий доступ до міждержавних органів, передбачений як універсальними та регіональними угодами, а також внутрішньодержавним законодавством, став одним із принципів сучасного міжнародного права в

галузі основних прав та свобод людини.

Одним із специфічних та ефективних міжнародно-правових засобів захисту прав людини в умовах масових та систематичних їх порушень є проведення акцій, які називаються «операціями з підтримки миру». Ці акції проводяться лише з санкції Ради Безпеки ООН з метою запобігання або припинення військових сутичок, які тягнуть за собою численні людські жертви, масові порушення основних прав і свобод людини. Подібні операції здійснюються відповідно до ст. 1 та 2 Статуту ООН.

У рамках Ради Європи в 1987 році було прийнято Європейську Конвенцію про запобігання катуванням і нелюдським або таким, що принижують гідність видів поводження, або покарання, яка передбачає періодичне відвідування держав-учасниць Комітетом незалежних експертів з метою огляду місць ув'язнення, казарм та психіатричних закладів. Для відвідування попередньої згоди держав-учасниць Конвенції не потрібно.

Вступ України до Ради Європи та приєднання до Конвенції та її протоколів є однією з найважливіших юридичних гарантій громадян України щодо забезпечення своїх прав і свобод.

Нині кардинальні зміни у міждержавних відносинах сприяють зближенню політичних та економічних систем різних країн. Цей процес полегшує узгодження міжнародних норм у галузі прав людини, їхнє практичне здійснення. Україна має взяти найактивнішу участь у процесі формування універсального механізму правового забезпечення прав та свобод людини та громадянина.

Джерела:

1. Декларація про принципи міжнародного права. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU70012?ed=1970_10_24
2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Конституція України URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Про Раду Європи. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/the-coe/about-coe>

5. Статут ООН. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>

Біла-Тюріна Юлія Зиновіївна

к.ю.н, доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВНИХ СВОБОД

В сучасному суспільстві досить широко і всебічно розглядається тематика присвячена правам і свободам людини, як основоположному факторі демократичного, правового і гуманного суспільства. Правозахисна проблематика давно перетворена в західній цивілізації чи не в основний аспект життя суспільства. Права та відповідно свободи людини – це невід'ємні елементи кожної людини, незалежно від її національності, місця проживання, статі, етнічної приналежності, кольору шкіри, релігії, мови чи якихось відмінних ознак. Утвердження на міжнародному рівні захисту прав людини активно відбулося як відповідь на жахи війни, зокрема Другої світової війни, хоча Женевські конвенції були прийняті раніше. Утворення Організації Об'єднаних Націй надало правам людини міжнародну легітимність, зокрема тому, що багато країн підписали Статут Організації Об'єднаних Націй, у якому конкретно згадуються права людини (Преамбула, Розділ I) [1]. З часу створення Організації Об'єднаних Націй було прийнято багато угод і резолюцій, які зобов'язують підписантів поважати права людини. Крім того, вона створила трибунали для звинувачення осіб, підозрюваних у кричущих порушеннях прав людини. Крім того, утворилося кілька інших організацій,

створених різними договорами. Міжамериканська комісія з прав людини, наприклад, гарантує, що підписанти Американської конвенції з прав людини дотримуються цієї угоди. Європейська конвенція з прав людини зобов'язує членів Ради Європи виконувати зобов'язання щодо прав людини, викладені в ній. Конвенція окремо згадує Загальну декларацію прав людини та зобов'язує всіх підписантів дотримуватися основних принципів цього документа [2]. Європейська та Американська конвенції з прав людини мають міжнародні трибунали, до яких можна подавати позови про порушення прав людини. Крім того, кілька африканських країн підписали Африканську хартію прав людини. Багато країн ратифікували міжнародні документи з прав людини, запропоновані ООН. Таким чином, після Другої світової війни було створено багато документів щодо прав людини, трибуналів і декларацій, деякі з яких черпали натхнення для ранніх проголошень прав людини, таких як Загальна декларація, при цьому права людини продовжують становити все більшу частину міжнародного права.

Умовно, боротьбу за захист прав і основних свобод можна розділити на три етапи. Перший етап з початку XIX століття і до прийняття в 1948 році Загальної декларації прав людини. Другий етап – з 1966 року до 2000 року, коли були прийняті Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Третій етап починається практично з грудня 2000 року по теперішній час. Кожен з названих етапів (періодів) має свої особливості, обумовлені, перш за все, не тільки масштабністю проблем, пов'язаних з захистом прав і основних свобод, а й усвідомленням громадськості, політичних діячів провідних країн про необхідність і можливість на міжнародному рівні захищати права і свободи, виходячи з рівня не тільки економічного розвитку, а й правосвідомості суспільства, традицій, звичаїв і культури, що існує в тій чи іншій державі.

Права людини є «невід'ємними правами всіх членів людської родини» [2]. Таким чином, права людини в принципі поширюються на кожну людину, незалежно від її національності. Загальна декларація дає приклад суті

угод про права людини (хоча сама по собі вона не є договором, багато країн погодилися дотримуватися її принципів, і вона слугує джерелом для договорів про права людини). Зокрема, Загальна декларація закликає нації поважати права на життя, свободу та безпеку (стаття 3). Там також зазначено, що жодна особа не повинна бути поневолена, піддана тортурам або позбавлена права на суд перед «національним трибуналом» [2]. Таким чином, Декларація проголошує негативні права, відповідно до яких національні уряди не можуть брати участь у певній діяльності проти людей. Позитивні права також є частиною Декларації. У ній зазначається, що кожна людина має мати право на освіту та базові життєві стандарти. При цьому він закликає країни забезпечувати всіх своїх громадян без дискримінації. Права людини, по суті, є захистом від зловживань з боку всіх держав і гарантують, що люди отримують вигоди від держав.

Міжнародне право прав людини через договори діє на держави. Такі документи, як Загальна декларація прав людини, проголошують ідеали націй, які прагнуть поважати права людей усіх націй. Однак юридично ці документи не зобов'язують країни. Скоріше такі договори, як Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [3]; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [4] забезпечує міжнародну правову основу для захисту прав людини. Згідно з цими договорами, країни погоджуються дотримуватися певних обмежень щодо своєї поведінки та підтримувати певні свободи та основні потреби громадян. Забезпечення виконання договорів про права людини, природно, вимагає від країн дотримання умов їхніх угод, і для забезпечення виконання угод використовуються різні підходи. Слідкують за дотриманням прав спеціально призначені комісії та інші органи. Крім того, багатосторонні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй і Рада Європи, можуть запровадити санкції чи інші заходи проти непокірних держав. Також такі міжнародні організації, як Міжнародна організація з міграції, Центр Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (Центр ОБСЄ),

Управління Організації Об'єднаних Націй, Дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ, Представництво Європейського союзу – надають фінансову, інформаційну та інші види підтримки у сфері захисту прав людини і основних свобод [5]. Зокрема, Комісія з прав людини особливо відзначає внесок Місії Міжнародної організації з міграції в попередженні та припиненні фактів торгівлі жінками і дітьми та захисту прав жертв торгівлі людьми.

Для обліку регіональної специфіки порушенням прав і свобод необхідні регіональні і субрегіональні механізми, які є сполучною ланкою між міжнародною діяльністю та місцевими реаліями. До прикладу, в рамках Ліги арабських держав в березні 2010 року Радою Міністрів Юстиції арабських країн було прийнято рішення про реалізацію Арабської ініціативи по зміцненню національних можливостей боротьби з порушеннями прав і свобод в арабських країнах. Мета цієї ініціативи – боротьба з порушеннями прав і свобод шляхом розвитку системи кримінального правосуддя в арабських державах, наприклад: завдяки нарощуванню потенціалу правоохоронних органів, органів прокуратури, судових інстанцій і засобів інформації [6, с. 11].

Про прагнення сприяти прийняттю ефективних заходів боротьби з порушеннями прав і свобод знову заявили держави – члени ряду регіональних і субрегіональних організацій, зокрема МЕРКОСУР (економічний союз держав у Південній Америці). У субрегіоні Великого Меконгу діє координована Меконзька ініціатива на рівні міністрів проти порушень прав і свобод, яка об'єднує шість держав (В'єтнам, Камбоджу, Китай, Лаоська Народно-демократична Республіка, М'янму і Таїланд), яка з 2004 року займається різними аспектами порушень прав і свобод в рамках субрегіональних планів дій, цільових груп різних рівнів та інших механізмів.

Міжнародні трибунали надають додатковий шлях для забезпечення дотримання. Особи також можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення прав людини, якщо вони постануть перед таким судом і засуджені. Яскравим прикладом є Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії, який був створений для висунення звинувачень сербським

офіцерам, які нібито скоїли військові злочини під час розпаду Югославії. Це створило прецедент Нюрнберзького трибуналу.

Таким чином, міжнародно-правове регулювання захисту прав людини є міжнародним зводом договорів і рішень міжнародних трибуналів, хоча багато окремих держав також ухвалили національні закони, які захищають те, що традиційно вважається правами людини. При цьому додатковим інструментом виступає інституційна система міжнародного захисту у сфері захисту прав і свобод, яка представлена міжнародними організаціями та спеціальними міжнародними органами.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
4. Статут ООН URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
5. Official website of the European Union URL: <http://www.europa.eu.int/>
6. Susan Muaddi Darraj The Universal Declaration of Human Rights. (Milestones in modern world history). Chelsea House, Infobase Publishing, 2010. 129 p.

Зубарева Антоніна Євгенівна

к.ю.н, доцент кафедри міжнародного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЮНІСЕФ ЩОДО
РОЗВИТКУ ПОСЛУГ ІЗ ПІДТРИМКИ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ В УКРАЇНІ**

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) відкрив своє Представництво у 1997 році в Києві. За цей час Фонд надав Уряду України допомогу на суму близько 130 мільйонів доларів США, що дозволило розробити та реалізувати низку програм у галузях охорони здоров'я, освіти та захисту прав дітей. Основна мета програми ЮНІСЕФ для України на 2018-2022 рр. – сприяти прогресивній реалізації прав усіх дітей в Україні та скороченню прогалин у доступі дітей до найнеобхідніших послуг, при цьому зберігаючи баланс між гуманітарною діяльністю, діяльністю з розвитку та підтримуючи включення пріоритетів, пов'язаних з розбудовою миру та подоланням наслідків російсько-українського конфлікту, до основних засад поточних ключових реформ у соціальній сфері та децентралізації [1].

Згідно норм міжнародного права державам необхідно вживати усіх законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбального і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину [13]. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками

жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури [13].

Протягом наступних 5 років ЮНІСЕФ в Україні буде зосереджуватися на досягненні загальних результатів для дітей у програмі «Захист дітей в усіх обставинах», яка працює для зміцнення систем соціального благополуччя та правосуддя для надання послуг із захисту, у т. ч. забезпечення альтернативного сімейного догляду та правосуддя, дружнього до дитини [1], оскільки міжнародне співробітництво у сфері захисту прав дітей повинно сприяти обміну відповідною інформацією в галузі профілактичної охорони здоров'я, медичного, психологічного і функціонального лікування неповноцінних дітей, включаючи розповсюдження інформації про методи реабілітації, загальноосвітньої і професійної підготовки, а також доступу до цієї інформації, з тим щоб дозволити покращити свої можливості і знання, і розширити свій досвід в цій галузі [13].

У межах програми «Захист дітей в усіх обставинах», ЮНІСЕФ співпрацює з Україною над зміцненням систем соціального благополуччя дітей, зокрема і розвитку послуг та підтримки їх психологічного здоров'я. У зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ в Україну, ЮНІСЕФ розробляє документи з дієвими методиками для того, щоб покращити психоемоційний стан дітей під час збройного конфлікту. Для прикладу, можна звернути увагу на довідники та навчальні-посібники: 1) «Альтернативна та додаткова комунікація: як пояснити дитині з труднощами розвитку, що відбувається» [2]. Довідник охоплює питання переїздів, вибухів та звуків сирен, поведінки у бомбосховищах тощо; 2) «Вдих-видих», який спрямований для стабілізації дитини від проявів тривоги, страху та зниження стресу [3]; 3) «Профілактика деструктивної поведінки підлітків», який допомагає краще зрозуміти підстави проявів «мови ворожнечі» серед підлітків, а саме: булінгу, кібербулінгу, з'ясувати ефективні способи протидії зловживання Інтернетом, запобігання суїцидальної поведінки та уникнення небезпечних видів хобі у вигляді

паркуру, руфінгу тощо [4]; 4) «Якщо дитина не може заснути», який перераховує дієві заходи для подолання налагодження сну під час війни [5].

Окрім того, Україна має вживати всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини [13]. Для прикладу, у співпраці з ЮНІСЕФ розроблено рекомендації для спеціалістів-психологів, які працюють з дітьми, що стали жертвами сексуального насильства під час війни [6], рекомендації для батьків щодо підтримки дітей, які втратили здоров'я та зазнали ушкоджень внаслідок війни [7], рекомендації щодо виявлення та реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми в умовах воєнного стану [8].

Також ЮНІСЕФ та Україна співпрацюють у сфері вдосконалення правосуддя для надання послуг із захисту дітям, зокрема можна згадати розроблені на виконання Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: 1) Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських [9], які містять інформацію щодо організації та побудови допиту, що базується на основних принципах верховенства права та правосуддя, дружного до дитини, а також забезпечення найкращих інтересів дитини; 2) Методичні рекомендації для суддів щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» [10], яка містять відповідну інформацію для суддів. Також важливими є Єдині стандарти підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей [11], розроблені на виконання плану заходів із реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 року за № 1335-р та схвалені

Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх 15 червня 2021 року.

Позитивним аспектом співпраці є й те, що 31.10.2022 року ЮНІСЕФ та Перша Леді України Олена Зеленська провели стратегічну сесію щодо розвитку послуг із підтримки психічного здоров'я дітей та підлітків. Учасники стратегічної сесії працювали в групах і моделювали такі послуги для дітей та підлітків, які забезпечували б їм якісну психологічну допомогу та підтримку. Зокрема, було опрацьовано ідеї щодо оптимальних способів надання допомоги й підтримки, маршрутів для отримання послуг, ролі родини, школи, громади, психологів, лікарів та бізнесів у цих процесах. Проаналізовано різні сфери, які тим чи іншим чином пов'язані з дітьми, і розглянуто варіанти їх поєднання задля створення комплексної системи піклування про психічне здоров'я молодшого покоління [12]. За офіційними даними ЮНІСЕФ, лише за період після 24 лютого надав психологічну та соціальну підтримку понад 1,4 мільйона дітей та їхніх опікунів. Грошову допомогу отримали близько 422 тисячі осіб [1].

Отже, ЮНІСЕФ у сфері психологічного здоров'я ефективно допомагає українським дітям, що потерпають від війни, ще раз підтверджуючи власні принципи, що права і добробут кожної дитини повинні бути дотримані незалежно від зовнішніх умов та місця знаходження дитини.

Джерела:

1. ЮНІСЕФ для кожної дитини. Офіційна сторінка. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/%D1%89%D0%BE-%D0%BC%D0%B8-%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BC%D0%BE> (дата звернення 08.11.2022)
2. Альтернативна та додаткова комунікація: як пояснити дитині з труднощами розвитку, що відбувається. ЮНІСЕФ. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/26631/file/alter_communication_WEB.pdf (дата звернення 08.11.2022)

3. Методика «Вдих-видих». ЮНІСЕФ. Світлана Ройз. Смарт Освіта. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/breathe-cards> (дата звернення 08.11.2022)
4. Профілактика деструктивної поведінки підлітків. Навчально-практичний посібник. ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/destructive-behavior> (дата звернення 08.11.2022)
5. Якщо дитина не може заснути. ЮНІСЕФ, ВГЦ «Волонтер». URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/difficulties-with-sleeping-for-child> (дата звернення 08.11.2022)
6. Організація роботи психолога із випадками сексуального насильства щодо дитини. ЮНІСЕФ. Наталія Пашко, Анна Козлова. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/sex-violence-and-children> (дата звернення 08.11.2022)
7. Рекомендації для батьків щодо підтримки дітей, які втратили здоров'я та зазнали ушкоджень внаслідок війни. ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/recommendations-for-parents-injured-children> (дата звернення 08.11.2022)
8. Рекомендації щодо виявлення та реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми в умовах воєнного стану. ЮНІСЕФ, Міністерство соціальної політики в Україні, МВС України. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/child-abuse-in-martial-law> (дата звернення 08.11.2022)
9. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. Правосуддя для дітей. <https://www.unicef.org/ukraine/documents/Green-room-methodology-recommendations-for-investigators> (дата звернення 08.11.2022)
10. Методичні рекомендації для суддів щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната». Правосуддя для дітей. URL:

<https://www.unicef.org/ukraine/documents/Green-room-methodology-recommendations-for-judges-on-work-with-children> (дата звернення 08.11.2022)

11. Єдині стандарти підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей. ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/justice-for-children-standards> (дата звернення 08.11.2022)

12. ЮНІСЕФ та Перша Леді Олена Зеленська провели стратегічну сесію щодо розвитку послуг із підтримки психічного здоров'я дітей. Прес-реліз. ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/unicef-first-lady-mental-health-strategic-session> (дата звернення 08.11.2022)

13. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 08.11.2022)

Бурдюжа Олександр Миколайович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНО- ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

На початку ХХІ століття світове співтовариство існує в умовах глобальної багатоаспектної кризи, пов'язаної зі збройними конфліктами в багатьох регіонах Земної кулі, загрозливими кліматичними змінами, пандемією COVID 19, які негативно впливають на умови життєдіяльності населення, створюють ризики для життя та здоров'я людей, спричиняють матеріальні збитки, унеможливають перебування населення в місцях постійного проживання, створюють перешкоди для доступу до чистої питної води, продуктів харчування, прирікають тисячі людей на десоціалізацію.

В цих умовах, міжнародне право виявилось нездатним впоратися з викликами та унеможливити порушення прав людини. Не випадково ціла низка фахівців (Р. Домінго, Т. Р. Короткий, Ю. В. Чайковський та ін.)

відзначають його низку ефективність в сучасних умовах [1]. Як слушно зауважує В. Ф. Антипенко, міжнародно-правові механізми влаштовані таким чином, що регулюють лише боротьбу із вторинними проявами міжнародних правопорушень, детермінанти та сутнісні характеристики яких, між тим, визначаються у категоріях глобальних негативних процесів і явищ [2]. Неспроможність міжнародного права на сучасному історичному етапі забезпечити мирне співіснування держав згідно із принципами міжнародного права та впоратися з іншими безпековими викликами, актуалізує пошук засобів мінімізації негативних наслідків стихійних лих, техногенних аварій та збройних конфліктів та забезпечення постраждалим громадянам права на виживання. Особливого значення набуває право на гуманітарну допомогу, міжнародно-правовий механізм надання якої формувався починаючи з XIX століття, коли Комітетом з надання допомоги в Німеччині та інших частинах континенту була ініційована британська гуманітарна кампанія допомоги (1805–1815) [3]. У 1884р. була підписана перша міжнародна конвенція «Про поліпшення долі поранених в діючих арміях на полях війни» [4].

Міжнародно правові механізми надання допомоги жертвам гуманітарних катастроф у мирний час починають формуватися у першій половині XX ст [5]. У 1921 р. ініціатором створення міжнародної організації з мандатом на координацію та проведення операцій з ліквідації наслідків стихійних лих виступив Червоний Хрест. Після тривалого періоду консультацій з урядами в 1927 р. в Женеві відбулася міжнародна конференція зі створення нової організації допомоги. Було прийнято Конвенцію про заснування Міжнародного союзу допомоги, яка набула чинності у грудні 1932 р. Конвенція 1927 р. була важливим багатостороннім інструментом міжнародного публічного права, який стосувався виключно надання допомоги в разі катастрофічної ситуації, поза контекстом збройного конфлікту [6]. Цілі Міжнародного союзу допомоги були визначені таким чином: 1) У разі будь-якого лиха внаслідок форс-мажорних обставин, тяжкість яких перевищує межі повноважень і ресурсів постраждалого народу, надавати першу допомогу

постраждалому населенню і збирати для цього кошти, ресурси та допомогу всіх видів; 2) У разі будь-якого суспільного лиха, координувати зусилля, докладені організаціями з надання допомоги та спонукати всіх людей надавати взаємну міжнародну допомогу [6]. Однак Міжнародний союз допомоги не мав помітних успіхів у наданні допомоги протягом свого існування. Тому робота над розробкою ефективного міжнародно – правового регулювання надання допомоги захисту жертв катастроф та збройних конфліктів продовжувалася. Після другої світової війни міжнародне право набуває все більш гуманістичної спрямованості. Актуалізуються питання дотримання прав людини. У Загальній декларації прав людини (1948 р.) знайшло відображення право на виживання, тобто на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї [7]. Формується третє покоління прав людини (так звані солідарні права), права людини, спільнот, асоціацій, народів та націй. Зокрема це право на гуманітарну допомогу, що базується на положеннях більш ніж 300 міжнародно - правових актів, серед яких ІУ Женевська конвенція 1949 р. «Про захист цивільного населення під час війни» та Протокол № 2 1977 р. «Про захист жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру»; Гуманітарна хартія та базові стандарти надання гуманітарної допомоги в умовах воєнного конфлікту; Кодекс поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця і неурядових організацій (НУО) при наданні допомоги у випадку стихійних лих і катастроф; Мінімальні стандарти продовольчої безпеки, тощо.

Відповідно до ст. 18 (2) Факультативного протоколу щодо захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, якщо цивільне населення зазнає надзвичайних бідувань через недостатнє забезпечення запасами, істотно важливими для його виживання, такими як продовольство й медичні матеріали, то проводяться операції з надання допомоги цивільному населенню, яка має виключно гуманітарний і неупереджений характер [8]. В правових актах зафіксовано право на отримання допомоги, але саме поняття

«гуманітарна допомога» не сформульовано. Велика українська енциклопедія надає таке поняття: гуманітарна допомога –це цільове адресне безоплатне забезпечення в грошовій або натуральній формі; безповоротна фінансова допомога або добровільні пожертви [9]. Однак без вказівки на принципи надання гуманітарної допомоги, отримувачів такої допомоги та умов її надання таке визначення є неповним. По-перше, гуманітарна допомога надається громадянам, які постраждали від воєнних дій, техногенних і природних катаклізмів, приділяється особлива увага найбільш уразливим групам. По-друге, гуманітарна допомога ґрунтується на міжнародних гуманітарних принципах гуманізму, неупередженості, незалежності, нейтралітету.

На сьогодні питаннями надання гуманітарної допомоги опікуються ціла низка міжнародних організацій, серед яких провідне місце займає ООН. Одна з цілей Організації Об'єднаних Націй полягає у «здійсненні міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру». В даний час міжнародне співтовариство покладається на Організацію Об'єднаних Націй у питаннях координації операцій з надання надзвичайної та довгострокової допомоги, включаючи продовольство, житло, медичне приладдя та матеріально-технічну підтримку. Організації ООН, які відіграють основну роль у наданні гуманітарної допомоги, це Програма розвитку ООН (ПРООН), Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) і Всесвітня продовольча програма (ВПП). ООН запроваджує загальносистемний, скоординований підхід до гуманітарної допомоги, що має вирішальне значення для надання підтримки тим, хто цього потребує в будь-якій точці планети.

Однак в світлі посилення ризиків та численних випадків гуманітарної катастрофи у всьому світі, світове співтовариство вимагає більш ефективної екстреної гуманітарної допомоги. Міжнародно- правовий механізм надання гуманітарної допомоги є недосконалим. Сьогодні відповідні норми є

розпорошеними по багатьох актах та слабо скоординованими. Комісією міжнародного права ООН ще у 2016 р. розроблений Проект статей про захист людей у разі катастроф [10]. Робота над ним йде вкрай повільно, хоча проблема вимагає негайного вирішення. На нашу думку необхідно прийняти міжнародні конвенції щодо надання гуманітарної допомоги у воєнний та мирний час, які б сприяли підвищенню ефективності міжнародно- правового регулювання в цій сфері.

Джерела:

1. Антипенко В. Ф. Щодо проблем ефективності міжнародного права. *Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. №2 (1042). С.58-60. С.58-59
2. Антонович М. М. Право на гуманітарну допомогу під час збройного конфлікту і відповідальність за його порушення згідно з міжнародним правом [URL:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/](http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/)
3. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%9A%>
4. Загальна декларація прав людини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
5. Короткий Т. Р. «Вічна криза» міжнародного права. Від теорії міжнародного права до практики захисту прав людини. *Liber Amicorum* до 60-річчя проф. В.В. Мицика : моногр. / авт. кол. ; за ред. О. В. Задорожнього та О. Р. Поєдинок. Київ; Одеса : Фенікс, 2016. С. 17-44.
6. Факультативний протокол щодо захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
7. Draft articles on the protection of persons in the event of disasters URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/6_3_2016.pdf
8. Götz N. Rationales of Humanitarianism *Journal of Modern European History/ Zeitschrift für moderne europäische Geschichte Revue d'histoire européenne contemporaine* Vol. 12, No. 2, Ideas, Practices and Histories of Humanitarianism (2014), pp. 186-199

9. Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 22 August 1864. International committee of the Red cross URL: <https://ihl-databases.icrc.org/>

10. International convention and statute establishing an International Relief Union Geneva, July 12, 1927 Treaty Series No. 3 (1933) URL: <http://disasterlaw.sssup.it/wp-content/uploads/2014/10/1927>

Науковий керівник: Сурілова Олена Олексіївна д.ю.н, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Джевага-Третьякова Світлана Юріївна

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КОНЦЕСІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ПІСЛЯ ЇХ ЗАКІНЧЕННЯ

З 24. 02. 2022 року війська рф проводять масовані обстріли і руйнують житлові райони українських міст і сіл, цивільну інфраструктуру, лікарні, школи, історичні пам'ятки. Жорстока війна проти України зробила біженцями декілька мільйонів людей, які залишилися без житла, роботи і яким доводиться починати все з нуля.

З вірою у перемогу зазначимо, що після припинення бойових дій Україна зможе розпочати масштабну післявоєнну відбудову економіки та інфраструктури і вже зараз потрібно розуміти як можна відбудовувати державу, обмірковано обрати найкращий вектор дій і створити конкретний план завчасно, щоб після перемоги якомога швидше втілювати його в життя.

Відбудова потребує спеціалістів, коштів, часу, сил у майбутньому, але вона має і нагальний складник — це забезпечення гуманітарною допомогою, тимчасовим житлом людей з найбільш постраждалих регіонів, матеріальна підтримка, створення нових робочих місць вже зараз.

Масштабна відбудова неможлива без джерел фінансування, якими повинні стати репарації від країни-агресора та допомога міжнародної спільноти, як безповоротна, так і на взаємовигідних умовах. У формуванні пулу міжнародної допомоги для відбудови України ключову роль мають відіграти ЄС, уряди країн-партнерів і міжнародні інститути – Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, ін.

Однією із форм співпраці з інвесторами та міжнародними фінансовими установами на взаємовигідних умовах можуть стати концесійні договори. В Україні таке державно-приватне партнерство регулюються Законом України «Про концесію», прийнятим Верховною Радою 03.10.2019 року [4].

Концесія як одна із форм договору про взаємодію й партнерство державних структур і приватного капіталу на взаємовигідних умовах використовується у світовій практиці вже давно. Концесії засновані на залученні державними структурами фінансових потоків приватних інвесторів (у тому числі банківських структур і міжнародних фінансових організацій) для створення, експлуатації, розвитку, реконструкції об'єктів державного майна або надання державних послуг.

У наш час концесії відіграють важливу роль в галузях будівництва й реконструкції об'єктів транспортної інфраструктури – залізниць, автомобільних доріг та ін. Саме поняття концесія (від латинського *concession*; англійського *concession* – дозвіл, поступка) означає дароване приватній особі право на здійснення якого-небудь виду діяльності, який держава вважає своєю прерогативою, у тому числі з використанням державного майна [5]. Таким чином, концесія не характеризує власне форму договору, а являє собою всю сукупність дій по структуруванню механізму реалізації інвестиційного проекту. Концесійні угоди є тим фундаментом, на якому будується весь процес взаємодії партнерів, які реалізують інвестиційний проект на основі концесії.

На сьогоднішній день не підписано будь-яких багатосторонніх

міждержавних договорів, які дозволяють вирішувати на однаковій основі складні питання договірних концесійних відносин між державами (муніципалітетами) і приватними інвесторами інших держав. Проте міжнародні організації розробляють єдині стандарти для концесійного законодавства, які покликані зблизити закони про концесії в різних юрисдикціях.

Документами, які містять такі стандарти, є, наприклад:

- Основні елементи закону про концесійні угоди, підготовлені Організацією економічного співробітництва й розвитку (OECD Basic elements of a Law on Concession Agreements) [1],
- Типові законодавчі положення щодо проектів у області інфраструктури, фінансованих із приватних джерел, підготовані Комісією ООН по праву міжнародної торгівлі – ЮНСІТРАЛ (UNCITRAL Model Legislative Provisions on Privately Financed Infrastructure Projects) [2],
- Основні принципи сучасного законодавства про концесії ЄБРР (EBRD Core principals for a modern concession law) [3] й інші документи.

В даний час в основі уніфікації законодавства про концесійні договори в різних юрисдикціях лежать два документи: Типові законодавчі положення щодо проектів у області інфраструктури, фінансованих із приватних джерел (ЮНСІТРАЛ), далі – Положення, та Основні елементи закону про концесійні угоди, підготовлені Організацією економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР).

Вказані документи відрізняються один від одного способом уніфікації правового регулювання концесійних відносин, а також гіпотетичною сферою застосування концесійних угод. Перший документ, являє собою модельний закон і включає готові для імплементації в національному законі норми, що регулюють концесійний договір. Цей модельний закон може застосовуватися в різних галузях як при здійсненні видобутку корисних копалин, так і при створенні інфраструктурних об'єктів.

Другий документ, розроблений ЮНСІТРАЛ у липні 2003 року, стосується правового регулювання лише інфраструктурних проектів. Цей документ включає рекомендації щодо розробки національних законів, які адресовані законодавчим органам держав, які беруть участь в уніфікації правового регулювання концесійних угод. Він застосовується під час реалізації інфраструктурних проектів, визначення яких міститься у самому документі.

Тим не менш, Положення є найдетальніше розробленим документом у цій галузі. Він складається з двох частин: «Законодавчі рекомендації» (Legislative recommendations) і власне «Типові законодавчі положення» (Model legislative provisions), призначені для використання при розробці у різних державах правових основ для концесій у тому вигляді, у якому вони розроблені й представлені ЮНСІТРАЛ. Хоча названі документи розроблені лише як рекомендації (тобто, являються «м'яким правом» - «soft law»), вони для законодавчих органів держав є певним єдиним стандартом, у відповідність до якого держави прагнуть привести внутрішнє законодавство.

Відповідно до загальних постулатів Положення законодавство про концесійні угоди має забезпечувати їх прозорість, справедливість та довгострокову стабільність у створених правовідносинах. Для досягнення цієї мети у законі мають бути передбачені: порядок наділення того чи іншого органу повноваженнями укладати угоду на реалізацію проектів; сфера застосування концесійних угод (види інфраструктури); механізми, що спрощують порядок укладання концесійних угод, включаючи порядок координації дій адміністративних органів.

Довгострокову стабільність у договірних відносинах забезпечує правильний розподіл ризиків між державним та приватним сектором при фінансуванні проекту. Суть рекомендації в цій галузі зводиться до того, щоб держава не встановлювала для організації-замовника зайвих законодавчих та регулятивних обмежень під час погодження з інвестором розподілу ризиків. Підтримка держави може здійснюватися шляхом надання пільг підприємцям,

які беруть участь у проєкті. Рекомендація, однак, не конкретизує, які пільги маються на увазі.

Особлива увага в Положеннях приділяється порядку вибору концесіонера. Законодавство має забезпечити конкурентні умови ще при виборі концесіонера, перш ніж укладено концесійну угоду.

Отримання фінансування з приватних джерел вважається тим більше гарантованим, чим більше учасників претендує на отримання концесії.

Керівництво створює уніфіковані правила регулювання концесійного договору як різновиду цивільно-правового договору, що полягає між організацією-замовником і приватним підприємцем.

У законодавстві можуть бути визначені ключові умови, що включаються до проєктної угоди, до яких належить умова про застосовне право. Концесійний договір регулюється законодавством держави, яка приймає інвестиції, якщо інше не передбачено концесійним договором.

Концесія є однією з найбільш поширених, ефективних та прогресивних форм державно-приватного партнерства (ДПП) у світі. Для будь-якої країни концесія є інструментом економічного зростання та підвищення її конкурентоспроможності, залучення управлінських ресурсів та новітніх технологій, а також сучасної організації промислових процесів, що водночас дозволяє скоротити бюджетні витрати. З точки зору інвестора, концесія дозволяє розділити ризики з державою, гарантує захист прав концесіонера та вимагає від держави сприяння належному виконанню інвестиційних проєктів.

Як свідчить історичний досвід, вливання капіталу, технологій та управлінських ноу-хау – це те, що могло б зробити бізнес в Україні життєздатним. У свою чергу, саме такий вектор забезпечить створення робочих місць для населення, включаючи мігрантів, що повертаються, і демобілізованих військовослужбовців. Таким чином, концесія є одним із дієвих інструментів, що забезпечить належний рівень життя українців у новій, квітучій державі.

Джерела:

1. Організація економічного співробітництва й розвитку (OECD). Basic elements of a Law on Concession Agreements. URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/library/oecd-basic-elements-law-concession-agreements>.
2. Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (UNCITRAL). Model Legislative Provisions on Privately Financed Infrastructure Projects. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/03-90621_ebook.pdf.
3. Європейський банк розвитку та реконструкції (EBRD). Core principals for a modern concession law. URL: <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/sites/ppp.worldbank.org/files/documents/Core%20Principels%20-%20selection%20and%20justification%20of%20principles.pdf>.
4. Про концесію: Закон України від 03.10.2019 р. № 155-IX Відомості Верховної Ради, 2019, № 48, ст.325.
5. Тимченко Л. М., Бордюг О. Особливості правового регулювання концесійного договору за законодавством України. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/249846/247184> (дата звернення 08.11.2022р.)
Науковий керівник: Сурілова Олена Олексіївна д.ю.н, професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Hrebenuk Dmytro

*assistant of the department of International and European law
National University «Odesa Law Academy»*

DIPLOMACY FOR THE HUMAN RIGHTS:

THE POLITICAL AND LEGAL ROLE OF TURKEY

Nowadays, we very often face the problem of violation of the norms of

international law, the agreements between the subjects move to the background, and not only in the agreement of national interests, but also in the interests of certain international groups. And although everyone recognized the priority of norms of international law and consider their role in various directions, as a result, we get that the value of international postulates is not absolute. Today, we receive a multi-vector system, which has already formed the basis of the legal consciousness of mankind.

Now foreign policy is losing its past status, in the conditions of the globalizing world, we are losing the line between foreign and domestic policy. Difficulties that were previously considered an internal matter of the country often find their solution only through the lens of international law.

In the era of globalization, the world community faces many challenges that cover various areas, such as economy, culture, medicine, education and world politics. All these directions have their positive and negative features. An example of this can be the creation of new ways of communication between subjects of international law or the integration of some countries into the economic field of another country or the union into a union and thereby creating favorable and competitive conditions, but there is another side, the process of globalization does not spread evenly and while highly developed countries get the maximum benefit, others lose potential partners. In education, this is the joint use on a global scale of knowledge, skills and intellectual resources necessary for diverse development at different levels, and on the other hand, it is an increase in the technological gap and the creation of a «digital barrier». In the formation of world politics, there are also certain points that must be paid attention to, namely, the protection of human rights and freedoms. The world was able to achieve significant success in the process of forming effective protection mechanisms, but during globalization there are many factors that affect this process. In the formation of the state's internal or foreign policy to create favorable conditions in various spheres, the most important thing is often forgotten - the person. Without taking priority into account, it is very easy to create conditions where human rights and freedoms can be violated. Every country's policy, and even more so its foreign policy, needs to find a Solomonic solution,

where the main assistant of this process is diplomacy. It should be taken into account that the focus of this scientific study is also directed at the process of protecting human rights and freedoms in Turkey itself. The action plan of this country is filled with determination for changes and reforms in this area, which is based on the concept of Free individual, strong society, more democratic «Turkey».

Diplomacy has become one of the most important tools for the implementation of «soft power». It is worth noting that this direction of foreign policy activity has become widespread in the conditions of tectonic changes in the world legal order. This tool allows one subject to influence another and thereby ensures the crystallization of «state-society» and «society-society» connections. The famous professor of Harvard University named after John F. Kennedy, Joseph Nye, argued that: «it is this system of connections that presupposes the creation of long-term relationships that will provide favorable conditions for a multi-vector public policy» [1]. In view of the above, the object of this study is legal relations regulated by diplomacy in the process of protecting human rights and freedoms, and the subject of the study is Turkey's political activity and legal position during the period of use and introduction of new protection mechanisms.

Turkey is the subject of international law that tries to actively use diplomacy in its foreign policy, the purpose of which is to promote national interests and implement a plan in the formation of a regional leader and a global player. It is worth noting that Ankara uses this mechanism effectively enough and as a result the country has improved its international image and opened a space for itself in world politics. Let's pay attention to the fact that foreign policy should be based on a principled approach to human rights, and time has repeatedly proven this. Some countries take an active position in their foreign affairs, while others may take a more cautious position regarding the protection of human rights. In my opinion, the country is a signatory of fundamental legal acts in this area, among which the convention on the protection of human rights and fundamental freedoms occupies an important place, must irrevocably follow the declared values and not forget such a principle as «pacta sunt servanda» [2].

It is characteristic that the responsibility for the protection of human rights and freedoms is not only national, but also international in nature, and although the activity of human rights protection began thanks to international mechanisms and organizations, the governments of countries increasingly raise the issue of human rights in bilateral or multilateral platforms. The formation of such hubs indicates to us that there are good reasons and at the same time the goal is to improve the protection of human rights or to create more effective mechanisms. It is obvious that peace-loving states are interested in stability and peace not only within their sovereignty, but also on the territory of their neighbors. Time has repeatedly proven that suppression and violation of human rights often lead to unrest, sometimes even to armed conflict, which in turn can affect a sufficiently large territory and, as a result, lead to large flows of refugees.

On the one hand, Turkey has been subjected to international pressure from the United Nations (hereinafter UN) for a long enough time. Where the UN report strictly indicates large-scale violations of human rights during a long state of emergency, although the report is not an exhaustive description of the situation, but characteristically demonstrates patterns violations of rights in the country [3]. It should be noted that the solution to this situation was Turkey's successful communication with international institutions. Which formed a powerful impulse in overcoming the crisis situation in the middle country. The action plan includes significant changes to the legal framework and the formation of new principles that will be aimed at raising standards in the field of strengthening the institution of human rights.

On the other hand, Turkey takes a special place in the cessation of armed aggression against Ukraine. It is worth noting that the use of diplomatic mechanisms turns our partner not only into a mediator, but also into a powerful facilitator. The Black Sea initiative, which is aimed at stabilizing the world market and preventing the food crisis, plays an important role. Based on the Secretary General's statement, it is possible to find out that this mechanism is aimed at providing critical assistance to the most vulnerable people and countries affected by an unprecedented crisis [4].

The conclusion is preliminary, and it is certain that this issue needs further research, but we are already seeing fundamental changes and the introduction of new ways of communication, which provide a powerful impetus for the protection of human rights and freedoms. It should be noted that the power of leadership begins with diplomacy. Nothing is possible without partners and allies. This case suggests the conclusion that a country that has regional authority, but has sectoral concerns, can get a mandate to solve a crisis situation in a period of turbulence. When studying the issue of human rights protection, it is impossible not to mention Eleanor Roosevelt's question, «Where do human rights begin?» It is very close to us, where we live, in those places that cannot be seen on any map of the world.

References:

1. Nye J. Public Diplomacy and Soft Power [Electronic resource] / Joseph Nye // Harvard Library - 2008. - Resource access mode: <https://dash.harvard.edu/handle/1/11738397> .
2. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms [Electronic resource] // Official web portal of the Parliament of Ukraine.. – 1950. – Resource access mode : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Report on the impact of the state of emergency on human rights in Turkey , including an update on the South-East [Electronic resource] // Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights . – 2018. – Mode of access to the resource: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/TR/2018-03-19_Second_OHCHR_Turkey_Report.pdf .
4. Note that corresponds to today's agreements [Electronic resource] // webpage United Nations. – 2022. – Mode of access to the resource: <https://www.un.org/sg/en/content/the-role-of-the-secretary-general> .

Науковий керівник: Бехруз Хаширатулла Набієвич д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Жакун Маргарита Юріївна

*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЯДЕРНА ДИПЛОМАТІЯ В МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Досліджуючи питання ядерної дипломатії в міжнародній системі захисту прав людини варто визначити суть поняття «ядерна дипломатія».

Ядерна дипломатія (англ. *Atomic diplomacy*) – політика «з позиції сили»; термін, який вперше був використаний після застосування ядерної бомби у серпні 1945 року для визначення методів та прийомів дипломатії США, що використовує володіння секретами виробництва ядерної бомби з метою зовнішньополітичного тиску.

Події, які відбулися 6 та 9 серпня 1945 року сколихнули весь світ та змінили хід розвитку історії – атомні бомбардування японських міст Хіросіми та Нагасакі. Це були два єдиних в історії людства випадки бойового використання ядерної зброї, які застосували сили США на завершальному етапі Другої світової війни проти Японії.

Згодом, термін ядерна дипломатія почав використовуватися для позначення зовнішньої політики, що ґрунтується на володінні ядерною зброєю та залякуванні щодо загрози застосування ядерної зброї проти інших країн.

Ядерна зброя – це зброя масового ураження, найбільш смертельна та небезпечна у світі. Тому, створення ефективного механізму контролю виготовлення та використання ядерного озброєння, та, в свою чергу, забезпечення безпеки у світі є основним і надважливим завданням для міжнародного права.

Вперше гостра потреба у вирішенні проблем, пов'язаних з ядерною енергією, виникла вже на I сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 січня 1946 року. Невдовзі, Комітетом з роззброєння ООН був розроблений договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року. Це був

багатосторонній міжнародний акт, створений з метою поставити міцну перепону на шляху розширення кола країн, що володіють ядерною зброєю, забезпечити необхідний міжнародний контроль за виконанням державами взятих на себе за договором зобов'язань з тим, щоб обмежити можливість виникнення збройного конфлікту із застосуванням такої зброї; створити широкі можливості для мирного використання атомної енергії [1].

Мету договору можна охарактеризувати системою 3 принципів:

1. нерозповсюдження ядерної зброї;
2. роззброєння;
3. право на мирне використання ядерних технологій.

16 листопада 1994 року Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) [1].

Цей крок є дуже дискусійним серед вчених науковців, тому що внаслідок підписання наша країна вимушено позбулася третього у світі за потужністю ядерного арсеналу, розміщеного на її території.

У зв'язку із набуттям Україною неядерного статусу, 5 грудня 1994 року між Україною, росією, Великою Британією та США був укладений Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку із приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський Меморандум) [2].

2 червня 1996 року Україна офіційно втратила статус країни, що володіє ядерною зброєю [2]. Одного разу, французький генерал Шарль де Голль промовив, що: «Держава, яка не володіє ядерною зброєю, тоді як інші цією зброєю володіють, не володіє своєю долею». На фоні сучасних подій в Україні, ми бачимо, що зобов'язання згідно з Меморандумом не виконуються, і що гірше, відбувається грубе їх порушення – росією.

Слід зазначити, що на даний час США та росія володіють 90% ядерних озброєнь. Для збалансування сили між двома «ядерними титанами» та забезпечення паритету між стратегічними ядерними силами двох сторін на рівні, 31 липня 1991 був підписаний Договір про скорочення і обмеження

стратегічних наступальних озброєнь (СНО-1). Дія договору продовжувалась протягом останніх трьох десятиліть. Не можемо не погодитись, що в часи напруги на міжнародній арені, наявність обмежень російського міжконтинентального ядерного озброєння, які можна перевірити, є критично важливим. Продовження дії Договору до 6 лютого 2026 року, робить увесь цивілізований світ безпечнішим, адже нестримне ядерне змагання поставило б під загрозу життя всіх.

На нашу думку до політики ядерної дипломатії слід додати також ядерний шантаж країною-агресором, щодо атаки атомних електростанцій. Привертає увагу політика ядерного шантажу росії у війні з Україною. Війська рф в перший день повномасштабної війни захопили Чорнобильську атомну електростанцію (далі – ЧАЕС), взяли в полон українських військових і фактично тримали в заручниках цивільний персонал станції протягом місяця, порушуючи норми гуманітарного права.

Директор Міжнародного агентства з атомної енергії Рафаель Гроссі заявив, що під час окупації ситуація в зоні ЧАЕС була за межами норми, у зв'язку з чим є дуже небезпечною. Після того як війська рф покинули зону електростанції рівень радіації унормувався.

Не слід залишати осторонь «Кризю на Запорізький АЕС» - так званий, акт ядерного тероризму росії під час російсько-української війни. Так, 1 березня 2022 року, російські війська захопили найбільшу в Європі й третю у світі за сукупною потужністю атомну електростанцію – Запорізьку атомну електростанцію (далі – ЗАЕС).

Дії російської федерації, що полягають у захопленні найбільшого в Європі ядерного об'єкта, його обстріли, які призвели до руйнування інфраструктури станції, пошкодження всіх ліній електропередач, є – за визначенням української влади – найскладнішою в історії ситуацією подібного роду. Потенційна загроза від розвитку подій може значно перевершити масштаби попередніх катастроф на атомних електростанціях.

У зв'язку з тим, що ООН була занепокоєна ситуацією навколо ЗАЕС, та в результаті отриманої згоди від України та росії, на початку вересня 2022 року до електростанції вирушила Місія Міжнародного агентства з атомної енергії (далі - МАГАТЕ). Згодом, гендиректор МАГАТЕ Рафаель Гроссі повідомив, що два експерти організації будуть продовжувати роботу на ЗАЕС на постійній основі.

Щодо висновків, які були заявлені Рафаелем Гроссі на засіданні Ради Безпеки ООН, то він зазначив, що жоден зі стовпів ядерної безпеки, до яких агентство відносить фізичну цілісність, надійне зовнішнє енергопостачання та наявність запасних частин, постраждали на ЗАЕС. За його словами, фізична цілісність станції була порушена кілька разів, і більшість пошкоджень сталися під час обстрілу в серпні. Він попередив, що найбільший ризик для ЗАЕС - це фізичне пошкодження обладнання внаслідок обстрілів, що може призвести до викиду радіації, додавши, що перебої із зовнішнім енергопостачанням для охолодження активних зон реактора можуть зумовити його розплавлення. По результатам візиту місії МАГАТЕ на ЗАЕС, протягом останніх двох місяців тривають переговори щодо повного звільнення території електростанції та створення зони фізичної та ядерної безпеки навколо ЗАЕС. Однак, за словами гендиректора, експерти МАГАТЕ, які перебувають на ЗАЕС не можуть визначити, хто саме обстрілює станцію. На момент нашого дослідження, Запорізька атомна електростанція залишається тимчасово-окупованою.

Слід акцентувати увагу також на терористичних обстрілах української енергетичної інфраструктури протягом листопада 2022 року, які загострюють питання ядерної безпеки в Україні та у світі в цілому, ситуація стає все більш нестабільною, складною та потенційно небезпечною.

Підсумовуючи дослідження, можемо дійти до висновку, що кризова ситуація з ядерною безпекою в Україні створює небезпеку не тільки для населення нашої країни, а й для людства в цілому. Вважаємо, що росія є країною, яка використовує ядерну дипломатію проти людства. Країна-агресор використовуючи терористичні способи ядерного шантажу для досягнення

власних, політичних цілей, для зовнішньополітичного тиску на ряд суверенних та незалежних держав ставить на кону дуже велику ціну – людське життя. Безсумнівно, що за порушення норм та основоположних принципів міжнародного права згодом буде покарано. Але, саме зараз, ми бачимо, що система міжнародного захисту прав людини в кризових ситуаціях та система забезпечення безпеки у світі має ряд недоліків та потребує нових шляхів вирішення.

Джерела:

1. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text

2. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text

Науковий керівник: Мануїлова Катерина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»

Самсонова Анастасія Євгенівна

здобувачка вищої освіти юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка

МІЖНАРОДНІ КАРНІ ТРИБУНАЛИ

ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Питання запровадження міжнародних кримінальних органів неодноразово порушувалось в міжнародно-правовій доктрині. Рушійною силою для прискорення цих процесів стало XX століття, яке відзначилось, в першу чергу, безпрецедентними за розмахом масовим ігноруванням і порушенням основоположних прав і свобод людини, вчиненими під час міжнародних та внутрішньодержавних конфліктів. Саме відсутність ефективних механізмів боротьби з такими посяганнями на національному

рівні стала причиною створення міжнародних кримінальних судів.

Варто підкреслити, що трибунал – це надзвичайний суд,. Він так чи інакше протиставлений регулярним судам загальної юрисдикції, нерідко (але не обов'язково) є військовим [1, с. 476].

Загалом, першим випадком застосування концепції Міжнародного трибуналу є Нюрнберзький процес. Тоді Друга світова війна, яка характеризувалася величезними масштабами злочинів й крайньою жорстокістю, вчиненими нацистами, завершилася правосуддям – першим в історії людства міжнародним судом, що відіграв особливу роль в утвердженні моральних основ між людьми й народами та становленні принципів сучасного міжнародного права.

Як відомо, з 26 червня по 8 серпня 1945 року в Лондоні було проведено конференцію представників Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Сполучених Штатів Америки, Об'єднаного Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, Тимчасового уряду Французької Республіки. Лондонська конференція змогла вирішити ряд складних політичних і правових проблем, пов'язаних з організацією нової форми інтернаціональної юстиції – створенням Міжнародного військового трибуналу. 8 серпня 1945 року на конференції було прийнято Угоду «Про судове переслідування і покарання головних військових злочинців європейських країн осі», додатком до якої став Статут Міжнародного військового трибуналу [2, с. 63-65].

Тобто, у дійсності, даний трибунал одержав своє існування завдяки тому, що держави-підписанти мали юрисдикцію щодо злочинів, вчинених особами, які в них обвинувачувались. Країни, які одержали перемогу судили агресора – сторону, що програла. Це був так званий принцип «юрисдикції переможців».

Наступним за хронологією створення був Токійський трибунал – Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу. За своєю сутністю цей трибунал наслідував Нюрнберзький.

За участь у підготовці та розв'язанні агресивної війни, за здійснення масового знищення мирного населення в окупованих країнах і полонених та

інші злочини семи найбільшим злочинцям було винесено смертний вирок, 16 — довічне ув'язнення. Серед страчених були колишні прем'єр-міністр Японії, військовий міністр, представники вищого генералітету. Вирішення питань подальшого післявоєнного мирного врегулювання дедалі більше ускладнювалось суперництвом між США і СРСР [1, 477- 478].

Якщо порівнювати цей трибунал з Нюрнберзьким, то варто сказати, що юрисдикція останнього за територією обмежень не мала, на відміну від Токійського. Його юрисдикція обмежувалась лише територією Далекого Сходу. Токійський трибунал був заснований наказом головнокомандуючого союзних держав, який призначав суддів, головуємого, головного обвинувача і головного секретаря.

Отож, Нюрнберзький і Токійський трибунали стали першими діючими судами, яким вдалося, в результаті поєднання кримінально-процесуальних норм різних правових систем, утворити дієвий механізм притягнення до відповідальності індивідів за найнебезпечніші злочини проти миру та безпеки людства. Вони виступили базисом для формування фундаментальних принципів міжнародної кримінальної відповідальності та ідей міжнародної кримінальної юстиції.

Однак, на жаль, історія циклічна. І цих прецедентів виявилось недостатньо для того, щоб запобігти і застерегти людство від нових жахливих злодіянь світового масштабу. «Нюрнберг був орієнтиром. Але світ був не готовий до перетворення цього орієнтира в міцний інститут. Зрештою, світ чекав майже півстоліття після Нюрнберзького трибуналу і став знову свідком двох геноцидів – перший в колишній Югославії, а потім і в Руанді, перш ніж Радою Безпеки ООН були прийняті рішення про створення трибуналів по колишній Югославії та Руанді, таким чином знову єднаючи світ і міжнародне правосуддя» [3].

Конфлікт в колишній Югославії вважався одним з найбільш інформаційно висвітленим. Саме завдяки вагомій діяльності засобів масової інформації в донесенні світовій спільноті всіх жахів, було створено спочатку,

в якості тимчасових мір, міжнародний трибунал ad hoc. Одночасно, ці події проклали шлях для прийняття рішення про створення постійного міжнародного кримінального суду.

Незважаючи на досить затяжний процес розслідування і притягнення до відповідальності (Трибунал щодо колишньої Югославії тривав 25 років) даний трибунал досить вагомо показав свою ефективність. З моменту свого утворення трибунал пред'явив обвинувачення щодо 161 особи. Обвинувачення були висунуті лідерам боснійських сербів Р. Младичу та Р. Караджичу. Також обвинуваченим на судовому процесі у Гаазі був колишній президент Югославії С. Милошевич, який помер у в'язниці Трибуналу. Винесено вироків щодо 120 чоловік [1, 479].

Особливістю трибуналу щодо Руанди, є в першу чергу його територіальна юрисдикція: вона поширюється не лише на територію самої Руанди, а ще й територію сусідніх держав стосовно діянь, вчинених її громадянами. Цей трибунал, так само як і Спеціальний суд по Лівану, Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне, Спеціальний трибунал по військовим злочинам у Камбоджі, став прикладом єдності світової спільноти у засудженні злочинів проти людства та прав людини.

Наразі, наскрізною залишається проблема створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочинів агресії проти України. Було висунуто багато пропозицій його створення, але вирішальну роль матимуть саме дипломатичні переговори, результати яких забезпечать визнання його повноважень і рішень на міжнародному рівні. Проаналізувавши діяльність попередніх трибуналів, можна підкреслити ключову проблему, яка б мала бути усунена в новоствореному трибуналі. Ця проблема – довготривалість процесу розслідування і притягнення до відповідальності. Дуже важливо, щоб цей суд був швидким та ефективним – він не може розтягнутися на десятки років. Роль України має бути в ньому пріоритетною, але, як вже зазначалося раніше, це надзвичайний суд. Тому злочини агресії мають вирішуватися не за національним законодавством, а за закріпленим міжнародними конвенціями і

статутом Міжнародного кримінального суду. Це важливо, передусім, з практичної точки зору. Адже, незважаючи на дійсну можливість притягати до відповідальності за злочини агресії судами загальної юрисдикції, у більшості російських і білоруських посадовців існують імунітети, які б стали перешкодою у внутрішньому судовому переслідуванні. Проте, в міжнародному суді таких обмежень нема, що ще раз підтверджує його перевагу і ефективність в боротьбі проти даних злочинів.

Отже, резюмуючи вищевикладене можна стверджувати, що створення і подальша діяльність міжнародних трибуналів мала важливе значення для становлення механізмів притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності. Це спеціальний судовий інструмент для оцінки ситуації війни. В подальшому їхня діяльність стає прецедентом, і використовується в майбутній практиці. Трибунали дають надію на справедливу відплату за акти насильства й жорстокості й дозволяють активно протидіяти культурі безкарності.

Джерела:

1. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 608 с.
2. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками : сб. материалов в 7 т. — Т. 1. — С. 63-65.
3. Ocampo L.M. Building a Future on Peace and Justice: The International Criminal Court / L.M. Ocampo // Zeitschrift fur Internationale Strafrechtsdogmatik ZIS., № 13. — 2007. — Р. 491-493.

Науковий керівник: Довгань Галина Віталіївна к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та філософії права Львівський національний університет імені Івана Франка

Секція № 5.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

Кучма Ольга Леонідівна

професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДЕЯКІ НОВАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Потреба у реформуванні законодавства зумовлена розвитком відносин, новими викликами та, зрештою, бажанням оптимізувати витрати на адміністрування процесів. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування також постійно реформується, що приводить, в тому числі і до спрощення процедур взаємодії страхувальників і страховиків, оскільки страховику простіше взаємодіяти з меншою кількістю органів і установ, які мають регуляторні, контрольні та наглядові повноваження. Декілька років тому відбулося об'єднання Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, а нещодавно прийнято Закон України, що набере чинності з 01.01.2023 року [1], яким закріплено приєднання Фонду соціального страхування України до Пенсійного фонду України.

Вищезгаданим Законом викладено в новій редакції Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (надалі – Закон в новій редакції), яка є місцями дискусійною.

Так, викликає питання новація у Законі в новій редакції щодо виплати допомоги по тимчасовій непрацездатності.

На відміну від діючої редакції статті 30 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» «1. Матеріальне забезпечення та соціальні послуги за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності застрахованим особам, які працюють на умовах трудового договору (контракту), гіг-контракту, іншого цивільно-правового договору та на інших підставах, передбачених законом, призначаються та надаються за основним місцем роботи (діяльності).

Допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною), допомога по вагітності та пологах застрахованим особам (у тому числі тим, які здійснюють підприємницьку чи іншу діяльність та одночасно працюють на умовах трудового договору) надається за основним місцем роботи (діяльності) та за сумісництвом (наймом) у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України...» [2].

Закон у новій редакції закріплює у статті 22 наступне:

«1. Страхова виплата у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності застрахованим особам, які працюють на умовах трудового договору (контракту), гіг-контракту, іншого цивільно-правового договору та на інших підставах, передбачених законом, призначається та здійснюється за основним місцем роботи (діяльності).

Допомога по тимчасовій непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною), допомога по вагітності та пологах застрахованим особам (у тому числі тим, які здійснюють підприємницьку чи іншу діяльність та одночасно працюють на умовах трудового договору) надається за основним місцем роботи (діяльності) або за місцем роботи за сумісництвом (наймом) у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України...»

Чому працівник має обирати, де отримувати допомогу по тимчасовій непрацездатності: або за основним місцем роботи або за сумісництвом, якщо ЄСВ за нього сплачується і за основним місцем роботи і за сумісництвом? Тоді, задля соціальної справедливості, ще на етапі сплати ЄСВ працівник мав би обрати який роботодавець (за основним місцем роботи чи за сумісництвом)

буде сплачувати за нього ЄСВ, і за місцем роботи у роботодавця, який сплачував ЄСВ отримувати допомогу.

І хоча у Законі в новій редакції визначено право на отримання згаданої допомоги тільки в одного з роботодавців, перелік документів, які є підставою для отримання такої допомоги не змінили, тобто для отримання допомоги за місцем роботи за сумісництвом треба надавати копію «лікарняного», завіреного роботодавцем за основним місцем роботи. Але що тоді робити з оригіналом?

Можливо все таки сталась технічна помилка і треба лише виправити «або» на «та», що буде більш правильним, враховуючи те, що допомога по тимчасовій непрацездатності покликана компенсувати втрату заробітку (частину заробітку), і працівник, який має декілька трудових договорів та захворів, втратив заробіток за дні тимчасової непрацездатності на усіх роботах, тому потребує компенсації і за основним місцем роботи і за сумісництвом.

Якщо ж законодавець мав на увазі, що допомога від страховика (з врахуванням втраченого заробітку на усіх роботах) буде сплачена в повному обсязі шляхом оформлення документів у одного із роботодавців, то залишилось невирішеним питання оплати перших 5-ти днів «лікарняного» кожним з роботодавців.

Також цікавими і такими, що потребують досліджень є питання, які на виконання згаданого Закону будуть опрацьовані Кабінетом Міністрів України, зокрема, щодо: збільшення строку отримання допомоги по вагітності та пологах; залучення роботодавців до реабілітації, створення адаптованих робочих місць для потерпілих внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання; можливості роботодавців, які повертають на роботу працівників після реабілітації, отримувати кошти від міжнародних донорів; та питання надання роботодавцем оплачуваних днів додаткової відпустки у разі тимчасової непрацездатності працівника замість виплати допомоги по тимчасовій непрацездатності.

Джерела:

1. Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : Закон України від 21 вересня 2022 №2620 : Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2620-20#n171> (дата звернення 09.11.2022)
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 №1105 : Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#n251> (дата звернення 09.11.2022)

Тарасевич Тетяна Юрївна

*к.ю.н, доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ЕВТАНАЗІЇ: ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Проблема евтаназії і добровільного відходу з життя невиліковно хворої людини широко обговорюється на Заході з кінця 50-х років. Вважається, що однією з причин цього став розголос практики американського лікаря-патологоанатома Джека Кеворкяна. У 1958 р. доктор Кеворкян опублікував у пресі низку статей, у яких закликав безболісно позбавляти життя злочинців, засуджених до смертної кари, а їхні тіла використовувати для наукових дослідів, а окремі органи – для трансплантацій. Пізніше, ставши свідком безглуздо жорстоких самогубств, він дійшов думки, що зневіреним, безнадійно хворим людям, які вирішили покінчити з життям, потрібна в цьому допомога. Від словесних і газетних виступів Кеворкян перейшов до справи і запатентував свій винахід, який згодом журналісти назвали «машиною смерті» [1]. За допомогою цього пристосування у вигляді крапельниці можна швидко і безболісно умирати людей. В апараті було передбачено і

спеціальний пристрій для переривання процедури, якщо доброволець несподівано змінить своє рішення. Надалі він удосконалив «суїцидальну» (вбивчу) машину, забезпечивши її маскою з автоматичною подачею смертельної дози вуглекислого газу.

Багато безнадійно хворих людей скористалися цим апаратом у присутності його автора. У США це викликало обурення громадськості. Занепокоєння пов'язане передусім із тим, що колишній патологоанатом одноосібно, без консилиуму лікарів-фахівців визначає фатальність хвороби й асистує у подібних справах. За чверть століття Джек Кеворкян зупинив життя близько 130 хворим. Багаторічна тяганина його зі судами штату Мічиган, які кілька разів його виправдовували, закінчилася його засудженням. Ще раніше професійна асоціація американських медиків позбавила його звання лікаря. Сам він отримав прізвисько «доктор-смерть» [2].

Піонером у галузі легалізації добровільної смерті стали Нідерланди. З 1 квітня 2002 р. Нідерланди стали першою країною у світі, яка законодавчо закріпила за смертельно хворими пацієнтами право на активну евтаназію. Згідно із законодавством Нідерландів, смертельна процедура може бути застосована до хворих не молодше 12 років і здійснена тільки на вимогу пацієнта, якщо буде доведено, що його страждання нестерпні, хвороба невиліковна і лікарі не можуть нічим допомогти. Для дітей від 12 років обов'язковою умовою є згода батьків. При цьому вимагається повторна згода самого пацієнта. Рішення уповноважені виносити як мінімум два лікарі, а в разі сумніву справу розглядає прокуратура [3, с. 160]. Також евтаназія дозволена в Бельгії, Голландії, Швейцарії (у кантоні Цюріх), Люксембурзі, Канаді, у деяких штатах США (Вашингтон, Вермонт, Джорджія і Орегон). Деякі держави як альтернативу евтаназії виділили окрему норму – привілейоване вбивство. Ідеться про Азербайджан, Болгарію, Грузію, Данію, Німеччину та Польщу [4].

У березні 2021 р. евтаназію дозволили в Іспанії. Умови здебільшого такі: евтаназію може зробити тільки невиліковно хвора людина, хвороба якої

прогресує і завдає їй фізичних та (або) моральних страждань, а за прогнозами лікарів жити їй залишається не більш ніж пів року. Єдина країна у світі, де евтаназію може зробити не її громадянин, – Швейцарія. Там заборонена комерційна евтаназія, тому діє така схема: добровільно перервати своє життя можна через спеціальну громадську організацію. Для цього потрібно внести членський внесок – приблизно 6000-10 000 євро. Ціна залежить від того, один пацієнт приїде чи із сім'єю, скільки він хоче побути у Швейцарії до процедури, який влаштувати похорон і як переправляти прах на батьківщину [5].

У середині 1990-х у північній частині Австралії практикувалася евтаназія, однак після втручання федеральної влади таку практику заборонили. Зрештою, найнесподіваніший і, можливо, найбільш цинічний спосіб добровільного відходу з життя винайшов австралійський доктор Філіп Нітшке. Змученому безнадійною боротьбою за життя пацієнтові пропонується зіграти з комп'ютером. У разі програшу на екрані з'являється ввічливе питання: «завершити гру?». Отримавши ствердну відповідь, електронний партнер дає сигнал механізму, який виробляє смертельну ін'єкцію у вену. За період з вересня 1996-го по березень 1997-го, поки на північній території Австралії діяв закон, що дозволяв евтаназію, таким способом скористалися четверо людей. Після того як федеральний парламент скасував цей закон, «машина смерті» перекочувала в Англію, стала експонатом Музею науки в Лондоні. А в самій Австралії демонструвати її заборонено [6].

В Україні заборонена будь-яка форма евтаназії. Так, у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» в ч. 3 ст. 52 вказано, що медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Такі дії кваліфікуються як умисне вбивство (без пом'якшувальних та обтяжувальних обставин) (ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України). Водночас у ст. 43 Закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено, що якщо пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а при

неможливості його одержання – засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків. Якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний йому це пояснити. Аналогічне застереження міститься і в клятві Гіппократа, щоправда, в законодавстві України офіційно прийнятої клятви Гіппократа немає. На сьогодні діє Указ Президента України «Про клятву лікаря», в якій ні слова не сказано про евтаназію.

Основи законодавства України про охорону здоров'я громадян передбачають відмову пацієнта від медичного втручання (ч. 4 ст. 43). При цьому, як наголошує І. Синюта, у разі здійснення права на згоду на медичну допомогу згода повинна відповідати таким критеріям правомірності: а) інформованість; б) добровільність; в) компетентність. Нормативне забезпечення цих критеріїв спричинює чимало неоднозначностей [7, с. 17]. У таких випадках хворому або його законному представникові в доступній для нього формі мають бути роз'яснені можливі наслідки, про що оформляється спеціальний запис у медичній документації, що підписується лікарем, хворим або його законним представником. Водночас на початку 2021 року віцеспікер Верховної Ради Руслан Стефанчук представив Концепцію поновлення Цивільного кодексу, в якій пропонується «розглянути питання про можливість легалізації пасивної евтаназії (відключення від приладів життєзабезпечення) і асистованого самогубства (коли лікар тільки дає пацієнтові смертельний препарат або виписує рецепт на нього, а не робить ін'єкцію)».

Позиції щодо неприпустимості легалізації евтаназії дотримується Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Цю позицію постульовано в рішенні у справі «Претті проти Сполученого Королівства» (Pretty v. UK). У своїй заяві жителька Сполученого Королівства, яка страждала на прогресуючі нейрогенеративні ураження рухових відділів центральної нервової системи, що призвело до паралізації рук, ніг і м'язів, які відповідають за процес дихання, просила суд надати імунітет від кримінального

переслідування її чоловіку, який мав надати їй допомогу у здійсненні самогубства, що переслідується англійським правом, оскільки її стан паралічу не давав можливості здійснити таке самогубство самотійно. Заявниця висунула доводи, наче така допомога в самогубстві не суперечить ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), а захищає не тільки право на життя, але і право обирати продовжувати життя чи ні. Суд наголосив, що у справах, які стосувалися права на життя, він робив акцент саме на обов'язку держави захищати життя. У зв'язку із цим, ст. 2 Конвенції не може тлумачитись як така, що передбачає право на смерть, яке є діаметрально протилежним праву на життя. Отже, як наголошує М. Громовчук, ЄСПЛ не визнав еутаназію невіддільним правом людини розпоряджатися своїм життям [8, с. 31].

Загалом же ЄСПЛ із 2000-го по 2018 рік розглянув 11 справ щодо припинення життя на прохання (подані в хронологічному порядку): *Sanles Sanles v. Spain* 26 October 2000 (inadmissibility decision); *Pretty v. the United Kingdom* 29 April 2002 (Chamber judgment); *Ada Rossi and Others v. Italy* 16 December 2008 (inadmissibility decision); *Haas v. Switzerland* 20 January 2011 (Chamber judgment); *Koch v. Germany* 19 July 2012 (Chamber judgment); *Gross v. Switzerland* 30 September 2014 (Grand Chamber judgment); *Lambert and Others v. France* 5 June 2015 (Grand Chamber); *Nicklinson and Lamb v. the United Kingdom* 23 June 2015 (inadmissibility decision); *Charles GARD and Others against the United Kingdom* 27 June 2017 (inadmissibility decision); *Afiri and Biddarri v. France* 23 January 2018 (inadmissibility decision); *Mortier v. Belgium* (no. 78017/17) Application communicated to the Belgian Government on 3 December 2018 [9]. Проаналізувавши ці рішення, можна зробити висновок щодо неоднозначності рішень ЄСПЛ, в яких Європейський суд з прав людини не визнає порушенням ст. 2 відсутність легалізації САЛ (самогубство, асистоване лікарем), та не визнає порушенням ст. 2 наявність легалізації ортаназії. Таке ж неоднозначне тлумачення ст. 8 можна спостерігати у

багатьох справах, де такі самі діяння визнано вже порушенням ст. 8 (однак через формальні обставини це рішення визнано недійсним).

В Україні живе 324 000 паліативних пацієнтів. Паліативних – значить тих, у кого немає надії на одужання, а прогноз життя обмежений. Виходом для одних пацієнтів може стати гідна паліативна допомога, для інших – евтаназія. Перше в нас поки далеко від ідеалу, друге – під заборonoю. Щоправда, у кабінетах Верховної Ради припадає пилом законопроект про евтаназію. Але подавати його автори не наважуються – кажуть, що суспільство не готове.

Джерела:

1. Pereira J. Legalizing Euthanasia or Assisted Suicide: The Illusion of Safeguards and Controls. *Current Oncology*. 2011. No. 2. P. 38–45.
2. Steinbrook R. Physician-assisted death – from Oregon to Washington State. *N Engl J Med*. 2008. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19073972>
3. Черевко К. О. Щодо питання евтаназії в Україні. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2016. № 4 (58). С. 159–165.
4. Евтаназія в Україні: de lege lata v de lege ferenda. *LexInform*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/evtanaziya-v-ukrayini-de-lege-lata-v-de-lege-ferenda/> (viewed on 10.10.2022).
5. Балаєва Т. Укол милосердя. Легалізація евтаназії в Україні: за і проти. *ЛІГА.net*. URL: https://project.liga.net/projects/euthanasia_in_ukraine_ua/ (viewed on 10.10.2022).
6. Ethics of euthanasia. *British Broadcasting Corporation*. URL: <http://www.bbc.co.uk/ethics/euthanasia/overview/introduction.shtml> (viewed on 10.10.2022).
7. Синюта І. Право на згоду та право на відмову від медичної допомоги: особливості та межі здійснення. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 15–19.

8. Громовчук М. Евтаназія в Україні: питання реалізації конституційного права людини. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 2. С. 28–33.

9. Триньова Я. О. Смерть на прохання в Європі (Біоетика та практика ЄСПЛ щодо закінчення життя людини на прохання). Київ: Право, 2019. 376 с.

Колінько Олена Олександрівна

к.ю.н., доцент кафедри права

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Стамбульська конвенція є джерелом міжнародного права з прав людини, стандартами закріпленими в якій, керується Європейський суд з прав людини виносячи свої рішення.

Дана конвенція – це всеосяжний міжнародно-правовий інструмент, основні цілі якої полягають в:

- боротьбі з усіма формами гендерно зумовленого насильства;
- сприянні ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок;
- заохоченні справжньої рівності між жінками та чоловіками [1].

Конвенція набрала чинності 1 серпня 2014 року, після того, як її ратифікували 10 держав. Україна була однією з перших країн, які прийняли участь в її підписанні (7 вересня 2011 року). В свою чергу, лише з 1 листопада 2022 року дана конвенція набула чинності в Україні.

В свою чергу, створенню й прийняттю даної конвенції передував складний процес обговорення та розроблення нормативної бази, яка б могла задовольнити потреби суспільства щодо механізмів запобігання й протидії насильству стосовно жінок та врегулювання питань пов'язаних з гендерно зумовленим насильством. Так, починаючи з 1990-х років й аж до 2010 року

Радою Європи була прийнята низка резолюцій та рекомендацій щодо регулювання питань пов'язаних з гендерно зумовленим насильством: Рекомендацію Rec (2002) 5 для держав-членів з питань захисту жінок від насильства; Резолюцію 1247 (2001 р.) щодо каліцтва жіночих статевих органів; Резолюцію 1582 (2007 р.) щодо домашнього насильства; Резолюцію 1327 (2003 р.) щодо так званих «злочинів в ім'я честі»; Рекомендацію 1723 (2005 р.) щодо примусових шлюбів і примусу дітей до вступу в шлюб; Рекомендацію 1777 (2007 р.) щодо посягань на статеву недоторканність особи з використанням її безпорадного стану внаслідок застосування лікарських препаратів; Резолюцію 1654 (2009 р.) про феміцид; Резолюцію 1691 (2009 р.) про зґвалтування жінок, зокрема в шлюбі [1].

В подальшому, всі ці нормативні акти й стали тим підґрунтям, на основі якого була створена Стамбульська конвенція. Тобто, в розрізі реалізації ідей закладених в наведених вище рекомендаціях й резолюціях можна було побачити «білі плями», які необхідно було доопрацювати, врегулювати додатково, виробити поглиблені механізми для впровадження. Цей кропіткий процес створення й ратифікації (Україною в тому числі) єдиного міжнародного акту, який би всесторонньо задовольняв потреби суспільства щодо врегулювання такої чутливої теми, як гендерно зумовлене насильство, зайняв більше 30 років.

Стамбульською конвенцією закріплюється ряд визначень, які допомагають окреслити її зміст та сформувати підходи до політики з попередження насильства, надання допомоги постраждалим та покарання кривдників.

У першу чергу, це такі поняття, як «насильство стосовно жінок», «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою», «домашнє насильство». При цьому, в преамбулі зазначається, що чоловіки також можуть потерпати від гендерно зумовленого, зокрема домашнього, насильства. Й вагомим внеском є застереження, що положення конвенції в рівній мірі мають застосовуватись для захисту, як постраждалих жінок, так і постраждалих

чоловіків.

У Стамбульській конвенції закріплений перелік окремих форм гендерно зумовленого насильства. Він не є вичерпним, однак держави, які ратифікували Конвенцію, мають забезпечити криміналізацію цих форм насильства у своєму національному законодавстві. Так, окрім домашнього, визначаються такі види гендерно зумовленого насильства, як: сексуальне насильство (зокрема, зґвалтування); примусовий шлюб; каліцтво жіночих геніталій (жіноча генітальна мутиляція); примусовий аборт; примусова стерилізація; сексуальні домагання; сталкінг (переслідування); злочини, вчинені в ім'я так званої «честі» [2].

Щодо процесу й способів імплементації Конвенції в своє національне законодавство, держави-учасниці мають свободу у виборі підходу. Переважна більшість держав (в тому числі й Україна) обрали гендерно «нейтральний» підхід та відповідно, не розділяють чоловіків і жінок, які постраждали від гендерно зумовленого насильства, ухвалюючи спеціальне законодавство. На прикладі України, ми можемо побачити, що в Кримінальному кодексі України не має конкретизації щодо гендеру потерпілих від наведених вище видів насильства.

Наприкінці 2017 р. Україна внесла зміни до Кримінального кодексу України [3], відповідно до яких поняття сексуального насильства (ст. 153 КК України) та зґвалтування (ст. 152 КК України) були розмежовані та повністю узгоджені з визначенням Стамбульської конвенції. Крім того, суттєвою новелою для вітчизняного кримінального законодавства було запровадження стандарту добровільної згоди (ст. 154 КК України).

Крім того, Кримінальний кодекс України був доповнений ст. 126-1, яка передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство й прирівнює в статусі потерпілих, осіб, що перебувають (перебували) з винним в фактичному зареєстрованому шлюбі, були (є) співмешканцями, перебували (перебувають) в сімейних або близьких відносинах [4].

Після внесення законодавчих змін у 2017 році каліцтво статевих органів

було визначено як злочин та віднесено до статті 121 КК України, як різновид тяжких тілесних ушкоджень [5]. Однак відповідні зміни не були внесені до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, що є перешкодою для практичного застосування даного положення.

Наразі складно відслідкувати, чи в Україні ведуться кримінальні провадження щодо даного правопорушення, оскільки статистика з відкритих джерел [6] містить дані лише про вчинення тяжких тілесних ушкоджень, без розбивки за категоріями цих ушкоджень.

Статтю 134 КК України було розширено й доповнено. Розширено в ч. 2, 3 ст. 134 КК України й тепер категорія «незаконне проведення аборту» включає в себе дії, що характеризуються, в тому числі, й примушуванням до аборту. Доповнено ч. 4 і 5 ст. 134 КК України криміналізацією примусової стерилізації [4]. На жаль повністю відсутньою є наявність, як проваджень, так і вироків щодо даних злочинів [6]. Такі показники говорять про високий рівень латентності та проблематичність ідентифікації таких злочинів.

Так, донедавна українське законодавство дозволяло стерилізацію недієздатних осіб без їхньої згоди, але за наявності згоди їхніх опікунів. Можливість проведення такої процедури пояснювали необхідністю захистити недієздатну особу від небажаної вагітності та сексуального насильства. Така практика протирічила міжнародним стандартам та порушувала права людини. Тому в 2017 р. відповідне законодавче положення було скасоване як дискримінаційне. Разом з тим, в Україні досі не була прийнята детальна процедура отримання згоди на стерилізацію з боку недієздатної особи. Це є проблемою, адже немає можливості пересвідчитися, чи особа погоджується на це добровільно, що на практиці може призвести до нових випадків примусової стерилізації [1].

Ще однією новелою КК України стало закріплення заборони примушення до шлюбу (ст. 151-2) [4]. Дана норма стосується, як жінок та дівчат, що проживають в Україні, так й українок, які перебувають за кордоном, особливо в країнах, де ця форма насильства є більш поширеною.

На жаль, такі форми гендерно зумовленого насильства, як сексуальні домагання, сталкінг (переслідування), злочини, вчинені в ім'я так званої «честі», поки не знайшли закріплення в національному кримінальному законодавстві у вигляді спеціально регулюючих норм.

Позитивним моментом, щодо імплементації норм Стамбульської конвенції є те, що процес адаптації національного законодавства під вимоги міжнародного співтовариства досить активно просувається.

Можна побачити, що суспільство стало менш толерантним до проявів гендерно зумовленого насильства. Але, ще є необхідним доопрацювання механізму імплементації не лише норм, але й практики реалізації захисту прав постраждалих від даних форм насильства.

Джерела:

1. Стамбульська конвенція для тих, хто приймає рішення. URL: <https://la-strada.org.ua/download/stambulska-konventsija-dlya-tyh-hto-prijmaye-rishennya>
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) № 994_001-11 від 20 червня 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 2227-VIII від 6 грудня 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
4. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 6 листопада 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені Наказом МОЗ № 6 від 17 січня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>

6. Статистика на сайті Офісу Генерального Прокурора. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/stationfo.html>

Політова Анна Сергіївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету*

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДИРЕКТИВИ 2011/92/ EU У ЗАКОН УКРАЇНИ
ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

23 червня поточного року Європейська рада своїм рішенням надала Україні статус кандидата на вступ до ЄС. Це історична подія для нашої держави, яка вимагає приведення нашого законодавства відповідно до резолюцій, директив та інших нормативних актів ЄС.

М. Хавронюк відзначає, що можливість адаптації кримінального права України до кримінального права ЄС насамперед залежить від того, чи ґрунтуються вони на одних і тих самих принципах чи такі принципи відрізняються [1]. Також вчений вважає, що Україні потрібно адаптуватися до кримінального законодавства ЄС як чинне кримінальне законодавство, так і проєкт нового КК. Напевно, процедура адаптації буде такою:

- всі відповідні акти ЄС будуть чітко визначені та офіційно перекладені українською;
- Україні будуть встановлені строки для прийняття та введення в дію законів і підзаконних актів, необхідних для дотримання кожного відповідного акта ЄС;
- Мін'юст створюватиме тематичні робочі групи для розробки змін до КК; про введення в дію згаданих законів і підзаконних актів Україна буде повідомляти Європейську Комісію;
- згодом відбуватиметься моніторинг виконання [1].

Що ж стосується Директиви 2011/92/ EU, то вона спрямована на боротьбу

з сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією та дитячою проституцією та заміну Рамкового рішення Ради 2004/68/ JHA.

Відзначимо, що проблема протидії сексуальному насильству, сексуальній експлуатації та дитячій проституції є актуальною для будь-якої цивілізованої демократичної правової держави оскільки вимагає консолідації усіх механізм боротьби з такими порушеннями прав дитини, а особливо в умовах збройного конфлікту. Сексуальна експлуатація та сексуальне насильство вважаються одними із найгірших форм насильства стосовно дітей. Згідно зі статистичними даними приблизно кожна п'ята дитина в Європі стає жертвою тієї чи іншої форми сексуального насильства; у чотирьох із п'яти випадків такого насильства кривдником дитини є особа, яку ця дитина знає. Сексуальне насильство стосовно дітей може набувати різних форм, зокрема таких: сексуальне насильство в сім'ї або колі довіри, сексуальна експлуатація (проституція або створення матеріалів, що зображають сексуальне насильство), сексуальне насильство через мережу Інтернет та сексуальне насильство з боку однолітків [2].

Відповідно до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) [2]:

- сексуальне насильство стосовно дітей вважається заняття діяльністю сексуального характеру дорослого з дитиною. Навіть якщо дитина досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру, сексуальним насильством вважається діяльністю, коли дорослий використовує примус, силу чи погрози, або коли дорослий здійснює насильство зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, або в особливо вразливій для дитини ситуації;

- дитяча проституція (сексуальна експлуатація в контексті проституції) – це будь-яка форма сексуальної експлуатації дитини з метою вербування або примушування дитини до участі у проституції в обмін на грошову чи іншу форму винагороди або відшкодування (або коли вони обіцяються як оплата);

- дитяча порнографія (матеріали сексуального насильства над дітьми) –

це будь-які матеріали, які візуально зображають дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою. Кримінальне правопорушення може вчинятися шляхом виготовлення такого матеріалу, його розповсюдження або передавання іншій особі, придбання для себе або для іншої особи, володіння ним та свідомого отримання доступу до нього;

- участь дитини в порнографічних виставах (експлуатація дитини в сексуальних виставах) – цей кримінальний злочин містить факт вербування або примушування дитини до участі в сексуальних виставах, або отримання будь-якої користі від участі дитини в таких виставах. Він також включає факт свідомого відвідування таких вистав, до яких залучено дітей;

- розбещення дітей – стосується ситуацій, коли дитина, яка не досягла віку сексуальної зрілості, спостерігає за будь-якою діяльністю сексуального характеру. Це означає, що дитина повинна брати участь у сексуальній діяльності. Сам факт того, що дитина стала свідком таких дій, повинен каратися в межах кримінального правопорушення

- домагання дитини для сексуальних цілей – це кримінальне правопорушення, також відоме як «грумінг», стосується умисної пропозиції, зробленої дорослою людиною, зустрітися з дитиною, яка не досягла віку сексуальної зрілості з метою сексуального насилля або його/її експлуатації. Лансаротська конвенція стосується саме таких пропозицій, які здійснюються із використанням інформаційно-комунікаційних технологій та ситуацій, коли злочинець здійснив певні конкретні кроки для особистої зустрічі з дитиною. Однак Лансаротський комітет, що уповноважений тлумачити Конвенцію, рекомендував державам розглянути можливість розширення криміналізації також у випадках, коли сексуальне насильство здійснюється безпосередньо за допомогою мережі Інтернет, а не внаслідок особистої зустрічі.

Закон України про кримінальну відповідальність містить такі положення щодо захисту дітей від сексуального насильства, сексуальної експлуатації та дитячої проституції: зґвалтування (ст. 152); сексуальне насильство (ст. 153);

примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154); вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155); розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК); домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1); ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301); одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження (ст. 301-1); проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи (ст. 301-2 КК); створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303).

Що ж стосується Директиви 2011/92/EU, то вона встановлює мінімальні правила щодо визначення кримінальних правопорушень і санкцій у сфері сексуального насильства та сексуальної експлуатації дітей, дитячої порнографії та зловживання дітей у сексуальних цілях. Окрім того, ця Директива містить положення щодо посилення заходів щодо запобігання таким злочинам, а також захисту жертв. Так, наприклад, ст. 3. Злочини щодо сексуального насильства включають:

«2. Схиляння дитини, яка не досягла віку статевої згоди, з сексуальною метою бути свідком сексуальних дій, навіть без участі в цьому, карається позбавленням волі на максимальний строк не менше 1 року.

3. Схиляння дитини, яка не досягла віку статевої згоди, з сексуальною метою бути свідком сексуального насильства, навіть без участі в цьому, карається позбавленням волі на максимальний строк не менше 2 років.

4. Вступ у статеві зносини з дитиною, яка не досягла статевого віку, карається позбавленням волі на строк не менше 5 років.

5. Вступ у статеві зносини з дитиною шляхом:

(і) зловживання довірою, авторитетом або впливом на дитину карається позбавленням волі на максимальний строк не менший 8 років, якщо дитина не досягла віку статевої згоди, і не менший 3 років позбавлення волі, якщо дитина досягла цього віку; або

(ii) жорстоке поводження з дитиною, яка перебувала в уразливому стані, зокрема через розумову чи фізичну інвалідність або залежність, карається максимальним терміном позбавлення волі на строк не менше 8 років, якщо дитина не досягла віку згоди на статеві стосунки та принаймні 3 роки позбавлення волі, якщо дитина старша цього віку; або

(iii) застосування примусу, сили або погроз карається позбавленням волі на максимальний строк не менше 10 років, якщо дитина не досягла віку статевої згоди, і не менше 5 років позбавлення волі, якщо дитина досягла цього віку.

6. Примушування дитини до статевих стосунків із третьою особою, примус або погроза їй караються позбавленням волі на строк не менше 10 років, якщо дитина не досягла віку статевої згоди, та позбавленням волі на строк не менше 5 років, якщо дитина старше цього віку» [3].

Таким чином, проведене нами дослідження з одного боку свідчить, про впровадження Директиви 2011/92/ EU у національне законодавства та встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння. Разом з тим, з іншого боку, для більш обґрунтованого висновку щодо відповідності норм національного законодавства законодавству ЄС, це питання потребує змістовного аналізу та порівняння норм, що містяться як у КК України, так і у Директиві. Саме тому, ця проблема потребу подальшого дослідження, що буде нами зроблено у наступних публікаціях.

Джерела:

1. Хавронюк М. Проблеми адаптації положень загальної частини чинного та перспективного кримінального законодавства України до кримінального права ЄС. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/problem-y-adaptatsiyi-polozhen-zagalnoyi-chastyny-chynnogo-ta-perspektyvnogo-kryminalnogo-zakonodavstva-ukrayiny-do-kryminalnogo-prava-yes/#link4>

2. Конвенція ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція): глобальний інструмент захисту дітей від сексуального насильства. URL: <https://rm.coe.int/prems->

3. Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0093&qid=1665074541492>

Глущенко Світлана Ігорівна

к.е.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін

та міжнародного права

Державного біотехнологічного університету (м. Харків)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я В ПЕРІОД ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Підступне повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну перевернуло світ! І цей збройний конфлікт оголив і в Україні, і в світі взагалі чимало проблем, пов'язаних з правом громадського здоров'я, а всі вони стосуються прямо чи опосередковано прав людини, і потребують системних рішень.

Здоров'я громадян є однією із найбільших цінностей для кожної цивілізованої, демократичної країни, це є однією із складових соціально-економічного розвитку держави. І тому для кожної такої країни повинна мати на меті збереження здоров'я населення та прагнення забезпечити кращі показники здоров'я людей і продовження тривалості життя.

Права людини на здоров'я та отримання медичної допомоги гарантовані міжнародними документами та повинні дотримуватись за будь яких ситуацій, навіть під час збройних конфліктів. Особи, що перебувають у зоні конфлікту, вразливі незалежно від їхнього статусу чи роду діяльності. Рівень доступу до наявної та прийнятної медичної допомоги є вирішальним для збереження здоров'я та життя кожної людини, що перебуває в зоні збройного конфлікту.

Тому збереження дієвої системи надання медичної допомоги має життєво важливе значення та є відповідальністю держави.

Одним з важливих інститутів права громадського здоров'я є концепція медичного нейтралітету. Для України особливої актуальності концепція медичного нейтралітету вперше набула під час Революції гідності та з початком збройного конфлікту з росією, ще у 2014 році.

На той час для України це була ще маловідома концепція, що лише розпочала свій національний розвиток, але яка має важливе значення для захисту прав людини, і яка на сьогодні вже є науковою і навчальною складовою. Проте дуже важливо, щоб було наявне законодавче підґрунтя, а також впроваджувались ефективні механізми захисту прав людини, які впливають з цієї концепції.

Концепція медичного нейтралітету є сформованою для міжнародної спільноти, але ще досі не є сталою в нашій країні. Під медичним нейтралітетом розуміють певну соціальну домовленість, яка зобов'язує суспільство захищати медичних працівників як у час війни, та і в мирний час і зобов'язує медичний персонал надавати медичну допомогу всім, незалежно від релігії, раси, етнічного походження, політичних уподобань чи інших ознак.

Концепція медичного нейтралітету сформульована на основі міжнародного гуманітарного права, права прав людини (International Human Rights Law) і медичної етики. Ця концепція базується на таких документах, як: Женевська конвенція про поліпшення долі поранених на полі бою, ухвалена 22 серпня 1864 на міжнародній конференції, скликаній Федеральною радою Швейцарії на пропозицію Женевського (тепер Міжнародного) Комітету Червоного Хреста; Конвенція ООН про захист цивільного населення під час війни, підписана у Женеві 12 серпня 1949 року [1]; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) [2]; Женевської декларації прийнятої Другою Генеральною асамблеєю ВМА у серпні 1948 року [3]; Женевської конвенції Резолюції Ради безпеки ООН 2286 (2016), прийнятої

Радою Безпеки ООН на його 7685-му засіданні 03.05.2016; Міжнародної клятви лікаря.

Аналізуючи положення чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткових протоколів до них, можна виокремити таку категорію осіб, які безпосередньо не беруть участі у воєнних діях, а відтак, за будь-яких обставин повинні користуватися правом на гуманне поводження. До таких осіб необхідно зачислити: поранених, хворих і тих, що потерпіли корабельну катастрофу, а також військовополонених і цивільне населення, які зазнають страждань від наслідків збройного конфлікту.

Медичний нейтралітет стосується принципу невтручання у процес надання медичної допомоги як у мирний час, так і в період збройного конфлікту, громадських заворушень. Лікарі повинні мати можливість піклуватись про хворих незалежно від їхніх політичних уподобань, виконуючи положення Женевської конвенції. Міжнародної клятви лікаря (ВМА, 1948), зокрема щодо присвяти свого життя служінню во ім'я людини.

Концепція медичного нейтралітету спрямована на захист медичних працівників, які можуть врятувати життя, а також на забезпечення їм можливості надавати необхідну допомогу всім, хто цього потребує. Саме тому медичний нейтралітет не тотожний додатковому захисту.

У відповідності до сформованої сучасної концепції медичного нейтралітету основними принципами медичного нейтралітету є:

- захист медичних працівників, пацієнтів, закладів охорони здоров'я та інших цивільних медичних формувань, медичних транспортних засобів від нападів або від незаконного втручання;
- вільний доступ до медичної допомоги, зокрема лікування, а також необхідних лікарських засобів і виробів медичного призначення;
- гуманне ставлення до всього цивільного населення;
- відсутність дискримінації при лікуванні хворих чи поранених;
- дотримання прав пацієнтів, зокрема на збереження таємниці про стан здоров'я, на відмову від лікування.

Медичний нейтралітет порушується, коли: здійснюються напади на лікарні, медичних працівників, медичний транспорт або пацієнтів; через навмисне ненадання доступу до медичного лікування; руйнування закладів охорони здоров'я та/або знищення медичної документації; покарання медичних працівників за надання медичної допомоги тим хто її потребує; через порушення правил медичної етики лікарями або медичними працівниками.

Ці неправомірні дії мають різновекторний вплив, адже, з одного боку, порушують права медичного працівника, а з іншого, - негативного впливають на усіх людей: здійснюється тиск на населення загалом і на осіб, які потребують медичної допомоги, зокрема, адже їхнє життя і здоров'я опиняється під загрозою.

За даними Міністра охорони здоров'я, які були оприлюднені ним на брифінгу 06.07.2022, від початку війни в Україні державою-агресором вже було пошкоджено або зруйновано 817 закладів охорони здоров'я, 14 цивільних лікарів вбито, 48 поранено (і це не враховуючи військової медицини), майже 200 автомобілів швидкої допомоги знищено або захоплено окупантами, знижено або пошкоджено понад 500 аптек. Окрім цього, було чимало випадків взяття заручниками лікарів і пацієнтів лікарень, зокрема в Маріуполі; обстріл і руйнування Харківського обласного центру служби крові та вбивство донорів і лікаря; умисне блокування доступу до медичної допомоги і медичних поставок, у тому числі напади на гуманітарні конвої; відсутність доступу до медичної допомоги та лікарських засобів на окупованих територіях; забирання дороговартісного медичного обладнання, лікарських засобів і вивезення їх за межі території України.

Концепція медичного нейтралітету своєю суттю спрямована на захист як медичних працівників, так само і на захист пацієнтів. Саме така конструкція концепції існує з огляду на звичаєві норми міжнародного гуманітарного права, зокрема: медичний персонал призначений виключно для виконання медичних обов'язків, повинен користуватись повагою і захистом при будь-яких

обставинах. Таким чином, можна зробити висновки, що медичний нейтралітет захищає сам процес надання медичної допомоги, а також тих, хто її отримує і тих, хто її надає.

Під час збройного конфлікту за всіх обставин сторони повинні відрізнити цивільні об'єкти від військових цілей. Відповідно, серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права є свідомий напад на цивільний об'єкт, і використання зброї невибіркового характеру, яка не здатна відрізнити військові цілі від цивільних.

Наприклад, однією з ключових умов для розслідування таких злочинів, як обстріл автомобіля є умова, що такий автомобіль мав бути позначений відповідним знаком – червоним хрестом, червоним півмісяцем, червоним ромбом або ж синьою сніжинкою, так званою «зіркою життя». І в разі, якщо було виявлено факт використання медичного транспорту не за цільовим призначенням (транспортування живої сили чи боєприпасів) – це є порушенням міжнародного права, втім це не виправдовує обстріл такого автомобіля.

Або як бути у випадках коли ворог облаштував у лікарні військовий штаб чи вогневу позицію. В такому випадку лікарня втрачає свій захист та її обстріл можливий (за умови попередження сторони про можливий напад у випадку продовження неправомірного використання). Але військові в таких випадках повинні керуватися принципом пропорційності, тобто завдана шкода не повинна перевищувати очікуваного результату, а навпаки очікувана користь від атаки є більшою, ніж можлива шкода.

Ще одним аспектом медичного нейтралітету є надання медичної допомоги всім, хто цього потребує, тобто медики по обидві сторони зобов'язані лікувати всіх без винятку, в тому числі поранених ворожих солдат.

Тож, як бачимо, в умовах сучасності проблема медичного нейтралітету набуває в Україні все більше актуальності. Тому, хочу погодитися з багатьма поважними правниками та науковцями у сфері медичного права, такими, як Сенюта Іріна Ярославівна, та іншими, що на даному етапі, Україна як ніколи

потребує в змінах в національному законодавстві щодо імплементації концепції медичного нейтралітету в національне законодавство. Деякі кроки в цьому напрямку вже є.

Формальні механізми захисту прав людини на глобальному рівні, які покликані припиняти порушення, на жаль, не часто застосовуються. Ще донедавна проблема нападів на медичних працівників та заклади вважалася питанням міжнародного права збройних конфліктів, а не права в галузі прав людини. Однак базові права людини поширюються на всі питання доступності медичних послуг, зокрема і в нестабільних умовах, і забезпечення безпеки від втручання третіх сторін. Ці норми мають бути посилені на всіх рівнях і за кожної можливості.

Отже, можна зробити такі висновки.

Держави повинні навчати своїх військових, працівників поліції та інших працівників правоохоронних органів дотримуватися правових стандартів щодо забезпечення права на медичну допомогу, захисту медичних працівників та людей, які потребують медичної допомоги.

Медичні працівники зобов'язані не лише надати медичну допомогу, а й зберегти довіру особи до медичних працівників, які в умовах збройних конфліктів є гарантами дотримання хоча б частини прав людини.

У ситуаціях ескалації військових дій лікар не завжди має можливість вибрати якнайкращі варіанти лікування, а отже, зобов'язаний вибрати максимально оптимальний метод, щоб в умовах обмежених ресурсів надати медичну допомогу. Попри ризики для життя та здоров'я лікарів, вони не можуть закрити лікарню чи відмовити в допомозі тому, хто її потребує.

Медичний нейтралітет є основою для наповнення змісту прав та обов'язків медичних працівників під час збройних конфліктів. При цьому медичний нейтралітет стосується зобов'язань медичних працівників, а медичний імунітет накладає зобов'язання на інших осіб та є гарантією реалізації прав медичних працівників під час збройних конфліктів.

Пріоритетом у цьому напрямі має бути поетапне втілення концепції

медичного нейтралітету, зокрема, через закріплення гарантій діяльності медичних працівників при виконанні професійних обов'язків (на зразок гарантій інших професійних спільнот — журналістів, адвокатів тощо). Такі гарантії мають бути передбачені в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Забезпечити їх можна, наприклад, через закріплення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності медичних працівників (на зразок ст. 171 Кримінального кодексу України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів»). По-друге, доцільно активізувати навчальну і просвітницьку складові.

Джерела:

1. Василь Репецький, Вікторія Малига. Правовий статус медичного та духовного персоналу під час збройних конфліктів. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. Випуск 37. Частина 2. С. 3–16
2. Женевська декларація. Всесвітня медична асоціація; Декларація, Міжнародний документ від 01.09.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_001#Text (дата звернення: 10.08.2022).
3. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (укр/рос). ООН; Конвенція, Проект, Угода [...] від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення 29.10.2022 р.)
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 [...]. ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 29.10.2022 р.)
5. Ірина Сенюта. Медичний нейтралітет. Юридична газета онлайн. Випуск №09-10 (403-404) від 04 березня 2014. URL: [https://yur-](https://yur-407)

gazeta.com/publications/practice/medichne-pravo-farmacevtika/medichniy-neytralitet.html

6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос). ООН; Конвенція, Проект, Угода [...] від 12.08.1949. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 [...]. ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 10.08.2022).

8. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

9. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

10. Про захист персональних даних. Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

11. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення. Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

12. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі. Наказ Міністерства юстиції України; МОЗ України; від 15.08.2014 № 1348/5/572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

13. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини на період до 2011 року. Закон України; від 22.01.2010 № 1841-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-17#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

14. Резолюція 2286 (2016), ухвалена Радою Безпеки на його 7685-му засіданні 3 травня 2016 року. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-2016> (дата звернення: 10.08.2022).

15. Цивільний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

Гуртієва Людмила Миколаївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та
оперативно-розшукової діяльності*

Національного університету «Одеська юридична академія»

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИДИ ПІДСУМКОВИХ РІШЕНЬ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (В АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ)**

Належне законодавче врегулювання закінчення досудового розслідування (в тому числі, видів підсумкових рішень досудового розслідування, підстав та порядку їх прийняття та ін.) є гарантією як права на ефективне досудове розслідування, так і права на справедливий суд [1, ст. 6 та ін.]. Крім того, за ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) [2] забезпечення належної правової процедури є одним із завдань кримінального провадження.

Юридична визначеність (яка є складовою, обов'язковим елементом поняття верховенство права»), серед іншого, «вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними/ та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними <...> » [3, п. 46; 4, п. 58 ін.]. Як зазначає Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія), «передбачуваність означає, що закон має бути <...> сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою

поведінку» [3, п. 44]. Така позиція сформульована і в рішеннях Європейського суду з прав людини [5, § 25; 6, § 155 та ін.].

Системний аналіз положень КПК (зокрема, п. 5 ч. 1 ст. 3, ч. 2 ст. 283 та ін.) дозволяє дійти висновку, що питання про види підсумкових рішень стадії досудового розслідування врегульовано недостатньо чітко та послідовно.

Так, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК «досудове розслідування - стадія кримінального провадження, яка <...> закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. З аналізу ч. 2 ст. 283 КПК також вбачається, що підсумковими рішеннями досудового розслідування є : 1) постанова про закриття кримінального провадження (у випадку, передбаченому ч. 9 ст. 284 КПК, рішення (ухвалу) про закриття кримінального провадження приймає слідчий суддя.); 2) клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) обвинувальний акт; 4) клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру; 5) клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

З наведених положень не зрозуміло, яке з вказаних підсумкових рішень досудового розслідування має бути прийняте за наявності обставин, передбачених п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК: «не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі».

Зазначимо, що за даною підставою рішення про закриття кримінального провадження приймає тільки суд за клопотанням прокурора (абзац четвертий ч. 4 ст. 284 КПК) на стадії підготовчого провадження (п. 1-1 ч. 2 ст. 284 КПК, п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК). Проте в ч. 1 ст. 314 КПК закріплено, що суд призначає підготовче судове засідання «після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного

характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності <...>». Ніяке з вказаних підсумкових рішень досудового розслідування не може бути прийнято за наявності обставин, передбачених в п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК.

На наш погляд [7, с. 189], за наявності обставин, зазначених в п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК, цілком логічним було б закінчення досудового розслідування направленням до суду клопотання прокурора про закриття кримінального провадження.

Такий підхід спостерігається і в практиці. Так, з аналізу деяких ухвал суду [8; 9; 10; 11 та ін.] вбачається, що до суду надходило саме клопотання прокурора про закриття кримінального провадження (клопотання про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності), яке і було предметом розгляду в підготовчому судовому засіданні.

Отже, з метою забезпечення юридичної визначеності в частині узгодженості положень КПК, які закріплюють види підсумкових рішень стадії досудового розслідування, доцільним вбачається внести доповнення до редакції п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК, ч. 2 ст. 283 КПК. Зокрема, як самостійну форму закінчення досудового розслідування зазначити направлення до суду клопотання про закриття кримінального провадження. Крім того, відповідні доповнення доречно внести й до ч. 1 ст. 314 КПК, закріпивши, що суд призначає підготовче судове засідання після отримання клопотання про закриття кримінального провадження.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята Радою Європи 04.11.1950 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 13.11.2022)

3. Верховенство права : Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія), ухваленої Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.) / пер. на укр. С. Головатого. *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDLAD(2011)003rev-ukr)

4. Мірило правовладдя : Дослідження Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) від 18.03.2016 р. №711/2013, ухвалено Венеційською комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11-12 березня 2016 р.), схвалено Комітетом міністрів (на рівні їх заступників) на 1263-му засіданні (6-7 вересня 2016 р.) та Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи на 31-й сесії (19-21 жовтня 2016 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-ukr*](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr*)

5. Михайлюк та Петров проти України (Mikhaylyuk and Petrov v. Ukraine): рішення Європейського суду з прав людини від 10.12. 2009 р. (заява № 11932/02). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_500

6. Полторацький проти України (Poltoratskiy v. Ukraine): рішення Європейського суду з прав людини від 29.04.2003 р. (заява № 38812/97). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_838

7. Гуртієва Л. М. Закриття кримінального провадження в стадії підготовчого провадження (за деякими підставами). *Кримінальна юстиція сучасної України: виклики та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-прак. конф., присв. до 75-річчя д.ю.н., проф. Ю.П. Аленіна (м. Одеса, 20 листоп. 2021 р.). Електронне видання / відповід. ред.: Л.І. Аркуша, О.О. Торбас, В.А. Завтур ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. С. 185-191.

8. Ухвала Гайсинського районного суду Вінницької області від 19.11.2020 р. у справі № 144/1000/20 (судове провадження № 1-кп/129/508/2020). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92946737>

9. Ухвала Чуднівського районного суду Житомирської області від 05.07.2021 р. у справі № 294/1085/21 (судове провадження № 1-кп/294/214/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98442864>

10. Ухвала Чорнухинського районного суду Полтавської області від 14.06.2021 р. у справі № 549/172/21 (судове провадження № 1кп/549/30/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97674754>

11. Ухвала Збаразького районного суду Тернопільської області від 07.09.2021 р. у справі № 598/1470/21 (судове провадження № 1-кп/598/183/2021). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99407794>

Медведчук Тетяна Юріївна

*здобувач вищої освіти факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Федорова Тетяна Сергіївна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ В СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ**

З обранням стратегії, націленої на європейську інтеграцію, Україна, як і всі інші демократичні правові країни, стала впроваджувати різні міжнародні принципи та стандарти, задля вдосконалення власної правової системи.

Наразі ми стоїмо на порозі членства з Європейським союзом, а саме тому дане питання стає ще більш важливим, адже будь які інтеграційні процеси потребують гармонізації положень національного законодавства з загальноприйнятими міжнародно-правовими приписами. А тому, метою цієї роботи є безпосереднє дослідження та аналіз самого поняття «міжнародні стандарти» в сфері правосуддя та варіантів впровадження їх у правову систему України.

Що ж до самого поняття «стандарти», то науковці мають різні

інтерпретації трактування даного терміну. Наприклад, В. Д. Бринцев вважає, що з точки зору права під стандартами слід розуміти певні мінімальні вимоги, що встановлені міжнародно-правовими актами, дотримуватись яких зобов'язані всі держави у процесі національної законотворчості [3 с. 51].

На думку В. М. Баймуратова, підписання двома й більше державами міжнародних угод із переважного кола питань міжнародних відносин, їх легалізація та реалізація – це процес розробки, визнання, прийняття на себе зобов'язань із виконання й реалізації міжнародних правил поведінки, що мають нормативний, типологічний, стереотипний характер, і внаслідок своєї обов'язковості, повторюваності та передбачуваності стають міждержавними, а в широкому розумінні – міжнародними стандартами. Але разом з тим, така думка не є досконалою, адже далеко не завжди при укладенні суб'єктами міжнародного права певних нормативних актів виникають стандарти міжнародно-правового характеру [1, с. 20-21].

Зважаючи на значну диференціацію понять, найбільш чітким на мою думку є визначення поняття «міжнародні стандарти в сфері правосуддя» В. В. Владишевської, а саме: загальновизнані, універсальні мінімальні вимоги, які установлені та визнані міжнародною спільнотою (принципи, рекомендації, правила, критерії, рішення, висновки) для ефективного функціонування як держави в цілому, так і судової влади зокрема [4 с. 49].

Також, існує велика кількість різноманітних класифікацій міжнародно-правових стандартів, та найбільш доцільним, у даному випадку, розглядати їх з двох аспектів:

- 1) загальні або загальновизнані (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1950 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.);

- 2) спеціалізовані міжнародні стандарти, що стосуються безпосередньо сфери правосуддя.

На даний час не існує будь якого міжнародного нормативно-правового акту, що безпосередньо закріплює стандарти саме в сфері правосуддя, а норми,

що містять їх у собі, мають загальне спрямування. Саме тому можемо виділити основні міжнародні документи, що містять у собі головні засади та стандарти в сфері правосуддя.

Основні принципи незалежності судових органів, що схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р., Рекомендації щодо ефективного впровадження цих принципів, ухвалені резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15 грудня 1989 р. та Європейська хартія про статус суддів, видана Радою Європи в 1998 р. – базові нормативно-правові акти, що встановлюють загальні правила незалежності судової гілки влади [6].

Питання етики, норм поведінки судді в межах здійснення своїх повноважень та поза ними є дуже важливими, адже суддя вільний по суті від впливу інших гілок влади, але, відповідно до норм Конституції, є відповідальним перед народом України, який є єдиним джерелом влади.

Також, в процесі здійснення правосуддя, окрім своєї компетенції, суддя повинен мати високі моральні якості, адже саме таким чином формується довіра суспільства не тільки до окремого судді, а й до судової системи країни в цілому. На міжнародному рівні це регулюється Бангалорськими принципами поведінки суддів, що схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р. та Висновком №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності [2].

Щодо впливу на національне законодавство, то усвідомлюючи взаємозв'язок між дотриманням суддями морально-етичних норм та формування ставлення до судової гілки влади з боку суспільства, у вересні 2010 року був організований позачерговий з'їзд суддів України, на якому було прийняте рішення створити спеціальну експертну групу задля створення нормативно-правового акту національного характеру, що буде врегульовувати

дані питання. Уже в лютому 2013 року був прийнятий Кодексу суддівської етики, що базувався на вище зазначених міжнародно-правових актах та був створений у відповідності до них.

Стандарти щодо вимог до професійної підготовки суддів, їх компетенції та питання кар'єрного росту знайшли своє відображення у Доповіді Європейської комісії «За демократію через право», викладеною Венеціанською комісією 16-17 березня 2007 р., Висновку №4 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях, Висновку № 5 (2003) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо права та практики призначення суддів до Європейського суду з прав людини від 27 листопада 2003 р., Висновку №15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо спеціалізації суддів, Висновку №17 (2014) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади, Рекомендації Rec (2004) 4 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці та додатку до неї.

Саме відповідно до положень даних актів міжнародна спільнота вважає, що однією з важливих гарантій незалежності суддів є їх достатній кваліфікаційний рівень, коректний порядок призначення та можливості просуватися кар'єрними сходинками, що також є основним вектором до професіоналізму судді. Важливим також є питання належної освіти суддів, адже саме це є базовим аспектом для формування довіри з боку громадськості. Мається на увазі не лише вищі професійні навчальні заклади, а й різноманітні спеціалізовані курси, тренінги та інше, з метою підвищення кваліфікації, удосконалення вже наявних та набуття нових знань.

Питання організаційних аспектів діяльності суду та його управління

викладені у Рекомендаціях № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах, що ухвалена Комітетом Міністрів 16 вересня 1986 р., № R (95) 11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах, що ухвалена Комітетом Міністрів 11 вересня 1995 р., та 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб; а також у Висновку № 2 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо фінансування та управління судами у контексті ефективності судової влади.

Отже, на основі всього вище вказаного, міжнародні стандарти у сфері правосуддя, на відміну від першої групи стандартів, що закріплені та належним чином ратифіковані Україною, а головне є загальнообов'язковими, - несуть лише рекомендаційний характер, заохочують до впровадження їх положень у національне законодавство, але не мають загальнообов'язкового характеру. Але слід розуміти, що такі рекомендації містять у собі також приклади практичного застосування стандартів та їх впровадження і використання стане позитивним відбитком на системі правосуддя будь якої демократичної правової держави, а тому такі рекомендації відіграють важливу роль у вдосконаленні європейських судових систем. Саме шляхом роботи над помилками» » та провадження позитивного міжнародного досвіду забезпечує громадянам можливість вирішення спорів у дійсно кваліфікованому, неупередженому та незалежному суді.

Джерела:

1. Баймуратов В. М. Европейские стандарты локальной демократии и местное самоуправление в Украине. – Х.: Одиссей, 2000. – 80 с.
2. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. №

2006/23.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67

3. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади / В. Д. Бринцев. – Х., 2010. – 464с.

4. Владишевська В. Поняття міжнародних стандартів у сфері правосуддя: особливості термінології та класифікації. *Юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 47-50.

5. Кодексу суддівської етики. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.

6. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>

7. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. 17.11.2010. № (2010) 12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text

8. Рекомендація № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів». 13.10.1994 р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text

9. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. – 756 с. URL: https://ipo.naiu.kiev.ua/documents/materiali_dlia_sluhachiv/dovidkova/%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0_%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4i%D0%B2_2016.pdf

Громлюк Аліна Віталіївна

*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАКОННІСТЬ ВТРУЧАННЯ ДЕРЖАВИ У ПРАВО ВЛАСНОСТІ В МЕЖАХ СУСПІЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Визнання держави правовою, соціальною та демократичною нерозривно пов'язано із процесом становлення у державі досконалої та практичної системи гарантій правового захисту прав та свобод людини і громадянина, зокрема і такого фундаментального права, як право на власність.

Питання права мирного володіння майном врегульовано Конвенцією про захист прав та основоположних свобод (далі – Конвенція), з урахуванням рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо її практичного застосування.

Згідно з статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права» [2].

Також відповідно до статті 41 Конституції України «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності [1]. Проте, важливо зазначити, що право власності не є абсолютним та може зазнавати певного втручання з боку держави або бути нею обмеженим.

Досить часто зустрічається думка науковців, що задля кращого розуміння поняття права на мирне володіння майном, його варто досліджувати саме через призму поняття «втручання» у таке право.

Практика ЄСПЛ окреслює три головні критерії, згідно з якими певні дії чи бездіяльність можуть кваліфікуватися національними судами, як

допустиме та правомірне втручання держави в таке право, а саме це критерії: законності, суспільного інтересу та пропорційності.

У зв'язку з військовою агресією РФ проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, серед інших проблем, перед Україною постало питання належного регулювання та забезпечення захисту права власності в умовах воєнного стану.

Варто зазначити, що статтею 41 Конституції України допускається можливість втручання держави у право власності, шляхом примусового відчуження майна, проте лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану та обов'язково з наступним повним відшкодуванням його вартості.

Також правовою основою питання щодо примусового відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану в Україні є стаття 353 Цивільного Кодексу України [3], стаття 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4] та Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [5].

Відповідно до вищезазначеного Закону, примусовим відчуженням майна є позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Компенсація за відчужене майно може здійснюватися шляхом попереднього повного відшкодування вартості примусово відчуженого майна, наступної повної компенсації після скасування правового режиму воєнного стану або повернення такого відчуженого майна.

Відтак, вбачаємо, що примусове відчуження майна громадян під час воєнного стану, може бути застосоване як виняток, з мотивів суспільної необхідності, що передбачено Конвенцією.

Разом з тим, важливо пам'ятати, що виходячи з тлумачення статті 1

Першого протоколу до Конвенції та практики ЄСПЛ, вилучення майна вважається правомірним, якщо воно є законним, здійсненим з легітимною метою та не покладає на власника надмірного тягара та якщо йому забезпечене належне відшкодування вартості майна.

Отже, в умовах дії правового режиму воєнного стану та в установленому законодавством порядку можливе примусове відчуження або вилучення майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави та буде вважатися таким, що є необхідним для суспільства.

З огляду на зазначене, важливо здійснювати належний контроль за дотриманням законодавства України навіть в умовах повномасштабної війни, задля уникнення порушення прав людини та громадянина, а також забезпечення належного державного захисту права власності людини та громадянина.

Джерела:

1. Конституція України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 20.03.1952 р. URL:
http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/994_535
3. Цивільний Кодекс України URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>

Науковий керівник: Мануїлова Катерина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Черніков Анатолій Дмитрович

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ У РОЗВИТКУ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Сьогодні, в умовах світової фінансової кризи, неабиякого значення набуває проблема забезпечення гідного соціального розвитку людей, які, незважаючи на економічні проблеми, повинні мати можливості для реалізації власного потенціалу та визначені державою гарантії захисту від злиденності. Виходячи з цього, визначення стратегічних напрямків і пріоритетів соціального розвитку - одне з головних завдань, що сьогодні стоїть перед владними інституціями в Україні. Науковці підкреслюють, що соціальні стандарти як правовий інструмент механізму реалізації соціальних та економічних прав громадян викликають науковий та практичний інтерес, оскільки є орієнтиром для поступового інтегрування України у прогресивну об'єднану спільноту, яка забезпечуватиме високий рівень життя громадянам у всіх сферах їхньої життєдіяльності [1]. Значемість цієї проблематики зумовлена, окрім іншого, й необхідністю реалізації норм Основного Закону країни, адже його ст. 1 визначає нашу державу соціальною. При цьому, у Конституції України підкреслюється, що держава забезпечує соціальну спрямованість економіки, задоволення соціальних інтересів громадян, їх соціальний захист, надає право на житло, достатній життєвий рівень, медичну допомогу, освіту. Між тим, і досі, на жаль, більшість з цих соціальних гарантій не розкриті у законодавчо закріплених соціальних стандартах. Зазначений факт не лише спричиняє негативні соціальні наслідки, а й значно ускладнює реалізацію проголошеного курсу на європейську інтеграцію України, адже в Європейському Союзі на цих правових нормах засновано всі дії держав в соціальній сфері. Варто зазначити, що чітко закріплені соціальні стандарти

життя не можуть переглядатися жодним новим урядом.

Сьогодні склалася певна система міжнародного соціального законодавства, яка містить правові норми, соціальні стандарти у сфері соціального захисту людини. Визначальними серед актів міжнародного законодавства є Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Так, Декларація проголошує, що кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення й на здійснення необхідних для підтримання її гідності й для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави. Тобто, у Декларації закріплено такий принцип як всезагальність соціального забезпечення.

Юридичне визнання права людини на соціальну допомогу по бідності, незалежно від того, чи сплачувала особа попередньо внески на соціальне страхування, вимагало значних зусиль від людської спільноти. Неоціненний внесок у просування цієї ідеї та втілення у національні державно-правові акти зробили міжнародні правові документи. Так, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, європейські міжнародні акти включили до переліку прав, щодо забезпечення яких держави мають взяти зобов'язання, й право людини на соціальну допомогу.

Важливим документом є Європейська соціальна хартія, яка містить 31 принцип, на яких будується вся європейська система соціального розвитку. У зв'язку з цим, особливо потрібно підкреслити роль Європейської соціальної хартії (переглянутої), яка присвятила цій проблемі кілька статей. Серед них слід виділити спеціальні статті, зокрема ст. 13, згідно з якою «кожна малозабезпечена людина має право на соціальну та медичну допомогу», і ст. 30 - «кожна людина має право на захист від убогості та соціального відчуження». Україна 14 вересня 2006 р. ратифікувала Європейську соціальну хартію, яка набрала чинності 1 лютого 2007 р. Підписання цього документа

поставило завдання як щодо адаптації національного законодавства до норм Європейської соціальної хартії, так і практичного впровадження соціальних стандартів у сферах праці, зайнятості, страхування, медичної та соціальної допомоги. Ратифікувавши Хартію, Україна взяла на себе зобов'язання вважати принципи, які в ній зазначені, декларацією цілей, до здійснення яких вона прагнутиме всіма відповідними засобами. Хоча не всі статті та пункти Хартії визнано обов'язковими.

У Довіднику Ради Європи міститься тлумачення змісту ст. 13 Європейської соціальної хартії, де зазначається, що під соціальною допомогою слід розуміти допомоги в грошовій або натуральній формах, включаючи допомоги, призначені для окремих груп, та ті, які можуть призначатися всім. Медична допомога включає безоплатні або субсидовані медичні послуги чи виплати, які дозволяють людям оплатити необхідні їм за станом здоров'я медичні послуги. Крім того, рівень наданої допомоги повинен бути наближеним до прожиткового мінімуму для країни. Право на соціальну допомогу не повинно залежати від будь-яких бюджетних можливостей, а особи, які звертаються по соціальну допомогу, мати можливість оскаржити будь-яке негативне рішення влади.

Зазначені положення набувають особливого значення для українського законодавства. На сьогодні у визначенні права на соціальну допомогу має місце застосування подвійних стандартів - прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення, який залежить від можливостей бюджету [3].

Бідність безпосередньо пов'язана з таким соціальним стандартом як життєвий рівень. Загальна декларація прав людини проголошує право кожної людини «на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї». У вказаному міжнародному акті сформульовано найперше й найширше поняття «життєвий рівень». Конвенція МОП N 117 про основні цілі та норми соціальної політики (1962 р.) передбачає, що при визначенні прожиткового мінімуму беруться до

уваги такі основні потреби сімей працівників як продукти харчування та їх калорійність, житло, одяг, медичне обслуговування та освіта. Підвищення життєвого рівня визнається основною метою соціального розвитку. Проте в Україні ця Конвенція й досі залишається нератифікованою.

Наступним універсальним міжнародним джерелом соціальних стандартів у галузі соціального захисту є конвенції МОП, спеціалізованої установи ООН, що була заснована урядами різних країн для підтримки міжнародного співробітництва щодо зменшення соціальної несправедливості за рахунок поліпшення умов праці. Сьогодні до складу МОП входить 170 країн, у тому числі й Україна. Документи цієї організації містять положення рекомендаційного характеру для всіх країн-учасників, які намагаються їх неухильно дотримуватися. Особливе місце у сфері соціального захисту належить Конвенції МОП N 102 про мінімальні норми соціального забезпечення (1952 рік), яка є найзмістовнішим міжнародно-правовим актом, що визначає мінімальні стандарти щодо медичної допомоги, допомоги у разі хвороби, безробіття, старості, трудового каліцтва або професійного захворювання, вагітності та пологів, інвалідності, втрати годувальника, сімейної допомоги. Її аналіз зумовлює виділення міжнародних стандартів щодо кола суб'єктів права на соціальну допомогу, а також тривалості її виплати. Конвенція встановлює мінімальну кількість осіб, яким надається соціальна допомога. Ще одним стандартом є надання соціальної допомоги самозайнятим громадянам, за умови, що їх чисельність становить не менше 20 % (разом із подружжям та дітьми) від загальної кількості громадян держави. Конвенція окреслила мінімальні стандарти щодо суб'єктів права на соціальну допомогу, тому кожна держава самостійно визначається з колом допомоогодержувачів, зокрема й у випадку надання допомоги у зв'язку з малозабезпеченістю.

Окремі стандарти соціального захисту знаходимо у Європейському кодексі соціального забезпечення, підписаному державами-членами Ради Європи 16 квітня 1964 року. Кодекс і Протокол до нього гарантують

мінімальний рівень соціального захисту, що включає медичне обслуговування, виплату допомоги у разі хвороби й тимчасової непрацездатності у зв'язку з виробничими травмами, допомоги у зв'язку з народженням дитини, у разі безробіття, інвалідності, в разі смерті годувальника, а також сімейну допомогу й пенсію. Україна його підписала 10 листопада 2016 року, що стало підтвердженням, що Уряд України спрямовує свої зусилля на повну адаптацію національного законодавства у соціальній сфері до європейських соціальних стандартів, визначених багатосторонніми міжнародними інструментами [3]. Проте, Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) до цих пір не ратифіковано, тому ще не є складовою соціального законодавства України.

Таким чином, ратифікація міжнародних документів - це один із перших кроків, спрямованих на поліпшення соціальних стандартів життя громадян, сприяння підвищенню соціального розвитку країни. Адже якщо Україна дійсно хоче стати частиною Європейського співтовариства, то їй необхідно навчитися жити за принципами, які є визначальними для більшості цивілізованих країн світу та практично впровадити передбачені у змістах міжнародних нормативно-правових актах соціальні стандарти. А одним із головних принципів є той, що будь-яка політика держави має на меті підвищення добробуту населення й забезпечення його гідного соціального розвитку.

Джерела:

1. Розвиток трудового потенціалу як складова соціальної безпеки України: монографія / С.В. Вишновецька, М.І. Іншин, В.Л. Костюк, І.С. Сахарук та ін. / за ред. М.І. Іншина, І.С. Сахарук. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 544 с.
2. Андрієнко І.С. Міжнародно-правові стандарти у сфері соціального захисту малозабезпечених осіб. Південноукр. правничий часопис. 2009. No 3. С. 102-104.

3. Малюга Л.Ю. Європейські соціальні стандарти в контексті права на соціальний захист в Україні. Альманах міжнародного права. 2019. №22. С.15-25. URL: http://www.inlawalmanac.mgu.od.ua/eng/v22/amp_22.pdf

Науковий керівник: Малюга Леся Юріївна д.ю.н, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Язаджи Вікторія Сергіївна

*здобувач вищої освіти факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Указом Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року в Україні було введено воєнний стан [1]. Подальшими Указами Президента України було продовжено воєнний стан на території України до теперішнього часу. Такі форс-мажорні обставини, як війна та багато інших індивідуальних, пов'язаних з наслідками війни, чинників ускладнюють нормальне функціонування держави в цілому та окремих її суб'єктів – підприємств у тому числі.

В умовах воєнного стану від великих збитків потерпає не тільки Державний бюджет та економіка України в цілому, а й суб'єкти господарювання України, що в такий важкий для країни час продовжують свою діяльність для підтримки, в першу чергу, всього населення та його окремих уразливих груп – жінок, дітей, інвалідів та людей похилого віку у потребах, необхідних для виживання.

Наразі підрахувати усі збитки, які нанесла Російська Федерація (далі – РФ) в результаті озброєної агресії проти України – дуже важко, адже з кожним днем вони тільки зростають. Так, за даними Київської школи економіки від наслідків війни, станом на 01 серпня 2022 року, сума задокументованих

збитків від пошкоджень та руйнувань у сфері інфраструктури складає 31,6 млрд доларів США, а також внаслідок бойових дій були знищено та/або пошкоджено щонайменше 388 підприємств, 1991 магазинів, 27 торгових центрів тощо [2]. Це не враховуючи непрямі витрати, що пов'язані з частковою або повною зупинкою діяльності підприємств.

Відповідно до ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, кожна фізична особа або юридична особа має право мирно володіти своїм майном [3].

Одним з механізмів зобов'язання відшкодування збитків потерпілій стороні є звернення до суду. Відповідно до положення п. 3 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» - суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України та згідно приписів ч. 1 ст. 49 Закону - права та обов'язки за зобов'язаннями визначаються правом України в даному випадку [4].

До того ж, відповідно до ч. 6 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації, юридичним особам та іншим – зобов'язана саме держава, яка здійснила окупацію [5].

Так, одним з таких суб'єктів господарювання є ТОВ «Аметрін ФК», який звернувся до суду з позовною заявою про відшкодування завданої майнової шкоди у зв'язку з збройною агресією, що призвело до порушення права власності на майно(знищення майна) у розмірі 181 641 459,39 гривень до РФ. Рішенням Києво-Святошинського районного суду Київської області від 25.10.2022 у справі №369/3112/22 позов було задоволено повністю. Однак сама Російська Федерація у подібних правовідносинах посиляється на свій судовий імунітет, спростовуючи правомірність судових рішень України [6].

РФ неодноразово порушила основні нормативно-правові акти міжнародного права, а саме: Статут ООН, Загальну декларацію прав людини,

Будапештський меморандум, Гельсінський заключний акт наради по Безпеці та Співробітництву в Європі від 01. 08. 1975, Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ, Договір між Україною і РФ про українсько-російський державний кордон, на підставі чого визнана державою-агресором, та як наслідок свідчить про відсутність у неї судового імунітету.

Таким чином виникає питання подальшого регулювання міжнародно-правових виниклих спірних правовідносин, адже РФ посилається на свій судовий імунітет від судового переслідування іноземними судами, що дає правову підставу державі-агресору уникнути відповідальності за нанесену шкоду суб'єктам потерпілої держави та порушення основоположних постулатів щодо прав людини.

На нашу думку, правова позиція РФ є абсолютно протиправною, яка порушує основоположні норми міжнародного права, а тому не підлягає задоволенню на міжнародному рівні, підкресливши тим самим законність юрисдикції судів України на розгляд та вирішення справ про відшкодування шкоди на користь постраждалих від збройної агресії РФ суб'єктів України.

Проте, на жаль, механізм примусового виконання рішень суду України, що є цілком обґрунтованим та законним з точки зору міжнародно-правових норм, на практиці ще не реалізовано, що негативно впливає на економічний стан держави.

Джерела:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022. URL:<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>;
2. «Загальна сума прямих задокументованих збитків зросла до \$108.3 млрд, мінімальні потреби у відновленні зруйнованих активів — \$185 млрд» - Київська школа економіки від 02.08.2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-zroslo-do-108-3-mlrd-minimalni-potrebi-u-vidnovlenni-zruynovanih-aktiviv-185-mlrd/>;

3. Перший протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 (Конвенцію ратифіковано Законом №475/97-ВР від 17.07.1997).

[URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text)

4. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>;

5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>;

6. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 25.10.2022 у справі №369/3112/22 – Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107002218>.

Науковий керівник: Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Секція № 6.

ЗАХИСТ ПРАВ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Малюга Леся Юріївна

*д.ю.н, доцент кафедри трудового права та
права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Сіньова Людмила Миколаївна

*к.ю.н, доцент кафедри трудового права та
права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Широкомасштабне військове вторгнення держави-агресора проти України у поєднанні з епідемією коронавірусу стало викликом для соціальної сфери. Як наслідок, соціальна незахищеність основної частини суспільства стали реальними загрозами національній безпеці у різних площинах. В Україні з 24 лютого 2022 року запроваджено воєнний стан і на сьогодні значна частина територій окупована, відбувається щоденна руйнація житлового фонду, інфраструктури, стратегічних об'єктів, через що багато громадян були вимушені покинути власні домівки і виїхати у безпечні місця, і, як наслідок, зазначене вище призвело до трудової міграції та масової еміграції найбільш активної частини суспільства.

Нові виклики соціальній безпеці, пов'язані із повномасштабною війною росії проти України, актуалізують питання щодо реформування соціального захисту населення, особливо військових та внутрішньо переміщених осіб. Сьогодні велика кількість громадян фактично є вимушеними переселенцями, однак, не всі вони юридично отримали відповідний правовий статус та потребують значних ресурсів (житло, одяг, харчування, працевлаштування,

влаштування дітей до дитячих садків і шкіл, навчання, перекваліфікація, реабілітація, психологічна та медична допомога) для поновлення свого нормального життя на вільній території України [1, с. 214-215]. Найбільшими труднощами, з якими зіткнулися переселенці стало працевлаштування, фінансові та житлові питання. Таким чином, забезпечення нормальних умов життєдіяльності та недопущення дискримінації у сфері праці та пошук шляхів підвищення ефективності щодо внутрішньо переміщених осіб надзвичайно важливі для України в сучасних умовах реалізації стратегічного курсу побудови соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграції у світовий економічний та правовий простір [2, с. 187].

Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року встановлені гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб. Законом України № 2417-IX від 18 липня 2022 року Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо приведення окремих його положень у відповідність до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» зазначено, що всі внутрішньо переміщені особи, незалежно від регіону, з якого вони перемістились, зможуть реалізовувати в повному обсязі права, передбачені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Метою Міністерства соціальної політики є забезпечити право людей на допомогу від держави за будь-яких обставин, особливо - в умовах воєнного часу. Соціальна підтримка має надходити громадянам вчасно, у коректному обсязі, і в ефективний спосіб. Надання соціальних послуг є одним із основних напрямків системи соціального захисту нарівні з виплатою грошової соціальної допомоги. Спектр цих послуг є досить широким — від послуг з догляду вдома, різноманітної допомоги з подолання тих чи інших складних життєвих обставин до комплексних медико-соціальних послуг, що передбачають проживання людини у спеціалізованій установі.

Громадяни пенсійного віку, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю, які зареєстровані як внутрішньо переміщені особи, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до чинного законодавства України за фактичним місцем проживання чи перебування. Соціальний захист малозабезпечених сімей внутрішньо переміщених осіб, багатодітних забезпечується відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 1 червня 2000 року, яка надається у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї. Так, у ст. 5 зазначеного Закону визначений розмір державної соціальної допомоги різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом. До стабілізації економічного становища в Україні розмір державної соціальної допомоги визначається з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму встановлюється виходячи з можливостей Державного бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону на відповідний рік.

Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» 16 листопада 2000 року особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, які мають одночасно право на державну соціальну допомогу відповідно до цього Закону, на пенсію та на державну соціальну допомогу згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», призначається за вибором осіб з інвалідністю з дитинства (законних представників осіб з інвалідністю з дитинства, визнаних недієздатними, та дітей з інвалідністю) державна соціальна допомога відповідно до цього Закону або пенсія чи державна соціальна допомога згідно із Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю». При цьому, якщо особа з інвалідністю з дитинства або дитина з інвалідністю має право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника (державну соціальну допомогу дитині

померлого годувальника, передбачену Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю») і державну соціальну допомогу відповідно до цього Закону, ці виплати призначаються одночасно.

Постановою КМУ № 256 від 12 квітня 2017 року «Деякі питання використання коштів державного бюджету для виконання заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення» затверджений порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення та порядок виплати одноразової матеріальної допомоги непрацюючим малозабезпеченим особам, особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю. Слід звернути увагу, що незважаючи на те, за 2018–2021 рр. обсяги бюджетного фінансування програм соціального захисту зросли в 1,2 рази, проте, відбулось суттєве зменшення фінансування видатків на соціальний захист на випадок непрацездатності (у 4,6 разу), сімей, дітей та молоді (у 20,0 разів), але видатки на соціальний захист інших категорій населення збільшилися у 7,3 разів. У результаті оцінювання вченими структури бюджетних видатків на соціальний захист населення відповідно до підрозділів функціональної класифікації виявлено, що вони суттєво змінилися протягом 2020–2021 рр. внаслідок зміни підходів до фінансування соціальних програм. Це зумовлено тим, що бюджетні програми соціального захисту було переведено із фінансування з місцевих бюджетів на пряме фінансування з державного бюджету [3, с. 43].

Незважаючи на систематичне збільшення обсягів бюджетних видатків на фінансування соціального захисту, вони не співвідносяться з показниками рівня життя населення і соціального неблагополуччя (ступенем майнового розшарування населення, часткою населення, що перебуває за межею бідності та ін.). Постановою КМУ № 332 від 20 березня 2022 року «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» змінено регулювання призначення допомоги внутрішньо переміщеним особам та

затверджено порядок їм надання допомоги на проживання, що створило низку проблем: суперечливі рішення про відмову у виплатах, плутанина у формулюваннях та ін. При цьому, Міністерству соціальної політики виділено 10000 млн. грн. на програму у загальному фонді державного бюджету, зокрема, передбачено, що «надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі, на оплату житлово-комунальних послуг» для забезпечення виплат допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам. Виплата такої допомоги на проживання може здійснюватися також за рахунок коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, іноземних держав і міжнародних організацій у вигляді благодійної, гуманітарної та матеріальної допомоги, а також добровільних пожертвувань фізичних і юридичних осіб, благодійних організацій та громадських об'єднань, інших, не заборонених законодавством джерел. Вказаним вище Порядком встановлені дві суми грошової допомоги (для осіб з інвалідністю та дітей – 3000 грн, для інших осіб – 2000 грн), які виплачуються без будь-яких застережень, таких як втрата роботи, наявність житла чи депозиту. Проте, за скасуванням Порядком (Постанова КМУ № 505) працездатні внутрішньо переміщені особи отримували щомісячну адресну допомогу у сумі лише 442 грн, та й її можна було легко втратити (причому назавжди, без можливості повторного призначення) у випадку відсутності офіційного працевлаштування впродовж 4 місяців. Грошова допомога не призначалась у випадку, якщо один з членів сім'ї мав у власності житло або частину житлового приміщення на підконтрольній території, або депозитний рахунок на суму, що перевищує 25-кратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

На нашу думку, варто констатувати, що руйнування економіки окупованих територій, наявність мільйонів внутрішньо переміщених осіб, масова зовнішня міграція актуалізують питання щодо реформування вітчизняної системи соціального захисту. В Україні переважна більшість соціальних виплат призначається за категоріальним підходом через

відсутність дієвих методів адресності та перевірки реального рівня нужденності, що зобов'язує посилити адресність соціальної допомоги та поступовий перехід до грошової форми надання різних видів соціального захисту.

Джерела:

1. Артюх Ю. І. Правове регулювання соціального забезпечення вимушених переселенців: порівняльний аспект Соціальне право №1/2017 С. 214-219.
2. Сіньова Л. М. Працевлаштування внутрішньо переміщених осіб: проблемні питання. Проблеми кодифікації трудового законодавства України: тези допов. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 квітня 2017 р.)/ за ред. проф. М. І. Іншина, відпов. ред. к.ю.н. І. С. Сахарук. Київ: Прінт-Сервіс, 2017. 267с.
3. Длугопольський О., Козар А. Аналіз бюджетних витрат на соціальний захист населення: виклики пандемії COVID-19. Вісник Економіки, [S.l.], п. 3, р. 38-64, oct. 2022. URL: <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1390>

Мельник Володимир Петрович

*д.ю.н., доцент, професор кафедри конституційного, міжнародного
права та публічно-правових дисциплін*

*Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРО ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Утвердження України як соціальної та правової держави в умовах воєнного стану передбачає законодавче забезпечення організації соціального захисту осіб з інвалідністю та формування дієвих механізмів його реалізації,

а також гарантування та правової охорони права на соціальний захист, інших соціальних прав [6, с.376-380].

Положення статті 46 Конституції України [1] закріплює право громадян на соціальний захист та встановлює види соціального забезпечення. Соціальні послуги є одним із основних та найбільш поширених видів соціального забезпечення, який здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів та інших джерел, не заборонених законом. Варто зауважити, що повномасштабне вторгнення російської федерації на територію нашої держави та запровадження воєнного стану в Україні стало величезним викликом для системи соціального захисту в цілому. Шкода, у тому числі психологічна, матеріальна, фізична що завдана війною, бойовими діями, є одним із чинників, який в першу чергу негативно впливає на життя осіб з інвалідністю. А тому, сьогодні більшість наших громадян, в тому числі особи з інвалідністю, перебувають в складних життєвих обставинах, не можуть потурбуватись про себе та потребують допомоги соціальних працівників.

Будь-яка особа може потрапити у складну життєву ситуацію. В українському законодавстві це визначається складними життєвими обставинами. Правове регулювання соціальних послуг здійснюється переважно на підставі Закону України «Про соціальні послуги» від 17. 01. 2019 року [2] в якому визначено, що соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Дія закону поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах проживають або перебувають на території України і належать до вразливих груп населення та /або перебувають у складних життєвих обставинах. Власне сутність соціальних послуг, як окремого виду соціального забезпечення полягає в тому, що вони надаються особам, які опинились в біді і не можуть самостійно з цим впоратись. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» одним із чинників, що можуть

зумовити складні життєві обставини, є шкода, завдана бойовими діями, збройним конфліктом чи тимчасовою окупацією. Варто зауважити, складні життєві обставини - обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, стихійне лихо, катастрофа тощо). Коли кажуть про умови надання соціальних послуг, то завжди мають на увазі юридичні факти (соціальні ризики), за наявності яких конкретній особі можна надати певну соціальну послугу. Одним із соціальних ризиків при настанні якого особа може претендувати на соціальні послуги є інвалідність. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 20. 12. 2005 року зазначає що, інвалід – особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав на рівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [3].

Згідно закону про соціальні послуги, особам з інвалідністю можуть надаватись прості соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (консультування, посередництво, надання притулку, представництво інтересів тощо) та допоміжні соціальні послуги, що надаються у вигляді натуральної допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання та технічних послуг (транспортні послуги, переклад жестовою мовою тощо). Також цим Законом встановлено, що надання соціальних послуг здійснюється шляхом ведення випадку, що включає в себе ряд окремих етапів (аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу, прийняття рішення, розроблення індивідуального плану, укладення та виконання договору). Зазвичай виконання цих етапів займає орієнтовно 14 робочих днів. В умовах воєнного стану не можливо дотриматись такого алгоритму. І очевидно, що порядок надання соціальних послуг в умовах

воєнного стану потребував оперативного корегування. З метою стабілізації ситуації Верховною Радою України 14 квітня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях» [4]. Насамперед слід зауважити, що змінами до статті 23 Закону про соціальні послуги законодавець спростив порядок організації надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні. Так відповідно змісту нової редакції статті 23 цього закону соціальні послуги (консультування, надання притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо) надаються екстрено у разі наявності загрози життю чи здоров'ю особи та у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні. Також законодавець внесенням змін до статті 11 Закону про соціальні послуги розширив повноваження уповноважених органів системи надання соціальних послуг, що має сприяти ефективній реалізації державної політики у сфері надання соціальних послуг та здійснення управління системою надання соціальних послуг. Питання фінансування наданих соціальних послуг згідно вищезазначених законодавчих змін врегульовується постановою Кабінету Міністрів України від 7 липня 2022 р. № 784, якою затверджується порядок фінансування соціальних послуг під час дії воєнного стану в Україні та врегульовуються механізми компенсації витрат фінансового характеру надавачам соціальних послуг [5]. Так наприклад, у разі переміщення (евакуації) отримувачів соціальних послуг із числа осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, які тимчасово або постійно проживали в закладах з проживанням та отримували соціальну послугу стаціонарного догляду, паліативного догляду або підтриманого проживання, до аналогічних закладів з проживанням виконавчими комітетами відповідних місцевих рад, місцевими держадміністраціями, військово-цивільними адміністраціями або військовими адміністраціями може бути прийнято рішення про передачу коштів між місцевими бюджетами.

Підсумовуючи вищевикладене, потрібно зазначити, що держава своєчасно відреагувала на виклики війни та внесла відповідні зміни до законодавства в сфері соціального захисту, якими зокрема спрощується порядок надання соціальних послуг особам з інвалідністю. Слід акцентувати увагу, що належне та своєчасне надання соціальних послуг особам з інвалідністю є необхідною умовою подальших позитивних змін стану їх здоров'я. Адже соціальний захист держави осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей на рівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті.

Джерела:

1. Конституція України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр-Text>
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
3. Закон України «Про реабілітацію інвалідів» від 20.12.2005 року https://ips.ligazakon.net/document/view/t052961?an=512&ed=2017_06_06
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2022 р. № 784 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2022-%D0%BF#Text>
6. Костюк В.Л. Реформа соціального захисту осіб з інвалідністю у контексті сьогодення: проблеми, виклики та перспективи / В.Л. Костюк // Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: матеріали VI Всеукр. науково-практич. конф., присвяченої 25-річчю кафедри трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків, 3 листопада 2017р.); за заг. ред. К.Ю. Мельника. – Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. – С. 376-380.

Писарєва Елла Анатоліївна

к.ю.н., доцент, в.о. завідувача кафедри цивільного права і процесу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ОСІБ, ЯКІ Є ПОТЕРПІЛИМИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Згідно статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Одним із проявів виконання цього обов'язку є створення державою ефективної системи захисту прав і свобод людини.

Одним із дієвих способів захисту порушених прав виступає відшкодування завданої майнової і моральної шкоди, метою якого є забезпечення найбільш повного поновлення порушених прав за рахунок заподіювача шкоди або інших осіб, на яких законом покладений обов'язок відшкодування завданої шкоди.

Російська агресія проти України, яка розпочалася ще у лютому 2014 року, а через вісім років перейшла у фазу широкомасштабних воєнних дій на всій території України, призвела до збитків, ушкоджень і руйнувань у розмірі на суму сотень мільярдів доларів США. Як зазначають фахівці, «на сьогодні немає жодного громадянина чи бізнесу, який би тією чи іншою мірою не постраждав від військових дій на території України, чи то мова про прямі збитки, чи втрати від загального негативного впливу на економіку та ситуацію в державі» [1].

Особи звертаються за захистом порушених прав збройною агресією рф до національних судів ще з 2014 року, пред'являючи вимоги про відшкодування завданої шкоди до країни-агресора. Але задоволення вимог позивачів за такими справами стало можливим після прийняття 14 квітня 2022 р. Верховним Судом постанови у справі № 308/9708/19, де зазначається про

відсутність судового імунітету рф у справах про відшкодування шкоди, заподіяної державою-агресором [2]. Концепція судового імунітету держави діє в міжнародному праві, що уніфіковано у двох конвенціях: Європейській конвенції про імунітет держав, прийнятій Радою Європи 16 травня 1972 р., та Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийнятій резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї 2 грудня 2004 р., і передбачає непідсудність держави в національних судах іншої держави, тобто відповідна країна може стати відповідачем у справі лише з власної згоди. Відповідне положення закріплено у статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право». Обидві Конвенції передбачають, що договірна держава не може посылатися на імунітет від юрисдикції при розгляді справи в суді іншої Договірної держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, які стосуються грошової компенсації (відшкодування) у разі смерті чи заподіяння тілесного ушкодження особі чи заподіяння шкоди майну або його втрати в результаті дій чи бездіяльності держави, якщо така дія чи бездіяльність мали місце повністю або частково на території держави суду. Виходячи з того, що російська федерація вийшла за межі своїх суверенних прав, оскільки вона втручається шляхом збройної агресії в іншу країну, заперечує суверенітет України та вчиняє щодо неї загарбницьку війну, жодних зобов'язань поважати та дотримуватися суверенітету цієї країни немає, а отже це дає підстави не застосовувати (ігнорувати) принцип імунітету держави та розглядати справи про відшкодування шкоди, заподіяної фізичній особі в результаті збройної агресії рф, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни після початку війни в Україні (з 2014 року), де відповідачем визначено російську федерацію.

Розгляд таких справ відбувається на підставі загальних положень про відшкодування шкоди, але «відшкодування збитків від повномасштабної війни, яку веде проти України російська федерація, вказує на необхідність удосконалення інструментарію, що застосовувався до цього, та необхідність пошуку інших підходів до відшкодування шкоди» [1]. На сьогодні розроблені

та подані на розгляд Верховної Ради України два законопроекти, які стосуються відшкодування шкоди постраждалим від збройної агресії рф.

Так, проект Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24 березня 2022 р. №7198 визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації з дня набрання чинності Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» (далі – Закон №7198) [3]. Мета цього законопроекту полягає у забезпеченні компенсації громадянам України за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією рф, а також зборі інформації для майбутніх позовів держави Україна до Російської Федерації у зв'язку з військовою агресією останньої [4].

Під компенсацією за цим законопроектом розуміється відшкодування майнової шкоди за пошкоджений та/або знищений об'єкт нерухомого майна, завданої внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією рф. Така компенсація надається у порядку черговості за поданням заяви до Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації у вигляді: а) грошової компенсації шляхом перерахування грошових коштів на поточний рахунок отримувача компенсації; б) об'єкта нерухомого майна шляхом фінансування його будівництва; в) фінансування виконання будівельних робіт з відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку. Джерелом фінансування компенсації є фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури України у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації; міжнародна технічна та/або

поворотна або безповоротна фінансова допомога; інші джерела, не заборонені законодавством України.

Отримувачами компенсації можуть бути громадяни України, які є: власниками пошкоджених та/або знищених об'єктів нерухомого майна; особами, які здійснили інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва щодо яких отримано право на виконання будівельних робіт та які не прийнято в експлуатацію; членами житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які викупили квартиру, інше житлове приміщення кооперативу, але не оформили право власності на нього; спадкоємцями вищезазначених осіб; а також об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі багатоквартирних будинків, житлово-будівельними (житловими) кооперативами, які здійснюють утримання відповідних будинків, щодо відновлення пошкодженого спільного майна багатоквартирного будинку.

У проєкті Закону №7198 передбачено створення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією рф як єдиної державної інформаційно-комунікаційної системи, що призначена для збирання, накопичення, обліку, обробки, зберігання та захисту інформації (документів) про майно, яке пошкоджене та знищене внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, власників такого майна, компенсацію за пошкодження та знищення такого об'єкта та іншу інформацію (документи), визначену Законом.

Проектом Закону України «Про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 17 травня 2022 р. №7385 (далі – Закон №7385) [5] визначаються особливості державної політики щодо відшкодування у повному обсязі шкоди, заподіяної збройною агресією російської федерації. На думку розробників проєкту прийняття вказаного Закону створить основу для впровадження на державному рівні

механізмів повного відшкодування шкоди потерпілим, завданої збройною агресією рф, починаючи з 2014 року [6].

У Законі №7385 пропонується встановити повне відшкодування шкоди не тільки фізичній особі, якій збройною агресією російської федерації завдано моральної, фізичної та/або майнової шкоди, але й юридичній особі приватного права, фізичній особі – підприємцю, яким збройною агресією рф завдано майнової шкоди. З цією метою пропонується створити Реєстр потерпілих внаслідок збройної агресії як єдину державну інформаційно-телекомунікаційну систему, яка, зокрема, призначена для збирання, накопичення, обробки, зберігання та захисту інформації про потерпілих внаслідок збройної агресії рф та завданих ним збитків тощо. Право відшкодування заподіяної шкоди мають також спадкоємці (правонаступники) потерпілих внаслідок збройної агресії рф.

Для керівництва та управління системою відшкодування шкоди, у тому числі, провадження акумуляції та обліку коштів, наданих державі Україна на підставі міжнародних договорів (за рахунок заарештованих активів), здійснення виплати (відшкодування), підготовки документів та здійснення розрахунків для виплат, контролю за цільовим використанням коштів створюється спеціальний державний орган – Фонд відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Закон №7385 визначає види шкоди, яка завдана особам збройною агресією рф, і яка підлягає відшкодуванню: шкода заподіяна здоров'ю потерпілого або в разі його смерті внаслідок такої агресії; шкода заподіяна майну фізичної особи внаслідок збройної агресії рф; шкода заподіяна фізичній особі, яка була вимушена залишити або покинути своє місце проживання (внутрішньо переміщена особа) внаслідок збройної агресії рф; моральна шкода заподіяна фізичній особі внаслідок збройної агресії рф; шкода заподіяна майну юридичної особи, фізичної особи-підприємця внаслідок збройної агресії рф.

У законопроекті зазначається, що під майновою шкодою слід розуміти (збитки) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням

майна, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні, або прямі збитки) та доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода, або непрямі збитки). При цьому у Законі №7385 не зазначається, що розуміється під моральною шкодою саме в контексті цього Закону, а також не передбачається відшкодування моральної шкоди юридичним особам і особам-підприємцям.

Джерелами забезпечення відшкодування шкоди, завданою збройною агресією російської федерації, згідно законопроекту, є: кошти та інше майно держави-агресора та її резидентів, інших осіб, протиправні дії яких призвели до збройної агресії проти України; внески юридичних та фізичних осіб; цільові гранти, надані іншими державами, міжнародними організаціями, фондами, що здійснюють розподіл та надання таких грантів; кошти та майно у формі благодійної, гуманітарної та технічної допомоги, у тому числі переданих від іноземних держав, міждержавних, міжурядових та міжнародних організацій; інші джерела фінансування, не заборонені законодавством.

Відшкодування здійснюється шляхом перерахування грошових коштів на користь потерпілої особи або її представників. При цьому розмір відшкодування зменшується на розмір компенсації, яка була виплачена потерпілій особі за рахунок державного бюджету України, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, розробка зазначених законопроектів поряд із прийняттям інших нормативних актів свідчать про реальні наміри влади вирішити питання впровадження дієвих інструментів державної підтримки та захисту прав осіб, які є потерпілими внаслідок збройної агресії російської федерації, яка розпочалась у лютому 2014 р.

Джерела:

1. Валендюк О., Гнатюк М. Окремі аспекти відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок військової агресії російської федерації проти України.

URL: <https://pravo.ua/okremi-aspekty-vidshkoduvannia-shkody-zavdanoi->

vnaslidok-viiskovoi-ahresii-rosiiskoi-federatsii-proti-ukrainy/

2. Постанова Верховного Суду від 14 квітня 2022 року по справі № 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>

3. Проект Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24 березня 2022 р. №7198. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1248275>

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації» від 24 березня 2022 р. №7198. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1248278>

5. Проект Закону України «Про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 17 травня 2022 р. №7385. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1306069>

6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 17 травня 2022 р. №7385. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1306073>

Щирба Мар'яна Юріївна

*д.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету*

Волинського національного університету імені Лесі Українки

**СПЕЦИФІКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ
ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

8 жовтня міжнародна медична спільнота вчергове відзначила Всесвітній день хоспісів та паліативної допомоги.

Тенденція до старіння населення та зростання смертності, сьогодні у світі щороку помирає майже 60 млн осіб, напротивагу значним досягненням в сфері біомедицини, спостерігається в глобалізованому світі все частіше. Кількість пацієнтів, які страждають від хронічних і невиліковних захворювань (онкологічних, серцево-судинних, цереброваскулярних, орфанних захворювань, ускладнень цукрового діабету, захворювань легень і суглобів, тяжких нейродегенеративних захворювань головного мозку тощо) зростає. Особливо невтішною така динаміка стає у період стихійних лих, пандемій, надзвичайних ситуацій, воєнного стану, коли питання логістики, фінансові чинники, загроза для життя в періоди повітряних тривог та ракетних ударів ускладнюють можливість отримання медичної, в тому числі, паліативної допомоги.

Відповідно до Порядку надання паліативної допомоги від 04 червня 2020 року № 1308, паліативна допомога – це комплекс заходів спрямованих на покращення якості життя пацієнта з захворюваннями, що обмежують життя, або з захворюваннями, що загрожують життю, відповідно до критеріїв визначення пацієнта, що потребує паліативної допомоги, шляхом запобігання та полегшення фізичних, психологічних, духовних страждань і допомоги членам його сім'ї, іншим особам, що здійснюють за ним догляд [1].

За статистичними даними Human Rights Watch станом ще на 2011 рік в Україні налічувалося близько 500 тис. людей, які потребують паліативної допомоги, а з членами їх родин цей показник сягав 1,5-2 млн [2]. Нажаль, змушені константувати, що з 2014 року чисельність людей з інвалідністю та людей в термінальній стадії перебігу невиліковних захворювань збільшилася за рахунок поранених у зоні проведення АТО, ООС, а після повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію України, 24 лютого 2022 року, кількість людей, які мають потребу в отриманні паліативної допомоги зростає також і серед внутрішньо переміщених осіб та біженців зі сходу, півдня та центру України.

Пацієнти паліативних відділень та хоспісів щодня ведуть свою власну війну з інкурабельними (невиліковними) хворобами, а сьогодні вони є ще й жертвами повномасштабної збройної загарбницької агресії геополітичного ворога української нації.

І з кожним днем, тижнем та місяцем війни кількість паліативних хворих закономірно збільшується, а після перемоги України, людей, які потребуватимуть хоспісної допомоги, нажаль, стане ще більше.

Задля максимальної доступності паліативної допомоги для пацієнта в Україні діє ряд пацієнтських організацій, відділень, фондів, так у столиці працює стаціонарне відділення Центру паліативної допомоги дітям міста Києва, на базі громадської організації «Українська ліга розвитку паліативної та хоспісної допомоги» було проведено вже 3 національних конгреси з питань паліативної та хоспісної допомоги, у м. Львів функціонує мобільний хоспіс для дітей. В ряді областей заклади надання паліативної допомоги були зорганізовані вже після 24 лютого 2022 року.

У Луцьку в березні поточного року за посередництва департаменту соцполітики Луцької міської ради на базі полого розпочало роботу паліативне відділення [3], де цілодобово надають меддопомогу й догляд самотнім людям, рідні яких на період воєнного стану в Україні виїхали закордон.

18 квітня 2022 року у Києві у клініці «Добробут» відчинило свої двері паліативне відділення, в якому протягом перших двох місяців з дня його відкриття надання допомоги було безкоштовним для пацієнтів. Зараз перебування тут військових і переселенців оплачує благодійний фонд «Фундація Добробут».

«Мені здавалося, що у 2014-му я бачила дуже багато важких пацієнтів, але зараз ситуація ще гірша. Багатьох літніх людей і лежачих пацієнтів покинули родичі», – розповідає медичний психолог, лікар паліативної допомоги Зоя Максимова.

«Одного разу до відділення привезли жінку, яка три доби пролежала на підлозі своєї квартири без їжі і води. Її родичі поїхали за кордон, а вона лишилася сама. У пенсіонерки закрутилася голова, вона впала і зламала шийку стегна. Підвестися з підлоги вона не могла, і лежала так, доки сусідка не зайшла її провідати»... *«Наскільки важливо піти у гідних умовах, без болю, страху і поруч з рідними людьми»*, – говорить лікарка [4].

У Біляївській багатопрофільній лікарні в Одеській області, керівництво якої подало до Національної служби здоров'я України заяву на пакет «Стаціонарна паліативна допомога» і підписали відповідний договір з липня 2022 року на базі колишнього дитячого відділення, щодо якого у 2021 році постало питання про скорочення або закриття, працює нове відділення – стаціонарної паліативної допомоги [5].

На Полтавщині у жовтні 2022 року працівником Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Владиславом Носенко проведено інформаційне заняття щодо права громадян на лікування замісною підтримувальною терапією в умовах воєнного стану для пацієнтів замісної підтримувальної терапії з числа ключових груп населення.

Голова Національної служби здоров'я України, Наталія Гусак, в ході онлайн-інтерв'ю в рамках заходу «Як працює НСЗУ в умовах війни?» зазначила, що пакети послуг, які стосуються надання паліативної медичної допомоги в рамках Програми медичних гарантій-2023 включатимуть

реімбурсацію знеболювальних препаратів. Та все ж, за словами Н. Гусак, відомство не очікує глобальних змін у пакетах паліативних послуг.

Окрім того, згідно з даними, які отримує НСЗУ з електронної системи охорони здоров'я, більшість направлень на отримання паліативної допомоги не реалізується на окремих територіях країни. Це, у свою чергу, свідчить про те, що на цих територіях ніхто не займається маршрутами та системою надання медичної допомоги паліативним хворим. Більшість надавачів медичних послуг, які контрактуються для надання паліативної допомоги, не є паліативними відділеннями, здебільшого це лише декілька ліжко-місць у певному відділенні.

«Для більшості надавачів послуг стаціонарний паліатив стає винятково додатковою фінансовою можливістю, але точно не оцінкою додаткових можливостей надання медичних послуг на території» [6].

Основними проблемами в контексті надання паліативної допомоги в умовах воєнного стану в Україні є відсутність закладів паліативної допомоги у зв'язку з їх руйнуваннями в ході ракетних атак ворога по території України, дефіцит кваліфікованого персоналу, недостатнє фінансування галузі та доступ до знеболюючих препаратів.

У рекомендаціях ВООЗ наголошується, що навіть в умовах існування різних методик знеболення у випадках, коли рівень болю підвищується від помірного до сильного, опіоїдні анальгетики є необхідними і незамінними для усунення больового синдрому. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05. 11. 2022 визнати таким, що втратив чинність, наказ МОЗ України від 04 березня 2022 року № 409 «Про надання паліативної допомоги та замісної підтримувальної терапії пацієнтам в умовах воєнного стану» [7, 8]. Проте проблема доступності таких засобів, як складової частина такої допомоги та невід'ємного права пацієнтів, які потребують паліативної допомоги, залишається актуальною.

Зазначені вище проблеми потребують негайної реакції міжнародної спільноти, правозахисних інституцій до проблеми нівелювання прав

людини та знецінення людини, її життя, здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки, які є найвищою соціальною цінністю, в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, забезпечення прав та свобод усіх категорій громадян, в тому числі людей, які потребують паліативної допомоги в умовах воєнного стану.

Джерела:

1. Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04 червня 2020 року № 1308 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0609-20#n22>.
2. Uncontrolled Pain. Ukraine's Obligation to Ensure Evidence-Based Palliative Care. URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2011/05/12/256202>
3. У Луцьку запрацювало паліативне відділення для одиноких людей. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=B-5q6M-CVl4>
4. «Найбільше хвора боялася, що їй буде боліти»: лікарка паліативної медицини про догляд за важкими пацієнтами і право на гідну смерть. URL : <https://life.pravda.com.ua/health/2022/10/31/251074/>
5. Відкрити паліативне відділення під час війни: рішення від Біляївської лікарні, яка це зробила. URL: <https://bilyayivka.city/articles/235192/vidkriti-paliativne-viddilennya-pid-chas-vijni-rishennya-vid-bilyaivskoi-likarni-yaka-ce-zrobila->
6. Розширення програми «Доступні ліки»: які плани має НСЗУ? URL: <https://www.apteka.ua/article/644542>
7. Про надання паліативної допомоги та замісної підтримувальної терапії пацієнтам в умовах воєнного стану : Наказ МОЗ України від 04.03.2022 № 409. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-04032022--409-pro-nadannja-paliativnoi-dopomogi-ta-zamisnoi-pidtrimuvalnoi-terapii-pacientam-v-umovah-voennogo-stanu>

8. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 04 березня 2022 року № 409 : Наказ МОЗ України від 05.11.2022 № 1985. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-05112022--1985-pro-viznannja-takim-scho-vtrativ-chinnist-nakazu-ministerstva-ohoroni-zdorovja-ukraini-vid-04-bereznja-2022-roku--409>

Болдарь Галина Євгенівна

к.ю.н., доцент, доцент кафедри соціальної фармації, старший науковий співробітник Національного фармацевтичного університету (м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРІВ КЕРОВАНОГО ДОСТУПУ ДО ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ В УКРАЇНІ

У 2020-2022 роках законодавство України зазнало значних нововведень завдяки закріпленню інституту договорів керованого доступу (ДКД), яким передбачено механізм закупівлі за кошти державного бюджету інноваційних лікарських засобів (ЛЗ).

В спеціальній літературі останніх років досліджувались підходи до застосування ДКД в зарубіжних країнах, зокрема в Австралії, Бельгії, Болгарії, Данії, Італії, Литві, Нідерландах, Польщі, Угорщині, Фінляндії, Франції, Швеції тощо [1, 2, 3]. Фахівцями також аналізувались певні аспекти регламентації цього механізму вітчизняним законодавством [4, 5, 6]. Проте після виходу друком цих робіт у правовому регулюванні ДКД та оцінки медичних технологій (ОМТ) відбулись зміни, що й обумовлює актуальність проведення досліджень у цьому напрямі.

До хвороб, при лікуванні яких необхідно застосування таких препаратів, відносяться, наприклад орфанні та онкологічні захворювання, безпліддя тощо. Оригінальні (інноваційні) ЛЗ є дорогівартісними, а тому недоступні для пересічної української родини. Розкрити цю проблему можна на прикладі *спінальної м'язової атрофії (СМА)*, яка є рідкісним генетичним захворюванням, що уражує одного з 10 тис. новонароджених. Кожен 40-й

житель є носієм гена, який викликає СМА, незважаючи на стать, національність і вік [7]. В Україні цю хворобу діагностовано у 267 громадян, більшість з яких діти. Якщо ці пацієнти не будуть отримувати відповідний курс лікування, який коштує 12,3 млн грн на рік, вони просто не виживуть [8]. Так, вже у лютому 2020 р. в Україні було зареєстровано 2 препарати (нусінерсен та рисдиплам) для лікування СМА, але пацієнти не мали до нього доступу [7, 9].

Саме тому громадянин України, який є батьком дитини, що хворіє на СМА, був змушений звернутися до ЄСПЛ. В порядку Правила 39 Регламенту 05.11.2020 р. суд ухвалив позитивне проміжне рішення у справі «Гиря проти України» (заява № 41714/20) про застосування термінових заходів до початку розгляду основної скарги у зв'язку із загрозою для життя заявника [9]. *Зауважимо, що обов'язок держави забезпечувати надання відповідної медичної допомоги громадянам, які страждають на орфанні захворювання, прямо закріплено у ст. 53-1 Закону № 2801-XII.*

Положення про ДКД вперше було закріплено Законом України «Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на підвищення доступності лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, які закуповуються особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я» від 17.03 2020 р. № 531-IX. Цим НПА Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-XII (Закон № 2801-XII) був доповнений ст. 79-1.

Відповідно до чинного законодавства ДКД має передбачати такі положення: 1) кількість ЛЗ, які заявник зобов'язується постачати на територію України протягом строку, визначеного у ДКД; 2) умови щодо ціни на ЛЗ, за якою заявник зобов'язується постачати ЛЗ на територію України протягом строку, визначеного ДКД; 3) джерела фінансування придбання ЛЗ, що є предметом ДКД; 4) порядок розірвання договору.

Слід відзначити, що сторони ДКД можуть визначити окремі положення договору інформацією з обмеженим доступом, крім відомостей, які МОЗ

повинен розміщувати на своєму офіційному веб-сайті, зокрема, інформацію про: 1) міжнародну непатентовану назву ЛЗ; 2) торговельну назву ЛЗ; 3) форму випуску та дозування ЛЗ, щодо якого укладено ДКД; 4) заявника та його уповноваженого представника (за наявності); 5) строк дії ДКД.

У зв'язку з цим посадові особи, які беруть участь у переговорах, укладають та/або виконують ДКД, несуть відповідальність за незаконне розголошення інформації з обмеженим доступом, викладеної в таких договорах. Відповідно до чинного законодавства подібна інформація є конфіденційною, а тому розпорядники мають право поширювати її лише за згодою сторін ДКД або в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Зокрема, ст. 172-8 КУпАП передбачена відповідальність за незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень. Крім того, якщо розголошення конфіденційної інформації завдало істотної шкоди охоронюваним законом інтересам громадян або юридичних осіб, то, залежно від суб'єкта вчинення злочину, дії винного підлягають кваліфікації за ст. 364 КК України як зловживання службовим становищем або за ст. 364-1 КК як зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Зауважимо, що механізм укладення договорів керованого доступу є багаторівневим. Так, однією з обов'язкових передумов для заключення ДКД є проведення попередньої державної ОМТ. Після завершення цієї процедури проходять конфіденційні переговори щодо укладення ДКД, по завершенню яких підписується документ. Саме тому важливим кроком для правового забезпечення функціонування договорів керованого доступу стало прийняття 27.01.2021 р. Постанови КМУ № 61 «Деякі питання щодо договорів керованого доступу та зупинення дії абзацу першого пункту 1-2 постанови КМУ від 25 березня 2009 р. № 333». Цим НПА для ДКД було затверджено: 1) порядок проведення переговорів; 2) порядок укладення, виконання, зміни

та припинення; 3) типова форма договору тощо.

Конкретний перелік ЛЗ, щодо яких проводяться переговори щодо закупівлі, міститься в п. 2 наказу МОЗ України «Про утворення переговорної групи з питань договорів керованого доступу та початок проведення переговорів» від 12.11.2021 року № 2521. Слід відмітити, що цей перелік постійно розширюється, навіть в умовах воєнного стану. Так, якщо на момент прийняття зазначеного наказу передбачалось розпочати перемовини щодо 3 ЛЗ, то на сьогодні щодо 19 препаратів. Зміни щодо доповнення переліку ЛЗ вносились наказами МОЗ: від 25.12.2021 р. № 2882 – перелік було доповнено ще 2 ЛЗ; від 30.08.2022 р. № 1565 – 5 ЛЗ; від 09.09.2022 р. № 1630 – 9 ЛЗ.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що практична реалізація передбаченого новітнім українським законодавством правового механізму ДКД сприятиме підвищенню якості фармацевтичного забезпечення пацієнтів, які потребують лікування оригінальними (інноваційними) ЛЗ, завдяки можливості закупівлі таких препаратів за кошти державного бюджету. Закріплення у низці НПА названого механізму є проявом імплементації в нашої державі сучасних європейських інструментів забезпечення доступності ЛЗ для громадян України.

Джерела:

1. Заліська О. М., Стасів Х.-О. Я. Угоди керованого доступу до інновацій у системі оцінки медичних технологій: досвід використання у Європі. *Аптека*. № 4 (1175). 4 Лютого 2019 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/487849>
2. Заліська О. М., Стасів Х.-О. Я. Угоди керованого доступу для забезпечення доступності інноваційних препаратів для пацієнтів у країнах Центральної та Східної Європи. *Аптека*. № 7 (1178). 25 лютого 2019 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/490252>
3. Заліська О. М., Стасів Х.-О. Я. «Угоди керованого доступу» для інноваційних лікарських засобів для забезпечення доступності препаратів у країнах Європи. *Аптека*. № 17/18 (1188/1189). 13 травня 2019 р. URL:

<https://www.apteka.ua/article/500494>

4. Заліська О. М., Стасів Х. О. Я. Науково-методичне обґрунтування та використання методології «угоди керованого доступу» для інноваційних лікарських засобів у системі оцінки медичних технологій в Україні. *Фармацевтичний журнал*. 2019. № 4. С. 32-40.

5. Булеца С. Б. Особливості договору керованого доступу в умовах COVID-19. *Проблеми правового регулювання цивільних відносин в умовах COVID-19* : матер. Всеукр. науково-практичної онлайн-конференції (23 квітня 2020 р.) / За заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2020. С. 12-20. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12616> (дата звернення 04.05.2021).

6. Демченко І. Договори керованого доступу: загальна характеристика. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 76-81.

7. Лікування орфанних захворювань в Україні на прикладі СМА: заклик пацієнтів до держави виконувати свої зобов'язання. *Аптека*. № 8 (1279). 1 березня 2021 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/585438>

8. МОЗ запровадить договори керованого доступу: що це означає. *Юридична газета*. 28 січня 2021 р. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/moz-zaprovadit-dogovori-kerovanogo-dostupu-shcho-ce-oznachae.html> (дата звернення 03.05.2021).

9. Європейський суд з прав людини зобов'язав державу забезпечити дороговартісним лікуванням пацієнта із *спінальною м'язовою атрофією*. *Аптека*. № 46 (1267). 30.11.2020 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/574372>

Садикова Яна Михайлівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри юридичних дисциплін Сумська філія
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДІТЕЙ НА ОСВІТУ В СВІТЛІ ДИРЕКТИВИ ПРО ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ

Відповідно до статті 14 Директиви Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому [1] держави-члени надають особам віком до 18 років, які користуються тимчасовим захистом, доступ до системи освіти на тих самих умовах, що й громадянам приймаючої держави-члена. Держави-члени можуть передбачити, що такий доступ має бути обмежений державною системою освіти.

Отримавши документ про надання тимчасового захисту у певній державі дитина отримує разом з тим право дошкільні, шкільні, гімназійні, вищі заклади освіти. На практиці це означає, що разом, по-перше, набуваються і певні зобов'язання, дотримання яких передбачено в державі. Ці зобов'язання можуть виникати як в самої дитини. Так, наприклад, елементарно дотримуватися встановлених правил поведінки. А так само у батьків або осіб, які замінюють їх. Це і забезпечення явки дитини до закладу освіти, оплата відповідних платежів за відвідування дитиною групи подовженого дня і т.п. у разі, якщо законодавством не передбачено виключень щодо громадян тієї країни, щодо якої активовано Директиву.

Щодо інших аспектів реалізації права на освіту, то це питання надання суміжних або пов'язаних прав та можливостей. Так, наприклад, в Швеції, де, як вважається, найбільш повно і комплексно дотримано дружнього до дитини підходу, дитині забезпечується безкоштовне харчування в усіх закладах освіти на рівні з іншими дітьми, безкоштовне відвідування басейнів або інших занять

при школі.

Таким чином, право на освіту в світлі Директиви розуміється не як право на доступ до освітніх матеріалів та послуг, а доступ до всього комплексу можливостей, що надаються закладами освіти, з покладенням на учасників освітнього процесу ряду відповідних обов'язків.

Звичайно, що мовленевий бар'єр ускладнює отримання освіти. Директива, встановлюючи загальні правові рамки, не визначає, що дитину мають забезпечити перекладачем або надати можливість навчатися в спеціальному класі тощо. Дитині, переважним чином, надається можливість відвідувати освітні заклади нарівні з дітьми держави, яка надала притулок. А це означає, що дитина, яка не знає мови, або просто відвідує заклад нічого не розуміючи, або перестає його відвідувати. В будь-якому разі на вивчення мови необхідний певний час.

Ще одним гострим питанням вже сьогодні постає питання «синхронизації». Дитина, провчившись рік в школі іноземної держави, має підтвердити це, так само як і підтвердити оцінки. А тут варто пам'ятати, що в окремих державах атестація (оцінювання) учнів не проводиться до певного класу.

Таким чином, право на освіту в світлі Директиви про тимчасовий захист виглядає дуже привабливо, однак на практиці, досить часто, виявляється багато ускладнень.

Джерела:

1. Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. URL: Direkt_ES_2001_55.pdf (court.gov.ua)
2. Робота, школа та охорона здоров'я. Офіційний сайт Міграційної служби Швеції. URL: www.migrationsverket.se

Мельник Оксана Ярославівна

к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського та трудового права

Академії праці, соціальних відносин і туризму

ЩОДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Право на соціальний захист – це визнана Конституцією України [1], міжнародним співтовариством і гарантована державою можливість людини одержати соціальну допомогу та підтримку для задоволення фізіологічних, соціальних і духовних потреб в обсязі, необхідному для гідного життя. В умовах воєнного стану таке суб'єктивне право людини максимально актуалізується. Війна в Україні постає, як трагічний симптом процесу перебудови світового порядку. Адже із подій, що відбуваються, припускаємо, що певний період житимемо в атмосфері напруги, загроз і нестабільності. Оскільки соціальні ризики, що виникли під час воєнного стану мали раптовий характер, тому виявились величезним навантаженням на систему соціального захисту, що зумовлено великою кількістю внутрішньо переміщених осіб і відобразилось в усіх сферах життя, насамперед у соціальній. Такі особи потребують забезпечення своїх прав та свобод, і щонайперше — соціального захисту. За міжнародними експертними оцінками близько 7,7 мільйона людей стали внутрішньо переміщеними особами [2]. Цим зумовлено актуальність теми нашого дослідження.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою (далі – ВПО) визнається громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи

техногенного характеру. Особа набуває правового статусу внутрішньо переміщеної особи через поставлення на облік в структурному підрозділі з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад за місцем фактичного проживання в Україні, про що видається довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи

Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення, затверджені відповідною Резолюцією Комісії ООН з прав людини 1998 року, покладають на державну владу основний обов'язок і відповідальність за створення умов, а також за надання засобів, які дають змогу внутрішньо переміщеним особам добровільно, в безпечних умовах і з гідністю повернутися у свої будинки або місця постійного проживання, або ж добровільно переселитися в будь-яку іншу частину країни. Відповідні органи влади мають докладати зусиль для полегшення реінтеграції осіб, які повернулися або переселилися [3].

Необхідно акцентувати, що змістовний аспект практичних проблем соціального захисту ВПО знайшов закріплення у відповідних нормативно-правових актах. В Указі Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року № 119/2021 [4] у розділі щодо захисту прав ВПО визначено реалізацію комплексних заходів щодо їх підтримки та соціальної адаптації. Також змістом цього Указу передбачаються наступні завдання: розробити та впровадити комплексні довгострокові рішення з урахуванням гендерного, вікового аспектів та можливості приймаючих територіальних громад для задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб (житлові потреби, працевлаштування тощо); забезпечити здійснення соціальних та пенсійних виплат на підконтрольній Україні території; забезпечити можливість повноцінної участі внутрішньо переміщених осіб у вирішенні питань місцевого значення приймаючих територіальних громад. Положення Указу передбачає забезпечення доступу внутрішньо переміщених осіб до адміністративних, соціальних, освітніх та інших послуг.

Забезпечення комплексної системи соціального захисту ВПО, що перемістилися з регіонів, де проводяться активні бойові дії, після введення воєнного стану потребує системних рішень та ініціатив, які функціонуватимуть в довгостроковій перспективі і в постконфліктній Україні. З метою визначення правового статусу та забезпечення обліку осіб, які після введення воєнного стану перемістилися з регіонів, де проводяться активні бойові дії, урядом прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 № 269 «Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» [5]. У період дії воєнного стану, згідно Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» особам, які внаслідок війни перемістилися до інших регіонів, за їх бажанням надається довідка внутрішньо переміщеної особи та вноситься відповідна інформація до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Ця реєстрація, внутрішньо переміщеної особи, в першу чергу необхідна для своєчасної соціальної виплати громадянам, через готівкові розрахунки. Ці кроки Урядом здійснені зокрема для: своєчасної виплати пенсій, пільг, субсидій та державних соціальних допомог всім отримувачам; продовження строків виплат всіх раніше призначених допомог на час дії воєнного стану без звернення людини; впровадження спеціальних механізмів виплати пенсій та допомог тим, хто отримував їх за місцем проживання, але змінив його через бойові дії, тощо. Важливі завдання в соціальній адаптації ВПО має виконувати Національна соціальна сервісна служба України. Згідно з Положенням про Національну соціальну сервісну службу України, затвердженим Кабінетом Міністрів України № 783 від 26 серпня 2020 р. [6], Національна соціальна сервісна служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики і який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, захисту прав дітей, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної

підтримки та за дотриманням прав дітей. Серед основних завдань Національної соціальної сервісної служби України та реалізації нею державної політики в змістовному значенні питання, що нами досліджується, слід виділити такі: надання соціальних послуг та провадження соціальної роботи; соціальної підтримки сім'ї, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів праці, ветеранів військової служби; соціального захисту ветеранів війни, осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» в частині організації виплати їм разової грошової допомоги, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби; волонтерської діяльності; здійснення державного контролю: за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (державна допомога, пільги, житлові субсидії та інші виплати, що здійснюються за рахунок коштів державного бюджету, соціальні послуги). Першочергові завдання для ВПО спрямовані на допомогу особам і сім'ям у зміцненні або відновленні їх здатності функціонувати в суспільстві (новій територіальній громаді) і розвивати свою життєдіяльність.

Вищенаведене конкретизує інституційний аспект, пов'язаний із визначенням відповідальних державних установ для здійснення соціального захисту ВПО. До таких установ відносяться: Міністерство соціальної політики, установи та організації, що належать до сфери управління Мінсоцполітики, Національна соціальна сервісна служба України, Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування. На нашу думку є гостра потреба у співпраці державних установ з недержавними позабюджетними організаціями. Тому у рамках реалізації завдань соціального захисту ВПО, державні органи виконавчої влади повинні і надалі тісно співпрацювати з неурядовими організаціями. Громадські організації територіальних громад, що приймають ВПО, мають створювати пропозиції для їхніх потреб — від проведення консультацій спеціалістів-юристів, консультування з питань

кар'єри, соціального захисту, проведення професійних курсів, надання матеріальної чи фінансової допомоги до задіяння соціальних працівників-волонтерів для проведення соціальної роботи

Отже, соціальний захист ВПО під час війни є багатограним процесом і завдяки своїм різноманітним організаційно-правовим формам має забезпечити реальну турботу держави внутрішньо переміщеним особам та спрямовуватись на солідарність суспільства в цілому, у період воєнного стану.

Джерела:

1. Конституція України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр - Text>
2. Через війну в Україні близько 5 мільйонів переселенців втратили роботу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3586199-cerez-vijnu-v-ukraini-blizko-5-miljoniv-pereselenciv-vtratili-robotu.html>
3. Резолюція ООН з прав людини. URL: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/244/UN%20Guiding%20Principles%20on%20Internal%20Displacement.pdf>
4. Про Національну стратегію у сфері прав людини: указ Президента України//База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
5. Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 № 269 // База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269-2022-%D0%BF#Text>
6. Положення про Національну соціальну сервісну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 року № 783 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-п - Text>

Костроміна Олена Георгіївна

*к.ю.н., доцент, доцентка кафедри права та публічного управління
Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій»*

**ЗАСТОСУВАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В СПРАВАХ ПРО ДОМАШНЄ
НАСИЛЬСТВО ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЙБІЛЬШ УРАЗЛИВИХ
ГРУП НАСЕЛЕННЯ**

Держави – члени Ради Європи та інші держави, які підписали Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, з метою протидії домашньому насильству, вживають обмежувальні заходи, які повинні бути:

- 1) доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на постраждалу особу;
- 2) виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття;
- 3) у разі необхідності виданими на основі «ex parte», що має негайну дію;
- 4) доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього;
- 5) дозволеними бути представленими в подальшому правовому провадженні [1].

Спеціальні обмежувальні заходи протидії домашньому насильству передбачені ч. 6 ст. 194 КПК України. Вони є різновидом обмежувальних заходів як засобів забезпечення запобіжних кримінальних процесуальних заходів, які можуть бути застосовані в межах кримінального провадження до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, в інтересах потерпілого, додатково до обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. Ці обмежувальні заходи характеризуються наступними ознаками:

- 1) підставою їх застосування є вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

2) вони можуть бути застосовані в інтересах потерпілого лише на стадії досудового розслідування на підставі й у порядку, визначеному у ч. 6 ст. 194 КПК України;

3) адресатом їх застосування є підозрюваний або обвинувачений кривдник;

4) згідно з ч. 7 ст. 194 КПК України, такі заходи можуть бути застосовані суб'єктом кримінальної юрисдикції на строк не більше двох місяців;

5) до кола обмежувальних заходів як засобів забезпечення окремих запобіжних кримінально-процесуальних заходів не належить захід у вигляді «направлення кривдника для проходження пробаційної програми», і, навпаки, не є кримінально-правовим обмежувальним заходом такий забезпечувальний обмежувальний кримінальний процесуальний захід, як «направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для інших»;

6) суб'єктом контролю за виконанням забезпечувальних обмежувальних кримінальних процесуальних заходів є органи Національної поліції України [2].

У кримінальному провадженні застосовують певні заходи саме для захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Зокрема, ч. 6 ст. 194 КПК України передбачено, що в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або декілька таких обмежувальних заходів:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;

2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;

3) заборона наблизатися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово

проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;

5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для інших, направлення для проходження програми для кривдників [3].

Крім того, можуть бути застосовані й додаткові обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України, зокрема: утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності тощо [3].

Таким чином, КПК України містить перелік обмежувальних заходів, які є додатковими до запобіжного заходу, тобто здатні запобігти ризикам, передбаченим ч. 1 ст. 177 КПК України. Але, виходячи зі змісту цих заходів, вони здатні запобігти лише таким ризикам, як: незаконно впливати на потерпілого, свідка у цьому ж кримінальному провадженні; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. Тобто інші ризики ними не забезпечуються. Отже, доцільно виділити в окремий різновид обмежувальні заходи в кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством.

Джерела:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Офіційний переклад. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>.

2. Ященко А. М., Шинкарчук А. Я. Деякі міркування з приводу розмежування спеціальних заходів протидії домашньому насильству, що нормативно визначені в різних галузях національного законодавства. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2 (25). С. 24–32.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1882>

Швагер Ольга Андріївна

*к.ю.н., асистент кафедри міжнародного,
європейського права та порівняльного правознавства
Сумського державного університету*

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ

Фінансова інклюзія є процесом взаємодії між суб'єктами фінансового ринку та споживачами фінансових послуг, що через надання рівного доступу до фінансових послуг забезпечує такий рівень участі споживачів фінансових послуг у фінансовій системі, який через забезпечення сталості фінансових інституцій сприяє суспільному розвитку [1, с. 66].

Ключові фактори, що впливають на рівень фінансової інклюзії: – територіальні – особливості місця проживання. Доступ до більшості філій/відділень банків у міській та сільській місцевості суттєво відрізняється; – фінансові – низький рівень доходів населення спричиняє їх фінансову неспроможність в отриманні багатьох фінансових послуг; – освітні – низький рівень фінансової грамотності населення загалом та особливо малозабезпечених верств є основною перешкодою в доступі до фінансових послуг та їх ефективного використання; – юридичні – для таких категорій населення, як мігранти та біженці, є проблема в юридичній ідентичності, що закриває доступ до базових фінансових послуг; – психологічні – відсутність

довіри до фінансових інститутів, що спричиняє зберігання заощаджень та проведення розрахунків поза її межами [2, с.77].

Доступ до фінансових послуг є, мабуть, найважливішим аспектом фінансової інклюзії. Інклюзія не може бути досягнута без створення належної інфраструктури, що розуміє собою як наявність спеціальних інституцій, які мають на меті сприяти інтеграції споживачів на ринку фінансових послуг, так і спеціальних правил, які дозволяють мінімізувати можливі ризики пов'язані з такою інтеграцією.

Одним із визначальних принципів інноваційної фінансової інклюзії є принцип пропорційності. Відповідно до нього, щоб досягти розумного балансу, чинні правила повинні бути ретельно проаналізовані регуляторами, щоб визначити, чи є їхні вимоги до постачальників послуг і клієнтів пропорційними ризикам. Застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків, який дозволяє не лише ідентифікувати ризики, а й уживати заходи щодо їх зменшення, принципово змінило уявлення щодо можливості поєднання фінансової інклюзії і фінансової цілісності. Сьогодні вони вважаються не лише сумісними, а й такими, що взаємно підсилюються, що в результаті забезпечує фінансову стабільність [3, с.82].

На сьогоднішній день доволі актуальними є питання фінансової інклюзії вимушених мігрантів у Європейському Союзі, оскільки їх число значно збільшилось у зв'язку із російським військовим вторгненням на територію України.

4 березня 2022 року міністри Європейського Союзу активували Директиву про тимчасовий захист (2001/55/ЄС), яка запровадила тимчасовий захист та підтримку особам, які тікають з України внаслідок війни. Розроблений механізм тимчасового захисту повинен сприяти реалізації цінностей Європейського Союзу. Цей статус забезпечуватиме захист, включаючи дозвіл на проживання, соціальну підтримку та медичне обслуговування, доступ до освіти та ринку праці.

Фінансова інтеграція шукачів притулку є важливою складовою інтеграційних зусиль Європейського Союзу, оскільки доступ до основних платіжних послуг є необхідною умовою для повної участі в сучасній економічній сфері та суспільному житті співтовариства [4].

Частиною адаптації до нормального життя для тих, хто прибуває з України, є доступ до банківських рахунків у Європейському Союзі, щоб люди могли отримувати виплати соціальної допомоги, зарплату чи здійснювати платежі. Бенефіціари тимчасового захисту мають право на основний банківський рахунок. Комісія підтримує контакти з банківською індустрією, щоб забезпечити виконання, і це буде частиною інформаційних кампаній. Керівництво щодо імплементації Директиви про тимчасовий захист також рекомендує державам-членам сприяти відкриттю банківського рахунку ще до видачі дозволу на проживання [5, с.5].

Європейське банківське управління (ЕВА) у своїй заяві [6] рішуче засуджує останні події, які завдають важкої шкоди українській державі, суспільству та економіці. Національні компетентні органи повинні забезпечити, відповідно до Директиви про платіжні рахунки (2014/92/ЄС), переміщеним особам з України доступ до відкриття та використання платіжних рахунків з основними послугами.

ЕВА вітає зусилля, вжиті компетентними органами деяких держав-членів Європейського Союзу, щоб роз'яснити, як установи можуть надавати шукачам притулку доступ до фінансових продуктів і послуг відповідно до існуючої правової бази, і закликає інші розглянути можливість вжиття подібних заходів [7].

Так, наприклад, бельгійська компанія Febelfin за сприяння уряду розробила дорожню карту доступу до основних банківських послуг вимушених мігрантів з України [8]. В Італії на сьогоднішній день діє Національна обсерваторія з фінансової інтеграції мігрантів, яка сприяє фінансовій інклюзії. Цілі обсерваторії полягають у кращому розумінні участі мігрантів у фінансовій системі та наданні операторам і політикам відповідних

інструментів для розробки ефективної політики. Обсерваторією розроблено низку документів, що сприяють досягненню мети фінансової інклюзії, у тому числі й вимушених мігрантів з України [9].

Проте суб'єкти, до сфери повноважень яких входить розробка фінансових політик, продовжують стикатися з кількома проблемами, намагаючись сприяти фінансовій інтеграції мігрантів. Для того, щоб зазначені суб'єкти досягли оптимальних результатів від свого втручання, вони повинні, серед іншого: (1) виступати за прийняття дружніх правил і норм як у країнах походження, так і в країнах, що приймають мігрантів; (2) застосовувати гендерно-орієнтовані та гендерно - відповідальні підходи; (3) виходити за межі адвокації та безпосередньо впроваджувати політику, яка зменшує витрати на здійснення грошових переказів; (4) розробити спеціальну базу даних мігрантів, щоб допомогти продемонструвати ступінь фінансової ізоляції мігрантів; (5) інвестувати у вимірювання впливу реалізованих проєктів для оцінки того, що було зроблено та що потрібно зробити; (6) сприяти легальному доступу мігрантів до ідентифікаційних документів – за прикладом УВКБ ООН; (7) підтримувати дієво - орієнтоване партнерство та синергію між публічним та приватним сектором; (8) залучати додаткове фінансування від представників державного та приватного секторів за допомогою змішаного фінансового підходу; (9) запровадити заходи фінансової інклюзії, які виходять за межі об'єкта грошових переказів та орієнтовані на інвестиційні потреби мігрантів; (10) застосовувати постійні, а не одноразові втручання за потреби; та (11) покращити взаємодію між фінансовими та цифровими системами [10, с. 1].

Підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що інституціями та суб'єктами фінансового сектору Європейського Союзу, у відповідь на збільшення потоку мігрантів внаслідок російської агресії, були зроблені значні кроки для сприяння фінансовій інтеграції вимушених мігрантів. Однак необхідно постійно аналізувати потреби як фінансового ринку, так і вимушених мігрантів, щоб гарантувати, що всі мігранти можуть отримати

доступ до необхідних фінансових послуг. Досягнення цього вимагає від суб'єктів на всіх рівнях державного регулювання створення функціональної взаємодії та покращення партнерства між приватним та державним сектором. Забезпечення належного правового забезпечення доступу вимушених мігрантів до фінансових послуг сприятиме фінансовій інтеграції мігрантів та дозволить розширити можливості мігрантів робити внесок в економічний розвиток як приймаючої країни, так і країни походження.

Джерела:

1. Ануфрієва К. В., Шкляр А. І. Фінансова інклюзія як чинник соціоекономічного розвитку. *Український соціум*. № 3 (70). 2019. С. 59-77
2. Діденко, І. В., Мірошник М. О. Розвиток банківських послуг для малозабезпечених верств населення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 32 (71). № 2. 2021. С. 76-80
3. Єгоричева С. Б. Фінансова інклюзія в рамках системи протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму. *Фінансовий простір*. № 4 (32). 2018. С. 80-87
4. European Commission: Financial Inclusion: Ensuring Access to a Basic Bank Account. Consultation Document URL: <https://www.financite.be/sites/default/files/references/files/330.pdf>
5. EBA calls on financial institutions to ensure compliance with sanctions against Russia following the invasion of Ukraine and to facilitate access to basic payment accounts for refugees URL: <https://www.eba.europa.eu/eba-calls-financial-institutions-ensure-compliance-sanctions-against-russia-following-invasion>
6. EBA Opinion on Customer Due Diligence on Asylum Seekers (EBA-Op-2016-07) URL: <https://www.eba.europa.eu/eba-publishes-opinion-on-the-application-of-customer-due-diligence-measures-to-customers-who-are-asylum-seekers-from-higher-risk-third-countries-or-te>

7. Leaflet Ukraine: Вся інформація про основні банківські послуги: що це означає для Вас? URL:https://info-ukraine.be/sites/default/files/documents/files/Leaflet_Ukraine_UA.pdf

8. Osservatorio nazionale Sull'inclusione finanziaria dei migrant URL: <http://www.migrantiefinanza.it/#intro>

9. Supporting financial inclusion of migrants: Actors, approaches and avenues to overcome challenges Technical Report. March 2022. DOI: 10.13140/RG.2.2.26477.87528

Кубрак Олег Вікторович

старший викладач кафедри правосуддя та філософії

Сумського національного аграрного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СВІТОВОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ІНВАЛІДІВ.

У кожній країні є своя історія соціальної реабілітації інвалідів. Законодавство більшості країн варіює залежно від різниці у рівні їхнього промислового розвитку, соціально-економічної ситуації тощо.

У деяких європейських країнах ще до Другої світової війни існувало законодавство щодо інвалідів, в основі якого лежали заходи щодо інвалідів-ветеранів або незаможних громадян на момент початку XX століття. Деякі країни приступили до здійснення конкретних заходів для підтримки інвалідів після Другої світової війни, а також ухвалили закони щодо їх реабілітації. До кінця 70-х років. XX ст. домінувала концепція визнання інвалідами всіх основних прав без спеціальних заходів захисту.

Першим документом, який змінив підхід до вирішення проблем інвалідів, стала Всесвітня програма дій щодо інвалідів. До її прийняття соціальна політика щодо інвалідів включала лише заходи медичного характеру, реабілітацію та профілактику щодо попередження окремих причин інвалідності. Проголошені Програмою цілі забезпечення рівності та повної

участі інвалідів у суспільному житті та розвитку свідчили про зміну розуміння стану інвалідності міжнародною спільнотою, яка визнала необхідність застосування цілісного підходу до вирішення проблем інвалідності.

Істотно змінилося і саме розуміння «інвалідності»: інвалідів перестали відносити до вразливих груп населення, так як інвалідом з тієї чи іншої причини може стати будь-яка людина на будь-якому етапі її нормального життєвого циклу. Підхід, заснований на принципі уразливості» » інвалідів, поступився місцем концепції розвитку соціальної самодостатності інвалідів, що включає заходи щодо створення умов адаптації інвалідів у «звичайних» соціальних та економічних структурах. Створення рівних можливостей для інвалідів сприймається як процес забезпечення доступності всіх сфер життя. Основним компонентом забезпечення доступності є заходи сприяння повноцінній та ефективній участі інвалідів у процесі прийняття рішень.

У рамках розвитку ідей Світової програми було прийнято Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. Правовим і моральним підґрунтям Стандартних правил стали Міжнародний білль про права людини, Конвенція про права дитини, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, а також Всесвітня програма дій щодо інвалідів.

З травня 2008 року було затверджено та прийнято Конвенції про права інвалідів. Метою Конвенції, як зазначено у статті 1, є реалізація, захист та забезпечення для інвалідів рівного користування всіма основними правами та свободами людини, а також заклик до поваги до їх вроджених переваг. Конвенція наголошує на значному зрушенні у сприйнятті суспільством інвалідів, оскільки кожна людина стає єдино відповідальною за прийняття рішень щодо свого життя. Завдяки цьому інваліди стають «носіями прав» та «суб'єктами закону», отримуючи повне право на складання та втілення в життя планів чи політик, які мають до них відношення. Конвенція наголошує на доступності матеріальних благ, на більш широку проблему рівності та визначення соціальних бар'єрів, що перешкоджають участі інвалідів у

суспільному житті, користуванні ресурсами охорони здоров'я, освіти, працевлаштування та розвитку як особистості.

Мета цієї конвенції полягає у заохоченні, захисті та забезпеченні повного здійснення інвалідами всіх прав людини на рівній основі. Вона охоплює низку таких ключових питань, як доступність, індивідуальна мобільність, здоров'я, освіта, зайнятість, реабілітація, участь у політичному житті, а також рівність та недискримінація. Ця конвенція змінює уявлення про інвалідність як проблему соціального допомоги і зосереджується на питаннях дотримання прав людини і визнання того, що бар'єри та забобони, що існують у суспільстві, самі по собі є неповноцінними.

Країни, які ратифікували Конвенцію, юридично зобов'язані ставитися до інвалідів не лише як до потерпілих або громадської меншини, а і як до суб'єктів закону із чітко сформульованими правами. Ці держави також зобов'язані адаптувати національне законодавство згідно з міжнародними стандартами, встановленими в угоді.

Виходячи з пріоритетів соціальної політики у всьому світі, соціальна реабілітація здійснюється за декількома напрямками. В даний час у світі реалізуються три основні моделі: ліберальна (англосаксонська) модель, соціал-демократична (скандинавська) модель, корпоративна (континентальна) модель. Кожна країна з урахуванням специфіки формує власну модель соціальної реабілітації. Вперше в історії для інвалідів, які розглядаються як рівноправні члени суспільства та його активні учасники, створюються передумови для їх повернення у звичайне середовище шляхом деізоляції.

Соціальна реабілітація в даний час включає кілька аспектів: соціально-середовищну орієнтацію і соціально-побутову адаптацію. За даними ООН, щороку кількість інвалідів поповнює понад 8 мільйонів осіб, щодня у світі з'являється 23 тис. інвалідів.

На рівні окремих країн найбільш гарантованим інструментом захисту прав інвалідів є їхні конституції. У ряді держав, які по праву називають себе соціальними, питання захисту прав інвалідів є пріоритетними. У цих країнах

проблеми інвалідів вперше актуалізували глави держав, які зазвичай зробили великий внесок у сферу соціальної турботи про своїх громадян. Найбільш виразно та ефективно це виявилось в США.

У 1973 році було прийнято Закон «Про реабілітацію», який передбачав недопущення дискримінації в державних програмах США під час укладання контрактів із федеральним урядом.

У 1976 році Конгресом США було прийнято Закон про освіту для всіх дітей-інвалідів. Цей закон відкрив двері шкіл для дітей з інвалідністю і ввів низку захисних заходів, що регулюють спеціальну освіту.

1988 року Конгрес США ухвалив «Закон про допомогу» за допомогою технічних засобів особам з інвалідністю, відомий як «Тек-Акт». Відповідно до цього закону, фізичні обмеження визнавалися природним елементом людського існування, який в жодному разі не применшує права кожного на незалежність, самовизначення, змістовну кар'єру чи повну участь у загальному економічному, політичному, соціальному, культурному та освітньому житті американського суспільства.

Після ухвалення даних нормативно-правових актів почався рух самих інвалідів проти дискримінації. Велику роль у цьому відіграли суди, які брали сторону інвалідів та накладали суворі санкції у разі невиконання норм нових законів. Спеціально створені бригади будівельників-підрядників по всіх штатах Америки почали робити з'їзди та пандуси, покращуючи доступність американських міст для інвалідів. Пізніше були прийняті ще закони, які істотно покращують умови життя інвалідів, надають рівні права та рівні можливості для осіб з будь якою формою інвалідності (наприклад, Закон «Про освіту осіб з відхиленнями у розвитку та здоров'я» 1997 року). 16 грудня 2003 року Конгрес США ухвалив закон, в якому обумовлюється перевага ветеранів та інвалідів збройних сил, а також фірм, де такі працюють, під час укладання трудових контрактів з федеральним урядом.

Після ухвалення в США в 1990 році Закону «Про американців-інвалідів» набула розвитку так звана інноваційна модель соціальної політики, або модель

реалізації цивільних прав - антидискримінаційна концепція соціальної політики, що проводиться по відношенню до інвалідів.

Модель реалізації громадянських прав є інноваційною у тому сенсі, що вперше в історії в ній інваліди розглядаються як рівноправні члени суспільства та його активні учасники, та створюються передумови для їхнього повернення у звичайне середовище шляхом деізоляції.

Розроблена США модель реалізації цивільних прав сприймається як міжнародний зразок соціальної політики. У даній моделі не тільки найбільш повно захищені громадянські права, що сприяють підвищенню соціального статусу та інтеграції інвалідів у суспільство, а й визначено як економічно вигідну для держави практику деінституціоналізації, тобто згортання мережі спеціалізованих інтернатів та установ стаціонарного типу та розвитку обслуговування інвалідів за місцем проживання.

На сьогодні базовим нормативно-правовим актом, який захищає права інвалідів у США, є згаданий Закон «Про американців-інвалідів», який забороняє дискримінацію інвалідів у трудових відносинах, державних органах влади, місцях громадського користування. Закон наказує органам влади всіх рівнів забезпечувати для інвалідів рівний доступ до отримання переваг від різного виду діяльності, програм та послуг. Це включає користування державними системами освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг, перебування у судах, на виборчих дільницях та міських зборах. Закон зобов'язує робити розумні зміни політики, практики та процедур для уникнення дискримінації щодо інвалідів. Крім того, відповідні державні служби та будівельні компанії повинні враховувати особливості інвалідів при зведенні нових та реконструкції наявних будівель та будівель, щоб полегшити доступ до них людям, які користуються інвалідними візками. Адміністрація громадського транспорту не повинна допускати дискримінації інвалідів у разі надання своїх послуг. Їй потрібно забезпечувати інвалідам належні зручності при посадці - висадці та проїзді або надавати спеціальні транспортні засоби

тим інвалідам, які не в змозі самостійно користуватися звичайними видами громадського транспорту.

Таким чином, турбота про інтеграцію інвалідів у суспільство, включає не тільки будівництво пандусів і з'їздів, а й цілу низку заходів щодо усунення всіх можливих бар'єрів, а також створення окремих державних інститутів, що координують та контролюють проведення державної політики щодо інвалідів.

Світовим комітетом з інвалідів, Інститутом Франкліна та Елеонори Рузвельт засновано щорічну міжнародну премію за турботу про інвалідів імені Франкліна Делано Рузвельта, яка вручається державі, яка досягла значного прогресу у вирішенні завдання повноцінної участі інвалідів у житті суспільства.

Деякі дослідники вже свідчать про конвергенцію національної політики в галузі інвалідності таких держав, як Велика Британія, Канада, США, Німеччина, Австралія, Японія і є впевненість, що серед цих держав є місце і Україні.

Костюк Юрій Вікторович

аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ НА РЕАБІЛІТАЦІЮ В УКРАЇНІ

Основним законодавством України передбачено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України) [1] та права кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49 Закону України «Про охорону здоров'я») [2], передбачає, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я, яке гарантує захист прав і свобод громадян, охорона їх здоров'я є пріоритетним напрямом

діяльності нашої держави. Тому соціальний захист осіб з інвалідністю в Україні передбачає низку заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб з особливими потребами, яким потрібно інтегруватись у суспільне життя. Одним із таких заходів, на думку вчених, є діяльність, спрямована на реабілітацію осіб з інвалідністю. Метою реабілітаційного впливу є розвиток реабілітаційного потенціалу осіб з інвалідністю, який має складну структуру (соматичний, соціальний та особистісний компоненти). Крім того, відповідно до суміжних міжнародних програм щодо соціального захисту осіб з інвалідністю, у яких бере участь Україна, слід вказати, що вони мають першочергову спрямованість на визначення осіб з інвалідністю рівноправними учасниками суспільного життя [3, с. 218].

Слід відмітити, що ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті [4]. Діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціально-побутових і соціально-психологічних умов для задоволення їх потреб у відновленні здоров'я, матеріальному забезпеченні, посильній трудовій та громадській діяльності.

Розглядаючи з боку держави соціальний захист осіб з інвалідністю в більшості передбачано грошові виплати, засобів пересування, протезування, орієнтації і сприйняття інформації, пристосованого житла, у встановленні опіки або стороннього догляду, а також пристосуванні забудови населених пунктів, громадського транспорту, засобів комунікацій і зв'язку до особливостей осіб з інвалідністю.

Досить значним слід виділити Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», оскільки саме він, згідно конституційних положень, передбачає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації обмежень життєдіяльності,

викликаних порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, функціонування системи підтримання осіб з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності.

Даний закон передбачає, що реабілітація осіб з інвалідністю є системою медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усуненні обмежень їх життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної і матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство [5].

Важливим слід підкреслити, що осіб з інвалідністю розділяють на першу, другу або третю групу, такий поділ залежить від складності ступеня розладу функцій організму та обмеження життєдіяльності осіб. Дана стаття дозволяє зрозуміти, що реабілітація осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю здійснюється в лікувально-профілактичних закладах, реабілітаційних установах відповідного типу.

Розглядаючи реалізацію прав осіб з інвалідністю на реабілітацію, слід виділити думку В. А. Оверенчука, який виділяє основні фактори, що впливають на рівень розвитку забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю: законодавче забезпечення; фінансово-економічні фактори; рівень розвитку соціальної сфери суттєво залежить від економічної ситуації в цілому в країні та результатів економічного обґрунтування окремих програм й рівня фінансування соціальних програм; соціально-культурні фактори, які можуть мати вплив при прийнятті рішення щодо необхідності державної або суспільної підтримки осіб з інвалідністю; географічні фактори; забезпеченість кваліфікованим персоналом; освітньо-наукові фактори [6, с. 128].

Передбачена вище думка автора є досить значною, оскільки кожен з цих факторів передбачає покращення функціонування системи реабілітації осіб з інвалідністю. Проте, слід відмітити, що дані фактори відносяться виключно до державних інфраструктурних об'єктів реабілітації, а інфраструктурні об'єкти

реабілітації, які підпорядковуються громадським організаціям або є приватним підприємством не можуть повністю чи частково відповідати даним факторам.

Розглядаючи правове регулювання процесу реабілітації осіб з інвалідністю можна виділити певну мету даної реабілітації, яка передбачає значний розвиток реабілітаційного потенціалу осіб з інвалідністю, проте даний процес не може бути завершеним тільки на реалізаційних заходах, оскільки навіть після реабілітаційних заходів досить складним кроком перед особою з інвалідністю є соціалізація його в суспільстві. Тому досить проблематичним залишається соціальний та особистісний складник, який має похідний характер від взаємодії особи і суспільства, що дозволяє виділити два напрямки реабілітаційного впливу, де першим напрямком є реабілітаційні послуги, що забезпечують відновлення функцій організму, підвищення його активності при виконанні певних побутових задач чи дій, а другим напрямком слід виділити соціалізацію особи з інвалідністю після реабілітаційних заходів у суспільстві чи опосередкованій взаємодії із людьми, що можуть сприяти чи перешкоджати реалізації його потенційних можливостей

Передбачене вище дозволяє зазначити, що на сьогоднішній день чине законодавство України незважаючи на певні недоліки має доволі сучасний інструментарій щодо визначення таких станів здоров'я людини, що виникають після хронічних форм захворювань і при інвалідності.

Підсумовуючи наведене, вважаємо, що в Україні на сьогодні існує досить сучасне законодавство в сфері реабілітації осіб з інвалідністю та досить прогресивна система заходів реабілітації осіб з інвалідністю, які включають установи, організації та підприємства різних форм власності які спрямовані на належну реалізацію реабілітації осіб з інвалідністю. Проте, незважаючи на позитивні моменти, слід також виділити певні проблеми, а саме: доступність об'єктів інфраструктури для осіб з інвалідністю, фінансова доступність та забезпеченість цих закладів спеціалістами і обладнанням. Тому, окремо можна виділити, що в подальшому досить вадливим постає питання більш глибокого

вивчення потреб осіб з інвалідністю в реабілітаційних послугах, можливостей використання сучасних підходів до реабілітації, аналіз можливостей більш активного залучення до реабілітації організацій третього сектору.

Джерела:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.
3. Малюга Л. Ю. Соціальний захист інвалідів та постраждалих внаслідок катастрофи на ЧАЕС в Україні: навч. посіб. Київ: Алтера, 2016. 324 с.
4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 21, ст.252
5. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 2-3, ст.36
6. Оверчук В. А. Аналіз регіональної інфраструктури забезпечення реабілітації осіб з інвалідністю в Україні. Міжнародний науково-виборний журнал 2 '2019 (43). С. 124-128

Науковий керівник: Малюга Леся Юріївна д.ю.н, доцент кафедри кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Luo Zhengrong

Postgraduate student specialty «Law»

West Ukrainian National University

PROTECTION OF STATELESS PERSONS

According to the Universal Declaration of Human Rights and the relevant international treaties, everyone should enjoy the right to have the nationality of a country, but in practice, some people will always lose their nationality for various reasons, which is not conducive to the protection of their due rights, and will also cause chaos to the order of the international community. Therefore, it is necessary to study the protection of stateless states so that respect for individuals and their fundamental human rights can be fully demonstrated.

Stateless nationality (statelessness) means a state in which a natural person is not considered its people by the laws of any state, or it means that the natural person does not belong to any state. Stateless people face many obstacles and serious threats to the protection of international law because they do not have the nationality of any country. In-depth analysis of the current situation of stateless people in the world and the theoretical basis of their protection will help to strengthen the protection of stateless people and reduce the status of stateless people.

Status quo. Recently, the UNHCR officially counted about 5.8 million stateless people worldwide, but in fact, there should be 15 million stateless people worldwide. Stateless status is a real problem for many countries, which will not only make it not as properly protected as its own citizens, but also affect social stability and hinder the healthy development of society[1].

There are various reasons for statelessness, summed down, mainly in the following aspects.

First, abandoned babies or were born. In some countries, nationality is determined according to the descent, that is, the nationality of the child based on the nationality of the parent, which is known as the descent doctrine. Therefore, in such countries, the nationality of abandoned parents cannot be determined, and without

adoption, or the children of stateless parents do not have the nationality of any country.

Second, marriage. The laws of some countries stipulate that if a native person marries a person with foreign nationality, if the foreigner is married, the national law does not recognize the marriage phenomenon will make him have the foreign nationality, and if he does not voluntarily apply to join the foreign nationality, he will be considered as a stateless person.

Third, war. Nationality is usually based on the existence of a sovereign state regime, that is, when the sovereign state or regime disappears, and the citizens under the original sovereign state will become stateless during that period.

Fourth, deprivation. The deprivation of nationality A disciplinary legal means can occur in a variety of circumstances, such as the illegal departure of a country, calls not to return, or for some political reasons.

Fifth, to delimit submit to the rule of» » refers to the act of a person voluntarily or voluntarily obtaining the nationality of another country outside his original nationality. In some countries, if their nationals automatically lose their citizenship or lose their citizenship after obtaining a citizenship permit, if they do not join the country.

Sixth, give up. This «naturalization» is one of the reasons why individuals renounce their nationality, and that individuals renounce their nationality for other reasons. He is considered stateless when he does not become a citizen in any other country [2].

In theory, everyone should have the right to obtain the nationality of a country. Although stateless persons are recognized at both international and domestic law levels, the international community still strives to reduce the large number of stateless people, and thus signed the Convention on the Reduction of stateless Persons (1961). At the same time, there are similar provisions in relevant international legal documents, such as article 4 of the European Convention that everyone is entitled to a country, and article 7 of the Convention on the Rights of the Child stipulates that each child has the right to name and nationality from the

date of birth. Stateless status has increasingly become a focus of attention among the international community and international law, not only because people without any nationality lose many of their rights because of their lack of nationality, but also because their stateless state prevents them from any country and poses serious obstacles and threats to their survival.

References:

1. Feng Xiangwu. Giving foreigners and stateless persons the same qualification of legal aid. Human Rights, June, 2010.
2. Zhang Huide, Lu Jing. Relativity of state sovereignty: the theoretical basis of foreigner management. Journal of the People's Public Security University of China (Social Science Edition), no. 6, 2012.

Науковий керівник: Дракохруст Тетяна Вікторівна д.ю.н., доцент, професор кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету.

Пилипишина Ірина Ігорівна

*аспірант кафедри конституційного, міжнародного і
кримінального права*

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ Є ПІДОЗРЮВАНИМИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Додержання прав та інтересів дітей у кримінальному провадженні та поза його межами відповідно до міжнародних стандартів, забезпечення їхніх прав та інтересів, особливо у період воєнного стану, потребує підвищеної уваги.

Ювенальна юстиція у загальному розумінні є системою щодо захисту прав дітей через діяльність установ і організацій, які здійснюють правосуддя у справах про правопорушення, вчинені неповнолітніми.

Однією з форм реалізації ювенальної юстиції є відновне правосуддя.

У сучасній міжнародній концепції захисту прав людини існує тенденція до відмови від виключно каральної реакції на злочин, яка не може належним чином забезпечити права осіб, які його вчинили, та потерпілих. Окрім того, каральний підхід до покарання демонструє свою неефективність у питанні профілактики і зниження рівня злочинності, тому сьогодні все частіше застосовуються механізми альтернативних процедур врегулювання конфліктів [1, с. 140].

Практика відновного правосуддя поширена як у Європі, так і далеко за її межами, зокрема, в Австралії, Новій Зеландії, Канаді, США, Південній Африці. Впровадження відновного правосуддя є пріоритетом у світовій політиці, яка спрямована на модернізацію кримінального правосуддя і відображається у законодавстві як новий та сучасний підхід до системи кримінального судочинства.

Під відновним правосуддям розуміють будь-який процес, який дозволяє тим, кому завдана шкода, та тим, хто несе відповідальність за таку шкоду, у випадку їх добровільної згоди, активно брати участь у вирішенні питань, які виникають у зв'язку з вчиненням правопорушення, за посередництвом спеціально підготовленої та неупередженої третьої сторони [2, с. 289].

Найпоширенішою формою відновного правосуддя є медіація - вид альтернативного врегулювання спорів, метод їх вирішення із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самостійно змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту [3, с. 118].

Досвід зарубіжних країн дозволяє виділити наступні переваги медіації при вирішенні кримінальних справ: медіація сприяє гуманізації правової

системи, кримінальної політики; спрощує та прискорює процес вирішення кримінальних справ; знімає соціальну напругу між обвинуваченим та потерпілим; підвищує рівень довіри до судових органів, дає можливість зменшити навантаження на суд; сприяє забезпеченню прав та законних інтересів потерпілого та правопорушника, адже потерпілий має можливість отримати реальну компенсацію завданої шкоди; сприяє реалізації принципу економії процесуальних засобів при вирішенні кримінально-правових конфліктів.

На противагу зазначеним перевагам, противники ідеї запровадження медіації відзначають, що вона суперечить принципу невідворотності покарання за вчинення злочину, принципу вини та захисту прав та інтересів постраждалої сторони. Окрім того, медіація може негативно вплинути на криміногенну ситуацію.

Ювенальна юстиція України перебуває на етапі формування. Практична реалізація відновного правосуддя для неповнолітніх в Україні, як одного з напрямів ювенальної юстиції, розпочалася нещодавно.

Так, відповідно до кращих європейських та світових практик, з метою застосування належних правових процедур до учасників кримінального провадження щодо неповнолітніх 21. 01. 2019 року спільним наказом Генеральної прокуратури України та Міністерства юстиції України № 172/5/10 (далі – наказ № 172/5/10) запроваджено пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (далі – програма відновлення) та затверджено порядок його реалізації на базі системи безоплатної правової допомоги за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні [4].

Розпочавшись у 2019 році у шістьох областях України: Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській, вже у 2020 році програма відновлення діяла на всій території України.

Застосування програми відновлення можливе за наявності чотирьох умов:

- наявність потерпілої сторони – фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичної особи, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди;

- вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину;

- визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення;

- згоди неповнолітнього і потерпілого на участь у програмі відновлення.

У разі якщо обставини кримінального провадження відповідають вищезазначеним умовам участь у програмі відновлення відбувається у затвердженому наказом № 172/5/10 порядку.

Серед позитивних наслідків впровадження програми відновлення можна виокремити наступні: скорочення витрат бюджетних коштів на судовий розгляд; зменшення часу спілкування неповнолітнього з правоохоронними органами та судом; участь потерпілого у перевихованні неповнолітнього правопорушника та отримання відшкодування заподіяної шкоди; участь неповнолітнього у суспільно корисній діяльності, що сприятиме виправленню його поведінки, внаслідок залучення громадських організацій та соціальних служб до роботи з ним [5].

Завдяки участі у програмі відновлення неповнолітні отримують можливість відновити соціальні зв'язки. Програма дає змогу не лише отримати м'якше покарання або бути звільненим від кримінальної відповідальності, але й вплинути на ситуацію, що склалася, відновити почуття власної гідності та поваги. За три роки діяльності програми відновлення в Україні 95% учасників не вчиняли повторних правопорушень [6].

Однак, всі позитивні наслідки програми відновлення нівелюються через проблеми, які частково унеможливають її застосування.

Так, у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 в Україні з 24.02.2022 року введено воєнний стан.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 року № 2117-IX посилено відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень передбачених ст. ст. 185, 186, 187, 189, 191 Кримінального кодексу України в умовах воєнного стану, внаслідок чого кримінальні проступки та нетяжкі злочини кваліфікуються як тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Зазначене виключає можливість застосування програми відновлення до значної кількості дітей, адже однією з умов її використання є саме вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину.

Фактичне існування програми не дає змоги її практично застосовувати, оскільки майже половина усіх кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми, є правопорушеннями проти власності. Водночас саме до них, станом на сьогодні, програма відновлення бути застосована не може.

З огляду на викладене, беручи до уваги позитивний трирічний досвід впровадження програми відновлення в Україні, слід зазначити, що неможливість застосування програми через введення воєнного стану та внесення змін до Кримінального кодексу України зумовлює необхідність реформування кримінального законодавства у цій сфері.

Джерела:

1. Матвеева Л. Г. Відновний підхід до здійснення правосуддя щодо неповнолітніх. Ювенальна юстиція: український дискурс : монографія. Одеса, 2021. С. 141–159. URL: <https://cutt.ly/eMnfu5X> (дата звернення: 27.10.2022).

2. Мурзановська А. В. Відновне правосуддя: окремі методологічні аспекти досліджень правового регулювання та практики застосування в Україні. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : матеріали Міжнар.

наук.-практ. конф., м. Одеса, 21 трав. 2021 р. Одеса, 2021 С. 288–291. URL: <https://cutt.ly/AMnfsjS> (дата звернення: 08.11.2022).

3. Шмаленко Ю. Особливості правового регулювання медіації в Україні. Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні : матеріали круглого столу, м. Одеса, 19 лист. 2020 р. Одеса, 2020. С. 118–123. URL: <https://cutt.ly/BMnfgl8> (дата звернення: 08.11.2022).

4. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21 січ. 2019 р. № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19> (дата звернення: 27.10.2022).

5. Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину. Безоплатна правова допомога : вебсайт. URL: <https://cutt.ly/CMnfcTM> (дата звернення: 27.10.2022).

6. Три роки реалізації програми відновного правосуддя для неповнолітніх: результати та висновки. Міністерство юстиції України : вебсайт. URL: <https://cutt.ly/ZMnfnZD> (дата звернення: 08.11.2022).

Науковий керівник: Турченко Ольга Григорівна к.ю.н., доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Шухманн Вадим Александрович

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту міжнародних економічних відносин імені В. Д. Гаврилишина
Західноукраїнського національного університету*

РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ БІЖЕНЦІВ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Одним зі складних викликів, що стоїть сьогодні перед усім світом, є

забезпечення прав і свобод такої категорії людей, як біженці. Дану проблему активно обговорюють в Організації Об'єднаних Націй, яка постійно надає допомогу біженцям і особам без громадянства та продовжує пошук нових та ефективних засобів захисту цієї категорії населення. Сьогодні, як і у минулому столітті, біженці належать до найбільш уразливої групи. Сучасне поняття «біженець» було закладено в Статуті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Біженцем є особа, в якій відсутнє громадянство тієї країни, в якій просила притулку, а також яка мала обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідування за певними ознаками, зокрема: раса, віросповідання, інше громадянство чи політичне переконання і не користувалася захистом країни громадянства.

Варто зазначити, що переслідування за належність до певної соціальної групи раніше не було вказано у визначенні поняття «біженець». Етапом створення законодавства щодо регулювання статусу біженця став період з 1914 по 1938 рр., який припадає на початок Першої світової війни та міжвоєнні роки. Перший крок становлення статусу біженця був зроблений Лігою Націй, завдяки якій в серпні 1921 року пройшла перша конференція з питання біженців. На конференції було прийняте рішення про заснування посади Верховного комісара. Друга світова війна різко погіршила ситуацію щодо регулювання статусу біженців. Кількість біженців після початку війни перевищила 21 млн. Надалі Ліга Націй не могла виконувати свої першочергові обов'язки в повному обсязі, тому була ліквідована. Для того, щоб допомогти біженцям, які були переміщені за роки конфлікту по всій Європі, в 1944 році була заснована Адміністрація Об'єднаних Націй з питань допомоги та повоєнної відбудови (ЮНРРА). Завдяки цій установі було організовано повернення мільйонів біженців на батьківщину [1].

Після закінчення Другої світової війни питання допомоги біженцям, в якості першочергового, було включено до порядку денного першої сесії Генеральної Асамблеї ООН в 1946 р. На початку 1947 року Організація Об'єднаних Націй заснувала Міжнародну організацію у справах біженців

(МОБ). Це була перша установа, яка всебічно розглядала всі аспекти захисту біженців на міжнародній арені, а саме: реєстрацію, визначення статусу біженця, репатріацію, переселення, правовий і політичний захист. Але у 1951 році через вороже ставлення країн МОБ довелося розформувати. На сьогодні для регулювання становлення статусу біженця є Конвенція 1951 року про статус біженців і Протокол 1967 року, що стосується статусу біженців, прийняті з потребою дати юридичне поняття статусу біженців в післявоєнних умовах. Правові засади, закріплені в цих нормативно-правових актах, відображені в багатьох міжнародних, регіональних і національних актах, прямо або поверхнево регулюють сферу поводження з біженцями. Однак, визначення «біженець», зазначене в Конвенції про статус біженців 1951 року на даний час інкорпоровані в національне право багатьох держав. Деякими країнами застосовується практика рецепції, тобто вони сприймають вищеназвані міжнародні акти без зміни шляхом прийняття закону про визнання цих актів [3].

Конвенція 1951 року визначає біженців як осіб, які в силу цілком обґрунтованих побоювань, стали жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань і знаходяться за межами країни своєї громадянської приналежності, тому не можуть користуватися захистом цієї країни або не бажають користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи певного громадянства і перебуваючи за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не можуть або не бажають повернутися до неї внаслідок таких побоювань [4].

Домінуюче в міжнародному праві визначення поняття «біженець», що містить Конвенція 1951 р., відображає вичерпний перелік критеріїв щодо статусу біженців. Разом з тим, держави з метою допомоги іншим особам, які на їх думку потребують захисту, можуть розширювати зазначене визначення. Варто відзначити, що розширення даного поняття є правом держави, а не обов'язком.

Положення щодо статусу біженців також міститься в низці інших міжнародних документів, зокрема, таких як:

- Конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.);
- Угода про скасування віз для біженців (1959 р.);
- Конвенція Організації африканської єдності, яка регулює специфічні аспекти проблеми біженців в Африці (1969 р.);
- Конвенція про статус апатридів (1954 р.);
- Декларація ООН про територіальний притулок (1967 р.);
- Додатковий протокол до Женевської конвенції, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (1977 р.);
- Європейська угода про передачу відповідальності за біженців (1980 р.).

Отже, виходячи з вищевикладеного слід констатувати, що найбільш важливими серед міжнародних документів, які регламентують права біженців, є Женевська Конвенція про статус біженців 1951 р. і Нью-Йоркський протокол 1967 р., що стосується статусу біженців. Вони й на сучасному етапі залишаються основними міжнародними документами, що гарантують правовий захист біженцям.

Питання статусу біженців залишається актуальним і на сьогоднішні.

За даними ООН, кількість українських біженців в результаті російської агресії на Україну від 24 лютого 2022 року становить 9 млн. осіб [2]. Звичайно, що наслідки цього явища даватимуться взнаки тривалий час, навіть після закінчення війни і перемоги України. І стосуватимуться вони як економічних, так і соціально-культурних аспектів життя українського соціуму.

Європа стала центром тяжіння більшості біженців, адже завдяки Шенгенській угоді між країнами, на території Європейського Союзу немає кордонів та митного контролю [5]. Тобто, нелегальному мігранту достатньо потрапити до будь-якої країни Європейського Союзу, щоб потім пересуватися по всьому ЄС у пошуках кращих умов без жодних обмежень. Ускладнилася ситуація тим, що європейські країни, зокрема Німеччина, Австрія, Угорщина,

Франція та інші, надають досить велику грошову допомогу біженцям, допомагають із житлом та працевлаштуванням. Добрі наміри, бажання допомогти тим, хто цього потребує, забезпечити захист, призвело країни ЄС до такого стану, в якому їм самим потрібна допомога, так як вони не були готові до такого потоку біженців.

Джерела:

1. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2752>.
 2. Авірюха А. Особливості правового статусу біженців у національному та міжнародному праві. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/55522>
 3. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. та Протокол щодо статусу біженців 31 січня 1967 р. // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 17. Ст. 165.
 4. Микитенко Є.В. Щодо особливостей правового регулювання статусу біженців. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. №14. Том 1. С.38-40.
 5. Свящук А.Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності. Навчальний посібник. Харків: Видавництво ФОП Голембовська О.О.»», 2018. 325 с.
- Науковий керівник: Дракохруст Тетяна Вікторівна д.ю.н.,доцент, професор кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету.*

Радь Ростислав Дмитрович
*здобувач вищої освіти Навчально-науковий інститут
міжнародних відносин імені Б. Д. Гаврилишина
Західноукраїнського національного університету*

ЗАХИСТ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зараз в Україні запроваджений воєнний стан, і гострим стає питання, щодо захисту прав національних меншин на території України. Це питання є доволі актуальним, оскільки навіть попри повномасштабну війну України та Російської Федерації, і як наслідок збільшення українізації в українському суспільстві, все ще потрібно захищати права громадян України, які не є складовою української нації та українського етносу.

Перш за все, варто зрозуміти що таке «національна меншина». Національна меншина - частина народу, яка мешкає відірвано від його основного масиву в інонаціональному середовищі, але представники якої відчують з ним зв'язок через культуру, мову та деякі інші риси національної специфіки [1, с. 211]. Якщо ж говорити більш розширено про те, хто такі представники національних меншин, та чому їх права варто захищати, то можна сказати, що національні меншини включають осіб, які мають громадянство і, за визначенням, не відіграють провідної ролі в суспільстві, що зумовлює необхідність відстоювання політичних прав і забезпечення відповідного юридичного захисту [2].

Отже, можна сказати, що представники національних меншин України, до якої б вони нації не відносились, їх права мали б захищатись, оскільки вони є рівноправними, з представниками українського етносу, громадяни України. А, тому, захист їх прав і обов'язків, є обов'язком держави як єдиного гаранта прав і свобод своїх громадян. Згідно Конституції України: Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3]. Саме так, незалежно від етнічної належності, держава Україна бере на себе обов'язок із гарантування і захисту прав кожної людини згідно Конституції. Але як, щодо інших нормативно-правових актів та чинного законодавства та механізмів захисту прав національних меншин?

Механізм захисту прав національних меншин є досить складним і важко структурованим, оскільки включає в себе: систему законодавчих актів, які закріплюють правовий статус національних меншин; систему міжнародно-правових актів щодо статусу нацменшин, підписаних і ратифікованих Україною; систему державних органів й установ, які здійснюють контроль за дотриманням чинного законодавства; систему громадських організацій і рухів, які сприяють задоволенню етнокультурних потреб національних меншин; спеціальні фонди розвитку та цільові програми їх етнокультурного відродження [4, с. 147]. Реалізувати свої права і обов'язки представники національних меншин можуть на загальнодержавному, регіональному та територіальному рівнях.

Щодо нормативно-правових актів, то в чинному законодавстві України є Закон України про національні меншини в Україні. Згідно з цим законом, можна зробити різні висновки: перш за все Україна із міркувань екзистенційних інтересів української нації та всіх національностей які наявні на її території в рамках розбудови незалежної демократичної держави, визнала нерозривність прав людини і прав національностей, прагнучи реалізувати Декларацію прав національностей України, а, також дотримуючись міжнародних зобов'язань щодо національних меншин, прийняла цей Закон з метою гарантування національним меншинам права на вільний розвиток; по-друге, згідно тексту у першій статті, Україна гарантує усім громадянам, незалежно від їх національної/етнічної приналежності рівний захист їх прав та обов'язків; по-третє захист прав представників національних меншин здійснюється згідно Конституції, інших правових актів на її основі, а також

міжнародних договорів укладених Україною, які безпосередньо пов'язані із правами національних меншин [5].

Отже, з усього вищесказаного можна зробити висновок, що в Україні досить добре пропрацьовано систему захисту прав національних меншин України, оскільки для їх захисту залучені усі можливі рівні правових актів, ці права і свободи та їх гарантування повністю ідентичне громадянам України українського етносу. Проте, в умовах воєнного стану рівноправно можуть обмежуватись конституційні права, як і представників національних меншин України, так і представників українського етносу, тому навіть в умовах воєнного часу, ці категорії населення України, мають рівне право [6].

В умовах воєнного стану держава продовжує захищати права і свободи національних меншин України згідно наявних нормативно-правових актів національного або ж міжнародного рівня, проте з поправками на певні обмеження в умовах воєнного стану.

Джерела:

1. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. м. Київ: вид. «Фенікс», 2012 р. С. 211.
2. Якубова Л. Д. Національні меншини України // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наукова думка, 2010. Т. 7. 728 с URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalni_menshyny.
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Конституційне право України: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В.П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Х.: Право, 2008. 416 с.
5. Про національні меншини в Україні: Закон України № 2494-XII від 25.06.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text>

Науковий керівник: Дракохруст Тетяна Вікторівна д.ю.н., доцент, професор кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету.

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Протягом останніх років в Україні та світі відбуваються стрімкі несприятливі зміни стану здоров'я населення, що набули стійкого характеру й мають тенденції до погіршення. Станом на сьогодні в Україні внаслідок воєнного стану, загальної соціально-психологічної напруги суспільства, спричиненої тривалим перебігом військових дій на сході та інших регіонах України, скорочення чисельності населення країни через низький рівень народжуваності, екологічної культури, високий рівень смертності та міграції, особливо важливим є вирішення державою питань соціального захисту дітей з інвалідністю на якісно новому рівні, комплексно з урахуванням як медичних, так і соціальних, психологічних, культурних, економічних та інших аспектів. Зазначені вище обумовлює актуальність даного дослідження.

Соціальний захист дітей-інвалідів є складовою системи соціального захисту осіб з інвалідністю, який полягає у забезпеченні гідного життя дітей інвалідів, а також їх соціалізацію шляхом надання певних соціальних благ (грошові виплати, медична допомога, соціальне обслуговування, лікарські засоби, вироби медичного призначення, технічні засоби пересування, технічні засоби реабілітації та ін.) у визначених законодавством обсягах, та є одним із

ключових завдань соціальної держави [1, 40]. Тому проведення державної політики має бути спрямовано на реалізацію цільових програм з охорони дитинства та передбачати надання дітям з інвалідністю пільг, переваг і соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності та ін.

Ключове місце у системі гарантованих державою правових, соціальних і економічних заходів, які забезпечують дітям з інвалідністю, посідає державна соціальна допомога. Державна соціальна допомога є щомісячною грошовою виплатою дитині-інваліду, яка здійснюється в установленому законом порядку та розмірі до досягнення такою особою повноліття. Зазначений вид соціального захисту не може вирішити весь сектор проблем щодо соціального захисту дітей-інвалідів, однак дозволяє задовольнити мінімальні потреби дітей з обмеженими можливостями. Крім того, в Україні зберігається практика використання для розрахунку окремих соціальних допомог показника «рівень забезпечення прожиткового мінімуму»», що встановлюється на основі реальних можливостей видаткової частини Державного бюджету України та є меншим за розмір базового державного соціального стандарту. При цьому, слід зазначити, що прожитковий мінімум, що визначається з використанням застарілої методології, не відповідає вимогам сучасності. Недостатній рівень соціальної допомоги, що розраховується з прив'язкою до вказаного показника, зумовлює погіршення становища соціально вразливих верств населення нашої країни. Саме тому особи з інвалідністю, в тому числі і діти, продовжують залишатися найнезабезпеченішими категоріями населення в Україні.

Першочерговість вирішення проблем дитячої інвалідизації актуалізується необхідністю піклування про інвалідів з дитинства протягом тривалого проміжку часу, оскільки майже чверть випадків інвалідизації осіб у віці до 50 років обумовлена захворюваннями, перенесеними у дитинстві [2, 40]. Крім того, не варто забувати про те, що дитяча інвалідність є найбільш чутливим індикатором якості життя населення та рівня розвитку суспільства, інтегруючи всі негативні сторони сучасності й яскраво характеризуючи

ефективність діяльності усіх національних інституцій, у тому числі, органів державної влади, громадських об'єднань, що спрямована на створення таких умов, за яких люди з особливими потребами змогли б вести незалежний спосіб життя і брати активну участь у всіх його аспектах.

На сьогодні, процеси адаптації законодавства України до законодавства ЄС, приєднання до міжнародних норм права, ратифікація Україною конвенцій МОП поступово переорієнтовує політику щодо осіб з інвалідністю до суспільно визнаних стандартів, яких дотримуються прогресивні країни світу, створює спеціалізовані реабілітаційні установи, розвиває інклюзивну освіту та безбар'єрне середовище тощо. Так, сьогодні ринкова економіка розширює можливості до надання соціальних послуг та утримання центрів обслуговування осіб з інвалідністю. Наше суспільство поступово починає розуміти, що саме йому потрібно пристосовуватись до потреб осіб з інвалідністю, а не навпаки. Ефективний розвиток суспільства як цілісної соціальної системи базується, насамперед, на соціально спрямованих заходах держави на благо людини, її благополуччя, на яких Генеральний секретар ООН ще у 2019 році наголосив та закликав країни до реалізації стратегії в рамках виконання завдань соціальної інтеграції осіб з інвалідністю на наступне десятиріччя. Тому вчені наголошують, що міжнародно-правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю має спрямовуватися не тільки на матеріальну підтримку непрацездатної (чи обмежено працездатної) особи, а й на удосконалення оточуючого середовища, усунення бар'єрів (як фізичних, так і психологічних та соціальних) на шляху до реалізації людиною з інвалідністю своїх прав нарівні з іншими людьми [3, 475].

В умовах сьогодення, навіть тоді, коли вжиті заходи державної політики спрямовані на підтримку людей з особливими потребами, відповідно до обраного курсу європейської інтеграції, прийняття відповідних декларацій і норм, однак, на жаль, в нашому суспільстві мають місце існування численних бар'єри, які не дозволяють особам з інвалідністю відчувати себе нарівні з іншими. Ці проблеми зумовлені, насамперед, недосконалістю нормативно-

правового регулювання, не сформованістю культури сприйняття людей з обмеженими можливостями; обмеженістю сфери надання послуг; недостатнім фінансуванням; недостатнім розумінням та усвідомленням проблем людей з обмеженими можливостями; слабкою розвиненістю та низькою дієвістю консультативних послуг та механізмів включення в суспільне життя.

Однією із проблем є інформаційна доступність дітей з інвалідністю, що є досить актуальною на сьогоднішній день. Стаття 19 Конвенції прав осіб з інвалідністю зобов'язує державу–учасника сприяти у веденні самостійного способу життя осіб з інвалідністю. Не зважаючи на те, що Україна ратифікувала вищезазначену Конвенцію, існують факти систематичного порушення прав осіб з інвалідністю, в тому числі дітей, на доступність до інформації, що значно порушує їхнє право на самостійний спосіб життя, вимушено їх відокремлює від соціуму. Серед провідних порушень в більшості випадків є відсутність дублювання шрифтом Брайля у громадських місцях, закладах освіти, засобах масової інформації візуальної інформації, звукової інформації тощо.

З 2018 року відбувається впровадження важливих кроків щодо реалізації інклюзивної освіти в Україні, де кожна дитина з інвалідністю мала б змогу разом з іншими дітьми відвідувати дитячий садок, школу, на рівні із іншими здобувати якісну середню та вищу освіту. Проте, на сьогодні існують проблеми у розбудові та розвитку інклюзивного освітнього середовища для дітей з інвалідністю. Стаття 53 Конституції України закріплено право кожного на освіту і не дивлячись на стан здоров'я, це право поширюється на всіх громадян. Гарантії права на освіту для всіх без виключення громадян України, у тому числі для осіб з інвалідністю, закріплені у багатьох нормативно–правових документах нашої держави. Проте, основним нормативно-правовим актом, який регламентує загальні основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в різних сферах життя суспільства,

безумовно є Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні».

Слід зазначити, що вступивши до закладу освіти, особи з вадами здоров'я стикаються з проблемами адаптації до навчального процесу, безперешкодного відвідування занять, самореалізації, взаємодії з викладачами і одногрупниками. Через недостатнє фінансування заклади освіти не можуть забезпечити навчання осіб з інвалідністю усіма необхідними умовами. Мається на увазі фізична доступність і матеріально-технічна база, спеціальних програм підготовки з урахуванням фізичного стану студентів, компетентності професорсько-викладацького складу. Таким чином, питання навчання осіб з інвалідністю потребує консолідації зусиль держави, громадськості і самих навчальних закладів.

Однією із проблем є недостатність фінансування заходів, спрямованих на реалізацію прав осіб з інвалідністю. Один із аспектів дотримання прав осіб з інвалідністю – це фінансування заходів, спрямованих на реалізацію прав осіб з інвалідністю на соціальне, матеріальне, медичне, санаторно-курортне забезпечення. При цьому, особи з інвалідністю, як і всі соціально незахищені верстви населення в Україні, перебувають на межі, а часто за межею бідності. Тому, на нашу думку, пенсії, виплати і пільги є скоріше моральною, а не матеріальною підтримкою держави осіб з інвалідністю. Необхідно погодитись з вченими, що декларування стратегії розвитку суспільства та держави по шляху реформування соціального захисту вимагає, насамперед, реформи правового статусу осіб з інвалідністю через об'єктивну необхідність підвищення дієвості, прозорості та доступності їх прав.

Таким чином, на нашу думку, на сьогодні проблеми соціального захисту дітей з інвалідністю є досить актуальними на рівні держави та суспільства. Першочерговими завданнями вважаємо перегляд нормативно-правової бази та її осучаснення, розвиток інклюзивного середовища, запровадження інституційного державного нагляду та громадського контролю з питань прав осіб з інвалідністю та моніторингу дотримання прав осіб з інвалідністю.

Джерела:

1. Малюга Л. Юридична природа поняття «соціальний захист дітей-інвалідів»/ Л. Малюга // Юридичний вісник. - 2014. - № 1. - С. 40-45.
2. Калашнікова Л. В. Проблеми соціального захисту інтересів родин, що виховують дітей з інвалідністю та дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. - 2018. - Вип. 41. - С. 49-55.
3. Розвиток трудового потенціалу як складова соціальної безпеки України: монографія / С. В. Вишновецька, М. І. Іншин, В. Л. Костюк, І. С. Сахарук та ін. / за ред. М. І. Іншина, І. С. Сахарук. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 544 с.

Науковий керівник: Малюга Леся Юріївна д.ю.н, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коблов Артем Олександрович

здобувач вищої освіти факультету цивільної

та господарської юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Питання важливості захисту прав людей з інвалідністю буде актуальним у будь-який час. За даними Державної служби статистики України, станом на січень 2021 року в нашій державі проживає близько 2,7 мільйонів осіб з інвалідністю, що дорівнює приблизно 6,4 % від усіх громадян. Саме тому, постійний розвиток та вдосконалення політики у цьому напрямку завжди є необхідним і своєчасним.

Відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом

функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист. Також, в ст.6 зазначається, що захист прав, свобод і законних інтересів осіб з інвалідністю забезпечується в судовому або іншому порядку, встановленому законом. Україна вже розробила багато механізмів, які сприяють вдалому, доречному та повному захисту осіб з інвалідністю. Одним із органів, який виконує такі завдання, є Міністерство соціальної політики.

Міністерство соціальної політики є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю. Метою такої політики є забезпечення дотримання прав та свобод, гарантованих особам з інвалідністю законодавством України та міжнародно-правовими актами.

Мінсоцполітики проводить роботу щодо створення суспільного середовища рівних можливостей для осіб з інвалідністю та інтеграції їх у суспільне життя.

Міністерство відкрито до діалогу та активно співпрацює з громадськими об'єднаннями осіб з інвалідністю на партнерських засадах відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Факультативного протоколу до неї та інших нормативно-правових актів [1].

Крім того, Міністерство соціальної політики контролює та координує діяльність Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. Це неприбуткова бюджетна установа, основними завданнями якої є фінансове забезпечення заходів щодо соціальної захищеності осіб з інвалідністю і дітей з інвалідністю в Україні, забезпечення в межах своїх повноважень реалізації заходів щодо зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, зокрема, сприяння створенню робочих місць та багато іншого [2].

Серед основних законодавчих актів, в якому зазначаються основні способи захисту осіб з інвалідністю є Конвенція про права осіб з інвалідністю,

яку Україна підписала 13 грудня 2006, а вже ратифікувала 16 грудня 2009. В ній зазначаються основні міжнародні стандарти забезпечення та захисту прав і свобод цих людей. Мета Конвенції полягає у заохоченні, захисті та забезпеченні повного і рівного користування людьми з інвалідністю усіма правами людини та основоположними свободами, поліпшення умов їх життєдіяльності, зміцненні поваги до них. Цією Конвенцією Україна взяла на себе наступні обов'язки:

- прийняття законодавчих, адміністративних та інших заходів, направлених на заохочення прав людей з інвалідністю, для ліквідації дискримінації;
- захист і заохочення прав людей з інвалідністю в рамках усіх стратегій і програм;
- зупинення будь-якої практики відносно порушення прав людей з інвалідністю;
- забезпечення поваги державним, приватним сектором та окремими особами до прав людей з інвалідністю [3].

Також, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2021 № 285 затверджено Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року, який підготовлено Міністерством соціальної політики України на виконання кроку 411 Плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 № 1133-р, та відповідно до Указу Президента України від 08.09.2019 № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави».

Захист прав осіб з інвалідністю полягає у активних та злагоджених діях влади, які стосуються пенсійного забезпечення, нарахування компенсаційних та державних допомог, отримання пільг та відповідних соціальних послуг, санаторно-курортному лікуванні, у тому числі встановлення опіки (піклування) або стороннього догляду, наданні реабілітаційних заходів,

забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації, автотранспортом та багато іншого.

Джерела:

1. Міністерство соціальної політики України. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/invalidnist.html>

2. Про Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю : Положення від 14.04.2011 р. № № 129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0528-11#Text>.

3. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів),ред. 06.07.2016, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

Науковий керівник: Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Платонова Катерина Дмитрівна

*здобувач магістратури факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Досліджуючи питання міжнародно-правового захисту дітей під час війни, зазначимо, що міжнародно-правовий захист цивільних осіб в умовах війни є дуже складним завданням. Особливо непросто обмежити негативний вплив збройних конфліктів на незахищену соціальну групу - дітей. Через свій психічний та фізичний рівень розвитку діти не можуть належним чином захистити та врятувати себе від негативного впливу збройних зіткнень, тому забезпечення їх безпеки визнається обов'язком, у тому числі і держави, і міжнародних організацій.

Права дитини складають неподільну частину загальних прав людини. Міжнародно-правовий захист прав дітей - це система міжнародних органів та

процедур, спрямованих на реалізацію захисту прав дитини, а також вироблення спеціальних механізмів контролю за дотриманням цих прав державами і міжнародними організаціями [1, с. 241].

На сьогоднішній день міжнародно-правовий захист прав дитини є системою взаємоузгоджених дій держав та неурядових міжнародних організацій, спрямованих на розробку та забезпечення прав дитини з метою формування повноцінної та гармонійно розвиненої особистості, сприяння їх закріпленню в національному законодавстві. Особливо актуальним є захист дітей під час війни, оскільки діти належать до найуразливішої групи людей.

Вразливість означає відсутність спеціального захисту тих, чиє існування чи самотність наражається на небезпеку, що зафіксовано у низці міжнародних документів, зокрема, і щодо врегулювання становища дітей у надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів. Зокрема, держави, які беруть участь у збройних конфліктах, повинні докласти всіх можливих зусиль, щоб уберегти дітей від руйнівних наслідків війни, застосування тортур, принизливого поводження та насильства. Діти становлять до 50% жертв війни з числа цивільного населення і понад 50% з числа біженців та переселенців.

На думку М. В. Грушко, «першим важливим документом у галузі захисту прав дітей можна вважати Загальну декларацію прав людини 1948 р., у якій зазначається, що діти повинні бути об'єктом особливого захисту і допомоги» [2, с. 81; 3].

Основним міжнародно-правовим документом у сфері захисту прав дітей є Конвенція з прав дитини від 20 листопада 1989 року [4]. Конвенція закріплює основні та невід'ємні права дитини, визначає міжнародно-правовий статус дитини, зобов'язує країни-учасниці неухильно дотримуватись її положень.

Відповідно до 1 статті Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, що застосовується до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше. Конвенція про права дитини у статті 38 регулює окремі аспекти участі дітей у збройних конфліктах [4].

Конвенція про права дитини 1989 року зобов'язує учасників вживати всіх заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали прямої участі у збройному конфлікті. У 2000 року до Конвенції було прийнято Факультативний протокол, відповідно до якого вищезгаданий вік збільшився до 18 років, норму про пряму участь у збройному конфлікті було доповнено і тепер забороняється навіть непрямий характер участі дітей у збройному конфлікті [5]. Протокол закріплює мінімальний вік призову до збройних сил, забороняє будь-які форми вербування дітей для участі у збройних конфліктах, зобов'язує держави вживати всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці, які не досягли 18-річного віку, не брали прямої участі у військових діях [5].

А також необхідно згадати про те, що у 1998 р. ООН встановила мінімальну вікову межу у 18 років для своїх миротворців, одночасно рекомендувавши, щоб особи віком до 21 року не брали участі в операціях з підтримки миру. Крім того, створено та функціонує інститут Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань про становище дітей та збройні конфлікти.

Конвенція МОП «Про заборону та негайні заходи щодо викорінення найгірших форм дитячої праці» від 17 червня 1999 року закріплює участь дітей у збройних конфліктах, як найгіршу форму дитячої праці [6].

Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року визначає як військовий злочин набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу збройних сил або груп або використання їх для активної участі в бойових діях [7].

Крім того, як показує практика, діти беруть участь у терористичних актах. Під час підриву бомб смертниками діти часом стають жертвами з обох боків. З одного боку, вони все частіше використовуються як терористи-смертники, а з іншого в результаті таких терористичних актів гине багато дітей. Звісно, назріла необхідність зміни стратегії боротьби з тероризмом, оскільки військові операції призводять до загибелі цивільних осіб, зокрема дітей.

За характером дії можна поділити всі сучасні ефективні міжнародно-правові механізми захисту дітей на дві групи:

1. Перша: «до збройного конфлікту». На цьому етапі сторони конфлікту зобов'язані вжити превентивних заходів щодо віддалення осіб, які не досягли 18-річного віку від участі у збройних конфліктах.

До таких заходів належать:

- обмеження призовного віку (стаття 1-3 Факультативного протоколу до конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах);

- евакуація дітей (стаття 78 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I));

- неприпустимість вербування дітей (стаття 4 Факультативного протоколу до конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах).

2. Друга: «після конфлікту» - на цьому етапі надається захист і підтримка дітей, які постраждали за умов конфлікту. Даний етап є не менш важливим, оскільки ті душевні та фізичні травми, завдані дітям, які потрапили до зони бойових дій, вилікувати особливо важко.

До таких заходів варто віднести:

- забезпечення повернення дітей у сім'ї після збройного конфлікту (ч. 3 ст. 78 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, (Протокол I); ст. 9-10 Додатка II Конвенції про права дитини);

- право на захист та догляд після збройного конфлікту (стаття 9 Протоколу I).

Проблемним залишається питання захисту дітей на етапі тривання збройного конфлікту, коли ймовірність порушення їх права і свободи особливо велика. На цьому етапі незважаючи на те, що міжнародне право передбачає певні механізми захисту, їхнє реальне виконання перебуває на недостатньому рівні.

Отже, дитині належить особливе місце у структурі соціуму, що зумовлено недостатнім рівнем фізичного та психічного розвитку, а отже, і неможливістю

самостійно захищати та відстоювати свої права та інтереси. У зв'язку з цим захист прав дитини є одним із найважливіших завдань, адже ставлення до дітей, повага до їхньої людської гідності дуже точно відображають рівень гуманності та цивілізованості держави. У міжнародному законодавстві передбачені комплексні заходи, спрямовані на захист дітей, зокрема під час війни, адже міжнародні стандарти щодо дотримання прав дитини формувалися протягом останніх десятиліть і закріпилися в кількох важливих міжнародних нормативно-правових документах, описаних у роботі.

Джерела:

1. Котуха О. С. До питання міжнародно-правового захисту прав дитини під час збройних конфліктів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 240-247.
2. Грушко М. В. Міжнародно-правовий захист прав дітей. *Конгрес міжнародного та європейського права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 19 квіт. 2019 р.) / МОН України, Нац ун-т «Одес. юрид. акад.» Одеса : Фенікс, 2019. С. 80-86.
3. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 05.11.2022).
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 05.11.2022).
5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 01 січня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 05.11.2022).
6. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці №182 від 17 червня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text (дата звернення: 05.11.2022).

7. Римський статут Міжнародного кримінального суду, Рим, 17 липня 1998 р. URL:: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_588 (дата звернення: 05.11.2022).

Науковий керівник: Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Секція № 7.

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Андрейченко Світлана Сергіївна

*д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Гайдаржи Влада Русланівна

*здобувач вищої освіти Інституту права та економіки
Міжнародного гуманітарного університету*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ

Інформатизація, що є характерною особливістю сучасного суспільства, неминуче спричиняє впровадження в усі основні сфери людської діяльності інформаційних технологій і засобів. Ситуація у сфері інформаційної безпеки України істотно змінилася у зв'язку з новими викликами та загрозами, пов'язаними з російською агресією. Нехтуючи приписами міжнародного права, закликами авторитетних міжнародних організацій та міжнародної спільноти, російська федерація продовжує свою міжнародно-протиправну поведінку та кричущі зловживання у сфері міжнародного права, порушуючи національну та, зокрема, інформаційну безпеку України. У відповідь на проблему забезпечення інформаційної безпеки істотно трансформувалися окремі складові інформаційної сфери та правові механізми її захисту. Агресія РФ викликала необхідність для владних структур та українського суспільства здійснювати цілеспрямований та ефективний опір агресору, який би дозволив забезпечити територіальну цілісність нашої держави та інформаційну безпеку.

У військовій сфері результат збройної боротьби все більшою мірою залежить від якості отриманої інформації та рівня розвитку інформаційних технологій, на яких ґрунтуються системи розвідки, радіоелектронної

боротьби, управління військами і високоточною зброєю. Не варто оминати і сферу духовного життя, де виникає небезпека розвитку в суспільстві агресивної споживацької ідеології, тотальної комерціалізації культури, поширення ідей насильства і нетерпимості, впливу на психіку руйнівних форм свідомості. Ці загрози і захист від них, а також утвердження моральних цінностей реалізуються всередині інформаційного середовища і перш за все через засоби масової інформації та формування громадської думки. Інформаційне середовище є системоутворюючим фактором у всіх сферах національної безпеки та активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки держави.

Інформаційну безпеку держави визначають як 1) стан, за якого в умовах дії реальних та потенційних загроз забезпечується самозбереження, сталий і прогресивний розвиток інформаційної сфери, зокрема захищеність інформаційної інфраструктури, інформаційного простору, інформаційних ресурсів, інформаційних процесів та їхніх суб'єктів, а також досягнення відповідних національних цілей та реалізація національних інтересів в інформаційній сфері; 2) постійний процес діяльності компетентних органів, спрямований на запобігання, протидію загрозам інформаційній сфері, застосування активних заходів інформаційного впливу, а також сукупність умов такої діяльності, які реалізуються й здатні контролюватися тривалий час. За такого підходу інформаційна безпека України визначається як постійний процес діяльності компетентних органів, спрямований на запобігання та протидію загрозам інформаційній сфері, застосування активних заходів інформаційного впливу, а також сукупність умов такої діяльності, які реалізуються й здатні контролюватися тривалий час [2, с. 4].

Перші законодавчі акти в Україні у сфері інформаційної безпеки були прийняті незабаром після проголошення незалежності нашої держави, до яких потім вносилися зміни: Закон України «Про інформацію» 1992 р. (є, по суті, першим базовим нормативним законом в даній галузі); Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» 1992 р.; Закон України

«Про авторське право і суміжні права» 1993 р. Конституція України (ст. 17) ставить інформаційну безпеку на один щабель з найважливішими функціями держави – захист суверенітету та територіальної цілісності. Левченко О. звертає увагу на те, що питання створення та функціонування системи інформаційної безпеки держави необхідно бути складовою проектів всіх ключових профільних документів і, в першу чергу, концептуальних [3]. Поява таких документів почала відбуватися в Україні одночасно з проявами проти України агресії рф. Так, першим нормативно-правовим актом у цьому напрямку було рішення РНБО «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28 квітня 2014 року. Розглянувши стан забезпечення інформаційної безпеки в той період, Рада національної безпеки і оборони України констатувала, що останнім часом російська федерація поширює недостовірну, неповну, упереджену інформацію про Україну, через що намагається маніпулювати суспільною свідомістю в Україні та за її межами [4].

Як звертає увагу Валюшко І., з 2014 року законодавча база України у сфері інформаційної безпеки відчутно збагатилася. Загалом її можна поділити на 2 групи. Перша включає концептуальні, базові документи, такі як Доктрини та Стратегії, які визначають основні загрози та тенденції в інформаційній безпеці. Друга група містить Закони України, Укази Президента, рішення РНБО України, які забороняють контент країни агресора на радіо, телебаченні та в Інтернет просторі України [5]. Серед таких актів: Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017 р.); Указ Президента України від 15 жовтня 2021 року Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію інформаційної безпеки»; Указ Президента України від 1 лютого 2022 року Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України» та ін.

Важливу роль свого часу для забезпечення інформаційної безпеки України відіграли нормативні акти, які заборонили контент (або передбачають

здійснення щодо нього державного контролю) країни агресора на радіо, телебаченні та в Інтернет просторі України. Мова йде, зокрема, про Закон України «Про внесення зміни до статті 15 Закону України «Про кінематографію» від 29 березня 2016 року. Він забороняє російські фільми, зняті після 2013 року, а також стрічки, які популяризують органи влади держави-агресора. 6 жовтня 2016 року було прийнято Закон «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» щодо уточнення умови розповсюдження програм телерадіоорганізацій у складі універсальної програмної послуги».

Доцільним вважаємо розроблення спеціального закону «Про інформаційну безпеку», який би упорядкував усю систему нормативно-правових актів, що діють у вказаній сфері.

Підсумовуючи відзначимо. Збройна агресія та інформаційна війна рф проти України вимагають нових зрушень у формуванні зваженої державної політики інформаційної безпеки, прийняття єдиного кодифікованого акту інформаційної безпеки, продовження дієвого міжнародного співробітництва для зміцнення інформаційної безпеки нашої держави.

Джерела:

1. Дахно О. Ю. Політика забезпечення територіальної цілісності України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки). Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2020.

2. Ткачук Т. Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах євроінтеграції України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 - Право). ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2019.

3. Левченко О. В. Нормативно-правове регулювання інформаційної безпеки України: стан та шляхи вирішення проблем. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*. 2014. Випуск 3 (40) С. 130 –135.

4. Рішення РНБО «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28 квітня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/449/2014>

5. Валушко І. О. Інформаційна безпека України: трансформація законодавства після російського вторгнення. Історико-політичні студії. *Збірник наукових праць*. 2017. № 2 (8). С. 30 – 43.

Латковський Павло Павлович

к.ю.н, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Цифрові технології підштовхнули наш світ вперед до безпрецедентного інформаційного прогресу. Цифрова ера також принесла з собою нові виклики у захисті прав людини та демократії, а також інформаційної безпеки країни в цілому. Спеціальні інформаційні операції Російської Федерації намагаються посилити внутрішні протиріччя в Україні та в інших демократичних державах. Технології гібридної війни проти України, у тому числі, моделі й механізми інформаційного втручання, швидко адаптуючись до локальних контекстів та регуляторних політик, наносять шкоду інформаційному простору України та Європейського Союзу.

Глобалізація, пандемія COVID-19, повномасштабна війна РФ проти України - все це зумовило посилення ролі соціальних мереж у національному та світовому інформаційному просторі, їх вплив на внутрішню і зовнішню суспільно-політичну ситуацію, стан додержання прав і свобод людини, зокрема щодо забезпечення принципів рівності прав користувачів соціальних

мереж, що фактично дало змогу ототожнити соціальні мережі до основних суб'єктів впливу в інформаційному просторі.

Сьогодні вже можна констатувати факт того, що Україні вдалося гідно відповісти атаці збройних сил агресора як у військовому, так і в інформаційному просторі. Основою стратегії інформаційної безпеки стало перш за все державне регулювання глобальної стратегії інформаційної безпеки – рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки», яка визначила актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію і захист персональних даних та реалізація якої розрахована на період до 2025 року [1].

Впевнено можна сказати, що інформаційне законодавство України в цілому відповідає європейським та світовим стандартам. Стаття 10 Конвенції про захист прав та основних свобод людини проголосила, що кожна людина має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [2]. Проте в сучасних реаліях надзвичайно важливим є контроль з боку державних установ за поширенням інформації, яка має на меті загрозу національній та інформаційній безпеці України.

Свобода вираження думок і доступ до правильної та надійної інформації є основою кібернетичної гігієни. Хоча Інтернет значно полегшує способи самовираження та різноманітність доступної інформації, деякі зацікавлені сторони мають право забороняти, видаляти або спотворювати онлайн-контент відповідно до своїх інтересів. Виникає питання: як провести межу між інформацією, яку варто поширити, та інформацією, яку слід заборонити? І хто має на це право?

Сучасний виклик вимагає ретельного балансування, щоб забезпечити ефективне реагування кримінального правосуддя з відповідними гарантіями верховенства права та недоторканістю прав людини.

По-перше, захист наших суспільних прав має центральне значення для становлення демократії. Громадянське суспільство відіграє тут ключову роль - воно має брати активну участь у розробці політики регулювання інформаційних відносин та інших заходів, що стосуються цифрових технологій та онлайн-простору. Журналісти та представники громадянського суспільства повинні мати відкритий і безпечний доступ до інформаційного простору, вільного від стеження та цензури. Держави та міжнародні інформаційні компанії зобов'язані забезпечити такий доступ та переконатися, що ми, як звичайні користувачі, маємо право самостійно та оперативно приймати колективні рішення, особливо коли виникають інформаційні загрози. Звісно реалізація такої системи передбачає високий рівень інформаційної та кібернетичної розвиненості населення, відповідальність щодо розвитку якого має нести саме держава.

Сьогодні в Україні функціонує декілька проектів, націлені на підвищенні рівня цифрової грамотності та кібергігієни населення, перелік яких наведено нижче:

Національна онлайн-платформа для розвитку цифрової грамотності, створена Міністерством цифрової трансформації України за підтримки проекту агентства з міжнародного розвитку США (USAID) «Кібербезпека критично важливої інфраструктури України» [3].

Онлайн-курси, розроблені Міністерством цифрової трансформації України за підтримки швейцарсько-української Програми «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP), що впроваджується Фондом Східна Європа та фінансується Швейцарією [4].

Платформа Zrozumilo [5] та Всеукраїнська онлайн-школа [6], які також активно займаються розвитком інформаційної обізнаності громадян та державних посадовців.

Також необхідно враховувати той факт, що значний внесок в розвиток цифрової освіти громадян вносять органи Кіберполіції, НБУ, Держспецзв'язку, CERT-UA й Комітету Верховної Ради України з цифрової трансформації.

По-друге, право на свободу вираження власних поглядів має зберігатися як онлайн, так і офлайн, і повинно йти рука об руку з боротьбою із дезінформацією в Інтернеті. Хоча соціальні медіа надають унікальні можливості для спілкування та мобілізації громадського суспільства, ми усвідомлюємо недостатню ефективність компаній у реагуванні на дезінформаційні кампанії на поширення вразливої інформації, непрозорість і тривожне домінування такої інформації на ринку, а також неспроможність держави запровадити правила регулювання цього простору.

Вкрай важливо, що будь-які заходи, вжиті державою для регулювання інформаційного мовлення, повинні відповідати трикомпонентному тесту, заснованому на принципах законності, суспільної необхідності та пропорційності.

Україна має досить розвинуту по сучасним міркам ІТ-спільноту та амбітну політичну програму щодо інформаційної грамотності, штучного інтелекту (ШІ) та цифровізації. Це стало основою для співпраці з міжнародними проектами щодо захисту прав людини та їх взаємодії з органами державної влади України. Серед прикладів варто зазначити такі проекти, які вже сьогодні суттєво впливають на групи громадянського суспільства. Серед них:

Центр демократії та верховенства права (CEDEM) – аналітичний центр, який має досвід у сфері свободи слова та верховенства права, штучного інтелекту та цифрових технологій, а також організації діяльності правозахисних груп [7]. Вебінари та заходи цього центру пов'язані із штучним інтелектом та правами людини, такими як свобода зібрань, смарт міста та соціальні мережі. Вони спрямовані на громадські організації, а також на регіональних журналістів та юристів, які працюють у сфері свободи

вираження поглядів, приватності, сучасних технологій і практики Європейського суду з прав людини.

Європейський центр некомерційного права (ECNL), місією якого є створення правових та політичних середовищ, які дозволяють окремим особам, громадським рухам та організаціям здійснювати та захищати свої громадянські права та свободи, а також втілювати в життя трансформаційні ідеї, що відповідають національним та глобальним викликам [8].

Лабораторія цифрової безпеки (DSLUI) - центр допомоги українським журналістам, правозахисникам та громадським активістам вирішувати проблеми у цифровій безпеці, а також сприяти реалізації прав людини в Інтернеті через вплив на державну політику у сфері цифрових прав.

Після початку війни в Україні ECNL надав підтримку CEDEM і Digital Security Lab Ukraine (DSLUI) щодо потенційного впливу розгортання програм на основі штучного інтелекту на цивільне населення під час конфлікту, зокрема використання інструментів розпізнавання обличчя на базі штучного інтелекту під час воєнного стану. У результаті онлайн-дискусії з ECNL, громадськими організаціями та українськими посадовцями представники уряду попросили скласти рекомендації на основі даних, зібраних ECNL і попросили їх провести оцінку впливу на права людини для деяких додатків на основі ШІ, розроблених у державному секторі.

Також можливість використання альтернативних, менш інтрузивних способів перевірки особи та прийняття державними органами стратегій зменшення ризиків, включаючи оцінку впливу на права людини, з точки зору використання сучасних технологій навіть після закінчення воєнного стану та надзвичайної ситуації в Україні (наприклад, щодо безпеки використання додатків у смартфоні та загальної безпеки баз даних, які обслуговуються автоматизованими системами).

Представники уряду України сьогодні активно звертаються до CEDEM та DSLUI з проханням підготувати рекомендації у сфері захисту прав людини в інформаційному та кібернетичному просторі, а також з питань проведення

оцінки впливу на права людини для деяких додатків на основі ШІ, які ці організації розробляють у державному секторі. Вони також попросили поради щодо належного механізму, рекомендованого для подальшого зберігання та видалення даних, коли вони стануть не потрібні.

Той факт, що український уряд відкритий та готовий отримувати поради від міжнародних організацій із захисту прав людини, а також залучати їх досвід до своєї політики інформаційного розвитку, продовжувати співпрацю з усіма міжнародними партнерами та сприяти створенню безпечного громадянського інформаційного простору без цензури та обмежень для кожного - все це є безумовно позитивним фактором, який ще більше наближає Україну до ЄС та її правового регулювання. Проте потрібно пам'ятати, що саме обмежувальні заходи (санкції) та ефективний механізм моніторингу і відповідальності за їх порушення є найефективнішим механізмом відповіді на дезінформаційну активність Російської Федерації як держави-агресора.

Джерела:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України. Указ Президента України від 15 жовтня 2021 року № 685/2021 «Про Стратегію інформаційної безпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Національна онлайн-платформа з цифрової грамотності запрацювала в тестовому режимі. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України, 21.01.2020. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/natsionalna-onlayn-platforma-z-tsifrovoi-gramotnosti-zapratsyuvala-v-testovomu-rezhimi>
4. E-Governance for Accountability and Participation (EGAP). Official web site. URL: <https://egap.in.ua>
5. Платформа Zrozumilo! Партнерський проект Дія Цифрова Освіта - Національна онлайн-платформа для розвитку цифрової грамотності. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/partner-projects/zrozumilo>

6. Всеукраїнська онлайн-школа. Партнерський проект Дія Цифрова Освіта - Національна онлайн-платформа для розвитку цифрової грамотності. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/partner-projects/vseukrainska-onlajn-skola>
7. Centre for Democracy and Rule of Law. Official web site. URL: <https://cedem.org.ua>
8. The European Center for Not-for-Profit Law Stichting (ECNL). Official web site. URL: <https://ecnl.org>

Марценко Наталія Степанівна

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права та міграційної політики
юридичного факультету*

Західноукраїнського національного університету

Злепко Юрій Іванович

*здобувач вищої освіти юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету*

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ КОЛА СУБ'ЄКТІВ ПРАВА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ**

Розвиток суспільства та технологій за останні десятиліття зазнав істотного прискорення та вплинув на різноманітні сфери життя суспільства та держави (зокрема, на створення музичних, літературних, художніх творів, фільмів, ігор, написання журналістських статей та книг, створення музики та зображення тощо). Збільшення кількості випадків, коли окремі об'єкти створюються чи генеруються Штучним Інтелектом (далі - ШІ), спонукають до дискусій та наукових пошуків вирішення питання про те, який режим правової охорони має бути поширено на такі об'єкти. Разом з тим, діяльність спрямована на створення об'єктів інтелектуальної власності, притягує до себе дедалі більше уваги та попиту, тому чітке юридичне визначення суб'єктів та об'єктів права інтелектуальної власності є вкрай необхідним.

Крім того, в даний час відбувається рекодифікація цивільного законодавства та оновлення змісту норм Цивільного кодексу України, однією із цілей яких є також наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Тому надзвичайно важливим є з'ясування можливості охорони прав на такі об'єкти в рамках наявних правових інститутів або через введення спеціального режиму охорони з огляду на розуміння їх місця у системі права.

Перш за все слід відмітити, що інтелектуальна власність є збірним поняттям, що означає сукупність виняткових прав на результати творчої діяльності і засоби індивідуалізації. Охоплює права, що відносяться до літературних, художніх і наукових творів, виконавської діяльності артистів, звукозапису, радіо - і телепередач, винаходів, промислових зразків, товарних знаків, фірмових найменувань і т.п. [1]. Загалом, інтелектуальна власність є категорією власності, яка включає нематеріальні творіння людського інтелекту.

Основна мета права інтелектуальної власності, полягає у заохочуванні до створення широкого спектру інтелектуальних товарів. Щоб досягти цього, закон надає фізичним особам та підприємствам право власності на об'єкти, що були ними створені. Це дає економічний стимул для їх розвитку та дозволяє захиститися від копіювання або «крадіжки» ідей [2, ст.17]. Особливу увагу привертають повідомлення про те, як чергова картина, згенерована ШІ або нейронною мережею продається на різноманітних мистецьких аукціонах за велику вартість [3]. Або як старі кінофільми, осучаснюються за допомогою нейронної мережі. Або як ШІ буквально за лічені хвилини може створити веб-сайт, виключно відповідно до ваших запитів та інтересів. Проблеми, які виникають у праві щодо місця даних технологій, зумовлюють значний інтерес науковців, який, крім того, підсилюється неоднозначною практикою правозастосування.

У цьому контексті виникає питання: чи може ШІ бути суб'єктом права інтелектуальної власності на твір, який ним створений? Перш за все слід

зазначити, що ШІ дозволяє комп'ютерам вчитися на власному досвіді, адаптуватися до нових вхідних даних і виконувати завдання, подібні до людських. Більшість прикладів ШІ, про які ми чуємо сьогодні - від комп'ютерів, що грають у шахи, до самокерованих автомобілів - значною мірою покладаються на глибоке навчання і обробку природної мови. Використовуючи ці технології, комп'ютер можна навчити виконувати конкретні завдання, обробляючи великі обсяги даних, розпізнаючи закономірності в даних.

Штучний інтелект зазнав безпрецедентного розвитку в останні роки і, швидше за все, буде відігравати визначальну роль у майбутньому нашого суспільства. Правові наслідки, породжені технологічною еволюцією у сфері ШІ, є надзвичайно різноманітними і мають важливий вплив як з точки зору прав інтелектуальної власності, персональних даних, так і з точки зору етики та безпеки, що має особливе значення, коли ШІ використовується у критично важливих галузях.

Незважаючи на те, що питання прав інтелектуальної власності, пов'язаних із ШІ, обговорюється вже певний час, ні ЄС, ні держави-члени на національному рівні не прийняли достатньо чіткого законодавства, яке б регулювало питання ШІ та прав інтелектуальної власності. Хоча у квітні 2021 року Європейська Комісія оприлюднила проєкт закону ЄС про ШІ, цей акт все ще далекий від прийняття, і, крім того, проєкт закону про ШІ жодним чином не торкається питання прав інтелектуальної власності [4]. Це в свою чергу створює дві вагомі проблеми: Як творцеві взагалі можливо захистити свій винахід, який підпадає під визначення ШІ? Відповідь частково є: в більшості юрисдикцій ЄС програмне забезпечення захищене авторським правом, яке належить або автору (програмісту), або в окремих випадках роботодавцю. Однак, в такому випадку основний виклик виникає, коли мова йде про захист алгоритмів, які, як правило, є життєво важливою частиною системи ШІ [5].

На даний момент, ми все ще не знаємо, як саме має працювати або може працювати авторське право для творів, створених системами ШІ. Виникає

питання, чи є захист, передбачений авторським правом, відповідним механізмом в даному випадку. Є ті, хто стверджує, що це не найкраща думка, оскільки система авторського права призначена для захисту людей-творців, включаючи ряд моральних авторських прав (наприклад, право на оприлюднення твору або право на відкликання), які тісно пов'язані з особистістю автора.

З точки зору ситуації, що склалася, при визначенні того, чи може твір системи ШІ охоронятися відповідно до чинної законодавчої бази ЄС, слід розрізняти, залежно від ступеня участі людини-творця, твори, створені ШІ (твори, які створені автономно системами ШІ), та твори, створені за допомогою ШІ (твори, створені автором-людиною за допомогою системи ШІ). У випадку творів, створених за допомогою ШІ, в Європейському Союзі переважає тлумачення, що ці категорії творів не можуть користуватися охороною, оскільки авторське право в принципі може охороняти лише твори, які мають творця-людину. Суд Європейського Союзу навіть зазначив, що авторське право поширюється лише на оригінальні твори і що оригінальність повинна відображати власне інтелектуальне творіння автора, тому ця умова була витлумачена як необхідність існування людини-творця. Такою є ситуація в більшості юрисдикцій ЄС, де закон визнає авторство лише за людиною-творцем [6].

З іншого боку, є деякі юрисдикції, такі як Ірландія, Великобританія та Нова Зеландія, які визнають авторство за особою, яка створила програмне забезпечення, здатне генерувати це творіння. Однак, наскільки відомо, наразі не існує юрисдикції, яка б визнавала авторство системи ШІ на рівні закону, хоча непоодинокі випадки визнання ШІ автором на практиці уже мають місце. Така практика є абсолютно новою для України, тому потребує ґрунтовних доктринальних досліджень як міжнародного права, так і практики його застосування. Так на думку Ю. М. Капіці, оскільки в Україні інформацію віднесено до об'єктів цивільних прав, об'єкти, що створюються за допомогою ШІ, можуть розглядатися, як інформація. Тому, з врахуванням тенденцій

розвитку систем ІІІ у чинному законодавстві може бути визначено підстави набуття майнових прав на інформацію, що створюється ІІІ, обсяг таких прав та термін дії тощо [7].

Досить схожа ситуація склалася і щодо винаходів, створених системами ІІІ, де Європейське патентне відомство, виходячи з буквального тлумачення Європейської патентної конвенції, визнає правоздатність винахідника виключно за фізичними особами [8]. Однак, оскільки ІІІ стає дедалі більш автономним та впливає на класичне розуміння цивільних правовідносин, можуть бути необхідні зміни до цивільного законодавства в частині розуміння кола суб'єктів та об'єктів цивільних прав [9].

Видається, розробники або власники повинні приділяти особливу увагу захисту своїх алгоритмів, щоб запобігти їх незаконному використанню, в той час як щодо захисту творів систем ІІІ, незалежно від того, чи йде мова про літературні та художні твори або про винаходи, вкрай бажаною була б законодавча база, яка б забезпечувала послідовний захист на рівні ЄС. Найімовірніше, рішенням, що з'являється, буде впровадження окремої системи охорони творів, створених системами ІІІ, системи, в якій правовласником може бути як творець системи ІІІ, так і її користувач, в залежності від певних критеріїв.

Слід також зазначити, що такий висновок зроблений на основі дійсних даних розвитку ІІІ на сьогоднішній день. У працях Макса Тегмарка, професора Массачусетського технологічного інституту, наведено інклюзивний план розвитку ІІІ, відповідно до якого, ІІІ буде також очікувати етапна еволюція від звичайного машинного навчання до ІІІ надлюдського рівня [10]. Тому, в близькому майбутньому питання чи зможе розвинутий ІІІ бути правомірним власником об'єктів інтелектуальної власності, що були створені ним самим, без жодної участі людини-творця, постане ще радикальніше. Однак, на сьогодні питання про розширення кола суб'єктів права інтелектуальної власності у Європейському Союзі та в Україні є недостатньо теоретично обґрунтованим та передчасним.

Джерела:

1. Hahn, Robert W., Intellectual Property Rights in Frontier Industries: Software and Biotechnology, AEI Press, March 2005.
2. Гольдштейн, Пол; Різ, Р. Ентоні (2008). Авторське право, патенти, торгові марки та відповідні державні доктрини: справи та матеріали з права інтелектуальної власності (6-е видання).
3. Стаття Bit.ua про художника Botto. URL: <http://surl.li/dnused>
4. Coordinated Plan on Artificial Intelligence 2021 Review. URL : <http://surl.li/dnused>
5. Directive 2009/24/EC — the legal protection of computer programs.
6. Case C-683/17. URL: <http://surl.li/dnuub>
7. Капіца Ю.М., (2021). Тексти, музика, зображення, що створюються Штучним інтелектом: до визначення моделі правової охорони. Інформація і право. № 1 (36) / 2021. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.1\(36\).238181](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.1(36).238181)
8. Article 60 (1) Right to a European patent
9. Martsenko, N. (2021). Influence of artificial intelligence on the legal system. *Studia Prawnoustrojowe*, (54). <https://doi.org/10.31648/sp.7101>
10. Життя 3.0: Бути людиною в епоху штучного інтелекту

Дяченко Наталія Павлівна

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри

кібербезпеки, АТ та економіки

Київського університету інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ДОСТУП ДО
ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Відстоювання територіальної цілісності та захист інтересів національної безпеки є базовими функціями держави. Наразі перед органами публічної влади в Україні постали завдання формування безпечних умов

функціонування підприємств, установ та організацій в сучасних умовах воєнного стану, та забезпечення населенню безпечних умов життєдіяльності.

У сучасних умовах інформаційного суспільства доступ до публічної інформації є нагальною потребою кожного.

Конституцією України (стаття 40), Конвенцією Ради Європи (ратифіковано із заявами Законом України [№ 631-IX від 20.05.2020 р.](#)) про доступ до офіційних документів [1] та «Законом України «Про доступ до публічної інформації» № 2939-VI від 13.01.2011 р. гарантовано право громадян на звернення до суб'єктів владних повноважень й отримання відповіді та передбачено, що в умовах воєнного стану, з метою захисту інтересів національної безпеки, доступ до публічної інформації може бути обмежений.

Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022 р. на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права та свободи, передбачені рядом статей Конституції України.

За таких умов певні органи публічної влади, призупинивши надання відповідей на запити та звернення громадян щодо деяких аспектів суспільного життя, що обумовлено, зокрема й тим, що вони, відповідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 р. (поточна редакція від 29.09.2022 р.), у першу чергу здійснюють заходи, спрямовані на формування національної безпеки, водночас оперативно оновлюють поточну суспільно важливу інформацію на сайтах, у ЗМІ та соціальних мережах, зокрема про стан довкілля та надзвичайні події, які сталися чи можуть статися та загрожують безпеці життєдіяльності громадян. У той же час, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів

України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 2160-IX від 24.03.2022 р. заборонено поширювати інформацію щодо переміщення/розміщення Збройних Сил України та озброєння, за розповсюдження такої інформації передбачено кримінальну відповідальність.

Варто наголосити, що конституційне право на судовий захист людини не може бути обмеженим ні за яких обставин, в умовах воєнного стану у тому числі. За цих умов також гарантується захист прав та свобод у судовому порядку. А відтак, існує потреба забезпечення доступу до інформації про судові справи, особливості їх розгляду тощо.

В умовах воєнного стану реалізація громадянами прав на доступ до публічної інформації може ускладнитись у зв'язку з:

- запровадженням комендантської години;
- необхідністю здійснення контролю за змістом та легітимністю надання інформації;
- посиленням охорони об'єктів державного значення та впровадженням особливого режиму;
- тимчасовим призупиненням оновлення баз даних та державних реєстрів тощо.

З огляду на обмеження доступу до публічної інформації, збільшилась кількість звернень громадян на телефони гарячих ліній, зокрема щодо інформації про якість харчових продуктів, предметів побуту та стан довкілля, адже з моменту впровадження воєнного стану в Україні зросла загроза руйнування ряду об'єктів, пошкодження яких може призвести до негативних екологічних наслідків.

Право доступу громадян до інформації щодо стану довкілля гарантується, зокрема, Орхуською конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [2], якою передбачено прозорість процедури надання громадськості інформації щодо екологічного стану довкілля.

У той же час здійснюється системний парламентський контроль щодо дотримання прав громадян на доступ до публічної інформації, зокрема в Рекомендаціях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ до інформації [3], деталізовано загальні особливості таких обмежень.

Потреба ж громадян в оперативній та достовірній інформації в умовах воєнного стану стає надзвичайно необхідною, особливо про гуманітарну допомогу, надання безоплатних послуг, консультацій чи потребу у волонтерах.

З урахуванням умов воєнного часу, за яких суб'єкти владних повноважень, приділяючи максимум уваги та часу організації та впровадженню заходів щодо формування національної безпеки, збереження життя та майна населення, підтримання безперебійного функціонування життєво необхідної інфраструктури, пропонують з запитуваною інформацією ознайомитись у відкритих джерелах, якщо вона оприлюднена, чи надіслати відповіді на запити та звернення громадян щодо деяких аспектів суспільного життя не в друкованому, а в електронному вигляді, що значно економить час та ресурси.

Джерела:

1. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text.
2. Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
3. Рекомендації Уповноваженого Верховної Ради з прав людини з питань додержання конституційного права людини й громадянина на доступ до інформації. URL: <https://rm.coe.int/recomendations-final-10-02-21/1680a165f7>.

Завгородня Юлія Володимирівна

*к.пол.н, доцент, доцент кафедри політичних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ КІБЕРПРОТИБОРСТВА

Сучасні суспільно-політичні процеси створюють умови для аналізу захисту прав суб'єктів політики під час протидії в кіберпросторі. Пандемія корона вірусу та повномасштабна війна в Україні трансформували велику кількість суспільних процесів в інформаційний простір, що створило умови для цифровізації політичних рішень, їх максимальної зручності та ефективності у віддаленій формі.

Політики у своїй діяльності також, все частіше почали використовувати соціальні мережі для спілкування з населенням, інформуванням про політичні події та рішення, які домоглися досягти. Тому, виникають питання у суспільстві, щодо захисту прав суб'єктів політики в кіберпросторі. Адже, в умовах ескалації кіберконфліктів межі допустимих дій не визначені, а відповідно не контрольовані. У зв'язку з цим, виникає потреба у дослідженні проблематики дотримання прав суб'єктів політики в кіберборотьбі. Оскільки, навіть політична єдність в публічному політичному просторі під час повномасштабної війни може змінюватися латентними атаками ботів чи хакерським впливом на систему відомостей про персональні дані суб'єктів політики.

Проте, актуальність та нагальна потреба у створенні механізмів захисту в інформаційному просторі нагально виникає в українському суспільстві після анексії частин територій в Україні, а саме 2014 рік коли вперше активно відбувається агресія у кіберпросторі, атаки на банківську систему та серйозні економічні втрати для населення, а вірус називають в честь президента України з ціллю дестабілізувати його управління у суспільстві.

Оскільки, кіберпротидія суб'єктів політики виникає в інформаційному просторі, тому і захист повинен мати форму кібернетичної площини. Український законодавець приділяє увагу поняттю «кіберзахисту». Так, відповідно до п. 7, ст.1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» «кіберзахист – це сукупність організаційних, правових, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного та технічного захисту інформації, спрямованих на запобігання кіберінцидентам, виявлення та захист від кібератак, ліквідацію їх наслідків, відновлення сталості і надійності функціонування комунікаційних, технологічних систем» [2].

Відповідно, українському парламенту потрібно було майже три роки для нормативної реакції у формуванні Закону України у сфері кібербезпеки. Окрім того, у 2018 році парламентом прийнято Закон України «Про національну безпеку України» [3], який створює основу нормативного пріоритету національної безпеки, а саме у ч. 1. ст. 3 даного закону зазначено, що основним принципом державної політики у сфері національної безпеки і оборони є «захист людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності» [3].

Також, у законі наведено поняття такі як: «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт», а також поняття «Стратегії кібербезпеки України». Усі ці аспекти формування нормативної основи демонструють нагальну потребу імплементації правових норм відповідно до потреб сьогодення у сфері захисту інтересів, як суспільства, так і окремих суб'єктів політики, які стають жертвами кібератак, що може сприяти зменшенню політичної активності, її неефективності.

У зв'язку з цим, кіберзахисту потребують такі форми протидії, як атаки щодо «порушення конфіденційності, цілісності, доступності електронних інформаційних ресурсів, що обробляються (передаються, зберігаються) в комунікаційних та/або технологічних системах, отримання несанкціонованого доступу до таких ресурсів» [2], які оприлюднюються та стосується політичних

діячів, їх родичів та близьких друзів з метою дестабілізації стану політика на політичній арені та деструкції політичних процесів в країні.

Звичайно, для політичних суб'єктів важливим завданням є вміння формувати свою систему протидії в межах принципів політико-правової взаємодії, а саме: принципів людяності, моралі та об'єктивності.

Досягти такої системи складно, бо суспільства дуже різні по економічному та культурному розвитку, а тому «прірва» суспільно-політичної взаємодії, свідомості та освіченості досить відчутна» [1, с.19].

Враховуючи усе вищезазначене, можемо дійти до узагальнення, що Україна розпочинає свій розвиток захисту прав людини та громадянина у кіберпросторі, створює правову основу, формулює стратегію щодо подальшого розвитку системи безпеки, а відповідно і захисту суспільства. Причиною формування правової системи стала нагальна потреба, викликана загрозами та небезпеками, які виникли в країні. Відносно прав суб'єктів політики, то вони не виділені та не відмежовані від загального уявлення про безпеки людини.

Проте, конфліктогенність кіберпросторової форми спілкування демонструє суспільно-політичну роль впливу на окремі органи держави та окремих суб'єктів політики.

Тому, можливо і не існує нагальної потреби у виділенні в нормативній площині захисту суб'єктів політики, однак умови конфронтації демонструють потребу у приділенні значної саме такій категорії громадян, які можуть мати або мають вплив на суспільство. Такими особами можуть бути і діючі політики, управлінці, парламентарі, або просто активні громадські діячі, які не мають політичного представництва, проте суспільство дослухається до їх думки.

Кіберпротиборство є невід'ємною складовою цифровізованого розвитку суспільства. В порівнянні з іншими країнами світу у сфері кіберзахисту Україна дійсно знаходиться у стані формування, тому не може на рівних долучитись до глобальної системи захисту кіберпростору. Однак, вдало

користується порадами та методиками, які надаються їй для стабілізаційних та оборонних заходів у кіберплощині країнами-партнерами.

Форми протиборства в кіберпросторі об'єднують країни на глобальному рівні по інтересам подальшого розвитку. Хтось використовує методику обмеження прав людей у доступі до інформації і цим наче убезпечує їх від небезпеки, а хтось формує оборону стратегію для захисту інформаційних мереж, без обмеження суспільства. Різна направленість методів взаємодії в інформаційному просторі створюють новітні уявлення про систему захисту на глобальному рівні, а відповідно і систему взаємовідносин між політичним діячами на наддержавному рівні.

Джерела:

1. Завгородня Ю. В. Політико-правові аспекти захисту прав людини під час конфліктної взаємодії в кіберпросторі. Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (16 травня 2022 р.). Івано-Франківськ, 2022. 108 с. С.18-20.

2. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 45, ст.403. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

3. Закон України «Про національну безпеку України» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Martsenko Nataliia

*Ph.D., Associate Professor of the Department of International Law and
Migration Policy Faculty of Law
West Ukrainian National University*

Hubiak Khristina

*student Faculty of Law
West Ukrainian National University*

CORPORATE LAW OF THE UNITED KINGDOM: CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

As you know, corporate law is a branch of law that deals with companies, and their structuring, regulates the formation, management, and operation of companies, and includes such issues as reorganization and restructuring, shareholder rights, mergers and acquisitions of companies.

At the time of intensified international economic interaction between countries and the creation of companies with a foreign element, it is becoming an increasingly common phenomenon, as a result of which it can be noted that the study of corporate law is more relevant and necessary than ever in order to be aware of exactly how companies operate according to foreign legislation. Therefore, familiarization with the corporate law of the United Kingdom is important, as it is known that this state is one of the leading states on the world stage and acts as one of the leaders of the world economy.

The legislation of the United Kingdom belongs to the Anglo-Saxon family, which significantly distinguishes it from the legislation of the countries of the continental legal family. The Anglo-American model of corporate governance was recognized as the first in history and began to be actively implemented in practice.

Sources of corporate law include the Companies Act of the United Kingdom, which governs corporations formed under such sources as the Companies Act 2006, the Bankruptcy Act 1986 year, the Code of Corporate Governance of Great Britain, Directives of the European Union, and court cases [4].

Company law or corporate law can be divided into two main areas: corporate governance and corporate finance. Key participants in this corporate governance are managers, directors, shareholders, state structures, stock exchanges, public organizations, and consulting firms that provide services to corporations and their shareholders in matters of governance and voting. The main subjects of this model are actually managers, directors, and shareholders. The specificity of their relationship is revealed by the distribution and ownership of management, control powers, and ownership rights in the corporation. This is, first of all, a legal division, according to which investors (shareholders) do not bear legal responsibility for the actions of the company, transfer management functions to managers who act as their agents, and receive a fee for the services provided (agency services) [7, p.93].

Corporate finance involves two methods of raising funds for a limited liability company, the first method being the classic method - equity financing. Shares usually include the right to participate in the payment of dividends after the company makes a profit and the right to vote in the affairs of the company, although shares may include any rights that the company and the buyer wish to agree on. The second way is debt financing, which means obtaining loans, usually at a fixed annual interest rate. Lenders, such as banks, usually enter into agreements to pledge the company's assets so that in case of default, they can seize the company's assets directly to pay off the debts. It is also worth noting that creditors also have some protection through the power of judges to strike down unfair dealings before a company goes under, or to refund negligent directors involved in illegal trading. If a company is suddenly unable to pay its debts when due, UK bankruptcy law will require an administrator to try to save the company, provided that if the company itself has the assets to pay for it. In the negative case, if the rescue of the company turns out to be impossible, the life of the company ends when its assets are liquidated, distributed among creditors, and the company is deregistered. It is also worth noting that when a company becomes insolvent and no longer has assets, it can be liquidated by a creditor for a fee, this rarely happens, or usually by the HMRC tax creditor.

The fact that the companies of the United Kingdom actively use modern information technologies and Artificial Intelligence in their activities deserves attention. Artificial intelligence has taken root so well in the work of corporations that the question often arises as to whether Artificial Intelligence will ever be able to act not only as a tool for managing the corporation's affairs but also as, for example, a shareholder [5]. Therefore, questions arise more and more often in practice, whether such a replacement is legally permissible. Currently, the legislation of the United Kingdom does not provide for the possibility of a non-human being, but an autonomous system, to obtain exclusive control over a company. Therefore, at least one director from among corporate directors must be a natural person. In our opinion, such a position is quite rational in view of the peculiarities of Artificial Intelligence and the state of development of its specifics in law [6].

UK corporate law provides for four types of companies: 1) Public Limited Company (PLC); 2) Private company with limited liability under guarantee; 3) Private company with limited liability for shares; 4) Private company with unlimited liability.

A public limited company (PLC) is quite often referred to as a «public company» in practice. They usually start out as a private limited company before being re-registered as a PLC to raise capital for expansion. The legislation requires a share capital of at least £50,000 or more, of which at least 25% must be paid up before a company can start trading. Public companies from limited liability companies must have at least two directors and a company secretary. There is a perception that being a shareholder in a PLC is often considered more prestigious than being a shareholder in a private limited company.

A Private Company Limited By Guarantee is commonly used by non-profit organizations such as charities, student unions, societies, and social enterprises to set a low limit on the amount that members (owners) have to pay if something goes wrong not so. A private limited company has no share capital and therefore no

shareholders. The members of a company are guarantors and are often only liable for a nominal sum, such as £1 if the company is wound up.

A Private Company Limited By Shares is the most commonly used type of company in the UK and must have the word «Limited» or the abbreviated suffix «Ltd» at the end of their name. This type is popular because the amount for which the shareholders are liable in the event of liquidation of the company is limited by the company's reserves. There are also no minimum capital requirements, so many are created with very little capital investment.

Private Unlimited Company There are not many private unlimited companies compared to other types. Regarding them, the legislation does not set any limits on the amount that its participants are obliged to pay in case of liquidation of the company, so they are usually used for companies where the risk of insolvency is very low. It is also worth noting that by law they are not required to submit an annual report to Companies House. This makes unlimited companies attractive to companies that wish to maintain a level of secrecy regarding their financial status [2].

In addition to the four main types of public and private companies, English law also provides for several specific non-standard limited companies, namely:

- Community interest companies (CIC) - such companies are created for societies that seek to benefit the community only, they can be public or private, and can be limited by share capital or guarantee. Examples of such a company include housing associations, community development trusts, and leisure centers. Cannot be set up as a CIC - Charities and political parties.

- A right-to-manage company (RTM) is created to transfer authority over things like building maintenance and repair work from the landlord to the tenants. RTMs must be established as a special type of private limited company.

- Societas Europaea (SE) are business entities that can be established throughout the European Economic Area. By type, an SE is a public limited liability company that can be created as a subsidiary of another company or as a holding company. Also, an SE company can be created through a merger or from an existing

PLC. It is worth noting that SEs established in Great Britain must have a registered office and head office in the United Kingdom and have a share capital of at least 120,000 euros (or equivalent) [2].

Having considered and analyzed the types of corporations provided for by the legislation of the United Kingdom, we can clearly understand which form of corporation is most appropriate for a particular field of activity of the company, which sources of corporate law will regulate it, and how the liquidation of the company in the territory of the United Kingdom will take place. In addition, today corporations actively use modern technologies (for example, artificial intelligence), which can significantly improve the efficiency of their management and increase the level of profitability. Such technologies require special attention from the legislator and are gradually finding their legal solution in the legislative acts of the United Kingdom, which is a positive moment and deserves attention.

References:

1. Corporate law. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Corporate_law#Corporate_structure
2. Types of companies in the UK. URL: <https://www.netlawman.co.uk/ia/types-uk-company>
3. UK Company Law/ URL: <https://www.icaew.com/technical/trust-and-ethics/company-law>
4. United Kingdom company law. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/United_Kingdom_company_law
5. Florian Möslin. (2017). Robots in the Boardroom: Artificial Intelligence and Corporate Law. *Woodrow Barfield and Ugo Pagallo (eds), Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence, Edward Elgar, (2017/18, Forthcoming)*. URL: [Robots in the Boardroom: Artificial Intelligence and Corporate Law by Florian Möslin:: SSRN](#)
6. Martsenko, N. (2021). Influence of artificial intelligence on the legal system. *Studia Prawnoustrojowe*, (54). <https://doi.org/10.31648/sp.7101>

7. Несиної С. В. Корпоративне право: навчальний посібник. О. В. Пушкіна, С. В. Несинова, Т. М. Лежнєва, І. Б. Пробко, Т. А. Тодорошко. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 276 с.

Іванченко Ольга Миколаївна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Право на свободу інформації у міжнародному праві визнано фундаментальним правом людини і головним критерієм всіх свобод, про що було проголошено на Першій сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1946 році у Резолюції 59 (I) «Скликання міжнародної конференції з питань свободи інформації». Згодом ця концепція знайшла відображення у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права та ін. міжнародних документах, основний акцент у яких був зроблений на тому, що право збирати, отримувати і поширювати інформацію, реалізується «незалежно від державних кордонів». Згідно з Конвенцією про захист прав людини і основних свобод, свобода вираження поглядів і отримання інформації є практично необмеженою. За національним законодавством право на свободу інформації гарантовано статтею 34 Конституції України «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Виключенням для обмеження цього права є: в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і

неупередженості правосуддя. Крім Конституції право доступу до інформації регулюється законами України «Про Інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та ін. У резолюції Ради ООН з прав людини від 5 липня 2012 р. наголошувалося на тому, що ті ж права, які мають люди в режимі офлайн, також повинні бути захищені в Інтернеті.

Для забезпечення прав людини на свободу вираження своїх поглядів та переконань усі люди повинні мати доступ до мережі Інтернет, а держава має «заохочувати та полегшувати доступ до Інтернету та міжнародного співробітництва, спрямованого на розвиток засобів масової інформації та засобів зв'язку у всіх країнах». Крім того зазначалося, що Інтернет - важливий інструмент розвитку та реалізації прав людини і Рада й надалі буде опікуватися питаннями пропаганди, захисту та реалізації прав людини, включно з правом на свободу вираження поглядів в Інтернеті.

Оскільки саме Інтернет в сучасному світі виконує функцію каталізатора для здійснення всіх прав людини і є потужним фактором соціального, освітнього і культурного розвитку та головним джерелом інформації у сучасному суспільстві, незалежно від кордонів, зупинимось на розгляді основних прав людини, пов'язаних з використанням Інтернету, так звані «Цифрові права», які у західних країнах розуміються як «доступ» і «недискримінація» - вільний доступ, свобода вираження поглядів та приватність онлайн, англ. - «digital rights».

Отже основним цифровим правом людини є право на доступ до Інтернету, що передбачає можливість вільного та безпечного користування цією мережею. Це право забезпечується шляхом заборони необґрунтованого обмеження доступу до Інтернету та зобов'язання держав вживати заходів для забезпечення максимального доступу своїх громадян до мережі. Умовами для повноцінної реалізації цього права громадянами є також доступ до інформації про технології та цифрова грамотність – можливість отримувати знання та

навички з використання Інтернету для задоволення своїх потреб. Право на доступ до інтернету має базуватися на принципах інклюзивності, недискримінації, мережевій нейтральності, безпеці та якості надання послуг. Кожен має право вільно висловлювати свої погляди, шукати, отримувати та поширювати інформацію онлайн.

Реалізація права на свободу вираження поглядів передбачає, що нікого не можна примушувати до дій чи висловлювань проти своїх переконань. Право шукати й отримувати інформацію означає не лише те, що держава не повинна перешкоджати людині шукати інформацію онлайн, але й має сприяти доступу до такої інформації. Право поширювати інформацію означає, що особа може вільно висловлюватись, навіть якщо її слова можуть образити людину, але лише за умови, що вони не порушують закон та прав і свобод інших людей. Це право також передбачає можливість використання анонімності або псевдоніму задля своєї безпеки, оскільки доступ до Інтернету, крім переваг, пов'язаний із можливими ризиками і загрозами для людини (наси́льство, кібербулінг, кібербомінг). Свобода вираження поглядів має бути вільною від цензури, але разом з тим покладає обов'язки не порушувати закон та поважати права інших людей.

Задля забезпечення права на приватність та захист персональних даних в Інтернет, країни мають адаптувати своє законодавство до міжнародних стандартів та критеріїв, а саме:

- збирання та обробка персональних даних має здійснюватися за згодою або з інших підстав, чітко визначених законом;

- персональні дані мають збиратися в обсязі, що відповідає меті обробки, яка водночас має бути законною та виправданою;

- особа повинна бути належним чином поінформована про обробку своїх персональних даних та її мету;

- персональні дані не можуть поширюватися чи оброблятися для інших, ніж було визначено і погоджено, цілей;

- безпечне зберігання персональних даних;

право отримати інформацію про обробку та свої персональні дані;
право вимагати виправлення або видалення своїх персональних даних;
право на відшкодування у разі порушення.

Право на захист приватності передбачає не тільки захист від посягання на репутацію особи через поширення недостовірної інформації, але й шляхом невтручання у таємницю кореспонденції та електронних комунікацій. Забезпечення цього права можливе за допомогою шифрування інформації та повідомлень онлайн та через обмеження неконтрольованого доступу правоохоронних органів до інтернет-мереж.

Як і в реальному житті, людина має бути убезпечена від злочинних посягань в Інтернеті (фізичного та психологічного насильства, домагань, дискримінації тощо). Механізм забезпечення свободи та особистої безпеки в Інтернеті повинен відповідати викликам та загрозам та має постійно вдосконалюватись для юридичних гарантій захисту людини в онлайн-середовищі. Водночас держава має сприяти розвитку та функціонуванню безпечних інтернет-технологій, поряд із захистом технічного функціонування Інтернету від шкідливих сервісів.

Відповідно до Будапештської конвенції про кіберзлочинність користувачі Інтернету мають бути захищеними від використання шкідливих кодів та надсилання великих обсягів електронних листів з метою блокування комунікаційних функцій системи. Інтернет спільноти в сучасному світі – це важлива складова участі громадян в суспільному житті країни. За допомогою Інтернету забезпечується право людини на мирні зібрання, що значно пришвидшує вирішення важливих державних справ.

Задля забезпечення цього права громадяни повинні мати свободу обирати та використовувати будь-які сервіси чи веб-сайти для створення, приєднання, мобілізації та участі в соціальних групах. Це право охоплює також право на мирний онлайн-протест, на використання без необґрунтованого втручання всіх доступних сервісів та послуг електронної демократії, включно з правом подання електронних петицій. Існування права на цифрове

самовизначення або права відключатися від онлайну на сьогодні є предметом теоретичних дискусій. Уперше про право відключатися почали говорити в аспекті трудових прав, з урахуванням створюваних ситуацій, коли робочі питання необхідно було вирішувати онлайн у позаробочий час.

Все більше фахівців звертається до думки, що, будь-який громадянин повинен мати доступ до головних державних сервісів і не зазнавати дискримінації незалежно від своєї віртуальної активності або її відсутності. Насамперед наразі в Україні існує проблема імплементації норм законодавства ЄС в національне законодавство та відсутні ефективні цифрові системи технічного захисту персональних даних в Інтернет. В інформаційному суспільстві, яке створило і розвиває людство, Інтернет є одним з найпотужніших джерел знання і усі повинні мати можливість бути активними його учасниками. Ті права, які нещодавно були офлайн дедалі швидше переходять у права онлайн. Так, до цифрових прав можна зарахувати право на освіту, право на працю, на підприємницьку діяльність, права користувачів, право на охорону здоров'я, культурні права. З подальшим розвитком інформаційних технологій цифровий вимір прав людини дедалі збільшуватиметься, що потребуватиме ефективних засобів їх правового та технічного захисту, а також удосконалення механізму міжнародного унормування.

Еннан Руслан Євгенович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри права інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Цифрові технології створюють нову реальність: цифрову економіку, цифровий кіберпростір. Цифрові технології формують нове середовище, в якому має діяти право. Цифрові технології висувають свої умови, до яких

необхідно адаптувати інститути права. Формування принципово нового середовища з урахуванням сучасних цифрових технологій істотно впливає на економіку, право і соціальні процеси, на структуру і зміст суспільних відносин. Нові технологічні платформи блокчейн, Інтернет речей, штучний інтелект, хмарні сервіси, «розумні» комплекси та пристрої (*smart*), аналітичні бази даних, віртуальна реальність, кібер-безпека, соціальні мережі та платформи, електронні сервіси, що застосовуються у різних сферах діяльності - створило нові умови, нові технологічні засади для зміни традиційних правових інститутів та їх адаптації до нових технологічних реалій - цифрової системи. Формуються нові інструменти соціального характеру: штучний інтелект, роботи, комп'ютерні хмарні послуги, різноманітні «розумні» пристрої, формується нове середовище віртуального спілкування у вигляді соціальних мереж та технологічних платформ.

Цифровізація правовідносин – це використання сучасних цифрових технологій у найрізноманітніших сферах діяльності. *Цифровізація* призвела до створення та розвитку цифрової економіки, формування інститутів цифрового права, нової конфігурації соціальних відносин на засадах використання соціальних мереж та Інтернету. *Цифровізація* різних сфер діяльності це не тільки сучасні форми та способи збирання, зберігання, обробки та передачі інформації в цифровому форматі, а також технології цифрового регулювання процесів життєвого циклу в економіці, праві, комерційних відносинах.

Сьогодні у зв'язку з динамічним розвитком правовідносин з використанням цифрових технологій формується *цифрове право* як форма вираження правового регулювання з використанням цифрових технологій у цифровому кіберпросторі. При формуванні *цифрового права* як нового, актуального, самостійного напрямку правового регулювання використовується підхід з позиції цифрової системи - різновиду інформаційної системи. *Цифрове право* – це цифрова взаємодія між суб'єктами віртуального цифрового простору – кіберпростору. *Цифрове право* - це *цифрові права* на

об'єкти цифрового обороту, що мають економічну цінність, і засновані на принципах створення та дії технологічних платформ та цифрових технологій.

Традиційні консервативні правові доктрини, засновані на засадах існування фізичного світу, не враховують сучасної специфіки цифрової взаємодії у віртуальному просторі: проблеми правового регулювання відносин у мережі Інтернет, взаємодія користувачів у цифровому просторі нових технологій, поява штучного інтелекту та нейрон-комп'ютерних мереж, способи реалізації та захисту суб'єктивних прав у віртуальному просторі. Розвиток цифрового права пов'язаний із можливістю ідентифікації та аутентифікації учасників цифрового обороту не тільки на підґрунті застосування електронного цифрового підпису, а й також у перспективі – роботу зі штучним інтелектом у разі визнання його у встановленому законом порядку цифровою особою. Як самостійний інститут формується так званий «віртуальний двійник» фізичної особи, автентифікація якого у цифровому віртуальному обороті здійснюється на основі відповідної цифрової ідентифікації за допомогою фіксації та подальшого використання у цифровому обороті відповідного індивідуального коду.

Для подолання розриву між реальним та цифровим світом та з метою реалізації людського потенціалу застосовуються технології доповненої реальності (*augmented reality*). Нова цифрова реальність – це застосуванні Інтернету речей, штучного інтелекту, застосуванні сервісів автоматичної ідентифікації, збору та обробки глобальних баз даних (*Big Data*), хмарних сервісів, розумних робото-технічних комплексів (*smart*), у розвитку соціальних мереж, ІТ-платформ та сервісів у цифровому середовищі Сучасні технології – це комплекс технічних рішень, що включає результати інтелектуальної діяльності, комплекс технічної та дозвільної документації (сертифікати виробництва та якості), секрети виробництва (ноу-хау), технологічний досвід практичного застосування технології, кваліфікацію персоналу. У сукупності всі ці елементи забезпечують виробництво виробів певним способом або надання послуг із заданими якісними та кількісними

характеристиками для отримання нового, удосконаленого технологічного продукту, що дозволяє успішно конкурувати на ринку. Робото-технічні пристрої зі штучним інтелектом для участі у цифровому обороті повинні мати права та обов'язки, визнання їх *цифровою особою*, тобто. суб'єктом *цифрових правовідносин*. Правоздатність і дієздатність такої цифрової особи має обмежений характер і визначається залежно від комплексу функціоналу та переліку дій, що мають юридичне значення, якими наділяється ця особа в силу закону. Проблеми правового режиму об'єктів інтелектуальної власності, створених штучним інтелектом, захист прав на такі об'єкти, патентоспроможність створених на основі штучного інтелекту технологій, захист прав інвесторів під час створення таких технологій підлягають вирішенню у вигляді застосування юридичної конструкції штучного інтелекту на засадах побудови юридичної особи.

Цифровий оборот цифрових прав чи цифрових активів подібний за своїм правовим механізмом із оборотом виключних майнових прав інтелектуальної власності. Прикладом сучасної тенденції надання характеру товару нематеріальним благам є декларація про особистий імідж (право на зображення), яке передбачає оцінку особистості людини, її іміджу, сформованого з допомогою об'єднання зовнішніх даних особи і особистих особливостей відомої особистості, які у рекламних та інших комерційних цілях, наприклад використання іміджу відомих акторів, спортсменів, громадських діячів у рекламі. Трансфер технологій є одним із секторів ринку інтелектуальної власності, що стрімко розвивається. Розвиток франчайзингу, транскордонних ліцензійних угод транснаціональними корпораціями в сукупності з високою мобільністю фінансового та інтелектуального капіталу, розвитком ІТ-технологій та Інтернету створили нове технологічне та комерційне середовище у т.ч. й для широкого використання інтелектуальної власності у товарних відносинах. Успішне створення, поширення та ефективне застосування сучасних технологій неможливе без використання правових моделей передачі (трансферу) та поширення нових результатів

інтелектуальної діяльності. В інноваційному процесі механізм, що стимулює створення та передачу нових технологій, є ключовим фактором розвитку в період сучасної технологічної революції. Цифровий простір визначають нові виклики інституту інтелектуальної власності. Нова реальність кіберпростору та кіберпослуг акцентують увагу на питаннях безпеки використання інтелектуальної власності для правоволодільців. Створення побудованих за принципом комплексних технологій складних об'єктів (штучний інтелект, аналітичні структури, самоврядні системи тощо) сприяє розширенню переліку об'єктів інтелектуальної власності, зміну способів правової охорони в цифровому просторі, створення сегменту цифрових послуг як різновиду об'єктів інтелектуальної власності, формуванню прав на віртуальні об'єкти цифрового простору. *Технологія* - це інтегрований об'єкт, що поєднує права на результати інтелектуальної діяльності (винаходи, комп'ютерні програми, бази даних, ноу-хау, товарні знаки тощо), а також технічні знання, вміння, навички та інші конкурентні переваги, що випливають з володіння технологією (goodwill). Вбачається можливим застосування європейської доктрини *sui generis* для врегулювання нових цифрових об'єктів та їх цивільного обороту.

Цифрові права – різновид майнових прав. Вони можуть брати участь у цивільних правовідносинах як об'єкти цивільного обороту. Різноманітність цифрових майнових прав виникає під час використання цифрових технологій та створення нових цифрових об'єктів. *Цифрові права* належать до категорії суб'єктивних цивільних прав і можуть бути кваліфіковані в залежності від правової природи цифрових об'єктів та характеру майнових правовідносин, що виникають у процесі застосування цифрових технологій. Тобто, йдеться про цивільно-правову модель регулювання цифрових технологій та визнаних законом майнових цифрових прав як особливий інститут цивільного права, предметом регулювання якого є майнові правовідносини, пов'язані з виникненням (визнанням), передаванням, іншим розпорядженням цифровими майновими цивільними правами на цифрові об'єкти, що створюються в результаті використання цифрових технологій та виражені у цифровій формі

за допомогою електронних технічних засобів. *Цифрові права* мають економічну цінність, що дозволяє характеризувати їх як майнові права. Розпоряджання цифровими правами здійснюється через договори між суб'єктами (правоволодільцями) за правилами, які можуть встановлюватися, у т.ч., третьою особою (власником сайту, оператором, провайдером). *Об'єктами цифрових прав* є створювані внаслідок використання цифрових технологій (зокрема комп'ютерних програм) нематеріальні об'єкти у вигляді цифрових кодів і записів, охороноздатні об'єкти, визнані законом як такі, або такі, що впливають з угод суб'єктів цифрових прав. До *об'єктів цифрових прав* належать: криптовалюти, «цифрові двійники», технологічні онлайн платформи, хмарні обчислення (сервіси), цифрові сховища криптовалют (електронні гаманці), цифрові біржі та ін. *Цифрові об'єкти* безпосередньо не беруть участь у цивільному обороті, а оборотоздатними є цифрові права на такі об'єкти, які визнаються та засвідчуються у цифрових реєстрах за допомогою цифрових записів комп'ютерних кодів.

Суб'єктами цифрових прав можуть бути фізичні або юридичні особи за допомогою цифрових ідентифікаторів суб'єкта, включаючи комп'ютерні коди, IP-адреси, персональний ідентифікатор, умовні позначення (nick-name), а також у вигляді штучного інтелекту у різних формах. *Суб'єкти цифрових прав* беруть участь у цивільних правовідносинах у вигляді цифрових ідентифікаторів щодо розпорядження цифровими правами, визнаними правоволодільцями. *Спеціальними суб'єктами цифрових прав* можуть бути оператор Інтернет-сервісу, інформаційний посередник, хостинг-провайдер, власник (оператор) онлайн-платформи з надання інформації про товари і послуги.

Застосування високотехнологічної продукції стимулює залучення до цивільного обороту майнових прав на складні об'єкти та технології, що також включають й результати інтелектуальної діяльності. У цьому контексті формується новий цифровий цивільний оборот, що є сукупністю правовідносин, породжуваних юридично значимими діями суб'єктів

цивільного обороту (правоволодільців) щодо засвідчення цифрових об'єктів, розпоряджання цифровими правами у вигляді застосування цифрових технологій і полягає у послідовності цифрових записів, цифровому комп'ютерному коді. Зміст цифрового цивільного обороту формується сукупністю цифрових угод (транзакцій) чи інших юридично значущих дій, вчинених, зокрема, у вигляді смарт-контрактів. В результаті угод чи інших юридично значущих дій із цифровими об'єктами виникають цифрові права, зміст та умови здійснення яких визначається за правилами інформаційної системи, що відповідає встановленим законом вимогам та функціонує із застосуванням цифрових технологій.

Цифрове право – це нова форма реалізації правовідносин у сфері кібер-регулювання у різних сферах: цифрові права у цифровому обороті, кібербезпека, захист персональних даних, регулювання транскордонних цифрових транзакцій, реалізація соціальних прав на основі технологічних платформ, формування електронного уряду, електронної держави. Нині відбувається процес *цифровізації* права, тобто використання нових цифрових технологій для оптимізації правовідносин, а також процедур створення нової цифрової реальності, яка також потребує правового регулювання. Цифрова реальність формує поведінку людини, норми соціальних відносин, створює цифрове право та цифрову правосвідомість. В умовах цифрової економіки та віртуального простору очевидно є необхідність нового погляду на правові інститути в епоху інформаційного суспільства та цифрових технологій, послідовної адаптації традиційних правових механізмів до нових реалій. Подальший розвиток правового регулювання цифрових прав та цифрового цивільного обороту є можливим відповідно до концептуальної моделі «*цифровізації*» традиційного права. Нова парадигма розвитку права полягає у «*цифровізації*» права, тобто використання цифрових технологій для оптимізації правового регулювання, а також формування цивільного цифрового обороту. Отже, *цифрове право* – це система норм права щодо застосування цифрових технологій, що регулює правовідносини, які

виникають у зв'язку з використанням цифрових даних та застосуванням цифрових технологій. *Цифрове право* – це комплексний міжгалузевий інститут права, що об'єднує норми права, які регулюють правовідносини, що виникають у зв'язку з набуттям, здійсненням, відчуженням та захистом цифрових прав, а також із застосуванням цифрових технологій суб'єктами цифрового права. Механізм правового регулювання відносин в цифровому середовищі ґрунтується на тому, що вони мають інформаційну природу, оскільки виникають щодо здійснення певних дій з інформацією в цифровому виді (цифровими даними).

Жебровська Кристина Артаківна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Рябошапченко Анастасія Олександрівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**МІЖНАРОДНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО У КОНТЕКСТІ
ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ**

Міжнародне інформаційне право є новою комплексною галуззю права, що формується у на засадах та взаємовпливу міжнародного публічного і міжнародного приватного права, та у якому структуруються міжнародні (інтернаціональні) суспільні відносини щодо інформації, інформаційних технологій, інформаційної діяльності. Сучасне міжнародне інформаційне право ґрунтується на тенденціях формування глобального інформаційного суспільства під впливом розвитку електронних засобів масової комунікації. Міжнародна інформаційна діяльність є однією із провідних засад міжнародного інформаційного права в умовах становлення глобального інформаційного суспільства, глобальної інформаційної цивілізації, глобальної інформаційної культури, глобального міжнародного інформаційного порядку,

інформаційної безпеки міжнародного співтовариства.

Учасники (суб'єкти) міжнародних інформаційних відносин розглядаються як суб'єкти міжнародного інформаційного права, а його об'єктами є інформація у змісті її різних форм об'єктивізації (відображення) відомостей, повідомлень, даних, сигналів, кодів, знань.

Наразі міжнародне інформаційне право як відображення зазначеної сфери міжнародної діяльності і як галузь права перебуває розвивається під впливом нових світових здобутків науково-технічного прогресу у сфері інформатики, інформатизації, телекомунікації, міжнародної інформаційної діяльності, прав людини. До основних категорій міжнародної інформаційної діяльності можна віднести такі: міжнародна інформація, міжнародні інформаційні ресурси, міжнародний інформаційний простір, міжнародна інформаційна політика, міжнародні інформаційні відносини.

Міжнародні інформаційні відносини – це транскордонні відносини, які виникають у різноманітних сферах життєдіяльності людей, суспільств і держав при одержанні, застосуванні (використанні), поширенні та зберіганні інформації. Міжнародні інформаційні відносини можна розглядати як такі, що виникають, змінюються і припиняються у різноманітних сферах діяльності держав, суспільств, які їх утворюють, міжнародного співтовариства (світової спільноти) при розповсюдженні, одержанні та застосуванні інформації людиною незалежно від її державної приналежності, громадянства тощо.

Міжнародна інформація – форма виразу результатів аналітико-синтетичної чи евристичної діяльності людини щодо документованих або публічно оголошених відомостей, повідомлень, роз'яснень, даних, викладень, знань за допомогою певних технологій (засобів) про події та явища, що відбувалися, відбуваються або відбудуться у міжнародному співтоваристві. Міжнародна інформація – це система відомостей, повідомлень, роз'яснень, даних, викладень, знань про систему міжнародних відносин, а також про їх структуру, загальні властивості і питання, пов'язані з технологіями їх пошуку, збирання, обробки, зберігання та розповсюдження.

При цьому необхідно зазначити, що другий аспект поняття міжнародної інформації тяжіє до сучасного змісту правової інформатики як науки про системну інформатизацію різноманітних соціально-правових систем, або може розглядатися у контексті теорії інформації соціальних систем. Якщо міжнародні відносини розглядати за сутністю правовідносин, то у такому контексті міжнародна інформація може розглядатися як складова правової інформатики – науки про системну інформатизацію правотворчості, правозастосування та правової освіти.

Особливістю міжнародної інформації є те, що вона розглядається як складова глобальної комунікації, мета якої – з'ясування закономірностей взаємодії суспільств. Міжнародні інформаційні відносини визначаються інформаційними процесами між суб'єктами щодо об'єктів міжнародного співробітництва. Нині на міжнародному рівні усвідомлено, що інформація є основною цінністю не тільки для людини, але й суспільства, як виробничий ресурс. У цьому контексті інформація розглядається як специфічний ресурс. При цьому інформаційні ресурси виступають у ролі чинників забезпечення національних, державних та міжнародних інтересів і потреб.

В сучасних умовах глобалізації інформаційні ресурси виходять на перший план уваги міжнародного співтовариства, що дає підстави визначення їх змісту як об'єкта міжнародних відносин. Особливої уваги інформаційні ресурси набувають в сучасних умовах швидкої глобалізації інформаційних процесів і прагнення розвинених країн досягти безперечного інформаційного домінування заради розв'язання своїх національних завдань.

Міжнародні інформаційні ресурси – це система документованих відомостей, даних у міжнародних інформаційних системах (засобах масової інформації, бібліотеках, архівах, електронних базах даних), або національних інформаційних системах доступних широкому загалу (кожному, незалежно від національної приналежності, громадянства), або нормативно визначеному обмеженому колу суб'єктів.

Міжнародні інформаційні ресурси – це організована система

інформаційних продуктів певного призначення, для задоволення інформаційних потреб між-народного співтовариства (громадян різних країн, їх суспільств, держав) у певній сфері інтересів їх життєдіяльності. Отже, створення, застосування чи використання міжнародних інформаційних ресурсів – це процес виробництва, застосування чи використання (матеріалізації) ідей, знань, даних, досвіду тощо в певній технологічно зумовленій формі (інформації) в інтересах міжнародного співтовариства.

Важливу роль у сучасному глобальному суспільстві відіграють інформаційні ресурси науково-технічної інформації – систематизоване зібрання науково-технічної інформації (літератури і документації у формі книг, брошур, статей у періодичних виданнях, патентна документація, нормативно-технічна документація, промислові каталоги, конструкторська документація, звітна науково-технічна документація з науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, депоновані рукописи, переклади науково-технічної літератури і документації), зафіксовані на паперових (традиційних) чи інших (електронних) носіях.

Однією з глобальних проблем сучасного міжнародного інформаційного права є проблема, що пов'язана з процесами формування інформаційних ресурсів суспільного призначення (користування), як спільного надбання людства для кожного. В умовах формування глобального інформаційного суспільства, на етапі становлення глобальної цивілізації, основу якої нині складає Інтернет, а також глобальна електронно-інформаційна культура народів світу, проблема спільного надбання постає особливо актуальною щодо формування міжнародних інформаційних ресурсів суспільного призначення.

Міжнародні інформаційні ресурси спільного призначення (користування) – це сукупність інформаційних ресурсів національних, державних і громадських органів (наукової та науково-технічної інформації, баз даних, бібліотек, а також комерційних центрів, фірм, організацій, окремих осіб, які займаються інформаційною діяльністю), призначених для відкритого доступу та використання кожному із застосуванням різноманітних транскордонних

технологій комунікації (зв'язку). У міжнародній практиці підґрунтя суспільних інформаційних ресурсів (інформаційних ресурсів суспільного призначення) становлять національні інформаційні ресурси як суспільне надбання, культурна спадщина людства що охороняється не лише державами, а й міжнародним співтовариством за участю міжнародних організацій для задоволення культурних, духовних потреб кожного.

Міжнародний інформаційний простір – це транскордонний, транснаціональний простір, у якому реалізоване міжнародне інформаційне середовище людства. У міжнародному інформаційному просторі здійснюються і сприймаються інформаційні явища, процеси та інформаційні відносини людства щодо створення, розповсюдження (поширення), збирання, відображення, реєстрації, накопичення, збереження, охорони, захисту інформації, інформаційних продуктів, інформаційних ресурсів. На певну частину міжнародного інформаційного простору, що знаходиться у межах територіальних кордонів окремих країн розповсюджується юрисдикція держав. Тобто, у міжнародному інформаційному просторі для певних суспільно значимих цілей виділяється національний інформаційний простір загального доступу.

У практиці міжнародної інформаційної діяльності до об'єктів єдиного інформаційного простору держави відносять: інформаційні ресурси; інформаційні системи та телекомунікаційні мережі; засоби взаємодії операторів інформаційних систем (термінальне обладнання). До суб'єктів єдиного інформаційного простору держави відносяться: держава; автори об'єктів єдиного інформаційного простору; власники об'єктів єдиного інформаційного простору; розпорядники єдиного інформаційного простору; виробники єдиного інформаційного простору; постачальники інформаційних ресурсів і послуг; споживачі (користувачі) інформаційних ресурсів і послуг.

До зв'язків між об'єктами і суб'єктами єдиного інформаційного простору відносять: організаційно-правові зв'язки; фінансово-економічні зв'язки; функціонально-технологічні зв'язки із забезпечення інформаційних процесів;

топологічні зв'язки; зв'язки інформаційної взаємодії (телекомунікації).

На національний інформаційний простір, як правило розповсюджується виключна юрисдикція держави, проте з урахуванням потреб міжнародного співтовариства, що визначається у міждержавних угодах. Межі національного інформаційного простору визначаються з інформаційного суверенітету держави – здатності держави контролювати і регулювати потоки інформації з-за меж держави з метою додержання національних законів, прав і свобод громадян, а також здатність держави гарантувати національну та державну інформаційну безпеку, як складових міжнародної інформаційної безпеки. Якщо держава не має зазначеної здатності, то її інформаційний суверенітет можна вважати функціонально обмеженим. В рамках окремих міждержавних утворень може створюватися і регіональний міжнародний простір.

Міжнародний інформаційний простір тісно пов'язаний із такою категорією, як міжнародний інформаційний ринок. Міжнародний інформаційний ринок – це система економічних, організаційних і правових міжнародних відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів: технологій, продукції, послуг. На міжнародному інформаційному ринку відбуваються певні інформаційні процеси.

Види інформаційної діяльності у міжнародному праві в сучасних суспільних відносинах визначаються в залежності від рівня світового когнітивного суспільствознавства, потреб часу, розвитку теорії міжнародного інформаційного права. Публічне визначення міжнародної стандартизації видів інформаційної діяльності дозволить вирішити низку теоретичних і практичних питань гармонізації у міжнародному інформаційному праві.

Отже, міжнародне інформаційне право містить дві складові: міжнародне публічне інформаційне право, що визначає та регулює міжнародні відносини щодо інформації на рівні міждержавних нормативно-правових актів, міжнародних організацій; міжнародне приватне інформаційне право, що визначає приватні відносини (відносини між приватними особами) ускладнені іноземним елементом.

При цьому сторони цих відносин визначають свій правовий статус без участі держав і при взаємній волі визначають правовий режим відносин, у тому числі вибір законодавства країни, за яким можливе вирішення колізій та спорів. При цьому, необхідно розуміти, що зазначений поділ є умовним, оскільки між цими двома складовими межі визначаються також умовно, виходячи з процедур вирішення проблем, ускладнених міжнародними чинниками, у тому числі суперечок за участю різних суб'єктів міжнародного права.

Таким чином, міжнародне інформаційне право пов'язано з участю держав у міжнародних відносинах щодо формування міжнародних принципів, традицій, норм, стандартів поведінки суб'єктів міжнародних відносин у глобальному інформаційному просторі.

Дронов Владислав Юрійович

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

РОЛЬ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Питання доступу до інформації, зокрема, доступу до публічної інформації тісно пов'язані з формуванням та розвитком інформаційного суспільства та його правовим регулюванням. Підтвердження цього ми можемо знайти у Декларації принципів. Побудова інформаційного суспільства: глобальна задача в новому тисячолітті. В ній проголошувались наміри будувати інформаційне суспільство, в якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися й обмінюватися ними, даючи змогу окремим особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку і підвищуючи якість свого життя на основі цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй і поважаючи в повному обсязі та підтримуючи Загальну декларацію прав

людини [4]. В цій нормі відсутнє уточнення про доступ саме до публічної інформації, проте, ми можемо зробити висновок, що в даному випадку використані поняття інформація та знання включають в себе і цей вид інформації.

А також для нас є важливим згадування про таке важливе джерело міжнародного права прав людини як Загальна декларація прав людини. Отже, можемо зробити висновок, що в цій нормі йдеться й про реалізацію прав людини та громадянина в цілому. Тим більше, очевидним є зв'язок доступу до інформації та реалізації прав людини, в тому числі права на участь в управлінні державними справами, про що ми будемо говорити далі.

В Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства зазначається, що інформаційно-комунікаційні технології є одним із найважливіших факторів, що впливають на формування суспільства двадцятого століття, а також підкреслюється їхній вплив на спосіб життя людей, їх освіту та роботу, а також взаємодію уряду та громадянського суспільства [1].

Вважаємо вкрай важливою роль як інформаційно-комунікаційних технологій так і взагалі доступу до інформації, в тому числі його правових гарантій, у розбудові громадянського суспільства. В даному випадку й згадані технології лише виступають інструментом, що робить доступ до інформації простішим. Наприклад, завдяки мережі Інтернет ми маємо можливість отримувати інформацію про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Звичайно, що й низка інших технологій дозволяють швидше та простіше отримувати та розповсюджувати інформацію. Як приклад можна навести й телебачення, телефонний зв'язок, новітні засоби зв'язку, тощо.

Питання розбудови та розвитку громадянського суспільства врегульовані цілою низкою нормативно-правових актів українського законодавства. Серед них - Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. Цей документ, що є для нас цікавим, містить

норми, що стосуються самого визначення громадянського суспільства. як сфери суспільної діяльності громадян, що об'єднуються для прийняття спільних рішень, а також захисту прав та інтересів, досягнення спільного блага, у тому числі у взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними інститутами та бізнесом. Наголошується на тому, що через інститути громадянського суспільства громадяни та суспільні групи забезпечують самоорганізацію, представництво, реалізацію і захист прав та інтересів [6].

Отже, по-перше, можемо виділити реалізацію і захист прав і інтересів, в тому числі права на доступ до інформації, передбачене низкою міжнародних та українських нормативно-правових актів. По-друге, ефективна взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування також не можлива без доступу до інформації. Що підтверджується й практикою міжнародних установ – наприклад, справою Готьє проти Канади, що розглядалась Комітетом Організації об'єднаних націй з прав людини [2].

Якщо говорити про правове регулювання доступу до публічної інформації в Україні, то слід назвати Закон України «Про доступ до публічної інформації» [5], метою якого, зокрема є не тільки забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень, але й створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації, що також, на наш погляд, підкреслює взаємозв'язок між доступ до інформації, функціонуванням громадянського суспільства та захистом права на участь в управлінні державними справами та інших прав.

В науці підкреслюється й роль громадянського суспільства у сучасних міжнародних відносинах. Так, актори, що входять до сучасного громадянського суспільства, взаємодіють із державними структурами та міжнародними організаціями, в подальшому будуть відігравати важливу роль у формуванні майбутнього світового суспільства і стануть атрибутом демократичного глобального управління [3]. Можна погодитись з автором не тільки щодо важливості громадянського суспільства у сучасних міжнародних

відносинах, але й щодо його важливості в управлінні, що, як ми вже зазначали є неможливим без доступу до інформації. У наведеній нами думці, щоправда, йдеться не про управління державними справами, а про управління на глобальному рівні.

Роль громадянського суспільства у міжнародних відносинах ми можемо спостерігати і сьогодні. Беззаперечним є його вплив, в тому числі, на підтримку України урядами іноземних країн. Важливими в такій ситуації є й можливість отримувати достовірну інформацію про події у світі, про діяльність своєї держави на міжнародній арені, про конкретні дії щодо підтримки України або ж, навпаки, обходу санкцій, тощо. Якщо ж оцінювати вплив на глобальному рівні, то можна з одного боку також зазначити його роль, а з іншого висловити сподівання на те, що суспільство й надалі зможе не тільки впливати на уряди та міжнародні організації та контролювати їх, але й допоможе подолати кризу міжнародних організацій, в першу чергу, Організації об'єднаних націй, яка, нажаль є сьогодні очевидною.

Джерела:

1. Okinawa Charter on the Global Information Society. Adopted at the Group of Eight (G-8) Summit in Late July 2000. URL: <https://archive.unescwa.org/okinawa-charter-global-information-society> . (дата звернення: 14.11.2022).
2. Robert W Gauthier v Canada, Merits, UN Doc CCPR/C/65/D/633/1995, (1999) 7 IHRR 7, IHRL 1676 (UNHRC 1999), 7th April 1999, United Nations [UN]; Human Rights Committee [CCPR]. URL: <https://apdr.allard.ubc.ca/gauthier-v-canada/>
3. Гірман А. П. Міжнародні відносини та світова політика: імперативи сучасності. *Регіональні студії*. 2020. №21. С. 34-39. URL: www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/21/7.pdf. (дата звернення: 14.11.2022).
4. Декларація принципів. Побудова інформаційного суспільства : глобальна задача в новому тисячолітті. URL: <https://old.apitu.org.ua/wsis/dp>

5. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

6. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 14.11.2022).

Савченко Володимир Святославович

аспірант кафедри адміністративного та фінансового права

Національного університету біоресурсів і природокористування України

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ ОСОБИ

Введений Указом Президента України № 64/2022 [1] правовий режим воєнного стану, безумовно здійснює вплив на обсяг прав та свобод людини й громадянина. Здійснювати захист гарантованих Конституцією України [2] прав, в умовах воєнного стану проблематично, а іноді й просто неможливо, через втрату юрисдикційних можливостей в окремих регіонах України, органами на які покладається такий захист. Мова йде саме про ті території, на яких ведуться активні бойові дії, чи які перебувають тимчасово в окупації.

У зв'язку з цим зазначеним вище Указом Президента України, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3]. Окрему і вагомую групу у цих обмеженнях становлять інформаційні права та свободи людини і громадянина.

Щодо інформаційних прав та свобод людини, слід зазначити, що у 2021 році була прийнята оновлена Доктрина інформаційної безпеки (далі - Доктрина), що передбачає комплексну взаємодію на основі Конституції України, законів України, Стратегії національної безпеки України, Стратегією кібербезпеки України, затвердженою, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У ній вже конкретизуються потенційні інформаційні загрози: «інформаційна політика Російської Федерації – загроза не лише для України, але й для інших демократичних держав» [4].

Таким чином захист інформаційної безпеки в цілому та окремої особи зокрема, є важливим аспектом діяльності держави. Крім того, інформаційна безпека відіграє особливу роль саме в періоди ведення активних бойових дій та збройних конфліктів. Адже саме за допомогою неправдивої, спотвореної інформації можливо спровокувати панічні настрої серед населення держави, певним чином вплинути на розвиток подій на фронті, сприяти збільшенню внутрішнього переміщення населення, погіршувати імідж держави серед інших держав світу, в тому числі сприяти погіршенню фізичного та/або психічного здоров'я населення. У зв'язку з чим, стає безумовною необхідність зменшення кількості розповсюдження викривлення інформації, саме в період дії правового режиму воєнного стану.

З такою метою, в середині березня 2022 року, в період активних воєнних дій на більшій території України, було прийнято рішення Ради національної безпеки та оборони України (далі - РНБО) «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», в якому визначено, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки» [5]. Наразі в Україні функціонує також Центр протидії дезінформації при РНБО України, на сайті якого можна ознайомитись з актуальною інформацією та подіями в цій сфері.

Відповідно до зазначеного вище рішення РНБО «в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням

національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації - цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом»[5].

Цілком зрозуміло, що одного лише рішення РНБО замало для того, щоб поновцінно забезпечувати інформаційний захист особи від неправдивої та спотвореної інформації в період воєнного стану.

Тому, необхідним є запровадження основних механізмів протидії таким викидам неправдивої інформації, що може завдавати шкоди інформаційним правам особи в період війни в Україні. Зокрема, першим і необхідним є формування медіаграмотності серед населення.

На думку Пархоменко-Куцевіл О. І. медіаграмотність це комплексний феномен, що дозволяє населенню та окремо взятій особі захищатися та протидіяти маніпулятивним чинникам в інформаційному просторі, тим самим брати участь в реалізації інформаційної безпеки. При чому, така медіаграмотність включає досягнення чотирьох складників: - медіа-дизайн, медіа-споживання, медіа-орієнтування та критичне мислення [6, с. 41].

Другим механізмом протидії має стати постійна трансляція лише об'єктивної інформації за допомогою урядових інтернет-видань, засобів масової інформації та спілкування з громадянами.

Так, постійне надання інформації про важливі події, особливо у період проведення військових дій надасть можливість спростувати чутки та фейкові новини. Слід згадати, що з перших днів війни на всіх українських телевізійних каналах було запроваджено єдину інтерактивну програму «Інформаційний марафон».

За допомогою такої інформаційної програми висвітлювалися об'єктивні події щодо військового вторгнення рф, поразки та перемоги Збройних Сил України, в тому числі відбувалося роз'яснення верховним керівництвом

країни щодо подій, які відбуваються та надавалися коментарі посадових осіб, що знаходяться в зоні активних бойових дій.

І останнім механізмом протидії - є постійний контроль та виявлення органами, що мають повноваження у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи фейкових акаунтів, що свідомо поширюють викривлено та неправдиву інформацію щодо актуального стану подій в Україні. Адже, в умовах цифрової трансформації в Україні, більшість інформації передається за допомогою месенджерів та соціальних мереж (Telegram, WhatsApp, Viber, Facebook та інші). В тому числі, необхідним є встановлення належного рівня відповідальності за поширення такої фейкової інформації.

Джерела:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20220224#Text>
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/47/2017>
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану»: Указ Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/152/2022>
6. Пархоменко-Куцевіл О. І. Забезпечення інформаційної безпеки під час здійснення військових операцій та бойових дій. Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : матеріали

Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15–28 квітня 2022 р.; ред. колегія : І. О. Дегтярьова, В. С. Куйбіда, П. М. Петровський та ін. ; уклад. Т. О. Мельник. Т. 1. К. : ДЗВО УМО» » НАПН України, 2022. С. 39–43.

Науковий керівник: Артеменко Олена Вікторівна к.ю.н., професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України

Фурман Віталій Васильович

аспірант кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ОПРИЛЮДНЕННЯ ПЕВНИХ ВИДІВ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття 64 Конституції України визначає перелік прав і свобод людини, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану задля захисту національної безпеки та територіальної цілісності України, до переліку яких відноситься і право на доступ до інформації. Це положення кореспондується з частиною 3 статті 34 Конституції України, частиною 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

У порівнянні з мирним часом воєнний стан зумовлює нові виклики при наданні або обмеженні доступу до інформації, значно підвищуючи рівень відповідальності посадової особи розпорядника інформації, адже від розголошення чи обмеження в доступі тієї чи іншої інформації, може залежати життя та здоров'я людей, суверенітет держави.

При вирішенні питання щодо обмеження чи надання доступу до тієї чи іншої інформації в умовах воєнного стану зберігається необхідність дотримання загального правила, застосовного до всіх випадків обмеження доступу до інформації відповідно до частини 2 статті 6 Закону України

«Про доступ до публічної інформації», - так званого трискладового тесту», порядок застосування якого деталізується Постановою Пленуму Вищого адміністративного суду України №10 від 29 вересня 2016 року «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації»: обмеження доступу до конкретної інформації допускається тільки за умови застосування розпорядником всієї сукупності вимог пунктів 1-3 частини 2 статті 6, тому відсутність позитивного висновку розпорядника інформації щодо наявності хоча б однієї з трьох підстав свідчить про те, що обмеження доступу до публічної інформації є необґрунтованим.

Міжнародні та європейські стандарти у сфері доступу до інформації також передбачають можливість обмеження права на доступ до публічної інформації, відкритої за своїм характером, зокрема, Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, Рекомендація Ради Європи №R(81)19 про доступ до інформації, що перебуває в розпорядженні державних органів, Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів, Йоганнесбурзькі принципи: національна безпека, свобода висловлювань і доступ до інформації; «Принципи законодавства про свободу інформації» тощо.

Наприклад, Рекомендація Res (2002)2 Комітету міністрів РЄ від 21 лютого 2002 року щодо доступу до офіційних документів передбачають право обмежити право доступу до офіційних документів з дотриманням загальних критеріїв: чітко встановлюватися законом, бути необхідними в умовах демократичного суспільства та пропорційними до мети захисту, зокрема національної безпеки, оборони та міжнародних відносин; громадської безпеки.

У доступі до документу може бути відмовлено, якщо розголошення інформації, яка міститься в офіційному документі, завдасть або, ймовірно, завдасть шкоди захищеним інтересам, якщо тільки не переважає суспільний інтерес до розкриття інформації.

Відповідно на період дії воєнного стану в Україні були встановлені обмеження щодо оприлюднення певних видів інформації. Так, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування «у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року [1] у пункті 10 статті 2 передбачає, що у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги пункту 3 частини 1, частини 4 статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». При цьому цікаво, що обов'язок оприлюднення таких проєктів, передбачений пунктом 2 частини першої статті 15 зберігається.

Постанова КМУ від 12 березня 2022 р. № 263 [2] надала на період дії воєнного стану міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади, державним та комунальним підприємствам, установам, організаціям, що належать до сфери їх управління, право зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів, володільцями (держателями) та/або адміністраторами яких вони є (п. 1. 4).

В результаті були закриті єдиний державний веб-портал відкритих даних, реєстр корупціонерів, єдиний державний реєстр, який містить інформацію про всіх суб'єктів господарювання та інші.

В т.ч. в цілях запобігання загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу, для забезпечення безпеки щодо цілісності бази даних було обмежено загальний та повний доступ до судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень. Відповідно до Листа Державної судової адміністрації України від 29.03.2022 року №15-2665/22 повний доступ до Реєстру може бути поновлений суддям, членам ВРП відповідно актуальних списків і доступ залишається обмеженим для працівників апарату судів,

секретаріату ВРП та ВККС, а також для суддів тих судів, територіальна підсудність справ яких змінена.

В вересні 2022 року Мінцифри був сформований перелік даних, які планується «закрити» (не опубліковувати в загальному переліку) на період воєнного стану. При формуванні списку спирались на два ключових критерії: наявність у наборі даних інформації про фізичних осіб (зокрема, інформація про ФОП, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях) та наявність інформації про точне місцезнаходження підприємств, які можна віднести до стратегічних об'єктів, про осіб, які займають керівні посади в таких підприємствах. Частина інформації включена до переліку за рекомендацією силових структур, наприклад, дані щодо розташування дитячих юнацьких спортивних шкіл (ДЮСШ) та інших дитячих закладів, які можуть бути ціллю окупантів [3].

У Спільній заяві Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ, оприлюдненій 27.04.2022 року [4], наголошується на необхідності встановлення балансу між доступом преси до подій і безпекою держави та неухильного дотримання Наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 3 березня 2022 року № 73, яким встановлено порядок допуску представників засобів масової інформації на військові об'єкти у районі ведення бойових дій на період воєнного стану. Зокрема, була досягнута домовленість, що задля дотримання всіх необхідних безпекових умов журналісти можуть збирати інформацію на місцях відразу після обстрілів, але оприлюднення зроблених фото та відео щодо подій на місці ведення бойових дій дозволяється тільки по завершенню 12 годин для військових об'єктів та 3 годин – для цивільних об'єктів.

Законом України від 24 березня 2022 року № 2160-IX [5] через доповнення Кримінального кодексу України статтею 1142 встановлена кримінальна відповідальність за поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених

відповідно до законів України військових формувань. На сьогодні ця стаття вже діє у змінній редакції відповідно до Закону №2178-IX від 01 квітня 2022 р., який набрав чинності 13 квітня 2022 р.

Експерти вказують на складності кваліфікації діянь за даною статтею, що обумовлюється нечіткістю її диспозиції та відсутністю практики її застосування. Як вказує М. Хавронюк [6], не є злочином, передбаченим цією статтею, проте може містити ознаки іншого злочину, поширення інформації про направлення чи переміщення військової техніки, яка не є бойовою, тобто не містить на собі озброєння; переміщення зброї, озброєння та бойових припасів із України; опис місця, куди влучила ракета, міна чи снаряд; розташування військових формувань країни-агресора; скупчення цивільних осіб.

Підсумовуючи, в умовах воєнного стану дуже важливо швидко і вчасно отримувати точну та об'єктивну інформацію, але при цьому життєво необхідним є забезпечення балансу між правом доступу до публічної інформації та безпекою держави, правом громадян на оперативне отримання достовірної інформації й захистом життя інших людей.

Джерела:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022 року № 2259-IX. Офіційний вісник України. 2022. №42. Ст.227.

2. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 12 березня 2022 р. № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text>.

3. Пилипів І. Майбутнє відкритих даних під питанням. До якої інформації хоче обмежити доступ держава. Економічна правда. 21.09.2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/09/21/691717/>.

4. Спільна заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ (27.04.2022 року). URL:

https://mkip.gov.ua/news/7086.html?fbclid=IwAR0_VWg7J7svKV_zm832QXVO91LL61DhB7HgSIp43iP6MmsfTKragNxBOIQ.

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24 березня 2022 року № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>.

6. Хавронюк М. Поширення інформації про військову допомогу та дії військових України: кримінальна відповідальність. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/poshyrennya-informatsiyi-pro-vijskovu-dopomogu-ta-diyi-vijskovykh-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/>.

Науковий керівник: Турченко Ольга Григорівна к.ю.н., доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Редченко Ярослав Олександрович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМАТИКА КОНТРОЛЮ ОБІГУ ЦИФРОВИХ ВАЛЮТ В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Проблема контролю обігу цифрових валют має важливе значення для захисту економічної безпеки та безпеки держави в цілому. Особливої актуальності така проблема набуває сьогодні в умовах війни. Держава вводить

законодавчі механізми задля регулювання та прозорості обороту цифрових коштів.

Правове забезпечення обігу криптовалюти якщо не нарівні із національною валютою, то хоча б як альтернатива останній, уже давно повинно було стати реальністю. У багатьох країнах Європи та світу такі відносини вже є легітимізованими, придбання та здобування будь якої цифрової валюти не вимагає складнощів. Особливо важливим це є в умовах воєнного стану. Багато людей зі всього світу бажають допомогти нашій країні у важкі часи та завдяки наявності бірж цифрових валют мають можливість швидко надіслати пожертву [1].

Законодавство кожної країни Європи і світу, яким врегульовується обіг криптовалюти, має певні особливості та певний механізм регулювання. Тому українським законотворцям, при розробці нормативів про регулювання обігу цифрових валют, бажано звертатись до позитивного досвіду іноземного законодавства. Як приклад, можна навести запровадження спеціальної комп'ютерної системи, яка відслідковує та підтверджує права приватних осіб та суб'єктів господарювання володіти, користуватися і розпоряджатися одиницями цифрових валют [2]. Таким чином, можна визначити, що у багатьох країнах Європи зникла одна із перших і найважливіших ознак операцій із криптовалютою – анонімність, котра на початку становлення цифрових валют, була їх винятковою особливістю [3, с. 36-37]. Для держави, яка матиме можливість корегувати та регулювати обіг цифрових валют, даний факт є безумовним благом.

Викладене вище підтверджує необхідність впровадження державою системи оподаткування відносин з цифрових валют, легітимізація їх обігу про стимулює збільшення кількості операцій із криптовалютами та надасть їх прозорість [4].

Але крім прозорості, як позитивного явища, в середовищі цифрових валют існує фактор кіберзлочинності, питання запобігання якої, безумовно важливе на даний час. Розробка програми по боротьбі з кіберзлочинцями під

ковою назвою «CriptoWall» допомогла Європейському союзу викрити декілька організованих злочинних угруповань, що спеціалізувалися на зломах великих біткоїн-гаманців. Результати проведених заходів продемонстрували, що обраний підхід виявився більш ніж ефективним – замість звичної тактики дешифрування трафіку та деанонізації користувачів криптовалюти було використано неочікувану для злочинців тактику професійної розвідки та впровадження в злочинне середовище під прикриттям працівників правоохоронних органів [5].

Остаточно обіг цифрових валют у світі донині не врегульовано, з огляду на що уряди європейських держав ініціюють здійснення правового регулювання її обігу, оскільки невизначений правовий режим у зазначеній сфері формує підґрунтя для спекуляцій, використання її в злочинних цілях.

Фінансові регулятори ЄС постійно прагнули впливати не лише на цифрові валюти, а й на готівкові гроші, обмежуючи розмір максимального готівкового платежу. Так, 23 січня 2017 року з метою боротьби з тероризмом, у тому числі кібертероризмом, Європейська комісія оприлюднила пропозицію про запровадження контролю за готівковими розрахунками на території країн – членів ЄС.

Влада ЄС також має на меті регулювати обіг цифрових валют, оскільки вважає, що цифрові валюти й масштаби їх поширення певним чином приносять відмиванню грошей і фінансуванню міжнародної організованої злочинності. Так, у 2012 році Європейський центральний Банк уперше підготував доповідь про схеми цифрових валют, у якій було розглянуто систему такої валюти, як біткоїн, зокрема проаналізовано її легальний статус у європейському законодавстві [6].

Тому, на мою думку, існує можливість імплементації нормативно-правових актів ЄС до української правової системи та розробки змін до низки кодексів, наприклад – податкового, в який законотворці можуть внести зміни, в котрих буде регламентований порядок оподаткування операцій з цифровими валютами. Це безумовно буде сприяти прозорості відносин власниками

цифрових активів і валют, та державою.

Джерела:

1. Дерев'янко Б. В. Потреба в легітимації операцій із криптовалютою під час воєнного стану. Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 8 червня 2022 р.). Полтава: ПУЕТ, 2022. С. 32–34.
2. Carreira, R., Pinto, P., Pinto, A. (2020). A Framework for On-Demand Reporting of Cryptocurrency Ownership and Provenance. In: Prieto, J., Pinto, A., Das, A., Ferretti, S. (eds) Blockchain and Applications. BLOCKCHAIN 2020. *Advances in Intelligent Systems and Computing*, vol 1238. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-52535-4_14
3. Derevianko B. V. Ryzyky zdiisnennia operatsii z kryptovaliutoiu (bitkoinamy) hromadian i subiektiv hospodariuvannia Ukrainy [Risks of transactions with cryptocurrency (Bitcoins) by citizens and business entities of Ukraine]. *Forum prava*. 2017. № 3. S. 33-39. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_3_8.pdf (in Ukrainian).
4. Solodan K. (2019). Legal Regulation Of Cryptocurrency Taxation in European Countries. *European Journal of Law and Public Administration*. 6/2019. № 1.P. 64-74. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=795370>
5. Как блокчейн и криптовалюта связаны с криминалом? [Электронный ресурс] // Media-IT Journal. – 2017. – URL: https://bitjournal.media/19-08-2017/blokchejn_kriptovalyuta_i_kriminal/. –
6. European Central Bank, Virtual Currency Schemes [Electronic resource]. URL: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes-201210en.pdf>. – Title from the screen.

Науковий керівник: Бехруз Хаширатулла Набієвич д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Галат Владислав Ігорович

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ІНФОРМАЦІЙНО-ІНТЕНСИВНУ ЕПОХУ

В ХХІ столітті набуває досить стрімкого поширення та розвитку мережа інтернет, якщо десять років тому, не було представлення, що через інтернет можна буде купити та продати майже все, то на даний момент це виступає буденною справою. Такий розвиток в багато, чому полегшив життя людей, наприклад купівля продуктів, речей та оплата послуг, але потрібно пам'ятати, що при будь якій дії в мережі інтернет, відбуваються збір та обробка персональних даних провайдером, і хоч провайдери зобов'язані не передавати, ваші персональні данні третім особам, не можна бути впевненими на всі 100%, що цього не відбудеться або, що не відбудеться витік персональних даних, без відома провайдера. Оскільки данні зберігаються не в закритому просторі, а іноді для оброблення замовлення провайдер власноруч передає персональні данні третім особам, для обрамки замовлення, персональні данні такі як ПІБ, номери телефона, адреси та інші данні, можуть опинитись у будь кого, а тотальний контроль за зберіганням даних майже не можливо, оскільки з ростом потреб, зростає і сама соціальна мережа інтернет. Люди без будь яких підозр передають свої персональні данні незнайомим людям. Саме в зв'язку з цим виникла потреба у розробленню законодавства та системи захисту персональних даних. Самим загальним це є контроль із сторони держави, наприклад держави чітко відслідковують заклики до будь-яких проявів насилля, створення загрози національній безпеці та чинному правопорядку, порушення прав інтелектуальної власності, авторського права. Також певні обмеження можуть встановити власники або розпорядники інтернет ресурсів, оскільки вони мають права на володіння або використання послуг. В

останньому разі провайдери мають зобов'язання поінформувати споживачів інтернет-ресурсу про встановлені обмеження щодо контенту.

Законодавство про захист персональних даних, наприклад Загальний регламент захисту даних Європейського Союзу, регулюють аспекти персоналізації в Інтернеті. Однак в еру стрімкого розвитку інформаційних технологій законодавець не поспіває за прийняттям нових норм регламентуючих захист персональних даних тому ми досліджуємо захист даних у ширшому контексті виходячи з основних прав тісно пов'язаних з конфіденційністю.

Якщо право на приватність розглядати разом з іншими європейськими основними правами, які захищають потоки інформації та комунікацій, а саме, конфіденційність комунікацій; право на отримання інформації; і свободи вираження поглядів та думок ці права дотримуються, щоб забезпечити те, що називається «сферою особистої інформації» для кожної людини. Це поняття підкреслює, як втручання в конфіденційність впливає на інші основні права. Сфера персональної інформації ґрунтується на європейському прецедентному праві і, таким чином, не є лише науковою справою. Суть сфери персональної інформації полягає в контролі, але в іншому сенсі, ніж просто контроль, гарантований законом про захист даних. Сфера особистої інформації стосується людей, які контролюють своє розташування в інформаційних і комунікаційних мережах. З цього випливає, що для поваги конфіденційності та пов'язаних з нею прав постачальники онлайн-персоналізації повинні активно залучати користувачів до процесу персоналізації та дозволяти їм використовувати персоналізацію для особистих цілей. Сфера особистої інформації стосується людей, які контролюють своє розташування в інформаційних і комунікаційних мережах. З цього випливає, що для поваги конфіденційності та пов'язаних з нею прав постачальники онлайн-персоналізації повинні активно залучати користувачів до процесу персоналізації та дозволяти їм використовувати персоналізацію для особистих цілей. Сфера особистої інформації стосується людей, які контролюють своє

розташування в інформаційних і комунікаційних мережах. З цього випливає, що для поваги конфіденційності та пов'язаних з нею прав постачальники онлайн-персоналізації повинні активно залучати користувачів до процесу персоналізації та дозволяти їм використовувати персоналізацію для особистих цілей.

У Європейському Союзі персоналізація в Інтернеті частково регулюється Загальним регламентом захисту даних ЄС (далі- GDPR). GDPR встановлює умови для обробки персональних даних і надає людям різні права контролювати свої персональні дані та деякі аспекти процесу персоналізації [2, с.168]. Однак GDPR та подібні рамки захисту даних, засновані на принципах чесної інформаційної практики, передбачають лише прості та скорочені форми контролю, такі як згода на збір даних чи ні, заперечення проти обробки даних чи ні, або виправлення деяких даних у досить обмежених випадках.

Щоб переосмислити контроль користувачів над персоналізацією новин, ми повинні поглянути на GDPR у ширшому контексті фундаментальних прав. Як спільна спадщина європейських фундаментальних прав і цінностей може слугувати опорною точкою для регулятивних дискусій. GDPR є вторинним законодавством, що виражає фундаментальне право на захист персональних даних, яке захищено статтею 8 Хартії основних прав ЄС (далі-Хартія). У європейській правовій системі фундаментальне право на захист даних тісно пов'язане з основним правом на конфіденційність, але не тотожне йому [4, с.222–228]. Конфіденційність захищена статтею 8 Європейської конвенції з прав людини (далі-Конвенція) і статтею 7 Хартії.

Фундаментальне право на недоторканність приватного життя призвело до створення багатого прецедентного права різними європейськими судами. На відміну від цього, основоположне право на захист даних розвивається через більш функціональну та актуальну прецедентну практику щодо Директиви про захист даних попередника GDPR [5]. Для цілей цієї статті я використовую прецедентне право щодо фундаментального права на приватне життя та

суміжних прав, щоб доповнити розуміння права на захист даних. Таким чином, сфера дії цієї статті виключає прецедентне право щодо основоположних прав щодо самого права на захист персональних даних, інформацію про основоположне право на захист даних.

Важливо також провести певну аналогію між європейською та американською правовою системою, оскільки вони досить різні за своєю регуляцією даного питання. Європейське право та теорія не показують такого цілісного підходу до фундаментальних прав на захист даних і конфіденційності та інших прав за Конвенцією та Хартією. Дослідники європейського права вказали на зв'язок між приватним життям і свободою вираження поглядів, але не повністю теоретизували його (щодо авторів, які пов'язують приватне життя та свободу вираження поглядів [1, с.238–253]. Навпаки, у Сполучених Штатах юридичні та соціальні науки мають давню традицію широкого теоретизування та захисту зв'язків між приватністю та свободою вираження поглядів, які захищені Першою поправкою [3].

Якщо ми розглядаємо права на захист даних і конфіденційність разом з іншими фундаментальними правами, які захищають потоки інформації та комунікацій, а саме, конфіденційність комунікацій; право на отримання інформації; і свобода вираження поглядів, думок і думки, ми бачимо, як ці права і свободи разом створюють те, що я називаю «сферою особистої інформації» для кожного окремого громадянина. Поняття сфери особистої інформації показує, як втручання в конфіденційність впливає на інші фундаментальні права, які дозволяють людям розвивати самосвідомість і ставлення до світу.

Підсумовуючи вищевикладене, можна прийти до того, розкриваючи сферу персональної інформації в європейському прецедентному праві, ми бачимо, як взаємозв'язок цих основних прав вкорінився в європейській юриспруденції, а не є лише (американською) академічною справою. Поняття сфери персональної інформації також надає більш конкретного значення основним правам, які обговорюються в цій статті, оскільки ці права не розвиваються далі

через вторинне законодавство ЄС, за винятком права на захист даних, яке стає більш конкретизованим через GDPR , а також право на конфіденційність комунікацій, яке розроблено через Директиву про електронну конфіденційність.

Джерела:

1. Burke, C. , & Molitorisová, A. What does it matter who is browsing ISP liability and the right to anonymity, Journal of Intellectual Property, Information Technology and Electronic Commerce Law, 2017. 238–253 p.;
2. Eskens S. A right to reset your user profile and more: GDPR-rights for personalized news consumers: International Data Privacy Law, 2019, 153–172 p.;
3. Kaminski, M. E. Intellectual and social freedom In Gray D. & Henderson S. E. (Eds.), The Cambridge handbook of surveillance law: New York, NY: Cambridge University Press, 2017. 470-490p.;
4. Kokott, J. , & Sobotta, C. The distinction between privacy and data protection in the jurisprudence of the CJEU and the ECtHR: International Data Privacy Law, 2013. 222–228p.;
5. Lynskey, O. The foundations of EU data protection law. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2015.

Науковий керівник: Бєлогубова Оксана Олександрівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Рудка Аліна Леонідівна

*здобувачка вищої освіти Навчально-наукового інституту міжнародних
відносин імені Б. Д. Гаврилишина
Західноукраїнського національного університету*

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на захист персональних даних та конфіденційність є основоположним правом людини, яке отримало нову та особливу актуальність з поширенням і розвитком інформаційних технологій.

Основною проблемою є швидкий розвиток та збільшення кіберпростору, а мережа Інтернет сьогодні стала структурою, вкрай необхідною для людської життєдіяльності. Права людини стають найбільш проблемною сферою захисту, адже нормативно-правове регулювання значно відстає від новітніх технологій та нових можливостей використання глобальної мережі. Тому забезпечення недоторканності персональних даних особи в кіберпросторі потребує абсолютно нового підходу до його розуміння, ефективного контролю збору таких даних, обробки, знищення та виправлення. Особа повинна знати, хто і де обробляє її персональні дані, кому вони можуть передаватися, де вони можуть зберігатися. В реаліях сьогодення захист персональних даних кожного індивіда повинен трактуватися як один з аспектів забезпечення основоположного права людини на недоторканість її особистого життя, що є основою існування демократичного суспільства.

Україні необхідно враховувати досвід іноземних держав, а саме Європейського Союзу, де вже давно розробляються принципи, кодекси й декларації з метою встановлення нормативної бази та спеціальних правил і кодексів поведінки для врегулювання всіх аспектів, пов'язаних з розвитком та глобалізацією інформаційного суспільства [1].

Метою даного дослідження є дослідження практики Європейського Суду з прав людини в галузі інформаційних прав, як провідного регіонального і

міжнародного органу правосуддя в системі міжнародно-правового захисту інформаційних прав людини.

Інформаційне суспільство являє собою реальність сьогодення, а захист інформаційних прав людини має стати одним із пріоритетних напрямків діяльності держави. Цим пояснюється підвищення інтересу до інформаційних прав людини спеціалістів різних галузей, але досі питання діяльності Європейського Суду з прав людини як провідного регіонального і міжнародного органу правосуддя в механізмі міжнародно -правового захисту інформаційних прав людини є відкритим для дослідження [3, 170]. До інформаційних прав людини слід відносити ті права і свободи, об'єкт яких – інформація у всіх її проявах. Всі ці права тісно взаємопов'язані, що дозволяє говорити про наявність їх системи [4, 6]. Міжнародний контроль за дотриманням інформаційних прав людини стає найважливішим юридичним інструментом, здатним не тільки вирішувати питання, пов'язані із захистом прав і свобод конкретних індивідів, груп осіб, але й сприяти вдосконаленню законодавства і правозастосовній практиці держав відповідно до міжнародних стандартів [5, 63].

Загальновизнано, що найбільш розвинутою і юридично ефективною системою захисту прав людини не лише на регіональному, а й на універсальному рівні, є система Ради Європи, в центрі якої знаходиться Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод та її «контрольний орган» – Європейський Суд з прав людини. Не дивлячись на те, що останній неодноразово підкреслював, що Суд не є ані апеляційним судом, ані судом «четвертої» інстанції, реальна роль рішень цього органу дуже висока. Крім того, в історії Європейського суду практично не було випадків невиконання його рішень, що також свідчить про авторитет і ефективність цього механізму захисту прав людини [6, 62]. право людини і громадянина на індивідуальну заяву до Європейського Суду з прав людини закріплене у ст. 55 Конституції України.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод стала тим консолідованим документом, який відобразив спільні європейські цінності у сфері прав людини, у тому числі інформаційних. Статус цього документа, його значення та вплив на національні правові системи держав-учасниць Ради Європи та Європейського Союзу, а також на розвиток міжнародного права в цілому важко переоцінити [2, 3034].

Європейський суд з прав людини та Європейська Комісія з прав людини створили значну кількість прецедентів щодо застосування статті 10 Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. Суд неодноразово підкреслював, що свобода вираження поглядів є однією з основ демократичного суспільства, одним з основних умов для прогресу та розвитку кожної людини.

Широку популярність отримало рішення Суду по справі *Sunday Times*, в якому Європейський суд підкреслив, що захист свободи вираження політичних поглядів та преси повинен мати пріоритет: «На засобах масової інформації лежить обов'язок передавати інформацію та ідеї, що стосуються ... сфер діяльності, що становлять суспільний інтерес. Цій функції засобів масової інформації кореспондує право громадськості отримувати інформацію». Вільна преса надає громадськості кращий засіб виявлення та формування думок з приводу поглядів і позицій політичних лідерів. В цілому, свобода політичних дебатів – це сама суть демократичного суспільства як його розглядає Конвенція» [7, 209 – 210].

З іншого боку, зростає небезпека втручання ЗМІ в сферу приватних інтересів і прав індивіда. Також Європейський суд з прав людини однозначно засудив цензуру як таку, що перешкоджає передачі інформації особам, які бажають її отримати і оцінити на свій розсуд, а також як таку, що порушує право на самовираження, передбачене статтею 10 Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р.

Крім того, ціла низка справ, розглянутих Європейським судом, стосувався питання обмеження свободи слова в інтересах здійснення правосуддя і гарантування справедливого судового розгляду.

Суд визнає, що виправданим втручанням може бути захист моралі. Так, у кількох справах Європейський суд визнав необхідність втручання з боку органів державної влади в свободу виявлення поглядів з метою захисту моралі дітей. Важливим є рішення Європейського Суду з прав людини по справі *Castell*, в якому Суд, як і в інших випадках, підкреслював важливість захисту права критикувати уряд [8, 743754].

Отже, як на національному, так і на міжнародному рівні розвивається кілька паралельних систем захисту прав людини. З одного боку, це формальні механізми, утворені на основі національного права та міжнародних договорів (таких як конституції відповідних держав та Європейська конвенція прав людини), з іншого – це фундаментальні принципи, які не допускають винятків чи застережень. Поступове визнання принципів права джерелом права як у формально - юридичному, так і ідеологічному розумінні сприяє більш широкому застосуванню їх поряд з іншими основними джерелами права, особливо у сфері захисту прав людини. Тобто розвиток міжнародного права, зокрема і завдяки діяльності Європейського Суду з прав людини, відбувається у напрямку надання нормам права, що регулюють права людини, у тому числі інформаційні, статусу загальнообов'язкової норми міжнародного права (*juscogens*) [2, 34].

Джерела:

1. Пальонко А. Проблеми захисту прав людини в інформсуспільстві.
URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/problemi-zahistu-prav-lyudini-v-informsuspilstvi.html>
2. Климів О. Право прав людини як *juscogens* сучасного міжнародного права. Право України. 2008. No 1. С. 30 – 34.

3. Черкес М., Крижанівський А., Чернушенко А. Праця з теоретичних проблем імплементації європейських стандартів прав людини. Право України. 2003. №10. С. 170 – 171.

4. Маніфест ЮНЕСКО про публічні бібліотеки 1994. Бібліотека 1995. № 6. С.6

5. Мицик В.В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник для ВУЗів / Київ. нац. ун. ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. К.: Видавничий дім «Промені», 2010. 722 с.

6. Манукян В.И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии: Научно-практическое пособие. К.: Истина, 2010. 480 с.

7. Решение Суда от 26 апреля 1979 г. по делу Sunday Times v. United Kingdom, Series A No.30, § 65 / Европейский суд по правам человека. Избранные решения. Т.1. М: 2000. С. 209-210.

8. Решение Суда от 23 апреля 1992 г. по делу Castells v. Spain, 23 April 1992, Series A, No. 236. / Европейский суд по правам человека. Избранные решения. Т.1. М: 2000. С. 689. С. 743-754.

Науковий керівник: Дракохруст Тетяна Вікторівна д.ю.н., доцент, професор кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету.

Буртник Софія Михайлівна

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту міжнародних

відносин імені Б. Д. Гаврилишина

Західноукраїнського національного університету

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

В сучасному світі спостерігається стрімкий розвиток цифрових технологій. Це спонукає нас все частіше взаємодіяти онлайн для отримання

інформації, роботи розваг чи споживання. Пандемія Covid-19 пришвидшила перехід до цифрових послуг та показала, що ми можемо вижити в цій ситуації. Однак залишається багато питань, щодо наслідків інформаційної сфери та захисту прав людини.

Першим і найголовнішим питанням є конфіденційність. Зі збільшенням використання інформаційної сфери стає все небезпечніше залишати свою особисту інформацію чи вподобання на просторах інтернету. Постійна загроза на приватність значною мірою відтворюється в соціальних мережах. Інструменти шифрування та анонімності можуть протистояти цій загрозі та дозволити користувачам безпечніше користуватися своїми правами на свободу думок і вираження. Паралельно слід розробити національне законодавство для забезпечення надійного захисту даних відповідно до стандартів прав людини:

- персональні дані повинні оброблятися лише у передбаченні законом або за згодою.
- особи повинні знати які дані обробляються і не передаються третім сторонам.
- втручання в приватне життя передбачається тільки за виняткових обставин і передбачається законом.
- на особу не повинні поширюватись заходи загального спостереження або перехоплення інформації.
- заборона спостереження або моніторингу [1].

Забезпечення інформаційної безпеки є головною метою встановлення обмежень прав людини, оскільки її можна співвіднести з нормами міжнародного права. Встановлення обмежень прав людини допускається для досягнення інших цілей, таких як забезпечення державної безпеки, громадського порядку, здоров'я, прав і свободи людини в інформаційній

сфері. Правомірність цієї мети визначається її відповідністю цілям, які передбачені міжнародними договорами, ратифікованими в установленому порядку.

Однак людям необхідна свобода вираження думок і доступ до правильної та надійної інформації. Згідно Конституції України людина має право вільно висловлюватись в інтернеті та мати доступ до інформації, поглядів, інтересів. Обмеження можуть накладатися на вилучення, які стосуються дискримінації або насильства. Інформаційна сфера значно полегшує способи самовираження доступ до різноманітної інформації. Але деякі зацікавлені сторони можуть забороняти, видаляти або спотворювати онлайн-контент відповідно до своїх інтересів. Право на свободу вираження поглядів має бути як онлайн, так і офлайн і повинно йти рука об руку з боротьбою з дезінформацією в інтернеті. Соціальні мережі надають унікальні можливості для спілкування з іншими та глобалізації світу.

Проте це є недостатня ефективність компаній у реагуванні на занепокоєння користувачів, а також неспроможність урядів запровадити права дотримуючись регулювання цього простору [2].

В Україні механізмами захисту прав людини в Інтернеті є:

1. Звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Можливості такого звернення обговорені в статті 55 Конституції України.
2. Звернення до Управління боротьби з кіберзлочинністю Міністерства внутрішніх справ України. У разі, якщо виявлено факт вчинення злочину за допомогою Інтернету, необхідно повідомити про цю подію, заповнивши форму зворотного зв'язку на сайті Управління боротьби з кіберзлочинністю Міністерства внутрішніх справ України <http://www.cybercrime.gov.ua/feedback-ua> та написати відповідну заяву в найближчий відділ міліції.
3. Звернення до міжнародних судів чи організацій. Після використання всіх національних механізмів правового захисту кожна людина може

звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ, зокрема, до Європейського суду з прав людини [3].

Джерела:

1. Human rights and democracy in the digital age. URL: <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/04/human-rights-and-democracy-digital-age>

2. Human Rights in the Digital Sphere. URL: <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/human-rights-in-digital-sphere>.

3. Мурашкевич О.А., Черних О.О. Освіта в сфері прав людини в інтернеті. Методичний посібник. К.: ВАІТЕ. 2018. 70 с.

4. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), Про захист персональних даних 2010, № 34, ст. 481.

Науковий керівник: Дракохруст Тетяна Вікторівна д.ю.н., доцент, професор кафедри міжнародного права та міграційної політики Західноукраїнського національного університету.

Степанова Катерина Русланівна

здобувач вищої освіти факультету менеджменту,

адміністрування та права

Державного біотехнологічного університету (м. Харків)

ЗАХИСТ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРАВА НА СВОБОДУ СЛОВА

Свобода вираження своєї думки є як самостійним правом, так і компонентом інших прав, що захищаються Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі Конвенція) [1], як, наприклад, свобода зібрань. Разом з тим, свобода вираження думки може виступати у суперечливість з іншими правами, що охороняються Конвенцією, такими, як право на повагу до приватного життя, на вільний судовий розгляд, свободу совісті та релігії тощо.

Слід зазначити, що у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка була укладена в місті Рим 4 листопада 1950 році, так саме аналогічно, як і у статті 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2] закріплюється свобода думки. Згідно із ч. 1 цієї статті Міжнародного пакту: Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

Варто зауважити, що стаття 10 Конвенції [1] передбачає право кожного на свободу вираження поглядів. Зазначена Конвенція є міжнародним договором, який має особливу природу, оскільки утворює власний юридичний орган, Європейський суд з прав людини. Європейський Суд з прав людини – наддержавний механізм, контролюючий орган по відношенню до державних судових систем. Він є одним з найбільш авторитетних міжнародних органів правосуддя [3].

Також необхідно наголосити, що у практиці Європейського Суду свобода політичної дискусії визначається як стрижень концепції демократичного суспільства. Неодноразово Європейський Суд вказував, і проте що, одна з найважливіших складових свободи слова – свобода друку, яка наділяє суспільство одним з найдосконаліших інструментів, що дозволяють отримати уявлення про ідеї та позиції політичних лідерів. Для політиків важливість свободи преси полягає у можливості висловлюватися з приводу того, що турбує громадську думку.

Крім того, ще Європейський Суд вказав, що свобода слова разом з вільними виборами засновує основу будь – якої демократичної системи й що обидва права взаємопов'язані і зміцнюють один одного. Отже, це означає, що Європейський Суд включає свободу слова в число найважливіших політичних прав. Цей підхід сформульований на основі теорії природного права, яка становить собою торжество свободи слова в області політичної дискусії і

демонструє незаперечну значимість цієї свободи саме для політичної сфери [3].

На сьогодні на європейському просторі розглядають Конвенцію в якості найважливішого та авторитетного джерела прав і свобод. Більшість дослідників вважають, що з моменту прийняття Конвенції європейські норми були відшліфовані настільки, що в даний час вельми точно і детально регулюють правовідносини в сфері основних прав і свобод. Як предмет аналізу цієї статті виступає практика розгляду справ Судом за статтею 10 Конвенції. Ця стаття складається з двох частин: у частині першій закріплені загальні положення, що стосується свободи слова. Так, ч.1 цієї статті передбачає, що «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає можливість дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від державних кордонів» [1]. З приводу, другої частини то вона повністю присвячена питанням обмежень.

Визначена в частині першій статті 10 норма гарантує і захищає свободу слова. Втім, в тлумаченнях Суду, її зміст розширюється, вона стає саме гарантією вільної комунікації. Виникає необхідність розглянути окремі правові позиції Суду, найбільш важливі з точки зору аргументації цього твердження.

Перш за все, Суд неодноразово заявляв правову позицію, відповідно до статті 10 Конвенції, що вона захищає не тільки зміст інформації та ідеї, але також спосіб їх вираження і форму їх передачі. Тому, дана правова позиція означає, що ст.10 гарантує свободу вибирати форму повідомлення, а також канал зв'язку та відповідний сигнал для їх поширення. Таким чином, ст.10 передбачає, що одну і ту ж інформацію людина має право представити у вигляді вербального або невербального повідомлення, у формі письмового повідомлення, за допомогою зоровим або звуковим способом.

Насамперед для ЗМІ це означає свободу вибору. Наприклад, між такими формами, як телесюжет, інтерв'ю у прямому ефірі чи репортаж з місця подій

або свободу вибору між статтею та фоторепортаж, якщо мова йде про друкованій пресі.

Зокрема, кожен вільний вибирати канал зв'язку, тобто вирішувати без будь – якого втручання скористатися послугами радіозв'язку, поштовим зв'язком мережею Інтернет або кабельним телебаченням тощо.

По – друге, правова позиція Суду з приводу статті 10 полягає в тому, що ця стаття гарантує свободу думок будь – якій особі та не проводить відмінності в залежності від мети й ролі, яку відігравали фізичні або юридичні особи у здійсненні цієї свободи.

По – третє, Суд багаторазово вказував, що стаття 10 не тільки зобов'язує пресу повідомляти інформацію та ідеї, що представляють суспільний інтерес, а й гарантує право громадськості бути поінформованою належним чином.

Тим не менш, це право було пов'язано лише з повідомленнями, переданими засобами масової інформації. В одній із справ Суд вказав, що свобода вираження думки має значення також для адвокатів, які вільні висловлюватися публічно про функціонування судової влади, а громадськість, в свою чергу, право на отримання інформації з питань, що зачіпають функціонування судової влади.

У справі *Observer and Guardian v. the United Kingdom* Суд визначив загальні принципи, що стосується свободи вираження своєї думки «Свобода вираження своєї думки становить одну з головних підвалин демократичного суспільства... Ці принципи особливо важливі щодо преси» [3].

В системі Конвенції, яка включає в себе перелік прав, що становлять основне ядро європейської конституційної законності, норма не є самоціллю. Вона необхідна для того, щоб виявити суть права, яка впливає з судової інтерпретації. Права і свободи, гарантовані конвенцією, сформульовані щоб уникнути занадто точних визначень її змісту.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що свобода слова, закріплена у статті 10 Конвенції, розглядається в якості комплексного, центрального права. Свобода слова синтезує такі права, як право на свободу

дотримуватись думок право на свободу поширювати інформацію та свободу отримувати інформацію та ідеї (ч.1 ст.10). Необхідно підкреслити, що дані права прагнуть розділити. Всі ці права, в розумінні Суду, складають правомочності в складі права на свободу слова.

Джерела:

1. Конвенція про захист людини і основоположних свобод: Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97- ВР від 17.07.97 [Електронне видання] – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. в редакції від 19.10.1973 р. [Електронне видання] – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

3. Де Сальвіа М. Прецеденти Європейського Суду з прав людини. Керівні принципи судової практики, які стосується Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод. Судова практика з 1960 по 2002 р./СП6.,2004.

Науковий керівник: Глуценко Світлана Ігорівна, к.е.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права Державного біотехнологічного університету.

Бондхас Даліла Олександрівна

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права

Сумського державного університету

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ СВОБОДИ СЛОВА В УКРАЇНІ

Право на свободу слова охоплює певні правомочності людини, які визнані національним законодавством та міжнародними документами про права людини. Свобода слова є однією із базових цінностей демократичного

суспільства, що забезпечує як інформування суспільства, так і діалог всередині нього.

Найчастіше у трактуванні свободи слова спираються на статтю 19 Загальної декларації прав людини 1948 року: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [1].

На сьогодні основними правовими захисниками свободи слова є Рада Європи та ЄС, які гарантують цю свободу у, відповідно, Європейській конвенції з прав людини та основоположних свобод та Хартії основоположних прав ЄС. Дія вказаних документів прямо поширюється на 27 держав-членів ЄС та 46 держав-членів Ради Європи, але опосередковано практика тлумачення змісту свободи слова правозастосовними органами Європи впливає майже на весь світ. Власне, свобода слова так чи інакше є у всіх конституціях світу.

Україна тримає тісний законодавчий зв'язок із Європою. Для підтвердження солідарності із правом ЄС, держава ввела у 2004 році Закон «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», у якому йдеться, що державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу у нормопроєктуванні. Надалі Україна взяла на себе зобов'язання із наближення законодавства України до норм права ЄС у рамках Угоди про асоціацію та як кандидат на вступ до ЄС. Проте, наша держава і раніше перебувала у європейському правовому просторі. Дана теза прослідковується у схожості у статті 34 Конституції України про гарантію свободи думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та статті 10 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод [2, 3] та, відповідно у статті 36 Конституції і статті 11 Конвенції про свободу зібрань та об'єднань [4].

Та, нажаль, формальне закріплення права не означає його реалізацію на практиці. Так, в Україні станом на 2021 рік було зафіксовано 197 випадків порушення свободи слова у вигляді перешкоджання законній журналістській діяльності, застосування фізичної сили, кіберзлочинності та інше [4]. Судді також не завжди повною мірою враховують вимоги європейських стандартів щодо свободи слова.

У справі «Lykin v. Ukraine» (рішення від 12 січня 2017 року), заявник, який очолював місцевий осередок Партії регіонів, на місцевих партійних зборах 2007 року висловив своє незадоволення та зачитав лист-звернення від жителів одного із сіл району, щодо перевищення компетенцій заступника голови виконавчого комітету Шахтарського району, пана Г. Ш. Пан Г.Ш. подав позов про дифамацію на пана Ликіна. Суди вирішили, що Ликін має сплатити моральну компенсацію Г.Ш. у розмірі 200 грн та вказали на те, що лист був анонімним і інформація не була перевірена [5]. Ликін задля доказу своєї правоти звернувся до Європейського суду справ людини, який встановив порушення статті 10 Конвенції [5]. До подібних справ можна також віднести «Швидка проти України», «Карпюк та інші проти України» [6] та «Сірки проти України» [7]. У цих справах ЄСПЛ оцінював національну практику захисту свободи вираження поглядів і вказував на такі втручання у згадану свободу, яка не є необхідною у демократичному суспільстві.

Як відомо, Україна прийняла закони, що дозволяють застосовувати та спиратись на практику ЄСПЛ. За статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Європейську конвенцію з прав людини та практику Суду як джерело права [8]. Яскравим відображенням застосування практики від ЄСПЛ є справа №949/1605/19 (рішення від 30 січня 2020 року), у якій Позивач звернувся із позовом до Відповідача, який виклав у соціальній мережі Фейсбук відео, де Позивач говорить, що він викрав 1,5 літрів олії та його спіймали на гарячому.

Позивач просить Дубровицький суд визнати його принижену честь та гідність, визнати розповсюджену інформацію недостовірною, зобов'язати Відповідача поширити публічне вибачення у Фейсбуці і виплатити компенсацію за моральну шкоду у розмірі 10 000 гривень від Відповідача [9].

Суду допомогло у вирішенні ситуації не тільки національне законодавство, а й справа Європейського суду з прав людини «Лінгенс проти Австрії» де було зазначено, що «необхідно відрізняти факти від оціночних суджень. Наявність фактів можливо довести, а правдивість оціночних суджень ні» [9]. Вердиктом стало задоволення позову.

Як ми бачимо, європейські стандарти захисту свободи слова мають значний вплив на Україну через наші євроінтеграційні прагнення та членство в Раді Європи. Проте, в Україні все ще існують деякі квестії у захисті свободи слова, які, переважно, пов'язані з ігноруванням права на свободу слова та викривленням його реального змісту.

Для зміцнення гарантій свободи слова в Україні, на нашу думку, варто вжити таких заходів:

- Надавати розголосу випадкам невинуватого посягання на свободу слова;
- Більше уваги приділяти вивченню практики Європейського суду з прав людини під час підготовки та підвищення кваліфікації суддів;
- Підвищувати поінформованість журналістів щодо їх прав та відповідальності у контексті дотримання свободи слова.

На нашу думку, такі заходи допоможуть Україні вирішити дані питання, щоб стати більш демократичною країною та зміцнити захист свободи слова для своїх громадян.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. За рік в Україні зафіксували майже 200 випадків порушень свободи слова – ІМІ. ZMINA - центр прав людини. URL: <https://zmina.info/news/za-rik-v-ukrayini-zafiksuvaly-majzhe-200-vypadkiv-porushen-svobody-slova-imi/#:~:text=Нагадаємо,%20що%20основними%20викликами%20для,або%20тиск%20із%20боку%20влади.>
5. Case of Lykin v. Ukraine (judgment of 12.01.2017). Strada Lex. URL: https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_19382-08
6. Стаття 11 «Свобода зібрань та об'єднань». Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/stattya-11-svoboda-zibran-ta-obednan>
7. Стаття 10 «Свобода вираження поглядів». Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/stattya-10-svoboda-virajennya-poglyadiv>
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
9. Рішення Дубровицького районного суду від 30.01.2020 р. у справі № №949/1605/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87348129>
Науковий керівник: Славко Анна Сергіївна асистент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства Сумського державного університету.

Половець Даніїл Володимирович

здобувач вищої освіти факультету кібербезпеки

Київського університету інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Інформаційна сфера життєдіяльності людей, знаходячись під впливом динамічного розвитку інформаційних технологій, набуває нових, зокрема, віртуальних, середовищ різноманітних просторів, які здійснюють інтенсивний вплив на суспільну діяльність та набувають все більшої значущості у міжнародних і міждержавних відносинах, у екзогенній та ендогенній діяльності підприємств, установ та організацій, у спілкуванні громадян.

Інформаційна сфера та кіберпростір – базові галузі інформаційної, політичної, економічної, воєнної діяльності окремих громадян, підприємств, установ та організацій, корпорацій, спільнот, держав, наднаціональних структур.

Розвиток інформаційних технологій, інтенсифікуючи процеси отримання, обробки та зберігання інформації, обумовив потребу забезпечення захисту інформації, приватної, комерційної, державної. Інформація, як потужна сила в суспільному середовищі, має потенціал для дестабілізації суспільства, а відтак, може бути джерелом політичних і соціальних загроз.

На сьогодні стан інформаційної безпеки характеризується зростанням використання окремими державами та міжнародними організаціями інформаційних технологій у воєнній сфері та міжнародними організаціями інформаційних технологій у воєнно-політичних цілях, зокрема для здійснення дій, що суперечать міжнародному праву, спрямованих на підрив суверенітету політичної та соціальної стабільності, територіальної цілісності та створюють загрозу миру, глобальній та регіональній безпеці.

Держави почали нарощувати потенціал у кіберпросторі, оскільки це – базовий чинник стабільного економічного державного розвитку.

Формування економічної та інформаційної безпеки є базовими функціями держави, та, як зазначено у Конституції України (стаття 17) – справою всього Українського народу, адже, загрози національній безпеці в інформаційній сфері, особливо в аспекті протидії руйнівному інформаційному впливу в умовах новітніх технологій гібридної війни, викликів глобалізації та вільного обігу інформації актуалізують потребу інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору.

Інформаційна безпека, як невід’ємна складова кожної зі сфер національної безпеки, є запорукою сталого розвитку та економічного зростання. Стратегією інформаційної безпеки [3], затвердженої 21.12.2021 р. передбачено формування передумов щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору з метою захисту суверенітету держави та територіальної цілісності України.

Доступ до відкритої оперативної достовірної публічної інформації в умовах воєнного стану в Україні є неймовірно актуальним. Адже саме наявність такої інформації формує суспільну думку, віру й впевненість громадян у перемогу, суспільну довіру до органів державної влади.

Інформація – стратегічний ресурс, саме тому питанню захисту інформації наразі приділяється так багато уваги, зокрема:

- відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022 р. [1] на період дії правового режиму воєнного стану обмежено деякі конституційні права та свободи, передбачені рядом статей Конституції України, зокрема щодо доступу до публічної інформації;

- Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або

розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 2160-IX від 24.03.2022 р. [2] заборонено поширювати інформацію щодо переміщення чи розміщення Збройних Сил України. Законом за розповсюдження такої інформації передбачено кримінальну відповідальність.

Формування інформаційної безпеки в умовах воєнного стану є комплексною політико-правовою та практичною діяльністю суб'єктів владних повноважень, спрямованою на захист держави, суспільства і людини.

Державна інформаційна політика щодо забезпечення ефективності інформаційної безпеки у період воєнного стану повинна формуватись з дотриманням принципу багаторівневого захисту та ґрунтуватись на скоординованих діях та плідній співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу, ЗМІ та громадянського суспільства. Саме така узгоджена діяльність є запорукою ефективності інформаційної політики в умовах воєнного стану.

З метою формування засад інформаційної безпеки необхідні:

- системний моніторинг екзогенного й ендогенного інформаційного простору;
- ідентифікація дестабілізуючих чинників та загроз;
- ґрунтовний їх аналіз;
- ефективний план протидії екзогенним інформаційним впливам на населення;
- захист об'єктів критичної інфраструктури, зокрема від кібератак;
- дієва система впровадження механізмів інформаційної політики щодо виявлення й нейтралізації загроз національним інтересам і національній безпеці України в інформаційній сфері, а також щодо задоволення національних інтересів України в усіх сферах життєдіяльності держави.

Джерела :

1. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану. Закон України № 2160-IX від 24.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>.

3. Стратегія інформаційної безпеки. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>.

Науковий керівник: Дяченко Наталія Павлівна кандидат наук з державного управління, доцент кафедри кібербезпеки, АТ та економіки Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія».

Григоренко Віктор Сергійович

*здобувач вищої освіти факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОПАГАНДА ЯК ЗАСІБ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Хто володіє інформацією, той володіє світом. Вже, напевно, достеменно не можна назвати автора цього вислову, але те, що він залишається актуальним сьогодні – це факт. Людина ХХІ століття живе у вічному потоці інформації: телебачення, Інтернет, газети, соціальні мережі, журнали, Ютуб – все це оточує її буквально 24/7.

Чим більше ми поглинаємо інформацію, тим частіше чуємо слово «пропаганда». Сьогодні воно для багатьох асоціюється з чимось поганим, шкідливим та брехливим. Однак визначити наскільки хороша перед нами пропаганда можна з того, що вона прославляє, кому направлена і наскільки достовірну інформацію вміщує в собі.

Академічний тлумачний словник української мови характеризує термін «пропаганда» по-різному:

- це поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань, а також
- це ідейний вплив на широкі маси або певні групи людей, що носить політичний або релігійний характер [1].

У контексті даних визначень стає зрозуміло, що в першому виді пропаганди по суті немає нічого страшного. Пропаганда спорту серед молоді, здорового способу життя, піклування про екологію, важливості вакцинації або невживання наркотичних засобів – це ті ідеї, які так чи інакше покращують життя людини, справді відповідають інтересам та потребам суспільства, переконують у важливості прийняття певних рішень або принаймні не шкодять. Це так звана позитивна пропаганда, що виконує виховну та інформаційну функції в суспільстві. Вона здійснюється в інтересах тих, до кого скерована, а не обмеженого кола зацікавлених осіб [2, с. 92].

Друге ж визначення, на перший погляд, виглядає також невинно і досить нейтрально, але насправді часто набуває негативних рис. Політики, громадські діячі, глави держав в гонитві за політичними дивідендами, прихильністю виборців або власного народу вдаються до найогидніших методів маніпуляції свідомістю пересічних громадян. Робиться це для того аби досягти своїх корисливих цілей, очорнити репутацію опонента, отримати та/або втримати владу чи приховати злочинні наміри.

Ця пропаганда називається негативна (або ще деструктивна), метою якої є розпалювання ворожнечі у суспільстві, нагнітання соціальних конфліктів, загострення вже наявних суперечностей у спільноті. Основна функція

негативної пропаганди – створення паралельної реальності зі спотвореною системою цінностей, переконань, позицій та ідей [2, с. 92].

Саме цей вид пропаганди й стає засобом ведення гібридних війн у ХХІ столітті. Але пропаганда як соціальне явище має значно глибшу історію, ніж може здатися на перший погляд.

Так, перші витoki пропаганди відходять до часів ХVІІ століття, коли Католицька церква утворила Congregatio de Propaganda Fide (Конгрегацію пропагування віри) задля протидії реформації. Основною метою цього органу було поширення догматів католицького християнства серед невіруючих.

Поступово, впродовж ХVІІІ-ХІХ століть, пропаганда перестає асоціюватися лише з релігією та церквою і починає позначати будь-яку організацію чи схему, створену для пропагування тієї чи іншої доктрини, ідеї, системи. Особливо помітним це стає у роки Великої Французької буржуазної революції.

Перші проблиски пропаганди як своєрідної «зброї» під час війни почали з'являтися у роки Першої Світової війни. У цей час видається велика кількість плакатів, листівок, карикатур, газет – всюди протиборчі сторони намагаються або принизити супротивника і показати власну силу, або «пояснити» населенню, чому країна бере участь у цій війні і за які ідеали борються нації.

Німецька пропаганда зображала вступ Німецької імперії у війну як самозахист, морально виправдовуючи таким чином так звану «оборонну боротьбу» за допомогою «хороших німецьких ударів» [3].

Відповідно, одним із головних завдань російської пропаганди було формування думки про оборонну позицію імперії та її участь в подоланні, спільно із союзниками, австро-німецької агресії [4].

Очевидно одне, що суспільству обох альянсів треба було пояснити, що ворог у всьому винен: він довго і планомірно готувався до війни, він її розпочав і тим самим порушив світовий порядок, що вже існував.

Свого «розквіту» воєнна пропаганда досягла у часи Другої Світової війни. Так після приходу до влади партії А. Гітлера одразу ж було засноване

Міністерство народної освіти та пропаганди, який очолив Йозеф Геббельс. Варто наголосити на тому, що нацистська пропаганда не обмежувалася лише карикатурами і листівками, у розпорядженні Міністерства були всі культурні важелі впливу на населення: радіо, преса, кінематограф, театр, Джерела, мистецтво, музика. Величезне значення для націонал-соціалістів мала німецька молодь. Серед них прославлявся культ військової форми, бажання воювати, самопожертва заради країни, нації та фюрера.

Все це і багато іншого призвело до того, що майже до кінця 50-х німці були впевнені – Гітлер був непоганим керівником. І він зробив Німеччину великою країною. Проблема полягала лише в тому, що його оточували погані люди, що вводили його в оману, підсовували неправдиві відомості, спотворену інформацію та давали не ті» » поради [5].

2022 рік. Центр Європи. Війна знов. Багато експертів вже прозвали російсько-українську війну «світоглядною» з огляду на те, що ця війна далеко не лише про території, це війна свободи, гідності, незламності проти рабства, гордовитості та слабкості. 2022 рік і ми знову говоримо про пропаганду воєнного часу в найжахливішому її вигляді; пропаганду, яка затьмарила розум багатьох людей і змусила взяти до рук зброю і вторгнутись на територію сусідньої країни.

Погоджуємося з думкою, що у сучасних українських реаліях пропаганда – це насамперед зброя масового ураження, що впливає на свідомість населення, аніж безневинна інформація для регулювання відносин у суспільстві [6].

Російська Федерація (далі – РФ) веде протистояння не лише на полі бою, а й використовує безліч різних технік пропаганди на інформаційному фронті проти нашої держави. Окремі приклади таких методів, що використовує РФ у своїй пропаганді, розглянемо крізь призму їх класифікацій від Генрі Т. Консерва, які він навів у своїй книзі «Propaganda Techniques».

Так, одним зі способів пропаганди, який наводить автор, є «метод обзивання» (або ще «навішування ярликів»). Він характеризується тим, що

певну групу осіб або окрему людину нібито обзивають, навішують негативний, але зрозумілий для всіх ярлик [7, с. 13]. У книзі наведено приклад, як Геббельс використовував подібний ярлик стосовно євреїв, називаючи їх «*untermenschen*». Сьогодні ж керівництво РФ повісило нацистський ярлик на українців.

«Метод апелювання до емоцій», особливо ефективне звернення до страху, адже страх – є одним з базових емоційних станів людини [7, с. 20].

Населення РФ протягом тривалого часу залякували уявним «розширенням НАТО у східному напрямку» і цей наратив настільки професійно спрацював, що зараз росіяни охоче вірять в ідею, що це війна не проти України, а проти об'єднаного блоку НАТО.

«Метод відгуку» - пропагандисти використовують цю техніку, суть якої у тому, щоб до просування потрібної ідеї залучити відому особистість із певною цільовою аудиторією, сподіваючись, що вона сліпо буде наслідувати приклад свого кумира і не сумніватися у хибності його позиції [7, с. 49].

Численні пости у соцмережах або відео відомих російських акторів, співаків, митців з підтримкою війни направлені на те, що фанати «робили» саме так, як зірка. Або ж, наприклад, заява Патріарха РПЦ Кирила перед парафіянами про те, що «... в военное время служба в ВС РФ – это настоящий подвиг <...> служба требует готовности от каждого, кто принял присягу, защищать Родину, не жалея жизни своей...» [8].

«Метод відволікання» застосовується пропагандистами, коли виникає серйозна проблема, яка викликає збентеження або загрозу, тоді створюється своєрідне відволікання, щоб перевести увагу від цієї проблеми [7, с. 10]. Так, наприклад, міжнародна ізоляція й погіршення міжнародних зв'язків з багатьма країнами Європи, «компенсується» пропагандистами поліпшенням стосунків з Еритреєю або іншими країнами третього світу.

Це лише частина тих методів, які використовуються РФ в інформаційній війні проти України. Ще є підміна понять («у нас спецоперація, а не війна»), подання очевидно неправдивої інформації населенню, асоціювання з

божественністю («мы русские, с нами Бог») та ін.

Вигадуються все нові й нові способи маніпуляції думкою людей, або відточуються вже знайомі. Але, як показує історія, брехня і пропаганда не є надійним фундаментом для побудови нормальної державності й будь-який режим, який зловмисно використовує пропаганду проти світу не тримається довго і закінчує своє існування однаково. Однаково погано.

Джерела:

1. ПРОПАГАНДА – Академічний тлумачний словник української мови. *Академічний тлумачний словник української мови.* URL: <http://sum.in.ua/s/propaghanda>
2. Шведа Ю. Р. Політичні партії. Енциклопедичний словник. Львів : Астролябія, 2005. 488 с.
3. Deutsche Welle. Пропагандистська війна на прикладі однієї карти – DW – 30.05.2014. *dw.com.* URL: <https://www.dw.com/uk/пропагандистська-війна-на-прикладі-однієї-карти/a-17671289>
4. Мосієнко О. Пропаганда в умовах Першої світової війни (аналіз періодичних видань Волині). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія.* 2014. Вип. 3 (121). С. 29–32.
5. Ukrinform. Денацифікація по-настоящему: как Германия и немцы очищались от гитлеризма. *Новости Укринформ.* URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-ato/3493709-denacifikacia-ponastoasemu-kak-germania-i-nemcy-ocisalis-ot-gitlerizma.html>
6. Шевців М. Б., Гончарук К. А. ПРОПАГАНДА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЯВИЩЕ: ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ. *South Ukrainian Law Journal.* 2019. Т. 1. С. 119–122. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.1-29>
7. Conserva Н. Т. Propaganda Techniques. 1st Books Library, 2003. 120 p.
8. Слово Святейшого Патріарха Кирила в Неділю 4-ю Великого поста после Литургии в главном храме Вооруженных сил РФ / Патріарх / Патріархия.ru. *Патріархия.ru.* URL:

<http://www.patriarchia.ru/db/text/5914188.html>

Науковий керівник: Мануїлова Катерина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Секція № 8.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Сурілова Олена Олексіївна

д.ю.н, професор кафедри міжнародного та європейського права

Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

За останнє десятиліття глобальне бачення сучасного захисту прав людини значно змінилося. Укріпилося розуміння навколишнього природного середовища як вирішального фактору для забезпечення прав людини. Водночас змінюються світові цивілізаційні орієнтири та постають нові виклики, які потребують відповідного правового врегулювання. Забруднення навколишнього середовища, втрата біорізноманіття, війни, кліматична криза негативно впливають на здоров'я нинішнього покоління та життєздатний життєвий простір майбутніх генерацій. Ми, як слушно помічає М Дмитренко, є свідками явного різнобою і замішання у виборі світових цивілізаційних орієнтирів і відповідних регуляцій [1, 163], зокрема нинішня ситуація все частіше породжує порушення основних прав людини.

Збройні конфлікти визнаються однією з найбільш масштабних причин порушення прав людини та погіршення якості навколишнього природного середовища. Яскравим прикладом є катастрофічна екологічна ситуація, яка склалася в Україні внаслідок збройної агресії Російської федерації.

Світове співтовариство б'є на сполох. Фахівці акцентують увагу на транскордонному глобальному та незворотному характері екологічної шкоди та ризиках для майбутніх поколінь. Так Ф. Пирс зазначає, що війна завдала масштабної екологічної шкоди лісовим територіям. Рідкісні степові та островні екосистеми на півдні були знищені, загрожуючи ендемічним луговим

рослинам і комахам; на півночі зона відчуження навколо постраждалих чорнобильських ядерних реакторів залишилася майже без нагляду; річки в зоні конфлікту на Донбасі на сході забруднюються зруйнованими промисловими об'єктами, каналізаційними спорудами та переповненими вугільними шахтами. Найбільша в Європі атомна електростанція розташована на лінії фронту, її майбутнє залишається незрозумілим, ризик викидів радіації зростає. Тим часом в Карпатах може статися сплеск неконтрольованої вирубки вікових лісів під прикриттям воєнного стану [2].

Тому створення міжнародно- правового механізму захисту фундаментального права людини на сприятливе екологічно безпечне довкілля в період та після завершення збройного конфлікту є однією з найактуальніших проблем, яка потребує термінового вирішення. Зволікання призводить до спричинення незворотної шкоди як навколишньому природному середовищу так і життю та здоров'ю людини та врешті решт сталому цивілізаційному розвитку, адже призводить до деградації природи, вимушеної міграції, унеможлиблює доступ населення до життєво необхідних природних ресурсів та соціальних благ. До вироблення такого механізму долучилися такі впливові міжнародні організації як ООН та Рада Європи та знані юристи – міжнародники [4]. На жаль робота йде надзвичайно повільно та все ще далека від вирішення, хоча спостерігаються певні зрушення у бік вирішення проблеми.

Рада Європи не могла не відреагувати та заявила, що настав час проявити стратегічне бачення майбутнього, забезпечивши посилений захист прав людини в епоху системних екологічних загроз для сьогодення та майбутніх поколінь [5]. ПАРЄ висунула проєкт додаткового протоколу Про право на безпечне, чисте, здорове та стійке довкілля до Європейської конвенції з прав людини, де сформульовані основні принципи забезпечення основних прав людини (запобігання, застереження, нерегресії, *in dubio pro natura*; трансгенераційної відповідальності, тощо), процесуальні та матеріальні екологічні права [5].

Кроком уперед є прийняття Комісією міжнародного права ООН на 73 сесії та подання на розгляд Генеральної асамблеї ООН остаточного проекту принципів захисту навколишнього середовища у зв'язку зі збройним конфліктом [7] з застосуванням інноваційного підходу, який передбачає захист довкілля під час збройного конфлікту, після його завершення та під час окупації. Слід відмітити також, що у випадках, які не передбачені міжнародними угодами, навколишнє природне середовище залишається під захистом та дією принципів міжнародного права, що впливають зі сталих звичаїв, принципів гуманності та вимог громадської свідомості, а держави, у відповідності з міжнародними зобов'язаннями не мають використовувати воєнні та інші ворожі засоби впливу на довкілля для нанесення шкоди іншим державам, що може мати широкі та довгострокові наслідки.

В контексті теми нашої доповіді інтерес являє зосередженість на екологічних правах людини в зоні збройного конфлікту. Це, зокрема, такі принципи: 5 (захист довкілля на територіях проживання корінних народів); принцип 8 (обов'язок держав та інших суб'єктів приймати заходи, щодо охорони довкілля в районах перебування переміщених осіб); принцип 10 (обов'язок корпорацій щодо прояву належної перестороги у відношенні до навколишнього природного середовища з точки зору здоров'я людини, зокрема забезпечення сталості отримання природних ресурсів); принцип 20 (держава, що окупує має приймати належні заходи щодо запобігання значної шкоди довкіллю окупованих територій, якщо це шкодитиме здоров'ю та добробуту населення окупованої території); принцип 21 (держава, що окупує має керувати природними ресурсами окупованих територій в інтересах населення та забезпечувати їх стале використання, а також застосовувати належні заходи для запобігання значного негативного впливу на довкілля, який здатний завдавати шкоди здоров'ю та добробуту населення); принцип 27 (після завершення збройного конфлікту сторони прагнуть до знешкодження токсичних або небезпечних наслідків війни, що породжують ризики нанесення шкоди). Проект принципу 8 щодо переміщення людей, рекомендує державам

не лише захищати середовище, де вони знаходяться, а й надавати допомогу таким особам і місцевим громадам.

Принципи 9, 11 передбачають відповідальність держав та інших суб'єктів у разі невиконання відповідних заходів. У 2016 р. Міжнародний кримінальний суд заявив, що він братиме до уваги злочини, пов'язані з «руйнуванням довкілля», «експлуатацією природних ресурсів», «незаконним відчуженням» землі, тощо в контексті злочинів проти людяності [8]. Була також розглянута пропозиція щодо включення злочину екоциду до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) фондом Стоп екоцид» та запропоновано визначення злочину «екоциду» [4].

Отже, ми є свідками зміни орієнтирів у міжнародно-правовому регулюванні забезпечення права людини на чисте здорове довкілля під час збройних конфліктів. Каталізатором створення ефективного міжнародно-правового механізму захисту права на сприятливе довкілля в період збройних конфліктів має стати масштабний, а іноді і незворотний негативний вплив на оточуюче природне середовище агресії Російської федерації проти України та шокуючі порушення прав людини у цьому конфлікті.

Джерела:

1. Дмитренко М. Цивілізаційні виклики сучасності в контексті концепцій перевлаштування світу. *Політичні дослідження*. 2021. №2. С.150-169. С.163.
2. [Fred Pearce](#) Collateral Damage: The Environmental Cost of the Ukraine War. Published at the Yale School of the Environment. 2022. URL: <https://e360.yale.edu/features/ukraine-russia-war-environmental-impact> (Дата звернення 2.11.22)
3. Екологія право людини. Огляд злочинів Росії проти довкілля України (жовтень, #11) URL: <http://epl.org.ua/announces/oglyad-zlochyniv-rosiyi-proty-dovkilliya-ukrayiny-zhovten-11> (Дата звернення 2.11.22)

4. STOP ECOCIDE FOUNDATION Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide URL: <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608> (дата звернення: 20. 11. 2022).

5. Parliamentary Assembly. Anchoring the right to a healthy environment: need for enhanced action by the Council of Europe Resolution 2396 (2021) URL: <https://pace.coe.int/en/files/29499/html> (Дата звернення 2.11.22)

6. Екологія. Право. Людина. URL: <http://epl.org.ua/announces> (Дата звернення 2.11.22)

7. United Nations A/CN.4/L.937 General Assembly. Protection of the environment in relation to armed conflicts. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/> (Дата звернення 2.11.22)

8. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int> ›

Львова Єлизавета Олегівна

професор кафедри конституційного та міжнародного права

Навчально-наукового інституту права та кібербезпеки

Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ІНТЕГРАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗУМІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Збройна агресія РФ проти України спричинила нові істотні проблеми міжнародного організаційно-правового характеру. Площина зазначених проблем є вкрай непропорційною нормативам регулювання міжнародних відносин.

Існуюча система міжнародного захисту прав людини не може запобігти значній шкоді, що щоденно завдається життю та здоров'ю громадян, а також екології України. Як зазначив Руслан Стрілець, міністр захисту довкілля та природних ресурсів України, російське повномасштабне вторгнення завдало

екології України збитків у 35,3 млрд доларів, в атмосферу за 7 місяців війни було викинуто 31 млн т вуглецю і це ще не остаточні дані [1].

Загальновідомо, що згідно з міжнародним правом держави взяли на себе низку зобов'язань щодо недискримінаційного підтримання взаємопов'язаності та інтегративності прав людини та основних свобод.

Організація Об'єднаних Націй закріпила в Загальній декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини, що кожен без будь-якого розрізнення має всі права та свободи, визначені у зазначених документах.

За сучасних кризових умовах інтегративний (комплексний) підхід в праворозумінні набуває нового сенсу, оскільки сьогодні усі соціальні групи населення глобально відчують шкоду від ракетних ударів по території України.

Своєю чергою, інтегративний підхід в розумінні права людині на міжнародний захист містить в собі системне використання аксіологічного та особистого засобів пізнання зазначеної проблематики. Право на міжнародний захист - це умова *sine qua non* існування людини. Інтегративний підхід до праворозуміння визнав міжнародне співробітництво як ефективний засіб реалізації прав людини, але, незважаючи на це, сьогодні це право грубо порушується.

Загальновідомо, що термін «інтегративний» є пов'язаний із терміном «інтеграція», що об'єднує частини в одне ціле, теорії та моделі в одній площині. В кризових умовах інтегративний підхід має розумітися як уніфікований підхід до правового регулювання управління кризовими явищами.

Прикладом інтегративного підходу до вирішення кризових явищ, зокрема глобальної харчової кризи, є Черноморська зернова ініціатива, (Black Sea Grain), підписана у Стамбулі. 22 липня 2022 р. Ця ініціатива визнана ООН і нею повністю підтримується діяльність Спільного Координаційного Центру.(СКЦ). Як зазначив Антонію Гутієреш, ініціатива Black Sea Grain

визнається як «елемент дискреційної дипломатії в контексті багатосторонніх рішень» [2].

Правовою проблемою вбачається є той факт, що у міжнародному вимірі держави та міжнародні організації занадто пізно застосували інтегративний підхід у виробленні стратегії формування системи міжнародного захисту прав людини.

В умовах гібридної війни в даному контексті варто замислитись над тим, до якого стандарту міжнародного права ми маємо звернутись для вирішення зазначеної правової проблематики.

По-перше, варто звернутись до ст. 38 Статуту міжнародного суду ООН, яка визначає перелік джерел міжнародного права [3]:

«1. Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому суперечки на підставі міжнародного права, застосовує:

а) міжнародні конвенції як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, безумовно визнані державами, що сперечаються;

б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як правової норми;

с) загальні засади права, визнані цивілізованими націями;

д) із застереженням, зазначеним у статті 59, судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм.»

Пункт с) ч.1 ст.38 Статуту надає підстави також о сутності правосуб'єктності цивілізованої нації. Якою є відповідальність цивілізованої нації за систематичне порушення принципів і норм міжнародного права?

По-друге, у цьому контексті варто пригадати роботу Юргена Хабермаса «Між фактами та нормами» [4], адже за сучасних кризових умов збройної агресії РФ проти України фахівці з міжнародного права саме працюють в площині «між фактами та нормами». Виникає ще одне питання: «Яким чином факти, що підтверджені на території держави будуть застосовуються у вимірі нормативної бази права на міжнародний захист?».

Серед основних міжнародних норм, які описують інструменти права на міжнародний захист можна назвати Женевську конвенцію про статус біженців 1951 р. [5] та Нью-Йорський протокол 1967 р. [6].

По-третє, варто звернути увагу на те, що в площині європейського механізму захисту прав людини інтегративний підхід застосовується повною мірою (Рада Європи, ОБСЄ, правозахисний механізм в ЄС). Важливим показником інтегративного підходу до праворозуміння є те, що ЄС послідовно реагує на розвиток гуманітарної ситуації в Україні, а також виділив цього року на надання гуманітарної допомоги для України 500 мільйонів євро, що складає третину річного бюджету на діяльність Механізму цивільного захисту ЄС. Нормативи щодо права на міжнародний захист містяться в Дублінському регламенті № 604/2013 [7] та Директиві 2001/55, яка була реалізована рішенням Європейської Ради № 2022/382 від 4 березня 2022 [8] спеціально для українців.

За матеріалами газети «Європейська правда» ... Німеччина надає 7,6 мільйона євро проєкту, який допоможе знайти зниклих безвісти внаслідок військового вторгнення Росії в Україну, а кошти отримає Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти. Про це 03 листопада 2022 р. у Брюсселі під час брифінгу для преси заявив речник Єврокомісії із кризового менеджменту Балаш Уйварі. «Важливо пам'ятати, що ми вже досягли значного показника у 500 мільйонів євро у вимірі гуманітарної допомоги, яку ми надали Україні цього року» [9].

Своєю чергою, «...За даними уповноваженого з питань безвісти зниклих Олега Котенка, в Україні наразі близько 7000 зниклих безвісти. У Міноборони зауважили, що будь-які цифри, які виходять безпосередньо з зони бойових дій, перебувають у стані уточнення» [10].

Але в глобальному масштабі існують факти, які, на жаль, не укладаються в площину вищевказаних нормативів. Наприклад, влада України має значні претензії до діяльності Міжнародного Червоного Хреста щодо ненадання допомоги медичним службам та громадянам, саботажу евакуації та сприяння

незаконному вивезенню українців до РФ. Відповідно, на сьогоднішній день окрім порушення людських прав в результаті російсько-української війни на глобальному порядку денному стоїть питання щодо необхідності реагування порушення наступних прав людини:

- право на справедливий суд (16 вересня 2022 р. вбивство Махса Аміні так званою самосудною організацією «поліцією моралі» за недотримання правил носіння хиджабу в громадських місцях викликало протести населення та академічної спільноти, що пройшли в 50 університетах та 20 містах. Але влада брутально порушила громадянські права протестувальників – право на висловлення власної думки, свобода преси та свобода наукової думки. Ще один приклад - силовики вбили 16 річну школярку Асру Панахі за відмову співати провладний гімн),

- право на захист від перевищення влади (приклад -звинувачення Китаю у геноциді уйгурської народності та інших мусульманських меншин у північно-західному регіоні Ксінджіан).

- право на захист від катувань (на даний момент існує брак інформації щодо закатованих та зниклих безвісти на окупованих територіях в Україні).

Підкреслюючи актуальність інтегративного підходу в контексті реанімації статусу міжнародного права, варто наголосити на тому, що в глобальних кризових умовах сьогодення треба використовувати широкий інтегративний підхід саме в контексті реалізації концепції всеосяжної безпеки.

Джерела:

1. Ukraine estimates \$35 bln in environment damage from Russia invasion. URL:<https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-estimates-35-bln-environment-damage-russia-invasion-2022-10-03/>

2. Statement of the Secretary-General – on the renewal of the Black Sea Grain Initiative. URL:<https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2022-11-17/statement%C2%A0of%C2%A0the-secretary-general-%E2%80%93-the-renewal-of-the-black-sea-grain-initiative%C2%A0>

3. Statute of the International Court of Justice, art. 38, ¶1. URL: <https://www.icj-cij.org/en/statute>
4. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. By Juergen Habermas. Cambridge, MA: MIT Press, 1996. 631p.
5. Конвенція про статус біженців: ООН; *Конвенція*, Міжнародний документ, Коментар від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
6. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців: Закон України від 10 січня 2002 року N 2942-III (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N17, ст.11
7. Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection lodged in one of the Member States by a third-country national or a stateless person (recast). URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2013/604/2013-06-29>
8. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: http://data.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj
9. Німеччина надає 7,6 млн євро на допомогу з пошуком зниклих безвісти після вторгнення РФ. // *Європейська правда*», URL: www.eurointegration.com.ua
10. За матеріалами порталу *Суспільне медіа*», URL: <https://suspilne.media/308576-minoboroni-zaklikae-ne-postiti-foto-vijskovih-aki-potrapili-u-polon-ci-znikli-bezvisti/>

Мануїлова Катерина Вікторівна

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

За останнє десятиріччя ми можемо спостерігати збільшення збройних конфліктів у світі, і як вони негативно впливають на мільйони мирних жителів, руйнуючи їхнє життя. Під час збройних конфліктів часто ми бачимо серйозні порушення як міжнародного гуманітарного права, так і права, що стосується міжнародного захисту прав людини. Особливо наразі, під час війни України та російської федерації ми спостерігаємо неймовірну кількість порушень. За певних обставин деякі з цих порушень можуть являти собою геноцид, військові злочини та злочини проти людяності.

Принципово важливим є усвідомлення та розуміння необхідності забезпечення прав людини за будь-яких обставин. Найважливішим напрямом міждержавного співробітництва є забезпечення правами людини за умов збройних конфліктів міжнародного і неміжнародного характеру. Адже, незважаючи на те, що сучасне міжнародне право засуджує війни, збройні конфлікти, будь-яку агресію взагалі і забороняє агресивні війни, це не означає, що зникли джерела, що породжують напруженість у міждержавних відносинах, що призводять до потенційної можливості виникнення збройних конфліктів різного характеру.

На жаль, війни, збройні конфлікти – це об'єктивна реальність сучасного етапу розвитку людства. Незалежно від свого соціального характеру (міжнародні війни, національно-визвольні війни, внутрішні збройні конфлікти), законності чи незаконності (агресивні війни чи оборонні війни; збройні дії сепаратистів усередині країни чи дія урядових військ щодо захисту конституційного ладу), ці збройні конфлікти ставлять під загрозу реалізацію

більшості основних прав і свобод людини, зокрема найважливіше природне право людини — декларація про життя.

Так як методи ведення війни постійно змінюються, то очевидним фактом є те, що міжнародне гуманітарне право та право прав людини повинно змінюватися та доповнюватися залежно від цього, що б не допустити прогалин в захисті прав, які вони покликані забезпечувати. Загальна декларація прав людини, яка прийнята в 1948 році закріплює, що її положення регламентують захист прав людини виключно, незалежно ні від суб'єктивних, ні від об'єктивних факторів. Та одним із самих важливих положень, які закріплює Загальна декларація у ст. 3 є те, що кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканість [1].

Міжнародний суд ООН у своєму консультативному висновку зазначає, що захист, який забезпечується Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, не припиняється під час війни, проте, наприклад, поняття довільного позбавлення життя у такому випадку визначається *lex specialis*, а саме правом, яке застосовується в період збройних конфліктів та яке призначене регулювати порядок ведення військових дій [2].

Міжнародне гуманітарне право є фундаментальним, незаперечним, мінімальним стандартом в галузі прав людини. На відміну від міжнародного права в галузі прав людини, яке передбачає можливість відступу від деяких прав людини під час надзвичайного стану, у тому числі у ситуаціях збройного конфлікту, під час яких воно продовжує застосовуватись, міжнародне гуманітарне право вже є мінімальними стандартами, які не можуть бути ще більш знижені.

При цьому міжнародне гуманітарне право та міжнародне право в галузі прав людини мають «загальне ядро невід'ємних прав та загальну мету захисту людського життя та гідності». Часто обидва режими застосовуються одночасно, регулюючи такі питання, як право на справедливий судовий розгляд, гуманне поводження під вартою та заборону тортур. Захисні положення, передбачені міжнародним правом в галузі прав людини, проте,

зазвичай, пропонуючи ширші рівні захисту (наприклад, щодо довільного чи неправомірного поводження з боку державної влади) і залишаються актуальними у ситуаціях збройного конфлікту.

Між цими двома правовими режимами існує низка важливих концептуальних відмінностей. Одне з них полягає в тому, що міжнародне право в галузі прав людини пов'язане з юрисдикцією держав, що, як правило, має на увазі їхню фізичну територію, хоча в деяких випадках, якщо задоволені певні критерії, її зобов'язання можуть бути поширені на фізичну територію іншої держави. Інша відмінність полягає в тому, що, на відміну від міжнародного права в галузі прав людини, міжнародне гуманітарне право не передбачає будь-якого правозастосовного механізму щодо людей, чиї базові права були порушені, натомість воно концентрується на застосуванні міжнародного кримінального права для переслідування тих осіб, які порушили. такі права, наприклад, військові злочини.

З урахуванням вищесказаного, у деяких аспектах сфера дії міжнародного гуманітарного права ширша, ніж міжнародне право в галузі прав людини. Наприклад, міжнародне гуманітарне право не обмежується захистом осіб, а охоплює також громадянські об'єкти, культурні цінності, довкілля тощо. Крім цього, на відміну від міжнародного права в галузі прав людини, що має обов'язкову силу для держав, міжнародне гуманітарне право є обов'язковим для всіх сторін збройного конфлікту, включаючи недержавних акторів, які в даний час становлять одні з найважливіших викликів, пов'язаних з тероризмом, у ситуаціях збройних конфліктів.

Отже, наразі у світі проблема захисту прав людини під час збройних конфліктів стоїть дуже гостро, і є необхідним постійне її удосконалення з метою коректного та всеосяжного захисту прав людини. Не дивлячись на деякі концептуальні відмінності, міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини повинні діяти у взаємозв'язку задля забезпечення прав людини.

Джерела:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict. International Court of Justice. 8/07/1996. URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/93>

Ругало Юлія Ігорівна

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАСОБИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

В сьогоденних реаліях необхідно визнати, що сучасна міжнародна система, незважаючи на розвинуте міжнародне право, не може повністю запобігти існуванню збройних міжнародних конфліктів. Однак у ситуаціях, коли ворожі збройні сили держави стикаються віч-на-віч з цивільним населенням місцевої держави, чиї права не тільки знаходяться під явною загрозою, але й часто є об'єктом прямих і грубих порушень, населення надзвичайно потребує бути під захистом міжнародного права.

Захист прав людей в період збройних конфліктів - це важлива проблема для міжнародного права. Труднощі виникають у період міжнародних збройних конфліктів через реальну ситуацію або анархію, яка існує в тому чи іншому регіоні внаслідок бойових дій. Завжди є сторона яка намагається викрити злочини та притягнути до відповідальності, та сторона, яка намагається приховати злочини та уникнути відповідальності. Сторона, яка намагається приховати свої злочини, часто намагається створити слабкі органи, які будуть навіть більше замовчувати злочини проти прав людини, посилювати авторитаризм та державні репресії. Особливо в умовах збройного конфлікту, захист прав людини виявляється важкою битвою за справедливість [1].

Незалежно від того, чи йдеться про питання визначення відповідальності, отримання доказів чи відсутності ефективних механізмів запобігання воєнним злочинам, міжнародне право має діяти, щоб підняти захист прав людини на найвищий можливий рівень у зонах конфлікту. Одним із засобів являється Європейська конвенція з прав людини та її застосування на таких територіях під час міжнародного збройного конфлікту [2].

Також, у роботі Барда Дранже розглядається 3 варіанта удосконалення захисту прав людини та правосуддя у контексті збройних конфліктів. Перший - створення державних на національному рівні інституцій, які забезпечують захист прав людини глобально. Другий – дослідження та аналіз мотивів представників влади вживати заходів для досягнення справедливості, наприклад аналізуються рішення керівників таких держав як Руанда, Шрі – Ланка та Балкани в період збройних конфліктів. Третій - визнання того, що судові та позасудові заходи також застосовуються під час війни [3].

Більш того, Катрін Сікінг у своїй роботі влучно зазначає про важливість співпраці між національними та міжнародними захисниками прав людини [4]. Така співпраця допоможе бути почутими та почути, як можна захистити свої права у результаті їх порушень під час збройного конфлікту.

Війна в Україні продовжується, але вже зараз необхідно відмічати, якою є практика Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) з питань розгляду захисту прав людини в період збройних конфліктів в інших країнах, більше того, розпочатих росією.

21.01.2021 року ЄСПЛ прийняв рішення у справі Грузії проти росії, де суд не визнав юрисдикції росії у справі через те, що у росії не було ефективного контролю над територією [5].

Тобто, на тих територіях, на думку суду, був хаос та вони офіційно належали ще Грузії, тому росія не має відношення до порушень прав людини в цей період.

Аналізуючи таку практику, важливо згадати справу Банковича та інших проти країн-членів НАТО. З практикою, встановленою в цій справі, для цілей

статті 1 Конвенції важко забезпечити захист прав людини під час міжнародного конфлікту [6]. Перше й головне питання на якому влада держав-відповідачів ґрунтувала свої твердження про прийнятність скарги, і Європейський Суд насамперед розглянув це питання: «Чи підпадають заявники та їхні загиблі родичі під «юрисдикцію» держав-відповідачів за змістом Статті 1 Конвенції». Коли зміст Статті 1 Конвенції проголошує, що Високі Договірні Сторони забезпечують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права та свободи, визначені в розділі I Конвенції [2].

Очевидно, що рішення у справі Банковича проти країн-членів НАТО також було усталеною практикою, яка використовувалася в рамках розгляду справи Грузії проти Росії. Незважаючи на те, що Європейський суд з прав людини задовольнив вимоги грузинської сторони, він все ж не відступив від критерію Банковича, тому захист багатьох людей за Європейською конвенцією про Права людини поставлені під сумнів [7].

За кілька днів після агресії росії проти України, 1 березня, Європейський суд з прав людини на прохання української сторони ухвалив тимчасовий захід згідно з правилом 39 Регламенту. Останнє ґрунтувалося на високих ризиках серйозних порушень Європейської конвенції з прав людини, а саме статті 2 (право на життя), статті 3 (заборона катувань і нелюдського поводження) і статті 8 (право на захист приватного та сімейного життя) з високою ймовірністю правопорушень проти мирного населення.

Оскільки збройні дії, що тривають в Україні, все ще продовжуються, а російська федерація більше не є державою-членом Ради Європи з 16 вересня 2022 року, існують знаки питання щодо можливого міжнародно-правового вакууму.

Зважаючи на все вищесказане, європейські права людини є однозначними та їх посилює Європейська Конвенція з прав людини і ЄСПЛ. Однак, труднощі, з якими стикається міжнародна спільнота, включаючи несприятливі та неефективні підходи на практиці, є викликом для міжнародного права. Задля підтримки і формування майбутнього мирного міжнародного

правопорядку, всі винні суб'єкти у порушенні прав людини мають бути притягнуті до відповідальності, адже це сприяє формуванню міжнародного середовища для захисту основних прав людини.

Джерела:

1. Kate Cronin-Furman. Human Rights Half Measures: Avoiding Accountability in Postwar Sri Lanka. 2020. 72 World Politics. 121.
2. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Drange, Bård. A Tug of War: Pursuing Justice Amid Armed Conflict. Nordic Journal of Human Rights 40.2.2022.346-364.
4. Kathryn Sikkink. The Justice Cascade: How Human Rights Prosecutions Are Changing World Politics. 1stedn, WW Norton & Company. 201.
5. Georgia v Russia (II). European Court of Human Rights. Grand Chamber. Application No. 38263/08. 21.01. 2021.
6. Bankovic, Stojanovic, Stoimedovski, Joksimovic and Sukovic v Belgium, Czech Republic, Denmark, France, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Italy, Luxembourg, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Spain, Turkey and the UK. European Court of Human Rights. Application No. 52207/99. 12.12.2021.
7. Shota Mshvenieradze Application of the European Convention on Human Rights During the International Conflict. Law and World .2022.

Науковий керівник: Ківалова Тетяна Сергіївна д.ю.н., професор кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Маєвська Ольга Юріївна

*здобувачка вищої освіти економіко-правового факультету
Київського кооперативного інституту бізнесу і права*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСЯГНЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Становлення незалежності, набуття Україною статусу кандидата в ЄС вплинуло на посилення державної політики з питань захисту прав людини та гендерної рівності, зокрема що стосується української армії.

31 жовтня 2000 року, була прийнята резолюція Ради Безпеки ООН № 1325, більш відома як резолюція «Жінки, мир, безпека» [1]. Яка стала поштовхом для інтеграції жінок до безпекового сектору. Вже більше 60 держав (серед яких і Україна) прийняли національні плани дій на виконання Резолюції 1325. Залучення жінок до прийняття рішень та збільшення представлення жінок в армії, покращує врахування потреб жінок в ситуації конфлікту.

Однією з умов інтеграції України у євроатлантичні структури безпеки є досягнення рівності в армії. Наразі жінки служать в армії в США, Канаді, Великій Британії, Німеччині, Франції, Україні, Швеції, Швейцарії, Нідерландах, Бельгії, Данії, Ізраїлі, Туреччині, Пакистані, Люксембурзі тощо.

В Україні жінки отримали дозвіл на службу з 2008 року. Однак, заступниця міністра оборони Анна Маляр зазначила, що роль жінок у Збройних силах значно зросла з початком російсько-української війни в 2014 році [2].

Війна стала фактором для змінення законодавства в цій сфері, адже раніше жінкам заборонялося нести службу з багатьох військових спеціальностей. Здебільшого вони могли проходити службу на посадах медичних спеціальностей, бухгалтерів, діловодів і кухарів. Навіть якщо жінка фактично була снайпером юридично вона була оформлена як кухар чи медсестра.

Тільки у 2015 році, на другий рік війни, завдяки активності громадськості, Міністерство оборони України розширило перелік військових спеціальностей, які можуть займати українки. Тепер жінка в армії може бути водієм, гранатометником, заступником командира розвідгрупи, командиром бойової машини піхоти, кулеметником і снайпером та ін.

Не зважаючи на те, що в Україні дозволили жінкам проходити службу, однак на початку були великі проблеми з оснащенням, в тому числі і з військовою формою: Міністерством оборони був затверджений єдиний стандарт уніформи - чоловічий. Жіноча форма передбачала лише парадний одяг - кітель, спідниця й черевики на підборах. Жінкам військовим видавали чоловічу форму й чоловічу спідню білизну, їм бракувало взуття менших розмірів та бронежилетів з урахуванням особливостей жіночої фігури.

Саме тому, були внесені зміни до наказу Міністерства оборони України від 20 листопада 2017 року № 606 «Про затвердження Правил носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України та ліцеїстами військових ліцеїв». Ще досі тестуються експериментальні зразки військової форми для жінок, аналізується світовий досвід щодо жіночої форми в інших арміях.

На даному етапі ми можемо спостерігати й інші зміни для функціонування жінок в армії, окрім запровадження належної форми: у школах дівчата можуть вивчати військову підготовку, вступати у вищі військові навчальні заклади, де показують себе більш дисциплінованими, наполегливішими в навчанні ніж чоловіки.

Так і зміни на законодавчому рівні: Закон про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших формуваннях №2523-VIII від 06.09.2018, зміни у Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», яким проголошено рівний доступ до посад і військових звань та зрівняно граничний строк укладення контракту [3, с. 93]. Саме після набуття чинності законодавчих змін уперше в незалежній

Україні з'явилися жінки-генерали – Людмила Шугалей і Оксана Хоменко. А з часом жінок-генералів значно побільшає, як і жінок загалом серед вищого офіцерського складу.

За даними Річного звіту НАТО про гендерні перспективи у збройних силах союзників за 2016 рік, понад 96% членів та партнерів Північного Альянсу відкритими для жінок зробили абсолютно всі військові спеціальності [4].

У 2021 році Президент України Володимир Зеленський зазначив, що в ЗСУ служить понад 32 тисячі жінок і дівчат! Вдвічі більше у порівнянні з 2014 роком [5].

17 грудня 2021 року набув чинності наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних та Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями» [6]. Під дію наказу потрапляють жінки, які працюють не лише за спеціальностями, пов'язаними з військовою справою та державною безпекою, але також і ті, що займаються, наприклад, музичним мистецтвом, наукою, банківською справою, готельно-ресторанною справою тощо.

Однак, в результаті критики зі сторони жінок у вересні 2022 року Міністерство оборони України знову перенесло на рік початок взяття на облік - до жовтня 2023-го, а Верховна Рада України погодилася внести зміни в законодавство та дозволила жінкам ставати на військовий облік лише за їхнім бажанням - за винятком тих, хто має медичну спеціальність [7].

Аналізуючи вищевикладений матеріал, можемо дійти висновку - фемінізація Збройних сил України — це процес і він тривалий. Ми бачимо, що за час незалежності, українська армія докорінно змінила ставлення до жінок, що сприяє розвитку рівності в армії. Звичайно, багато питань на законодавчому рівні ще є не вирішеними, але пріоритетним напрямком для

держави є подолання цих бар'єрів, просування по службі жінок та протистояння гендерній дискримінації. Бо, як показує досвід інших держав жінки можуть принести особливі оперативні переваги військовим операціям: взаємодія жіночого персоналу з місцевими жінками дозволила збройним силам отримувати доступ до інформації, яка інакше не була доступною, що посприяло вдалому виконанню завдання [8]. Саме тому різноманітний оборонний сектор надважливий для перемоги у російсько-українській війні.

Джерела:

1. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-onn-1325>
2. Міноборони: «Жінки-військовослужбовці складають 15% від загального складу ЗСУ». URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/minoboroni-zhinki-vijskovosluzhbovtsi-stanovit-15-vid-zahalnoho-skladu-zsu.html>
3. Путівник гендерної інтеграції у Збройних Силах України : посібник / упоряд. В. Арнаутова., В. Лукічов, Т. Никітюк. Організація з безпеки і співробітництва в Європі, 2020. 228 с.
4. Жінки в армії - це нормально. URL: <https://podrobnosti.ua/2259031-zhnki-v-arm-tse-normalno.html>
5. Володимир Зеленський на урочистостях до Дня ЗСУ в Харкові: Завдяки нашим бійцям ми відчуваємо лише гордість. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-na-urochistostyah-do-dnya-zsu-v-harkovi-71897>
6. Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних та Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-21#Text>
7. Закон України «Про внесення зміни до статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо взяття жінок на військовий

облік військовозобов'язаних». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-IX#Text>

8. Миротворчість ООН (2019), 30 листопада, https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/operational_effect_and_women_peacekeepers_november_2019.pdf

9. Наказ Міністерство оборони України «Про затвердження Правил носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та ліцеїстами військових ліцеїв» від 20.11.2017 № 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-17#Text>

Науковий керівник: Тарасова Ірина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Аріанур Лейла Аббасівна

*здобувач вищої освіти факультету адвокатури та
антикорупційної діяльності*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Наразі у світі відбувається безліч збройних конфліктів, у ході яких з різних причин страждають мільйони людей – цивільне населення вбивають, калічать, гвалтують, насильно виганяють з будинків, піддають різним формам насильства. Зважаючи на ці жахливі факти, нагальною є потреба дослідження дотримання норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів.

Збройні конфлікти можна визначити, як збройне протистояння між державами чи соціальними спільнотами всередині окремих держав, що має на меті вирішення певних економічних, політичних, національно-етнічних та інших протиріч через обмежене застосування військової сили [1, с.764].

У Доповіді Комісії з міжнародного права ООН, затвердженій на 63-й сесії Генеральної Асамблеї, збройний конфлікт визначається як «стан війни або конфлікт, пов'язаний з військовими діями, які в силу свого характеру або масштабів можуть торкнутися дії договорів між державами - сторонами збройного конфлікту або між державою - стороною збройного конфлікту та третьою державою, незалежно від офіційного оголошення війни чи іншого оголошення будь-якою стороною чи всіма сторонами збройного конфлікту».

В доктрині міжнародного права збройні конфлікти прийнято поділяти на збройні конфлікти неміжнародного характеру, тобто ті, де воюючі сторони перебувають усередині однієї країни, а також ті, у яких беруть участь армії двох чи більше країн - збройні конфлікти міжнародного характеру.

Слід зазначити, що починаючи з сімнадцятого століття у світі були спроби прийняття норм щодо захисту мирного населення, а також гуманного поводження з військовополоненими, але на жаль вони так і не становили предмета окремих домовленостей або договорів між країнами. І тільки учасники першої Гаазької конференції у 1899 році та першої Женевської конференції у 1864 році дали поштовх розвитку сучасного міжнародного гуманітарного права (МГП) як галузі права, спрямованій на регулювання відносин воюючих сторін та надання допомоги постраждалому внаслідок збройних конфліктів цивільному населенню. Також майже одночасно була створена міжнародна гуманітарна організація - Міжнародний рух Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, яка в свою чергу сприяла поширенню правил МГП на території будь-якої країни, контролю за їх дотриманням та захисту життя та гідності жертв війни шляхом надання їм необхідної допомоги.

Отже, збройні конфлікти регулюються нормами міжнародного гуманітарного права, які вводять обмеження на засоби та методи ведення війни, а також встановлюють зобов'язання сторін, які перебувають у конфлікті щодо надання допомоги та захисту цивільного населення та осіб, які перестали брати участь у бойових діях. Однак практика сучасності показує, що існування норм міжнародного гуманітарного права саме собою не забезпечує прийнятної

поведінки воюючих сторін збройних конфліктів. Як зазначає Міжнародний комітет Червоного Хреста у багатьох своїх доповідях - основною причиною страждань під час збройних конфліктів та порушень МГП є не відсутність норм та/або їх неспроможність, а їх невиконання через відсутність політичної волі або з інших причин.

Женевські конвенції 1949 року та I Додатковий протокол, прийнятий у 1977 р. передбачають, що держави-сторони в міжнародному збройному конфлікті зобов'язані зробити все необхідне для того, щоб усі органи влади та особи, які перебувають під їх контролем, дотримувалися норм міжнародного гуманітарного права. Заходи правозастосування, які гарантують виконання цього права, можуть бути різноманітними, як превентивними, так і репресивними.

Окрім цього, що стосується практичної діяльності, то сторони у збройному конфлікті мають видавати накази та інструкції, що забезпечують дотримання цих норм, та повинні контролювати їх реалізацію. У цьому плані велика відповідальність лежить, зокрема, на військових командирах, але зрештою кожен солдат і кожна особа, яка бере участь у такому конфлікті, повинні дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права [2, с.29-30].

На думку головного редактора Міжнародного журналу Червоного Хреста Тоні Пфаннера, міжнародне гуманітарне право складається в основному з обов'язків, які збройні сили та інші воюючі сторони повинні виконувати, і тому воно має бути невід'ємною частиною їхнього регулярного навчання та практичної підготовки, однак, незважаючи на свою значущість, норми права війни часто присутні в недостатньому обсязі у програмах військової підготовки більшості країн.

Великого значення для того, щоб виконувались норми міжнародного гуманітарного права має також суспільний розголос, зокрема діяльність міжнародних міжурядових організацій, що фіксують порушення норм МГП під час збройних конфліктів. Так, у травні 2020 року Amnesty International опублікувала доповідь, яка фіксує військові злочини РФ та Сирії щодо

цивільного сирійського населення, зокрема у доповіді докладно розповідається про 18 випадків, що сталися в січні-лютому 2020 року, коли сирійські та російські військові завдавали ударів по медичних закладах та школах у провінції Ідліб, на заході Алеппо та на північному заході Хами. Ця публікація стала частиною широкомасштабної кампанії для тиску на Раду безпеки ООН, щоб вона відновила дію резолюції, що дозволяє постачати гуманітарну допомогу через кордон до північно-східної Сирії та вже в липні цього року дана резолюція була схвалена [3].

Отже, дотримання норм міжнародного гуманітарного права є питанням, що потребує негайного вирішення в умовах збройних конфліктів. Необхідним є точне дотримання воюючими сторонами положень конвенцій, покликаних пом'якшити наслідки збройних конфліктів і полегшити долю тих осіб, що не беруть участь у них або вийшли з такої участі. Також важливим є активна робота міжнародних неурядових організацій, які здійснюють фіксацію порушень норм міжнародного гуманітарного права, що в свою чергу може мінімізувати масштаби несприятливих наслідків збройних конфліктів через їх гласність.

Джерела:

1. Amnesty International. URL: <https://eurasia.amnesty.org/chto-my-delaem/vooruzhennye-konflikty>.
2. Волцер М. Зміна режиму та справедлива війна // Пер. з англ. Куманьков О.Д. // Військово-юридичний журнал. – 2013. – №7.
3. Мішкуро М. О. Співвідношення понять «війна» та «збройний конфлікт» у Міжнародному гуманітарному праві / М.О. Мішкуро // Молодий вчений. – 2016. - №8.

Науковий керівник: Мануїлова Катерина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Знаменська Інна Олександрівна
*здобувач вищої освіти факультету адвокатури та
антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МИРОТВОРЧИХ МІСІЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

З перших років незалежності Україна почала активно проявляти себе як соціальну та сильну державу, що підтримує мир та виступає проти війни. Доказом цього виступають участі у миротворчих місіях ООН.

Безпосередня участь України як окремої держави у миротворчих операціях ООН розпочалася ще з моменту затвердження Верховною Радою України Постанови від 3 липня 1992 року «Про участь батальйонів Збройних сил України в Миротворчих Силах Організації Об'єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії».

На протязі довгого часу саме цей регіон залишався основним для здійснення миротворчої діяльності України під керуванням різних міжнародних організацій [3].

Найчастіше, українські військові у складі миротворчих операцій виконують такі завдання:

- забезпечення гелікоптерів;
- патрулювання відповідальних зон, збирання та аналіз інформації;
- дослідження процесу роззброєння, демобілізації та розподілу всіх озброєних сил;
- розвідка, розмінування та знешкодження вибухонебезпечних предметів;
- допомога у наданні гуманітарної допомоги;
- супровід гуманітарних грузоперевозок;
- ведення інженерних розвідувальних шляхів руху, об'єктів та місцевості;
- патрулювання морських районів [1].

Проте з початком війни в Україні в 2014 році здійснення миротворчих місій дещо припинилось, адже першочерговою задачею держави стоїть досягнення миру в межах країни.

Можна впевнено сказати, що, навпаки, миротворча діяльність інших країн зусередилась в межах України з початком воєнного конфлікту між Україною і Росією, особливо після подій 24 лютого 2022 року.

Збройні Сили України терміново біли зібрані в точках збройних конфліктів, всі військові мобілізовані в межах законодавства, тому миротворча діяльність України зосередилась на самозахист держави від окупанта.

Відновлення української миротворчої діяльності поза межами країни вважається неможливим доки наша держава та її громадяни знаходяться під ризиком знищення. Саме тому вважається доцільним серед представників міжнародних організацій та країн світу в цілому, підтримати Україну в момент війни, зокрема за допомогою забезпечення ЗСУ необхідним обладнанням, гуманітарною допомогою та ін. [2, ст. 170].

Отже, миротворча діяльність України не є можливою доки Російська Федерація проводить воєнний наступ на її території, знищуючи українську державність та її населення, тому всі сили українських збройних сил будуть покликані на самозахист держави та народу. Саме після успішного досягнення цієї цілі Україна зможе продовжувати виконувати миротворчу функцію в повному масштабі задля досягнення миру у світі.

Джерела:

1. Авдошин І. В. Правове регулювання міжнародного співробітництва України у військовій сфері // Стратегічна панорама. 2008. № 2. С. 220–226.
2. Панченко Л. Є. Новітні форми міжнародно-правового регулювання миротворчої діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Панченко Л. Є.. – Київ, 2016. – 212 с.
3. Кондрацька Л. А., Кравчина Т. В. Методологічні перспективи миротворчої освіти // Наукові перспективи. 2022. Вип. № 6(24). С. 486–498.

Науковий керівник: Мануїлова Катерина Вікторівна к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Харитонов Роман Феліксович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Шор Анастасія Максимівна

*здобувач вищої освіти факультету прокуратури та слідства
(кримінальної юстиції)*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ

В умовах поширення та розгортання повномасштабної загарбницької збройної агресії, так як наслідок, складної міграційної ситуації постає питання, щодо радикального перегляду підходів до формування міжнародно-правового співробітництва держав у нейтралізації нелегальної міграції та розробки ефективних інструментів його реалізації. Протягом останніх років питання щодо розповсюдження нелегальної міграції вийшло далеко за межі окремих держав, стало стійким і масштабним явищем, та перетворилося на світову глобальну проблему, що призводить до великої кількості негативних наслідків, зокрема; сприяє збільшенню рівня злочинності та створенню тіньового ринку праці; постає загроза для громадської безпеки; поширюються небезпечні захворювання. Подібна ситуація зазвичай обумовлюється тим, що регулювання та контроль процесів, пов'язаних з міграцією, незважаючи на велике значення цієї проблеми, не відноситься до притаманних та пріоритетних національних поглядів. З огляду на це, дослідження та вирішення проблеми протидії нелегальній міграції, потребує не тільки традиційних підходів, а й детального огляду особливостей функціонування

окремих органів, що займаються організацією міжнародно-правового співробітництва у протидії нелегальній міграції.

На сьогодні для теперешніх держав питання міграції постає водночас як спосіб вирішення певних проблем та як виклик, що може спричиняти низку новітніх проблем. Так, особливістю сучасної міжнародної міграції є високий рівень поширення нелегальної міграції, адже для багатьох людей вона стає єдиним шляхом уникнути переслідувань, злиднів та безробіття. У зв'язку з цим, слід зазначити, що нелегальна імміграція, як явище, тягне за собою безліч негативних наслідків, які зачіпають як самих нелегалів, так і держави, в які вони незаконно іммігрують [1, с. 106]. Цікавим є той факт, що за даними Міжнародної організації з міграції, загальна кількість мігрантів у світі становить близько 175 мільйонів осіб [4, т. 1, с. 3].

Так, у доктрині міжнародного права існує величезна кількість підходів не лише до позначення міграції, що порушує законодавство, а й відмінностей у розумінні цього процесу. В офіційній термінології Організації Об'єднаних Націй (далі - ООН) переважно вживають термін «неврегульована міграція» (*irregular migration*) замість терміну «нелегальна міграція» (*illegal migration*) [3]. Слід відмітити, що таке тлумачення віддзеркалює гуманне сприйняття явища нелегальної міграції в сучасному світі з огляду на закономірність у повазі прав людини та заборону дискримінації, в його площині лежить величезна кількість надважливих принципів. Отже, проаналізувавши сутність нелегальної міграції, доречним буде детально розглянути особливості діяльності суб'єктів протидії наведеному протиправному явищу.

На сучасному етапі розвитку суспільства першочерговими міжнародними організаціями, які займаються питаннями, пов'язаних з міграцією, зокрема й проблемами поширення нелегальної міграції на світовому рівні, є ООН та її спеціалізовані установи – Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ) та Міжнародна Організація Праці (МОП); Міжнародна

Організація з Міграції (МОМ); на європейському (регіональному) рівні – Рада Європи та Європейський Союз, які мають свої представництва на Україні.

У 1950 році Генеральна Асамблея ООН заснувала Управління Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ), діяльність якого здебільшого полягає у захисті та підтримці біженців, сприянні їх локальному об'єднанню, добровільному поверненню до своєї чи переселенню до третьої країни. Особливої уваги привертає те, що міжнародний захист є наріжним каменем роботи УВКБ ООН, що, в свою чергу, означає, що агентство шукає «довгострокових» рішень, тобто шляхів забезпечення поваги до основних прав людини та гарантування того, що жодного не буде недобровільно повернуто до країни, в якій він має певні причини аби лякатися жорстокого поводження та переслідування. Так, починаючи з 2014 року УВКБ ООН тісно співпрацює з Урядом України та громадськістю у відповідь на нову проблему вимушеного переміщення 1,6 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО) зі сходу України та Автономної Республіки Крим.

Міграція робочої сили існує на всіх континентах, в усіх регіонах і торкається інтересів більшості країн світу, а тому потребує правового регулювання всіма державами. У зв'язку з цим, наступною міжнародною організацією у сфері протидії нелегальної міграції є Міжнародна Організація Праці (МОП), яка є одним з спеціалізованих підрозділів, першочерговими завданнями діяльності якого є сприяння нарордовладдя, вирішення питань, пов'язаних з бідністю і безробіттям, пряма заборона використовувати дітей як робочу силу [7. с. 56]. Окрім цього, МОП приймає різні нормативно-правові акти і створює рекомендації, а також утверджує міжнародні стандарти у сфері праці, професійної підготовки, зайнятості, соціального забезпечення, умов та безпеки праці й здоров'я.

В рамках Стратегії Міжнародної Організації з Міграції (МОМ), яка є провідною міжурядовою організацією в міграційній галузі, основними напрямками діяльності є управління міграцією в інтересах усіх залучених

сторін; тісна співпраця з урядами країн, представлення та захист інтересів людей, що обрали для себе міграцію як єдиний можливий засіб вирішення своїх проблем; попередження і боротьба з негативними міграційними явищами — торгівля людьми, особливо жінками і дітьми, рабство трудових мігрантів.

Слід підкреслити, що Рада Європи (РЄ), розробляючи міграційну і інтеграційну політику, засновану на повазі прав людини, демократії та верховенстві права, покликана не тільки відстоювати принципи однакового ставлення, терпимості, справедливості та знищення всіх типів дискримінації, а й прагне до того, щоб міграція посилювала соціальну єдність і сприяла піднесенню як країн походження, так і країн призначення мігрантів. Важливо зазначити, що прийняту РЄ міжурядову робочу програму боротьби зі протиправними діями здійснює Європейський комітет з проблем злочинності, результатом діяльності якого є досягнення угоди про посилення співробітництва між державами, зокрема у вирішенні проблем, пов'язаних з розповсюдженням нелегальної міграції. Також РЄ розглядає питання нелегальної міграції як частину організованої злочинності, що є доволі пріоритетним на сьогодні.

Одним із найсерйозніших питань для Європейського Союзу (далі - ЄС) у сфері міграційного права є захист кордонів від нелегальної міграції. Нелегальна міграція, за останніми даними, змінилася на найбільш вразливу проблему для європейців, залишивши позаду різноманітні економічні перешкоди та безробіття [2]. Управління Євросоюзу затвердило регулювання міграції одним із 10-ти базових пріоритетів у державній політиці [5]. Так, за науковими дослідженнями запобігання нелегальній міграції в країнах ЄС базується в основному на принципах гуманності та політиці «відкритих дверей», що передбачає працевлаштування мігрантів, надання освіти, соціальне забезпечення. Слід зазначити, що у контексті забезпечення міжнародної безпеки для вирішення питання нелегальної міграції в країнах ЄС встановлюються державні механізми, основними з них є: попередження

нелегальній міграції (знищення причинно-наслідкового механізму нелегальної міграції, заходи прояву потенційних нелегалів, виважена національна політика надання притулку тощо); запобігання протиправному перетинанню кордонів (призначення відповідних санкцій наймачам нелегальних мігрантів, узаконення нелегальних мігрантів тощо); чинення опору транснаціональній організованій злочинності (багатостороннє та двостороннє поліцейське співробітництво, використання різноманітних технічних засобів тощо) [6, с. 55].

Отже, таким чином, враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що усунення базових із зазначених протиправних явищ можливе внаслідок узгодженої співпраці суб'єктів протидії нелегальній міграції, виконання ними своїх завдань і функцій щодо зменшення міграційних процесів, як в окремій державі, так і в усьому світі.

Джерела:

1. Council Regulation (EC) No 2007/2004 of 26 October 2004 establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union — Режим
2. Spring 2015 Standard Eurobarometer: Citizens see immigration as top challenge for EU to tackle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5451_en.htm.
3. Міграційна криза в Європі: пошуки шляхів розв'язання та наслідки для України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2266/>.
4. Основи управління міграцією: посібник для керівних посадових осіб та практиків / МОМ.-Женева, 2006 рік.
5. Палагнюк О. Аналіз механізмів державного регулювання нелегальної міграції в Україні у працях сучасних дослідників //Державне управління та місцеве самоврядування, 2014. Вип.1 (20) .- с.83-92
6. Савін В. М. Міграційна політика як складова національної безпеки України / В. М. Савін / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. № 2 (30). С. 52–59.

7. Семенов Г. А. Міжнародні економічні відносини: аналіз стану, реалії і проблеми Навчальний посібник. -А»: Центр навчальної літератури. 2006. - 231 с.

Харитонов Роман Феліксович

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Мазур Максим Ярославович

*здобувач вищої освіти факультету прокуратури та слідства
(кримінальної юстиції)
Національного університету «Одеська юридична академія»*

**ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС
ВІЙНИ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА СУЧАСНИЙ СТАН**

Світова тенденція розвитку та актуалізації норм міжнародного права в першу чергу пов'язана з глобальними викликами, що існують в сучасному суспільстві. Процес реалізації міжнародно-правових приписів в життя та успішне їх застосування залежить від ефективної взаємодії багатьох чинників, які існують на наш час.

В нашому світі ще з давніх віків ведеться боротьба за владу та вплив на міжнародній арені. Світова історія пам'ятає жорстокі наслідки, що були спричинені двома світовими війнами. Руїнація, економічна криза, знищення мирних міст та сіл, і, найголовніше, загибель мільйонів людей, в тому числі і мирного населення. Здавалось би, з розвитком прогресивного суспільства, впровадженням нових політико-ідеологічних напрямів, та поширенням демократичних національних режимів, про будь-які кровопролитні збройні конфлікти і мови не може бути.

Однак, як показують невтішні тенденції розвитку збройних конфліктів початку 21 століття (війна в Іраку, війна в Афганістані, російсько-грузинська війна, збройні конфлікти в Сирії, Ємені, війна на сході України з 2014 року та

повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, як повномасштабна фаза війни, розпочатої ще в 2014 році) [4], навіть в епоху розвиненого суспільства такі шляхи вирішення конфліктів доволі активно використовуються.

Відомо, що в науці міжнародного права важливу ролі відіграє міжнародне гуманітарне право, яке ще називають «правом війни». Ця галузь міжнародного публічного права, застосовується під час збройних конфліктів з метою обмеження засобів та методів ведення воєнних дій. Застосування принципів та норм міжнародного гуманітарного права, в першу чергу, спрямоване на захист цивільного населення від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у бойових діях.

Так, існування потреби запровадити нові, більш чіткі правила ведення війни постало перед світовою спільнотою після кінця Другої світової війни, яка є найбільш кровопролитною за всю історію людства, наслідком якої стали мільйони жертв, у тому числі й серед цивільного населення. У відповідь на такі жорстокі події, на Дипломатичній конференції ООН, що відбулася в Женеві з 21 квітня по 12 серпня 1949 року були підписані Женевські конвенції - міжнародні багатосторонні угоди в сфері законів і звичаїв війни, що спрямовані на захист жертв збройних конфліктів, які ще називають «правом Женеви». Також до джерел міжнародного гуманітарного права слід віднести Додаткові протоколи, які разом з чотирьома Женевськими конвенціями становлять нормативну основу діяльності даної галузі міжнародного права.

Сам факт початку збройного конфлікту ще не є порушенням правил ведення війни. Дані заборони вже стосуються самих засобів та методів ведення війни, які використовують воюючі держави, по відношенню до населення цих країн.

На даний момент, у зв'язку з ситуацією, що склалась в Україні, а саме: повномасштабне вторгнення армії Російської федерації всій території нашої держави, гостро постали питання, щодо дотримання прав людини.

Військові Російської Федерації порушують не лише правила та звичаї ведення війни, а й загально-людські принципи міжнародного права. Наша країна зараз знаходиться у дуже важкій ситуації, адже значний відсоток серед жертв цієї війни складає цивільне населення, багато з яких - діти.

Відомо, що воєнні злочини - це порушення норм міжнародного гуманітарного права, які вчиняються під час збройного конфлікту міжнародного або неміжнародного характеру.

Справами, щодо воєнних злочинів займається Міжнародний кримінальний суд. Дана судова установа має міжнародну територіальну юрисдикцію та діє на підставі Римського статуту. Незважаючи на те, що Україна ще не ратифікувала його, вона визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на підставі двох заяв Верховної Ради України – щодо подій Майдану 2014 року та щодо подій в Криму і на Донбасі 2015 року. Після повномасштабного вторгнення військ Російської Федерації на територію нашої держави постало першочергове та невідкладне питання, щодо притягнення країни-агресора до міжнародної відповідальності на найвищому рівні [3]. У зв'язку з такою необхідністю було прийняте рішення щодо широкого розслідування та збору доказів злочинної та нелюдської діяльності російських військових на території мирних міст нашої країни. Відомо, що на території воєнних дій в Україні неодноразово працювали численні міжнародні слідчі групи та прокурор Міжнародного кримінального суду.

Опрацювавши інформацію, стосовно сучасного стану та найбільш частих випадків порушень прав людей під час війни на території України з боку військових формувань Росії можна дійти висновку, що більшість цих порушень містить системних характер та є вчиненими з особливою жорстокістю.

Найважливішою заборобою, на нашу думку, яка не повинна порушуватись ні за яких обставин, є заборона вчиняти вбивства та насильницькі дії щодо цивільного населення. Одним з найжахливіших прикладів порушення цих норм є цілеспрямовані вбивства цивільного

населення. Варто зазначити, що мова тут іде не стільки про ракетні обстріли українських мирних міст, які за своїм змістом теж є грубими порушенням, скільки про масові випадки цинічних розстрілів цивільного населення російськими солдатами на територіях, що перебували під окупацією. Такі випадки відомі в Бучі, Ірпені, Гостомелі та в десятках інших населених пунктів.

Доволі частими є випадки пограбування цивільного населення України на окупованих територіях. В основному окупанти незаконно проникають в житло та інші приміщені, які знаходяться у власності українців та викрадають там абсолютно все. Окрім простого пограбування російські військові вчиняють нищення майна наших громадян, приводячи його в стан, непридатний до подальшого використання.

Ще однією проблемою постає нехтування заборонами переміщення цивільного населення на територію держави-окупанта. Порушення цієї вимоги міжнародного гуманітарного права доволі активно здійснює російська армія. Вже сьогодні відомі масові випадки незаконного вивезення людей з деяких тимчасово окупованих територій України на сторону противника. Зокрема, зафіксованими є випадки вивезення наших громадян на територію Російської Федерації. Українська влада закликає міжнародну спільноту до активної співпраці, задля вирішення даного питання та повернення всіх українців, яких було нелегально та примусово переміщено на територію держави-агресора [1].

Вкрай гостро постає питання, щодо порушення норм Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, а саме про заборону насильницьких дій, в тому числі сексуального характеру, щодо жінок та дітей [2].

На жаль, протягом кількох місяців ведення війни, було зафіксовано чимало випадків зґвалтування російськими солдатами та офіцерами українських цивільних жінок та неповнолітніх дітей. Траплялись навіть випадки масових зґвалтувань, вчинених жорстоким способом. За даними українських психологів, які проводять терапію з постраждалими, внаслідок

такого жорстокого поводження з жінками та дітьми, більшість з потерпілих зазнали не лише серйозних фізичних ушкоджень, а й отримали важкі психічні розлади здоров'я та потребують довготривалої реабілітації.

Як відомо, злочин геноциду, щодо українців – це цілеспрямовані протиправні дії, направлені на знищення українського народу, як нації в цілому.

Російські війська усвідомлено вчиняють всі можливі порушення правил війни з однією метою – остаточного знищення українців не лише фізично, а й морально, шляхом залякування, катування, зневажливого ставлення, сексуального та морального насилля.

Отже, підсумовуючи та аналізуючи викладений нами матеріал, можна дійти висновку, що у сучасному світі дійсно гостро постало питання, щодо порушення прав цивільного населення під час численних збройних конфліктів. Сучасні міжнародні правові інституції, у сфері захисту прав людей повинні використовувати весь свій потенціал заради розв'язання сучасних проблем, що постали перед світовою спільнотою та недопущення в майбутньому таких порушень. Адже людство повинно вірити, що світле майбутнє таки існує.

Джерела:

1. Війна має свої закони та звичаї. Проте Росія порушує майже кожен з них. Розбір заборони : веб-сайт URL: <https://zaborona.com/vijna-maye-svoyi-zakony-ta-zvychayi-prote-rosiya-porushuye-majzhe-kozhenn-z-nyh-rozbir-zaborony/> (дата звернення: 06.11.2022).

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни, Женева, 12 серпня 1949 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 07.11.2022).

3. Міжнародний кримінальний суд – шлях до Гааги та репарацій : веб-сайт URL :

https://lb.ua/blog/olena_moshenets/527492_mizhnarodniy_kriminalniy_sud-shlyah.html (дата звернення: 08.11.2022).

4. Світова мапа війн. Де і за що сьогодні воює людство

URL:https://espresso.tv/article/2017/07/24/khto_z_kym_i_za_scho_voyuye_sogodni_v_svit (дата звернення: 06.11.2022).

Секція № 9.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КАРАНТИННО – ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ

Харитонов Євген Олегович

*д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри цивільного права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Харитонova Олена Іванівна

*д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувачка
кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПРАВА ПРИВАТНОЇ ОСОБИ У КОНТЕКСТІ ВАКЦИНАЦІЇ ВІД КОВІД-19

З різноманітних визначень поняття «права людини» для характеристики його з точки зору практичного використання обираємо наступне: «права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей» [1, с. 7].

Разом із тим, спираючись на згадане вище розуміння прав людини, положення Конвенції з прав людини, доктринальне тлумачення вихідних положень прав людини у Конституції України тощо, зазначимо, що на відміну від карантину, коли обмежується право на пересування тощо, саме по собі проведення вакцинації, як на нашу думку, не є обмеженням прав людини, а вакцинацією права невакцинованих людей не порушуються.

Варто зауважити, що в теорії цивільного права категорія «права людини» використовується з певними застереженнями, як не властива безпосередньо

цій галузі. Натомість, йдеться про немайнові та майнові «права фізичної особи».

Однак це не означає відсутності певного кореспондування згаданих понять. Так, серед регулятивних правовідносин розрізняють загальні та конкретні правовідносини, враховуючи різницю між ними, яка полягає в тому, що перші пов'язані в основному з такими формами реалізації юридичних норм, як дотримання, виконання та використання, а другі опосередковують їхнє застосування. Відповідно конкретні правовідносини опосередковують застосування права, а загальні - охороняють та забезпечують право. Зокрема, загальні регулятивні правовідносини пов'язані з дотриманням членами суспільства законів, правопорядку, конституційних норм, прав людини. В межах загальних правовідносин реалізуються основні (природні) права людини, зафіксовані у міжнародних актах, Загальній декларації прав людини, інших документах. Що стосується конкретних правовідносин, то вони виникають на підставі конкретних юридичних фактів, чому й отримали таку назву. Їх завданням є обслуговування щоденних потреб, запитів та інтересів суб'єктів права: повсякденного буття людини, цивільного обігу, ринку, праці, виробництва тощо. Такі правовідносини виникають, припиняються та змінюються безперервно. Деякі з них дуже короткотермінові, швидкоплинні. Вони очевидні, суворо індивідуалізовані [2, с. 136].

Традиційно до числа цивільних правовідносин відносять конкретні правовідносини. Такий підхід має під собою відповідне методологічне підґрунтя, котре відображається у базовому розумінні суб'єктивного цивільного права як міри можливої (дозволеної) поведінки однієї особи, якій відповідає міра належної поведінки іншої особи.

З цивілістичного погляду, «права людини» можуть бути віднесені до загальних цивільних відносин, а «суб'єктивні права фізичної особи» - до конкретних.

Однак, тут маємо враховувати можливість характеристики категорії правовідносин на трьох рівнях: 1) як категорії загальної теорії права; 2) як

категорії приватного права; 3) як категорії певної (конкретної) галузі права [3, с. 335]. Відтак враховуємо й те, що права приватної особи (другий рівень розуміння) від прав фізичної особи у цивільних правовідносинах (третій рівень розуміння) відрізняються більш високим ступенем узагальнення, врахування засад і норм природного права тощо. Під таким кутом зору права людини можемо оцінювати як права приватної особи, котрі на рівні національному регламентуються та захищаються нормами цивільного законодавства. Разом із тим, йдеться саме про «права приватної особи», а не про правоздатність останньої. Правоздатність є характеристикою загального правового становища приватної особи, що найбільш точно відображається у понятті «цивільна правоздатність», яке може бути застосоване щодо кожної «абстрактної» людини. Натомість, «суб'єктивне цивільне право» має конкретна людина, що відображається і у позначенні «суб'єктивне цивільне право», тобто, «право, що належить певному суб'єкту».

Звідси випливає, що стосовно визначення наслідків відмови від вакцинації може йтися про здійснення, захист тощо цивільних прав, обмеження цивільної дієздатності та спроби обмеження цивільної правоздатності, вирішення колізії суб'єктивних прав учасників цивільних відносин тощо.

При цьому основна проблема у демократичному суспільстві полягає у виникненні колізії не лише публічних і приватних прав (інтересів), але й у «зіткненні» прав (інтересів) приватних осіб - суб'єктів цивільних прав.

Отже, стосовно ситуації, яка має місце при вакцинації, здається доцільним вести мову саме про «зіткнення» прав/ інтересів учасників відповідних правовідносин, оскільки, на відміну від «колізії» прав, які загалом мають однакову спрямованість, у нашому випадку йдеться про протилежну спрямованість «права на вакцинацію» та «права не вакцинуватися»: реалізація останнього (тобто, ухиляння від вакцинації) одними особами фактично нейтралізує результати щеплення, зробленого іншими особами.

Що стосується проблеми ігнорування факту «зіткнення» суб'єктивних прав учасників цивільних відносин, то вона, на нашу думку, стала результатом надання надмірного значення тезі про загрозу «звикання» соціуму до підміни індивідуалістичних, приватноправових цінностей цінностями колективістськими із застосуванням публічно-правових засобів визначення і забезпечення останніх, а відтак можливості виникнення «побічного ефекту» у вигляді звикання і влади, і людей, до розширення повноважень правоохоронних органів.

З врахуванням згаданої тези, можна сказати, що головна хиба дій влади при проведенні вакцинації полягає саме в ігноруванні багатоаспектності проблеми, відсутності спроб вирішити проблеми, які при цьому виникають, шляхом адміністрування.

Крім того, державними інституціями недостатньо уваги приділяється відмінностям між «правами людини» і цивільною правоздатністю особи. Відтак звужується й діапазон можливостей використання правового механізму врегулювання проблем, що виникають при вакцинації від COVID-19.

Зокрема, якщо проблема забезпечення прав людини може розглядатися під кутом доцільності абсолютного захисту права окремої людини як приватного інтересу проти інтересу публічного, то з погляду цивілістичного важливою є також проблема подолання колізії приватних інтересів. Адже, скажімо, право однієї особи нехтувати своїм здоров'ям не може протистояти праву кожної іншої особи дбати про своє власне здоров'я. І якщо котрась особа, вважаючи, що вона має таке право, ухиляється від вакцинації, то так само інша особа має право вимагати, щоб таке ухиляння не створювало для неї загрози захворювання. Інакше має місце зловживання правом, відоме у теорії цивілістики як «шикана».

Як впливає з «формулювань» частини третьої ст. 13 ЦК, «не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах», у першому випадку наголошується на необхідності врахування факту зловмисного поведіння -

наміру завдати шкоди іншій особі. Таке правопорушення характеризується наявністю умислу порушника. І хоча для цивільної відповідальності форма вини, як правило, не має значення, але навмисне завдання шкоди іншій особі може тягти настання відповідальності іншої галузевої приналежності (наприклад, карної).

Отже, при такому виді зловживання правом можуть наставати два види відповідальності: цивільно-правова і карно-правова.

Разом із тим, тут не йдеться про «подвійну відповідальність». Насправді при навмисному завданні шкоди іншій особі у процесі реалізації її права ніби «накладаються» два правопорушення – цивільне і карне (злочин). Тому й відповідальність за кожне з цих порушень настає окремо.

З погляду практичного, це виглядає як задоволення цивільного позову про відшкодування шкоди, поданого у карному процесі потерпілою від навмисного завдання шкоди особою.

Що стосується іншої ситуації, згаданої у частині третій ст. 13 ЦК – зловживання правом, пов'язане з використанням недозволених форм його реалізації, але у рамках загального дозволеного типу поведінки щодо даного права, то тут про існування чи відсутність вини особи (тим більше, вини у певній формі) не згадується взагалі. Тому можна припустити, що зловживання правом, пов'язане з використанням не дозволених форм його реалізації, але у рамках загального дозволеного типу поведінки щодо даного права, має розглядатися як менш значиме цивільне порушення (за наявності вини у формі простої необережності) або й як взагалі об'єктивно протиправне поводження, що полягає у своєрідному «тимчасовому ексцесі» (наприклад, внаслідок випадку, поведінки третіх осіб тощо) під час правомірної у цілому поведінки особи.

Зазначене дає підстави розрізняти поміж випадків зловживання правами у процесі вакцинації такі ситуації як виготовлення та придбання фальшивих сертифікатів про щеплення, агітація та проведення акцій проти вакцинування,

небажання вакцинуватися з особистих міркувань, необізнаності, страху перед щепленням тощо.

Разом із тим, зловживання правом, як і кожне правопорушення, тягне за собою застосування санкції. Загальна санкція передбачена у ст. 16 ЦК, яка передбачає відмову в охороні неналежно здійснюваного права. У випадку недодержання особою вимог здійснення права, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїм правом, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом.

Важливими є положення частини 6 ст. 13 ЦК, якими фактично встановлюються гарантії дотримання особою меж здійснення її прав. Ця норма передбачає, що «у разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог, які встановлені частинами другою-п'ятою цієї статті, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом».

Оцінюючи ситуацію в цілому, можна зробити висновок, що згадана норма потребує удосконалення, оскільки її положення не дають можливості вирішувати проблеми, що виникають у разі «зіткнення прав» приватних осіб. Хоча, загалом, її положення є достатньо ґрунтовними, водночас, вони як свідчить ситуація, що виникла у зв'язку з пандемією, не відповідають викликам сучасності.

Як на нашу думку, право на подання позовів проти осіб, які порушують межі здійснення своїх прав (зловживають правами) у надзвичайних ситуаціях доцільно надати представникам громадянського суспільства (громадським організаціям тощо), котрим у разі виникнення колізії суб'єктивних прав приватних осіб має відводитися важлива роль звернення за захистом громадських інтересів та запобіганню зловживання правами.

Не викликає сумніву, що можливість взаємодії держави із громадянським суспільством (правове забезпечення його функціонування), навіть поза екстремальними ситуаціями, значно більшою мірою забезпечується через публічне право, ніж через право приватне.

Такий стан речей є природним, оскільки приватне право і громадянське суспільство є однопорядковими концептами, які не лише не можуть існувати одне без одного, але й не можуть бути достатньо повно охарактеризовані поза їхнім взаємним зв'язком, що пов'язано з однотипністю підґрунтя їхнього виникнення та існування. Натомість, публічна влада має забезпечувати умови функціонування громадянського суспільства та реалізацію і захист цивільних прав приватної особи, надто у таких важливих питаннях, як вакцинування, враховуючи при цьому принцип «Право однієї особи закінчується там, де починаються права інших людей».

Джерела:

1. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. К., 1995. 172 с.
2. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Регулятивні правовідносини: приватноправовий та публічно-правовий виміри: монографія. Одеса, Гельветика, 2018. 397 с.
3. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Т. IV: Від ідеї до реалізації: монографія. Одеса: Фенікс, 2021. 632 с.

Мелех Любомира Володимирівна

к. ю.н., доцент, доцент кафедри господарсько-правових дисциплін

Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

Дика Соломія-Анна Тарасівна

здобувач вищої освіти Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Освіта важлива складова комфортного життя особи у сучасному суспільстві. Освічена людина завжди затребувана у всіх сферах

функціонування держави. Протягом останніх двох років на якість освіти українців посягають два найбільших шкідники – COVID-2019 та війна, яка повномасштабна розпочалась з 24 лютого цього року. Якщо ж ізоляція через вірус змусила нас привчитись працювати і навчатись дистанційно з власних домівок, то через війну багато здобувачів освіти через тимчасову окупацію українських територій змушені були покинути власні домівки і продовжити життя на підконтрольній нашій державі територіях або ж і за кордоном. Відповідно до цього на парламент та уряд покладено важливе завдання, а саме забезпечення якісного навчального процесу із дотриманням безпеки освітян як фізичної, так і в онлайн просторі.

Розглянемо основні проблеми, які виникають при отриманні освіти дистанційно, зокрема, для школярів і студентів, способи їх подолання з посиленням на чинне законодавство.

«Кожен має право на освіту», - так каже стаття 53 Основного Закону України. Тобто людині незалежно від віри, статі, віку, кольору шкіри та інших чинників не можна заборонити реалізувати своє право на отримання освіти. 1 Зокрема, частина 3 цієї ж статті додає, що держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [2].

Основним принципом, що нас цікавить є подане у ч.3 ст.53 Конституції України «доступність». Отож ведення дистанційного навчання є однією з форм реалізації цього поняття. Передбачається, що таким чином студенти здобуватимуть знання при будь-яких обставинах і перебуватимуть у безпечних умовах для їхнього життя. Однак цей вид дистанційної роботи передбачає певні складнощі, зокрема, на думку заступниці Міністра освіти, нагальної уваги та вирішення потребують питання нормативного

забезпечення, державно-приватного партнерства, змісту дистанційної освіти та підготовки вчителів і фінансування дистанційної освіти [2].

Таким чином, уряд, влаштовуючи наради щодо вирішення проблем дистанційного навчання, зібрав перелік дистанційних платформ для навчання, саморозвитку та отримання допомоги й перевіреної інформації, на жаль, цей перелік у своїй більшості стосується саме школярів. Ще одним нормативним актом, який порушує питання про навчання школярів в умовах війни є Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу і викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році [1].

У рекомендаціях розкриваються пріоритетні напрями освітньої діяльності у 2022/2023 навчальному році і розглядаються питання про нормативне забезпечення освітнього процесу, форм його організації і структури навчального року. Щодо прав у освіті здобувачів вищої освіти, то на офіційному сайті освітнього омбудсмена зазначено:

- вибір форми навчання під час вступу до закладу вищої освіти;
- безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;
- безоплатне користування бібліотеками, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами закладу вищої освіти;
- безоплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами);
- забезпечення гуртожитком та цілодобовим доступом до нього на строк навчання у порядку, встановленому законодавством;
- участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчального процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;
- участь у формуванні індивідуального навчального плану;

· академічну відпустку або перерву в навчанні із збереженням окремих прав здобувача вищої освіти, а також на поновлення навчання у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки [3].

Цей перелік прав значно ширший, однак нас цікавить питання щодо форми навчання. І найпершим, що зазначено це вибір форми навчання, тобто студентові дозволено обирати комфортний для нього час і спосіб навчання.

Безпечні і нешкідливі умови навчання – під час воєнного стану значний пріоритет надається саме безпеці, якщо здобувач вищої освіти перебуває в середовищі, яке загрожує його здоров'ю чи безпеці, він може змінити форму навчання або ж взяти академічну відпустку, чи звернутися до керівництва навчального закладу для складання індивідуального графіку навчання допоки є загроза його безпеці.

Окрім згаданих вище моментів, значною проблемою є забезпечення технологіями для навчання. Дане питання не регулюється значною мірою в законодавстві, тобто не передбачено й конкретних методів подолання цієї перепони.

Таким чином, держава розглядає дві основні форми проведення навчання – це безпосередня участь у навчанні в закладах здобуття освіти і дистанційна форма, яка ставить на меті безпеку здобувачів освіти та освітян. Якщо ж порівняти визначеність закону щодо забезпеченості умов здобуття освіти в навчальних заклад, то що стосується шкіл, тут більш чітко видана інформація і передбачено методи дії у ситуації, що склалася. Що стосується ЗВО, то порядок організації там досить не чіткий, однак студенти, маючи більше прав і можливостей для вчинення дій можуть впливати на хід навчання, беручи участь в обговореннях та вирішенні різного роду питань щодо організації науки.

Джерела:

1. Гапон Ю. Навчання у школах під час війни: МОН опублікувало методичні рекомендації URL: <https://www.yurfact.com.ua/fakty/navchannia-u-shkolakh-pid-chas-viiny-mon-opublikovalo-metodychni-rekomendatsii>
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Освітній омбудсмен України – Горбачов С. І. Права здобувачів освіти URL: <https://eo.gov.ua/prava-zdobuvachiv-osvity/2020/06/21/>
4. У МОН обговорили питання дистанційної освіти в умовах війни опубліковано 22 травня 2022 року URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/u-mon-obgovorili-pitannya-distancijnoyi-osviti-v-umovah-vijni>

Гнатюк Віталій Віталійович

здобувач вищої освіти Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЛЬ КЕРІВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ЗАХИСТІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС КАРАНТИННО- ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ

У будь-який час однією з найважливіших суспільних сфер є охорона здоров'я, адже фізичне, психологічне, духовне та соціальне благополуччя українського народу є одним із основних пріоритетів держави. Особливо в умовах пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19) та Російсько-української війни ми повинні робити все можливе для того, щоб мінімізувати вплив кризових явищ, що спричинені цими подіями та вживати необхідних заходів для удосконалення не лише технічного забезпечення лікарень, наукових розвідок у сфері медицини, а й правового регулювання суспільних відносин, що стосуються охорони здоров'я (зокрема трудових). Підбір висококваліфікованих кадрів та протидія зловживань та правопорушень

потребують особливої уваги у цій складній, але надзвичайно важливій для суспільства сфері.

Зважаючи на все попередньо зазначене, правове регулювання статусу, завдань, обов'язків, кваліфікаційних вимог та діяльності керівних працівників органів охорони здоров'я є надзвичайно актуальною темою для наукового опрацювання, адже це допоможе покращити загальну ситуацію на практиці. Керівні працівники виконують надзвичайно важливі функції, від якості їх роботи залежить нормальне функціонування всієї системи охорони здоров'я держави, а отже життя тисячі людей. Саме тому необхідним є звернути увагу на те у якому стані зараз перебуває нормативне регулювання у цьому напрямі та які проблеми існують у цей час.

Органи державної влади відіграють надзвичайно важливу роль у сфері охорони здоров'я. Зокрема покликані забезпечувати ефективну протидію епідеміологічним загрозам. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України» МОЗ відповідно до покладених на нього завдань у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення затверджує переліки особливо небезпечних і небезпечних інфекційних захворювань, а також затверджує умови визнання особи інфекційно хворою або носієм збудника інфекційного захворювання; аналізує і прогнозує епідемічну ситуацію та показники здоров'я населення в Україні та в окремих регіонах, розробляє і забезпечує здійснення заходів, спрямованих на профілактику та зниження рівня інфекційних хвороб, на поліпшення епідемічної ситуації; забезпечує здійснення моніторингу проведення санітарних і протиепідемічних заходів, виконання програм профілактики захворювань, охорони здоров'я населення; визначає необхідність здійснення профілактичних щеплень, пріоритетні заходи профілактики захворювань, охорони здоров'я населення від шкідливого впливу на нього факторів навколишнього середовища, а також інші заходи профілактики у разі загрози виникнення епідемій, масових отруєнь та радіаційних уражень; забезпечує організацію проведення розслідувань причин

і умов виникнення інфекційних захворювань, отруєнь, радіаційних аварій і подання матеріалів з цих питань відповідним державним органам; координує проведення наукових досліджень, спрямованих на зниження рівня захворюваності населення, поліпшення епідемічної ситуації, підвищення ефективності протиепідемічних заходів; здійснює міжвідомчу координацію і забезпечує взаємодію з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади у сфері захисту населення від інфекційних хвороб та неінфекційних захворювань; координує роботу з проведення гігієнічного навчання населення з питань запобігання виникненню та поширенню інфекційних хвороб, поширює інформацію про епідемічну ситуацію в Україні та у світі [4]. Тож, діяльність МОЗ повинна забезпечувати врегулювання негативних наслідків, що спричинені пандеміями. Тим самим гарантуючи закріплене у статті 49 Конституції право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [1]. Саме завдяки МОЗ держава забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

За здійснення повноважень з епідеміологічного нагляду (спостереження), а також повноважень щодо запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та епідемій, крім заходів державного нагляду (контролю) та надання документів дозвільного характеру відповідає Заступник Міністра охорони здоров'я України – головний державний санітарний лікар України. Він визначає уповноважених осіб на здійснення повноважень головних державних санітарних лікарів відповідних адміністративно-територіальних одиниць, в частині повноважень з епідеміологічного нагляду (спостереження), а також повноважень щодо запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та епідемій; бере участь у роботі Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (у частині епідеміологічної безпеки) [5]. Основними завданнями цієї комісії у частині епідеміологічної безпеки є визначення рівня епідемічної небезпеки в разі виникнення особливо небезпечних і небезпечних інфекційних

хвороб та уражень людей і вносить Кабінетові Міністрів України пропозиції щодо встановлення карантинно-обмежувальних заходів на території виникнення і поширення інфекційних хвороб та уражень людей та вжиття заходів до запровадження необхідних профілактичних, протиепідемічних та інших заходів на період ліквідації наслідків надзвичайної ситуації [3]. Також, відповідно до пункту 4 Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» Головним державним санітарним лікарем України розробляються та затверджуються протиепідемічні заходи, які визначають особливості провадження діяльності суб'єктами господарювання на період карантину [2].

Варто звернути увагу на те, що Керівник робіт з ліквідації наслідків медико-біологічної надзвичайної ситуації природного характеру державного рівня, пов'язаної із поширенням на території України COVID-19, забезпечити оприлюднення на офіційному інформаційному порталі Кабінету Міністрів України та веб-сайті Міністерства охорони здоров'я статистичної інформації щодо епідемічної ситуації в Україні в цілому та в регіонах, пов'язаної з поширенням COVID-19, та відомостей про діючі протиепідемічні заходи в кожному регіоні [2].

Щодо повноважень керівних працівників місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, то вони мають право залучати підприємства, установи, організації до виконання заходів з локалізації та ліквідації епідемії чи спалаху інфекційної хвороби; залучати для тимчасового використання транспортні засоби, будівлі, споруди, обладнання, необхідне для здійснення профілактичних і протиепідемічних заходів, із наступним повним відшкодуванням його вартості або витрат; установлювати особливий режим в'їзду, виїзду на території карантину та окремих адміністративно-територіальних одиниць громадян і транспортних засобів, а у разі необхідності - проводити санітарний огляд речей, багажу, транспортних засобів та

вантажів; установлювати особливий порядок проведення профілактичних і протиепідемічних, у тому числі дезінфекційних, та інших заходів; створювати на в'їздах, виїздах на території карантину та окремих адміністративно-територіальних одиниць, що знаходяться на території карантину, контрольно-пропускні пункти, залучати для роботи в цих пунктах військовослужбовців, працівників, матеріально-технічні та транспортні засоби підприємств, установ, організацій, частин та підрозділів центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах оборони і військового будівництва, охорони громадського порядку [6].

Отже, відповідно до проаналізованої нормативної бази керівні працівники органів центральної влади та місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я мають широкі повноваження у сфері протидії епідеміологічним загрозам. Забезпечення прав людини у період карантинно-обмежувальних заходів теж покладається на цих осіб, тож їхнє значення у цій сфері не слід недооцінювати. Опрацьовуючи попередньо зазначені матеріали слід звернути увагу, що законодавець мало звертає увагу на проблему нормативного закріплення протидії зловживань та порушень прав людини під час карантинно-обмежувальних заходів. Тема ролі керівних працівників органів охорони здоров'я у захисті та реалізації прав людини під час карантинно-обмежувальних заходів є надзвичайно актуальною та потребує подальших наукових розвідок.

Джерела:

1. Конституція України.

[URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text)

2. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text>

3. Про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2015 р. № 18 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/18-2015-%D0%BF#Text>

4. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267 URL: https://moz.gov.ua/uploads/3/19014-dn_20200218_385_dod.pdf

5. Про затвердження Розподілу обов'язків між Міністром охорони здоров'я України, першим заступником Міністра, заступниками Міністра та Державним секретарем Міністерства і Порядку взаємозаміщення Міністра охорони здоров'я України та заступників Міністра на час їх тимчасової відсутності : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 11 жовтня 2022 р. № 1842 URL: https://moz.gov.ua/uploads/8/41071-nakaz_1842.pdf

6. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 № 1645-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>
Науковий керівник: Сіньова Людмила Миколаївна к.ю.н, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Чернецька Оксана Артурівна

*аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЩОДО КАРАНТИНУ ЛЮДЕЙ

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України (ч. 2 ст. 6 Конституції України); в Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ч.ч. 1, 2 ст. 8 Конституції України); правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України) [2].

Таким чином, захист життя і здоров'я, честі та гідності людини й громадянина є пріоритетним завданням держави. Проте, варто зазначити, що із поширенням на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, а також з метою запобігання розповсюдження хвороби, 20.05.2020 року Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів» № 392, якою встановлювалися обмеження таких прав і свобод людини й громадянина, як: ст. 33 Конституції України «свобода пересування, вільного вибору місця проживання та права вільно залишати територію України», ст. 35 Конституції України «права безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди», ст. 39 Конституції України «права збиратися мирно, без зброї і проводити

збори, мітинги, походи і демонстрації», ст. 42 Конституції України «права на підприємницьку діяльність», ст. 43 Конституції України «права на працю», ст. 44 Конституції України «права на страйк», ст. 53 Конституції України «права на освіту». Особливого значення в цій ситуації набуло гарантоване ст. 49 Конституції України право громадян «на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування».

Задля дотримання встановлених правил щодо запобігання розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19, Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17 березня 2020 року № 530-IX, яким, зокрема, внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, а саме: доповнено статтю 44³, відповідно до якої за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, передбачено накладення штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [6].

6 листопада 2020 року, на підставі Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 1000-IX, статтю 44³ Кодексу України про адміністративні правопорушення доповнено частиною другою, відповідно до якої перебування в громадських будинках, спорудах, громадському транспорті під час дії карантину без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіраторів або захисних масок, що закривають ніс та рот, у тому числі виготовлених самостійно, – тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [7].

Варто зазначити, що із прийняттям обмежувальних карантинних заходів та встановленням відповідальності за їх порушення, відбулося загострення проблеми співвідношення прав і свобод людини з вимушеними заходами впровадженими державою щодо запобігання розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19. Таким чином, неконтрольоване поширення коронавірусної хвороби стало визначальним критерієм для органів державної влади встановити баланс між пріоритетом прав і свобод людини – з однієї сторони, та захистом життя й здоров'я громадян – з іншої.

Визначальним є також і те, що всі ці «карантинні заходи» запроваджені у спосіб, який не відповідає конституційним приписам. До того ж, згідно зі статтею 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених самою Конституцією України, а в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Однак, надзвичайний стан в Україні, як відомо, не запроваджувався.

Однак, варто зазначити, що на території України введено надзвичайну ситуацію, а не надзвичайний стан. Відмінність режиму надзвичайної ситуації від надзвичайного стану полягає в тому, що режим надзвичайної ситуації законодавчо не має чітко визначених меж, ні щодо прав, які можуть бути обмежені, ні щодо ступеня їх обмеження та здебільшого носить рекомендаційний характер.

Так, Конституційний Суд України в рішенні від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020 у справі № 1-14/2020(230/20) наголосив, що обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є можливим у випадках, визначених Конституцією України. Таке обмеження може встановлюватися виключно законом – актом, ухваленим Верховною Радою України як єдиним органом законодавчої влади в Україні. Встановлення такого обмеження підзаконним актом суперечить статтям 1, 3, 6, 8, 19, 64 Конституції України [8].

Отже, визначальним фактором в обмеженні конституційних прав і свобод людини і громадянина є прийнятий Верховною Радою України законодавчий акт.

З аналізу судової практики щодо притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 44³ КУпАП вбачається, що під час прийняття рішення суди, все ж таки, керуються Конституцією України. Так, наприклад, в постанові Корольовського районного суду м. Житомира від 27.01.2021 року по справі № 296/9104/20 зазначено, що постанова Кабінету Міністрів України про встановлення карантину обмежує конституційні права і свободи громадянина, що в свою чергу суперечить статтям 1, 3, 6, 8, 19, 64 Конституції України, тому такий нормативно-правовий акт в частині відповідних обмежень не підлягає застосуванню судом при вирішенні справи про адміністративне правопорушення. На думку суду, порушення особою правил карантину, які встановлені не у конституційний спосіб, не є підставою для адміністративної відповідальності [4]. В постанові Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 15. 07. 2021 року по справі № 336/3475/21 суд в частині накладання стягнення у вигляді штрафу зазначив, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного, а також і з особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина, зокрема права на свободу, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [5].

Міжнародна практика регулювання обсягу прав та меж їх обмеження дозволяє дотримуватися принципу пріоритету прав і свобод людини, а також співвідносити його із законними інтересами інших суб'єктів. Так, наприклад, п. 1 ст. 4 частини II Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачено, що під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх

зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища [3]. Аналогічні вимоги містяться в п.1 ст. 15 та ст. 18 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме: під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені [1].

Таким чином, міжнародними правовими актами, також, передбачена можливість обмеження певних прав і свобод людини лише за наявності загрози життю та здоров'ю населення та акцентовано увагу на тому, що такі обмеження вводяться відповідно до закону на певний строк та є безумовно необхідними.

Як свідчить міжнародна практика, виправдовуються лише ті обмеження, які відповідають вимогам справедливості, пропорційності й необхідності для захисту конституційно значущих цінностей, в даному випадку життя та здоров'я населення.

Отже, вирішальним в питанні щодо обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є пріоритетність життя і здоров'я. Проте, не варто ігнорувати той факт, що будь-які обмеження прав і свобод людини в межах заходів, що вживаються для захисту населення, повинні бути законними, необхідними і пропорційними, тобто мають відповідати законним цілям охорони здоров'я населення. Також, необхідно зазначити, що такі обмеження прав і свобод людини можливі лише за умови якщо іншим способом не можливо досягти відповідної мети, при цьому має бути обране найменш обтяжливе обмеження. З огляду на вищевказане, пандемія є саме тією надзвичайною ситуацією, коли можливі відступи від охоронюваних

Конституцією України та міжнародними правовими актами прав і свобод людини.

Джерела:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289 (дата звернення 07.11.2022.)
2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4320> (дата звернення 07.11.2022).
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#o25 (дата звернення 07.11.2022).
4. Постанова Корольовського районного суду м. Житомира від 27.01.2021 року по справі № 296/9104/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94649987> (дата звернення 07.11.2022).
5. Постанова Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 15.07.2021 року по справі № 336/3475/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98352190> (дата звернення 07.11.2022).
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17 березня 2020 року № 530-ІХ. : станом на 10 жовт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text> (дата звернення 07.11.2022).
7. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 06 листопада 2020 року № 1000-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000-20#Text> (дата звернення 07.11.2022).
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України

«Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» № 10-р/2020 від 28 серпня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text> (дата звернення 07.11.2022).

Науковий керівник: Біла-Тіунова Любов Романівна д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія».